

سايكو لوزيای گه شه «منڊال و هه رزه گار»

د. کهريم شريف قهره چه تانی

پروفیسوری یاریده دهر

کولیتژی پهره دهی بنه رتی / زانگوی سلیمانی

تاماده کردن و کردنه PDF

جوان ئیبراهیم

روژگار کهرکوی

۲۰۰۹

سلیمانی

سايكۆلۆژيائى گەشە (مىندال و ھەرزەكار)

د. كەرىم شەرىف قەرەچەتائى
پروڧىسسورى يارىدەدەر
كۆلىتى پەرۋەردەي بىنەپەتى / زانكۆي سايىمانى

زانكۆي سايىمانى پشتىگىرى و يارمەتى ئەچا پىدائى ئەم كىتەپى داۋە بە دابىنكردنى پاداشتى
ھەئسە ئىگىنەرى زانستى و زمانەوانى سەرفراي تايىكردنى كىتەپكە .

چاپی یه که م (۲۰۰۹)

چاپخانه ی په یوه ند - سلیمانی

له کتیبخانه ی گشتی سلیمانی ژماره ی سپاردنی ژماره (۲۳۶۸) سالی (۲۰۰۸) پیدراوه
زانکوی سلیمانی یارمه تی له چاپدانی نه م کتیبسه داوه به دایینکردنی پاداشتی
هه لسه تگینه ری زانستی و زمانه وانی سه رمای پیتچنیی .
له سه ر نه رک و حسابی نووسه ر به چاپ گه یه ندراو مو مافی له بهر گر تنه و مو دوو باره
چاپکردنه و دی ته نها بو نووسه ر .

ئاۋەرۇك

لاپەرە	بابەت
۱۰	پېشەكى
	بەشى يەكەم (قۇناغى مىندالى)
۱۴	گىرنگى سايكولوژيائى مىندال
۱۵	قۇناغەكانى گەشەكردنى سايكولوژيائى مىندال
۲۷	رېگاكاني بە نە نجام گەياندنى تويژىنەۋە نە سايكولوژيائى مىندالدا
۳۳	كەرەستەكانى كۆكردنەۋە زانىيارى
۳۹	تيۈرەكانى گەشەكردن
۴۵	پىرانسىيەكانى گەشەكرد
۵۰	گەشەكردن نە قۇناغى پېش لە دايك بوون
۵۵	نەۋ ھۆكارانەى كار دەكەنە سەر گەشەكردنى كۆرپە نە نەۋ مىندالدىكى دايك
۶۰	بۆمۈۋە ژىنگە
۶۶	كارىگەرى گىلانەكان لە سەر گەشەكردن
۷۵	ھەستەۋەرەكان (گىرنگى و چۆنىيەتى گەشەكردنىيان
۸۱	گەشەكردنى جوۋنەى مىندال
۸۴	چاۋدىرىكردنى گەشەى جوۋنەى مىندال
۸۹	زىرەكى ۋە ھەرىفە و چۆنىيەتى گەشەكردنى لە روانگەى (جان بىياجىيە)
۹۵	قۇناغەكانى گەشەكردنى زىرەكى ۋە ھەرىفە لە روانگەى تيۈرەكەى (جان بىياجىيە)
۱۰۷	نەركەكانى دايك و باوك و مامۇستا بە پېش تيۈرەكەى بىياجىيە

لايهړه	بابه ت
۱۰۸	نايا راسته منډالانې هه نډيك گهل و نه ته وه هر له بنه رته وه منډالانې له گهلانې تر زيرمگترن
۱۱۴	چونيه تي گه شه كردني هه لچوونه كانې منډال
۱۱۹	نه و هوکارانه ي کار له گه شه كردني هه لچوونه كان دمکه ن
۱۲۲	رولسي دايك و باوك و ماموستا له گه شه كردني هه لچوونه كاندا
۱۲۵	منډال چوڼ دوبيت به بوونه ويريكي كومه لايه تي ؟
۱۲۲	شيوازه كانې راهينانې كومه لايه تي
۱۲۶	گرنكي دايك له ژيانې منډال
۱۲۸	باوه شي گهرمي دايك
۱۴۰	بينه شېبون له دايك
۱۴۲	جنگري دايك
۱۴۲	پروسه ي شير پيدان
۱۴۲	شيري دايك و شيري ده ستكرد
۱۴۶	گرنكي باخچه ي ساوايان
۱۵۰	چونيه تي گه شه كردني زمانې منډال
۱۵۰	بنه ما فسيولوژيه كانې زمان
۱۵۲	تيوره كانې ليكدانه وه ي فيريووني زمان
۱۵۷	هه نگاوه كانې فيريووني زمان
۱۵۹	چي گه شه ي زمانې منډال دوا ده خات ؟
۱۶۰	قوناغه كانې گه شه كردن و فيريووني زمان
۱۶۵	دوله مه ندي و هه ژاري زمانې منډال
۱۶۸	قوناغه كانې گه شه كردن به پيني تيوره كه ي نه ريكسون

لاپەرە	بايەت
۱۷۸	پىرۇسەي قىزى بوونى رۇلى كۆمەلەيتى (جىندىر)
۱۸۷	گەشە كىردى ئەخلاقى (ئاكارى)
۱۹۳	ويژدان و گەشە كىردى
۱۹۶	پىنۇرە ئەخلاقىيەكان
۲۰۴	جۈرەكانى ئەخلاق
۲۰۹	ياريكىردى و گەشە كىردى مىندال
۲۱۰	تىۈرەكانى ياريكىردى
۲۱۴	چىرۇك و پەرۋەردە كىردى مىندال
۲۱۷	خويندىنگا و رۇلى ئە درووستى دەروونى مىندالدا
۲۱۹	ئايلا راستە مىندال كاۋلىكەرو تىكىدەرە ؟
۲۲۳	سزادانى مىندال
۲۲۶	مىندالى نازدار
۲۲۹	مىندالى گىل
۲۳۱	مىندالى گەمژە
۲۳۳	مىندالى دەبەنگە
۲۳۵	مىندالى مەنگۈلى
۲۳۸	مىندال بۇدۇ دەكات ؟
۲۴۳	چكۈسى (غىرە)
۲۴۶	بىرۋا بەخۇنە بوون
۲۴۸	ئەخويندىن دواكەوتىن
۲۵۱	شەرمىكىردى
۲۵۴	ھەست بەكەمى كىردى
۲۵۸	دەتئىيائى دەروونى

لاپەرە	بابەت
۲۶۰	راودرگرتنى مندال
۲۶۲	ھەر مندالەو جىھانى تايىدەتى خۇي ھەيدە
۲۶۵	يارىكردن و گەشەكردنى كۆمەلەيەتى
۲۶۸	پەيۋەندى نىۋان مندال و دايك و باوك (ھۆگرى)
۲۷۱	ناخۇشى نىۋان دايك و باوك و كاريگەرى لەسەر مندال
۲۷۴	سايكودراما و چارەسەر كوردنى گىرقتەكانى مندالان
۲۷۸	چالاكىيە ھونەرى و وىرزىيەكان و ھەنچوونەكانى مندال
۲۸۰	مندال و پشت بەستنى بە كەسانى تر
۲۸۴	مندال لە شىر بىرىنەو
۲۸۷	پاداشت كوردنى قوتابى مندال نەك سزادانى
۲۹۲	ئەو ھۆكارانەي دەبنە ھۆي دواكەوتنى ژىرى و بىر كۆلى مندال
۲۹۹	مندالى بە ھەرمەندو بلىمەتەش گىرقت دروست دەكات
۳۰۱	گەشە پىكردنى چەمكەكان لە قۇناغى باخچەي ساوايان
۳۰۵	شەرو ناخۇشى مندالان
۳۰۷	مندالانى يەك خىزانىش شەردەكەن
۳۰۹	مندالى لاسارو سەرەپۇ كىيە؟
۳۱۰	ھۆكارەكانى لاسارى و سەرەپۇيى مندال
۳۱۲	شەرخوازي مندالان
۳۲۰	ياخى بوونى مندال و ھەرزەكار
۳۲۵	تەلەفزيۇن و رەقتارى شەرخوازي
۳۲۱	شەرو كوشتارو مندال
۳۲۴	مندال بۇ دىزى دەكات؟

لاپەرە	بايەت
۳۴۰	تەرس و چۈنەيتى چارەسەركردنى
۳۴۵	مىندال بۇ دەترسنىت و چۈنىش چارەسەردەكرىت؟
۳۵۲	مىندالى بىزراوو پشت گۈنخراو
۳۵۴	بارى دەروونى مىندالى پۇلى يەكەم
۳۵۶	مىندالە نوقستانەكان و پىنداويستىيەكانيان
۳۶۰	مىندالى ھەلچوو دەمارگىر
۳۶۴	كايووس
۳۶۶	عىنادى و كەللە رەقى مىندال
۳۷۰	قەسەكردن و رۇيشتن لەكاتى خەوتندا
۳۷۲	نىنۇك قىرتاندىن بە ددان
۳۷۴	پەنجە مژىن
۳۷۷	مىز كىردن بە خۇدا: ھۇكارو چارەسەركردن
۳۸۲	قوتابى بۇ لە قوتابىخانە رادەكات؟
۳۸۶	چەند رىنەمايىيەكى پەروەردەيى بۇ دايكان و باوكان و مامۇستايان
۳۹۰	چەند ساتىك بۇ مىندالەكەت تەرخان بىكە
۳۹۴	تاوانى باوك، قوربانى مىندال
۳۹۶	ھەست كىردن بە جوانى
۳۹۸	چەپەلى و نارىكى ۋەك خويەكى خراب
۴۰۶	رىز نەگرتنى كات و بەھىرۇدانى
۴۱۵	مىندال چۈن خۇى لە ئاوينەي خىزانەكەيدا دەبىنىتەۋە
۴۱۷	ھەست كىردن بە گوناھو شەرمەزارى
۴۱۹	رووداوو مەترسىيەكانى ئاۋ مال بۇ مىندال

لاپه‌ره	بابه‌ت
۴۲۲	مندال و هه‌رزه‌کار چۆن له‌جۆری په‌یوه‌ندییه‌کان و شینوازی په‌روم‌ده‌کردن ده‌گه‌ن
۴۲۴	مندال و دیموکراسیه‌ت
۴۲۶	مندالی خۆپه‌رست
۴۲۷	باری دموونی مندالی نه‌خۆش
	به‌شی دووه‌م (قوناغی هه‌رزه‌کاری)
۴۲۶	قوناغی هه‌رزه‌کاری
۴۲۹	جیاوازی نیوان باقی و هه‌رزه‌کاری
۴۴۱	گلانه‌کان و کاریگه‌رییان له‌قوناغی باقی بوون
۴۵۲	هه‌لس و کهوت و جووته‌ی هه‌رزه‌کار
۴۵۳	ته‌ندروستی هه‌رزه‌کار
۴۵۴	هه‌رزه‌کارو جوهره‌کانی
۴۵۶	تیورییه‌کانی هه‌رزه‌کاری
۴۵۶	هه‌رزه‌کاری دیارده‌یه‌کی بایۆلۆژییه
۴۵۸	هه‌رزه‌کاری دیارده‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه
۴۶۰	هه‌رزه‌کاری دیارده‌یه‌کی دموونییه
۴۶۴	هه‌رزه‌کارو گۆرانکارییه‌ جه‌سته‌یه‌کان
۴۷۰	گۆرانکارییه‌ هه‌لچوونییه‌کانی قوناغی هه‌رزه‌کاری
۴۸۰	شه‌زان و گرفته‌ دموونییه‌کانی قوناغی هه‌رزه‌کاری
۴۸۳	زینده‌ خه‌ون (احلام الیقظه)
۴۹۲	خۆشه‌ویستی له‌قوناغی هه‌رزه‌کاری
۴۹۸	هه‌رزه‌کارو گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی
۵۰۵	جوهره‌کانی خه‌زان و ره‌نگدانه‌وه‌یان له‌سه‌ر باری دموونی

بایهت	لا پەرە
هه‌رزەکار	
هه‌زوو ئاره‌زووێکانی هه‌رزەکار	٥١١
هه‌رزەکارو هاوڕێیه‌تی	٥١٧
پیداویستییه‌کانی هه‌رزەکارو پۆنی مامۆستا له‌ دابینکردنیان	٥١٩
کهم کردنه‌وه له‌ نرخێ هه‌رزەکار	٥٢٦
گه‌شه‌کردنی عه‌قڵی و زانیاری له‌ قوێناغی هه‌رزەکاری	٥٢٩
سایکۆلۆژیای خۆگونجاندن و خودی مڕۆڤ	٥٤١
مێرد منداڵان و لاساری	٥٥٠
په‌روه‌رده‌ی سێکسی	٥٥٩
په‌روه‌رده‌ی سێکسی و ده‌نگدانده‌وه‌ی له‌سه‌ر که‌سایه‌تی	٥٦١
پیشه‌و کار له‌ قوێناغی هه‌رزەکاری	٥٧٣
سایکۆلۆژیای لاوان	٥٧٧
گرفته‌کانی لاوان و چۆنییه‌تی زāl بوون به‌سه‌ریاندا	٥٨١
نامۆبوونی لاوان	٥٨٥
کێن نه‌وانه‌ی که‌ کێشه‌و گرفتێ ده‌روونیان هه‌یه‌؟	٥٩٢
سه‌رچاوه‌ی گری ده‌روونیه‌کانمان	٥٩٦
پێکهێنه‌ره‌کانی ده‌روونی بێگه‌رد	٦٠٠
سه‌رچاوه‌ی هه‌ره‌س و یاخی بوون	٦٠٤
سه‌رچاوه‌کان	٦٠٨

پېشەكى

سايكولوژىي گەشە ئەو ئقەيە ئە دەروونزانى كە گىرنگى بە گەشەكردنى مروۇ
دەدات ئەو كاتەوۋە كە كە پىنى دەلتىن ھىلكەي پىتتىنراو تا دواھەمىن رۇزى ژيانى مروۇ
،واتە گەشەكردنى ئەو ھىلكەي پىتتىنراو (زايگۇت) ئەناو مىندالدىنى دايك و گەورەبوونى
و دواتر ئەدايك بوونى . دواى قۇناغى پىش ئەدايك بوون گەشەكردنى مىندال پىندەنىتە
قۇناغىكى ترمە ئەویش قۇناغى شىرخۇرىيە ، دواتر قۇناغى پىش چوونە خوئىندىنگا نىنجا
قۇناغى خوئىندىنى سەرەتايى و دواتر قۇناغى ھەرزەكارى و كاملى و ئە ئوتكەو تروپكى
قۇناغەكانىش قۇناغى بەسالاچوونە . ھەريەك ئە ئەو قۇناغانە تاييە تەندىتى خۇي
ھەيەو ئەھەر قۇناغىكىدا ژمارەيەك گۇرپانكارى روودەدەن كە جىيائ دەكاتەوۋە ئە
قۇناغەكانى تر .

كاتىك ئىمەي دايك و باوك و مامۇستا و تاكەكانى ترى كۇمەل شارمزاى پىويستمان
دەربارەي گۇرپانكارىيەكانى قۇناغەكانى گەشەكردن دەبىت . ئەوا دەتوانىن بە شىوۋەيەكى
راست و دروست مامە ئە لەگەل مىندال و ھەرزەكارەكانمان بىكەين و ئەزۇر كىشەو گىروگرفت
رژگارمان بىت . بەلام ئەوۋى جىگەي داخە زۇربەي زۇرى تاكەكانى كۇمەلگا شارمزاى
پىويستيان دەربارەي قۇناغەكانى گەشەكردن نىيە ، نىنجا ئەبەر ئەوۋى زانىيارى
پىويستيان نىيە ، ئەوا زۇر جار ئەكاتى پەرومەدەكردن و فېركردن و مامە ئەي رۇژانەياندا
لەگەل مىدالەكانىيان ، رووبەروۋى كۇمەللىك كىشەو گىروگرفت دەبندەو .

ئەم كىتەبە بۇ ھەردوۋ قۇناغى مىندالى و ھەرزەكارى تەرخان كراوۋە باسى سەرچەم
گۇرپانكارىيە (جەستەيى و جوۋنەيى و عەقلى و مەعرىفى و ھەئچوونى و كۇمەلايەتى و
ئەخلاقيەكان) دەكات بەر ھىوايەي بىيىت بە سەرچاۋەيەكى زانستى بۇ سەرچەم
مامۇستايىن و دايكان و باوكان و خوئىندكارو قوتابىيانى خۇشەويست .

ھەممۇمان دىزانىن كە قۇناغى مىندالى گىرنگى خۇي لە ژيانى ھەمۇو مۇقۇتكا ھەيەو زۇر لە دەروونزانەكان بە بناغەي كەسايەتى مۇقۇ دادەنن و لەو بىرۋايەدان كە بىلەماكانى كەسيتى مۇقۇ لە پىنج شەش سالى يەكەمى قۇناغى مىندالىدا بۇنياد دەنرىت. لەبەر ئەو دەنرىت گىرنگى زۇرى پىندىرىت و سەرچەم پىنداويستىيە فسيولوژى و دەروونى و كۆمەلايەتەكان لەم قۇناغەدا بۇ مىندال دابىن بىكرىت بۇ ئەوئى لە داھاتوودا كەسيتكى دەروون دروست بىت و دوور بىت لە گىرفت و نەخۇشى دەروونى .

ھەرزەكارىش يەككى تەرە لە قۇناغەكانى ژيانى مۇقۇ و گىرنگى خۇي لە ژيانىدا ھەيە، لەم قۇناغەدا كۆمەلنىك گۇرانتكارى (جەستەيى و كۆمەلايەتى و ھەنچوونى و ژىرى) روودەدەن و رەنگدانەوئى راستەوخۇيان لەسەر بارى دەروونى ھەرزەكار ھەيە. كاتىك دايك و باوك و مامۇستاو كەسالى تىرى چواردەورى ھەرزەكار شارەزايىان دەربارەي ئەم قۇناغە دەنرىت، ئەو بىگومان دەتوانن بەسەر كەوتوانە مامەلە لەگەل ھەرزەكار بىكەن و ژىنگەي گونجاو بۇ گەشە كىردنى بىخولقنن

بەلام كاتىك ئىمەي گەورە وەك پىنويست زانىيارىمان نەبىت، ئەو زۇر زەحمەتە بتوانن بەسەر كەوتوانە مامەلە لە تەك ھەرزەكار و گۇرانتكارىيەكانى قۇناغەكەي بىكەين ئەم كىتەبە تارادەيەكى باش بەشۋەيەكى زانستىيە تىشكى خستۇتە سەر ھەردو قۇناغى مىندالى ھەرزەكارى و زۇر بەي گۇرانتكارىيە گىرنگەكانى ئەو دوو قۇناغە و چۈنەيتى مامەلە كىردنى دروست لەتەك مىندال و ھەرزەكار لەبەر ئەو زۇر پىنويستە ھەمۇو دايك و باوك و مامۇستاو كەسالى كە مامەلە لەگەل مىندال و ھەرزەكار دەكات بىخولقننەو، بۇ ئەوئى بتوانن بەشۋەيەكى زانستىيە پەي بە نەينى و بارى دەروونى مىندال و ھەرزەكار بىكەن و كەش و ھەوئى دەروونى و كۆمەلايەتى گونجاويان بۇ بىخولقننن، تا مىندال و ھەرزەكارەكانەمان لەلادان و سەرەپۇيى و نەخۇشى و گىرفتە دەروونىەكان دوور بىخەينەوئى بە ناسالى بەھەردو قۇناغى مىندالى و ھەرزەكارىدا تىپەپەن. سەرەپۇي ئەوئى زۇر

پىئويستە ھەممو ھەرزەكارىك نەم نووسراوۋە تاوتۇي بىكات بۇ ئەوۋى شارمىزى بارى دەروۋنى خۇي و گۇرانتكارىيەكانى قۇناغەكەي بىيىت.

بەنەركى سەرشانى خۇمانى دەزانىن كە سوپاسى بەرپىزان (پ ي د لويس كارلۇ) لەزانكۇي دھۆك — كۆلىزى پەرومردەي بونىاد وە (د صابر بۇكانى) مامۇستا لە كۆلىزى زانستە مرقۇايەتەكانى زانكۇي سلىمانى بگەين كە بەكارى ھەلسەنگاندىنى زانستى نەم كىتەپ ھەلسان سەرمەي سوپاس و پىزانىن بۇ بەرپىز (پ ي د. بەكر عومەر عەلى) لەزانكۇي سلىمانى — كۆلىزى زمان كە نەركى زمانەوانى نەم كىتەپى گرتە ئەستۇ

لەكۇتايدا ئەوۋە ماوۋ سوپاسى بەرپىزان سەرۆك و ئەندامانى لىژنەي پىشتىگىرى توپىزىنەوۋى زانستى و دانانى كىتەپ و وەرگىپان لەسەرۇكايەتى زانكۇ بگەين

د كەرىم شەرىف قەرەچەتانى

سىنمەلى - ۲۰۰۸

گربگی سايكۆلۆژىيائى مىندان
قوناغەكالى گەشە كىردى سايكۆلۆژىيائى مىندان
مىرۇقى سەرەنپىيى
قەيسەقەي بۆلەننى
ئايى پىرۋى ئىسلام
قەيىلە سۈھەكان
سەردەمى دەرگەوتى سايكۆلۆژىيائى مىندان بە شىۋەيەكى رانستى

گىرنگى سايكولوژىي مىدال

سايكولوژىي مىدال بە شىكە ئە سايكولوژىي گەشەكردن (علم النفس المص) ۋە سايكولوژىي گەشەكردىش يەككىكە ئە بۈرەكلى سايكولوژىي. سايكولوژىي گەشەكردن سەرخەم گۇرۇپپىيەكلى زىيىنى مۇۋە (ھەر ئەيەكەم رۇزى دروست بويىمۇ ئەنە مىداللى دايىكدا تەۋەككۈ دۈۋەمىر رۇزى زىيىنى) دەكرىتمۇ، ۋاتە قۇناعەكلى (يىش ئەدايك بوون، شىرەخۇرى، يىش چۈۋە قۇناعە، ھەررەكارى، كاملى، پىرى) ئەلام سايكولوژىي مىدال تەنە تۈنۈيىمۇ ئەسەر قۇناعى مىدالى دەكەت ۋ ئە گۇرۇپپىيە گىرەت ۋ يىنداۋىستىيەكلى دەكۇلنىتمۇ. ھەمۇ دەۋرۈنلەكەن ئەسەر گىرەكلى قۇناعى مىدالى كۆكى ۋ داۋاي ئىكۇلنىمۇ گۇرۇپپىيەكلى دىياردەكلى دەكەن ئەمەلەستى ۋەسە كىرەن ۋ ئىكەلەمۇ يىش يىش كىرەن ۋ كۆنۈرۈن كىرەن، گىرەكلى سايكولوژىي مىدال ئەم خالەي لاي حۈرەمۇ دەردەكەۋىت:

۱- مىدال دۈي ئەدايك بوون لاۋزىرەن ۋ نى دەسەتتەن بويىمۇمۇ زىيان ۋ مەنەۋى يەمەستە بەخىزەتگۈرەي كەسلى جۈرەمۇرى، چۈكە ئەتۈلەيدە يىيە نەۋ جۈۋەتەمۇ خۇي ياك ئىكەمۇ يىنداۋىستىيەكلى تىرى زىيىنى دابىن بىكەت ۋ ئە مەترسى ۋ ھەرەشەكلى زىيان خۇي يىزىرەن ئە يىچەۋەنەي زۇر ئە يىچۈۋى تەلەمۇ نازەل ۋ بويىمۇمۇ كەسلى تىر، كە ھەر ئەدۈي ئەدايك بوون ئەمەۋەكەي كەم ئە نۈۋەيەدە ھەيە كە خۇيان ئەگەل دەۋرۈنلەكەن بىسارىش.

۲- قۇناعى مىدالى مۇۋە ئەكەر بەرۈرەد بىكەت بە قۇناعى مىدالى بويىمۇمۇ كەسلى تىر، ئەۋە درىزىرەن قۇناعە. ئەم قۇناعەدە مىدال يىنداۋىستىيەكلى ھەۋكەي كەسلى تىر ھەيە دەنەت قىرى زۇر مەۋىت ۋ خۇۋ داب ۋ بەرەت ۋ يىشەۋ چالاكى بىكەت. ئەبەر ئەۋە دەنەت بەۋرەد ئەم قۇناعە بىكۇلنىتمۇ يىنداۋىستىيەكلى گىرەت ۋ گۇرۇپپىيەكلى دىياردەكلى بىكەت

۳- دىياردەكلى يىنداۋىستىيەكلى قۇناعەكلى مىدالى (يىش ئەدايك بوون، شىرەخۇرى، يىش چۈۋە قۇناعە چۈۋە قۇناعە) ۋ دابىن كىرەن زىيىنەي گۇنخاۋ بۇ بىر كىرەن.

۴- دىياردەكلى (مەييارى) دروست بۇ دەست بىشان كىرەن رىچكەي گەشەكردىن ناسلى مىدال ۋ ناسىمۇمۇ ئەۋەكەي كە ئەۋ رىچكەيە لايان داۋە.

۵- رابىيى ھۇي ئۈۋەكەن يان يىش كەۋىنى گەشەي ناسلى مىدال ۋ دەست بىشان كىرەن خىرايى ۋ باشىەكەيان.

۶- دەست بىشان كىرەن مىداللى ئۈۋەكەن ھەۋەن گىرەت ۋ ھەۋەن بۇ چارەسەكردىيان بەشىۋەكەي كەشە سايكولوژىي مىدال گىرەكلى بەم دىياردەك گۇرۇپپىيەكلى حۈرەمۇ دەۋە بەشىۋەكەي رابىيى ئىيان دەكۇلنىتمۇ:

۱- گەشەكردىن جەستەي ۋ ھەستى ۋ ھۈۋەي مىدال ۲- گەشەكردىن كۆمەلەيەن ۋ ئەخلاقى.

۳- گەشەكردىن زىرى ۋ رابىيى ۴- گەشەكردىن ھەۋەن ۵- قۇناعەكلى گەشەكردىن. ۶-

گىرەكەي ئەۋ قۇناعە. ۷- يىنداۋىستىيەكلى ئەۋ قۇناعە

ھەرۈەھەر ئەرەكەي سايكولوژىي مىدالەۋە دەۋەن ئە گىرەت ۋ بەخۇش ۋ ئەلەنە دەۋرۈنى ۋ كۆمەلەيەكەي كەۋەكەن بىكەي.

قۆناعەکانی گەشهکردنی سایکۆلۆژیای منداڵ

پێشهکی:

ئەو زانیاری و شارەزاییانەی کە ئێستا ئەندەردەم دیدو دەستی خۆنەردا هەیە دەربارەی منداڵ و ھەرزەکاری سایکۆلۆژیای گەشهکردن، یەكسەر کوت و پیر لەکانیکی دیاریکراویدا پەیدا نەبوو. بەئێکۆ لەچەندەھا قۆنەدا نێیەریووە دەبەھا بگرە سەدەھا ھەیلەسووف و زاناو نووسەر بەبۆچوون و توێژینەوکانین لەشداری دەوتەمەندکردنی ئەو ھوارە گرێگەیان کردووە، نەتەم نایب ئەوشمان لەیاد نەیت کە ھەبەیک ھەیلەسووف و کەتە زانا رۆژی سەرەکیان لەگەشەکردنی سایکۆلۆژیای منداڵ بەناییەتیو سایکۆلۆژیای گەشهکردن (علم النفس النمو) بەگشتی ھەبوو، ئینجا بۆ ئەوێ کەمێک شارەزای قۆناعەکانی گەشهکردنی سایکۆلۆژیای منداڵ بین، دەیت گەشتیکی حیرا بەناو لایەزەکانی میژوویدا بکەین

مرۆفی سەرەتایی:

پیش ئەوێ مرۆفایەتی بۆ بێنە قۆناعی شارستانیەتەو، ئەسەر دەمێکی پیر لەنەزانی و تاریکید دەژیا، مرۆفی ئەو کاتە زانیکی رۆژ سادەو ساکارییان ھەبوو ھیچ قۆناعیانەو دامەزرانیکی کۆمەڵایەتی و نامرێکی رێگەباندن نەبوو کە ئەو مرۆفانە فێری چۆنەیی گەشهکردن و پەرەزدەکردنی منداڵ بکەن و قۆناعەکانی گەشهکردن و پێداویستی و گێڕوگرفتەکانی ئەو قۆناعانەیان بۆ شیتەل بکەنەو، بەئێکۆ لەچەند سەرچاوەیەکی دیاریکراووەو زانیاری سەرەتاییان دەربارەی منداڵ و چۆنەیی گەشهکردنی دەست دەکەوت، کە ئەوانیش ئێنی بوون ئە:

۱ دایک:

دایک رۆژ جار دەبوو بەسەرچاوەیەکی گرێگ بۆ زانیاری دەربارەی منداڵ و قۆناعەکانی گەشهکردنی، چونکە کانیک نافرەت دوو گیان دەبوو حۆی ھەستی بەکۆمەڵیک گۆرانکاری قسۆلۆژی و دەروونی دەکرد، بۆ ئەوێ ئەتەمەنکی دیاری کراویدا ھەستی بەجووتە حۆولی کۆریەکەیی ناوسکی دەکرد ئینجا بۆ جاری دووھەم دووگیان دەبوو، ئەھەمان شتوێ جاری یەكەم ئەدەورونەری ھەمان مانگدا ھەستی بەجووتە حۆولی کۆریەکەیی دەکردو، ئەم شتوێ رۆژ ئەدوای رۆژو ساڵ ئەدوای ساڵ ھەبەیک زانیاری لەوێ ئەو دایکە دوو گیانانە دەربارەی کۆریەکانی ناوسکیان کەتەکە دەبوو، ئینجا ئەو دایکانە ئەو بەسەر ھات و پووداوانەیان بۆ یەکتەری ناس دەکردو ئەو ئەدوای ئەوێ بۆ منداڵەکانیان (کچەکانیان) دەگێڕایەو، ھەروەھا دواي ئەدایک بوون دایک سەرجی منداڵە شیرخۆرەکەیی دەد و رۆژ ئەدوای رۆژی سەرەتایی دەربارەی ھەنس و کەوب و ھوت و شیرخۆاردن و ھات و ھاو رو چۆنەتی رۆش و فە کردنی نەد، ئەلا زیاد دەبوو، ئەم شتوێ ئەو قۆناعی گەشهکردنی مرۆفانەنیدا دایک بەکێک بوو لەسەرچاوە گرێگەکانی زانیاری دەربارەی ھەبەیک لایەنی زانی منداڵ و ھەرزەکار. ھەرزەندە رۆژ جار کەوتوبە ئە ھەلە

ھەلسەھەي يۇنانى كۆن:-

يۇنانىيە كۆپەكان ئەو بىروايەدا نوون كە ژيان ئەمادەبەكەو كە شىۋەيەكى تايىيەتى ھەيە دروست دەپىت و رۇز لەدوای پۇزىش تا دەپىت بەيۋەبەرىكى رىسەو گەشە دەكات، بەلام دواى ئەو بۇچوۋىكى تىريان ئەلا دروست بو، ئەوئىش ئەوئەيە كە دروست بوۋى سىيىرمى پىاو لەئوۋەرۇكدا ھىچ جىاوارىيەكى ئەگەل دروست بوۋى مەرۇقدا يىيە، ئەركى سەرەكى ئاھرىنىش ھەلگىرنى ئەو كۆرىەلەيەيە ئەو سكىدا تا گەۋرەو لەدايك دەپىت. (السيد، ۱۹۷۴، ص ۲۵) واتە سىيىرمى پىاو ھەموو حاسىيەكالى ژيانى تىدايەو يىۋىستى بە ھىلگۆكەي ئاھرىت يە بۇ دروست بوۋى كۆرىەلە، بەلگى رۇتى ئاھرىت ھەلگىرنى ئەو سىيىرمەو حوارىن پىدان و گەۋرەكردن و لەدايك بوۋىيەتى. ئىنجا ئەگەر بەچاۋىكى راستىيە بەراۋرد لەيۋان ئەم بۇچوۋەو بۇچوۋەكەي ئەختاتۇن بگەين، دەگەيە ئەو دەرئەجائەي كە بۇچوۋەكالى ئەختاتۇن راستى و راستىر بوۋە.

ئەفلاتۇن (Plato) (۴۲۷-۳۴۷ ب.ي.):-

ئەفلاتۇنىش ۋەك ھەيەسوفىكى بەتۋانا بەشدارى دەرئەمەندكردى كەلتۈرۈ ھەرھەيگى سايكولوژيائى مىدالى كىرەوۋەو لەرۇر جىگەو بۇئەدا ئامازى بۇ كىرەوۋە، ئەنابەت لە كۆمارەكەشپدا پەو پايەي جىيەكالى لەسەر ئوابست و لىھانۋىيەكالى مىدال ديارى كىرەوۋە. بىرواي ئەفلاتۇن دەپىت ئەركى پەرۋەردەكردى مىدال ئەنەمەي ھەب سائىۋە تا ئەمەي ھەزە سالى بەدەۋەت و مىرى سىيىندىرت و لەزىر چاۋدىرى ئەوۋا پەرۋەردە بىكرىت. ئەفلاتۇن داۋاي ئەو دەكات كە دەپىت ھەۋلى ئەۋەندىرت لەيىچ سالى يەكەمى ژياندا ئوابست و ھەزۋ ئارەۋو بەھەرەكالى مىدال ديارى بىكرىت و ھىرەنگورارى يىۋىستىش بۇ گەشەكردىيان دابىي بىكرىت، ھەرۋەها گىرگىيەكى زۇرىشى بەراھىنان و ھىر كىردى مىدال و دەست يىشان كىردى جىاۋازىيەكالى ئىۋانىيان دەد، چۈكە مىدالان لەيۋان حۋاندا لەرۇر لايەبەۋە جىاۋازن. بەراي ئەفلاتۇن پەرۋەردەكردن و دروست كىردى ھالۋاتىيائى باش و لەسوۋ يىۋىسى بەشۋازۋ رىيازى تايىيەتى ھەيەو دەپىت بەدۋايدا بگەرىن.

ئەرستو (۳۸۴-۳۲۲ ب.ي.):-

ئەرستو گۇرايكارىيەكى ئەنەۋەلى ئەھەلسەھەو نىرو بۇچوۋەكالى يۇنانى كۇندا كىردو ئەو بىروايەدا بوو كە چارەۋۋى كۆرىەلەو دروست بوۋى پەيۋەستە بەھەردوۋ تۈھمى نىرو مى ۋە، چۈكە ئەنەجائى بەكگىرنى مادمو وئەۋە (المادة والصورة) (ژيان دروست دەپىت. مادەش تايىيەتە بەنەھرىت و بە ھەتچوۋى و ئوقۇستايەكەيدا دەناسرىنەۋەو وئەۋە شىۋەش تايىيەتە بەپىاوۋ بەكەملى و ژىرىيدا دەناسرىتەۋە ئىنجا ئەگەر شىۋە بەكەملى و نى ئوقۇسالى ئەلاي پىاۋەۋە ھات ئەو كۆرىەلەكە كۆر دەپىت بەلام ئەگەر بەئوقۇسالى و بەكەملى ھات ئەو كۆرىەلەكە كچ دەپىت. ئەلايەكى تەرۋە ئەرستو داۋاي ئەۋەي دەكرد كە دەپى گىرگى بەر ھىيالى كارو چالاكىيەكالى جەستەي مىدال پىدرىت بۇ ئەۋەي بەشۋەيەكى باش لەش و جەستەي گەشە بىكات و ئىۋانىت كۆپىرۋكى خودى حۋى بىكات و بەسەر ھەزۋو ئارەۋو ھەتچۈەكەيدا زان يىت ھەرۋەها گىرگىيدان

بەفێرکردنی هونەر و تام و چێژ وەرگرتن لەشتی جوانی ئەکارێکی ییوێست لەقەڵەم دەدا بۆ گەشەکردنی عەقڵی مندان.

ئایینی ئیسلامی پیرۆزە

ئایینی پیرۆزی ئیسلامیش لەزۆر نوارو لایەنی جیاچیاوه بەشداری بنیاتنانی سایکۆلۆژیای مندان بەنایبەتییو سایکۆلۆژیای گەشەکردنی ئەگەشی کردوووەو کاریگەری زۆری لەسەر بێرکردنەووەو بۆچوونی زۆر لەزاناکانی ئەو نواره هەبوو، هەر ئەمەش بۆ ئەوەی بێر و فەلسەفەی راسا و فەیلەسوفەکانی وەک (ابن سینا، غەزالی، ابن خلدون.. ئاد) دەرئارەیی پەرۆردەو گەرنگی دان بە مندان. زۆر لەنایبەتەکانی قورئانی پیرۆزیش ئامارە بۆ قۆناعەکانی گەشەکردنی کۆریەئەو چۆنیەتی دروست بوون و گەشەکردنی دەکات لەوانە:

(ولقد خلقنا الانسان من سلاله من طين ثم جعلناه نطفه في قرار مكين ثم خلقنا النطفه علقه فخلقنا مضغه فخلقنا المضغه عظاما فكسونا العظام لحما، ثم انشأناه خلقا اخر فتبارك الله احسن الخالقين)، (ياأيها الناس ان كنتم في ريب من البعث فانا خلقناكم من تراب ثم من نطفه ثم من علقه ثم من مضغه مخلقه وغير مخلقه لنبين لكم ونقر في الارحام ما نشاء الى اجل مسمى. ثم نخرجكم طفلا لنتبينكم لعلكم تهابون. ومنكم من يتوفى ومنكم من يرد الى ارضه الى اخره العمر، لكيلا يعلم من بعد علم شيئا) - (سورمەتی المؤمنون، ئایەتی ژمارە ۱۲، ۱۳)

جۆن لۆک (John Lock) :-

فەیلەسوفی ئینگلیزی بەناوبانگ جۆن لۆک کە لەکۆتایی سەدەی هەقەمەدا ژیاو، ئەبەکتەک لەئەووسراوەکانیدا کە بەناوی (سیرۆناوەرەکانی قایەت ئە پەرۆردە) یە دەگەیت، مەدال ئەکانی ئەدایک بووندا عەقڵی لایەنەرەکی سپی ئەئەوسراو، واتە مەدال ئەکانی ئەدایک بووندا هیچ تەوانست و ئەهرەیهکی بۆمەویی (ورائتی) نیەو عەقڵی وەک لایەنەرەکی سپی وابە کە هیچی ئەسەر ئەئەوسراو، بەئەکو زۆر ئەدوای زۆر دواي ئەدایک بوون ئەرێگەیی هەسەنەرەکانیەو (الحواس) فێری دیارەکانی جیھانی دەرەو دەبێت. بەمانایەکی تر جۆن لۆک ئەوای ئەوای بەرۆتی ژینگە (البيئة) هەبەو ئە گەورەترین هۆکاری نیاننەری عەقڵی مەرۆقی دادەبێت. بەبرۆی جۆن لۆک مەدال ئەمادەیه نۆ وەرگرتن و فێربوونی هەموو جۆرە راسنیک و دەبێت ئەرێگەیی رەهینەو فێری هەموو جۆرە زانیاری و شارەزایی و چۆرەوشتنکی ناش و دروست نکریت و رەمەک و حەر و ناردەرەو سەوشیە نازەنەکانیشی سەرکۆت نکریت بە بۆچوونی جۆن لۆک ژینگەیی ئەبارو گونجای هەبەش ئەبێوان مەدال ئەدەبێنە هۆی ئەوای کە هەموو ئەو مەدال ئەبەیه ک شێو هەئەس و کەوت بکەن، چونکە هیچ تەوانست و ئەهتەوێک ئە بۆماوە ناگۆتەرێنەو تەبێتە هۆی دروست کردنی جیلاوی ئەکانی (الفروق الفردية) ئەبێوان ئەو مەدال ئەبەد، گوماییشی

ئیندا نیه که نه‌و بیرو بۆ‌جوونا‌یه‌ی حۆن لۆک بوون به‌سه‌رجاوه‌و هه‌وین بۆ له‌دایک بوونی قوتا‌به‌نده‌ی ره‌وش‌یه‌تی (المدرسة السلوكية).

جان جاک رۆسو (J.J. Rousseau) (1712-1778) -1

هه‌یله‌سووفه‌یکه‌ی گه‌وره‌ی قه‌ره‌سه‌ی نوو که له‌سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌مه‌دا ژباوه‌و رۆژ بێرو ناوه‌ری به‌روه‌رده‌یی ده‌رباره‌ی مه‌دال هه‌بووه رۆسو به‌پنجه‌و نه‌ی (هۆنر) موه له‌و پڕوایه‌دا بوو که سروشتی مه‌دال خێرخوارمو هه‌یج تۆوو ناماده‌باشیه‌کی شه‌رحواری ئیندا نیه، به‌لام کۆمه‌ل و دام و ده‌رگانه‌ی به‌ره‌و شه‌رحواری ده‌یه‌ن. هه‌ر له‌هه‌ر نه‌وه‌ش بووه که به‌رده‌وام داوا‌ی نه‌وه‌ی ده‌کرد که ده‌بیت مه‌دال به‌سه‌ربه‌ستی دوور له‌کۆمه‌ل و دام و ده‌رگانه‌ی له‌سروشدا بژی، چونکه مه‌دال هه‌ر نه‌ بۆماوه حاوه‌یی هه‌ست و ناماده‌باشیه‌کی له‌خلاقه‌ی تایبه‌ته، که به‌هۆیه‌وه ده‌توانیت ره‌وشته باشه‌کان له‌خراپه‌کان حیا بکاهه‌موو پارێزگاری له‌و سروشته پاک و دێ‌گه‌رده‌ی بکات به‌لام نه‌گه‌ر به‌رده‌وام له‌ناو کۆمه‌له‌دا زیا، نه‌وه نه‌و کۆمه‌له‌ رۆژ له‌داوا‌ی رۆژ به‌ربه‌ست و رێگر له‌هه‌رده‌م هه‌روو ئاره‌زووه‌کانیدا داده‌نیت و وورده وورده به‌ره‌و شه‌رحواری ده‌بات و له‌پنجکه سروشتیه ناساییه‌که‌ی حۆی دووری ده‌خاته‌وه.

به‌پروای رۆسو گه‌رانه‌ده‌وه نۆ ناوه‌شی سروشتا نه‌ها رێگایه نۆ جاک کردنی هه‌ئه‌گانه‌ی تاک و کۆمه‌ل. نه‌وه‌ی شایانی ناسکردن نیت رایه‌گانه‌ی رۆسو نه‌ ئافه‌کردنه‌وه به‌سه‌له‌یه‌یه‌راوه‌و نریتی بوون له‌راو بۆ‌جوون و تێرمانی تایبه‌تی هه‌یله‌سووفه‌یکه‌ی ده‌رباره‌ی مرۆف و چۆله‌تی به‌روه‌رده‌کردنی، به‌لام به‌شیوه‌یه‌کی گشتی کاربگه‌ری رۆزبان له‌سه‌ر پڕۆسه‌ی به‌روه‌رده‌وه هه‌رکردن هه‌بووه‌و بووله‌ته هه‌وین و سه‌رجاوه نۆ دامه‌زرانه‌ی رۆژ قونا‌سجانه‌و رێباری دیموکراسی و بێشکه‌وه‌سجوار.

جان جاک رۆسو له‌ساڵی (1762) دا کتێبه به‌ناوایه‌گه‌که‌ی ده‌رباره‌ی چۆله‌تی به‌روه‌رده‌کردنی مه‌دال له‌ژێر ناویشانی (Emile) (ئه‌میل) دا‌وا نوو به‌ ئیسجیلی به‌روه‌رده‌کردنی سه‌رده‌مه‌که‌ی و قۆناغه‌کانی دوا‌نریش، رۆسو له‌و کتێبه‌دا به‌دوو‌رو درێژی بانی قۆناغه‌کانی به‌روه‌رده‌کردنی ئه‌میل ده‌کات و نامه‌زه نۆ گه‌رنگی راه‌نه‌ن و نا‌قی کردنه‌وه‌و جالاک سهر‌به‌هۆو سه‌ربه‌ستی مه‌دال ده‌کات و به‌سجایه‌ی گه‌شه‌کردنیان داده‌نیت.

په‌ستالۆزی (Pestalozzi) (1726-1827) -2

یه‌کێک بوو له‌و که‌ئه‌ هه‌یله‌سووفانه‌ی سه‌ده‌ی نۆ‌ده‌هه‌م که به‌ته‌واوی لایه‌بگری راو بۆ‌جوونه‌گانی رۆسو نوو ده‌رباره‌ی مه‌دال و به‌روه‌رده‌کردنی په‌ستالۆزیس پڕوای وانه‌و که سروشتی مرۆف خه‌رجاوه‌و به‌رده‌م هه‌وینی کاری خێر ده‌دا، کاتیکه‌ش ده‌بیت به‌شه‌ر حواری، نه‌وه له‌نه‌ه‌جانی نه‌وه‌وه‌یه که هه‌موو ده‌رواره‌و ده‌رگانه‌ی خێر به‌پروایه‌دا دا‌خراوه.

په‌ستالۆزی یه‌که‌م که‌س نوو که به‌شه‌وارنه‌کی رانسییانه رانیاری ده‌رباره‌ی مه‌دال کۆکرده‌وه، له‌ویش له‌په‌یگه‌ی سه‌ره‌ج دان و نیتیه‌ی کردنی هه‌نس و که‌وه‌ی واقه‌یه‌یه‌ی مه‌دالانه‌وه نوو هه‌ر نه‌وه‌ش بوو پانی پێوه‌نا که نۆ ماوه‌یه‌کی رور تێپه‌ی کۆره‌که‌ی حۆی بکات که ته‌مه‌نی سێ ساڵ و بێ‌لوو له‌م رێباره ژانیارییه‌کی رۆژی ده‌رباره‌ی هه‌له‌یک لایه‌نی گه‌شه‌کردنی مه‌دال کۆکرده‌وه له‌ساڵی (1774) دا وه‌ک یه‌دا‌سه‌مه‌یه‌ک پێ‌خۆی کرده‌وه.

فرویل (Froebel) (۱۷۸۲-۱۸۵۲):

په ګنګه لهو هه یله سوفانه ی که شوین په بچه ی ځوی له سایکو لوژیای منداډا به ځی هینشتووهو
تائیتاس بیرو بوجوونه کاسی له نوازی په رورده کردیدا کاریګه ری ځوین هه یه. هر وېل به یه که م
دامه ررنه ری باچه ی ساوایان داده نریت و سور نوو له سهر نه وه ی که دهیت نوازی ته واو نو
چاډکی و یاری کردنی مندان نر حسیندریت، چونکه ګر ګی ځویان له ګه شه کردنی منداډا هه یه
به نایه تیش ګه شه کردنی روحی و نه خلاقین. هه ر نه مهش نوو که وای له هر وېل کرد له سائی
(۱۸۱۶) دا له ناو که پری ګوندی کی نه لمانیدا ناموزګای په رورده یی نه لمانی بو (۵) پیچ مندانای
بجوووک بکنه وه.

ههروهه له ساڵی (١٨٣٦) گێنێنکی به ناو نیشانی (پهروهه دهی مروڤ) لاڤوکردهوه، که تبايدا ناماره بو
گرنگی به کارهێنای چالاکی و یاری سهربهست له ئیکۆلێیهوه و پهروهه کردنی مەداڵدا دهکات.
هروێل ههردموام نامۆزگاری دایکان و ناوگای دهکرد که نهگهر دهتوانی نهشبک له باخچهی
ماله که یان بو یاریکردنی مەداڵه کابان تهرخان بکه، ئیتر نهو کاته مەداڵ بو خۆی رهوه که ی نهه
دیوو نهو دیو دهکات و دهیجیتی و ناوی دهکات. ههروهه رۆژ چالاکی وهک یاری کردن و گۆرانی و
چیرۆک و... هتد. بو باخچهی ساوايان پێشنیر کردوه. (الالوسی، ١٩٨٣، ص ١١١-١١٣).
هروێل داوای نهوهی دهکرد که دهییت رێگه به مەداڵ بدریت بو نهوهی راستهوخۆ مامهله لهگهڵ
ژینگه و ست و کهل و پهلهکای بکات، چونکه له رێگه یانهوه سارهزای ژینگه و قیری دیاردهکای
دهییت و سارهزایی و راباری ریا ئه دهییت.

داروین (Darwin) :-

تیۆرییه‌که‌ی داروین له‌چهند لایه‌که‌وه کاری کرده سه‌ر به‌ره‌و پێش چوونی سایکۆلۆژیای مێدال. چۆنکه نووه هۆی ووروزاندنی زۆر نانه‌لی گه‌شه‌کردن و کاریگه‌رییان له‌سه‌ر که‌سایه‌تی و چاره‌نووسی مێدال به‌ناییه‌تی و مرو‌فه‌ نه‌گه‌ستی له‌وانه‌ کاریگه‌ری ئۆ ماوه‌ ژینگه‌ له‌سه‌ر ره‌وشنی مێدال، په‌یوه‌ندی نێوان ئازمه‌ل و مرو‌فه، مل ملانی ی نێوان مرو‌فه و ژینگه‌که‌ی، گه‌رگی حۆ سازاندن بۆ مانه‌وه‌ی مرو‌فه و قه‌یه‌کردنی، گه‌رگیان به‌هۆبانه‌کانی گه‌شه‌کردن له‌لایه‌ک و پرۆسه‌ ژیرییه‌ به‌ک له‌ه‌وای به‌که‌کان له‌لایه‌کی تر، رۆلی بایۆلۆژی و نه‌ندامه‌کانی له‌ش له‌په‌رۆسه‌ی گه‌شه‌کردندا.

ههروهها داروين ههولئى دا كه رايبارى دهريارهي چۆنيهتي گهشهکردنى مندائى شيره خۆرهي دست بکهويب بو نهوهي لهريگهيهوه شارهراي چۆنيهتي گهشهکردنى مرقو ببيت. نهلام نهو ههول و زانباريانهي زور سهركههونوو سوود بهخس نهبوون چونكه نهها لهسهري زمارهيهكي كه له مندائى شيرهخۆر کۆکراوونهوه. لهلايهكي تريشهوه لهساى (١٨٧٧) شيتهن کردنهويهكي لهناهي ميژووى ژياى مندائى بهکهمهيهوه كه لهساى (١٨٣٩) لهديك بوو بوو نالو کردموه(رهزان، ١٩٨١، ص١٦).

جېڭى جۇيەنى كە بېگىن، رۆرىنى ئۇ زانىيارىنى كە تاۋەككۈ گۇناھى سەدى ئۆردەھەم ۋ سەرەتى سەدى بېستەم دەرەدى ساپكۆلۇزىي مېدال كۆكرانەۋە رۇر رانستى ووردو بەكەك ئىك نەبون،

چونكى زۇررىيان ئىرىتى بوون لە ئۇچوونى قەلەسەنى و گىئراسىنەو و تۆماركردنى رىچكەي گەشەكردنى زىمانى مىدالانى مەيلەسەو و نووسەران يان مىدالانى خوشك و براكالىيان، كە ئەمەش زۇر كەم و كورتى و دەلاقەي گەورەيان ئىدا بوو ئەوانە،

۱- بەشىۋەيدكى مېتۇدى زالىتى كۆمەكرابوونەو.

۲- ئەچەند كات و شۆنىكى يىچرىچرو جىوار جىواردا كۆكرابوونەو.

۳- چونكى زۇررىي رابىارىيەكان لە سەر مىدالانى جۇيان و كەس و كارىيان بوو، ئەمەر ئەو دوورنىيە كە ئەمەش ناسى لايەتە ناسەكالىيان كىرەيت و كەم و كورتى و لايەتە جىرايەكالىيان پىشت كۆى جىستى.

۴- ھەر يەكەيان ئابەت بوون بەيەك خالەت و ئانوارىيە كىشەند (الغىمىم) نىكرىت و رەشتى مىدالانى تىرى پىن لىك بىدرىنەو. (كۆنەر، ۱۹۷۰، ص ۲۰-۲۱). بەلام ئەگەل ئەو كەم و كورتىيەشدا كىرىكى جۇيان ھەر ھەبوو لەسەر بەرمو پىش چوونى سايكولوژىي مىدالدا.

سەردەمى دەركەوتلى سايكولوژىي مىدال بەشىۋەيدكى زالىتى-

سايكولوژىي مىدال وەك بىوارىكى زالىتى كىرىگ ئەكۆتلى سەدەي نۆردەھەم لەسەر دەستى (ج). ستەلى ھۆل (G. Stanley Hall) كە بەرىۋەندى رانكۆى كلارك بوو ئەمەرىكا، سەرى ھەندە. ھۆل ئەيەلى سەردەكى كىرىكى بەيىكەندەكسى (مەنوبىت) غەقلى مىدال دەدا بۇ گەيشىنىش بەم ئامانجەي شىۋارىكى بوبى لە بە ئاكام گەيەندى ئوتىزىسەو كۆكرەنەو رابىارى داھىيا، ئەمەش مېتۇدى (راپىرس) (الاستىيان) بوو، كە ئەم ھەول دان و داھىيەنى (ستەلى ھۆل) پىش بەسەرنەي دەست پىن كىردى كارۋانى ئوتىزىسەو زالىتى لىۋارى سايكولوژىي مىدالدا دادەنرىت ھەرچەندە كارەكالى (ھۆل) ئەپنى يىۋەرە راسىيەكالى ئەمرو كەم و كورتى زۇررىيان ئىدا بوو بەلام ئەگەل ئەو شەدا بەكارى زالىتى ئەقەلەم دەندەن چونكى زامەيەكى زۇرى لەمىدالان وەردەكىرت و ئوتىزىسەو ئەسەر دەكەن كە ئەتۋالدا، ھەبوو پىرۋەسى كىشەند بەئاكام بەگەيەندىرت.

ئەمەر رۇشەي ئىۋرىيەكەي دارۋىن، دامەرنەرى سايكولوژىي گەشەكەن (ستەلى ھۆل) گەيشە ئەو بىرواى كە قۇباغەكالى گەشەكەندى مىدال كورنەراۋەي مېتروۋى قۇباغەكالى گەشەكەندى مەۋقايەتتە، واتە ھەر قۇباغەكى گەشەكەندى مىدال كوزارىش ئەيەكەك ئەو قۇباغە دەكات كە بەدرىزىي مېتروۋ مەۋقايەتى پىيدا ئىيەرىۋە ھەر ئەمەر ئەمەش ھەنسا بەندەھام گەيەندى جەندەھە ئوتىزىسەو لەسەر رەشت و ھەئس و كەوتەكالى مىدال، ئەمەشەستى تىگەيشى رەشت و ھەئس و كەوتەكالى مەۋقە بەكشى لە قۇباغە جىياكالى گەشەكەندى مەۋقايەتتە. لەمەشەي ئەو ئوتىزىسەوالەيدا سەرىجى زۇر لايەتى رەشتى مىدال ئەكالى يارىكەن، دىۋسە كىردى يەيۋەندى كۆمەلەيەنى... قەد دەدا. (الرۋبەي، ۱۹۸۹، ص ۱۱-۱۲).

مېندل (G. mendel)-

راۋ ئۇچوون و ياساكالى مېندل مەتو مېزىكى زۇرى دەندەرى كىرىكى ھەرىيەك لە ئۇمەو زىيەكە دىۋسە كىرد. ياساكالى مېندل دەندەرى جۇيەنى كۋاسىسەو جاسىيەت و سىمەكەن لەبەكەن و

ب. قوتابخانه‌ی ره‌وشتیانی:-

له‌سیه‌کانی نهم سه‌ده‌یه‌دا، قوتابخانه‌ی ره‌وشتیانی که قوتابخانه‌یه‌کی ده‌روونی نه‌میریکیه، گرو تهنکی زانستی له‌هیری له‌سایکولوژیای مېدال دا، وه‌ک ناشکرایه نهم قوتابخانه‌یه له‌یله‌ی یه‌که‌م گرگی له‌هۆکاری ژینگه‌ ده‌دات و بۆماوه ناماده‌باشیه‌کانی مېدال به‌هۆکاریکی لاهوکی و ساده له‌قه‌نهم ده‌دات و به‌روای به‌راوه‌رکرن و تیرامان (الاستییان و الاستیطان) نیهو به‌که‌ره‌سته‌ی راسنیان دابایت و له‌جیانی نه‌وه سه‌رنج و نییینی رانستی (الملاحظه‌ العلمیه) بۆ کو‌کردیه‌وه‌ی رانیاری به‌کارده‌هینی.

نهم قوتابخانه‌یه ده‌روازه‌ی زۆری بۆ توئیزینه‌وه‌ی رانستی له‌هواری سایکولوژیای مېدالدا کردیه‌وه‌و زۆر نانه‌نی گرنگی‌شی وروژاند به‌روای نهم قوتابخانه‌یه ژیری مېدال وه‌ک لایه‌ره‌یه‌کی سینی وایه‌و له‌توالی نه‌و ژینگه‌یه‌ی که نیایدا ده‌زی هه‌یه که به‌نازه‌زووی خۆی نه‌و لایه‌ره‌ سپه‌ ره‌ش بکاته‌وه، هه‌ر نه‌مه‌ش بوو که‌وای له‌ (واتسن)ی دامه‌رینه‌ری نهم قوتابخانه‌یه کرد که بۆلت [ده (۱۰) مېدالی ناسایی و نی بو‌هسانیم به‌ده‌نی، من هه‌ر له‌خۆمه‌وه به‌نی ده‌ست بی‌شان کردن یه‌کیکیان هه‌له‌نه‌زیرم و به‌نازه‌رووی خۆم رای ده‌هینم و چه‌م بۆی نه‌یکه‌م نه‌وه، نه‌گه‌ر به‌هۆی نه‌وا نه‌و مېدال ده‌که‌م به‌یریشک، یان هه‌به‌رمه‌ند یان رانا یان باررگان یان در یان سوانکه‌ر] (الالوسی، ۱۹۸۳، ص ۶۶).

واته به‌به‌روای (واتسن) و هاوه‌نه‌کانی بۆماوه‌و توانسته نابیه‌یه‌کانی مېدال هیچ گرگیان بیهو نه‌ها روئی سه‌ره‌کی بۆ نه‌و ژینگه‌یه‌یه که نیایدا ده‌زی، هه‌ره‌چنده نهم بۆچه‌وه‌یان هه‌له‌یه‌و تووشی زۆر ده‌خه‌و گله‌یی کردن، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا راو بۆچه‌وه‌کانی نهم قوتابخانه‌یه پالی به‌زۆر توئیزه‌رو ده‌روونه‌وه‌و یا که گرگی له‌ژینگه‌و شینواری به‌روه‌رده‌و سراو پادا‌شت و چۆبیه‌نی دروس کردنی ره‌وست و به‌کاره‌ینیانی شینواری سه‌رنج دان و نییینی کردن نه‌دن.

ج- پیاچیه:-

رانای سوپیری پیاچیه یه‌کیکه له‌و که‌له توئیزه‌روه‌وه‌ی که به‌توئیزینه‌وه‌کانی بواری سایکولوژیای مېدالی زۆر زۆر ده‌وه‌که‌مه‌ند کرد.

پیاچیه به‌کیکه له‌و رانانه‌ی که به‌هۆی به‌یاحی عه‌ق‌لی مېدالدا چۆته خواره‌وه‌و له‌هه‌موو زاناکانی تر باستر چۆبیه‌نی گه‌شه‌کردنی عه‌ق‌لی مېدالی شیه‌ل کردۆته‌وه‌و قۆناعه‌کانی به‌ووردی دیاری کردیه‌وه. هه‌ر راو بۆچه‌وه‌کانی پیاچیه بوو که پالی به‌ده‌یه‌ها بگه‌ر سه‌ده‌ها توئیزه‌رو راناوه‌و یا که‌ده‌ست بکه‌ن به‌توئیزینه‌وه‌ی رانستی له‌هواری گه‌شه‌کردنی عه‌ق‌لی و نه‌حلاقی مېدالدا. جان پیاچیه زۆر به‌توندی ره‌حه‌ی له‌ (واتسن) و هاوه‌نه‌کانی گرت، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که نه‌ها گرگیان به‌هۆکاری ژینگه‌ ده‌دا، به‌لام جان پیاچیه له‌و به‌روایه‌دا بوو که که‌سه‌به‌تی و ره‌ووشتی مروه‌ ده‌رنه‌نجامی کاریکردنی هه‌ردوو هۆکاری ژینگه‌و بۆماوه‌یه واته‌ شاره‌زایی (هنرپوون) و که‌یه (النضج).

د- نەنسرۆیۆلۆژیای:

رانایانی ئەم نوێیەش خزمەتێکی زۆری سایکۆلۆژیای مەدائیان کرد، ئەنسرۆیۆلۆژیای ئەو زانستەیه کە گرێگێ بەتوتێزبەوهی هۆرو نیرەو کۆمەڵگا سەرەسایەکان دەدات بەمەنەستی رانیی یاسا هاوبەشەکانی نێوان هەموو کۆمەڵگەکان و ئەو جیاوازییانەی کە لەنێوان کۆمەڵگا سەرەسایە و کۆمەڵگا پێشکەوتووکاندا هەیە زانیانی ئەم نوێیەش گەشتە ئەو راستیانەی کە کەلتور و رۆشنبیری گەلان رۆلی کاریگەری خۆیان لەسەر کەسایەتی ناکە کاتیان هەیە.

پەکیک ئەو زانیانە (مارگرت مید) نوو کە نوێزبەوهی ئەسەر سی (۲) هۆری سەرەسایە (عینیای نوێ) کرد بەمەنەستی زانیی کاریگەری خۆری رانسانیی کۆمەڵایەتی ئەسەر کەسایەتی مەدائەکانیان لەدەشتوویدا. ئەم رانستە تارەبەش زۆر نەتەنی گرێگێ وروژاندو شۆین پەنجەنی خۆی لەنواری سایکۆلۆژیای مەدائدا لەحی هێشت.

۲- زیرەکی پێتووەکان (مقایس الذكاء).

بۆ یەکەم جار لەسالی (۱۹۰۴) ئەسەر دەستی رانای قەرەجەسی (نیشە) زیرەکی پێتو دانراو نوێرا لەسەرکەوتووێ رێزەری زیرەکی مەدائنی پێتوێ و مەدائە دەبەنگ و دواکەوتوووەکان لەمەدائە ناسایی و زیرەکی و نیشەتەکان حەب کەرتەوه دوا ئەدوای ئەوهش سالی ئەدوای سالی زیرەکی پێتوێ نر نامادە دەکراو زیرەکی و توانستە حیاچیاکانی مەدائیان پێتوێ.

۳- رووداوێ گەشەکانی سالی ۱۹۲۰-۱۹۴۰.

لەنیشەکانی سەدهی بیستەم سایکۆلۆژیای مەدائ زۆر بەخیرایی گەشە کرد، ئەویش لەنەنجامی ئەو گرێگێ دانە رۆزەری رانسان نوو لەهۆنای مەدائی. زۆر لەراناکان گەشتە ئەو نرۆبەنی کە شارەر نوون لەسایکۆلۆژیای مەدائدا زۆر گرێگێ پەرورەدەیی و دەروونی چارەسەر دەکات، هەر لەم هۆنایەشدا زۆر ئەپەرورەدەیان و رانسان دەستان کرد سەنەسمی کۆرو کۆبوونەوهو ناکاد رکەرتەوهی دیکان و ناوکان و مامۆستانێ لەچۆلیەنی پەرورەدەکردنی مەدائ و شۆرەکانی رانسانیی کۆمەڵایەتی دروست، هەرودها زۆر عەبادەو جێگای نایبەت نە توتێزبەوهو چارەسەرکردنی مەدائ کرانەوه. ئەلایەکی تریشەوه چەندەها دایەنگاو باخچەنی ساوبان ئە زۆریە رانکۆو کۆلیژەکانی پێگەیانندی مامۆستان وەک لائورێک بۆ نە ناکام گەیانندی توتێزبەوهی رانسانی لەسەر مەدائ کرانەوه. هەرودها زۆر مەلەندی نوێزبەوهی مەدائ ئەنەمریکاو ئەوروپا کرانەوه (الروبی، ۱۹۸۳، ص ۱۲-۱۴).

۴- سالی ۱۹۴۰- (بەدووه).

لەکۆتایی سەدهی بیستەم، نوێزبەوهو هەول و کۆششەکانی رانایانی نواری سایکۆلۆژیای مەدائ کۆرو نیشە جاری ئەما، ئەوهش لەپرای مێرووبووسان بۆ چەند هۆکاریک دەگەرتەوه ئەوا،

۱ زۆر ئو رو پىسپۇرى ئىر ئەسايكۇلۇزىيادا سەرىيان ھەلداو بووئە ھۆى ئەوھى كە رياتىر ئەسايكۇلۇزىيائى مىدال سەرىنجى رانايان و پىسپۇر ن بۆلاى خۇيان رالىكىش.

ب ھەلگىرسائى شەرى حىھائى دووھەم كە بوو ھۆى دەرىيەدەرو پەرەوازەكردنى رۇشسيران و دەسائى تۇتۇپىيەوھو ئىكۇلۇپىيەوھى رالىسى ئەزۇرپەى ئوارەكان، بەتايىيەنىش سايكۇلۇزىيائى مىدال. بەلام ئەلەوھى راسنى پەنجاكائى سەدەى بىسەم جارىكىتر گرىگىدان ئەسايكۇلۇزىيائى مىدال سەرى ھەلدايەوھو گۇرالكارى و گەشەكردىنكى رۇر لەنپۇرە دەروونىيەكان و مېتۇدو شىوازەكائى تۇتۇپىيەوھى رالىسى و كۆكردەوھى راندىرىدا پوويد، لەم قۇلغەد، رۇرپەى تۇتۇپىيەوھوكان پىچكەو شىواری لانوورىيان وەرگىرت (الرونى، ۱۹۸۲، ص ۱۶ ۱۷).

دەم شىوھىيە ئواری سايكۇلۇزىيائى مىدال رۇر ئەدوای رۇزۇ سائ ئەدوای سائ گەشەى كرد، ئاگەيشتە ئەم ئاستەى ئەمرو كە ئەوھەدە زىبارىيەكان و پىسارەكانى رىيادى كردووه. بۇئە ھۆى ئەوھى كە چەندەھا پىسپۇرى حىاجيا ئەسايكۇلۇزىيائى مىدالدا دروست ئىن و ھەر كۆمەئە رانابەك خۇيان بەلایەنكى سايكۇلۇزىيائى مىدالەوھ (لایەنى زىرى، ئەخلاقى، كۆمەلایەنى، زمانى، رۇلى سىكىسى، ھەلچوولى .. ئاد) ھەرىك ئكەن.

بەلام ئەگەل ئەو ھەموو پىشكەوتىشەشدا، ئاوەكو ئىستائى تىوۆرىكى گىشتى كەسەرچەم دىاردەكانى سايكۇلۇزىيائى مىدال لىك ئداتەوھ نىئەو چەندەھا پىسپارىش ئى وەلام، بەلام نىئە ئەوھ دىلپايىن كە رۇزىك دىت ئەو ئىوۆرەش ئەدايك بىيىت و وەلامى ئەو پىسپارىشەش بىلدىيەوھ.

رېځاگانى نەيەنجام گەيانىنى تونۇيدەو نەسايىكۆلۈزىيەي مىدالدا

وەسە رېڭا

درېزە رېڭا

پايە رېڭا

كەرەستەگانى كۆكردەوئەي رانبارى

تېيىسى

چاويىكەوتى

راپرسى

رێگاکانی بەنەجام گەیاندنی توێژینهوه لهسایکۆلۆژیای منداڵدا (طریق البحث فی علم نفس الطفل)

له‌دیر ده‌مه‌وه به‌رده‌وام هه‌وڵ له‌هه‌وێ ئه‌وه‌دا بووه که شاره‌رای دیاردەکانی گه‌ردوون و نه‌و حیه‌به به‌ره‌راوا له‌ بێت که ئاییدا ده‌ژی. بۆ ئهم مه‌ده‌سته‌ش په‌لای بۆ چه‌نده ها شیارو رینگاو که‌ره‌سته‌ی حیاچیا برده‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی بکاته مه‌ه‌ست و مه‌رامه‌کانی. گومانیشی تێدا لیه که رینگاو که‌ره‌سته‌و شیاره‌کانی کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری و نه‌ناکام گه‌یاندنی توێژینه‌وه‌ی رانسی له‌ بوارنه‌وه بۆ بواریکی تر جیاواوه له‌هه‌ندیک لایه‌نه‌وه تایبه‌مه‌لانی حۆبان هه‌یه

سایکۆلۆژیای منداڵیش وه‌ک هه‌موو بواره‌کانی تری زان دیارده‌و بابته‌ی نایه‌نی خۆی هه‌یه‌و پنداوبه‌نیشی نه‌میۆدو رینگای گونجاو بۆ کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری ده‌رباره‌ی منداڵ و قۆناع و لایه‌نه‌کانی که‌شه‌کردنی هه‌یه. بۆ ئهم مه‌ده‌سته‌ش ده‌رووبران و پریشک و یسپۆرانی ئهم گۆره‌پانه چه‌نده ها شیارو که‌ره‌سته‌و رینگای گونجاو له‌بیران هه‌لزارده‌وه‌و بیلاناره بۆ کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری و نه‌ناکام گه‌یاندنی توێژینه‌وه‌ی رانسی.

هه‌ر چه‌نده هه‌ر بوارو گۆره‌پانک گه‌هت و نه‌هت و دیارده‌و شیارو تایبه‌نی خۆی هه‌یه، نه‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا هه‌نگاهه‌کانی چاره‌سه‌رکردن و هه‌له‌به‌ستان و دۆزیه‌وه‌ی گری کۆیریه‌ی گه‌هه‌کان له‌هه‌موو بواره‌کاندا تاراذه‌یه‌کی رۆر هاوه‌ش و نه‌یه‌ک رێچکه‌دا گۆره‌ ده‌که‌ن، نه‌ویش له‌هه‌ست کردن به‌ گه‌هت و نه‌هه‌یه‌یه‌کان ده‌ست پنده‌کات و نه‌قۆناعه‌کانی دابایی گریمان (فرصیه) و کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری و گه‌ه‌ن به‌ه‌وای راست و دروستی گریمانه‌کاندا ئیده‌په‌رینا و نه‌ه‌یه‌ته‌ل کردنه‌وه‌و لیکدانیه‌وه‌ی ده‌رنه‌ه‌جامه‌کان کۆتایی دین

ئهم رینگاو که‌ره‌سته‌له‌ی حواره‌وه نه‌گرنگترین و شیاوترین رینگاو که‌ره‌سته‌ی کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری بۆ نه‌ناکام گه‌یاندنی توێژینه‌وه‌ی رانسی ده‌ژمێردرین.

١- رینگای نه‌زموونی (تاقیکه‌یی) (الطريقة التجريبية) (Experimental method)

ئهم رینگانه‌دا رانیاری ته‌واو ده‌رباره‌ی دیارده‌کانی که‌شه‌کردن کۆده‌کرێته‌وه‌و چه‌نده ها گۆرانکاری به‌سه‌ردا دیت و به‌چه‌ند قۆناعیکدا ئیده‌په‌ریت تاده‌گانه ده‌رنه‌ه‌جامه‌کان، ئهم رینگه‌یه‌دا به‌په‌له‌ی سه‌ره‌کی یشت به‌م حاله‌یه‌ی حواره‌وه ده‌سه‌سریته:

١- دیاری کردنی هۆ (سبب) (متغیر مستقل) و ده‌رنه‌ه‌جام (النتیجة) (متغیر تابع) به‌ شێوه‌یه‌کی (مه‌ده‌نی) وه‌ک گریمان و بۆ چارینکی زیره‌کانه بۆ ده‌ست به‌شاکردنی ئهو هۆکاره‌ی که ده‌مانه‌وێت شۆنه‌واری کاریگه‌رییه‌کانی لێرانی.

٢- هه‌له‌بزاردنی نه‌موونه (عينة) (Sample) ی گونجاو که گوراشته‌ له‌و کۆمه‌لگایه‌ بکات که لێ ی وه‌رگه‌راوه بۆ ئه‌وه‌ی نه‌موونه‌یه‌کی راسته‌قییه‌ بێت (Representative).

۲- دابەش كىردى نموونەگە بەسەر دوو گروپ و كۆمەلدا. كەيەكەمىيان نە گروپى نەزمۇنى (المجموعة التجريبية) (Experimental group) و دووھەمىيان نەگروپى كۆنترۆلى (Control group) ئاودەبىرىت.

۴- ران موون و كۆنترۆل كىردى نەو ھۆكارانەى كە دەرەكى و نامۇن (المتغيرات الدخيلة) بەتاقى كىردىوھەكەو كاردانەوھى خرايىيان لەسەر دەرئەنجامى نوئىزىيەوھەكە شەيە، نەوېش لەرىگەى دوور جىستەوھە (وھك گەرما، سەرما، دەنگە دەنگ، ئىرس و دۇلەراوگى، جەم و خەفەت... ناد) ىن بەيەكسان كىردىيان لەنتوان شەردوو گروپەكەدا (وھك لەمەن، رىرەكى، ئاستى رۆشنىرى و يەلى كۆمەلەيەتى و... ناد).

۵- دانالى ھۆو ھۆكارى سەرىەخۆ (عامل مستقل) لەسەر گروپى نەرموونى و دوورجىستەوھە دانەنالى لەسەر گروپى كۆنترۆلى.

۶- پىتوان و رانىنى كارىگەرى ھۆكارى سەرىەخۆ لەسەر گروپى نەرموونى و بەراوردكىردى شەردوو گروپەكە بەيەكەرى.

۷ شىنەككىردىلەوھى زالىيارىيەكان.

۸- ئىك دانەوھى دەرئەنجامەكان.

نەمۇنە: نەگەر ئەمەلىيەت نوئىزىيەوھە تاقى كىردىوھەيەك نەرىگەى نەزمۇنى (تجريبى) دەرپارەى كارىگەرى بىيىنى قىلە شەرخوازو خوئناوى بەكن لەسەر رەوشتى شەرخوارى بەناكام يگەيەنن، نەو دەبىت نەم حالەتى خوارەوھە يەىرەو لىكەين:

۱- دانالى گىرەمەتەك (Hypothesis) كە بىيىنى قىمە شەرخوارىەكان دەبىتە ھۆى زىادكىردى رەوشت و ھەئىس و كەونى دەسب دىئىزىو شەرخوارى ئەلاى مىدالان.

۲ دوو كۆمەل مىدال شەئەدەنئىزىن بۆ نەوھى تاقى كىردىوھەكەيان لەسەر بىكەين، كۆمەلەى بەكەم ناو دەبەن بەكۆمەلەى نەرموونى (تجريبى)، كۆمەلەى دووھەمىش بە كۆمەلەى كۆنترۆلى (صابطة).

۳- دەبىت زۆرىەى جاسىەت و سىفانەكانى (ھۆكارەكان) (العوامل) نەو دوو كۆمەلەى ئەيەكەوھە بىزىك بن وھك (تەمەن، ئاستى رۆشنىرى و كۆمەلەيەتى و ئابوورى، رەوشتى شەرخو زانەبان... ناد)، واتە ئاست مىداللى كۆمەلەى بەكەم كۆمەلەى دووھەم گەورەن بن يان دەولەمەندىر يان رۆشنىرتر يان رىرەكتىر بن لاسارنر، بەلكو دەبىت زۆر نرىك بن ئەيەكتىرىيەوھە.

۴ مىداللى نەو دوو كۆمەلەى تاقى دەكىرىيەوھە بۆ رانىنى دىئەو جەللىتى رەوشت وھەئىس و كەونى شەرخوارى ئەلايان.

۵. فيلمى دەست درىژى و شەرخوازي يېشايى گروپى يەككەم (تجربىي) دەدرىت و لەحياتى ئەو فيلمەش فيمىكى كۆمىدى كۆمەلەتلى خۇش يېشايى كۆمەلەتلى دووھەم (ضابطە) دەدرىت.

۶- دواي ئەو بوونى ھەردوو فيلمەكە، دەست دەكرىت نەپتوانە كردن و دەست نېشانكردنى رەوشت و ھەئس و كەونى دەست درىژى و شەرخوازانە لەلەي ھەردوو گروپەكە.

۷- شىنەلكردەوئى ئەو رانباريانەي كە دەربارەي رەووشنى ئەو دووگروپە دەست كەونووەو كۆپىنى جۆرى رەوشت و ھەئس و كەونە شەرخوارىيەكان بۇ ژمارەو رانبارى چەندىتى (المعلومات الكمية)

۸- لىكدا ئەوئى (تەسىر) دەرنەنجامى ئەو توئىزىنەوئى، وانە كاتىك دەگەينە ئەو راستىيەي كە مىدالانى گروپى يەككەم رانبار لە مىدالانى گروپى دووھەم دەست درىژكارو شەرخوار بوون، ئەو دەتوابىن بەدلىيالى يەو لىكەي كە مىدالانى گروپى يەككەم لەرىكەي بىيىن و لاسايى كردەوئى ئەو فلىمە شەرخوارىيەو فىرى ئەو رەوشتە ب بەحىيانە بوون.

لىكگومان ئەم رىكايە رۆر سەركەوئىو لەكەكە بۇ كۆكردەوئى رانبارى و ئەنكام گەپانى توئىزىنەوئى رانستى بەلام ھەندىك كەم و كورنى تىدانە ئەوانە، رۆر حەر لەنەر ھەندىك پىنورى مەوقابەتلى و ئەخلاقي ناتوانرىت ھەندىك ئەرموون و تەي كردەوئى نكرىن ئەوانە.

۱- كارىگەرى لىدان و سووكايەتى پىكردن (ھۆكارى سەرنەخۆ، عامل مستقل) لەسەر ھەندىك گۆر نكرى لەرەوشتدا (ھۆكارى پاشكو، عامل تابع)، چونكە نوئەر ناتوانىت كۆمەلەك مىدال بەئىنى دەست بكان بەللىدان و سووكايەتى پىكردىيان بۇ ئەوئى براىيت كارىگەرى ئەو لىدانە لەسەر گەشەكردن و كەسايەتى ھەندىك لايەتى رەوشتى ئەو مىدالە چىە؟.

ب- ناتوانرىت بەشك لەئىكل و پەردەي مېشك لا بىردرىت بىن دەست كارى چەند ناوچەيەكى مېشك نكرى بىن چەند حالەو شايەك نىك بىرىت (ھۆكارى سەرنەخۆ) بۇ ئەوئى كارىگەرى بىن لەسەر يادكردەوئىو نىركردەوئىو ھەئس و كەونى ئەو كەسانە براىدرىت (ھۆكارى پاشكو).

ج- ناتوانىن كۆمەلەك مىدال بىسى بىكەين ناوەكو كارىگەرى بىرسىتى رۆر لەسەر رەوشتى مىدال براىين.

لەكەل ھەندىك ئە ئەو كەم و كورنىانەشدا ئىنچ بەسەركەوئىوئىن رىكا بۇ كۆكردەوئى رانبارى دادەنرىت، لەنەر ئەوئى رۆر لەجودىتى و داشكاندن بەلايەك و حالەتى مەراحى نوئەر دوور دەكەوئىتەوئى لايەتلى (موضوعي) (Objectivity) نرىك دەكەوئىتەوئى ھەروەھا لەتواناي توئىزەردا ھەيە كە بەسەر دياردەكاندا زان لىت و كۆنرۆلى رۆربەي رۆرى ئەو ھۆكارە دەركى و نامۇيانە بكان كە كارى خراپ دەكەنە سەر دەرنەنجامى توئىزىدەوئىو لەرىكەي ناسايى خۆي لادەدەن.

ب. وهسه رنگا (الطريقة الوصفية) (Descriptive method)،

وهک بهدوده کهیدا دباره نهم رنگیه یشت بهوه سف کردنی گۆران و قۆباعه کان و دباردهکانی گه شه کردن دهه ستیت نهویش بهکۆکردنهوهی زانیاری دهربارهی لایهیه حیاجیاکانی گه شه کردنی مبدال (جهستهیی، ژیری، ههئجوهی، کۆمه لایهتی... ناد)، ئیتر بهسهرنج دان و جلوبینکهوتی و پرسیر لیکردنی مبدال جوی ییت بان دایک و ناوک و مامۆساکاییان. نهم رنگایهش بۆ بهکهم حار لهسهر دهستی ههئندیک لهدهروونزانهدان ههئه کایهوه نهوانبش بهسهرنج دان و جلوبینکهوتی مبدال کهکسان دهستیان ینکردو رۆژ لهدوای رۆژو سال لهدوای سال زانیاریان دهربارهی جۆینی گه شه کردنیان کۆده کردوه. نهم رنگایهش دوو جۆری حیاوازی ههیه، بهکهمین ناوده بریت بهدرتزه رنگا (الطريقة الطولية) و دووهه میشین بهپانه رنگا (الطريقة المستعرضة).

۱- درتزه رنگا (الطريقة الطولية) (Longitudinal method)،

مههست لهدرتزه رنگا نهو شیوارهیه له بهناکام گه باندی توئزیهوهی راستی که لیکۆلایهوه لهسهر کۆمه لایک مبدالی دباری کراو بۆ ماوهیهکی درتزه که ههئندیک حار دهکانه (۲۰-۴۰) سال دهکرت، رۆژ لهدوای رۆژو مانگ لهدوای مانگ و سال لهدوای سال رابیری دهربارهی لایهیهکانی گه شه کردنیان کۆده کردیهوه، وانه نوێژر لهو رۆژهی که دهست دهکات نه دیری کردنی نهو کۆمه له مبدال ههئا نهو رۆژهی که نوئزیهوه کهی نهواو دهیب ههر تههئا لیکۆلایهوه لهسهر نهو کۆمه له مبدال دهکات و سال لهدوای سال لهگه تیان بهردهوام دهیت لهسالی بهکهم یتوانهی نهو لایهیه دهکات که توئزیهوهی لهسهر دهکات ئیجا چاوهروان دهیب نا نهو مبدالنه سالتک گهوره دهس ئیجا بۆجاری دووهم یتوانهی نهو لایهیهی گه شه کردن دهکات، سالی سیهه میش بههه مان شیوه.. تاکۆنایی توئزیهوه کهی.

بۆ بهوونه نهگهر توئزهرتک بههویت برانیت مبدال له لایهیی جهستهیی و کۆمه لایهیهوه چۆن گه شه دهکات، نهوا لهسهری یتوبسه که کۆمه لایک مبدالی دیاریکراو (که بهک نهههیین ههیب) ههئزهرت (بۆ بهوونه ۲ سال) ئیجا لهم تهههیی دوو ساییه دا درتزه و کتس و بارستانی و بهیههیدی و هاوکاریان لهگه ل کهسانی تر بیتی، ئیجا لهتهههیی (۲) سی سائییدا نهو دیاردهو لایههانه بۆ جاری دووهم بیتی، ههروهه لهسالی (۴) چواره ئیجا (۵) یتجههه... ناد، لهم شیویه رابیری تهواوی دهربارهی چۆنهیی گه شه کردنی جهستهیی و کۆمه لایهتی نهو کۆمه له مبدال دهست دهکوهیت و توئزه دهتوانیت بهراورد لهتوان مبدال کهکدا بکات یان رتزه گه شه کردنیان بهیتی تههه بۆرینهوه یان برانیت له چ سائییدا گه شه کردن رۆز حیرایه یان هینوش و لاوازه.

تیرمانی (Terman) رانا بهکینک بوو لهو کهسهی که بۆ ماوهی (۲۰) سی سال لهگه ل کۆمه لایک مبدالی ریرهک و لایههندا ههر لههوانی باجهی ساواپانهوه (ریاض الاطفال) نا قۆناعی چۆنیدی بآ بهردهوام بوو، سال لهدوای سال سهرجی چۆنیدی و رتزه گه شه کردنی

(جهستهيي، ژبري، كومه لايه تي) نهو مېدالانه ي ددها ههرودها نارنولد جبرلېش نوژييه وه ي له سهر (۱۰۰) سهد مېدالي شيرخوړ كړدو مانگ له دواي مانگ رانياري دهر دهر ي چوښه نې شترلووني گرتنې شته كان و گه شه كردنې كوكړده وه. له لايه كي ترېشه وه په يمانگاي (فلز) نو ليكولايه وه ي زاستي نوژييه وه يه كي بهم ريگايه له سهر (۷۱) كهس له كالي له دايك نووښه وه تا قوابعي كاماي (مرحلة الرشيد) كړدو لهو ماوه دوورو درنيزه دا زانياريه كي زور دهر ياره ي رهوش و هه لس و كهوتي شهرجوازي و ده ست درنيزان كوكړابه وه. (هرمر، ۱۹۸۸، ص ۲۹).

شاياني پسه نه م ريگايه چهنل حال و خاصيه تيكي باش و بهه نيزي هه يه له وانه:

- ا- نهو رانياريه ي بهم ريگايه كو ده كرينه وه زور ووردو به ديفه نتره له شيوازي پابه ريگا.
- ب- ده توايرت جياوازي ناكايه تي (الغروق الفردية) له نيوان مېدالنه كاند، بكرت و براندرت كام مېدال له هه موون ناشتره يان حرايتره، له هه مان كايشدا حالي لاواري و بهه نيزان دياري بكرت.
- ج- له نواندا هه يه بهم ريگايه رانياري له سهر رياتر له لايه تيكي گه شه كردنې مېدالنه كان (جهستهيي، كومه لايه تي، ژبري، هه نچووي) كو بكرتبه وه به يچه وانه ي پانه ريگاوه كه رياتر رايدي له سهر لايه كي گه شه كردن كوده كانه وه.

به لام له كات نهو باشيانه ي سهرموه شدا، كه چي نه م ريگايه چهنل كه م و كورتي و نوو قستانيه كي ليديا به له وانه:

- ا- كات و مانوويونكي زوري دهوت و له نواناي هه موو نوژره ريكد، به كه په ا نو نه م ريگايه باب.
- ب- ناتوايرت كه سوود له كهره سبه و نامراره ناره كان و درېگيرت نو سمونه نه گهر نوژره نك نو ماوه ي (۱۰) سال زانياري له سهر ريژه ي ريره كي كو به نك مېدال به ريگايه زيره كي پيوكي ديارېكراو كوكانه وه به لام دواي نهو (۱۰) ساله ريره كي پيوكي ناشتر په يد بوو، نهوا لهو كانه دا نوژره ناتوايرت نهو ريره كي پيوه (مقياس الدكاء) ناره يه به كار به نييت، چوكه (۱۰) ساله رابري بهو ريره كي پيوه كونه كوده كانه وه واپيت دواي نهو ريره كي پيوكي تر به كار به نييت چوكه له وانه يه جياوازي له نيوان خوړي پر گهو قورسي و سوكي و نهو نوانسني كه هه ردووكيان ده ييون هه نييت.
- ج- ناتوايرت نوژييه وه له سهر ژماره يه كي زور له مېدالان بكرت، چوكه كات و مانو نوون و نوانايه كي زوري دهوت.

د- نه گهر يه كيكي يان زياتر له يه كيكي له نهو مېدالانه ي كه نوژييه وه يان له سهر ده كريت مردن يان نيزار نوون يان مانيان لهو شارو ولايه ناري كړد، نهوا لهو كانه دا له نواندا، نييه كه خيگه يان به مېدالانې تر پر كرينه وه، چوكه له وانه يه (۷) سال يان رياتر يان كه متر نييت كه به بها رانياري له سهر نهو مېدالنه كوده كرينه وه، نيتر نانو دريت دواي نهو چهنل ساله مېدالنيكي تر كه له (۶۱۰۰) سهدا سهد له هه موو نوانس و خاصيه و لايه بېنكا و هكرو نهو نييت، مدوررينه وه.

٢- يانه ريكا (الطريقة المستعرضة) (Cross- Sectional Method)

لەم رێگایە بریتییه ئە ئەندام گەییانی توێژەرەو لەسەر چەند کۆمەڵێک مەدائی ئەمەن جیوان، واته توێژەر لەهەمان کاتدا کۆمەڵێک مەدائ ئەتەمەنی (٤) چوار سالان و کۆمەڵێکی تر (٥) سالان و کۆمەڵێکی تر (٦) و یەکیکی تر (٧) و یەکیکی تر (٨)... ناد هەتەئەزێزێت، نیجە دەست دەکات ئەینواله کردن یان سەرچ دانی ئەو لایەنە کە مەهەستەبەنی ئەو هەریەک ئەو کۆمەڵە ئەمەیه کی دیاریکراودا بەی ئەوێ چاوەڕوانی ئەو بکات کە هیچ کەس لەمەدائی ئەو کۆمەڵە گەورەبێت، نیجە دواي ئەو ناوەندی ژمێری (متوسط الحسابي) بۆ مەدائی ئەو کۆمەڵە دەرەهینیت و دەیکاب بەسەرچ و بەهای هەموو کۆمەڵێک واته دەبێت ئەینوێری (معیار) هەموو مەدائەکانی ئەو کۆمەڵە، دواي ئەو دەست دەکات بە بەراوردکردنی ئەهای ئەو ناوەندە ژمێرییانە کە بۆ کۆمەڵەکانی دەرەهیناوە تا برائیت ریزە کەشەکردنی لایەکان (جەستەیی، ژیری، کۆمەڵەبەنی، هەنچوونی) چەندەو بە چ سێوێهە کەشە دەکەن.

نیجە بۆ ئەو توێژەر ئەکارە کەیدا سەرکەوتوو بێت دەبێت ژمێریه کی رۆر لەمەدائان (وێهە) (نەوێهە) بۆ هەر کۆمەڵێک هەتەزێری تاوەکو ئەسێوێهە کی راستەهیه گوزارشت ئەو کۆمەڵە بکەن کە ئێی هەتەزێردراوە سن بەهێوێهە راستەهیه کی کۆمەڵە سەرکە کەیان.

شایدانی باشد قدم و یکباره چو خسته و خالیکی باش و به هیزی خوی هدیه لهوانه:

۱- پښوېستی به مالدو و نوون و هیلایکی رږور بیه.
 ب- له ماوه یه کی کورتدا تویتږه ده گاته دهر نه لجامی تویتږه وه کدی و وهک دریتږه رنګا پښوېستی
 به چه بده سال بیه بو نه وی بگاته ناماچه دسریک او کاسی
 ج- لهو نادا هیه له یهک کاتدا تویتږه وه له سر هراره ها مدالی ته من جیواز بکریف.
 د- نه گهر چه مدالیکی کومه نه که دوور که و ته هوو به شداریان نه کرد لهوا له نوا نادا هیه که
 له مدالیکی تر شوتنه کابیان پر بکریه وه
 ه- ده توانریت سوود له که ره سنو نامرازو ریره کی بیه نوییه کان وهر بگریفت.

له‌گه‌ت ئهو خاڤه به‌هه‌يزانده‌ي سه‌رده‌وه، يانه رليگا رووبه‌رووي ئهم گه‌رفانه ده‌يسته‌وه:

۱- زانباریه کانی لاهم رنگیایه وه ک زانیاری یه کانی درتزه رنگا ووردو له دیقته نین
 ب- له توانا بیه له یه ک کاتدا توژیژیه وه له سهر چهند لایه ییکی گه شه کردن بکریت
 ج- له توانریت ههست به جیاواری تاکیانه نیوان ممدائه کان بکریت، چونکه پش به لاهه بندی
 ژمیریه یی هه وو ممدائه کان دهه سیت به ک به زانیاری سهر ههر یه ک له ممدائه کان
 واته لاهم رنگیایه دا له توانریت دهست بیشای حاله لاوارو به هیره کانی هه یه ک له ممدائه کان
 بکریت نییجا بو نه وه ی سوود له حاله به هیره کانی هه ردوو پشه درتزه رنگا وه رنگیرییت و
 له هوفوستانی و کهم و کورتیه کالیان رزگارین، هه دیک له توژیژیه کان له یه ک کاتدا پها بو
 هه ردوو رنگاکه دهین له کانی به ناکام گه باندی توژیژیه وه کالیان.

كەرەستەكانى كۆكردنەھەي زانىياري (وسائل جمع المعلومات) -

بۇ ئەھۋەي توتۇرۇنەھەي زانىياري بەسەرگەھوتۇاھ بەناكام بىگەيەندىرىت، دەپىت چەندەھا كەرەستەي تايىت بە كۆكردنەھەي زانىياري بۇ دەستەبەرۇ داپىي بىكرىت، بىگومان شەر نوارو پىسۇرى بىلەننىك نىيەنمەندى خۇي ھەيە، تەبەر ئەھە دەپىت توتۇرۇر زۆر بەررەرەكانە ئەھە كەرەستەھ نامرازانە بەكار بىيىت كە دەيان گەيەيىنە مەبەست

ئەمانەي خوارمۇھ تەكەرەستە گىرنگەكانى كۆكردنەھەي زانىياري نەبۇاري گەشەكرىني مەدالاندا-

۱- تىيىني (الملاحظة) (Observation):

تىيىني بەكىكە ئەھە كەرەستە گىرنگەكانى كۆرەپانى سايكولوژيائى مەدال و نەكۆستىزىن كەرەستەي كۆكردنەھەي زانىياريش دادەندىت، چۈنكە يەكەم خار گىرگ و دىاردەكان سەرىجى مەرقىيان راكىشاھەھە ئەلەيەنمەھە تىيىني كراون ئىنجا لەھەكەكانى دووھەم نىر تەكەرەستەھ نامرازى تر بۇ چارەسەرگىزىن و كۆستىزۇل كىردىيان كراومەھەھ.

مەبەست تەتىيىني سەيرگىزىن و سەرىج دانى ئەھە رەھوشى و ھەئىس و كەھوت و گۆرانكارىيانەيە كە ئەلەي مەدالان روودەندەن دواترىش كۆكردنەھەي زانىياري دەريارەيان. شاپانى نامازە بۇ كىردە كە دوو جۆر تىيىني ھەيە يەكەمىيان تىيىني بىن مەبەست و سەرىنيە (الملاحظة العابرة) و دووھەمىشىن تىيىني بەمەبەستە (الملاحظة المقصودة). جۆرى دووھەمىيان زۆر گىرگ و پىنۇستە بۇ كۆكردنەھەي زانىياري.

ئەھە خالەھي خوارمۇھش يىنەھەي جىاكرەندەھەن ئەننىوان تىيىني سەرىني و تىيىني زانىياري و بەمەبەست:

۱- دەپىت توتۇرۇر مەبەست و ئامانجى سەرەكى / خۇي ئەكانى تىيىني كىردەدا دىاري بىكات. نىيا مەبەستى سەرەكى توتۇرۇر تىيىني كىردى رەھوشى شەرجوازى مەدالە يان چۆپىيەنى ھاۋكاري كىردى يان گۆشەگىرى يان تۈنەي راكىزىن و ھەتەرۇ داپەر يان... ناد. دەپىت مەبەستەكە ئەيىش دەست كىردىن نەتىيىني دىاري بىكرىت.

۲ شۈيىن / نەركى سەرەكى توتۇرۇر كە دەپىت شۈيىن و جىنگاي تىيىنيەكانى دىاري بىكات، ۋاقە ئەھە جىنگايەك زانىياري دەريارەي مەدال كۆدەكانەھە، نىيا دەپىتەيى تىيىني رەھوشى مەدال ئەگۆرەپانى قونابخاھە بىكات يان ئەمەلەھە يان كۆلەن يان كاتى يارىكرىي لەياريگە يان... ناد.

۳. كات / رۆر يېتۈستە كە تۈنرەر كاتى تېيىنى كۈندەكاسى دىارى نكات، واتە لەج كاتىك (بەيلىنى، نېوۋەر، ئىۋارى، شەو، رۆز، كاتى نان حۋاردن، كاتى يارىكۈردن كاتى پىشۋودان.. ناد) تېيىنى رەۋوشت و ھەئس و كەۋتى مىدائەكان دەكات.

۴. ئامادە كۈردنى خەتتەو كەرەستەي يېتۈست : بۇ تۆمار كۈردى رانبارىيەكان. بۇ نەۋنە ھەندىك جار يېتۈست نەنەۋە دەكات كە لەژۋورى نايەنەۋە تېيىنى رەۋوشتى مىدائەكان بىكرىت بۇ نەۋەي نەشۋەيەكى واقىقى و راستەقىيە ھەئس و كەۋت بىكەن. ئ لەم كاتانەدا تۈنرەر يېتۈستى لەژۋورى نايەنە تەبىئەت كە حام و شوۋشەكانى لەو جۆردن كە تەنھا لەيەك دېۋەۋە كەسانى نر دەبىرىن، واتە تەنھا تۈنرەر مىدائەكان دەيىنى و مىدائەكان ناتۋاس تۈنرەرى ناو لەو جۆرە ژوورانە بىيىن. ھەرۋەھا ھەندىك جار يېتۈست نە نەۋە دەكات كە زىاتر لەتېيىنەرىك (ملاحظ) سەرىجى مىدائەكان نەدەن بۇ نەۋەي نەگەر يەكەم بىيىنەر نەبتۋاسى ھەمۋە رەۋوشت و ھەئس و كەۋتەكان تۆمار بىكات لەۋە تېيىنەرى دۋۋەھەم لەو بىرەپەۋە يارمەتتى دەكات لەلەيەكى نرىشەۋە ھەندىك جار ئامىرەكاسى ۋەك كامىر او تۆماركەر (المسجل) دەتۋاس كارى تېيىنەر ئاسان بىكەن.

۵. ۋەك دەرگەۋتۋە تېيىنى تەنھا كەرەستەيە بۇ كۆكۈرۈنەۋەي رانبارى دەريارەي مىدائى شىر خۆرو تەمەن بىچۈۋەك چۈكە فېرى زەمان نەۋوون و ناتۋانرىت لەرېگەي كەرەسەكاسى نرى ۋەك (چاۋىنكەۋتى، ئىش كۈردن، زىرەكى يېۋەكان، راپرسى.. ناد) رانبارى دەريارەيان كۆنكرىتەۋە.

۲. چاۋىنكەۋتى (المقابلة) (Interview)

نرىتە لە روۋنەروو نوۋەۋەي ئىۋان دۋۋەكەس كە لەمبەنەيەۋە راو و نىرو بۆچۈۋە ئالۋىگۈر دەكرىت و ھەرخارەي لايەك پىرسبار دەكات و ئەۋى تر ۋەلام دەدائەۋە، بەلام نەۋەي ئىمە ئىردەدا مەبەستەمە لەو جۆرە چاۋىنكەۋىيە كە لەئىۋان تۈنرەرو مىدائى يان دايەك و ناۋەك و مامۇسكاكىدا بەمەبەستى كۆكۈرۈنەۋەي رانبارى دەريارەي ھەندىك لايەنى ژيانى مىدائى سار دەدرىت.

چاۋىنكەۋتى زۆر جۆرى ھەيە لەۋانە:

۱. چاۋىنكەۋتى ئاكي (فردى) بان چاۋىنكەۋتى كۆمەلى (جماعي) ، مەبەست لەچاۋىنكەۋتى ئاكي نەۋەيە كە بەتەنھا لەئىۋان تۈنرەرو يەك مىدائى يان يەك كەسى مىدائىدا سار دەدرىت، بەلام چاۋىنكەۋتى بەكۆمەل نەۋەيە كە لەئىۋان تۈنرەرو ژمارەيەك لەمىدائى يان كەس و كارى مىدائىدا سار دەدرىت.

۲. چاۋىنكەۋتى ئاراد (المقابلة الحرة) ، لەم جۆردەدا نەۋەيە كەسى چاۋىنكەۋتى لەگەل سار دەدرىت بەنارەزۋوى جۆى قسە دەكات و ھىچ بىگرو لەمپەرىك لەبەردەم قسەۋ راو بۆچۈۋەكىدا

دائىرىت ئەلام سىمورى چاوينىكەوتىنى دىيارىكراو (المقابلة المحددة) روون و ئاشكرايمو دەپىت ئەمۇ كەسەي چاوينىكەوتىنى ئەگەل سار دەدرىت يانەندى ھەندىك مەرج و خائى دىيارىكراو پىت و ئاپىت ئەمۇ سىمورى دەرىجىت بىنگومان ھەرىكە ئەمۇ چاوينىكەوتىنە مەبەسە و بارودۇخى ئاپىتەنى و خائى بەھىرو لاۋارى خۇي ھەيە.

چاوينىكەوتىن ئەھەندىك بارودۇخدا ئەپەر ئەمۇ خالائەي لاي خوارمۇ بەشتىن كەرەستەيە بۇ كۆكر دەمەي رايبارى:

۱ ھەندىك كەس لەرىگەي چاوينىكەوتىنە زىاتىر رايبارى دەدەن وەك لەرىگەي راپرس و ئەرمۇنەكاسى ترمە، واتە جەز دەكەن بەقسە باسى جەروو ئارەروو جەروو خەيالى و گىرەتەكائىيان بىكەن ئەك بەلمۇسىن.

۲ رۆر خار دەتوانىرىت لەرىگەي سەرنجداىى گۆرانكارىيەكانى دەم و چاوو خووئەي ئەلەلەمەكانى ئەشى ئەمۇ كەسانەي كە چاوينىكەوتىن ئەگەل سار دەدرىت، رۆر رايبارى ئەكەتەك ئەسەر بارى دەروونى و گىرەت و ئەندىشەكائىيان كۆپكرىتەمۇ، كە ئەتوانادا نىيە بەمۇ شىۋەيە بەھۇي ھىچ كەرەستەيەكى ترمە كۆپكرىتەمۇ.

۳ لەرىگەي چاوينىكەوتىنە دەتوانىرىت زىاتىر ھائى ئەمۇ كەسە بەدرىت كە چاوينىكەوتىنى ئەگەل دەكرىت، بۇ ئەمۇي رايبارى بەناخى گىرەتەكائىدا پىچىتە خوارمۇمۇ رايبارى لىرىيان لىنگانەمۇ.

۴ چاوينىكەوتىن كەرەستەيەكى بەكەتەك بۇ زانىنى ھەندىك ئەلەينىيەكان، ئەپىش لەرىگەي زەمان ئەمەتەكە كىرەن يان رەرم و لەرمى (ايقاع رىعمات) قەسەكاسى چوئەك ھەندىك پىرسىبارى تەپەتسى دەپىتە ھۇي وروژاندى ئەمۇ كەسەمۇ لەرىگەيەمۇ دەتوانىرىت زانىبارى رۆر دەربارەي پائەرو سۆرو ئارەروو ھەلچوون و بىرو ئاۋەمەكانى ھەتەپىنجرىت كە تاتوانىرىت ئەھىچ شىۋەيەك لەرىگەي كەرەستەكاسى ترمە دەست بىكەون.

۵ چاوينىكەوتىن رايبارى ئەپەر گونجاولە بۇ كۆكرىتەمۇي زانىبارى دەربارەي مەلەلەيى بىچووك و كەسانى بەخوئەمۇار (قان داللىن، ۱۹۲۷، ص ۴۳۸-۴۳۹).

ئەمۇ كەسەي كە چاوينىكەوتىن ساز دەدات دەپىت ئاگادارى ئەمۇ مەرجانەي لاي خوارمۇ پىت:

۱- دەپىت چاوينىكار پەيۋەندى گەرم و گۆر ئەگەل ئەمۇ كەسانەي كە چاوينىكەوتىن ئەگەل ساز دەدات داپىت و ئەمەنەستى راستەھىيەي چاوينىكەوتىنە كە دىتايان لىكات.

۲ دەپىت شىنمو خۇرى پىرسىيارەكان دىيارى بىكرىت و نەھۇي رىستەو ووشەي سادمو ئاسانەو نارسەلىان بىكرىت و نوورىن لەتەم و مژو يىچ و بەنا.

۳ دەپىت پىرسىيارەكان لەگەل ئاستى رۆشنىيرى و كۆمەلەيەنى نەو كەسەلى كە چوئىكەوتىيان لەگەل دەكرىت بىگوتىن.

۴ دەپىت چوئىكەل ئاگادارى وەلەمەكان بىت و بەجى شەئەمەگاندن و لىوردىوونەو پىشيان يىنەستەب، چوئىكە شەندەك جار نەو كەسەلى كە چوئىكەوتىيان لەگەل سار دەدرىت لەنەر شەرم يان ترس يان غەيبەو شورەيى يان لەنەر نەھۇي وەلەمە راستەكان شەست و سۆزىان لىرىدار دەكات و تووشى سوكانەتەيان دەكات يان نۆ رازى كرىنى چوئىكەل شەندەك رابىيارى و وەلەمە باراستەقىبەو چەواشەكەر دەمەن نەچوئىكەل.

۵ دەپىت چوئىكەل پىش نەھۇي دەست بىكات نەچوئىكەوتىيان نۆ ماوۋەكى دىيارىكراو خۇي رابىيىنى و چەندەھا چوئىكەوتىيان نۆ فىرەووشى خۇي بەناكام بىگەبەدەب. چوئىكە چوئىكەوتىيان لەگەل مەداالان و كۆكرىنەھۇي رابىيارى لىيان كارتىكى ئاسان بىە.

۶ دەپىت چوئىكەل ئاگادارى نەھۇدەب كە نەو كەسەلى چوئىكەوتىيان لەگەل سار دەدات لەسەوورى ئامالچەكالى دەردەچى و خۇيان نەشتى لاوۋكى و لىن ماواوە خەرىك نەكەن.

۳ رابىرىسى، رابىرىگىرىنى (الاستىفاء) (Questionnaire):

بىرىتە لەزەمەلەك پىرسىيارە بىرگەي نوسراو كە دەدرىت بەمەدا (بەنايەتى گەورەكان و نەوانەيان كە چوئىدەوارن) نەمەلەسى كۆكرىنەھۇي رابىيارى دەردەي شەندەك لایەنى زىيان. ئىسجا نۆ نەھۇي رابىرىكە ئاكامى خۇي بىيىكى دەپىت نەو كەسەلى بەكارى دەپىت ئاگادارى نەم جالەلى حوارەو بىت.

۱ دەپىت بەنەواوى نەو گىرەت و بابەتەي كە دەپەوتى زابىيارى دەردەي كۆپكەتەو دىيارى بىكات
۲ دەپىت شەموو پىرسىيارەكان نايەت لى نەخۇرى گىرەكەو تونزەر شەول نەدات لەرىگەي شەندەك پىسۆرو شەرەوۋە لەراست و دروستىان دىيارى بىت.

۳ دەپىت نەرمەلىكى سادمو ساكار دابىرىزىت و لەگەل ئاستى رۆشنىيرى و كۆمەلەيەنى مەداالە گوتىاو بىت.

۴ دەپىت بەشەمەلەكى ئۆزىكە پىرسىيارەكان دابىرىت و نە لەسووكەو نۆ قورم لەسادەو نۆ ئالۆز رىر بىكرىن.

۵ دەپىت رابىيارى پىرىست لەپەشەكى رابىرىكەمە نۆ رىبىشەن و رىبىلى كرىنى مەداالەكان بىنوسرىت، نەو كۆو لەرىكەلەھەو وەك بىنوسرىت وەلەمە بىنەھەو.

٦- هاسي ئەو کەسە بێدەرڤن بۆ ئەوهي بەراست گۆيي و ناهەتيانە وەتەم بێدەئەوه.

٧- دەببەت هەر پرسیارەو بەک نپرو بۆچوون (فکرة) هەتەبگريت و ناييب ئەم و مژاوي نيت.

٨- دشتەر وایە وەتەم پرسیارەکان ئەپتەگەي چەند ووشەيەکی کەمەوه دیاری نکرڤن ئەوانە (بەئێ، نەحیر) (بەئێ، نازانە، نەحیر) (رازەم، بیلایەنە، رازی بيم) (هەرەر، ١٩٨٨، ص ٢٢).
پتویستە نامازە بۆ ئەوه نکهي کە هەندیک جار راپرس کەرەستەيەکی سەرکەوتوو بیه بۆ مندالان، ئەهەر ئەوهي دەببەت مندالەکان خوڤندەوار ب و توانایەکی باشیان لەرمان و گوزارشت کردیدا هەببەت، ئەوانەشە هەندیک جار ئەمەلەستە سەرەکیەکەي راپرسەکە نینەگەن. ئەهەر ئەوه دەببەت توێژەر ناگاداری ئەو حالەتە بببەت کە راپرس تیایدا سەرکەوتوو بایبەت.

تيۈرەكالى گەشە كىردى
تيۈرەكالى يىگە يىشتى (گەين)
تيۈرەكالى رايىلى
تيۈرى ھىر ئويى كۆمەلەپتى
تيۈرى شىنە ئىككى دەروۋى
پىرالىيەكالى گەشە كىردى
گەشە كىردى لە قۇياغى يىش لەدايك نوون
بۇماۋەو زىيىگە
كارىگەرى گىلەكەن لەسەر گەشە كىردى

تېۋرىيەكانى گەشە كىردن (Developmental Theories)

ئادەتتى گەشە كىردن سەرىجى رۇر لەرئايو قەيلىسەۋەكانى ئۆ لاي خۇي راكىشاۋە، ھەر گىرنگى ئەم بىلەنەشە بۇنە ھۇي ئەۋەي كە چەندەھا تېۋرىي جىياۋز دەربارەي لىكەنەۋەو چۆبىيەتتى پوۋدانى ھەبىت. بەشئەۋەيەكى گىشتى دەتۋانين راۋ بۇچوۋنى زائىيان دەربارەي گەشە كىردى مەۋە ئەم تېۋرانەي لاي خۋارمۇۋدا كۆلەيدەۋە.

۱- تېۋرەكانى يىگەيشتن (گەين) (Maturational Theories)

بەيى ئى ئەم تېۋرە، مىندال ئەشئەۋەيەكى ئۆتۋەمانىكى و ھەر لەخۇيەۋە، دۋاي پى گەيشتى كۆنەندەمەكانى لەشى، قىرى تياردەكانى گەشە كىردن دەيىت و دەتۋانين كۆنترۆلى جوۋلەي ئەندەمەكانى لەشى بىكات زائىيانى سەر ئەم رىيارو تېۋرانە خەت لەسەر ئەۋە دەكەن كە دايىت مىندال ناچار نىكرىت و دۋاي بەنەكام گەندەنى رۇر لەچالاكەكانى لىكرىت، پىش ئەۋەي ئەو كۆنەندەمەي بەرپىسە لەكۆنترۆل كىردن و بەنەكام گەيىدەنى ئەو چالاكە پى گەيشتى، ئەتكو پىۋىستە دايكان و باۋكان و مامۇستايان چاۋەروانى پى گەيشتن و گەيى ئەو كۆنەندەمە بىكەن كە بەرپىسىرە لەراپەلەندى ئەو چالاكى و كارو ھەرمەنە.

جىگەي ئامازە بۇ كىردنە كە زائىيانى ۋەك (جىرل، ھىلگارد، فرانسىس ... ھتە) بەدەمەرىيەرو راپەرەنى ئەم تېۋرە دادەنرىن. ۋە لەگىرىي تۋىزىيەۋەكانى ئەم بۋارەش، ئەو تۋىزىيەۋەيە كە ئارنۆلە جىرل لەسەر دۋو كۆمەل مىندال بەنەكامى گەياند، ناۋەروكى تۋىزىيەۋەكەش ئەم شىۋەي لاي خۋارمۇۋە:

[جىرل دۋو كۆمەل مىدالى ئامادە كىرد كە ھەمۋىيان دۋانە (ھەك) بوۋن، كۆمەلەي يەكەم بۇ مەۋە چەند ھەفتەيەك لەسەر چۆبىيەتى سەركەۋىن بەسەر قادىرەمە پى پىلىكاندا راھىتراۋن و بەدەرىيەي ئەو چەند ھەفتەيە ھەۋلىدا كە قىرى چۆبىيەتى سەركەۋىن بىكا، بەلام ۋى ئەكۆمەلەي دۋوھەم ھىناۋ ھىچى قىر بەكەرن، دۋاي ئەۋاۋ بوۋى مەۋە تۋىزىيەۋەكە بۇ جىرل دەرەكەۋت كە مىدالىنى كۆمەلەي دۋوھەم بەمەۋەيەكى رۇر كورن قىرى سەركەۋىن بوۋن، لەكاتىكا كە كۆمەلەي يەكەم مەۋەيەكى رۇر پىۋەي جەرىك بوۋن ھەروەھا ھىلگارد لەسالى (۱۹۳۲) دۋو كۆمەل مىدالى ئامادە كىرد، ۋەك جىرل بۇ مەۋە (۱۲) دۋارە ھەفە كۆمەلەي يەكەمى رادەھىناۋ ھىرى سەركەۋىن بەسەر قادىرەمەيدا دەرەن، دۋاي ئەو (۱۲) ھەفەيە مىدالىنى كۆمەلەي يەكەم قىرى ئەو چالاكە بوۋن، بەلام دۋاي ئەو (۱۲) دۋارە ھەفە نىچا دەستى كىرد بەراھىناي كۆمەلەي دۋوھەم، دۋاي يەك ھەفە مىدالىنى كۆمەلەي دۋوھەم تۋانين ۋەك مىدالىنى كۆمەلەي يەكەم بەسەر قادىرەمە پى پىلىكاندا سەرىكەۋن.

دهرنه بجایي نهو توژیښه وانه وای نهو زانیانه کرد که بگهشه نهو باوهږی که ږاهینان و ږیر بوون به نه نهان ناتوانس گهشه به مېدال نکهن نه گهر کوته ښام و ناماده ناسیه بو ماوه ییبه کان به ته وای گهشه یان نه کردې، هر نه مهش نووه هوې نه وهی که مېدالاسی کوته نهی به که مېدالاسی ماوه ییبه کی ژور نه ږاهینان و ږیر بوون نینجا بتوانس چالاکي سرکه وټس به سر قادر مېدا به ناکام بگه یېښ، له بهر نه وهی هېښا کوته ښامی جوته نهو ماسوولکه کان یان به ته وای گهشه نهی نه کردېو به ښچه وانه یی مېدالاسی کوته نهی دووه هم که له به مه نیکي گهره ښرا دوا یی ږی گه یېښی کوته ښامی جوته نهو ماسوولکه کان یان ږیری نهو چالاکي کران، هر له بهر نه وهش بوو که له ماوه به کی ژور کورتدا کوټیرونی نهو چالاکي یان کرد، چونکه نهو ږاهینان و ږیر بوونه یان ساعه ییبه کی نایوټوژی پته هی به بوو.

۲. تیوريه کانی زانیی (النظريات المعرفية) (Cognitive Theories)

لایه نگرانی نه م تیوريه له پړوسه یی گهشه کردېدا باوهږی نه وایان به گرنکی و رۆی مېدال هیه، به یی یی ږووی زانیایي نه م ږیښه، مېدال بوونه وېرکی کاریکهرو جووست و چالاکو هر نه بو ماوه له خو به و نه وېرکی خودی خو ی هیه بو ناووی کردن و زانیی دیارده کالی ژیان، وه له توانیدا هیه چه نه ها هئس و کهوت و شیوازی حیاور بو خو ساراندن له ته که ژیکه و ده و نه ره که ښا بگریته بهر. له به ناوېلنگرین زانیایي نه م ږیښه (جان پیاچه) یی سوسرییه، که به دامه ږینه رو پېته وای تیوري زانیی داده نریت

جان پیاچه نهو لروایه دایه که گهشه کردن به هو یی چه نه پالنه ږی سړوشی و بو ماوه ییبه و ده و ږیښه وانه ییکه نه یی ده ووی مروۍ ږیښه له کوته ښک هینکاری (Schema) ناو کی که له ږیښه یی دوو ږه بوونه وای زما ږیه که کردارو هئس و کهوتی رۆزانه وه، نه ده وام دروست ده ږیت و رۆز له وای رۆز له ږیښه یی هه ردو و پړوسه یی مژین و (Assimilation) خو گونجا ښدن (Accommodation) نه و گونجا ښدن به سر دا دیت، به ږای (پیاچه) دوو جوړ هینکاری و سکیم هیه، جوړی به که م ږیښه له سر چه م کردارو هئس و کهوتنه جوته ییبه ده ره کیه کان که ناو ږیښه به هینکاری هه سنی جوته یی (Sensorimotor- Schema)، جوړی دوو هه میښ ږیښه له سر چه م نهو کردارو پړوسیه ناو کیانه یی که بو ده ږیښه به هینکاری زانیی (Cognitive- Schema). مروۍ له ږیښه یی نهو هینکاری و سکیمایانه و نه ژیان ښده گات و شاره یی دیارده کالی ژیان ده ږیت، نهو پړوسه ییبه که ده ږیته هو یی کار ښک کردن له گال ژیان و به ده وام بوونی بوونه و، ناو ده ږیت به پړوسه یی خو ساراندن (Adaptation).

نه م پړوسه یی خو ساراندنه له هه ردو و پړوسه یی مژین و خو گونجا ښدن ږیک دیت. مه ده ستا له پړوسه یی مژین (Assimilation) وه رگریس شاره یی و رایاری تاره و ښکده وای به هه مان هینکاری و سکیمای ښوونر نه یی گونجا ښدن له هینکاری و سکیمای کوته کاند، وانه ښکده وای شاره یی تاره و ښکده یېښی له ږیښه یی هینکاری و شاره یی کوته و، بو نه وېه مېدالیکي نه م نه

سال و بیو ناوی پشیله فیر دهینت و هینکاری و سکیمای تایهنتی له مینشکی حویدا بو دروست دهکات، بهلام دواي نهوه نهگهر بو بهکهم خار سهگ یان کهرویشکینکی نیی، نهوه بهکسر بهوایش ههر دهینت پشیله، چونکه هیچ هینکاری و سکیمایهکی دربردهی نهه نازوله تارهیه نیه، له بهر نهوه ههر له رینگهی هینکاری و سکیمایهکی (پشیله) نهوه نازوله تارهیه لک دهاتهوه، بهلام نهگهر دایک و بوک و کهسانی چواردهوری مئاله کهیان بیکه یانلو فیران کرد که نهه نازوله تارهیه پشیله نیه بهنکو کهرویشک یان سهگه، نهوه دواي جهند خار دوو دره بوووهودی، نهوه مئاله هینکاری و سکیمایهکی تاره بو نهوه نازوله دروست دهکات، بهه پرۆسه تارهیهش دهگوونریت پرۆسهی حوگوجاندن (Accommodation).

پرۆسهی حوگوجاندن بیکه وادهی پرۆسهی مزینه، چونکه مرۆفه له رینگهی پرۆسهی حوگوجاندنهوه گۆرانکاری له هینکاری و بیکه وادهی بیای سکیمایهکی دهکات به مەرحبک که له گهل نهوه شاره رایی و رابارییه نارانهی جیهانی درهوه دا بگووینت بهی نهوهی لیان شینویی و به ههته لیکان بداتهوه بو نهوه کاتیک مئال فیری ناوی بوک دهینت و هینکاری و سکیمای تایهنتی بو دروست دهکات، دواي نهوه نهگهر بیاوینکی تری نیی ههر پی ی دهلی تاه، بهلام پاش ماوهیهکی ترو دواي جهند ههولدان و دوو تاره کردنهوهیهک دهتوانیت له رینگهی پرۆسهی حوگوجاندنهوه گۆرانکاری له هینکاری و سکیمای (بوک) دهکات و سکیمایهکی نۆی بو نهوه بیاوه تارهیه دروست لکات، لیتر نهوه بیاوه تارهیه (مام یان حال، یان پاییر... هتد) نیت. بهه شینویه مئال پۆز لمدواي پۆز له رینگهی ههردوو پرۆسهی مزین و حوگوجاندنهوه شاره رایی دیاردهکانی ژیان دهینت و نهردموام گهشه دهکات، بهلام باییت نهوه مان له بیر بچیت که ژینگهی درهوهی مئال لهیان توانست و لیهاتویی مئالدا پۆنیکي گرگ لهگهشه کردنی مئال و ههردوو پرۆسهی مزین و حوگوجاندن دهگیریت.

2. تیۆری فیری بونی کۆمه لایهنتی (Social Learning Theories)

له پینی برانسییهکانی نهه تیۆره، مئال له رینگهی سهرنج دان و لاسیکردنهوهی رهوشت و حاسیهت و ههلس و کهوتهکانی کهسانی ترموه، نهردموام گهشه دهکات و شاره زایی و زانیاری دره رایی دیاردهکانی ژیان زیاد دهکات. هه میشه مئال ههلس و کهوتی کهسانی چواردهوری دوو تاره دهکاتهوه، ههول دهکات وهک گهورهکانی بچوونینهوه وهک نهوان ههلس و کهوت لکات به پای رانیایی نهه ریتاره، مئال ههر له دواي له دایک بووینهوه بهکسر جهرو تارهرووی لاسایی کردنهوهی کهسانی تری ههیه، واته جهزوو تارهرووی لاسیکردنهوه رهههک و نهوهیهوه جهرو پانه رینکی سروشتهوه مئال له کۆمه له کهیهوه فیری نابیت. بیکه مان پانهرو جهزوو تارهرووی مئال بو لاسیکردنهوهی رهوشتی کهسانی تر پشت بهدوو هۆکاری گرگ دههستیت، بهکه میان پلهو پایه کهسایهنتی نهوه کهسهیه که مئال دهیهوینت لاسایی بکاتهوه، ناوهکوو نهوه کهسه پلهو پایهیه بهرزو دار نیت و گرنگی ههینت نهردموام کهیدا، نهوه مئال ریتار لاسایی دهکاتهوه، هۆکاری دوو هه میان بهیوهندی بهتواناو لیهاتوویی مئاله کهوه ههیه، مئال ههول دهکات لاسایی نهوه رهوشت و سیفاتانه بکاتهوه که نهوانیدا ههیه بهناکامیان بیکهیهینت و له گهل توانست و قۆناعی کهشه کردنیدا دهگووینت، به پینی نهوه لاسایی کردنهوه نهردموام کهسایهنتی مئاله که

دهگودریت و رۆژ له‌دوای رۆژ گه‌شه ده‌کان. یه‌کێک له‌راناکانی ئهم رۆبازه (بانیسۆرا)یه که چه‌لده‌ها توێژییه‌وه‌ی له‌و باره‌یه‌وه نه‌هه‌نجام گه‌یانده‌وه، له‌گرنگترس توێژییه‌وه‌کانی، ئهو توێژییه‌وه‌یه ئهو که له‌سه‌ر دوو کۆمه‌ل مەداڵ کردی به‌مه‌نه‌ستی رابیی کاریگه‌ری هه‌له‌ شه‌رحواو ده‌ست درێژی کاره‌کان له‌سه‌ر ره‌وشتی ئهو مەداڵه‌ی که ده‌یان بین دای توێژییه‌وه‌که‌ی. گه‌یشه ئهو پاسیه‌ی که رۆژی ئهو مەداڵه‌ی سه‌بری ئهو هه‌له‌ شه‌رحواو به‌یان کردبوو، دای ئهو و بووی هه‌له‌ که هه‌مان هه‌لس و که‌ولی شه‌رحواو ئه‌ی که‌سانی ناو هه‌له‌ که‌یان دووباره ده‌کرده‌وه، واته‌ مەداڵان له‌رێگه‌ی لاسایی کردنه‌وه سه‌ریج دای ره‌وشتی که‌سانی شه‌رحواو، رۆز ره‌وشتی شه‌رحواو هه‌ر ده‌ین.

نەمەي جىڭگەي نامازە بۇ كىرىدە نەمەيە كە ئىيۈرەكلى قىز بوۋىنى كۆمەلەيتى، بەزۈرى كىرىگى
بەلۈ رەۋىشتە ۋە ھەكس ۋە كەنەلەي كە دىيارو لەبەر چاۋن ۋە دەتۋارىت لەرىنگەي سەرىج دالەۋە
ھەسىيان پى بىكرىت دەدەن ۋەك (رەۋىشتى دەست دىرىزى ۋە شەرىۋارى، ھەسە كىرىن، جۈۋەكلى
نەسەمەكلى لەش... ھىند) نەلەم رۇر كەم جۇيان لەجۈنەلەي كەشەكەردى دىياردە دەروۋىيەكلى
ناۋەۋە كە نەھۋى سەرىج دالەۋە ئالۋارىت ھەسىيان پى بىكرىت ۋەك (بىر كىرىدە، ياد كىرىدە،
ھۇش، ھەست، رىرەكلى... ھىند) جەرىك كىرىدە.

ههروه‌ها لایه‌نگرانی نهم ئیۆرانه لهو برۆایه‌دان که له‌توانای مرقۇدا هه‌یه که نه‌رده‌وام
له‌هه‌موو قۆباعه‌کاسی ژیایدا، نه‌ی له‌و پۆژه‌وه که له‌دابک ده‌یت یا نه‌و پۆژدی که ده‌مریت هیری
په‌وشت و هه‌ئس و کهوتی تاره‌ نیت، نه‌پنجه‌وانه‌ی راو ئۆچووینی (فرۆیدا) و هاوه‌ئه‌کاسی که له‌و
برۆایه‌دان، که که‌سایه‌تی مرقۇ ئه‌یینج سالی به‌که‌می ژیایدا دروست ده‌یت و ئیتر رووداوو
به‌سه‌ره‌اته‌کانی دوا‌ی نه‌و یینج سائه گریگه‌یه‌کی نه‌وتۆین له‌سه‌ر که‌سه‌کردنی که‌سایه‌تی مرقۇ
نیه. هه‌روه‌ها رانیانی له‌م یواره برۆایه‌کی رۆیان به‌کاربگه‌ری یاداشت و سزا له‌سه‌ر که‌سه
کردنی په‌وستی مرقۇ هه‌یه، واته نه‌و په‌وشت و هه‌ئس و کهوتنه‌ی که یاداشت ده‌کری، نه‌وه به‌رۆری
دووباره ده‌کری نه‌وه و ده‌ل نه‌ه‌شک له‌که‌سایه‌تی نه‌و که‌سه، نه‌لام سزادانی په‌وشت و هه‌ئس و
کهوت ده‌یتنه هۆی له‌مان و دووباره به‌یوه‌وه‌ی نه‌و په‌وشت و هه‌ئس و کهوتنه‌ی که له‌سه‌ری سرا
دراوه به‌یوی نهم ئۆچوونه‌یان، مرقۇ پۆکی نینگه‌یه‌وه بی ده‌سه‌لات و کهم توانایه‌وه که‌سایه‌تی
له‌رنگه‌ی هیری ده‌ره‌کی و ژینگه‌که‌یه‌وه بیات ده‌ریت.

2. نظریه‌ی تحلیلی روان‌پزشکی (Psychoanalytic Theory)

(سیگموند فروید)ی دامه‌ریزه‌ری قوداحالیه‌ی شیتان کردنه‌وه‌ی ده‌روونی و هاوئه‌کاسی، به‌شیوه‌یه‌کی گشتی گرسگی به‌هه‌نچوون و پنده‌ره‌کاسی مروّقه‌ده‌دن و نه‌گرس‌ترین چالاکیه ده‌روونیه‌کاییان دادمین هه‌روه‌ها نه‌م تیوره گرسگیه‌کی رۆریش به‌خه‌ون و رسته‌خه‌ون و جه‌وو جهیال و ترس و دله‌راو‌گتکاسی مروّقه‌ده‌دات و به‌که‌ره‌سته‌وو نام‌ری گرس‌گان له‌قه‌نه‌م ده‌دات نۆ نینگه‌یشمی هه‌ئس و که‌وت و که‌سایه‌تی مروّقه‌به‌لام رۆر به‌که‌می گرسگی نه‌گه‌سه‌کردنی ژیری و رانیازی و ره‌وشتی لین‌راو دمان و ریره‌کی مروّقه‌ده‌دات.

پرانسیپەکانی گەشهکردنگەشهکردن:

مەبەست لە گەشهکردن سەرجهەم ئەو گۆرانکارییانەیە کە لە ئەتجامی کاراییککردنە کیمیایەکانی ناو لەشەوه پەردە دەدەن و دەبنە هۆی زیاد بوونی درێژی و کیش و بارسەتایی لەش، بە مەبەستی گەیشتن بە ئاکامە سەرەکیەکی کە ئاویش خۆی لە تەواو بوونی گەشهکردن و پێگەیشتن و بەر دەوام بوونیدا دەدۆزێتەوە.

پرانسیپەکانی گەشهکردن:-

گەشهکردن پێشەکی بە پێی ی کۆمەڵیک پرانسیپ (مبەدە) و یاسای تەگۆڕ پەردە دەدات و پەردە لە هەڵپەمەکی و لابەلایی. هەروەها ئەو پرانسیپانە سنووری هەردوو یەکەیی کات و شوێن دەبەزێنن، واتە هەموو بوونەوهرەکان (بەتایبەتیش مندالی مۆف) بە پێی ئەو پرانسیپانە گەشه دەکەن، ئیتر لە هەرچ کات و شوێنیک بن.

پرانسیپەکانیش ئەمانەی لای خوارەوه ن:-

(١) گەشهکردن هەردوو گۆرانکاری چەندیتی و چۆنیتی (التغیرات الکیمية والنوعية)

لەخۆ دەگێژێت.

واتە کاتیک یەکیک لە ئەندامەکانی لەشی مۆف لە لایەنی چەندیتیەوه (کیش، درێژی، بارسەتایی) پۆژ لەدای رۆژ گەشه دەکات و زیاتر دەبێت، لە هەمان کاتیشدا چۆنیەتی کارکردنی ئەو ئەندامە لە یاریکەوه بۆ یاریکی تر دەگێژێت. دەتوانین بەم نموونەی لای خوارەوه زیاتر ئەو پرانسیپە پەردە بکەینەوه. ئەگەر سەیری یەکیک لە ئەندامەکانی کۆئەندامی هەرسکردن بکەین ئاویش گەدەیه، دەبینین پۆژ لەدای رۆژ لە لایەنی چەندیتیەوه کیش و درێژی و بارسەتایی زیاتر دەبێت لە هەمان کاتیشدا لە لایەنی چۆنیەتیەوه کارو هەمانەکانی لە کاتیکەوه بۆ کاتیکی تر دەگۆڕدێت. بۆ نموونە گەدەیی مندال لە سەرەتای ژیاڵدا، لە لایەنی چۆنیەتیەوه تەنها دەتوانیت شلەمەنی و خواردنی

سووک هه‌رس بکات، به‌لام وورده وورده له‌ئه‌نجامی گه‌شه‌کردنه‌وه چۆنه‌تی کارو
له‌رمانه‌کانی ده‌گۆردیت و ده‌توانیت خواردنی قورس و ره‌ق و ووشک هه‌رس بکات و
دوای نه‌وه‌ش ده‌توانیت خواردنی قورسنرو ووشکترو ره‌قتر هه‌رس بکات.

٢) گه‌شه‌کردن پرۆسه‌یه‌کی به‌رده‌وامو ریکو پیکو دووره له‌په‌چان و ناریکی:-

واته چرکه‌یه‌ک نیه له‌ژیانی مرۆفدا پرۆسه‌ی گه‌شه‌کردن ماییدا بوه‌ستیت، به‌لکو
له‌هموو کات و شوێنێک ریکو پیکو ئاسایی خۆی هه‌یه‌و به‌چه‌ند پله‌و قوناغیکی به‌ک
له‌دوای به‌کدا تیده‌په‌ریت. بۆ نمونه، فیریوونی پیگرتن و رۆیشتن له‌لای منداڵ به‌چه‌ند
قوناغیکی به‌رده‌وام و ریک و پیکدا تیده‌په‌ریت نه‌ویش به‌م شیوه‌ی لای خواره‌وه
(له‌سه‌ر پلشت پال که‌وتن — خۆ هه‌لگه‌راندنه‌وه بۆ سه‌ر سه‌ک — خۆخشان
له‌سه‌ر سه‌ک به‌یارمه‌تی هه‌ردوو ده‌ست — ئینجا هه‌ردوو ده‌ستو قاچ — گاکۆلکی
— دانیشتن — داره داره — رۆیشتن له‌سه‌ر هه‌ردوو قاچ.....) بیگومان
هه‌موو پرۆسه‌کانی تریش هه‌مان ریک و پیک و به‌رده‌وامیان تیدا هه‌یه‌و به‌هیچ
شیوه‌یه‌ک ناتوانریت به‌سه‌ر به‌کێک له‌و قوناغانه‌دا باز هه‌لبدریت و ماییدا تینه‌په‌ریت،
واته هه‌موو مندالانی جیهان ده‌بیت به‌کهم جار گاکۆلکی بکه‌ن، پێش نه‌وه‌ی بتوانن
دابنیشن، ده‌بیت دابنیشن پێش نه‌وه‌ی بکه‌ونه داره داره به‌یارمه‌تی که‌سانی چوار
ده‌ور له‌سه‌ر هه‌ردوو قاچ برۆن.

٣) تیکرایی ریزه‌ی گه‌شه‌کردن ده‌گۆردیو له‌هموو قوناغه‌کانی ژياندا وه‌ک به‌ک

تین-

واته ریزه‌ی گه‌شه‌کردن له‌قوناغی پێش له‌دایک بوون وه‌ک ریزه‌ی گه‌شه‌کردنی دوای
له‌دایک بوون نییه، به‌لکو ریزه‌ی گه‌شه‌کردن له‌قوناغی پێش له‌دایک بوون نۆد نۆد
خه‌یرابه‌و هیچ قوناغیکی تر له‌ژیانی مرۆفدا نییه، که‌خیرایی گه‌شه‌کردن ماییدا بکاته
قوناغی پێش له‌دایک بوون، چونکه له‌ماوه‌ی (٩) نۆ مانگ و (٩) نۆ رۆژدا که‌داده‌هریت

به قوناغی پیش له‌دایک بون کیشه‌کە ی نزیکی (۲) کیلو زیاد ده‌کات و دریزییه‌کەشی نزیکی (۴۵) سم چلوپینج سانتیمه‌تر زیاد ده‌کات. به‌لام له‌هیچ قوناغیکی تری ژیا‌نی مرؤفا نییه‌ که‌ه‌موو (۹) مانگه‌ و (۹) بۆزیک کبشی مرؤف (۲) کیلو و دریزییه‌کەشی (۴۵) سم زیاد بکات. (السید، ۱۹۷۴، ص ۱۱۹-۱۲۰).

۴) هه‌ریه‌ک له‌لایه‌نه‌کانی گه‌شه‌کردنی مرؤف ریزه‌و خیرایی تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌.

واته‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانی گه‌شه‌کردن (ژییری، جه‌سته‌یی، هه‌لچوونی، کۆمه‌لایه‌تی) له‌یه‌کە کات و قوناغدا به‌یه‌ک ریزه‌و خیرایی گه‌شه‌ناکه‌ن، به‌لکو هه‌ر قوناغ و لایه‌نه‌ تایبه‌ت‌ه‌ندینی خۆی هه‌یه‌. بۆ نمونه‌ له‌سالی یه‌که‌می ژیا‌نی مندا‌لدا، لایه‌نی جه‌سته‌یی خیراتر له‌لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی گه‌شه‌ده‌کات، به‌لام له‌سالی دووه‌م و سێهه‌م لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی زیاتر له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی گه‌شه‌ده‌کات. هه‌رزه‌کار له‌دوای یه‌ک نوو سال له‌چوونه‌ ناو قوناغی هه‌رزه‌کاریدا، له‌لایه‌نی جه‌سته‌یه‌وه‌ گه‌شه‌ی به‌ره‌و نیمچه‌ ته‌واو بون ده‌روات، به‌لام له‌لایه‌نی هه‌لچوونیه‌وه‌ هیشتا هه‌ر مندا‌له‌و وه‌ک لایه‌نه‌کانی ژووری و کۆمه‌لایه‌تی گه‌شه‌ی نه‌ک‌ر‌بووه‌و که‌متر له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی گه‌شه‌ی ک‌ر‌بووه‌.

۵) گه‌شه‌کردن له‌لای مرؤف به‌ره‌وت‌اکایه‌تی ر‌ی‌چ‌که‌ ده‌گ‌ر‌یت.

گوته‌یه‌کە هه‌یه‌ ده‌لیت (مرؤف وه‌ک هه‌موو که‌س وایه‌، وه‌ وه‌ک هه‌ندیک که‌س‌یش وایه‌و به‌لام له‌هیچ که‌س‌یک‌یش ناچیت) ته‌مه‌ مه‌ته‌ل نیه‌، به‌لکو یه‌ک‌ب‌که‌ له‌پ‌ران‌سی‌پ و یاسا‌کانی گه‌شه‌ک‌ر‌ین، چون‌که‌ مندا‌لی مرؤف له‌سه‌ره‌تای ژیا‌نیدا وه‌ک هه‌موو مندا‌لانی جیهان وایه‌، واته‌ هه‌موویان له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی و ژماره‌ی ته‌دایه‌کانی له‌ش و پ‌ی‌ک‌هاته‌ فسی‌ل‌و‌ژی‌ه‌کانیا‌نه‌وه‌ چوون یه‌کن، ته‌ی هه‌موویان وه‌کوو یه‌ک دوو ده‌ست و دوو قاچ و یه‌ک سه‌ریان هه‌یه‌ به‌لام دوای ژیا‌ن له‌ناو کۆمه‌ل، ئیتر وورده‌ وورده‌ جیا‌وازی له‌نیوان مندا‌لندا (به‌پ‌ن‌ی جیا‌وازی بۆ ماوه‌و ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و جوگرافی و ئابووری و

پامیاری) دروست دەبێت، کۆمەلیکە منداڵ درێژ، کۆمەلیکی تر کورت، کۆمەلیک زۆر زیرەک یان زۆر تەمبەل یان پەش پیست یان جیاواز لەداب و نەریتی کۆمەلایەتی، بەلام بوای ماوەیەک ژیاڵ لەناو کۆمەل مەجالە لەناو ئەو کۆمەلە منداڵە لیکە چوانەشدا، دوو منداڵی وەکوو یەک لەهەموو لایەنەکانی گەشەکردنەوە (جەستەیی، ژیری، کۆمەلایەتی، هەلچرونی) بدۆزینەوە تەنانت ئەگەر ئەو دوو منداڵەش دروانەیی وەکوو یەک (چمک) بن و لەیەک هێلکەیی پیتینراو دروست بووین کە لەلایەنی بۆماوەوە لەسەدا سەد وەکوو یەکن، چونکە زۆر زەحمەتە خیزان و دامودەزگا کۆمەلایەتیەکانی تر بتوانن بەیەک شیوە ئەو دوو منداڵە پەرەدە بکەن و یەک ژینگەیی کۆمەلایەتی و دەروونی و جوگرافیایان بۆ بخولقینن.

لەبەر پێشنای ئەو بۆچوونەیی سەرەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەیی کە هەرچەندە تۆزێی منداڵانی جیهان لەسەرەتای ژیاڵدا جیاوازییەکی زۆر لەنیوانیاندا نیە، بەلام پۆژ لەبوای پۆژ لەئەنجامی گەشەکردنەوە جیاوازی زیاتر دروست دەبێت، تا لەقۆناغەکانی هەرزەکاری و کاملیدا بەهیچ شیوەیەک دوو موقفی وەک یەک نادۆزینەوە.

٦) پروۆسەیی گەشەکردن بەرچەکی درێژی ستوونی (واتە لەسەرەوە بۆ خوارەوە)
و بەپانی ناسۆیی (واتە لەناوەندی لەشەو بۆ ئەم لاو لاو تەنیشتهکان) گەشە دەکات
و ئاراستە وەرەدەگریت.

واتە گەشەکردنی کۆرپە لە ئەناو منداڵانی دایکدا لەسەرەوە دەست پێدەکات. ئەو یەکم جار سەری منداڵ دروست دەبێت ئینجا ملی، ئینجا سنگی تا دواوەمین جار پێ یەکانی دروست دەبێت، بەهەمان شیوە یەکم جار ئەندامەکانی ناوەراستی لەش دروست دەبن، ئینجا شان و پاسک و قۆل و دواوەمین چاریش دەست و پەنجەکان. هەمان پروۆسەش لەلایەنی جوولەیی ئەندامەکانی لەشەو دووبارە دەبێتەوە.

واته به کهم جار منداڵ دهتوانیت به سهر جوولهی سهرو ملیدا زال بیت، ئینجا جوولهی سنگه و ناوچه، دواهمین جاریش دهتوانیت به سهر جوولهی ههردوو لاقهکانیدا زال بیت و فیری پزیشتن ببیت. ههروهه منداڵ به کهم جار دهتوانیت به سهر جوولهی سنگه و شانەکانیدا زال بیت، ئینجا قۆل و باسکه و دواجاریش دهستی، تاوای لی دیت به ویستی خۆی زال بیت به سهر جوولهی پهنجهکانی دهستداو بۆ مه بهستی نووسین و هه لگرتن به کاریان بهین. به لام له قۆناغی به سالاجووندا (پیری) نهو پرۆسهیه پێچهوانه دهیتهوه، واته به کهم جار مژوئی به سالاجوو دهسهلاتی به سهر جوولهی دهست و قاچیدا نامینیت ئینجا ناوچهو سنگه و شان دوهمین جاریش جوولهی سهرو ملی.

(۷) گه شهکردن پرۆسهیهکی هه مه لایه نهیهو، هه موو لایه نهکانی گه شهکردن پابهندن به یه کتریه وه و کاریگهریان له سهر به کتری هیه، واته هه ر چ لایه نیکه پیشکهوتن و سه رکهوتن به دهست بهینیت نهو کاته ده بیت به هۆکاریکی یارمهتیده ر بۆ پیشکهوتن و سه رکهوتنی لایه نهکانی تر، به پێچهوانه شهوه کهم و کورتی و دواکهوتنی لایه نیکه رهنگه دانهوهی خراپی ده بیت له سهر لایه نهکانی تر بۆ نموونه، نه گه ر منداڵ له ش ساغ و پتهو و سه لامهت بیت نهوا به قازانجی لایه نهکانی تر تهواو ده بیت، واته نهو منداڵه زووتر پیده گریه و فیری قسه کردن ده بیت و لایه نی ژیری و کۆمه لایه تیشی خیراتر گه شه دهکات، نه گه ر به راورد بکریه به مندالیککی نهخۆش و لاوان، له لایه کی ترهوه نه گه ر منداڵ تووشی دواکهوتنی ژیری (التخلف العقلي) بوو بوو، نهوا نهو دواکهوتنه زیانیکی گه ره به گه شه کردنی زمان و پزیشتن و لایه نی کۆمه لایه تی نهو منداڵه ده گه یه تیتو وه که مندالیککی ناسایی گه شه ناکات.

گهشه كړدن له قوناغې پېش له دايك بوون

نور له خلكي له وېروايدان كه ژياني مرقف دواي له دايك بوون دهست پيداكات، هر
 هم بېروياوېره مه له پشه كه واي له و خلكانه كړدووه كه ته مه نې مرقف له و كاته وه
 بژمېن كه منډال له دايك دهبيت. ته مه ش نه وه ده گه يه نېت كه هه موو پوداوو
 په سه رها ته كاني پېش له دايك بوون هيچ گرنگيه كي له سه رگه شه كړدن و پېش كه وتني نه و
 منډال نه په له پاشه پوژدا. به لام دهر نه دجامي هه موو تويژينه وه كان و راستيه كان ناماژه يق
 نه وه ده كه ن كه قوناغې پېش له دايك بوون گرنگترين و ناسكترين قوناغې ژياني مرقفه،
 له بهر نه وه به هيچ شېوه يه كه نابيت پشتگوږ بخريت، چونكه ژياني راسته قينه ي مرقف
 له پېش له دايك بوون نه وه دهست پيداكات.

چون منډال دروست دهبيت؟

هه موو (۲۸) بيست و هشت پوژ جاريك په كييك له هيلكه دانه كاني ثافره ت دهست
 دهكات به دهر هاويشتني په كييك له هيلكه پيگه يشتووه كان كه شه ويش بريتيه له خانه يه كي
 زاوړي، كه (۲۳) بيست و سئ تاكه كړمؤسومي نيدايه و بارستاييه كه ي نور نور
 بچوكتره له سه ري دهرزيه كه. هم هيلكه يه دواي هاغه دهره وه ي له هيلكه دان دهست
 دهكات به جووله به ناو جوگه له (فنا) ي فالويدا، كه هيلكه دان به منډال داني دايكه وه
 ده به ستپته وه. نا له و كاته ي كه هيلكه كه له ناو جوگه له ي فالويدايه، نه گهر پيكه وتي
 سپېرمي پياوي كړد {كه بريتيه له خانه يه كي نير، كه شه ويش (۲۳) تاكه كړمؤسومي
 نيدايه} و نه و سپېرمه تواني ديواي هيلكه بېريت، نه و كاته هيلكه كه ده پيتېندريت و
 به زايگوت ناو دهرريت و دهبيت به يه كه م چركه ي دروست بووني ژياني كوپه له.
 كه واته ژياني راسته قينه ي مرقف به كسر له دواي پيتاندني نه و هيلكه به دهست
 پيداكات، و هه ر له و كاته دا به كسر توخمي منډاله كه نير بيت يان مي دياري ده كريت و
 هه موو خاصيه ته كاني بژماوه له دايك و پوكه وه بژ منډاله كه ده گويزيتته وه.

قوناغه کانی پیش له دایک بوون

زانایانی کورپه له (علماء الأجنة) ژبانی پیش له دایک بوونی مرقف به سهر سی قوناغی سهره کیدا دابهش دهگن که بریتین له:-

۱ - قوناغی هیلکه ی پیتینراو (زایگوت):

نهم قوناغه یه کسهر له و چرکه یه وه دهست پی دهکات که هیلکه ی دایک به سپیرمی باوک ده پیتیندری و نژیکه ی ماوه ی (۲) دوو هفته به رده وام ده بیت. له م قوناغه دا هیلکه ی پیتینراو له جۆگه له ی فالوبه وه به ره و مندالدانی دیکه سهره و خوار پچکه ده گریت، دوا ی که یشتنه ناو مندالدان، یه کسهر خوی به دیواریدا ه لده وامت و ئیتر ده بیت به به شیک ی فسیؤلۆزی دایک و هیلکه ی پیتینراو له مه موو لایه نیکه وه پشت به دایک ده به ستیت بق گه شه کردنی وه ههر له ریگه ی خوینی دایکه وه نه و زایگوته هه موو پیداویستییه کانی به رده وام بوونی ژبانی دهست ده که ویت.

ئالم قوناغه دا کۆمه لیک گۆرانکاری گرنکه پروده دات، یه کسهر دوا ی (۲۶) سی و شهش کاتژمیر، هیلکه ی پیتینراو که بریتیه له یه ک خانه ده بیت به (۲) خانه ئینجا له نه نجامی دابهش بوونه وه ده بیت به (۴) خانه، ئینجا دوا ی (۱۶) شانزده کاتژمیر ده بیت به (۸) خانه ئینجا ده بیت به (۱۶)، (۳۲)، (۶۴)، (۱۲۸) خانه... هتد.

به م شیوه یه ژماره ی خانه کان به رده وام له زیاد بووندا ده بیت، دوا ی ماوه یه که بۆشاییه که له تیوان خانه کاندا دروست ده بیت و خانه کان ده بن به دوو کۆمه ل، کۆمه لی یه که م ناو ده بریت به خانه کانی دیوی دهره وه، که ئهرکی سهره کی دلیین کردنی خوراک و پیداویستییه کانی تری ژبانی کورپه له و پاریزکاری کردنیه تی، به لام کۆمه له ی دووه م نار ده بریت به خانه کانی ناوه وه و کورپه له ی لی دروست ده بیت. ههر له م کاته شدا له شی

دايك خواردنى پىويست لەرىگەى خوينەو بۇ مندالدان و كۆرپەلەگەى دابىن دەكات.
(ھرمز، ۱۹۸۸، ص ۴۰)، (فھمى، ۱۹۷۷، ص ۳۵-۳۶).

(۲) قۇناغى ئىمپىرۇنى:

ئەم قۇناغە نرىكەى (۶) شەش ھەفتە بەردەوام دەبىت و كۆمەلىك گۇرپانكارى گرنكە
تىابدا بەسەر ژيانى كۆرپەلەدا پروودەدات لەوانە:-

(۱) يەكسەر لەو خالەى كەكۆرپەلە خۇى بەمئالدانى دايدا ھەلواسىو، وىلاش
(پلاستىقا، المشىمة) دروست دەبىت، كەئەركى سەرەكى گواستەوھى ئۆكسچىن و
خۇراك و پىداووستىيە گرنكەكانى ترە لەخوینى داكەو بۇ خوینى كۆرپەلە
بەپىچەوانەشەو گواستەوھى پاشەپۇیە لەخوینى كۆرپەلەو بۇ خوینى دايك پىويستە
ئەو شەمان لەبىر نەچىت، كەوىلاش پەگەزەكانى ناو خوین دەگوپزىتەو نەكە خوینى
دايك بۇ مندال يان بەپىچەوانەو.

(ب) لەھەمان كاتدا پەتكە ناوك (الحبل السرى) دروست دەبىت، كەئەركى سەرەكى
بەستەوھى مندالە پەوولاشەو، دواھارىش كىسە سولى (الكىسى السلى) دروست
دەبىت، كەبەلانەى گەشەكردنى مندال دەناسرىت، وەئەم كىسەش پە لەشلەيكە كەناو
دەبىت بەشلەى سولى و مندال تىابدا مەلەدەكات پىگومان ئەو كىسەو شەكەى ناوى
تاشەوپەپى توانا پارىزگارى لەكۆرپەلە دەكەن و ناھىلن ھىزو پالەپەستوى ئاناسانى
دەرەو كەكۆرپەلە بكات و تووشى زەرەو زىانى بكات، چونكە كاتىكە لایەكى سكى
دايك تووشى پالەپەستوى ئازار و ھىزى دەرەكى دەبىت، ئەوا كۆرپەلە يەكسەر بەمەلە
لەناو شەكەدا بەئاسانى بەرەو لایەكەى ترى سكى دايك دەروات، بەمەش لەو
پالەپەستوى ئازارو ھىزە دەرەكەى سەر سكى دايك پزگارى دەبىت.

(ج) لەم قۇناغەدا خانەكانى لەش بەسەر (۳) چىندا دابەش دەبن كەبرىتىن لە:-

(۱) چىنى دەرهو (Ectoderm) كەئەم كۆمەلە خانەپە ديوى دەرهوئى لەشى كۆرپەلەى لى دروست دەبىت لەوانە پىست، پىچ و قىز، نىنۆكە، ددان، پىستە گلاندىكان، ھەستەوەرە خانەكان، كۆئەندامى دەمار... ھتد.

(۲) چىنى ناوەرەست (Mesoderm) ۋەئەم كۆمەلە خانەپەش دەبىت بەبناغە بۇ گەشەكردنى ماسولكەو ئىسقانەكان و كۆئەندامى سوپى خوين و ئەندامەكانى دەرھاروشتن و سەرچەم ئەندامەكانى ناوەرەستى لەشى مۇف (كۆچر، ۱۹۷۰، ص ۸۱).

(۳) چىنى تارەكى (Endoderm) ئەم كۆمەلە خانەپەش دەبىت بەبناغە بۇ دروست بوونى ئەندامەكانى ھەتارو ناو سكى مۇف ۋەكە سىيەكان، جگەر گەدە، پەنكرىاس، ئەوئى جىگەى ئامازە بۇ كردنە كەلەكۆتايى ھەفتەى ھەشتەى ژيانى كۆرپەلەدا ھەموو پىكھاتووەكانى جەستەى بەلایەنى كەمەو ۋەكە پىكھاتووەكانى جەستەى مۇفكىكى كامىل واپە، بەلام بەشىوہبەكى زۆر بچووك، دەبىت ئەوئەشمان لەپاد نەچىت كەئەم قۇناغە زۆر ناسكە و ترسناكە، ئەگەر ئافرەتى دوو گيان زۆر ئاگادارى خۆى نەبىت، ئەوا دوورنە كەچارەنورسىكى رەش و ترسناك رووبەرووى ئەو كۆرپەلەپە بىيتەوہ، لەھەمووشيان ترسناكتر لەبارچوونە كە كۆتايى بەژيانى ئەو كۆرپەلەپە دەھىنى، بەلام ئەگەر مندالەكەش لەبار نەچىت، ئەوا دوورنە مندالىكى لارز و ئوقستان و دەرەدار لەدايكە بىت، كەبەپلەى يەكەم دەگەرپەئەو بۇ كۆمەلىك مۆكار لەوانەش نەخۆش كەوتنى دايكە بەھەندىك نەخۆشى ترسناكە يان بەدخۆراكى، يان بەكارەيئانى داو دەرمانى ئاناسامى بۇ گەشەكردنى كۆرپەلە... ھتد.

۳ - ئىتقوسە قۇناغ:

ئەم قۇناغە لەدوائى تەمەنى (۸) ھەشت ھەفتەى ژيانى كۆرپەلەوہ دەست پىدەكات تا كاتى لەدايكە بوون، لەم قۇناغەدا كۆمەلىك پووداوى گرىنگە پوودەدەن كەلەھەموويان گرىنگتر گەشەكردن و پىگەيشتى ھەموو ئەو ئەدامانەپە كەلەقۇناغى

پیشوودا بنا‌عه‌ی داریژاوه، تاوای لئ دیت هه‌فته دوا‌ی هه‌فته ئەندامه‌کانی له‌شی کۆرپه‌له یه‌که له‌دوا‌ی یه‌که به‌ره‌و پیکه‌پشتن و ته‌واو بوونیان ده‌چن. بۆ نمونه کۆرپه‌له له‌هه‌فته‌ی (٩) تۆمه‌دا توانای وه‌لام دان‌ه‌وه‌ی ده‌ست لیدانی مفالدانی دایکی هه‌یه‌و ده‌شتوانیت سه‌ری ب‌جولینیت، دوا‌ی نه‌واو بوونی مانگی سیه‌یه‌میش دریزی کۆرپه‌له ده‌گاته (٢) بۆسه‌وه کیشه‌که‌ی (٠.٩٨٥) کغم، وه‌شیه‌وه‌شی وه‌که مرقی‌کی ئاسایی لئ دیت، هه‌رچه‌نده سه‌ری زۆر زۆر گه‌رده‌یه‌و له‌گه‌ل بارستانی جه‌سته‌یدا نا‌گونجیت، هه‌روه‌ها کۆمه‌لیک حوله‌ی هه‌ره‌مه‌کی ده‌ست و قاچ ده‌رده‌که‌ویت له‌گه‌ل دروست بوونی پیلوی چاو و نینۆک وه‌ توخمی کۆرپه‌له‌ش به‌ناشکرا ده‌رده‌که‌ویت. له‌کۆتایی مانگی (٤) چواردا دریزی کۆرپه‌له ده‌گاته (١١,٥) یانزه سانتیمه‌ترو نیو، وه‌ بۆ زیاتر زانیاری ده‌توانین سوود له‌ر وه‌سفه‌ی زانای ئەمریکی جیزل وه‌ریگرین که‌به‌م شیوه‌ی لای حواره‌وه باسی جوله‌ی کۆرپه‌له له‌مانگی چواره‌دا ده‌کات:-

(لیری سه‌ره‌وه‌ی ده‌جولینیت، ئەگه‌ر زیاتر گه‌شه‌ی کرد ئەوکاته ده‌توانیت لیری خواره‌وه‌شی ب‌جولینی، ئینجا هه‌ردووکیان پیکه‌وه، هه‌روه‌ها ده‌توانیت ده‌می ب‌کاته‌وه‌و داشی بخات و پێسه‌ی قووت دان به‌ئەنجام ب‌گه‌یه‌نیت له‌کاتیکدا ده‌میشی داخراوه. هه‌ندیک جار پیکه‌وتیش ده‌کات که‌ته‌نانه‌ت شله‌ی سولی قووت بدات، زمانی ده‌جولینیت، سه‌ری وه‌رده‌گیرێ، دایک به‌ئاسانی ده‌توانیت له‌مانگی چواردا هه‌ست به‌جوله‌ی کۆرپه‌له ب‌کات) (هرمز، ١٩٨٨، ص ٤٣).

له‌ماوه‌ی مانگی پینجه‌می زبانی کۆرپه‌له‌دا دریزییه‌که‌ی ده‌گاته (٢٥,٥) سم، زیاتر شیوه‌ی له‌مرقفی کامل نزیک ده‌بیته‌وه‌و پێستی زیاتر گه‌شه ده‌کات و نینۆک و پێچ ده‌رده‌که‌ن، هه‌روه‌ها عه‌ره‌قه گلا‌ند گه‌شه‌ده‌کات. وه‌ له‌مانگی (٦) شەش پیکهاته‌ی چاو ته‌واو ده‌بیت و هه‌سته‌وه‌ری قام کردن و خانه‌کاسی تاپه‌ت به‌تام و چیژ له‌سه‌ر زمان ده‌رده‌که‌ویت و له‌توانای کۆرپه‌له‌دا هه‌یه که‌هه‌ناسه‌ بدات و وه‌ریگرته‌وه، له‌به‌ر ئەوه ئەگه‌ر پیکه‌وتی کرد له‌مانگه‌دا له‌دایک بوو ئەوا له‌توانایدا هه‌یه که‌به‌نووژه نووریک

بگىرى. مانگى (۷) ھەفت خالىكى ناسكە و ترسناكە و جۆرە وەرچەرخانىكە لەژيانى كۆرپەلەدا، ئەو مندالانى لەم مانگەدا لەدايكە دەبن، تارپادەيەكى گونجاو بواری ژيان و مانەوەيان بۆ دەپەخسەيت، چونكە كۆئەندامەكانى (سوپى خوين، دەمار، ھەرس) تارپادەيەكى باش پىگەيشتون كەيارمەتى مانەوەى ژيانى مندال دەدەن.

ھەررەھا لەم قۇناغەدا لەتواناى كۆرپەلەدا ھەيە كەھەست بەگۇرانكارىيەكانى پلەى گەرما بكات و تامى خواردنەكان و بۆتە سەرەكەكان لەيەكتى جىابكاتەو و تارپادەيەكەش تواناى بىنين و بىستنى ھەيە بەلام كەمتر لەو مندالانى كەدواى (۹) مانگەو (۹) رۆژ لەدايكە دەبن، لەبەر ئەو تەماوەى مانەوەى كۆرپەلە لەناو مندالاندا زياتر بىت و ماوە سىروشتىكەى خۆى تەواو بكات ئەوا ئەوئەندە زياتر ھەموو ئەندامەكانى لەشى گەشە دەكات و مندالىكى ناسايى دەبىت.

ئەو ھۆكارانەى كار دەكەتە سەرگەشەكردنى كۆرپەلە لەناو مندالانى دايدا

گەشەكردنى مرقۇف ھەر لەيەكەم چركەى حولقاندنيەو لە مندالانى دايدا گەرە بوونى لەخانەيەكەو (كەبرىتە لەھىلەيەكى پىتپىنراوى دايكە) بۆ مليقنەھا خانەى زىندوو، بەچەند قۇناغىدا تىدەپەرىت، لەگىرنگىرەن ئەو قۇناغانەش، قۇناغى كۆرپەيە (پىش لەدايكە بوون) كەنزىكەى نۆ مانگە و نۆ رۆژ دەخايەنىت.

ئەم قۇناغە زۆر ناسكە و گىرنگە لەژيانى مرقۇداو دادەنرىت بەباغەيەكە بۆ كەسايەتى تاك لەداماتوودا، لەم قۇناغەدا، كۆمەلىك ھۆكارى گىرنگە ھەيە، ئەگەر پەچاوە كرىت و گىرنگى پىن نەدرىت، ئەوا كارىگەرى ترسناكيان لەسەر گەشەكردنى كۆرپەلە دەبىت و گىرنگە و پەشپويەكى نۆدى بۆ دروست دەكەن، لەگىرنگىرەن ھۆكارەكانىش ئەمانەى لای خوارەوئەن:-

(۱) نه‌خۆش کهوتنی دایک:-

نه‌خۆش کهوتنی دایک کارێکی خراپ ده‌کاته سه‌ر کۆرپه‌له، له‌به‌رئێوه‌ی نه‌خۆشی (پیکهاته‌ی خوێن تیکه‌ ده‌دات و کارده‌کاته سه‌ر پرۆسه‌ی میتابۆلیزم، که‌ئه‌مه‌ش گه‌شه‌کردنی کۆرپه‌له له‌پێچه‌کی ئاسایی خۆی لاده‌دات) (زه‌ران، ۱۹۸۱، ص ۸۷) له‌ترسناکترین ئه‌و نه‌خۆشیانه‌ش سوریزه‌ی ئه‌لمانیه که‌زۆرجار ده‌بێته هۆی که‌پولالی یان نه‌خۆشی دل و دواکه‌وتنی ژیری، هه‌روه‌ها نه‌خۆشی تایی قهرمزی و تیکه‌ چوونی کاری کویره گلانده‌کان و چه‌ند نه‌خۆشیه‌کی تر که‌کۆرپه‌له به‌هۆیانه‌وه تووشی کۆمه‌لیک گرفتو نه‌خۆشی ده‌بێت. ئینجا ئه‌گەر دایک تووشی یه‌کیک له‌و نه‌خۆشیانه‌ بوو بوو یان هاترسی تووش بوونیانی هه‌بوو، پتویسته نه‌هه‌لیت سکی ببێت، بۆ ئه‌وه‌ی مندالێکی نه‌خۆش و ده‌رده‌دار له‌دایک نه‌بێت و ببێته مایه‌ی ئازار و ده‌رده‌سه‌ری بۆ خۆی و خێزان و کۆمه‌له‌که‌ی.

(۲) خۆراکه‌:

خۆراکی دایک زۆر گرنگه بۆ گه‌شه‌کردنی کۆرپه‌له‌که‌ی و سه‌رچاوه‌ی ووز و بنیاتنه‌ری ئەندامه‌کانی له‌شی کۆرپه‌له و دروست بوونی گشت شانه‌کانی له‌شیه‌تی، له‌به‌رئێوه‌ی کۆرپه‌له گشت پێداویستیه‌کانی له‌خۆراکه له‌ریگه‌ی دایکه‌وه ده‌ستی ده‌که‌وێت، ئینجا ئه‌گەر هاتو دایکی سگ پر خواردنه‌که‌ی خراپ بوو، زۆریه‌ی پێداویستیه‌کانی گه‌شه‌کردنی کۆرپه‌له‌ی تیدا نه‌بوو، ئه‌و کاته هه‌دیکه له‌ئه‌ندامه‌کانی له‌شی کۆرپه‌له به‌ته‌واوی گه‌شه‌ ناکات و تووشی به‌دخۆراکی ده‌بێت و پێداویستیه سه‌ره‌کیه‌کانی بۆ دابین ناکرێت. ده‌رکه‌وتوو که‌که‌می (B) و پرۆتین و ئارێکیان له‌خۆراکی دایکه‌دا (ده‌بێته هۆی که‌موکورتی جه‌سته‌یی کۆرپه‌له‌و، که‌م خوێنی، لاوازی، دواکه‌وتنی ژیری کۆرپه‌له) (قظامی، ۱۹۸۹، ص ۱۹) هه‌روه‌ها ئه‌و ئافره‌تانه‌ی که‌تووشی به‌دخۆراکی ده‌بن زیاتر مندالیان له‌بار ده‌چیت و پێش کاتی خۆیان له‌دایک ده‌بن.

۳) دەرمان و ھۆكۈمەت سىركە روھۇش بىرەكان:-

تۆرىيە ئو توپۇنەوانەى گەلەسەر ئو ئافرىتە سىك پىرانە كراو، كەبەپىژەيەكى
 زۇر خەرىكى مەى خوارىنەو و بەكارەينانى ئو ھۆكۈمەت كەدەبە ھۆى سەرخۇش كىردىن
 و بەزۇرى ئو دەرمانە پىزىشكىيەتە بەكار دەھىن كەبۇ ئارام كىردەو و خاۋىرەو و
 كۆتەندامى دەمارى ناوەندىيە، يان بۇ چارە سەركىردىنى ھەندىكە نەخۇشى و ھەلئاسانى
 سادە و يان لەكاتى نەشتەرىگەرىدا بەكارى دەھىن وەك (بارىتورىات، سىكونالى سۇدىقۇم،
 تىراساىكلىن... ھەتد)، يان جگەرەكىش و بەپىژەيەكى زۇر نىكۆتىن وەردەگىن. ئەنجامى
 ئو توپۇنەوانە ئامازە بۇ ئو و دەكەن، كەزۇر لەمىندالانى ئو دايكانە تووشى كەم زۇرى
 و تارىكى جەستەيى و لەبارچوون و مردن و لاۋى، يان پىش وەخت لەدايكە بوون دەبن.
 لەبەرئەو زۇر پىۋىستە كەئافرىتەى دوگىيان تا ئەتوانايدا ھەيە لەبەكارەينانى ئو داو
 دەرمان و ھۆكۈمەت سىركە سەرخۇش كەرانە دوور بىكەۋىتەو، بەتايىبەتەش لەماوەى سىك
 پىرىدا (كوغىر، ۱۹۷۰)، (قۇامى، ۱۹۸۹).

۴) بارى جەستەيى و دەروونى:

بەردەوام پىۋىستە ئافرىتەى سىك پىر ئاگادارى كارو فەرمانەكاسى بىت و زۇر خۇى
 ماندو و نەكات، چۈنكە ھەلگىرنى شتى قورس و گران و ھىلاكە بوونى بەردەوام دەبىتە
 ھۆى ئازاردانى دايكە و لەبارچوونى كۆپەلەكەى. زۇرجار ئو ئافرىتەئەى شتى قورس
 بەپىشت ھەلدەگىن و كارى گران دەكەن و بەشۋىنى بەرزا سەردەكەون و ئاگايان
 لەتەندروستى خۇيان نى، مىندالىيان لەبار دەچىت يان مىندالەكانيان تووشى نووقىستانى و
 كەم ئەندامى دەبن. ھەروەھا بارى دەروونى دايكە زۇر گىرگە بۇ كۆپەلەكەى. ئەگەر ھات
 و ئافرىتەى دوگىيان لەزىنگەيەكدا بوو كەپىر بىت لەخەم و خەفەت و ترس و دلەپاۋكى و
 زۇربەى جار تووشى ھەلچوون بىت، ئو كاتە كۆپەلەكەى زەرەرو زىيانكى زۇرى
 پىدەكات. لەبەرئەو ئو تۈپەيى و خەم و خەفەت و ترسەى دايكە دەبىتە ھۆى زىاد

بيونى دهرهاويشتنى ڪوبه گلندءَ کان به تايبه تيش نه دريائينه گلند ڪه نه مهش دهيت هئى تيكه چوونى پيڪهاتى خوين و گواستنه وهى دهرئانجامى نه و باره دهروينيه بؤ ڪڙپهه. له به رنه وه زؤر پيوسته ڪه نه داماڻى خيزان و ڪه ساني چوار دهورى ئافرهتى دوو گيان، بارودوخى له بارو گونجاو بؤ دايكى سڪه پر بخولقيتن و تا دهوتانن دورى بخه نه وه له ترس و خهه و خهه فته و دله راوگي.

۵- تيشڪ گرتن (الأشعة):-

چهند پزيشڪ و دهررون زانيڪ توپزينه وه په گيان له سر ژماره په ڪه ئافرهتى سڪه پر ڪريو له ته ڪياندا به رده وام بيون تا منداله ڪانيان بوو. له نه دجامدا بؤيان دهر ڪهوت، ڪه زڙپهه نه و مندالانهى تووشى دواكهوتنى ژيرى و شپواندنى جهسته يى يان له بار چوون بيون، هؤ ڪانيان ده گه رنه وه بؤ نه و دايكانهى ڪه له ڪاتى سڪه پريدا سڪه و چوار دهورى مندالانايان داره ته بهر تيشڪ به تايبه تيش تيشكى (x) و راديؤم (ڪولچر)، (۱۹۷۰، ص ۹۱).

مهروهه زؤر له دايڪانى سڪه پر له نه دجامى ڪاره ساتى هه ريوو شارى ناکازاكي و هيروشيمائى يابانى تووشى له بار چوون بيون و زڙپهه منداله ڪانيان به نووقستانى له دايڪه بيون. له به رنه وه زؤر پيوسته ڪه ئافرهتى دوو گيان تا دهوتانيت دور ڪه رنه وه له تيشڪ گرتن به تايبه تيش له ڪاتى سڪه پريدا.

۶) هؤ ڪارى RH:-

له نه دجامى توپزينه وهى زانستى دهر ڪهوتوهه ڪه ۸۶% ي مرقف جؤره ماده په ڪه له خويناڻدا هه به ڪه ناو ده برت به (RH+) به لام ۱۴% نه و جؤره ماده په

له خوښه کانیاندا نیه، له بهرنه وه ناسراون به (RH^{-})، ئینجا نه گه ریکه وتی کرد خوښی بارک له جوری (RH^{+}) بوو، کۆرپه له ش جوری خوښه که ی له باوکیه وه وه رگرت (RH^{+})، به لام جوری خوښی دایک (RH^{-}) بیت، نه و کاته له ته دجای جیاوازی (RH) له نیوان نه وو دایکید، مه ترسی تووشی ژیا نی کۆرپه له ده بیت، له بهرنه وه ی خوښی کۆرپه له جۆره ماده ده یه که دروست ده کات که ناو ده بریت به ($antigens$) نه م ($antigens$) له ریکه ی په تکه ناوک و ویلا شه وه ده گو یزیت وه بق ناو خوښی دایک. کاتیک نه م ماده ده یه ده چیت ناو خوښی دایک وه، خوښی دایک ده ست ده کات به دروست کردنی ماده ده یه که دژ به و ماده ده یه که ناو ده بریت به ($antibodies$) نه م ته نتی بۆدیانه ش ژه هراوی و مه ترسی دارن بۆ کۆرپه له. کاتیک ریژه ی ($antibodies$) له خوښی دایک زیاد ده بیت، له ریکه ی په تکه ناوک و ویلا شه وه ده گو یزیت وه بق کۆرپه له.

هر نه وه نده ریژه که ی که میک زیادی کرد ئیتر په کسه ر ده ست ده کات به تیکه شکاندنی خرۆکه سووره کانی خوښی کۆرپه له و نامیلیت به ته واوی خوراکی و ئوکسجین بۆ هه موو خاله کانی له ش بیه ن، که ته مه ش ده بیت هۆی نه وه ی ژماره ی خرۆکه سووره کانی خوښی که م بکه ن و پاش ماره یه که منداله که بحریت یان به نا به کام و نوو قستانی له دایک بیت، به لام له خو ش به ختیدا هه موو جاریک نه م حاله ته نابیت هۆی کوشتنی منداله که به لکو نه (۲۰۰) جاردا جاریک نه و کاره ساته پرووده دات، هه روه ها له لایه کی تره وه نه گه ر نوو به و حاله ته بزانیتر، نه و ده توانیتر چاره سه ر بکریتر، له بهرنه وه زۆر پیویسته که کچ پیش شو کردن و کوپ پیش ئن هینان جوری خوښه که یان بزانی و ئافره تیش له کاتی سکه پریدا سه ر دانی پزیشک بکات.

بۇمارە و ژىنگە

چارەنۇوسى گەشەكردن و پاشەنۇزى مىندال پەيۋەستە بەكۈمەلىكە مۇكارەۋە. ئەو مۇكارانە نۇلى ترىسناكە لەدىيارىكردنى چارەنۇوسى مۇقۇدا دەپىنن. ئىنجا ئەگەر تۈانرا كۈنترۈلى ئەو مۇكارانە بىكرىن و بارودۇخى گونجاۋ بۇ گەشەكردنىان پەخسىندرا، ئەو كاتە بەقازانجى بوۋنەۋەر بەگىشتى و مۇقۇ بەتايىبەتى تەراۋ دەپىت، بەلام ئەگەر ئەو مۇكارانە دۇ بەخەزو حراست و بەرژەۋەندى مۇقۇ بوۋ، ئەوكاتە زەرەرو زىيانىكى گەۋرە بەگەشەكردن و چارەنۇوسى ئەو بوۋنەۋەرە دەگەپەنىت. لەگىرنگىرىن مۇكارەكانىش ئەمانەى لاي خوارەۋەن:

۱- بۇمارە (Inheritance)

مەپەست لەبۇمارە، گۈامىتنەۋەى سەرچەم ئەو خاسىيەت و سىفاتانەپە كەلەرگەى جىناتەۋە لەباپىران بۇ باركان و دايكان، ۋە لەباۋكان و دايكانىشەۋە بۇ مىندالانۋ لەمىندالانىشەۋە بۇ ئەۋەكانى داھاتۋ، دەگۈيزىتەۋە. بۇمارەزانى (علم الوراثة) گەپىشتە ئەو پاستىيەى كەھەر خانەپەك لەخانەكانى زاۋوزى لە (۲۲) بىست و مى جۈوت كىۋمۇسۇم پىكە ھاتۋە، ھەرىكە لەو كىۋمۇسۇمانەش ھەزارەھا بىگرە مىلۇنەھا جىناتى لەسەر پىشتى خۇى ھەلگىرتۋە، ئەو جىناتانە كەبرىتىن لەتۋۋرەكە ترشەلۇك (اكياس حامصية) بەرپىرسىارى يەكەمن لەگۈامىتنەۋەى خاسىيەت و سىفاتەكان لەباركان و دايكانەۋە بۇ مىندالەكانىان. كۆرپەلە لەئەنجامى پىتاندىنى ھىلكۇكەپەكى دايكە بەسپىرمى باۋك دىروست دەپىت. ئەو ھىلكۇكە پىتېنراۋە ناۋ دەپرىت بەزايگۇتو (۱۶) كىۋمۇسۇمى ئىداپە كە (۲۲) تاكيان لەرگەى ھىلكۇكەۋە لەدايكەۋە بۇ كۆرپەلەكە گۈيزاۋەتەۋە بەلام (۲۲) كىۋمۇسۇمەكەى تىريان لەرگەى سىپىرمەۋە لەباۋكەۋە بۇ كۆرپەلەكە گۈيزاۋەتەۋە.

که راته ههریه که له دایکیر باوک به (۲۲) تاک کرؤمؤسؤم به شداری ده که ن و ههریه که یان خاصیه ت و سیفات کانیا ن له ریگه یانه وه بق کۆرپه له که یان ده گویزنه وه . شه وه ی شایانی یاس کردنه ، که له و (۲۲) تاک کرؤمؤسؤمه (۲۲) تاکیا ن خاصیه ته جهسته یی و بؤما وه بییه کانی وه که (پهنگی چارو پرچ، دریزی و کورتی، قه له وی و لاوازی، خاصیه ته کاتی کۆنه ندای ده ماری نا وه ندی و کاریگه ری گلنده کان و.....هتد) له باوکیر دایکه وه بق کۆرپه له ده گویزنه وه به لام تاک (۲۲) بیست و سئ هه مین توخمی کۆرپه له دیاری ده کات، ئیتر کوپ بیت یان که، ده رک و تووه که نه و جووته کرؤمؤسؤمه ی لای باوک که توخمی کۆرپه له دیاری ده که ن، له یه کتری جیاوانن و له شیوه ی (XY) ی لاتینی ده چن به لام نه و جووته کرؤمؤسؤمه ی لای دایک که توخمی کۆرپه له دیاری ده که ن، هه ردووکیان وه که یه که وان و له شیوه ی (XX) ی لاتینی ده چن.

له کاتی گواستنه وه ی کرؤمؤسؤمه کان نه گه ر (X) کرؤمؤسؤم له لای باوک وه هات نه و له گه ل (X) کرؤمؤسؤمی دایک یه که ده گری ت و توخمی منداله که که ده رده چیت (XX)، به لام نه گه ر (Y) کرؤمؤسؤم له لای باوک وه هات، نه و کاته له گه ل (X) کرؤمؤسؤمی دایک یه که ده گری ت و توخمی منداله که کوپ ده رده چیت (XY). به م شیوه یه زانست شه وه ی سه لماند که توخمی کۆرپه له ئیتر کوپ بیت یان که شه وه باوک دیاری ده کات نه که دایک.

نوای شه وه ی هیلکۆکه ی دایک له گه ل سپیرمی باوک یه که ده گرن و زایگۆت دروست ده بیت، ئیتر کاریگه ری بؤما وه ته و او ده بیت و هه رچی خاصیه ت و سیفات ئیتر باش بیت یان خراب گواستویه تیه وه بق کۆرپه له و چاره نویسی نه و بوونه وه ره ی دیاری کردوه و هه رچی ئاماده باشی و خاصیه تیک هه یه له ناو ناوکی نه و تاکه خانه یه، که سه ره تای دروست بوونی مرقفه چاندویه تی و پۆز له نوای پۆز له قوناغه کانی ژیا نی شه و کۆرپه له یه پهنگ ده دلته وه و کاریگه ری ده رده که ویت. نوای ته و او بوونی پرۆسه ی گواستنه وه ی

خاسیەت و سیفاتەکانی دایک و باوک لەرێگەی بۆماوەوە، ئیتر کاریگەری هۆکاری دروهم دەردەکهوتیت کەشویشت ژینگەیه بەمانا بەرفراوانەکی (ژینگە ی ناو منداڵدان، ژینگە ی کۆمەڵایەتی، جەرگرافی، مێژوویی، دەروونی).

ب) ژینگە (Environment)

مەبەست لەژینگەش سەرچەم ئەو هۆکارە جوگرافی و مێژوویی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و پامیاری و دەروونیاتە دەگرێتەو، کەکاریگەرییان لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی مرقوف هەیە و هەر لەیهکەم چرکە ی خولقاندن و دروست بوونی کۆرپەلەو لەناو منداڵدانی دایکدا، تاوەکو دواوەمین مەناسە ی ژیا نی و خستنه ناو گۆرەو، دەست بەکار دەبێت و بەردەوام شوین پەنجە ی لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی مرقوف دیارە. ژینگەش زۆر جۆری هەیە لەهەموویان گرنکتر ئەمانە ی لای خواریوەن:-

١) ژینگە ی جوگرافی:

جوگرافیای ئەو ژینگە ی کەمرۆنی تیدا دەژی کاریگەری بەردەوامی لەسەر چالاکی و هەلس و کەوت و کەسایەتی تاکەکانی هەیە، ئیتر شاخاوی بیت یان دەشت، ئاوو هەوای گەرم بیت یان سارد، دەرلەمەند بیت بەسەرما یە ی سروشتی (کانزاکان، نەوت، باخو بیستان، لەوەرگای ئاژەل، سەرچاوە ی ئاوو زەوی بەبیت و بەرەکەتی کشتو کالی...هتد) یان هەژار، رۆلی خۆی دەبینیت. ئەگەر بەخیرایش سەیری دانیشتوانی ناوچە جیاھیاکان بکەین، بەناسانی هەست بەجیاوازی (جلو بەرکە، خانوو، رەنگی پیست، داب و نەریت، جۆری ئاژەل و چالاکی و کەرەستەکانی بەرەم هینان) دەکەین، کەبەپلە ی یەکەم بۆ هۆکاری جوگرافی دەگرێتەو، دەرکەوتوو کەئەو مرقفانە ی لەناوچە ی شاخاوی و رەقزو ساردو سەخت دەژوین، جیاوازییەکی زۆریان لەگەل ئەو کەسانە ی کەلەناوچە یەکی میابانی گەرم و پووتەلدا

دەژىن ھەيە لەشپوھى بېرىكردنەوھەو جۆرى گرفت و جل و بەرگە، خانوور ئاژەل و پەلەوھەرو ئەو كشت و كالىھى كەلەسەرى دەژىن.

ھەروھەما بوونى كانزاو پىترۆل، خاكە و ئاوو زەوى بەپىت و بەرەكەت، شپوھى ژيانى تاكەكانى بەجۆرىكە ديارى دەكات كەجياواز بىت لەناوچەپەيكى تر. بۆ نموونە تاكەكانى ناوچە شاخاويىيەكان زياتر تووندوتىژو ھەلچوون، لەوانەپە ئەوھش بۆ ئەو يگەرپتەرە كەژىنگەى شاخارى زياتر سەخت و پېر لەگرفت و بەرپەستەو دەپىت مرقۇى ئەو ناوچانە بۆ پەيدا كەردنى بۆيوى ژيان و لوقمە ناتىكە بەردەوام لەمەلەلانى و شەرو تووندو تىژىدا بىن لەگەل ئەو شاخو داخو ئاوو ھەوا دژوارە. كەبەردەوام بوونى ئەو بارووبۆخە تووندوتىژى لەلای تاكەكەكانى بىرۆست دەكات.

ھەروھەما بەردەوام بوونى بۆژو تىشكى خۆر پىستى مرقۇ پەش دەكات، بەپىچەوانەشەو مرقۇى شوپنە ساردەكان سېى پىست دەبن، (دەرنەنجامى توپژىنەوھە زانستپەكان ئاماژە بۆ ئەوھە دەكەن كە لەژىر پىستى ھەموو مرقۇيكەدا ژمارەپەكە گلاند ھەيە، ھەندىكپان ھۆرمۆنى كارۆتىن و ئەوانى تريان ھۆرمۆنى مالىنن بەرھەم دەھىنن. ئىنجا ئەگەر مرقۇى لەشوپنى نۆد گەرم ژيا، ئەوكاتە پىژەى ھۆرمۆنى مالىنن لەئەنجامى بەرنى پەلەى گەرماوھ زياتر بەرھەم دىت و بۆژ لەدواى بۆژ پىستى ئەو مرقۇ پەشتەر دەكات. پەلام ئەگەر لەشوپنىكى سارد ژيا ئەو كاتە گلاندەكانى ژىر پىست ھۆرمۆنى كارۆتىن زياتر بەرھەم دەھىنن و پىستى ئەو مرقۇانە سېى دەكات، لەلایەكى تىریشەوھە پەنگى پەش (پىستى پەش) زياتر گونجاوترە بۆ ناوچە گەرمەكان، لەبەرئەوھى لەش لەنۆد تىشكى چوپوپى بەئازار دەپارىنچ كەپىژەكەى نۆد نۆدە لەناوچە گەرمەكانو زيانىكى نۆد بەلەشى مرقۇى دەگەپەتت) (جعفر، ۱۹۷۷، ص ۴۵).

۲) ژینگه ی میثووی:

ژینگه ی میثووی (کات) پټلی له ژینگه ی جوگرافی که متر نیه، نه گهر زیاتر نه بیت، چونکه مرقف دیارده یه کی میثووییه و نه و پله و پایه، رۆشنییری و شارستانییه ی نه مرقی، بۆ رهنج و عاره قه و ماندوق بوونی چنده ها نه وه و سده ی پیشتر ده گه ریتاره، به لام ناتوانریت نکولی له وه بکریت که هر زه من و سهرده م و کاتیکه گرفت و بیرکردنه وه و شتواری تاییه تی خوی هیه، له بهر نه وه هلس و کهوت و په وشت و پاوبۆچوون و بیرکردنه وه و خزو ناره زوو خه وو خه یالی مرقفیکه سده ی بیستم، له زۆر په وه وه له خه وو خه یال و په وشتی مرقفیکه سده ی نۆزده هم جیاوازه، ته ناتهات جیاوازی هیه له تیوان یه کی که له نیوه ی یه که می سده ی بیستم ژیاوه له گهل یه کی تر که له نیوه ی دووه می هه مان سده دا ژیاوه، چونکه پیش که وتنی ته که نه لۆژی و زانستی و رۆشنییری له کاتیکه وه بۆ کاتیکه تر ده گۆد ریت و ژینگه یه کی تاییه تی بۆ خوی دروست ده کات که جیای ده کاته وه له زه من و سهرده میکی تر.

هه موومان ده زانین که نه و ته قه نه وه زانستی و رۆشنییرییه ی نیوه ی دووه می سده ی بیستم گۆپانکارییه کی زۆری به سهر بیرو بۆچوون و خزو خه وو خه یالی تاکه کانیدا هینا که به هینج شتیه یه که به دی ناکریت له سهره تای سده ی بیستمه دا، هه نه م جیاوازی زه من و سهرده مه یه که مملانی ی تیوان نه وه کان (کۆن و نوئ) (باوک و کور)ی دروست کردوه و له زۆر بۆچوون و لیکدانه وه و هلس و کهوتدا جیاوازی و یه که ناگرنه وه و هه ریه که یان زه من و ژینگه ی میثووی تاییه تی خوی هیه.

۳) ژینگه ی کۆمه لایه تی:

داب و نه ریت و په یوه ندی کۆمه لایه تی تیوان تاکه کانی کۆمه ل و نه و به هاو ئاکارانه ی که باوه ریان پێ یه تی و جۆری پزیمی فه رمانه وایه تی، په نگدانه وه و کاریگه ری تاییه تی خۆیان له سهر په وشت و که سایه تی مرقف هیه بۆ نمونه نه ته وه ی کورد خاوه نی داب

و نه‌ریتو ئاکاری کۆمه‌لایه‌تی خۆیه‌تی. که‌تاکه‌کانی له‌تاکي گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانی تر جیاده‌کاته‌وه، له‌لای ئیمه‌ ژن هیتان و شووکړن و پرسه‌و سه‌ره‌خۆشی و ئاهه‌نگی له‌دایک برونى منډال و بۆنه‌و جه‌ژنه‌ ئایینی و نه‌ته‌وه‌ییه‌کان داب و نه‌ریت و سیمای تاییه‌تی خۆی هه‌یه، که‌جیاوازه‌ له‌هه‌مان دیارده‌ له‌لای گه‌ل و نه‌ته‌وه‌یه‌کی تر. له‌به‌رئوه‌ تاکیش زۆرجار بیرکړنه‌وه‌و په‌وشت و ئاکاری گیرۆده‌ی داب و نه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی ده‌بیتو ناتوانیت لى ی ده‌ریاز بیت و پيشیلبیان بکات. به‌په‌چه‌وانه‌وه، ده‌که‌ویته‌ به‌ر هه‌ره‌شه‌و سزای کۆمه‌لایه‌تی.

٤ - ژینگه‌ی ده‌روونی:

مه‌به‌ست له‌ژینگه‌ی ده‌روونی شه‌و باروینۆخو کەش و ئاووه‌وا تاییه‌تییه‌ که‌تاک له‌ناو خیزانو کۆمه‌له‌که‌یدا به‌ره‌نگارییان ده‌بیته‌وه. ئینجا نه‌گه‌ر شه‌و ژینگه‌ ده‌روونیه‌ ئاسایی و په‌روه‌رده‌یی و پێی گری و گرفت بوو، شه‌وا به‌شیه‌وه‌یه‌کی پۆزه‌تیفانه‌ له‌هه‌لسو کەوت و بیرو هه‌لچوونی تاکدا په‌نگه‌ ده‌داته‌وه، به‌لام نه‌گه‌ر پر گرفت و کیشه‌و پێ به‌ش بوونو جیاوازی و کۆسپ بوو، نه‌وکاته‌ به‌شیه‌وه‌یه‌کی ئیگه‌تیفانه‌ له‌سه‌ر که‌سایه‌تی تاکه‌ ده‌که‌وینه‌وه‌و ژینگه‌یه‌کی ده‌روونی ئالۆزی یۆ ده‌خولفیت که‌جیاوازی بیت له‌تاکیکی تر که‌له‌هه‌مان ژینگه‌ی جوگرافی و میژویی و کۆمه‌لایه‌تی شه‌وا ده‌ژی. هه‌ر له‌په‌رگه‌ی شه‌م ژینگه‌ ده‌روونیه‌وه‌ ده‌توانین شه‌و جیاوازی و ناته‌بابی و ناکۆکیانه‌ی ئیوان تاکه‌کانی کۆمه‌ل لیکه‌ بده‌ینه‌وه، له‌کاتی‌که‌دا که‌هه‌مان ژینگه‌ی جوگرافی و میژویی و کۆمه‌لایه‌تیان هه‌یه، سه‌رجه‌م شه‌و ژینگانه‌ی سه‌ره‌وه‌ شه‌ر هه‌موو جیاوازی و سۆلیه‌تیانه‌ی ئیوان تاکه‌کانی کۆمه‌لیان دروست کردیه‌وه. (منصور، ۱۹۷۸، ص ۹۵).

کاربەگەری گڵاندەکان لەسەر گەشهکردن

گڵاندەکان بریتین لەکۆمەڵیک ئەندام لەناو لەشی مۆفداو ھەموویان بەیەکەوە کار دەکەن و پەتگدانەوێ گرنگیان لەسەر گەشهکردنی مۆف ھەیە. دوو جۆر گڵاند لەناو لەشی ھەموو مۆفیکدا ھەیە، جۆری یەکەم ناو دەبریت بەکویرە گڵاندەکان (الغد الغدد الصماء) و ھیچ جۆگەلەو کەنالیکیان نیە بۆ دەرھارویشتنی ھۆرمۆنەکانیان، بەلکو ئەم جۆرە گڵاندانە راستەوخۆ یەكسەر ھەوادو کەرەستە سەرەتاییە پێویستەکان لەخوین وەرەگرن و دواى چەند پرۆسەو گۆرانکارییەکی کیمیایى چەند ھۆرمۆنیکی گرنگی لى دروست دەکەن.

واتە ئەو کویرە گڵاندانە وەک کاربەگەری کیمیایى لەناو لەشداو ھەریەکەیان تاییەتمەندیتی خۆی ھەیە لەدروست کردن و بەرھەم ھێنانی ھۆرمۆنەکاندا، دواى دروست کردنی ھۆرمۆنەکان ئیتر یەكسەر ئەو گڵاندانە ھۆرمۆنەکانیان راستەوخۆ دەپێژنە ناو خوینەوێ، خوینیش بەپێى پێویست بەسەر ھەموو ئەندام و خانەکانی لەشدا دا بەشی دەکات. بێگومان ئەم کویرە گڵاندانە ھەریەکەیان سەر بەخۆ دوور لەگڵاندەکانی تر کارناکات، بەلکو ھەر ھەموویان کاربەگەرییان لەسەر یەکتى ھەيەو تیک چوونی کارى ھەریەکیکیان ئیتر پێژەى ھۆرمۆنەکەى زیاد ببیت یان کەم ئەوا بەخرایی کاردەکاتە سەر چالاکی گڵاندەکانی تر.

بەلام جۆری دووھەمی گڵاندەکانی ناو لەشی مۆف ناو دەبرین بەجۆگەلەدارە گڵاندەکان (الغد الغدد القنویة)، چونکە ئەم جۆرە گڵاندانە جۆگەلەو کەنالی تاییەتیان ھەیە بۆ دەرھارویشتن، ئەم جۆگەلەدارە گڵاندانە ھەلەستەن بەکۆکردنەوێ ئەو ھەوادو پاشەپۆ زیادانەى ناو خوین و بۆکارکردنی لەش لیان بەھۆی فریدانیان لەپێگەى جۆگەلەکانیانەوێ بۆ دەرەوێ لەش یان دەیان کەنە ناو لەشەوێ وەک چۆن فرمیسکە گڵاند (الغد الدمعیة) ھەلەستیت بەوەرگرتنی ئاوو ھەندیکە خوێى کانزایی لەخوین

و ئىنجا تىكەلىيان دەكات و فرمىسكى لى دروست دەپىت. جۇگەلەدارە گلاندەكان لەناو لەشدا زۆر، لەوانە (فرمىسكە گلاند، ەەرەقە گلاند، چەورىيە گلاند، لىكە گلاند، ەەرەسە گلاند، شىرە گلاند....هتد)، گومانى تىدا نىە كەكوپرە گلاندەكان گرنگىيەكى لەرادەبەدەريان ەپە لەسەر گەشەكردنى مرقۇف و ديارىكردنى چارەنوسى. واتە ئەگەر ئەو كوپرە گلاندانە بەشىوہەيەكى رېكە و پېكە و دروست كار بكن و بەرپژەيەكى گونجاو ەورمۇنەكانىيان بېرژىننە نار خوینەوہ ئەو كاتە گەشەكردنى مرقۇف رېچكەى ئاسايى خۆى وەردەگريت، بەلام ئەگەر رېژەى دەرھاويشتنى ەورمۇنەكان زياد يان كەم بوو، ئەوكاتە كەلینو دەلاقەى گەرە دەكەويتە رېچكەى گەشەكردنى ئاسايى ئەندام و شانەو خانەكانى لەشەوہ.

كوپرە گلاندەكانىش بەپىى شويىيان لەسەرەوہ بۇ خوارەوہ ئەمانەن:-

١) پىنيەلە (سەوہەرە) گلاند (الغدة الصنوبرية) (Pineal Gland):

ئەم كوپرە گلاندە دەكەويتە بەشى سەرەوہى مۇخو درېژىيەكەى نزيكەى (١) سم يەك سىتىمىترو پانيەكەى (٢/١) سم نيو سەنتىمتر. ئەم كوپرە گلاندە ناسراوہ بەگلاندى مندالى لەەرئەوہى كاريگەرى تەنھا لەقۇناغى مندالى ەپەو لەقۇناغى ەرزەكارىدا دەپووكىتەوہ ئەو گرنگىيەى نامېنى (السيك، ص٥٣). بارستايى ئەم گلاندە بەپىى شوي جۆرى بوونەوەرەكان دەگۆرپىت، بۇ نموونە بارستايى زۆر گەشەى كردووەو گەرەپە لەلاى خشۇكەكان. تەنانت لەلاى جۆرى (الورل)ى خشۇكە لەشيوہى چاوى سىتەمدايە لەناوہراستى سەريانەو ناو دەبرىت بە(پىنيەلە چا). ەروەها ەيلەسوقى ەەرەنسى (ديكارت) لەو بېروايەدا بوو كەئەم كوپرە گلاندە لانەو شويىنى گيانى مرقۇپەتيە (الروح الانسانية).

بەلام ئەوئى تاۋەكو ئىستا زانراۋە لەسەر كاريگەرى ئەم گلاندە ئەوئى كەكارو چالاكەكانى سىكسە گلاند رېك دەخات و نامىلىت خاسىيەت و سىفاتەكانى سىكسى تاۋەكوو قۇناغى ھەرزەكارى دەريكەوئىت. بەلام ئەگەر ئەم گلاندە توۋشى نەخۇشى و كەمو كوردى بوو ئەوكاتە كار دەكاتە سەر گەشەكردنى مندال و زور خاسىيەت و سىفاتى قۇناغى ھەرزەكارى لەلای ئەو مندالە دەردەكەوئىت، بۇ نەروئە ئەو مندالە ئەگەر تەمەنى (۵) پىنج سالان بىت، ئەوكاتە دەنگى ۋەك ھەرزەكارىكى (۱۲) سالان گەردەبىت، پىش و سىمىلى دىت و سىكسە گلاند دەكەوئىتە چالاكى خۇى، ھەروەھا ئەگەر لەسەردەمى مندالىدا پىژەى زور زىاتر بوو ئەوكاتە دەبىتە ھۆى مردنى مندالەكە.

۲) پىتۇئىتەرىيە گلاند (الغدة النخامية) (Pituitary Gland):

ئەم كوپرە گلاندە دەكەوئىتە ژىر مۇخەۋە، لەبەشى خوارەۋەى ناو كاسەى سەرەو كېشەكەى نىزىكەى (۲۱۱) غم نىو گرامەو ناو دەبىت بەدايكە گەورەى گلاندەكان، چونكە كاريگەرى و پۇلى گىرنگى ھەيە يەسەر ھەموو گلاندەكانى ترەۋە. ئەوئى تاۋەكوو ئىستا زانراۋە، ئەم كوپرە گلاندە (بەشى پىشەۋەى) نىزىكەى (۱۲) دوانزە جۆر ھۆرمۇن بەرھەم دەھىنى، لەھەمووشىيان گىرنگىتر ھۆرمۇنى گەشەكردنە كەپۇلىكى ترسناكى ھەيە لەسەر چارەنۋوسى مۇف، چونكە كاريگەرى ھەر لەسەرەتاي دروست بوونى كۆرپەلە لەناو مندالدىنى دايكا ھەيە، ئەگەر پىژەى ئەم ھۆرمۇنە لەخويندا كەم بكات دەبىتە ھۆى ۋەستان و گەشە نەكردنى ئىسقانەكانى مندال و كورتە بالانى ھەروەھا كار لەژىرى و زىرەكى و كىردارى سىكسى ئەو مندالە دەكات.

ھەندىك جار لەرېكەى دەرييەۋە ئەو ھۆرمۇنە دەدرىت بەو جۆرە مندالانە بۇ ئەوئى گەشەكردنىان خىرا بىرئىت. بەلام ئەگەر ھۆرمۇنى گەشەكردن لەقۇناغى ھەرزەكارىدا كەمى كىرە ئەوكاتە دەبىتە ھۆى قەلەۋى زىاد لەپىويست و پەك خستنى ھىزى سىكسى، بەلام ئەگەر پىژەى ھۆرمۇنى گەشەكردن لەقۇناغى مندالىدا زىاد بوو ئەو كاتە

گەشەكردن ئۆز خىرا دەپىت و ئو جۆرە مىندالانە زەبەلاح و ئۆز ئىزى دەپن، چونكە ئىسقاتەكانى لەشيان زىاد لەپىيويست گەشە دەكەن. بەلام ئەگەر بواي قۇناغى مىندالى رېژەكەي زىادى كرد، ئەوكاتە گەشەكردنە زىادەكە بەپانى دەپىت و شان و دەست و قۇلەكانى زىاد لەپىيويست گەشە دەكات و دەم و چارو چەناگەي ئووشى مەلئاسان و شىواندن دەپن، (عيسوي، ص ۵۹).

۳) سىرۇئىدە گىلاند (الغدة الدرقية) (Thyroid Gland).

شويىنى ئەم كۆپرە گىلاندە بەشى پىشەوەي مەو دەكەنە ئەم لاو ئەولاي بۆيى مەناسەدانەو كېشەكەي ئىزىكەي (۱۰-۱۵) گرامە، ئەم كۆپرە گىلاندە مۇرمۇنى سىرۇكسىن بەرەم دەپىتەيت و ئەرمانى سەرەكەي رېكخستنى چالاكەكانى شانەكانى لەشە لەپىرۇسەي مېتاپۆلىزم (تىكدان و بىياتقان) (آغا، ص ۱۱۱)، مەروەها جگەرىش بەرپۆزەيەكەي كەم مۇرمۇنى سىرۇكسىن بەرەم دەپىتەي، سەرچاوەي سەرەكەي ئىروست بوونى سىرۇكسىن ماددەي (يۆدە) كەلەماسى و ئاوو ئۆز خوارىنى تىدا مەيە.

ئەگەر رېژەي سىرۇكسىن لەخوئىندا كەمى كرد ئەو كاتە دەپىتە ھۆي گەشەكردىنى ئىزى ئىسقاتەكان، بەلكو بەشىوەي پانى گەشە دەكەن و دەپنە ھۆي ئەلەوي زىاد لەپىيويست، مەروەها ئىرەنگە دەرھاتنى ئىدلى مىندال، لاوازي ھىزى سىكسى و ئىزى ئەو جۆرە مىندالانە، ئىرەنگە پى گرتن و فېرېوونى زمان، بەلام ئەگەر لەقۇناغى مەرزەكارى و كاملىدا رېژەي سىرۇكسىن كەمى كرد ئەوكاتە دەپىتە ھۆي گىزى و شت لەبىركردن و پىچ مەلوەرەين، سىستى و مىلاك بوون، بەلام زىاد بوونى رېژەي سىرۇكسىن دەپىتە ھۆي زىاد بوونى لېدانى دل، دلەراوگى، زىاد بوونى گەشەكردن، ئۆز جۆرە كردن (ماخۇلان) ئۆقرە نەگرتن لەشويىنىكدا، زۆر مەلچوون، زىاد بوونى مەناسەدان، بەرزبوونەوەي پلەي گەرمای لەش.

گوماني تيدانيه كه مي يۇد له خوځ و ناو خوراكا ده بېته هؤي هه لئاوساني سيزيډه گلاند ته نانه ت هگه ر ثا فره تي دوو گيان به رېژه ي پيوست يۇد و ه رنه گريت و له ناو خوراكه كيدا نه بېت، نه و كاته مندا له كه ي ناو سكي دواي له دايكه بووني په كسه ر تووشي هه لئاوساني نه م كويره گلاند ده بېت و ناتوانيت هؤرموني سيزوكسين به ره هم به نيت و نه گه ر چاره سه ر نه گريت و ماده ده ي يۇدي نه دريتي نه و تووشي كورته بالايي و زوريه ي نه و خاصيت و سيفاتانه ي سه ره وه ده بېت.

٤/ ماوسيكاني سيزيډ (جارات الدرقيه) (Para thyroid):

نه مانه ش برينين له چوار به شي بچوك كه هه ر جوته ي ده كه ويته ته نيشه لايه كي بوري هه ناسه دان، نه ركي سه ره كيان راگرتني رېژه ي كاليسيؤم و فوسفوره به شي وه ي پيوست له ناو خويندا، رېژه ي ناسايي كاليسيؤم له ناو خويندا (٢٠٠٨) و (٢٠١٠) به لام نه گه ر رېژه كه ي كه م بووه وه بؤ (٢٠٠٦) يان كه متر نه و كاته مرؤف هه ست به ژانه سه رو نازار له ده ست و قاچ و يي هيزي و گيزي و زو و ه لچوون و بيزاري ده كات. به لام زياد بووني چالاكيان ده بېته هؤي كه م بوونه وه ي رېژه ي كاليسيؤم له ئيسقانه كان و تووش بوونيان به ئيسكه نه ره و زو و شكاندنيان و شيواندني په يكه ري ئيسكي نه و مرؤف.

٥/ تيموسه گلاند (الغدة التيموسية) (Thymus Gland):

نه م كويره گلاند هه ش ناو ده برين به كويره گلاند ي مندالي له به ره وه ي ته نها له قوناغي مندا ليدا كاريگه ري هه يه و له قوناغي هه رزه كاري و كامليدا ده پووكيته وه و ده كه ويته به شي سه ره وه ي بوشايي سكه وه، نه وه ي شاياني باس كردن بيت تا وه كو ئيسقا زانست نه يتوانيوه په ي به نه يني و كارو فه رمانه سه ره كيه كاني ببات، به لام ته نها راستي كه بيزانريت نه وه يه رېژ له دواي رېژ به يي ي گوره بووني مندا ل كيش و بارستاييه كه ي كه م ده بېته وه. هه ره ها نه وه ش زانراوه نه گه ر نه م كويره گلاند ه تووشي نه خو شي

بیت تها ده بیته هوی دره ننگه پوکاندنه وهی پینیله گلاند (الغدة الصنوبرية) و دوجارایش کار کردن له گه شه کردنی مندا ل و دواکه وتنی پی گرتن و ژیری، هروه ها مه لئاوساندنی ته م کویره گلاند ده بیته هوی ته نگه نه فه سی و دیارکه وتنی هه ندیکه نیشانه که نزیکه له نیشانه کانی نه خوشی (ده بۆ).

٦) ته درنالیته گلاند (الغدة الأدرنالیة) (Adrenal Gland)

ته م دور کویره گلاند هه ریه که یان ده که ویت پشت گورچیله کانه وه له دوو بهش پیکه یین، یه که میان توپکل و بهشی دهره وهی گلاند هه که یه و بهشی دووه میشیان کاکل و ناوکی گلاند هه که یه، که هه ریه که یان جوړه هورمۆنیک بهرهم ده هینیت جیاواز له ته وی تر، بهشی دهره وه، واته توپکلی ته م کویره گلاند هورمۆنی کورتیزول و کورتیکوستیرون دروست ده کات (اغا، ص ١١٦) که یارمه تی بهر ده وام بوونی چالاکی هاسوولکه کان و بهرگری کردن له ته خوشیه کان ده دات، ئینجا نه گه ر پیژهی ته و هورمۆنانه له خویندا که م بوو ته و کاته ته م مرقفه تووشی ته مه لی و گیژی و زهین کویری ده بیت و سه برو نارامی لاواز ده بیت و توانای بهر ده وام بوونی له سه ر ته رک و چالاکیه کانی نامینیت.

به لام نه گه ر پیژهی له خویندا زیاد بوو ته و کاته ده بیته هوی زیاد بوونی دهرکه وتنی خاصیه ت و سیفاته کانی نیرایه تی له لای نیرو می، واته نه گه ر نامره ت بوو ته و ده که پیو دهنگی گر ده بیت و پش و سمیلی دهر دیت، به لام ناوک و کاکله ی ته م کویره گلاند هورمۆنی ته درنالیته دروست ده کات و په یوه سته به کۆنه ندای ده ماری ئوتونۆمیه وه به تاییه تی کۆنه ندای سمپساوی، که زیاد بوونی ته م هورمۆنه له خویندا ده بیته هوی زیاد بوونی لیداتی دل، زیاد بوونی هه ناسه دان، زۆربوونی پیژهی شه کر له خویندا و دره ننگه هیلاک بوورد له کارخسیمی کرداری هه رس کردن و وه ستانی پژانی لیکه گلاند، که ته م گۆراناگریه فسیؤلۆژیانه یارمه تی مرقف ده دات که زال بیت به سه ر ته و بارودوخانه ی

دەپتە ھۆى ھەلچوون و ھەپەشە كىردن لەبوونى. بەلام ئەگەر بەردەوام پىژەى لەخويندا
زىاد بوو ئەوا دواجار مەزۇف تووشى كۆمەلىك نەخۇشى سايكۆسۇماتى دەكات.
(۷) پەنكرىاس (Pancreas):

ئەم گلاندە ھەردوو جۆرەكەى لەخۆى گەرتووە، واتە كۆپرە گلاندەشەو لەھەمان كاتىشدا
جۆگەلەدارە، پەنكرىاس گلاندەىكى گەردەپەو كىشەكەى نىزىكەى (۸۰-۹۰) گرامەو،
دەكەپتە ژىر گەدەو. دوو جۆرە كىردارى جىياوازى لەپەكتى ھەپە:—

(ا) رەك گلاندەىكى جۆگەلەدار، دىوى دەرەوھى سى جۆر گۆشراو (ئەنزىمات) بۆ ھەرس
كىرنى (چەرى، پىرۇتىنات، كاربۇھىدرات) دەرژىنپتە ناو گەدەو پىخۆلەى دوانزە
گىرەو.

(ب) بەلام بەشى ناوھەى پەنكرىاس ھۆرمۇنى ئەنسۇلېن بەرھەم دەھىنپت كەپىژەى
شەكر لەخويندا دىارى دەكات، بەلام ئەگەر پەنكرىاس نەيتوانى بەپىژەى گونجاو
ئەنسۇلېن دروست بىكات، ئەو كاتە كەمى دەپتە ھۆى تووش بوون بەنەخۇشى شەكرە،
بەلام زىاد بوونى ئەنسۇلېن دەپتە ھۆى سووتاندنى شەكر لەخوينداو ئەمەش دەپتە
ھۆى تىكە چوونى چالاكىەكانى كۆئەندامى دەمارى ناوھەندى و ھەست كىردن بەبرىستى و
ھىلاكى و پەنگە زەرد ھەلگەپان و ھەست كىردن بەسەرما.

۱) سىكسە گلاندەكان (الغدد الجنسية) (Sexual Gland):

سىكسە گلاندەكان بىرىتىن لەھەردوو گرون لەلای نىرو ھىلكەدان لەلای مى ھەرىكەيان
دوو جۆر دەرھاوېشتى جىياوازى ھەپە، (۱) دەرەكە، ئەوېش دروست كىردنى خانەكانى
ئازىز كىردنە (سپىرم - [نېر] - ھىلكە - [مى]) (۲) ناوھەكە، ئەوېش بەرھەم ھىنانى
ھۆرمۇناتى سىكسە، ھەردوو گرون سى (۳) جۆر ھۆرمۇنى نىراپەتى دروست دەكەن
لەھەمويان گىرنگىر تىتىستېرون (Testosterone) ھەرەھا پىژەپەكى كەمېش

لە ھۆرمۇنى مى يەتى ئەستىروچىن بەرھەم دەھىنىت، بىگومان ئەرك و فەرمانى ھۆرمۇنى
 ئىرايەتى پى گەياندىن و خستىنەگەرى ئەندامى زاۋىز يەو دەرختىنى نىشانەكانى
 ئىرايەتە ۋەكە دەنگە گىپوون، رىش و سەمىل، تووگەبەرو بىن ھەنگل، زىاد كىردى گەشە
 ماسولكەكان. بەلام ھەردو ھىلكەدان ھۆرمۇنەكانى مى يايەتى ۋەكە ئەستىروچىن
 بروجستىرون دوست دەكەن و لەگىنگىرىن ئەركىو فەرمانەكانىشيان پى گەياندىنى
 ئەندامەكانى زاۋىز، دەرختىنى نىشانەكانى مى يايەتى ۋەكە گەورەبىرونى مەكە،
 كۆكردەۋەى چەۋرى لەھەندىك يەشى لەشى ئامەت، نەرم و ناسكى ماسولكەكانى.

شاينى ئاماژە بۇ كىردە كەھەردو ھۆرمۇنى ئىرايەتى و مى يايەتى لەلاى ھەردو
 توخمەكە مەيە، بەلام رىژەى ھۆرمۇنى مى يايەتى لەلاى ئىركەمە بەلام رىژەى ھۆرمۇنى
 ئىرايەتى نۆرتەرە لەبەرئەۋە نىشانە و خاسىيەتەكانى ئىرايەتى بەزىقى لەلاى دەردەكەۋىت
 بەلام لەلاى مى بەپىچەۋانەۋە بەلام ئەگەر سىكسە گلاندەكان توۋشى نەخۇشى و كەم و
 كورتى ھانن و رىكەۋتى كىر رىژەى ھۆرمۇنى مى يايەتى لەلاى ئىر زىادى كىر ئەۋكاتە
 نۆر نىشانە و خاسىيەتى ژانانە لەلاى ئەۋ ئىرە دەردەكەۋىت ۋەبەپىچەۋانەشەۋە لەلاى مى.
 ۋە نۆر توپىژىنەۋە لەسەر گىنگى ئەۋ ھۆرمۇنانە كراۋە (بۇ نەمۇنە ھۆرمۇنى ئىرايەتىيان
 لەكەلەشىر ۋە رىگرتوۋە داۋيانە بەمىرىشكە و بەپىچەۋانەشەۋە ھۆرمۇنى مى يايەتىيان
 لەمىرىشكە ۋە رىگرتوۋە داۋيانە بەكەلەشىر. دۋاى ئەۋ كىردارە نۆر پەۋشىتى كەلەشىر ئەۋ
 مىرىشكە كۆپاۋە، يەكسەر مىرىشكە ۋەكە كەلەشىر دەستى كىردوۋە بەقۇقە قۇق و شەپانى
 بۈۋە، كەلەشىرىش دەستى كىردوۋە بەگارە گارو لەسەر ھىلكە پال كەۋتوۋە نۆر
 سىقاتى ئىرايەتى خۇى لەدەست داۋە (عېسۋى، ص ۶۰).

ههستهوه ره كان
ههستهوه ري ليلين
ههستهوه ري بيسه
ههستهوه ري بۆكردن
پروسه ي ههستهوه ري
پروسه ي زالين و دركپينكردن
گهسه ي جووله ي ميدان

ههستهوههرهكان (گرنگی و چۆنییهتی گهشهکردنیان)

ههستهوههرهكان (الجواس) يهكهم دهروازهی چوونه ژوورمۆهی زانیارییهكانه یۆ ناو كۆنهبنامی دهمارى ناوهندى (الجهاز العصبي المركزي)، ههر لهپرێگهیی ئەو ههستهوههرانهوه مرۆف شارەزای ژینگهوه دهوروبهرهكهى دهبنیت، ههریهك لهو ههستهوههرانه تاییهبنهبنهبنیتى خۆی ههیه و جۆره ووروزینهریك (مخیر) وهردهگریت كهجیاواره له ووروزینهری ههستهوههرهكانى نر، بۆ نهوونه ههستى بییى نهبا ئەو ووروزینههرانه دهباسینهوهو ههستیان پێدهكات كهلهشیوهی شهپۆله رووناکی دهگوارینهوه، واته چاو نهشاممهله لهگهڵ رووناکی دهكات. ههروهه گۆی لهگهڵ دهگهكان و تۆپیش تهگهڵ نهن و شته بۆبارهكان.

بهم شیوهیه یهكهم نامرازى سهرهكى ههست و زابین و شارەزایی و زانیارییهكان ههستهوههرهكان، ئینجا خواجه حواسته ئەگهر یهكێك یان ریاثر لهیهكێك لهو ههستهوههرانه تۆوشی كهم و كورتی و نووقستانی بوو ئەوا دهلاقهوه كهلتی گهوره دهكهوینه گهشهکردنی ناسایی زانیاری و ژیری ئەو كهسانى تۆوشی ئەو نووقستاییه نوون، ههر لهبهر نهههشه دهبنیت گریگهیهكى لهواو بهسار و سهلامهتی ههستهوههرهكان و چۆنییهتی گهشهکردنیان لدریت.

بۆ بهدی ههبنانی ئەم مههستهش بهردهوام زۆر لهزانیان لهههولێ ئەوهدا نوون كهچۆنییهتی گهشهکردنی زانیارییهكان و ههستهوههرهكان پێ نران، بهلام بهداحهوه بهیان نوانی زانیاری تهواو دهیاره ههستهوههرهكان و چۆنییهتی گهشهکردن و رادهی ییگهیشنیان لهقۆناعی شیر خۆریدا بهدهست نهیتن، نهههش بهپلهی یهكهم بۆ ناسکی قۆناعی شیر خۆری دهگهڕینهوه، چونكه ئینووتزیهوهو كۆكردهوهی زانیاری لهسهر مبدائی شیر خۆر كاریكى ناسان بهو ییووستی بهكههرهستو نامرازى زۆر ههستیاریو خۆراو خۆر و كهسانى پسپۆر و شارەزا ههیه، لهگهڵ ئەوهشدا بهههول و كۆوشی ئەو توێژهر و زانیانه، توانراوه زانیارییهكى ناش دهیاره ههستهوههرهكانى مبدال و رادهی گهشهکردن و چۆنییهتی هیردونی زانیاری دهست بكهوین، تهناهن لهقۆناعی شیر خۆریشدا كهووسالی یهكهمی زیان دهگریتهوه.

١ ههسلێ بییین:--

ههرحهنده میكایرمه دهماریه سهرهکیهكانى بییین ههر لهههفتهی سینههه دروست بوونی كۆریهله لهواو مبدالانی دایكهوه دهست بهدروست بوون و گهشهکردن دهكهن، بهلام لهگهڵ ئەوهشدا كاتیك مبدال لهدایك دهبنیت، هیشا كۆنهبنامی دهمارى ماسوولكهیی (الجهاز العصبي العضلي) تاییهت بهبییین لهلای بهتهواوی گهشهی بهكردوه (گرنجر، ١٩٧٠، ص ١٢٤).

كۆریهله بهكسهر دواى لهدایك نوون لهتوانایدا ههیه، لهپرێگهیی چاو داجستن و كردنهوهی وهلامی رووناکی زۆر بههیر و لهناكاو ناداتهوه، بهلام لهسهرههههنا ئەو وهلامانهوهیه زۆر كرو لاوازه

تەنها بۆ پووناکی زۆر بەهێزە ، بەلām نوای ئەوێ گەنجەکانی چاوو هەستە دەمارەکان ووردە ووردە گەشەدەکەن، ئەو گەشەش لەتوانای چلۆدا هەبە کە وەلāmی ئەو پووناکیە بەهێزو لاوارانە بەداتەئەو پۆز ئەوای بۆزیش شارەزایی زیانی دەریارمان دەست بکەوێت، لەقۆناعی شیرە خۆریدا زۆر سکۆر تکاری کەریگ بەسەر هەستی بێبێدا پوودەتات، لەکەریگتەریبیان ئەمانە لای حوارمۆن.

مەدائی شیر خۆر یەک دوو هەفتە نوای ئەدایک نووی دەتوانیت سەرئەجی ئەو خالە پووناکیە ڕەنگاو ڕەنگە چوونۆ دەاب کە لەمەراستەری ئەسەر شەشە یان دیوارێک پێشانی دەدریت، ئەمەت هەندێک جاریش ڕەنگەکان لەیەکتری حیا بکەنۆ . دەریاسخامی تونزینەئەوکان نامازە بۆ ئەو دەکەن کە یەکەسەر نوای ئەدایک نوون لەتوانای مەدائی شیرخۆردانە کە بەهەردوو چلوی پێکەو شەکان بێنێ، بەلām لەتوانای شیرخۆردا هەبە کە لەمەروەری سێ مەسکیدا لەیەک کاتدا بەهەردووچلوی سەیری یەک شت بکات و پێکەو هەستی بێنکات، ئەکایکدا کە لەپێش سێ مەسکیدا هەر چلوی یوو لەلایەک دەکات و ئەو دەجێت کە نووشی خێلی بووینت (مەوچ، ١٩٩٤، ص ١٣٦)، بێنکومان ئەمەش بۆ پێنەگەیشنی ماسوونکەو هەستە دەمارەکانی چلوی دەکەریتەو.

مەدائی شیرخۆر بۆ یەکەم جار لەمەروەری مەسکی پێنجەم و شەشەمی ژێنیدا دەتوانیت دایکی خۆی بەسێتەئەو لەناوەرمانی تری حیا بکەنۆ. هەر ئەمەشە دەبێتە هۆی ئەوێ کە مەدائال کاتیگ چلوی بەدایکی دەکەوێت دەست بەرەرمەحەئەو خۆشی بکات و لەکاتی ئەرستیی و ئێنۆتیدا دەست بەکریان و هوار بکات، ئەلەنەکی تێریشەو هەر لەمەروەری پێنج شەش مەسکیدا لەدەم و چلوی کەسەمی نامۆو ئەسراو دەترسێت و ئێنێن نوور دەکەوێتەئەو یەدا بۆدایکی دەبات، ئەمەسکی پێنجەمی ژێنیدا لەتوانای مەدائی شیرخۆردا هەبە کە دەست و چاوەکانی لەیەک کاتدا بۆ هەست بیکردنی شەکان بەکار بێنێ، هەروەها لەتوانایدا هەبە، کە لەسێ مەسکیدا ڕەنگەکان هەست بێنکات، بەتایبەتیش ڕەنگە رەق و ڕەقەدارەکان، وە لەمەسکی نۆهەمی ژێنیدا دەتوانیت شتی وورنی وەگ دەری (دەسرس) بێنێ و هەلیشی بکەیت.

مەدائال لەقۆناعی پێش چووبە قوتەجەلە شە نوورەکان زانیار ئەشتە نرێکەکان و ووشە گەورەو شەشەکان زیانی ئەووشە بچووکەکان دەبێن هەر ئەمەشە بۆتە هۆی ئەوێ کە مەدائال ئەسائی یەکەم و نووھەمی چووبە قوتەجەلە بەرەرمەحەت ووشە بچووک و نرێکەکانی بەردەمی بچوونێتەئەو زۆر جاریش ئەناکامی ئەویدا نووشی ژانە سەرو چاوو مەخوو نوون بێت، چووکە دەبێت چالاک و مەندوو بوونێکی زۆر بۆ خوێنێتەئەو ئەو ووشە تەرجان بکات، ئەمەش بەپێلە یەکەم بۆ ئەو دەکەریتەو کە تۆرەبی مەدائال لەسەرمانی چووبە قوتەجەلەیان نووشی حالەتی درێژ (نوور) بێی (طول النظر) دەبن. (السید، ١٩٧٤، ص ١٤٠-١٤١). کەئەو پۆکی ئەم حالەتەش ئەوێ مەدائال ئەو قۆناعەدا ، دەتوانیت ئەناسنی و بەروونی شەئوورەکان بێنێ بەلām بەرەرمەحەت و بەلێلی و ئەم و مژاوی شە نرێکەکانی بۆ دەخوێنێتەو.

هەستەوه‌ری بیستی له‌گرێکیدا له‌دوای هەستەوه‌ری بیستین به‌پله‌ی دووه‌م دیت و گرێگه‌یه‌کی زۆری ته‌گه‌شه‌کردنی زانیاری و شارەزایی منداڵدا هه‌یه‌ به‌تایبه‌تیش گه‌شه‌کردن و فێربوونی زمان، چونکه هه‌ستەوه‌ری بیست نایه‌نه‌ نه‌وه‌رکری و نینگه‌یشی شه‌یۆله‌ ده‌نگه‌کان، حۆشمان ده‌زانی که رمايش بریتیه‌ له‌ژماره‌یه‌ک هه‌م‌و ووشه‌و ده‌نگی جیا‌جا که هه‌ستەوه‌ری بیستی پۆلی ترساکی له‌فێربوونیدا هه‌یه‌، ئیـ‌ج هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌شه‌ که نه‌و منداڵه‌ی تووشی که‌ری یان گۆی گر نی‌بوون، که‌م و کورتی زۆر له‌گه‌شه‌کردنی رمانی‌لدا به‌دی ده‌کریت و زمانیان وه‌ک منداڵی نه‌سای پاراوو ده‌وله‌مه‌ند نابیت.

کۆنه‌ندامی بیستنی منداڵ هه‌ر له‌دوای له‌دایک بوون نه‌وه‌نده‌ گه‌شه‌ی کردووه‌ که‌شیره‌ خۆره‌ بتوانیت بۆ راپه‌راندنی کاره‌کانی حۆی سوودیان لێ‌وه‌رگریت، هه‌رچه‌نده‌ له‌چه‌ند پۆلی یه‌که‌می ژياندا تووشی هه‌ندیک گه‌روگره‌تی بیستن ده‌بیت، نه‌ویش به‌پله‌ی یه‌که‌م بۆ نه‌و بیسی و شه‌ تايه‌تیه‌ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ که له‌دوای له‌دایک بوون بۆ ماوه‌ی چه‌ند پۆزیک جۆگه‌له‌ی گۆی ده‌گریت و ناهێکیت شه‌یۆله‌ ده‌نگه‌کان به‌ناسانی بگه‌نه‌ هه‌سته‌ ده‌ماره‌کانی بیستی، به‌لام وورده‌ وورده‌ لاده‌جیت و هه‌ستەوه‌ری بیستن به‌کاری حۆی هه‌ندەستیت.

له‌هه‌فته‌ی یه‌که‌م و دووه‌می ژياندا، له‌توانای منداڵی شیره‌ خۆردا هه‌یه‌ که جیاوازی له‌نیوان نه‌و ده‌نگه‌ندا بکات که ره‌زم و به‌زمی (لحن وایفان) تايه‌تی حۆیان هه‌یه‌، به‌لام نه‌ه‌ا ده‌یان بیستن به‌ی نه‌وه‌ی هه‌یج له‌ماکانیان نیتگت چونکه‌ شارەزایی و زانیاری له‌باره‌یه‌وه‌ نه‌، زۆر به‌تگه‌ی زی‌ل‌ووش هه‌یه‌ نه‌وه‌ ده‌سه‌لمیت، که‌منداڵ هه‌ر له‌دوای له‌دایک بووه‌وه‌ یه‌کسه‌ر توانای بیستنی هه‌یه‌، یه‌کێک له‌و به‌تگانه‌ش نه‌وه‌یه‌، نه‌گه‌ر منداڵی شیر خۆر گۆی بیستی ده‌نگێکی به‌رز لیت له‌و یه‌کسه‌ر پێلوه‌کانی چاوی داده‌جات و تووشی هه‌ناسه‌ سواری و هه‌ندیک جووله‌ی ده‌ست و قاچ ده‌بیت.

٣- هەستی بۆن کردن

هه‌ندیک له‌زانا‌کان له‌و بره‌وايه‌دان که‌له‌توانای منداڵی تازه‌ له‌دایک بوودا هه‌یه‌ که بۆنه‌ خۆشه‌کان له‌بۆنه‌ ناخۆشه‌کان جیا بکاته‌وه‌، به‌لام هه‌ندیکێ نریان له‌و ناوه‌یه‌دان که‌منداڵی تازه‌ له‌دایک بوو زۆر به‌زه‌حه‌مت ده‌توانیت بۆنه‌ لاوار و که‌مه‌کان هه‌ست پی بکات

٤- تام و چێژ کردن

زۆربه‌ی ده‌رنه‌جامی نوێژینه‌وه‌کان نامازه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌که‌ن که هه‌ستی تام و چێژ کردن له‌لای منداڵی تازه‌ له‌دایک بوو زۆر زۆر لاوازه‌ هه‌مان وه‌لام‌انه‌وه‌ی بۆ هه‌موو تامه‌کایی وه‌ک (حۆی، شه‌کر، ترش، تمی، تانی) هه‌یه‌، که‌نه‌مه‌ش به‌تگه‌یه‌ بۆ لاواری نه‌و هه‌ستەوه‌ره‌ له‌سه‌ره‌تای له‌دایک بووندا، به‌لام پاش چه‌ند پۆزیک له‌دایک بوون زۆر به‌خێرا‌یی گه‌شه‌ ده‌کات و ئاده‌گانه‌

ئهو ناسته‌ی كه له ته‌مه‌ی دوو هه‌فته‌یدا بتوانیت شته شیرینه‌كان له ترشه‌كان جیا‌بكاتوه، به‌ئ‌گه‌ی ژۆریش هه‌یه كه منداڵ لهو ته‌مه‌ندا له‌سه‌ر مژینی شته شیرینه‌كان به‌رده‌وام ده‌بێت به‌لام قینزو بێژ له‌شته ترشه‌كان ده‌كات و نایان مژیت. (كۆلچر، ۱۹۷۰، ص ۱۳۱).

۵- هه‌ست كردن به‌به‌رکه‌وتنی بیست:

به‌رکه‌وتن و بیستی منداڵ رۆژ هه‌ستیاره بۆ وورۆژینه‌رو گۆرانکارییه‌کانی چوارده‌وری، بۆ نه‌وونه بچووکترین ده‌ست لێدانی ئێوو پوومه‌تی منداڵی تاره له‌دایک بوو ده‌بێت هه‌ی ده‌م جوولان و مژینی منداڵ و سه‌روه‌ر گه‌ریدی، هه‌روه‌ها بچووکترین ده‌ست لێدانی ئووتی منداڵ ده‌بێت هه‌ی چاو داخستنی، له‌لایه‌کی تریشه‌وه منداڵ له‌ناسای هه‌ست به‌گۆرانکارییه‌کانی پله‌ی گه‌رما ده‌كات، به‌ئ‌گه‌ش بۆ ئه‌وه ئه‌وه‌یه كه ناستی چالاکی منداڵ له‌سه‌رمادا به‌رده‌بێت هه‌ی به‌لام له‌گه‌رمادا نرم ده‌بێت هه‌ی، هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر شیرێ منداڵ له (۵۰) په‌نجا پله‌ی سه‌دی گه‌رم‌تر له (۲۳) بیست و سێ پله سارد‌تر بێت ئه‌وا له‌و منداڵه ئووشی بێزاری و مژینی پ‌چ‌ر پ‌چ‌ر و ته‌پ و تل و جوول‌ه‌ی زیاد ده‌كات.

پ‌رۆسه‌ی هه‌ست كردن (عمالیه‌ الاحساس)

ئهو پ‌رۆسه‌یه كه ئه‌و نه‌وه‌ر له‌میان‌ه‌ی هه‌سته‌وه‌ره‌كانیه‌وه وورۆژینه‌ره‌کانی ناوه‌وه‌ی ده‌ره‌وه‌ی خودی خۆی هه‌ست ینده‌كات به‌ئ‌ی ئه‌وه‌ی له‌مانا و ناوه‌رۆكه‌کانیان بگات، واته هه‌سته‌وه‌ره‌كان نه‌ه‌یا وورۆژینه‌ره‌كان و گۆرانکارییه‌كان وه‌رده‌گرن و له‌پ‌نگه‌ی هه‌سه‌ده‌ماره‌كانه‌وه (الأعصاب الحسیة) ده‌گه‌نه كۆنه‌دای ده‌ماری ناوه‌ندی به‌ئ‌ی ئه‌وه‌ی مانا‌کانیان لێك ندرینه‌وه، گومانیشی تێدا‌یه كه منداڵ دوا‌ی له‌دایک بوون نه‌ه‌یا له‌توانایدا هه‌یه كه هه‌ست به‌و وورۆژینه‌رو گۆرانکارییه‌کانی چوارده‌وری بگات به‌ئ‌ی ئه‌وه‌ی له‌مانا‌کانیان تێنگات، بۆ نه‌وونه له‌توانای منداڵی تاره له‌دایک بوودا هه‌یه كه هه‌ست به‌ده‌یگی دایک و ناوک و گه‌سانی چوارده‌وری بگات به‌لام هه‌یچیان لێ‌خانی با‌ی‌ب هه‌روه‌ها ده‌توانیت كه سه‌كان ببینی و بۆنه‌كان بگات به‌لام به‌ئ‌ی ئه‌وه‌ی بیان داسیت و لێ‌کیان جیا بکاته‌وه، به‌لام وورده وورده بۆ ئه‌دوا‌ی رۆژ وورۆژینه‌ره‌كان ن‌شکرا ت‌رو پ‌و‌ستر ده‌ی و منداڵ رانیاری له‌ساره‌یه‌وه په‌یدا ده‌كات و ئیتر پ‌رۆسه‌كه له‌هه‌ست كردنه‌وه بۆ زانیین ده‌گۆدریت.

پروسی و زانین (عملیة الادراک)

و هك له پښتوډوډ نامازمهان يو كړد په كهم قوناعي راتښي ديارده كان و ووروزينه ره كاني زيان
پروښي هست كړښه، نه لځم دواي زيان نووي ساره رايي و چمندار يو نه ورو نووښوډي ديارده كان،
وورده وورده ووروزينه رو ديارده كان ده ناسرښه و مو مېدال پښان نشا دهيت، نالهم كانه دا ده توښي
يكنين پروښي زانين له لاي مېدال سهرې هه لځد او، مېهه ست له پروښي زانينش نه وويه كه مېدال
ووروزينه رو ديارده كاني زيان لڼك بداته و مو هره يه كه يان مياي حوي بداتي، (وايه نه گهر مېدال
نه و دهنگي كه گوي نيسي دويت زانيني كه دهنگي دا يكه يان دهنگي باوكيه نې و نه و كه سدي
كه ده بښي برايه تي و نه و يوښي كه ده يكات يوښي پرته قاله و نه و شنه ي كه ده ستي لينده دات سارده و
به قري يي ده نين و نه و شته ي كه نامي ده كات شيرنه و شكري پښه نين... هتد) نه مه مياي نه وويه
كه پروښي زيري مېدال له سووري هست كړدن درجو و مو يني ناوډه سنووري پروښي راښه و
كه نه مه ش زور پښ كه و نو تره له قوناعي هست كړدن، هره چنده پروښي راښي ش هره پښت
به هه سته و ده كان ده ستيت.

لهووی که زیاتر دمیت به هالدهرو یارمه تیدهری زیاد بوونی رانیاری مبدال و که شه کردنی زیری، فیربووی زمان و بویشتن و ینگرتنی منداله، چوکه ینگرتنی مبدال و بویشتنی ژینگه کومه آیه نیه که ی نه رهاواستر دهکات و دمیت به یارمه تیدهر بو جن گورکی و که پان و تاوتوی کردنی دیارده کنی ژیان، به لام نه کهر مبدال ینی نه گرتنی و هیری بویشتن لهووی نهوا نواری که پان و کارلینکردنی سووردارو دیاری کراومو ناتوانیت لهو سووره دهریجیت، نه لایه کی تریشهوه فیربووی زمان هوکاریکی نره که یارمه تنی مبدال دمدات بو لهووی تیکه لای لاکه که کی کومه ل بیت و نه که تیان دا بکهوینته گهت و گوو مامه له کردن و فیربووی رانیاری و شاره زایی لییانلهوه.

منداق لسه دمتاوه فيري كهل و پهل و دياره كاسي زينگه سنوورداره كهدي حؤي دهبي كه نهوئيش
 حيزانه واته بوژ لهدواي بوژ فيري ماناي شته كاسي سو حيزان و نه دماه كاسي لهشي حؤي دهبيتا و
 لهقناعي دواتريشدا بهرمو زينگهي دهرموي خيرا لي دهروات.

گهواته له قۆناغی شیرە خۆریدا که بزیگهی دوو (٢) سال ده جابه نئێ گه شه کردن و سهلامهتی ههستهوه دهکان و کۆنه ندای دهماری ناوهندی بۆکی گریگ و ترسانک له گه شه کردنی راییری و ژیری مند لدا ده بین، ههر ئه بهر نهو گریگی و ترسانکی شه که ده بینت گریگه کی نه و او له سهلامه تی و گه شه کردنی ههسته وه دهکان و کۆنه ندای دهماری ناوهندی مندال لدریت و ژینگه ی ئه یارو گوچاو بۆ پنگه یشتن و کامل بوو بیان بره جین لدریت، ئه بهر نه وه ی ته بها دهمو اره و ته که ره سه ته ی سه ره کین بۆ وه ره کرن و ئیکه له وه ی زۆریه ی زۆری دیار ده کاسی زیان.

منداڻ سن مانگي يهڪه مي ڙياني به حدو و خوارڊن و گريان به سهر دعات و کاتيڪي رڙ ڪم ٻو
 ٿيگه ڀشتي چوار دورو ڪهروونه بهر وانه ڪهي تهر جان دهڪا، به نام ته مانگي سندهي
 ڙياني بهوه، نيتر منداڻ وورده وورده ٿهريگهي هه سندهو ره ڪنيهوه خهريڪي ٿيگه ڀشتن و هه ست
 ڪردي ڏياره ڪاني ڙياني دهيت، دايعڪ و باوڪ به ناساي ده نواس هه ست بهو گريڪي و

ئەمۇ ۋورۇتئەرو شتانەي گە زياتر سەرنجى شيرە خۇر پادەكىش كامانەن ۹:-

دەرەنجامى ئوتۇزىنەۋەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن، كەئەمۇ ۋورۇتئەرو شتەي لەخالەتى جوۋئەمۇ گۇرپادان زياتر لەۋانەي كەۋەستەۋە گۇرۇن سەرنجى شيرە خۇر بۇ خۇيان پادەكىش و سەيرىان دەكەن. بۇ مەۋە ئەگەر مېدالى شيرەخۇرى تەمەن (۵) يىنچ پۇزە خەرىكى مەزنى مەمكى دايكى يىت، ئالەمۇ كەدە ئەگەر تىشكىك يان پوۋناكىيەكى ئىچۈك كە لەخالەتى جوۋئەمۇ يىت يېشانى ئەمۇ مېدالە بىدرىت، ئەمۇ يەكسەر لەمەمەك مەزىيەكە دەۋەستىت و سەرنجى ئەمۇ پوۋناكىيە دەدات، كەئەمەش بەئگەيە كەھەست بەمۇ پوۋناكىيە دەكات و ھەر لەبەر ئەۋەشە كە بۇ مەۋەيەكى كەم ئەمەمەك مەزىن دەۋەستىت.

ھەرۋەھا ئەمۇ وئەمۇ ھىلكارىيەنەي كەبەھىلى خوارو خېچ و چەمەۋە كىشراون زياتر لەۋانەي كەبەھىلى راست كىشراون سەرنجى مېدال بۇ لاي خۇيان پادەكىش، لەلەيەكى تىشەۋە بازە رىقەر لەچوارگۇشە سەرنجى مېدال بۇ لاي خۇي پادەكىش ھەرۋەھا ئەمۇ وئەمۇ دىياردەي كەپرەنگاۋ رەنگى زياتر لەۋانەي كەپرەش و سېيىن سەرنجى مېدال پادەكىش. ھەر ئەمۇ خاسىيەت و سىفاتانەي سەرۋەشە كەۋا لەمېدال دەكات لەكاتى شىر حۋاردەن زياتر سەيرى چۈۋەكانى دايكى لىكە ئەك ئەندامەكانى تىرى دەم و چاۋى، چۈنكە چاۋ خاسىيەتەكانى (ياربەيە، جوۋئە، گۇرپانكارى) زياتر تىلدايە. (مەس، ۱۹۸۶، ۱۲۲-۱۲۵).

گەشە كەرنى جوۋئەي مېدال

جوۋئە (الحركة) ئەنەنجامى گۇرۇپپى يەككىك لەماسۈلەكەكان و خاۋنەۋەۋە ماسۈلەكەيەكى تىرى بەرلەيەرى دروست دەيىت، واتە ئەنەنجامى خىۋارى بىۋان ھەردوۋ ھىزى پاكىش و يالمان، جوۋئە لەدەيەك دەيىت.

دەتۋانين ئاۋىن كە ھەمۇ ئوتۇزىنەۋەكانى كۆرپەلەرانى (علم الأجنة)، لەسەر ئەۋە رېك كەۋتۈۋن، كە بۇ يەكەم چار جوۋئەي ھەردەمەكىۋ لەخۇۋەي كۆرپەلە، لەكۇتايى مانگى دوۋەھەمى دروست بوۋنى كۆرپەلەۋە دەست يىن دەكات، لەلەيەتەش جوۋئەي ھەردوۋ دەست و قاچ، ھەرۋەھا لەمانگى چۈۋەمى زىاندا، كۆرپەلە بەرلەرجدانەۋەي لايىيەلى خۇي بۇ ھەندىك ۋورۇتئەرى ئاۋ مېدالەن و دەۋەۋەي ھەيە، بەلام لەمانگى ھەشەمى زىاندا، جوۋئەي كۆرپەلە ۋەك جوۋئەي مېدالەنكى تەرە لەدەيەك بوۋى لىدەيت. بەلام لايىت ئەۋەشمان لەيلا ئىچىت، كە بارى ھەنچۈۋنى ئاناسايى دايەك ۋەك ترس يىن تۈرە بوۋنى زۆر دەيىتە ھۇي رىاد كەرنى جوۋئەي كۆرپەلە، ھەرۋەھا چەند ھىلەك و مەندوۋ بىت، ئەۋەندە جوۋئەي كۆرپەلە رىاد دەكات بەلام كايىك دايەك حۋاردن دەخۋات و دەخەستەۋە، جوۋئەي كۆرپەلەش كەم دەيىتەۋە، لەبەرئەۋە زۆر گىرگە بەردەۋام دايەك ئاگاي لەتەندروستى و جەستەي خۇي بىت و ئەركى سەرشانى بىۋو ئەندامانى تىرى خىرايشە، كە زىيگەي گۇنچاۋو لەبەر بۇ دايەك دوۋگىن لىرەجىيىن و لەھىل ئافرىنى سىك پىر ئوۋشى ترس و جەم و جەھەت و دۇرپاۋكىنى بەردەۋام بىت، بۇ ئەۋەي كۆرپەلەكەي بەشۋەيەكى راست و دروست كەشە بىكات.

منداڵی تازه ئەدایک بوو زۆریەکی کات لەسەر یشت پال کەوتوو و توانای داوێشتن و گەڤۆلکێکی نەو ناتوانیت لەجێگایەکەوە بۆ جێگایەکی تر هات و چۆ لکات، چالاک و جووڵەکانی منداڵی تازه ئەدایک بوو هەردەمەکی و لەخۆوەیە (عشوائی) و ناریک و جۆراو جۆرو خێرا و تاییبەتەندیتێتی تێدا نە، هەموو ووروزینەریک دەتوانیت بیجانه جووڵە، ناتوانیت نەویستی خۆی جووڵە بکات. بێگومان هەموو ئەو حاسیەتەکانی سەرەوە بۆ لاوازی و پێنەگەییشتن کۆتەندانی دەماری ناوەندی (الحجار العصي المركزي) ئەو منداڵە دەگەڕێتەوە. ئەلایەکی تر هەو زۆریەکی جووڵەو هەئس و کەوبەکانی منداڵی تازه ئەدایک بوو پێنەندە نەپێرۆسە فمپۆلۆژیەکان، کە یارمەتی مانەوای ژبە منداڵ دەدەن وەک کردارەکانی (مژین، قووت دان، شت چستە ناو دەمەو، پزەمین، هەناسەدان، چاوترۆکنەدن، ڕاچەکێن، گرنی هەر شتێک کە بکەوتێت ناو دەست) (رهران، ١٩٨١، ص ١٠٩).

گەشهکردنی جووڵە منداڵ، وەک هەموو لایەنەکانی تری گەشهکردن بەبێ جەند پیرانسیپێک بەرەو پێشەره دەروا، ئەوانە:

١. منداڵ یەكەم جار بەسەر جووڵە نەندامەکانی بەشی سەرەوای ئەشیدا زال دەبێت. بۆ ئەمۆوە لەسەرەلادا، منداڵ دەتوانیت کۆنترۆڵی جووڵە سەر و مل و دەم و چاوی لکات، دواخار دەتوانیت زال بێت بەسەر چالاک و جووڵە نەندامەکانی بەشی حوارەوای ئەش وەک قانچ و پێ و پەنجەکانی. ئەمانگی سێهەمی دواي ئەدایک بوون منداڵ لەپێگە هەردوو چاوەکەبەو، دەتوانیت سەیری شتەکانی چواردەوری بکات، بەلام زۆر بەرەحمەت دەتوانیت چاو بۆ ئەم لاو ئەو لای شتەکان بگێڕی، ئەلەرنەوای هێشتا بەسەر جووڵە ماسوولکەکانی چویدا زال نەبوو. بەلام وردە وردە دواي پێ گەشتی ماسوولکەکانی چاوی، دەتوانیت چاو بە ئەم لاو ئەولادا بگێڕی و سەیری شتەکانی لای راست و چەپی لکات و دواي جووڵەو گۆرانکاری کەل و پەل و شتەکانی چواردەوری بکەوێت. هەروەها دواي ماوەیەکی تر ماسوولکەکانی ملی گەشه دەکات و دەتوانیت سەری بەرر بکاتەو بە ئەم لاو ئەو لادا بگێڕی، بەهەمان شێوە دواي پێگەبەشتی ماسوولکەکانی پوومەت و دەم و لێوی، منداڵ لەدەورووەری مانگی سێهەمی ژياندا دەتوانیت رەدەخە بۆ کەسانی چواردەوری پێشان بدات، هەروەها لەپێگە گەزەوون و گۆرانکاری پوومەت و دەم و لێو، دەتوانیت گۆراشت لەباری هەتچوونی (خۆشی و ناخۆشی) بکات، کە ئەمەش دەبێت بەبەخەیهک بۆ پوشتی کۆمەڵەبەشتی و وەلامدا ئەو دەورووەری.

منداڵ دەتوانیت لەماوەی شەش مانگی یەكەمی ژيان، هەردوو دەستەکانی بۆ کەسانی چواردەوری بچوولێتی، لەسەرەلادا منداڵ هەول دەدات دەست و هەموو پەنجەکانی بەیهک جار بچاته ناو دەمیو، بەلام دواي گەشهکردنی ماسوولکەکانی رال نوونی بەسەر جووڵە دەست و پەنجەکانیدا، دەتوانیت ئەها یەك پەنجە (بەتاییبەتیش پەنجە گەورە) بەمەبەستی مژینی بچاته ناو دەمیو. هەروەها لەکۆنایی مانگی شەشەدا، منداڵ دەتوانیت لەپێگە پەنجەو

نیئوکه‌کانیه‌وه‌ نه‌و کهل و په‌لانه‌ی که ده‌که‌وتنه به‌رده‌ستی بیان رووشینی و هه‌وتی درانه‌ندان یان کون کردنیان بدات، نه‌ویش به‌مه‌به‌ستی شاره‌زا بوون و زانینی به‌نییه‌کانی. له‌به‌رنه‌وه‌ ژور پنیوخته که رینگه به‌مندال بدریت، بۆ نه‌وه‌ی به‌ناره‌زووی خوی به‌جووتیت و کهل و په‌له‌کانی جواره‌دوری نه‌م دیوو نه‌ودیو بکات، چونکه ده‌بینته هۆی ته‌قاندیه‌وه‌ی کانیاوی جه‌زوو ناره‌زووی ست زانینی.

۲. جووله‌ی مندال له‌سه‌ره‌تادا هه‌ره‌مه‌کی و له‌خۆوه‌و گه‌تییه. واتا هه‌موو نه‌ندامه‌کانی له‌شی مندال به‌یه‌کجار وه‌لامی ووروزینه‌ره‌کان دمه‌ده‌وه. به‌لام دوا‌ی پینگه‌یشتن و گه‌شه‌کردنی ماسوولکه‌کان و ده‌ماره‌ وورده‌کان، مندال ده‌توانیت به‌یه‌ک نه‌ندام یان به‌شیک له‌و نه‌ندامه‌ وه‌لامی ووروزینه‌ره‌کان بداته‌وه. بۆ نه‌وونه‌ کاتینک مندال بۆ یه‌که‌م جار هه‌وتی قیربوونی نووسین دمه‌ات، نه‌گه‌ر به‌ووردی سه‌یری بکه‌ین ده‌بینن له‌کاتی نووسیندا (ده‌ست و قاج ده‌جووتینی، زمانی ده‌ردینی، لێوی خۆی ده‌گه‌زی، پائه‌په‌ستۆ ده‌حانه‌ سه‌ر هه‌ردوو ده‌ستی). به‌لام دوا‌ی گه‌شه‌کردنی ماسوولکه‌کانی، مندال ده‌توانیت نه‌نیا له‌ریگه‌ی به‌کاره‌ینانی نه‌و نه‌ندامانه‌ی که په‌یوه‌ندیان به‌جالاکی نووسینه‌وه‌ هه‌یه (مه‌چه‌ک، ده‌ست، په‌نجه‌کانی) نه‌و کاره‌ به‌نه‌نجام بگه‌یه‌نیت به‌ی نه‌وه‌ی پنیوخته‌ی به‌جووله‌ی نه‌ندامه‌کانی تری وه‌ک قاج و سه‌رو زمان و ده‌م و لێو هه‌بیت، که هیچ په‌یوه‌ندیان به‌خووسینه‌وه‌ نیه.

۳. یه‌که‌م جار مندال به‌سه‌ر جووله‌ی ماسوولکه‌ که‌وره‌کانی له‌شیدا زāl ده‌بیت، دوا‌جار ده‌توانیت به‌سه‌ر جووله‌ی ماسوولکه‌ وورده‌کانی له‌شیدا زāl ببیت و بۆ کاری پنیوخته به‌کاریان به‌ینی. هه‌ر نه‌وه‌شه‌ بۆته هۆی نه‌وه‌ی که مندال یه‌که‌م جار نه‌و یاریانه‌ بکات که پنداویستی به‌جووله‌ی ووردو به‌ده‌یه‌ت نیه، به‌لام دوا‌ی پینگه‌یشتن و گه‌شه‌کردنی وورده‌ ده‌مارو ماسوولکه‌کان، مندال هه‌وت دمه‌ات نه‌و باری و چالاکانه‌ به‌نه‌نجام بگه‌یه‌نیت. که پنداویستی به‌وورده‌کاری و ده‌یه‌ت و چالاکی ماسوولکه‌و ده‌ماره‌ وورده‌کانی له‌ش هه‌یه. هه‌ر نه‌م حائه‌ته‌شه‌ که ده‌بینته هۆی نه‌وه‌ی که یه‌که‌م جار نووسینی مندال شاس و که‌وره‌ بیت و ووشه‌و بیته‌کانی له‌یه‌کتری نوورو خوارو خێچ ده‌ریچر. نه‌مه‌ش بۆ نه‌وه‌ ده‌گه‌ریته‌وه‌ که مندال له‌سه‌ره‌تادا ده‌توانیت کۆستروکی وورده‌ ده‌مارو ماسوولکه‌کان بکات و له‌ژێر ده‌سه‌لاتی نه‌ودا نین، به‌لام دوا‌ی ماوه‌یه‌ک گه‌شه‌ کردن، مندال ده‌توانیت به‌ییتی به‌جووک به‌ووسیت و به‌ریک و یتکی چالاکی نووسین به‌نه‌نجام بگه‌یه‌نیت.

هه‌ر نه‌و پرانیسیانه‌ی گه‌شه‌ کردنی‌شه‌ که بۆته هۆی نه‌وه‌ی په‌روه‌ده‌ی نوی داوا‌ی په‌خساندن و دا‌بین کردنی زینگی له‌بارو گوتجاو بکات، بۆ نه‌وه‌ی مندال نه‌و هیترو ووزه‌ ریاده‌ی هه‌یه‌تی له‌یاریکردن و هه‌له‌به‌زو ده‌مه‌زدا سه‌رفی بکات، یتش نه‌وه‌ی داوا‌ی نه‌وه‌ له‌مندال بکات که ده‌بیت هه‌ین و له‌سه‌رحۆ وورده‌کار بیت، هه‌ر نه‌مه‌شه‌ بۆته هۆی نه‌وه‌ی که قۆباغی گوزارشت کردنی سه‌ریه‌ست یتش قۆباغی گوزارشت کردنی وورده‌کاری دیاریکراو بیت (العید، ۱۹۷۴، ص ۱۲۳-۱۲۵).

چاودێری کردنی گەشەیی جوولەیی منداڵ

بۆ چاودێری هەڵە ئەبێ زۆر ئەدایکان و ناوکان هەیە، ئەویشتن ئەوێهێ کە ئەو باوک و دایکە زۆر جار ئەو منداڵە بەرپرە ک و نایمەت و ژێرو لێهاتوو ئەقەڵەم دەدەن، کە بێدەنگ و کەم دوو کەم جوولەن، ئەمەش ئەوانەییە ئەبەرئەو بێت کە گەورەکان حۆیان حەز بە بێدەنگی و ئەسەر خۆیی و هێمنی دەکەن. بەلام ئەداخەو ئەو نۆچوونە هەڵەییەو ئەتە ک پیرانسییەکانی گەشەکردن و ناگۆنجیت، ئەبەرئەوێ منداڵ ئەسەرەتای ژیاڵیدا بێوێستەیی زۆری بە جوولەو هەڵەزو دانەرو هات و هاوار هەییەو ئەو چالاکیە ئەخۆو و هەرەمەکیانە دەبێ بە بناعە بۆ گەشەکردنی ناسایی منداڵ.

گەورەترین هەڵەیی دایک و باوک و مامۆستا ئەوێهێ کە بەرپەست و پێگر ئەبەر دەم جوولەو هەئس و کەوتی منداڵا دابنێن. بێوێستی سەر شانی دایک و باوک و مامۆستایە کە ژینگەیی ئەنارو گۆنجاو بۆ گەشەکردنی جوولەیی منداڵ دابیێ بکەن، ئەگەر هەڵەیان کرد، بێوێستە بۆیان راست بکەن ئەو ئەو نۆچوونە و پێنەمانی بکەن، ناییت بەهێج شێوێهێ کە گەورەکان بەردەوام دەست بخەنە ناو هەموو چالاکیەکانی منداڵ ئێتر گچکە بێت یان گەورە، هەرەها کاتێک منداڵ هەڵەییە ک دەکات ناییت بەتوێدی بەرگری بکەن و ئازار بدەن، بەئێکو دەبێت بۆ چالاکی و جوولەیی راست و دروست پێنەمانی بکەن.

ئەو هۆکارانەیی کار دەکەنە سەر گەشەکردنی جوولەیی منداڵ

زۆر هۆکار هەن کار دەکەنە سەر گەشەکردنی جوولەیی منداڵ، ئەبەرئەو دەبێت ئەکانی مامەڵە کردن ئەگەر چۆنیەتی و پێژەیی گەشەکردنی جوولەیی منداڵ نەگاداریان بێ. ئەگرێگترین هۆکارەکانیشت ئەمانەیی لای خوار دەن:

۱- لایەنی جەستەیی و ئەندروستی:

دەرئەنجامی تۆنێسەوێکانی (ویش، کامبیل) نامازە بۆ ئەو دەکەن کە پەییوێندیەکی پتەو ئەنێوان کێش و ئەندروستی منداڵان و توانای دابێشتن و گەڤۆکی و پۆشینیان هەیی وانا ئەو منداڵەیی بەخۆش و لاواز بێن و ئەندروستیان باشە، حێراترو باشتر هێری دابێشتن و گەڤۆکی و پۆشینی دەبێ ئەگەر بەراورد بکەن بەو منداڵەیی کە زۆریە کات بەخۆش و لاواز زەرە هەئگەر پاون.

۲- دواکه و تنی ژیری-

تویژینه‌وه‌گانی (سکوت، سمیپا) نه‌وه‌یان سه‌له‌مند که نه‌وه‌ منداڵانه‌ی تووشی دواکه‌هوتنی زیری (تخلع عقلی) بوون، نانوانس وه‌ک منداڵه‌ ناسایی و زیره‌ک و بلیمه‌ته‌کان فیزی هوولته‌و چالاک‌ی نه‌نده‌مه‌گانی له‌شیان ببن و دره‌نگتر ده‌توانن کۆنترۆلی چالاک‌ی ماسوولکه‌کابیان بکه‌ن.

۴. کلاسیکیتی مندا ال ۱۔

راستیەکی بەتەگەنەویستە کە جۆری کەسایەتی و باری دەروونی منداڵ پەییوەندییەکی پتەوی بەخۆرو رێژەری چالاکیەکانیەوه هەیە. بۆ نموونە ئەو منداڵانەی کە لەخێزان و زیگەیی دواکەوتوو پڕ لەهەلەدا پەرۆردە دەکرێن و بەدەستی شەرم و گۆشەگیری و حەمۆکی و نازداری و شەڕخوایییەوه دەمالێن درەنگتر فیزی جۆگەو چالاکی نەندامەکانی لەشیان دەبن و لەزۆر لایەنی جۆگەو تووشی گەهت و کەم و کورتی دەبن ئەگەر بەراورد بکریین بە ئەو منداڵانەی کە بەشیوەییەکی راست و دروست پەرۆردە دەکریین و کەسایەتیەکی پەییوان هەبێو لەزۆر گەهتی دەروونی و کۆمەڵایەتی بەدوورن. (هەمی، ١٩٧٩، ص ٥٧-٥٨).

4. زینک‌گهی گونجاوو له‌باره-

[illegible]

۱۲	بیمارمه‌تی شتی باومان دتوانیت را نوسنت، پهر داخ بدهستهوه دهگرت یو خواردهوه، دتوانیت هیلی لاله‌لابی و سه‌قلی و په‌قلی بکیتن.
۱۳	بیمارمه‌تی بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۴	بیمارمه‌تی بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۵	بیمارمه‌تی بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۶	دتوانیت بهدوو شمش پانوو ناوه‌رو عه‌مودنک دروست بکات.
۱۷	دتوانیت بهدوسه‌کلی نوب هری بکات.
۱۸	نوب و شب ده‌جانه ناو سنده‌کوه، بهسی شمش پانوو ناوه‌رو دروست ده‌کات.
۱۹	دتوانیت بهسر کورسدا سهرده‌کوهیت.
۲۰	بیمارمه‌تی کهسانی تر دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت و بینه خواردهوه.
۲۱	له‌زیر چاودیری کهسانی تر دتوانیت بهدوسه‌کلی مال هات و چو بکات، دتوانیت یو دواوه بکهرنقه‌وه.
۲۲	بیمارمه‌تی بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۲۳	دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۲۴	پاده‌کات، لاسینی نووسین و کیشانی هیل کاری ده‌کاته‌وه، به‌تانه‌ها دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت و بینه خواردهوه. دتوانیت سی پارچه قه‌حته‌ی جیواز (نارنه، چوارگوشه، سی گوشه) بجاننه ناو شویسی خوی که له‌ناو نابلویه‌کدا (لوحه) هال کهندراوه، له‌زیر که‌ی شمش پانوو ناوه‌رو دروست بکات، هه‌و‌لی نوشتنه‌وه‌ی کاعه‌زو لاپه‌ری به‌راوو ده‌فته‌ر ده‌کات، (زهران، ۱۹۸۱، ص ۱۳۰).

رېرەكى و گەشە كېردى زېرى لەروانگەى (حان پىاجىيە)و
زاراۋەكانى ئىۋرەكەى پىاجىيە
قۇناغەكانى گەشە كېردى زېرى (عەقلى) لەروانگەى پىاجىيە
نەرگەكانى دايىك و باوك بەينى ئىۋرەكەى پىاجىيە

زیرهکی و گهشه کردنی ژیری له روانگهی (جان پیاجیه)وهپیشهکی:

زیرهکی (الذكاء) و ژیری (عقل) وهک دیاردیهکی دهروونی، گرنگی تاییهتی خۆی له ژبانی مرقوف و بونیاتنانی شارستانیه ئه ههیه، زۆر له راناگان ههریکی لیکۆئینهوهی نهو بابته بوون و ئیستاش ههر بهردهوامن، هههیدیک له راناگان زیرهکی و ژیری ههیهک چاو سهیر دهکهن و ههچ جیاوارییهک له بنیوانیه ئا کهن، به لایم هههیدیکی تر له راناگان نهو دوو چههکه لهیه گتری جیا دهکههوهو به جیا باسیان لیهو دهکهن، بهرای نهوان زیرهکی بههینکه له ژیری، واته ژیری بهرهر او ابترمو هههوهو پرۆسهو توانسنه ژیرییهکان لهخۆ دههگیرن.

یههکینک له گرنگترین و بهناوبانگترین له راناگان که توێژینهوهی له سههر زیرهکی و گهشه کردنی ژیری کردنی و پسیۆزی نهوای تیا وههگیرن، دهروونزانی سوپیری (جان پیاجیه)یه که بههناکه سوارو که له زانیای نهو بواره لهقه ئهم دهریت و لایههکوو نه مرقوف رانییهکی تری وهک نهو لهو بواره ههال نهکهوتوهو که بتوانیت شان له سایی پیاجیه بدات.

جان پیاجیه له سایی (۱۸۹۶) له شاری نیوشاتل (Neuchatel) له سوپیرا چاوی به دنیا هه ئهینهوه.. زیرهکی و بلیمهتی پیاجیه (Piaget) ههر له منداییهوه نه دههکهوتوهو، هیشتا نه مهنی (۱۰) ده سالن بوو که توانی بۆ یه کهم جار بهرهم بلاق بکاتهوه. ههر لهته مهنی (۱۵) یابرده ساییهوه خولیای توێژینهوهی زیندهوه رزانی کهوتنه مینکیهوهو دهستی کرد به لیکۆئینهوهی بوونهوه ره بچووکه و ناویهکان (الکانات الماتیه). له سایی (۱۹۱۵) که هیشتا نه مهنی (۱۸) هه زده سالن بوو بهروانامه ی به کالۆریۆسی له رانکۆی نیوشاتل وههگیرن، دوا ی نهو به (۲) سئ سال لهته مهنی (۲۱) بیست و یهک سالییدا توانی بهروانامه ی دکتورا له رینهوه رزانییدا (علوم الحیاة) وههگیرن، ههر لهته مهنی (۲۱) بیست و یهک سالییدا توانی (۱۵) یابزده راپۆرتی زانستی دههبارهی هههیدیک له رینهوه ره بچووکهکان بلاق بکاتهوه. که نهو کارهش بووه مایه ی نهوهی که ناوبانگی له ژۆرنه ی وولاته ییش کهوتوه کانی جیهاندا بلاق بیینهوه (الایزیر چاوی، ۱۹۹۰، ص ۱۲).

له سه ره ئادا بواری گرنگی دان و توێژینهوه کانی پیاجیه تاییهت بوو به زیندهوه رزانی (بیۆلۆجیا، علوم الحیاة)، به لایم وهک دههکهوتنه نهو بواره نهیتوانیهو تینویهتی زانستی (پیاجیه) بشکینن و تیری بکات، له بهر نهوه هههکهو بهو مال و حالی خۆی له بواری زیندهوه رزانیهوه بۆ بواری دهروونزانی دههگیرنهوهو بانهتی گهشه کردنی زیرهکی و ژیری مندا ل سه رنجی پیاجیه بۆ لای خۆی راده کیشن و نزیکه ی (۵۰) سایی دهههق ئهم که له زانیه یانی خۆی بۆ زانی و دۆریه وهی نه بنیه کانی زیرهکی مندا ل و چۆنیهتی گهشه کردنی ژیری ته ره خان دهکات و له بواری (genetic Epistemology) به پهله ی یه کهم خۆی ههریک دهکات، که ئهم بوارهش (نیپیس تۆمۆلۆژی)

گىرىگى بەجۈنبەتلى و بىنەماي گەشەكردنى راست و راييارى و مەنتىق دەدات و نەقۇلى لەرەگ و پىشەلق و بۇيەكانى راست و نوارە حياجياكانى دەكۆلتىنەمە. (الحضى، ۱۹۷۸، ص ۲۷۴).

بىنەماي قەلەبەنى تىۋىرىيەكەي جان يىاجىيە:

بۇ ئەمەلىي نەتمەوايى ئاشناي تىۋىرىيەكەي جان يىاجىيە سىن، دەپىت زانلىن ئەم تىۋىرىيە (نظرية) لەسەر چ قەلەبەمە بىرو نەۋەرىك سىيات نراۋە پىشت نە چ قەلەبەسۇۋەتك دەپەستىت، ئەم نەمەواي جوارچىنەۋى كە تىۋىرىيەكەي يىاجىيە پىشتيان پىن دەپەستىت رۇر جىۋاۋرە ئەم بىنەمايەلەي كە دەروۋىزانانى ئەمىرىكى بەتايىيەتەش دەروۋىزانانى سەر بەرپىنارنى قونابجانەي رەۋىشتايەتلى (المدرسة السلوكية) پىشتيان پىن دەپەستىت. تىۋىرىيەكەي دەروۋىزانانى ئەمىرىكى بەلەيى بەكەم پىشت نەبىرو بىلەۋى ھەردەۋ قەلەبەسۇۋ (خۇن لۆك) و (ھىوم) دەپەستىت، كە ئەم دوو قەلەبەسۇۋە ئەم بىروايەدان، مەۋقە لەرپىنگەي وەحى خۇدانى و مەنتىقەۋە راييارى و زىرى دەست ساكەۋىت، بەلكو راييارى شەرەرايى ئەمەا لەرپىنگەي ھەستەۋەركەنەۋ (الحواس) وەردەگىرىت، بەرۋاى (خۇن لۆك) و (ھىوم) عەقلى مەۋقە سىرىتە ئەلەپەرەپەكى سىي نەۋەسراۋ، كە لەرپىنگەي ئەم زانيارى و شەرەرايەلەي كە نەردەۋام رۇر ئەدۋى رۇر ئەمىيەلەي ھەستەۋەركەنەۋ وەرى دەگىرىت، لاپەرەكانى رەش دەگىرىتەۋەۋ وورۇتەۋەۋ رۇۋاۋەكانى جىھانى دەرمەۋەش لەرپىنگەي پىنكەۋەلكاندن و پەيۋەستىت بىۋىبان (الارتباط) نەردەۋام شۋىن پەنجەي خۇدان ئەسەر ئەم لاپەرە سىيەي عەقلى مەۋقە بەحى دەھىگن.

بەلەم بىنەماكانى تىۋىرىيەكەي يىاجىيە پىشت بەنۋوسىن و بىرو نەۋەركەكانى قەلەبەسۇۋى ئەلمانى (نيمانيۇل كانت) دەپەستىت. يىاجىيە ئەم بىروايەدا بىو كە بىۋوسىن و بىرو بۇچۈنەكانى ھەردەۋ قەلەبەسۇۋ (خۇن لۆك) و (ھىوم) كەم و كورتى و بىۋوستانى ئىدايدە. يىاجىيە وەك (لۆك) و (ھىوم) بىرواي ئەمە ھەيە كە ھەستەۋەركەن گىرىگ و پىۋىستىن نۇ وەركىرتى راييارى شەرەرايى لەجىھانى دەرمەۋ، بەلەم گۇمانى لەۋە ھەيە بىرواي بەۋە نىە كە ھەستەۋەركەن ئەمەا ھۇكارو دەروازە نى نۇ بىۋىتەنەي زىرى و پىنك جىستى راييارىيەكان ئەمەا عەقلى مەۋقەدا. ھەر لەنەر ئەۋەش بىو كە بىرواي ئەۋاۋ ئەلەي يىاجىيە دروست بىو كە مەۋقە ھەر بە بۇ ماۋە نۇۋىستىكى ناپەتلى ھەيە كە سىستەم و ماناي گۇچاۋ ئەۋەقۇدا ئەم راييارى شەرەرايىيە دەدات كە لەرپىنگەي ھەستەۋەركەنەۋ وەرى دەگىرىت (عيسى، ۱۹۸۱، ص ۹).

بەم شىۋەيە بۇچۈنەكانى (كانت) بىۋىن بەنەماۋ ھەۋىنى تىۋىرىيەكەي يىاجىيە نەردەۋام ئەم پوانگەۋە يىاجىيە دەپروايە جىھەن و ديارەكانى. يىاجىيە بەيچەۋەلەي (خۇن لۆك) و (ھىوم) ئەم ئەم بىروايەدا بىو كە عەقلى مىندال نۇۋى ئەدايك بىۋىن لاپەرەپەكى سىيى نىە، بەلكو نۇۋىستىكى (القدرة) چالاك و كىرىگەرمە ھەمەۋ ئەمەا زانيارى و شەرەرايىيەلەي كە لەرپىنگەي ھەستەۋەركەنەۋ وەردەگىرىت دەيان خاتە ژىر پىكىف و كۇنترۇلى خۇيەۋەۋ بەشىۋەيەكى گۇچاۋو دروست پىكىان

فراز او کانی تیوریہ کہی بیاجیہ:

1. مکان (مخطط) (Schema) -

بەرای پیاچیه ھینکارییەکان (سەگیماکان) بوونیاتی مەقائین و وەك ئەندام و بوونیاتە جەستەیی و ھەموو ئۆزىەکان (بۆ نموونە گەدە، دل، گورچیلە... ھتد) وان و میکانیزم و ھۆکاری خۆسارانەدن و یارمەتی مەدھوو گەشە کردنی بوونەھور دەدەن. ئەو ھینکارییانە بوونیاتی واتادارن (مەھوی) وەك جەمەكەکانی (نەو) (مەن) (مەن بۆ) (iD) (ego) (Superego) فرۆید، واتە شۆن و جینگای ماددی و دیاری کراویان لەمىسكى مەوقفا ییە بەئەكو ئەرنەگەیانەھو پەرۆسەى تەبەگەپشتن و گەشەکردنى زیرى و زیرەكى مەندائى یێ ئێك دەداتەھو. بە ئۆجوونی پیاچیه، مەدائ یەكسەر دواى ئەدایەك بوون ژمارەپەكە كەمى ئەو ھینکارییانە ھەيە (واتە ژمارەپەكە كارلى بچووێك لەدۆسیەكەدا ھەيە) بەلام نەشى خۆسارانەنى ناكات، ھەر ئەبەر نەھەشە كە پۆز لەدواى پۆز لەنەجەمى گەشەکردن و زیاد بوونی زانیاری و شارەزاپەھو ژمارەو جۆرى ھینکارییەکان زیاد دەبێ.

3- مژین (التَّمَثِّل) (Assimilation)

لەڕێڕەو مەرزانییدا مژین نەو پرۆسەیە کە لەڕێکەڵەبەر و وەرۆزێنەر و دیاردەو ڕەگەرەکانی دەرەو بۆ جەلەبیکێ و دەگۆڕدەرت کە لەتوانای لەشی مەوۆدا هەبێت کە سوودیان لێوەرگرێت، بۆ ئەمۆنە حواردن (یان، گۆشت... هتد) کە لەدەرەوێ مەوۆش نەو شێوەی کە هەن، جەستە (لەش) سوودیان لێوەرگرێت لەبەر نەو دەبێت بەجەمەد قۆناغێکدا (لەت کردن، جووین، لیک پێاندن، قووت دان، هەرس کردن لەناوگەدە... هتد) تێبەرتێت نا لەتوانای ئەستەدا هەبێت کە سوودیان لێوەرگرێت، نەم پرۆسەی گۆڕاڵکارییە لەڕێڕەو مەرزانییدا بە (مژین) نەو دەمەرت. ئێنجا پیاویە پرۆسەی وەرگرێتی و وەرۆزێنەرەکانی جیھانی دەرەو ئێکدا لەمۆیان لەقۆناعی یەکەم پرۆسەی ژیرییدا بەهەمان رارەو شێوازی پرۆسەی هەرس کردن لەڕێڕەو مەرزانییدا ئێک دەداتەو.

بەئۆچوونی پیاویە مژین نەو گۆڕاڵکارییە کە بەسەر فەقار و وەرۆزێنەرەکانی دەرەوێ مەوۆدا دیت بۆ نەوێ ئەکەل جیھانی ناوومو جەستە مەوۆدا بگۆجیت، کە نەم گۆڕاڵکارییە لەش شێوەو خاسیەتە ئەسکی و ڕەسەنەکانی و وەرۆزێنەرەکانی جیھانی دەرەو دەگۆڕیت و وەک حۆی نیان هێنیتەو، کەواتە مژین نەو پرۆسەیە کە نێرەسەکانی لەدەرەوێ بۆ ناووموێ. بۆ ئەمۆنە مەدال فیزی ناوی نازەنیکێ وەک سەگ بۆومو کەرتی تەبەتی لەدۆسیەو هێنکارییەکانیدا بۆ دروست کردووە. بەلام ئەکەر ڕێکەوتی کرد نەم مەدالە بۆ یەکەم جار ئەکەل بۆکی ڕێکەوێ کەوتە ناو کێڵگەبەرەو نەوێ نازەنیکێ تری وەک مەنکەوێ بۆ یەکەم جار بێنی، ئەکەر ناوکی پرسیار لەمەدالەکان و ئێت نەو نازەنە چە؟ نەو ای سێ و دوو نەو مەدالە دەنی نەو نازەنە (سەگە) ئەنەر نەوێ هێچ کەرت و هێنکارییەکی بۆ نەو نازەنە تەریە (مەگە) بێ، ئەنەر نەوێ ئەنەر کارەکاندا دەگەرتێت کەم کەرت و هێنکاری نەم نازەنە تەریەو بێکە نەوێ لەڕێکەڵەبەر نەو نازەنە تەریە وەک و وەرۆزێنەرێکی تازە ناوومو دەکات، بێکترین کارتی لەدۆسیەو زیری مەدالەکاندا بێگومان کەرتی (سەگە) چوێکە نەویش (دوو گۆی، چوار قاچ، کێک... هتد) ی وەک مەگەکە هەب. نەم پرۆسەی ناوان و گۆڕین و دەست کاری کردنی نەو و وەرۆزێنەرە تەریە (مەگە) مژینی پێ دەگۆڕیت.

پرۆسەی مژین مەبای زیاد کردن و گەشەکردنی ژمارەو حۆی هێنکارییەکان بێ، بەتکو ئەبەر گەورەکردنی بارستایی هێنکارییەکان. ئەکەر هێنکارییەکان وەک سائۆبێک دانێن، نەو پرۆسەی مژین بێنێ ئەهەو کردە ناو بۆنەکەو گەورە کردنی ئەک گۆڕینی شێوەکە. وائە مژین پرۆسەیە کە دەبێتە حۆی گەورەکردنی هێنکارییەکان ئەک گۆڕینی شێوەی یان دروست کردنی هێنکاری تر، وائە مژین گۆڕاڵکاری جەلەبیتە (کمیە) ئەک جۆبەتی (کمیە) کەواتە پرۆسەی مژین نەو پرۆسەیە کە ئەمەبەرەو گۆڕان و دەست کاری و داتاشین لەو وەرۆزێنەر و دیاردەکانی دەرەویدا دەکریب بۆ نەوێ ئەکەل کەرت و هێنکارییەکانی ناوومویدا بگۆجیت، ئەبەر گۆی دان بەجەمەدەر و لۆمۆک و راستی و واقعی و وەرۆزێنەر و دیاردەکانی دەرەو.

۴- خۇگۇنجاندىن (المواعمة) (Accommodation) -

برىتتە ئېرۇسەي خۇگۇنجاندىن ئەگەل وورۇنلارنى دىاردەكلى جىھانى دەردە جەستەي مۇقۇ ئەرنىگەي كۆمەلىك مىكانىزىمى فىيۇلۇزىيە دەردەوام خۇي ئەگەل گۇرانكارىيەكلى جىھانى دەردەدا دەگۇنچىيىت، بۇ ئىمۇنە ئەگەر پلىي گەرما ئەدەردە گۇرانكارىيەكلى جەستەي مۇقۇ ئەرنىگەي غەرق پۇتتەمە ھەول دەدات كە خۇي ئەگەل ئەو گۇرانكارىيەكلى و پىرى جىھانى دەردەدا گۇنچىيىت، ئەگەر مۇقۇ ئەرنىگەيكى پۇتتەمە بۇ جىگەيەكى تارىك پۇتتە ئەو چاۋ ئەرنىگەي كۆمەلىك گۇرانكارىيە فىيۇلۇزىيە خۇي ئەگەل ئەو جىگە تارىكەدا گۇنچىيىت.... ھتە.

كەۋتە پۇسەي خۇگۇنجاندىن گۇرانكارىيە كىرىدە ئەجىھانى ئاۋەدە بۇ ۋەلا مەدەي پىيۇستى گۇرانكارىيەكلى جىھانى دەردە، بەيىچەۋانەي پۇسەي مۇي، پۇسەي خۇگۇنجاندىن ئاراستەكەي ئەۋەدە بۇ دەردەدە وورۇنلارنى دىاردەكلى دەردە گۇرانكارىيەكلى جەستەدا ئايە بەگۇ ۋەك خۇيان دەمىنەدە. (يەقۇب، ۱۹۸۲، س ۷۶).

مەدال كە بۇ يەكەم چار پۇو بەرۋى وورۇنلارنى پۇۋاۋىكى تازە دەمىنەدە، ئەو ھەول دەدات كە ئەرنىگەي كارت و ھىلكارىيە كۆنەكەۋە ماناي برايت و لىكى پەتەۋە، بەلام زۇر چار ئەم كاردى بۇ ئاچىتە سەرو سەركەۋى بەدەست ناھىيىت. ھەردە ھەسەك چارى تىرىش ھىلكارىيەكلى و چوون يەك بەو وورۇنلارنى پۇۋاۋە تەدە ئەدۋىيە كىرتەكەدا بۇ لىك دىۋەدە سىيەۋەي يە ئا ئەم كاتەدا ئەو مەدالە دەكەۋىنە بەردەم دۇو رىگا يەكەمىيان ئەۋەيە كە دەپىت ھىلكارىيەكلى بۇ ئەو وورۇنلارنى تەدە دىۋىت كات بىن دەپىت رىگاى دۇۋەم بەگىتە بەر ئەۋىش ئەۋەيە كە دەپىت دەست كارى يەكەك ئەھىلكارىيە كۆنەكان بىكات و گۇرانكارىيە تىپدا بىكات بۇ ئەۋەي ئەو وورۇنلارنى تازەيەي بى لىك پەرتىۋەدە ئەۋەرتىۋەدا جىگەي بىيىنەۋە، ئەم دۇو رىگاى ھەردەۋىكىيان ئاۋەدەيىن ئەپۇسەي خۇگۇنجاندىن، ئەبەرنەۋە خۇگۇنجاندىن برىتتە ئەپۇسەي دىۋىت كىردى ھىلكارىيە تازە يان دەست كارى و گۇرانكارىيە كىردى ئەھىلكارىيە كۆنەكەدا، كە ئەنەجەمى ئەو پۇسەيەۋە گۇرانكارىيە ئەۋەيەي رابىيەي و خۇي ھىلكارىيەكەدا دەپىت (لارىر چاۋى، ۱۹۹۰، س ۲۴)

بۇ ئىمۇنە كانىك مەدالى ئىمۇنەي پىشۋومان كە بۇ يەكەم چار ئەكىگەكەدا ئازەلىك (مانىگا) دەپىن و باۋىكى بى دەپىت ئەۋە جىيە؟ مەدالەكەش ئەۋەلامەدا دەپىت ئەۋە سەگە، ئا ئەم كاتەدا بەگەر باۋىك ۋەلامەكەي بۇ راست كىردەۋە جىۋارى ئىۋان مانىگا سەگى بۇ پۇون كىردەۋە رابىيە رىبەرى دەردەي خۇي ئازەلەكان ئەمەدەكەدا، ئەو مەدالەكە گۇرانكارىيە ئەۋەلامەكەدا دەكات و ئەرنىگەي دىۋىت كىردى ھىلكارىيەكلى تازە بۇ مانىگا دىۋىت ئەۋە دۇسىيە كىرتە كۆنەكاندا خۇي ئەگەل ئەو وورۇنلارنى تازەيەدا (مانىگا) دەگۇنچىيىت.

د. ھاۋسەلىكى (التعادل، التوازن) (Equilibrium) -

ھاۋسەلىكى بىر تىپتە لەرزىگەر كىرىدى بولۇپمۇر ئەگىرىش ۋە پارەھەتلى ۋە گەراشلىنىمۇ بۇ دۇچا ھاۋسەلىكى يىنىش كىرىش ۋە پارەھەتلىگە. بۇ ئىمۇنە ئەگەر مۇۋە ئەنەنجامى ئىرسىتىمۇ ئوۋىش كىرىش ۋە پارەھەتلى بولۇ، ئەمما دەپىت ئەمۇ مۇۋە بىكەۋىتە خۇۋ ئەپىگە ئىپىر كىرىدىمۇ گەراش ۋە ھەئىس ۋە كەۋنەمۇ خوارىلى دەست بىكەۋىتە، بۇ ئەمۇ ئەمۇ ئىرسىتى ۋە كىرىش ۋە پارەھەتلى رىكارى بىت ۋە بىكەۋىتەمۇ دۇچا خارائى ۋە ھاۋسەلىكى بۇ بىكەۋىتەمۇ. ئەھەمەن شىۋەش ئەگەر مۇۋە ئەپەك كاتدا دۇمۇ مەلى جىۋاۋۇ دۇمۇ ئىكەنەمۇ دۇمۇ ئەپەكلى ئەنەراپەرى يەك دىارەمۇ ئەلا دروست بولۇ، ئەمما ئوۋىش كىرىش ۋە پارەھەتلى دەروۋى دەپىت ۋە ھاۋسەلىكى ئىرى ۋە زانىيلى ئەدەست دەدات، ئىپەك دەپىت ئەپىگە ئىپىر كىرىدىمۇ پىرۇسە ئىرىپەكلى نەمۇ ئەمۇ كىرىش ۋە پارەھەتلى رىكارى بىت ۋە ھاۋسەلىكى بۇ بىكەۋىتەمۇ.

بۇچى ۋە جۇن زىرىكى ۋە ئىرى مىدال زىاد دەكاتە-

بەپىنى تىۋىپەكە ئىپەكلى ئەپىگە ئىپەكلى پىرۇسە مۇپىن ۋە خۇگۇچىلىمۇ (ئىش، مۇامە) پۇر لەدۋا پۇر رەپارى ۋە شەرەزى مىدال ۋە ژمارەمۇ خۇرى ھىكەرىپەكە بەرەمۇ زىاد بولۇ دەپۋات بىكەمەن كەشەكەردى زانىيلى ۋە شەرەزى مىدال يىش ئەكۇمەلىك ھۇكار دەپەستىت ئەۋالە (سارغ ۋە سەلامەتلى كۇنەندامى دەمەرى ئەۋەلى ۋە ھەستەۋەرەكە ۋە گەلەدەكە، ئىپەكلى ماددى ۋە كۇمەلىمەتلى، پىرۇسە كار لىككەردەن ئەپۋان مىدال ۋە ھەردۇمۇ ئىپەك كۇمەلىمەتلى ۋە ماددىكە).

بۇ ئەمۇ زىرىكى ۋە ئىرى مىدال ئەۋەلى كەشە بىكەت، دەپىت ھاۋسەلىكى بىۋان ھەردۇمۇ پىرۇسە مۇپىن ۋە خۇگۇچىلىمۇ رەپىرەت ۋە ئاپىت يەكەنكىن بەسەر ئەۋى لىدا زان بىت بۇ ئەمۇ ئەگەر كەسەك ھەپىت ئەردەمۇ ھەر وورۇتەدەكە بىرەت ئەلى ئەۋى پىرۇسە خۇسارەندى ئەگەلدە بىت، ئەمما ئەردەمۇ ئەمۇ كەسە دەپىت ئەۋەلى ژمارەپەكلى پۇر ئەپەكلى كەۋرە ئەلام ئەۋەلىت جىۋاۋۇ ئەپۋان شت ۋە وورۇتەدە دىارەدەكە بىكەت، ئەلام ئەگەر ئەمۇ كەسە ئەپەكەمۇ ئەمۇ ئەمۇ ئەپەكلى پىرۇسە خۇگۇچىلىمۇ ھىكەرىپەكە دەست كىرە پىرۇسە مۇپىن ئەمۇ ئەمۇ ئەمۇ كەسە دەپىت ئەۋەلى ژمارەپەكلى پۇر ئەپەكلى بىۋەك ۋە ئەۋەلىكلى پۇر بىۋەكلى بۇ كەشەندى (تەمىم) دەپىت ۋە ئەۋەلىت سەرىجى پۇدەۋۇ شە لىك جۋەكەن ئەدات كەۋەنە كار كىرىش بەتەندە ھەپەك ئەمۇ دۇمۇ پىرۇسەپە رەۋەرى رەپەكلى كەۋرە بەۋەلىتلى رەپەرى ۋە كەشە كىرىش زىرى تاك دەكەپەت.

كەۋەنە ئەۋەلى (مۇۋە، Balance) ئەۋان ھەردۇمۇ پىرۇسە مۇپىن ۋە خۇگۇچىلىمۇ پۇر كىرەكە بۇ كەشەتە بەۋەلى ھاۋسەلىكى (التعادل) ۋە زامى كىرىش كار لىككەردى بىۋان مىدال ۋە

زىنگە كەي، واتە ھۈسەنكى بىرىتتە لىپرۇسەي لىنگەرگەرتىن و يەكسەي و بالەسەي نىوان ھەردو پىرۇسەي مەزىن و خۇگوجاندن.

بۇ نەمەي زانىبارى و زىرەكى مىدال وەك پىنويست گەشە بىكات، دەبىت مىدال سەرىسەي تەواي خۇي ھەبىت و زۆرىيەي كاب لەخالەتتى جۈڭەو كاركرندىا بىت و زىنگەو جىھەننى دەردەش بىرىت لىپرۇسەي پىرۇداو سارەزايى تا كەبەي پەنگ خواردوى زىرەكى نەو مىدالە بىتەقنىتەو، ھەروەھا دەبىت ھەستەو ھەرو كۈنەمەي دەمەي نەو ھەرو گەلەندەكەي سارغ و سەلامەت بىن، نەو كاتە كارلىككردنى نىوان مىدال و زىنگەكەي زامى گەشەكردنى زىرەكى و زىرى دەكات.

دەتوانىن بەم نەمەي خوارمەو تىنگەبىستى جۈبەتتى كاركرندى پىرۇسەكەي (مەزىن، خۇگوجاندن، ھۈسەبەي) ناسان بىكەي. بۇ نەمەي مىداللىكى تەمەن يەك سال و چەند مەنگىك بۇ يەكەم جار باتۇنىكى گەورەي پىر لەھەو دەبىتتى، نەم مىدالە يەكەم جار لەرنگەي پىرۇسەي مەزىنەو ھەرو دەكات كە بەھەمەو ھەرو تەواي خۇي باووش بەو باتۇنەدا بىكات و بەرزى بىكاتەو، چۈنكە وا دەراتىت زۆر قورسە نەو بىت لىپەرنەمەي بارستايەكەي زۆر گەورەي، بەلام كەتەك ھەلىدەگەي، بۇي دەردەكەوت كە سووگەو بەو شىوۋەي نەي كە نەو تىنگەبىستەو، نەم جىوازي نىوان بارستالى و كىشى باتۇنە بۇ مەوۋەك مەنگى مىدالەكە داگىر دەكات و لەندەجەي كەي زانىبارىيەو تەوشتى جۆرە گەزى و نەزەجەتەك دەبىت (لەدەست دانى ھۈسەبەي) تا لەرنگەي پىرۇسەي خۇگوجاندەو ھەنگەبىيەكى نەو بۇ نەو تەوۋەيە (باتۇنى گەورەي پىر لەھەو) دروست دەكات و نەو گەزى و نەزەجەتەي زىكارى دەبىت و دەگەبىتەو دۇخى ھۈسەنكى (الغەل).

قۇناغەكەي گەشەكردنى زىرى (عەقلى) لىپرۇسەي پىچىيەو.

پىچىيە نەو بىروايە دايدە كە گەشەكردنى عەقلى مىدال نەجەند قۇناغەكەي تىدەبەرتتە، ھەرىكەك لىپرۇسەنەش خاسىيەت و تەبەئەتەنەتتى خۇي ھەمەو لەقۇناغەكەي تىرى جىا دەكاتەو، بەلام قۇناغى يەكەم دەبىت بەبناغە بۇ قۇناغى دووھەم و قۇناغى دووھەمىش بۇ قۇناغى سىھەم و قۇناغى سىھەمىش دەبىت بەبناغە بۇ قۇناغى چوارەم.

لەپرواي پىچىيە ھەمەو مىداللى دووۋا بەو قۇناغەندە تىدەبەرتتە و ھىچ مىداللىكىش ناتەبىت بىگانە قۇناغى سىھەم نەگەر بەقۇناغى دووھەمە تىدەبەرتتە، بەلام لەتەواناي زىنگەي مەي و كۆمەلەتتە ھەيە كە جىوازي لەنىوان نەو سالىمەدا بىكات كە پىچىيە دىبارى كىردو، بۇ نەمەي پىچىيە نەو بىروايە دايدە كە مىدالان لەتەمەي (۷) سالىمەدا بىن دەبىتە لىپرۇسە ھەست پىن كراوگەشەو (العملیات المرسوة)، بەلام مەرج بىيە مىداللى ھەمەو جىھان لەتەمەي (۷) ھەفت سالىمەدا بىچە نەو قۇناغەو، چۈنكە نەو مىداللىيە لەرنگەي ھەزارو دواگەتەو دەزىن

له وانه یه له ته مهنی (۸) ههشت یان (۹) نۆ سالتا دا بچنه نۆ قۆناعمهوه، به لآم ههردمهیت بهو قۆناعمه دا تییه پرن هه رچه نه ده نوا یان ینش بکهون.

له لایه کی تریشه وه ره هکار بوون له قۆناعینک و چوونه نۆ قۆناعینکی ترموه له نۆوان شهو و پۆژنک یان چهنه پۆژنکی دیاری کراودا بوو بدات، راسته پیاچیه نه مهن و سانه کانی چوونه نۆ قۆناعه کانی دیاری کردوو، به لآم نه مهنش نۆوه ساکمه یهیت که لهو سال و کانه دا یه کسه ره گۆر نکاری به ده رمتی و جهوه هری بوو دمهات به لکو له وانه یه ههست به هیچ گۆر انکاری به کی بوون و نه مکره تاماوه یه کی دیاری کراو به که بن چوکه پرکار بوون له قۆناعینک و چوونه نۆ قۆناعینکی تر وه هک چوونه نۆ وه رینکی سال و پرکار بوونه له وه رینکی تر. نۆ مهوونه که ده لاین ۲/۲۱ وه رزی به هاره، نینر نه مه نۆوه ساکمه یهیت که یه کسه ره له ۲/۲۱ کهش و ههوا به یه هک خار ده گۆری و له ناسانی ههست به جیاواری پلهی که ره مای نیوان پۆژی ۲/۲۰ له کهل ۲/۲۱ ده که یل به پیچمه وانه وه له وانه یه تاره کپو نۆمه راستی مانگی (۴) چواریش ههچ حیواری به کی جهوه هری به دی نه که یل، به هه مان شیهوش به یه یهت ۹/۲۱ که سه رمتی وه رزی پیره تاماوه یه هک ههست به گۆراسی نه رمتی کهش و ههوا نا که یل. که وانه لهو سال و مانگ و پۆژانه رینه تر نۆ دیاری کردنی وه رو قۆناعه کانه به شیهو یه کی راستیانه به مه نهستی تیوری به لآم مه رج نیه به هه مان شیهو گۆر انکاری پراکتیکی و نه رمتی بوو بدات. به لآم ده توانی به حاکمی دهست ییگر دیان دابننن. به ره وای پیاچیه مروه لهو دۆژمه که له دایک ده ییت لده گاته قۆناعی کاملی له لایه یی عه قلیه وه به چوار (۴) قۆناعی سه ره کیدا لیده یه ریت، که قۆناعه کانیش نه مهنی لای خوار بوون.

۱- قۆناعی (ههستی- جووله یی) (المرحلة الحسية- الحركية).

نهم قۆناعه له کانی له دایک بووله وه دهست یینه کات و تریکه ی دوو سالی یه که می ژیا یی مه دال ده حیه ییت. پیاچیه نهم قۆناعه ی نۆ تاره قۆناعی (ههستی- جووله یی) (حسن- حرکی) نهویش له نه ره نۆمه یه که مه دال نهم قۆناعه دا به پله ی یه که م بهت به هه سه وه ره کان (الجواس) و جووله ی نه مانه کانی لهشی ده به ستیت له کانی شاره زا بووی ژینکگو کۆکرده وه ی زانیاری ده رباره ی چوارده وری. مه دال (شیره جوړه) رۆر به ده مکه ن نهم قۆناعه دا به نا بۆ به کاره یینی زمان و هیهماکان (اللغة و الرموز) له کانی خو سارانه دا دمهات، چوکه چالاکیه کانی نهم قۆناعه یینه داو یه یان به به کاره یینی زمان و هیهماکان یه، بۆ مهوونه نهم قۆناعه دا مه دال هیری نۆوه ده ییت که لهو شت و یاریه ی له ژیر سه رین و یشتیدا شاردراوه تاره یینه دۆژمه یان نام و جیز له راوه شانسی شه قه (زهنکۆنه یه هک) که به لانه کهیدا هه نواسراوه وه رگریت، یان لهو شته ی که کهوتۆله ژیر کورسه که وه ده ری به ییت. نهم چالاکیه یی یینه داو یه یان به به کاره یینی زمان و هیهماکان و ونه عه قلیه کان یه، نهم چالاکیه وه چه نه ها چالاکی تر نۆ ده برین له چالاکیه کانی ینش قۆناعی فیر بووی زمان و به کاره یینی. نهم قۆناعه ده ییت به ره هک و ریشه و بانه بۆ که شه کردنی ژیری بوویانه یی قۆناعه کانی تر.

مه دال کانتیک له دایک ده ییت له ها چهنه کات و زانیاری هیه کاره یه کی که م و به چوکی نۆ خو سارانه ی له کهل ژینکگو ده وری به ره کهیدا هیه، که نه وانه ش بریتین له (نوا یی مری شت

يگرتن بەدەستەگانى، ھاۋار كۆرۈش، قوۋت دان، يەلپەقازى ئىبارىتىك.... ھند)، ئەم ھېنگارى و
توانستەن بۇ مەۋەن و ھەك پەمەك (غريزة) تارادىيەك يارمەنى مەنومو خۆسازانلىقى
(التكيف) شيرەخۆره لىكەل زىنگەكەيدا دەمدەن. بەلام لەئەمەنى (۲) دوو سالىدا جۆرو بارستايى
و زمانەي ھېنگارىيەكان زياترو گەورمترو ئالۋرتەر دەين ئەمبوش لەئەججامى ھەردوو پرۇسەي مەين و
چەگونجاننەم.

بیاجیه قوناغی (ههست- جووئیهی) بهسەر شهش (٦) قوناغی بچووکترا دایهش دهکات که نهو قوناغهش نه ماله ی لای خواوهوون!

١. قَوْنَاغِي يَدْرَجُهُ كَرْدَارُهُ كَانَ (الأفعال المنعكسة): -

لەم قوناغە ئەيەكەم چرکەم ئەدایک بوونەوه تاکو تایی مانگی ئەکەم زبانی شیرە خۆرە دەخایەنیت. لەم قوناغەدا شیرەخۆرە لەرێگی ژمارەیهک پەرچە کردارەوه (کە هەر ئەکاتی لەدایک بوونەوه هەن و منداڵ فێریان نابیت) خۆی ئەکەت چوار دەورە کەیدا دەگووچینی، ئەو پەرچە کردارانەش بریتین لە (توانای مەمەک مژین و قووت دان، وەلامدانەوهی هەموو ئەو وورۆژنەرانە کە نزیک دەم و ئێوی دەکەوتەوه) لەم مانگەدا زیاتر گەشە دەکەن. هەموو زانیاری و زێرەکی منداڵ لەم قوناغەدا ئەچوارچێوەی ئەو پەرچە کردار و پەڕەکانە دەرناییت. جیوازی لەنتوان وورۆژنەرەکاندا ناکات، واتە جیوازی لەنتوان مەمەکی داکی و یارچە قووماشیکدا ناکات.

٢. **كرداره سه‌رمه‌ناییه خولودکان (الأفعال الدورية الأولى) -**

لهم قوناغه له کوتایي مانگی په کهم دست پنده کات و مانگی چواره م کونایي دیت، واته نریکه ی (۳) سئ مانگ ده خایه نیت، گریگترین گورانکاری که لهم قوناغه دا روو دعات، نهومیه که نهو په رچه کردارو چالاکیه په مکی و بو ماوا له مندا ل زوو زوو دووباره یان ده کانه وه به لآم به بی نهومی هیچ مبه ست و ناکامی کی دیاریکراو نیکی، واته تنها دووباره کردن نهومیه کی بی ناکام و مبه ست و هیچ کاریگه ری و روئینی دیاری گراوی له سر زیسکه نابیت. بو نمونه شیر خوره لهم قوناغه دا چهند جار پرؤسه ی (مژین، کردن نهومی ناوله بی دست و داخستن، هه له شیی و په له قاره ی دست و قاجه کان.... هند) دووباره ده کانه وه، به لآم هیچ گورانکاریه ک له زینگه دا ناکان، هه روه ها لهم قوناغه دا چهند چالاکیه کی نوی درده کهویت و هه ندیک گورانکاری لهیه رچه کردار کانه دا روو دهن، بو نمونه شیر خوره فیری په نجه مژین ده بی، به چاره کانی دوا ی نهو روواکیه ده کهویت که له به رانبه ری درده کهویت، سه رو ملی بو نهو شونه و درده گبری که دمگی نیومدیت، جیاوازی کردن له نیوان هه ندیک له وورؤیه ره کان، شیر خوره ده توانیت جیاوازی له نیوان نهو شووشه یه دا بکات که شیر ی تیایه له که ل نهو شووشه ی که شیر ی قنبا فیه، واته نهو شووشانه نامژیت و له سه ریان به رده وام نابیت که شیر یان لینه یه ته دره وه. بهم نیومیه لهم قوناغه دا شیر خوره هه ندیک چالاکی نوی فیر ده بیت و ژماره یه کی تر هیلکاری بچوه ک و ساده دروست ده یل.

۳. کرداره ناوهندییه خو لاوه کان (الأفعال الدورية الثابته):

لهم قوناعهش له مانگی چواروه ده ستا پښ ده کات و له مانگی (۸) هشتا کوټایی دښت. لهم قوناعه به دواوه، ژوردهی چالاکي و کرداره کانی منداډ مه ده ست و ناماجی تاییه تی خو یان همیده منداډ دهیه ویت له پښگه یانه وه کار له ژینگه و چوارده موره کهی بکات، بو نمونه کتیک منداډ لهم قوناعه دا به ده ست و قاجه کانی به نهو باریه دا ده کیشی که به لاسکه کهیدا هه ټواسراوه، مه ده ستی تاییه تی خو ی هه یه نهویش تام و چیر و هرگرتنه له خو ولاندن و لهم سهر و نهو سهر کردی نهو یاریه، یان کاتیک شق شقه و زمگوله کهی را ده وه شینی، مه ده ستیه تی که گو ی بیستی دهنگه کهی بییت.

وه ک دهرده که ویت منداډ لهم قوناعه دا به پښکهوت نهوهی بو دهرده که ویت که چالاکي و هه ټس و که پښکی نهو (قاج یان ده ست را وه شانندن) ده بیته خو شی و گوړانکاری له ژینگه کهیدا (جو ولاندنه وهی یاری یان دهنگ دروست بوون). ههر له بهر نه وه شه که منداډ دوا ی نهو حره جهیده ها جاری تر نهو چالاکیه دووباره ده کانه وه بو نهوهی نهو گوړانکاری به بیستی که له ژینگه کهیدا روو دهن، که نه مهش به گوړانکاری به کی گریگ له نواری عقلی نهو منداډه دا دانه ریت، چونکه له قوناعی پت شوونر منداډ هیچ مه ده ستکی دیاری کراوی له چالاکیه کاید، نه وو، به ټکو له نها بو دووباره کردنه وه بو به ک بو گوړانکاری کردن له ژینگه کهیدا. هه روه ها لهم قوناعه دا منداډ ده توانیت هه ردوو ده ست و هه ردوو چاوی له یه که کاند، بو به ناکام که باندنی کاریک به کار به نییت، ههر نه مه شه وای لیده کات که هه موو نهو شتانه بگریت که ده که ونه به رده ستی.

۴. هم ناههنگی و هاوکاری نیوان هه موو کرداره ناوهندییه خو لاوه کان (التارر بین

الأفعال الثابته):

لهم قوناعه ده که وینه نیوان مانگی هشت و دواورده (۸ - ۱۲). لهم قوناعه دا زاییاری و عقلی منداډ ریتر که شه ده کات و منداډ هه ول دده ت که نهو زاییاری و شاره زاییانه ی که هه یه تی بو هه ټه یان و زایینی هه ندیک گپرو گرت به کاریان به نیتی. نه گهر له قوناعی پت شو به ده ست و قاجه کانی سهرین و پشیه کی ده خو ولاند بو نهوهی تام و چیر له خو ولان و که ونه خو اروهی وریگریت، نهو لهم قوناعه دا به ده ست و قاجه کانی لهم سهرین و پشیه ده خو وینتی نه که به به ناو نهوهی تام و چیر لهو چالاکیه وریگریت، به ټکو به مه ده ستی دوزینه وهو گهران به دوا ی نهو یاریه دا که له ژیرید شاردرا و نه وه. واته لهم قوناعه دا منداډ هیری نهو ده بیت که هه ندیک ستا نامراو که ره ستهن (الوسيلة) (جو ولاندی سهرین) بو که یشتن به هه ندیک مه ده ست و ناماجی دیاریکراو (دوزینه وهی یاری). که ونه لهم قوناعه دا ده توانیت په یوه دی نیوان هوو مه ده سته کن (الاسباب والغایات) هه ست پښ نکات و هاوکاری له نیوانیادا بکات و پښکهوت بو به ک چالاکي به کاریان به نیتی، که نه مهش به گوړانکاری به کی گریگ له بوونیانی عقلی منداډ دانه ریت.

5- سێههم کرداره خوڵاوهکان (الأفعال الحرة الثالثة): -

ئهم قۆناغهش دهکەویتە نێوان (۱۲ - ۱۸) مانگی تەمەنی منداڵەوه. ئهم قۆناغهدا منداڵ دهیهویت لهپێگه‌ی (هه‌ولدان و هه‌له‌ کردنه‌وه) (اشاره‌ راخطاً) ژینگه‌که‌ی تاقی بکاته‌وه‌و له‌میان‌ه‌ی چهند جار دووباره‌ کردنه‌وه‌ی ئهو هه‌ولدان و هه‌له‌ کردنه‌وه‌ له‌جوار دهوره‌که‌ی تێیگات و زانیاری زیاتر دهرباره‌ی گۆیکاته‌وه‌. ئهم قۆناغه‌دا په‌نا بۆ زیاتر له‌یه‌کێک له‌و کردارو چالاکیانه‌ی قۆناغه‌کانی پێشوتر ده‌بات و هه‌ول دده‌ات له‌پێگه‌یان‌ه‌وه‌ خۆی له‌گه‌ڵ ژینگه‌که‌یدا بسارێنی، بۆ نموونه‌ له‌قۆناغی پێش‌ه‌ویدا به‌قاچه‌کانی سه‌رین یان پش‌تیه‌کی ده‌جوولاندو به‌دوای یارییه‌که‌ی ژێریدا ده‌گه‌ڕا، به‌لام ئهم قۆناغه‌دا بۆ گه‌یشتن به‌ ئهو مه‌به‌سته‌ی پێش‌ه‌و (دۆزینه‌وه‌ی یارییه‌که‌) په‌نا بۆ زیاتر له‌چالاکیه‌ک ده‌بات، واته‌ نه‌ک به‌ته‌نها به‌قاچه‌کانی به‌ئکو ده‌سته‌کانی و شق شقه‌که‌ی ده‌ستیشی بۆ هه‌مان مه‌به‌ست به‌کار ده‌هێنی، چونکه‌ ده‌یه‌ویت بزانیته‌ کام له‌و چالاکیانه‌ (قاچ، ده‌ست، شق شقه‌) جوولاندن له‌هه‌موویان کاریگه‌رتر و باش‌تره‌ بۆ گه‌یشتن به‌مه‌به‌سته‌که‌ی که‌ ئه‌ویش دۆزینه‌وه‌ی یارییه‌ شاراوه‌که‌ی ژێر سه‌رینه‌که‌یه‌. واتا منداڵ ئهم قۆناغه‌دا ده‌یه‌ویت هه‌موو کردارو چالاکیه‌کان تاقی بکاته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی بزانیته‌ کامیان له‌هه‌موویان باش‌تره‌.

ئهم قۆناغه‌دا ژماره‌ی هێلکارییه‌کانی زیاتر ده‌ییت و شێوازو رێگا چاره‌ی زیاتر بۆ گه‌یشتن به‌ئامانجه‌کانی فێر ده‌ییت، ئێنجا ئه‌گه‌ر له‌پێگه‌ی هێلکارییه‌ گۆیه‌کایه‌وه‌ نه‌یتوانی گه‌رفته‌ تازه‌کانی چاره‌سه‌ر بکات، ئه‌وا په‌نا بۆ دروست کردنی هێلکاری تر ده‌بات یان گۆڕا‌کاری و ده‌ست کاری له‌هێلکارییه‌ گۆنه‌کانیدا ده‌کات تا‌ب‌توانیت ئهو گه‌رفته‌ تازه‌ی پێ چاره‌سه‌ر بکات. واته‌ هه‌ر له‌هه‌ولدان و تاقی کردنه‌وه‌و گه‌ڕان به‌دوای رێگا چاره‌ی تازه‌دا ده‌ییت.

6- قۆناغی دا‌هێنانی شێوازی نوێ (مرحله‌ اختراع وسائل جدیدة): -

ئهم قۆناغه دهکەویتە نێوان (۱۸ - ۲۴) مانگی تەمەنی منداڵەوه. منداڵ ئهم قۆناغه‌دا هه‌ول‌ده‌دات که‌ له‌پێگه‌ی ژیری و ئهو توانسته‌ عه‌قیاله‌ی که‌ هه‌یه‌تی (بیرکردنه‌وه‌، به‌راورد کردن، لێک دان‌ه‌وه‌.... هتد) کردارو شێوازی نوێ و رێگه‌چاره‌ی سه‌رکه‌وتوو‌تر بۆ هه‌له‌هێنان و چاره‌سه‌ر کردنی گه‌رفته‌کانی جیهانی دهره‌وه‌ی ئه‌دۆزێته‌وه‌. زۆر جار منداڵ ئهم قۆناغه‌دا له‌به‌رده‌م گه‌رفته‌کاندا هه‌لو‌بسته‌ ده‌کات و ئێیان وورد ده‌ییت‌ه‌وه‌و سه‌رنجیان دده‌ات، وه‌ک ئه‌وه‌ی بیریان لێ بکاته‌وه‌ پێش ئه‌وه‌ی هیچ چالاکیه‌ک به‌ئاکام بگه‌یه‌نیت. واته‌ سه‌بری لایه‌نه‌ حیا‌جیا‌کانی گه‌رفته‌که‌ ده‌کات و وه‌ک ئه‌وه‌ی به‌راورد‌کاری له‌نیوانیاندا بکات، که‌ ئهم گۆڕا‌کارییه‌ش به‌لای پیا‌جیه‌وه‌ به‌یه‌که‌م هه‌لنگاوی (ساد‌ه‌و سا‌کاری) دووربینی و بیر کردنه‌وه‌ی وێنه‌دار (التفكير التصوري) داده‌نریت.

بۆ نموونه‌ به‌کێک له‌و منداڵانه‌ی که‌ پیا‌جیه‌ تاقی کردنه‌وه‌ی ئه‌سه‌ر ده‌کردن، به‌نیازی ئه‌وه‌ بوو که‌ زنجیرێک به‌خته‌ ناو شووشه‌یه‌که‌وه‌، که‌ ده‌می شووشه‌که‌ له‌هه‌ستووری رنجیره‌که‌ به‌جوو‌ک‌ر بوو،

میدانه‌که یه‌ک دوو جار هه‌وئیدا به‌لام که زانی رنجیره‌که ناچینه ناو شووشه‌کهوه ئیجا هه‌ئوئسته‌یه‌کی بۆ کردوو، جارتیک سه‌یری ده‌می شووشه‌کهوه جارتیکش سه‌یری نه‌ستووری رنجیره‌که‌ی کرد. وه‌ک نه‌وه‌ی بیر له‌و گه‌رفته‌ بکاته‌وه‌و به‌راورد نه‌یوان ده‌می شووشه‌کهوه نه‌ستووری رنجیره‌که‌دا بکات، دوا‌ی که‌مینک واری له‌رنجیره‌که‌هه‌ناو جارتیکی تر هه‌وئێ نه‌وه‌ی نه‌دا که رنجیره‌که‌ ناو شووشه‌کهوه که‌وانه‌ دوور نیه‌ که‌ بیرکردنه‌وه‌و هه‌ئسه‌نگاندن وه‌ک دوو پرۆسه‌ی عه‌ق‌لی له‌م قۆناغه‌دا چه‌کهره‌ بکه‌ن. به‌لگه‌ش نه‌وه‌یه‌ که‌ مه‌دا‌ل له‌قۆناغی پێشوودا هه‌ر له‌سه‌ر چالاکی و هه‌وئیدانی رنجیر خسته‌ ناو شووشه‌که‌ به‌رده‌وام ده‌بێت و هه‌یج هه‌ئوئسته‌یه‌کیش له‌به‌رده‌م نه‌و گه‌رفته‌دا بکات و زۆر به‌زه‌حه‌تیش واز له‌و هه‌وئیدان و نا‌قی کردنه‌وه‌ی ده‌هێنێ. نه‌مه‌ش ریا‌تر بۆ نه‌وه‌ ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ که‌ له‌قۆناغی پێشوو هه‌ست به‌حیاواری نیا‌وان ده‌می شووشه‌و نه‌ستووری رنجیره‌که‌ بکات. (کۆنجر، ۱۹۷۰، م ۱۶۸-۱۵۰).

له‌م قۆناغه‌دا نه‌و توانیه‌ بۆ مه‌دا‌ل دروست ده‌بێت که‌ وینه‌ی عه‌ق‌لی بۆ دیاردنه‌کان دروست بکات و هه‌ر له‌پێگه‌ی نه‌و وینه‌ عه‌ق‌لیانه‌وه‌ بیر له‌چاره‌سه‌ر کردنی گه‌رفته‌کان بکاته‌وه‌.

ب- قۆناغی پێش پرۆسه‌ مه‌نتقیه‌کان (مرحله ماقبل الاجرائیه) -

له‌م قۆناغه‌ ده‌که‌وینه‌ نیا‌وان (۲ - ۷) سا‌لی نه‌مه‌یه‌وه‌. له‌م قۆناغه‌دا کۆمه‌لێک گۆڕانه‌کاری گه‌رگ روو ده‌دات و ده‌لی له‌سه‌یمه‌و خاسیه‌نه‌کانی نه‌م قۆناغه‌و له‌قۆناغی پێشووی جیا ده‌که‌یه‌وه‌، گۆڕانه‌کارییه‌کانیش له‌مانه‌ی لای خواره‌وه‌ن.

۱. گه‌شه‌ کردنی زمان و هه‌ر بوونی هه‌ماکان. ۲. له‌کاره‌ینان و تێگه‌یه‌شتنی چه‌مه‌که‌کان (المفاهیم الرمزیه) له‌جیاتیی شته‌ هه‌ست پێکرا‌وو فیزیقیه‌کان. ۳. زالی بوونی دیاردنه‌کانی گیان به‌به‌ردا کردن (الاحیایه) و توانای دروست کردن (الأصطاعیه)، خۆ په‌رستی و خۆیه‌تی به‌سه‌ر بیر کردنه‌وه‌ی مه‌نتقیانه‌و گیانی ها‌وکاری و پێکه‌وه‌ کار کردن و دیالۆگ. ۴. قسه‌کردن له‌سه‌ر شیا‌وری مۆبۆلۆزو زۆرنه‌ی کات ئا‌راسته‌ کردنی بۆ جودی خۆی به‌ک به‌مه‌یه‌ستی دیالۆگ و را‌گۆڕینه‌وه‌و گه‌ت و گۆ له‌گه‌ژ که‌سانی تر. ۵. سه‌ره‌که‌وتن له‌لێکه‌دا‌یه‌وه‌ی مه‌نتقی دیاردنه‌ هه‌زیقه‌کان.
- له‌مانه‌و چه‌نده‌ها گۆڕانه‌کاری تر له‌گه‌رگه‌ترین سه‌مانه‌کانی پرۆسه‌ی ژیری مه‌دا‌ل له‌م قۆناغه‌دا. خان پیا‌جیه‌ نه‌م قۆناغه‌ به‌سه‌ر دوو قۆناغی بچو‌و‌کترا‌دا دانه‌ش ده‌کات، که‌ نه‌وا‌یش به‌رێنێ له‌:

ت- قۆناغی پێش چه‌مه‌که‌کان (مرحله ماقبل المفاهیم) -

له‌م قۆناغه‌ ده‌که‌وینه‌ نیا‌وان (۲ - ۴) سا‌لیانه‌وه‌، نه‌م قۆناغه‌ سه‌ره‌تای سه‌ره‌هه‌ئیدانی نه‌و چالا‌کانه‌یه‌ که‌ ووشه‌و هه‌ما‌کانی تێدا به‌کار ده‌هه‌یه‌یه‌. له‌م قۆناغه‌دا وه‌لامه‌دانه‌وه‌ی مه‌دا‌ل وه‌ک قۆناغی پێشوو نه‌نا‌ بۆ شته‌ ماددی و فیزیقیه‌کان نیه‌، به‌ئێ‌کو مه‌دا‌ل هه‌مان وه‌لامه‌دانه‌وه‌ی شته‌ ماددی و

فیزیکیه‌کسی بۆ نه‌و هیناو ووشانه‌ی که گورارست له‌و شته‌ ماددی و فیزیکیانه ده‌کەن هه‌یه. هه‌روه‌ف مه‌دال لهم قۆناعه‌دا هه‌ولده‌دات که چاره‌سه‌ری هه‌بێدیک نه‌گه‌رته‌کان له‌ریگه‌ی بیرکردنه‌وه‌و به‌کاره‌یه‌انی ووشه‌و هیناکانه‌وه‌ بکات واته مه‌دال ده‌توانیت مانی تاییه‌تی به‌هیناو ووشه‌و دیارده‌ حیاچیاکاسی زیان بدات و له‌جیانی یه‌کتری به‌کاریان به‌ینی.

بۆ نموونه مه‌دالی کج لهم قۆناعه‌دا ده‌توانیت بووکه شووشه‌که‌ی وه‌ک هینایه‌ک بۆ مه‌دالی راسته‌قییه به‌کار به‌ینی و له‌که‌ل نه‌و بووکه شووشه‌ لیگیانه‌دا بکه‌ویه که‌ف و گۆو چیرۆکی بۆ بگێڕینه‌وه‌و که‌له‌ی و کارانه‌ی له‌ده‌ست بکات و نامۆزگاری و پێشمانی بکات، له‌هه‌مان کاتدا مه‌دال لهم قۆناعه‌دا ده‌توانیت داره‌که‌ی ده‌ستی بکات نه‌هه‌سب و گۆی درێژو سواری بێت و غار غازی بێت، نه‌هه‌س نه‌وه ده‌گه‌یه‌یت که لهم قۆناعه‌دا نه‌و بۆچوون و بیرو باوه‌ره‌ له‌ای مه‌دال دروست ده‌بێت، که هه‌بێدیک شت ووشه‌و هیناو مان بۆ هه‌بێدیک شتی نه‌و ده‌توانیت له‌جیانی نه‌و بۆ هه‌مان مه‌به‌ست به‌کار به‌ینه‌ری، که لهم توانسه‌ له‌قۆناعی بێشوو له‌ای مه‌دال به‌بوو.

لهم قۆناعه‌دا له‌توانای مه‌دالدا نه‌یه که چه‌مه‌که‌ن دروست بکات و له‌م‌ایان تییگات و هه‌روه‌ها ناشتوانیت مانی شته‌کان هه‌لبه‌ینه‌جیت (الاستدلال)، چونکه مه‌دال له به‌شیک و پارچه‌یه‌کی بچووکه‌وه‌ باز ده‌دات بۆ به‌ش و پارچه‌یه‌کی تر، بێ نه‌وه‌ی له‌توانایدا هه‌بیت له‌به‌شیکه‌وه‌ (جزء) بچیت بۆ هه‌موو (گه‌شت، الک) یان له‌ (هه‌مووه‌) وه‌ بۆ (به‌ش) یک.

١. قۆناعی تین تیب (المرحلة الحسية)

لهم قۆناعه‌ش ده‌که‌وته‌ بێوان (٤ - ٧) سالانه‌وه‌، مه‌به‌ست له‌ (الحس) (Intuitive) نه‌و حۆره‌ بیرکردنه‌وه‌یه که راسته‌و حۆو کت و پر بۆ رایی دیارده‌کان له‌دایک ده‌بیت، به‌ینی نه‌وه‌ی پشت به‌هه‌نگه‌وه‌کاسی بیر کردنه‌وه‌ی مه‌نتیقی و ئیک دانوه‌و شته‌ل کردنه‌وه‌ به‌هه‌ستیت، که رۆز جار وه‌ک (تحمین) و قه‌بلاندن و بریاری خێراو له‌ناکاوه‌ ده‌رده‌که‌وتت بیر کردنه‌وه‌و زانیانی مه‌دال لهم قۆناعه‌دا له‌و حۆره‌ بیر کردنه‌وه‌یه که رۆز جار مه‌دال به‌ئیکه‌ی راستی و مه‌نتیقی بۆ سه‌له‌مانی بریارو بیر کردنه‌وه‌کسی پێ نه‌یه.

مه‌دال ده‌توانیت چه‌مکی به‌ره‌راوانتر و بیر کردنه‌وه‌ی و نه‌ه‌داری نا‌ئۆرتەر بۆ چاره‌سه‌ر کردنی هه‌گه‌ر گه‌رته‌کاسی به‌کار به‌ینی، هه‌رچه‌نده‌ له‌یه‌ک لایه‌ن و گۆشه‌ لیگی له‌سکیشه‌وه‌ ده‌روانیه‌ته‌ دیارده‌کاسی زیان و لیکیان ده‌دانه‌وه‌ چونکه هیشتا نه‌و توانایه‌ی له‌لا دروست نه‌بووه که له‌هه‌موو گۆشه‌و لایه‌که‌وه‌ به‌روانیه‌ته‌ گه‌رت و دیارده‌کاسی زیان.

بۆ نموونه نه‌گه‌ر دوو شووشه‌ (که‌مۆته، بیکه‌ری) وه‌ک یه‌ک پر بکڕین له‌سه‌یه‌یه‌ک و بێشانی مه‌دال ندریت نه‌وا لهم قۆناعه‌دا لهم مه‌داله‌ ده‌توانیت بریاری راست بدات و بکیت که شته‌ی ناو هه‌ردوو شووشه‌که‌ یه‌کسان، به‌لام نه‌گه‌ر له‌به‌ره‌رجاوی مه‌داله‌که‌ شته‌ی یه‌کێک له‌دوو شووشه‌که‌مان

کرده ناو شووشه یه کی باریکتر و درېتر نهوا بریاری مندا له که لهم حاله نه دا نه وه یه که شله ی ناو شووشه باریک و درېزه روتره. بو مندا له که لهم قوناعه دا نهو بریاره ددا؟ له بهر نه وه یه له توانای مندا له یه که هه موو لایهن و به شه کالی نهو دیارده یه له بهر چاو بگریت، نهو نه دا حیسب بو یه ک لایهن ده کات و بریاره که ی خیر او له نا کوه، نهو کاتیک ده لیت شله ی ناو شووشه باریک و درېزه که روتره نهو نه دا حیسابی بو درېزی شووشه که کردوه و ناتوانیت له یه ک کاند درېزی شووشه باریکه که له گه ل پانی شروشه کورت و بچو که که به راورد بکات و بریاری راست و دروست بدات. چونکه بریاری راست نه وه یه که مندا ل درېزی و پانی و قولایی و سارستانی هه ردوه شووشه که له بهر چاو بگریت و بگانه نهو راستیه ی که شله ی ناو هه ردوه شووشه که یه کسان. به لام مندا ل له ته مه ی (۶ - ۷) سالن به دواوه ده توانیت بریاری راست نهو بار میوه بدات، نهویش له بهر نه وه یه که هه موو لایهنه کالی دیارده و گرته کان له بهر چاو ده گریت و هېچیان پشت گوی راحت واته نه گهر له مندا لیکي ته مه ن (۵ - ۶) سالن یرسیار بکه ی، بوچی شله ی ناو شووشه ی یه که م روتره له وه لامدا ده لیت له بهر نه وه ی درېتره به لام مندا لی ته مه ن (۶ - ۷) سالن به دواوه که ده لیت یه کسانه، هوکشی بو نهو ده گه رنینه وه که راسته شووشه ی یه که م درېتره به لام ته سکره هه روه ها له گه ل نهو شدا که شووشه ی دووه م کورتره به لام پان تره، که واته هه ردوه شله که یه کسان.

که واته لهم قوناعه دا مندا ل نهو زانیاریه ی له لایه که برو چه بدیتی (کمیة) ملاده کان له گه ل نهو شدا که جوړو شیه ی شووشه و ده ره کانیس ده گوردرن هه روه ک خوین ده مینه وه، واته تله گنه ته مه ی (۶ - ۷) سالن به دواوه له مانای به گورې ماده (بات المادة) تیا گهن. که واته هه ر چ کاینک نهو توانیه له لای مندا ل ده رکوت که برو چه بدیتی شله کان و ژماره ی شته کان به گورینی شیه و سارستانی و ده بگی شووشه نهو ده رانه ی که تیان ده کرس با گوردرن، نهو مانای نه وه یه که مندا ل پنی لوه ته قوناعی پرؤسه زیریه هه ست پیکر او ده کانه وه که نهویش قوناعی سیه می نیوریه که ی بیاجیه یه.

ده توانین بکین له قوناعی پش پرؤسه مه نیقیه کان، عه قلیه ت و بیر کردنه وه ی مندا ل له زور لایهنه وه پنی به ملو به لکه ی زانسته، بو زیاتر شاره زا بوون له سیمو خاصیه ته سهره کیه کالی لهم قوناعه، ده توانین لهم نمونه ی خواره وه باس بکه ی.

۱. نه گهر یرسیار له مندا لی لهم قوناعه بگریت نه مرؤ بوچی رور دیار یه، رور وه لامی وه ک (له بهر نه وه ی له حوشه، عاجزو پنی تاقه ته، حه وتوه) مان چک ده که ویت، چونکه مندا ل هویه راسته قیه که ی که هه روه نارایت، به لام له قوناعی سیه م ده توانیت وه لامی راست بداته وه

۲. مندا ل له سهره نای لهم قوناعه دا گیان به بهری هه موو شیکدا ده کات، به لروای نهو نه گهر بزمار به دیواردا دایکوتین نهو له نه بجای چه کوش و داکونه وه نارار ده کیش، هه روه ها نه گهر قاجی بهر کورسیه ک که وت و ناراری پنی که پش نهوا به کورسیه که دا ده کیش و نه عه قلی حوی توله ی لیده کانه وه و کورسیه که ش نازاری پنده کات، به لام پاش ماوه یه که که راییاری زیاتر ده بیت

تهدا گیان دهکات به بهر نهو شانهدا که دهجوئین، وانه لهم کاتهدا بر سرو دارو بهرد بن گیان، بهلام یابسکیل و ماشین و مانگ و نهستیرمو ناوو گهلای دار گیانیاں ههیهو حاوهن ههست و سۆز، چوکه دهجوئین، بهلام دواى نهوى که رانیاری مبدال زیاتر دهیت و شارمزاى ههیدیک دیاردهی تر دهیت، نهو کانه گیان و سۆرو ههست تهدا دهات به نهو ستاههی که خویان دهجوئین بهک کهسانی تر بیان جوئین، لهم کاتهدا گهلای دارو ماشین و یابسکیل گیان و ههست و سۆزیاں به بهر نهوى کهسانی تر دهیاں جوئین، بهتکو مانگ و پۆرو ناوو نازهل گیان و ههست و سۆزیاں ههیه چونکه خویان دهجوئین، بهم شیهیه پۆر له دواى پۆر گۆرانکاری له بۆچویه کانیدا دهکات تا له کۆنایی لهم قۆناعهدا تهدا گیان و ههست و سۆز به نهو گیانهوهرانه دهات که شیهیه بهو مافهن وهک مرۆف و نازهل و بووهوهره کانی تر.

٣. لەم قۆڵاغدا مەداڵ لەو بێروایە دایە کە هەموو دیاردەکانی چوار دەور دروست کراون، بۆ ئەمۆبە ئەکەر پرسیاری ئەمۆی لیبکەری کێ شاخی دروست کردووە؟ لەوێدا دەتێت (کەسانی زۆر گەورەو رەبەلاح و سۆپەرمان گەل و حۆل و بەردیان کۆکردۆتەمۆو شاخ و گەردۆتەپۆتکەیان دروست کردووە، یان دەتێت کەسێکی زۆر بەتوانا چالێکی زۆر گەورە هەتکەندووو نۆی بۆ هێنووو دەریاو (پوشاری دروست کردوو) یان خودا حۆی شاخ و دەریای دروست کردوو... ەتە.

4. زمانی مەدال لەم قۆناعەدا لەخۆری (مۆمۆلۆز)د، واتە بەک لایەنیەو مەدال نایاستەهی خۆی دەگاتەوێو بۆ مەبەستی کار لیککردنی کۆمەلایەتی و ڤاگۆڕینەوێو دیاڵۆگ نەکاری ناهێتی، بۆ ئەمۆیه که چەند مەدالیکی (5-4) سالان لایەکەو قسە دەکەن هەریەکەیان بۆ خۆی قسە دەکات و گۆی ئەقسەي بەرابەرەکی نەگرت و جاری واش هەیه هەر هەموویان پێکەو قسە دەکەن، هەر نەمەشە که دەبێتە هۆی ئەوێ که گەت و گۆو دیاڵۆگ لەنێوان مەدالەدا سەرنەگرت، چونکه مەدال لەم قۆناعەدا ناتوانیت ڤاو بۆچوونی کەسانی تر لەبەرچاو بگرت و لەتوانایدا بیه که خۆی بچاته شوێنی ئەوان و بۆی ئەوان یاری بکات، چونکه ئەو وادەزانیت که هەموو کەس وەک ئەو بێر دەکەبەو، نازانیت که ڤاو بۆچوونی جیاواز لەڤاو بۆچوونی ئەو هەیهو ئەوانیە ئەو هەله بیت و کەسانی تر لەسەر هەق بێ. هەروەها ئەیه که لاو سەیری شتەکان دەکەن و ناتوانن لەخەو هەرو نەوڕۆکی دياردهکان و پێچهوانەي دياردهکان تێگەن، واتە ئەکەر ئەبیر کردبەوێو ئەحالیکی وەک (ا) دەستیان نەروێشتی کرد بۆ خانی (د) ئەوا ناتوانن ئەحالی (د)وێو بگەڕێنەو (مەکروسە) بۆ خانی (ا).

۵. دیاردهی خست گردن و هو چلو نرینه خانیچک (الترکین) زائنه له کاتی بیر کردیه و عیله، واته تمنا گرگی بهیه ک خال و لایه ن دمدن و وورده کاری و لایه نه کسی نری دیارده که پشت هکوی دهخن.

ج. قۇناغى پرۇسە زېرىيه ههست پىكر اوه كان (مرحلة العمليات العقلية الخمسة):

لهم قۇناغه دهكهونته نىوان سالفه كانى (۱۱-۷). لهم قۇناغهدها پرۇسهى بىر كردنهوهى مندان زۇر مهنتيموه لهتوانيدا ههيه كه بهه لگهى زانستى و مهنتىقى بهرگرى لهيرو بۆچوونه كانى حوى بكات و دهتوانيت هويه مهنتىقيه كانى ديارده سروشتيه كان ههست پى بكات. مندان لهم قۇناغهدها نكيت بهكۆيلهى بىر كردنهوهى بهك لايهنى، بهكۆ لهههوه لايهك و كۆشهيهكهوه سهيرى دياردهو گرتهكان دهكات و لهتوانيدا ههيه بهپنجهوانه شهوه (المعكوسية) بىر لهديردوهو گرتهكان بكانهوه، واته لهكۆتاييهوه بگهريتهوه نو سهرهتا، ههروهه لهم قۇناغهدها لهقاو و چوارچينهوى تهنيابى و خوځويى و خوځهرستى پررگارى دهيت و گيانى هاوكارى و دوستايهنى و نهياى نييدا گهشه دهكات و زمانيشى ناراستهى كهسانى تر دهكات و لهتوانيدا دهيت كه گفتوگو دياوگ بهناكام بگهيهيت و راو بۆچوونى كهسانى تر لهههراچاو بگريت و جىماب نو بهرامبههكهى بكات.

لهلايهكى تريشهوه دهتوانيت دياردهكان بهشيوهيهكى زنجيرهى بهك لهدواى بهك پۆل بكات، بهلام بىر كردهوه مهنتىقيهكهى ههر لهسوورى دياردهو گرته ههست پىكراوهكاندا دهسوورتيهوه ناتوانيت بهشيوهيهكى مهنتىقيانه بىر لهدياردوهو گرته واتادارو رووتهكانى (الظواهر المجردة والمعنوية) وهك (يهكسانى، ديموكراسى، راستگويى، دادوهرى، نارايهنى، مهردايهنى... هتد) بكانهوه.

لهم قۇناغهدها مندان دهگاته نهو بر وايهى كه كهسانى تريش وهك نهو بىرو باوهڤى حياوانيان ههيهو لهوانهيه بگهيه دهرنه نجاميك كه جياوار نيت لهو دهرنه نجامهى كه نهو بينيگه يشتوه، ههولدهات كه لهريگه بىرو بۆچوونى كهسانى تروه لهراست و دروستى راو بۆچوونه كانى حوى دنيا بيت. نيگومان لهم گيانى هاوكارى و تهناييهى مندانيش ههر لهريگهى كار ليككردنى كۆمهلايهتى و نيكه لاو بوونى كهسانى تروه گهشه دهكات.

لهم قۇناغهدها دهتوانيت وهك مرقۇنكى كامل بىر بكانهوهو دياردهكان شيتان بكانهوهو تيشيان بكات، بهلام بهمهريجيك لهسوورى ههسته وههكانيدا بيت. واته دهتوانيت هوى سروشتى (باران بارى، پۆز دهريهكهوتى... هتد) برانيت و بهلگهى زانستيشى (بهپنجهوانهى قۇناغى پيشو) بۆ دهتوانين بهچهند نمووهيهكه رياتر عهقيهى مندان لهم قۇناغهدها روون بكهينهوه لهوانه.

۱. نهگهر دوو شهوشه تا نيوه شلهى ليدا بيت، نيجا لهههراچاوى مندان ليكى (۹ - ۱۰) سالن شهكرهكه شهكر بجهيه ناو بهكيك لهشوشهكان، نهگهر پرسيارى نهوهى لييكريت كه ناوهكهدا ناوهتهوهو نامى ناوهكهشى شيرين كردوه بهلام مندان ليكى تههه (۵ - ۶) سالن ناتوانيت نهو وهلامه بدهوه.

۲. نه‌گەر پارچه‌یه‌ک قوری ده‌ستا کرد (هه‌ویر) له‌به‌رجاوی منداڵێکی تهمهن (۹ - ۱۰) سالن له‌سه‌ر لایه‌کی ته‌رارووێه‌ک دابنێن له‌به‌رانبه‌ری پارچه‌یه‌کی تر به‌قه‌ده‌ر خۆی له‌سه‌ر لایه‌که‌ی تری ته‌رارووکه‌ دابنێن، ئینجا دوا‌ی نه‌وه‌ شیوه‌ی پارچه‌ی یه‌که‌م وه‌ک ئۆپینکی بچکۆله‌ خه‌ر بکه‌ین به‌لام پارچه‌ی دووه‌م وه‌ک قه‌له‌م درێژ بکه‌ینه‌وه‌، نه‌وا زۆر له‌منداڵه‌کانی تهمهن (۵ - ۶) سالن ده‌ئێن که‌ نه‌وه‌ی له‌شیوه‌ی قه‌له‌مه‌دایه‌ زۆرت‌ره‌ به‌لام منداڵانی تهمهن (۹ - ۱۰) سالن ده‌ئێن که هه‌ردوو پارچه‌ قورده‌که‌ یه‌کسانی به‌شیوه‌شیان جیلا‌وا‌ز بێت.

۳. نه‌گەر پرسیارێکی وه‌ک (محمد له‌ئازاد گه‌ورمه‌تره‌، هیواش له‌ئازاد گچکه‌تره‌، نایا که‌میان له‌هه‌موویان گه‌وره‌تره‌؟) له‌منداڵێکی تهمهن (۶ - ۷) سالن بکرت ناتوانیت وه‌لامی پاست بداته‌وه‌ به‌لام رۆیه‌ی منداڵانی نه‌م قۆناغه‌ ده‌توانن به‌سه‌رکه‌وتوا‌وه‌ وه‌لام بدده‌نه‌وه‌.

د. قۆناغی پرۆسه‌ی بیر کردنه‌وه‌ی واتادارو پووت [مرحله‌ التمکیر الخرد (أو المعنوي)] -

نه‌م قۆناغه‌ ده‌که‌وتته‌ ئێوان (۱۱ - ۱۵) سالن. نه‌م قۆناغه‌ دوا‌هه‌مین قۆناغی گه‌میان و کامیه‌و عه‌قلیه‌ت و زیره‌کی منداڵ (هه‌رزه‌کار) ده‌گاته‌ ترۆیک و پۆیه‌ی گه‌شه‌ کردنی چۆیه‌تی، که‌ له‌دوا‌ی نه‌م قۆناغه‌ هه‌موو گۆرانکارییه‌کانی تر چه‌ندینه‌وه‌ ته‌نها به‌رو پێژمێری زیره‌کی زیاد ده‌کات به‌ک جو‌ری هینکارییه‌کان. واته‌ بیناو بنه‌مای عه‌قڵی هه‌رزه‌کار وه‌ک گه‌وره‌کان وایه‌ به‌لام ته‌نها به‌رو پێژمێری شاره‌زایی و زانیاری له‌گه‌وره‌کان که‌مه‌تره‌، که‌ نه‌ویش پۆژ له‌دوا‌ی پۆژ له‌پێگه‌ی هه‌ردوو پرۆسه‌ی مزین و خۆگه‌نجانه‌وه‌ زیاد ده‌کات و وه‌ک گه‌وره‌کانی ئێدیت.

نه‌م قۆناغه‌دا له‌توانای هه‌رزه‌کاردا هه‌یه‌ که‌ مامه‌له‌ ته‌گه‌ل تیوری و گه‌رمیان و بابه‌ت و دیارده‌ پووت و واتاداره‌کاندا بکات و به‌ناسانی ئێیان بکات و به‌خه‌شه‌و پلانی راستی بۆ ئیستاه‌ داها‌نو له‌به‌ر پۆشنایی پوودا‌وه‌کانی رابوو‌ردو داسیت. منداڵ له‌قۆناغی پێشوا‌ ته‌نها ده‌توانیت مامه‌له‌ ته‌گه‌ل یه‌ک گه‌رت و دیارده‌ی هه‌ست پێکرا‌و بکات به‌لام نه‌م قۆناغه‌دا له‌توانایدا هه‌یه‌ که‌ مامه‌له‌ ته‌گه‌ل زیاتر له‌یه‌ک دوو گه‌رت و دیارده‌ی ئالۆزی پووت و واتاداردا بکات و له‌جوارچێوه‌ی تیۆرو چه‌ند گه‌رمیانیکیشدا کۆیان بکاته‌وه‌، هه‌روه‌ها ده‌شتوانیت که‌ به‌چه‌نده‌ها شیوار بێر له‌یه‌ک دیارده‌و گه‌رت بکاته‌وه‌و چه‌نده‌ها پێگا چاره‌ی گه‌رجاو‌بشی بۆ بسۆزیته‌وه‌. ده‌توانین له‌پێگه‌ی نه‌م نمونانه‌ی خوا‌رموه‌ خاسیه‌نه‌کانی عه‌قڵی منداڵ و هه‌رزه‌کار نه‌م قۆناغه‌دا به‌ده‌ریجه‌ین.

۱. له‌توانای منداڵ (هه‌رزه‌کاری) نه‌م قۆناغه‌دا هه‌یه‌ که‌ شت بونیات بنیت و له‌چه‌ند پارچه‌و به‌شیک به‌ره‌مه‌ینک دروست بکات. بۆ نه‌موونه‌ نه‌گەر (۵) پێنج خۆر شله‌ی جیا‌وار له‌وا (۵) پێنج شووشه‌دا له‌به‌رده‌م منداڵ و هه‌رزه‌کاریکی نه‌م قۆناغه‌دا دابنێن و دا‌وا‌ی نه‌وه‌ی لێکبه‌ین که‌ په‌نجگی شینمان له‌نه‌ه‌جای تێکه‌ل کردنی نه‌و شلانه‌ بۆ دروست بکات. بێگومان شله‌ی شووشه‌ی ژماره‌ (۲) ته‌گه‌ل ژماره‌ (۴) هیچ پۆلێکی‌ن نیه‌ له‌دروست کردنی نه‌و په‌نجگه‌دا به‌لکو ته‌نها له‌نه‌ه‌جای تێکه‌لکردنی شله‌کانی نا‌و شووشه‌کانی (۱،۲،۵) نه‌و په‌نجگه‌ شینه‌ دروست ده‌بێت، له‌توا‌بای منداڵ و هه‌رزه‌کاری نه‌م قۆناغه‌دا هه‌یه‌ که‌ هه‌موو گه‌رمیان (فرضیه‌) و له‌وانه‌یه‌کان (الاحتمالات) نا‌قی

بکاتهوه تاده گاته دروست کردنی رهنه گه که، بهلام مندائی قوناعی ینشوو دوای چهند ههولدان و تاقی کردنه وهیه که نیتر بترارو وهرس دهینت و واز لهو تاقی کردنه وهیه دهینت و ناکته مهینه کهی که نهویش دروست کردنی رهنه گه شینه.

۲. دهتوانیت گیروگرفت و بابتهی زمانهوانی، که وینه عهقلیه کان، له رهنه گه ی ووشه و هینا رووت و واتاداره کانهوه دروست ده کریس، چاره سهر بکات و هه تیان بهینت. بو نمونه نه گهر له مبدان و ههرزه کاری نه قوناعه پرسیار بکرت (ناراد له محمد سبی تره، بهلام له هیوا رهنه، نیا کامیان له هه موویان سپنره؟) نهوا روره یان به راستی وهلامی دهنه وه، بهلام نه گهر هه مان پرسیار ینشو له مبدائی (۹ - ۱۰) سالان بکرت، زور زحمته بهتوانیت وهلامی راست بداته وه مه گهر مندالکان له رهنه می ریز بکرت و نینجا نهو پرسیاره ی لبکرت، کهواته له قوناعه به پیچه وانیه قوناعی ینشو دهتوانیت خوی لهشت و دیارده ههست پیکراوو فیزیقیه کان دهریار بکات و له رهنه گه ی هینا و گریمان و چه مکه رمانه وانیه کانهوه (المفاهیم اللغویه) بیر له دیارده و گهرته رووت و واتاداره ههست یننه کر اوکان بکانهوه و چاره سهری گوجاوشیان بو دابینت.

ههروه ها له توانای مندال (ههرزه کاری) نه قوناعه دا هیه که له گهل جوړه ها گریمان مامه ته بکات، بو نمونه نه گهر ینی بکرت (گریمان ماست ره شه، یان بانیس زستان گهرمه، یان گریمان شه کر تاله. هتد) نهوا له توانایدا هیه که وهریان بکرت و مامه له یان له گهل بکات، بهلام به هیچ شیوهیه که له توانای مندالانی قوناعی ینشو دا نیه که نهو گریمانه وهر بگرن و مامه ته ی له گهلدا بکهن، واته ههر یه کسه رهنه ده که نهوه و ناوهری پی ناکهن و ناشتوان وهر بک گریمان بو ماوهیه کی که میس قوولی بکهن. واته ناتوانن بووبانی بابته که له ناوهری کهی جیا بکانهوه و نهوا بووبانه کهی شتهل بکانهوه و گفوتوگویی له سهر بکهن به پیچه وانیه مندال و ههرزه کاری نه قوناعه که نهو توانسته یان بو دروست بووه. (الذیر حاوی، ۱۹۹۰، ص ۹۵-۱۰۰).

۳. له توانای مندال (ههرزه کاری) نه قوناعه دا هیه که مامه له له گهل هینا ماتماتیکیه کاند (الرموز الرياضیه) بکات، بو نمونه دهتوانین لیان پیرسین که (س < ک، ع > م) نیا کام له (م، ع) له هه موویان گهره تره. له کانه دا روره ی مندالان و ههرزه کارانی نه قوناعه دهتوانن به سهرکه ونوانه وهلامی بدنه وه. بهلام زور زحمته مندالانی قوناعی ینشو وهلام بدنه وه.

ئەرکه‌کانی دایک و باوک و مامۆستا به‌ینی تیۆرییه‌که‌ی بیاجیه

۱. ده‌بیت پرۆگرام و شیواری وانه‌ گۆته‌وه‌و شێوه‌ی مامه‌ئه‌ کردنی منداڵان به‌ینی قۆناغ و ته‌مه‌نی منداڵ گۆرێدێت، چونکه‌ هه‌ریه‌ک له‌قۆناغه‌کان خاسه‌ت و سیمای تایبه‌نی خۆی هه‌یه‌.
۲. ده‌بیت قانه‌مه‌نی (۱۱ - ۱۲) سالان بابه‌ت و وانه‌و گرسته‌کان هه‌ست پێ کراو بن و دوورین له‌چه‌مک و هه‌یمای پووت و واتادارو هه‌ست بێته‌کراو.
۳. ده‌بیت ژینگه‌ی منداڵ و چوارده‌وره‌که‌ی پێ بیت له‌وورۆژینه‌رو پووداوو لاله‌تی پێویست بۆ گه‌شه‌کردنی عه‌قڵی.
۴. ناییت سه‌ربه‌ستی و خوولێی منداڵ لخوا بکریت به‌ئکو ده‌بیت سه‌ربه‌ست و چالاک بیت بۆ ئه‌وه‌ی شاره‌زای ژینگه‌و چوارده‌وره‌که‌ی بیت.
۵. ده‌بیت دایک و باوک و مامۆستا ئاگاداری هه‌سته‌وه‌ره‌کانی منداڵ بن و ئه‌که‌م و کورنی و بووستانیان دانیابن و چاره‌سه‌ری هه‌سته‌وه‌ره‌ لاوازه‌کانیش له‌کانی خۆیدا بکه‌ن، چونکه‌ هه‌سته‌وه‌ره‌کان کایلی کردنه‌وه‌ی هه‌موو ده‌رگا راسیه‌کان.
۶. ئه‌رکی سه‌ره‌کی که‌سانی چوارده‌وری منداڵه‌ که‌ به‌رده‌وام دیارده‌ ناڵۆرو ته‌م و مژاوینه‌کان بۆ منداڵه‌کان پوون لکه‌نه‌وه‌.
۷. کار لیککردن و تیکه‌لاوی کۆمه‌لایه‌تی رۆر گرنگه‌ بۆ منداڵ، ئه‌نه‌رته‌وه‌ رۆر پێویسته‌ که‌ هانی منداڵ بدریت بۆ تیکه‌لاو بوونی منداڵی تر چونکه‌ ئه‌رینگه‌یه‌وه‌ شاره‌زی داب و به‌ریت و به‌های کۆمه‌له‌که‌ی ده‌بیت و شاره‌زایی و زانیاری زیاتر ده‌بیت که‌ سه‌رحه‌م نه‌مانه‌ش منداڵ له‌خۆیه‌نی و ته‌نهایی و دووره‌یه‌ری ده‌پاریری و گه‌ینی کۆمه‌لایه‌تی و برایی و ته‌نایی نیایدا ده‌چینی.
۸. بیه‌ر باوه‌رو بۆچوونی دایک و باوک و مامۆستا رۆر گرنگه‌ ده‌رباره‌ی ژیری و زیره‌کی منداڵ، چونکه‌ ئه‌گه‌ر دایک و باوک و مامۆستا له‌و به‌روایه‌دا بوون که‌ زیره‌کی و عه‌قڵی منداڵ نه‌گۆره‌، ئه‌وا به‌جۆریک مامه‌ئه‌ له‌گه‌ل منداڵه‌ دواکه‌وتووکان ده‌که‌ن که‌ جیاوار ده‌بیت له‌و کانه‌ی که‌ له‌و به‌روایه‌دا بوون که‌ ژیری و عه‌قڵی منداڵ گۆرێدراوه‌. ئه‌وه‌رۆکی تیۆرییه‌که‌ی بیاجیه‌ش ئاماره‌ بۆ ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ عه‌قڵ و زیره‌کی منداڵ به‌چه‌ند قۆناعێکدا تێده‌په‌ریت و به‌رده‌وام له‌جائه‌تی گۆراندایه‌.
- که‌وانه‌ ئه‌رکی سه‌ره‌کی دایک و باوک و مامۆستا ده‌بین کردنی ژینگه‌ی مادی و کۆمه‌لایه‌تی گونجاوه‌ بۆ گه‌شه‌کردنی زیره‌کی و عه‌قڵی منداڵه‌کانیان.
۹. ئه‌نه‌لجایی تیۆرییه‌که‌ی بیاجیه‌وه‌ ده‌به‌ها بگه‌ر سه‌ده‌ها ئه‌رموون و که‌ره‌سته‌و تاقی کردنه‌وه‌ی جیاواز جیاوار له‌دایک بووه‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌ رۆر گرنگه‌ که‌ مامۆستا شاره‌زایی له‌باره‌ی هه‌لبه‌یک له‌و ئه‌رموون و که‌ره‌سته‌وه‌ هه‌بیت بۆ ئه‌وه‌ی بتوانیت حائه‌ لاوازو به‌هێره‌کانی گه‌شه‌کردنی ژیری و زیره‌کی منداڵه‌کان دیاری بکات.

ئایا راسته مندالانی هه ندیک گهله و نه ته وه هه له بنه پته وه له مندالانی گه لانی تر زیره کترن؟

زۆرجار لیره و لهوی هه ندیک جار له سه ر زمان و گهتی چهند سه رکرده و زاناو لیپرسراویک و پیشان ده دریت که هه ندیک گهله و نه ته وه هه له بنه پته وه زیره کترن به تواناو لیها تووتن له گه لان و نه ته وه کانی تر، له به رته وه هافی خۆیا نه بالا ده ست بن و گهله و نه ته وه کانی تر له ژیر ده سه لاتی نه ماندابن و زیاتریش پاساوی رابوچوونه کانیان به ده رته نجای هه ندیک نه زمون (اختبار) و زیره کی پیوه کان (مقایس الذكاء) ده ده نه وه.

بۆ نموونه هیتلر پرۆپاگه تده ی نه وه ی ده کرد که گهلی نه لمانی له گه لان و په گه زه کانی تر زیره کترن و خوینیشیان پاکتره. گومانی تیدانیه نه و رابوچوونا نه ته نه قسه و قسه لۆکن و بۆ مه به ستی داگیرکردن و پاریزگاری کردنی کورسی ده سه لات، گهله و نه ته وه کانی ژیر ده سه لاتی خۆیا نیانی پی چه واشه ده کهن و وه که ده لێن (حه بلی درۆش کورته) به لام نه وه ی جیگه ی سه رنچ و داخه نه وه یه که هه ندیک جار زاناو رۆشنییری ناودار که وتوونه ته ناو نه و چلپاوه و بوون به و جۆره ته له ره، که په کی که له وانه (ئیزنگه) ه که پاساوه به لگه ی چه واشه کاری ده هینایه وه بۆ په وایی و دروستی، بوونی چین و تووژی جیا جیا و بالا ده ستی په گه زی سپی پیست (یاسین، ص ۶۹).

ئینجا بۆ په کالاکرینه وه و پووچه له کردنه وه ی نه و قسه و قسه لۆکانه نه م نه لگه زاستیانه ی خواره وه ده هینینه وه :-

(۱) راسته زۆرجار هه ول دراوه گهله و نه ته وه کانی هه موو جیهان دابهش بکرتن و یگه پینرینه وه بۆ چهند په گه زو بنه چه و (سه لاله یه که) به لام به ته وایی سه رکه وتوو نه بوون

و ره‌خنه‌ی زۆریان ئاراسته‌ کراره، له‌ به‌رئوه‌ی ته‌نها پشتیان به‌یه‌ک پیوه‌ر به‌ستوه‌ نه‌ویش لایه‌نی جه‌سته‌یه‌، واته‌ گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانیان به‌پێی (ره‌نگی چاو، پیست، پرچ، شپوه‌ی دهم و چاو کهلله‌ی سه‌ر، جۆری خوین، چالاکی کویره‌ گلانه‌کان و ره‌گه‌زه‌کانی تری له‌ش و جه‌سته‌) دابه‌ش کردوه‌ به‌سه‌ر چوار ره‌گه‌زو کۆمه‌ل و (سه‌لاله‌دا) که‌بریتین له‌:-

(ا) (قه‌وقازیه‌کان، نۆردیه‌کان، نه‌لبیه‌کان، دانیشتوانی ناوچه‌ی ده‌ریای سه‌ی ناوه‌راست و هندۆسه‌کان).

(ب) شیوه‌ مه‌نگۆلیه‌کان (دانیشتوانی مه‌نگۆلیا، مه‌لاتۆ، هینه‌ نه‌مریکه‌کان).

(ج) زنجیه‌کان (ره‌ش پیست و دانیشتوانه‌کانی میلانیزیا، بۆشمان).

(د) چه‌ند ده‌سته‌ و قاقمیک‌ی تر که‌ به‌ په‌رتو بلاوی لیره‌ و له‌وێ ده‌ژین به‌لام ناتوانریت بخوینه‌ چوارچیوه‌ی به‌کێک له‌و سێ سه‌لاله‌ی سه‌ره‌وه‌ (جیله‌ورد، م ۶۱۵).

به‌لام ئهم دابه‌شکردنه‌ بین ره‌خنه‌ و که‌مو کورتی نیه‌ له‌وانه‌:-

زۆرجار جیاوازییه‌کی زۆر هه‌یه‌ له‌نیوان تاکه‌کانی به‌ک سه‌لاله‌دا له‌لایه‌ن زیره‌کی و خه‌زو ئاره‌زوو ره‌گه‌زه‌کانی جه‌سته‌یه‌وه‌، هه‌روه‌ها زۆر له‌ تاکه‌کانی نه‌و (سه‌لالانه‌) له‌ زۆر لایه‌ته‌وه‌ وه‌ک یه‌کن، له‌لایه‌کی تهره‌وه‌ هه‌ندیک که‌س هه‌ن که‌ له‌لایه‌نی دهم و چاو لووته‌وه‌ وه‌ک زنجیه‌کان وان به‌لام له‌لایه‌نی پرچ و شپوه‌ی کهلله‌ سه‌ره‌وه‌ وه‌ک قه‌وقازییه‌کان وان، هه‌روه‌ها له‌م دوایه‌شدا چه‌ند پیوه‌ریکی تری وه‌ک (زمان، نه‌ته‌وه‌) هاتنه‌ گۆڕیو ره‌گه‌زی تری وه‌ک (ناری، لاتینی) ده‌رکه‌وتن، له‌ به‌رئوه‌ هه‌موو که‌م و کورتیا نه‌ ناتوانریت بووتریت له‌ سه‌دا سه‌د (۱۰۰) نه‌و دابه‌شکردنه‌ راسته‌، به‌لام ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌نده‌ گرنگه‌ نیه‌، با وای داننێن زۆر راسته‌، به‌لام ئایا له‌لایه‌نی زیره‌کیه‌وه‌ جیاوازی هه‌یه‌ له‌ نێوانیاندا.

بۇ نموونە تويزمەركانى سوپاي ئەمريكى لەشەرى يەكەم دووھەمى جيهانيدا لەرگەى
زيرەكى پىوى (ئەلغا)ى سوپاۋە زيرەكى نۇر لەسەربازەكانيان پىوا، لەئەجامدا بۇيان
دەركەوت كەلەنۇر لايەنەۋە جياۋانى نىە لەتوان رىژەى زيرەكى رەش پىست و سىي
پىستەكانى ئەمريكا، بەلام بەپىچەۋانەۋە نۇرچار رىژەى زيرەكى رەش پىستەكانى
باكوورى ئەمريكا زياترە لەرژەى زيرەكى رەش پىستەكانى باشوورى ئەمريكا.

پاستە مەندىك جار رىژەى زيرەكى مەندالە سىي پىستەكان زياترە لەرژەى زيرەكى
مەندالە رەش پىستەكان، ئەۋەش بەلاى نۇرەى دەروونزانەكانەۋە دەگەرپتەۋە بۇ چەند
مۇكارىكە لەۋانە:-

(۱) بارودۇخو ژىنگەى كۆمەلايەتى و رۇشنىرى و ئابوورى و پاميارى سىي پىستەكان نۇر
باشترو لەبارترە لەژىنگەى رەش پىستەكان.

(۲) ئەۋ ئەزمون و زيرەكى پىۋانەى كەرىژەى زيرەكى مەندالەكانى پى دەردەھىنرىت
لەسەر مەندال و ژىنگەى سىي پىستەكان تاقى كراۋنەتەۋە دەرهىنراۋن لەبەرئەۋە
گونجاۋ نىە بۇ رەش پىستەكان و ناتوانن ۋەك سىي پىستەكان لىي تىبگەن و
زانبارىيەكان تايبەتن بەژىنگەى سىي پىستەكان زياترە رەش پىستەكان.

(۳) نۇرەى ئەزمون و زيرەكى پىۋەكان كەم و كورتىان تىدايە، مەرىكەيان چەند
لايەن و توانستىكى ژىرى مۇف دەپىۋى و جياۋازە لەۋانى تر، مەروەھا نۇرەى
توانستەكانى ژىرى مۇف تاۋەكو ئىستا بەتەۋاۋى نەزانراۋە و زيرەكى پىوى بۇ
دائەنراۋە، بۇ نموونە (جىلفورد)ى زانا تاۋەكو ئىستا توانىۋىيەتى (۶۵) شەست و پىنج
توانستى جياجىاي ژىرى بدۇرپتەۋە ۋەپىشپىنى ئەۋەشى كىدوۋە كە (۱۲۰) سەدو بىست
توانست مەبىت ئەكە (۶۵)، لەكەل ئەۋەشدا فراۋنترىن و باشترىن ئەزمون، زيرەكى
پىوى (ستافورد-پىنيە)يە لە (۶۵) توانستە تەنھا چەند ژمارەيەكى كەمى لن
دەپىۋى. (الشىخ، ص ۲۲-۲۳).

ھەرۈھە كاتتىك زاناكان توپژىنەۋەيان لەسەر مندالان و ھەرزەكارانى ھىندىيە ئەمىرىكى و ھىندىيە كەنەدىيەكان كرىد، بۆيان دەرگەوت كەجىاۋازى ھەيە لەنىوان پىژەى زىرەكى ھىندىيە ئەمىرىكىيەكان و ھىندىيە (كەنەدىيە)كان، لەبەرئەۋەى ژىنگەى كۆمەلايەتى و ئابورى و رۇشنىيىرى ئەو دوو ۋولاتە جىاۋازە، كاتتىكىش بەرۋارد كرا لەنىوان پىژەى زىرەكى (نۆردى، ئەلبى)يەكانى ھەرەنسائو ئىتالىياو ئەلمانىيا، دەرگەوت كەجىاۋازىيەكى زۆر ھەيە لەنىۋانىدا، ھەرۈھە دەرگەوتورە كەجىاۋازىيەكى زۆر ھەيە لەنىۋان چىن و يابانىيەكانى ئەمىرىكاو ھاۋرەگەزو توخمەكانىيان لەۋولاتى چىن و يابان، ھەرۈھە ھەندىك جار مندالە چىنى و يابانىيەكانى ئەمىرىكا پىژەى زىرەكىيان زىاترە لە ھەندىك مندالى ئەمىرىكى، ئەمانەو چەندەھا دەرئەنجامى توپژىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۆ ئەۋە دەكەن كەرەگەرۋ توخم و (سەلالە) ئابىقتە ھۆى ئەۋەى كەمرۆف زىرەكتىر بىت، لەبەرئەۋەى مندالى زىرەكە و بەھرەمەند و بلىمەت لەناو ھەموو گەل و نەتەۋەيەكدا ھەيە، بەھمان شىۋە بەئىسبەت مندالى نەزان و گەمژەو دەبەنگە، لەلايەكى تىرشەۋە مندالانى گەل و نەتەۋە دواكەوتورەكان كاتتىك ژىنگەى كۆمەلايەتى و ئابورىو رۇشنىيىرىو پامىارىيان باش دەبىت يان دەگۈيزىنەۋە بۆ ژىنگەيەكى پىشكەوتور، پىژەى زىرەكىيان بەرزەدەبىتەۋە، بەپىچەۋانەشەۋە ئەگەر لەژىنگەيەكى پىشكەوتور دەۋلەمەندەۋە بگۈيزىنەۋە بۆ ژىنگەيەكى دواكەوتو ئەۋا پىژەى زىرەكىيان دادەبەزىت

شاينى ئامازە بۆ كرىتە كەدەرۋونزانى تازە، گەيشتە ئەۋ پاستىيەى كەزىرەكى پاپەندە بەدو ھۆكارى سەرەكەۋە، يەكەمىيان بۆماۋەيە ئەۋىترىيان ژىنگە، لەئەنجامى كارلىككردنى ئەۋ دوو ھۆكارەۋە (بۆماۋە × ژىنگە) پىژەو تۋاستى زىرەكى دىيارى دەكرىت، بەئىسبەت بۆماۋەو تۋاستى سەرگەوتور لەناو ھەموو گەل و نەتەۋەو سەلالەيەكدا ھەيە، بەلام ھۆكارى دوۋەم واتە ژىنگەى كۆمەلايەتى و ئابورىو پامىارى و رۇشنىيىرى جىاۋازەو ەكك يەك نىن، لەبەرئەۋە ئەۋ جىاۋازىيە زۆرە دەبىنپىن كەھەيە لەلايەنى زىرى و تۋاستە عەقلىيەكانى ترو ژمارەى بەھرەمەندو لىھاتورەكان، دەگۈپىن لەكۆمەلىكەۋە بۆ كۆمەلىكى تر بەپىنى پىشكەوتنى شارستانى و كۆمەلايەتپىيان.

وه به لگهش بق کارلیک کردنی نهو دور هۆکاره نهو جیاوازیه زۆرهیه که له نێوان وولاتانی
 پۆژتاوا و وولاتانی رۆژههلات له لایهک و وولاتانی پیشکهوتوو وولاتانی تازه پیش
 کهوتوو له لایهکی ترهوه که له لایهنی دامینان و نهفراندن و ده رکهوتنی کهسانی ناودار
 زانا ههیه، هۆکاری سه ره کیشی دواکهوتوویی بزیمی حوکمداری و سیستمی
 ئابوریه که یه تی و دواکهوتوویه که ی بق په گه زو توخم و سه لاله که ی ناگه پێته وه، به لکو بۆ
 نه ر ژینگه کۆمه لایه تی و ئابوری و پامیاری و پۆشنی بیریه ی ده گه پێته وه که تیایدا ده ژێ،
 نه گه ر مندالیککی یابانی یان نه مریکی به یین و له کوردستان بژی و به و شیوه ی لای ئیمه
 له خیزان و خۆبندنگاو کۆلان و له پریگه ی نهو ئامرازانه ی پاگه یانندی ئیمه وه فیریکریت و
 له و بارودۆخه ناله بارو دژواره ی ئیمه دا بژی بێگومان به هیچ شیوه یه که له منداله کورده که
 باستر نابیت، به لام نه گه ر نهو منداله کورده مان گواسته وه بق ژینگه یه کی پیشکهوتوو
 نهو نه گه ر له وان به تواناترو بلیمه تر نه بیت نهو له ونیش که متر نابیت، وه نمونه ی
 زیندووش له م باره یه وه زۆره .

چۈنچەنى گەشە كىردى ھە ئىچۈنە كالى مىدال
 مىدال ئۆتۈشى ھە ئىچۈن دەپىت ؟
 قۇياغە كالى گەشە كىردى ھە ئىچۈنە كان
 نەو ھۆكارانەي كار ئە گەشە كىردى ھە ئىچۈنە كان دەكەن
 مىدال چۈن دەپىت ئە بۈۈنە ۋەرىكى كۆمە لايەنى ؟
 شىۋازە كالى راھىنىسى كۆمە لايەنى
 گىرلىكى دابك ئە زىيانى مىدال
 پىرۋسەي شىر پىندان
 گىرلىكى ئاجچەي ساۋايان

پیشه‌کی

هه‌نجوون (الاینفال) وه‌ک هه‌موو دیارده‌ جه‌سته‌یی و ده‌روویه‌کی تر له‌کانی گهشه‌کردنیه‌، ئاده‌گانه‌ ناستیکی کامل و گه‌هه‌ نه‌چه‌ند قو‌ناعێکدا ئی ده‌یه‌ریت. له‌سه‌ره‌نای ژیا‌ندا هه‌نجووئه‌کان زمان حائی مندا‌لی شیره‌ خو‌رن و له‌رێگه‌بانه‌وه‌ زۆر له‌پیدا‌وێستیه‌کانی له‌لایه‌ن که‌سانی چوارده‌وره‌یه‌وه‌ (نه‌تایبه‌تی دایک) تێر ده‌کری، زۆری هه‌نجووئه‌کان له‌سه‌ره‌نای ژیا‌لی مرو‌فدا په‌یوه‌ستن به‌خو‌شی و جه‌وانده‌وه‌ی جه‌سته‌و نترکردنی پێدا‌وێستیه‌ هه‌نجووئه‌کان (خه‌و، ناو، ئاو، پرگه‌ر نوون له‌پاشه‌پۆ، ... هه‌ند). واته‌ کایێک مه‌داڵ برسی یان تینو‌ین خۆی ییس کردووه‌ بان ناراری هه‌یه‌ په‌نا یۆ هه‌نجووئه‌کانی ده‌ست و له‌رێگه‌ی گریان و تۆره‌بوون و بێراری و قه‌تسه‌وه‌ گورازشت له‌و برسی و ئارو له‌خو‌شیایه‌ی ده‌کات و سه‌رنجی که‌سانی چوارده‌وری یی راده‌کیشی. به‌لام مه‌دا‌لی شیره‌خو‌ر کایێک تێر ده‌نیت و هه‌ست به‌هه‌یج ئارو له‌خو‌شیه‌ک ناکات نه‌وا زۆر هه‌نجووی وه‌ک (دله‌خو‌شی، کامه‌رانی، شادی) له‌جه‌سته‌و ده‌م و چاویدا ره‌نگ ده‌دانه‌وه‌و له‌رێگه‌ی ره‌ده‌جه‌نه‌وه‌ گورازشان لێ ده‌کات. دوی نه‌وه‌ی شاره‌زایی ریا‌ترو ته‌مه‌نی گه‌وره‌ تر ده‌نیت، نه‌وا نه‌و کانه‌ پێکه‌نین و گه‌لته‌و گه‌پی جنگی ره‌ده‌جه‌نه‌ی ده‌گریته‌وه‌ که‌واته‌ سه‌رچاوێ نه‌و وروژینه‌رانه‌ی (مشرات) که‌ده‌نه‌ مایه‌ی هه‌نجووئه‌کان یان له‌حیه‌انی ناوه‌وه‌ی مه‌دا‌ل یان له‌حیه‌انی ده‌روه‌ سه‌ره‌له‌ده‌دات، یۆ نه‌وه‌.

[زۆر حار (قسه‌ له‌گه‌ل کردن، یاری کردن، سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر گه‌هه‌تیکدا، هه‌تبه‌رو دایه‌ر به‌سه‌ر که‌ل و په‌لدا، ده‌ست که‌وینی شتیکی خو‌ش، نه‌مانی برسی، تێر خه‌وتن، ... هه‌ند) ده‌یه‌ مایه‌ی خو‌شی و کامه‌رانی مه‌دا‌ل] (همام، ۱۹۸۴، ص ۱۴۱).

له‌سالی یه‌که‌م زۆری هه‌نجووئه‌کانی مه‌دا‌لی شیر خو‌ر ئاراسته‌و په‌یوه‌سته‌ نه‌دایه‌که‌وه‌ چو‌یکه‌ نه‌و یه‌که‌م که‌سه‌ له‌ژیا‌لی مه‌دا‌لو و به‌ریرسیاره‌ له‌نێرکردن یان تێرینه‌کردنی پێدا‌وێستیه‌ گرێگه‌کانی مه‌دا‌ل. به‌لام له‌سالی دووه‌م له‌نه‌ه‌جای هه‌راوان نوونی بارینه‌ی په‌یوه‌ستیه‌کانی مه‌دا‌ل له‌حیه‌انی ده‌روه‌، هه‌نجووئه‌کانی زیاتر گه‌شه‌ ده‌کهن و وروژینه‌ره‌کان زیاتر و خو‌راو خو‌رتن ده‌ن.

نه‌وه‌ی ریا‌ترو هه‌نجووئه‌کان گرێگه‌یه‌کی تایبه‌ی و بی‌تونه‌یان له‌ژیا‌لی مرو‌فدا هه‌نه‌و نه‌ن هه‌نجووئه‌کان هه‌یج تام و چێژیکی نیه‌. به‌تکوو نه‌هه‌ هه‌نجووئه‌کانی وه‌ک (دل خو‌شی، دله‌سکی، شادی، تۆره‌بوون، ترس، هیو و ناوت، چکۆسی، ... هه‌ند) ده‌نوس بێن به‌دایه‌مه‌وو خو‌وبه‌ری بێرکردنه‌وه‌و هه‌ئس و که‌وتی پۆزانه‌من و مانا و تام و چێژی تایبه‌تی خۆی پێدانی، به‌مه‌رجێک له‌سه‌ووری ئاسایی خو‌یاندان بێن

يېنىسە:

ھەلچۈنەكان بىرىتىن لەجەندە خائەتلىكى كىت و پىرو ئەناكاو كە لەناو ھەوى مەرۇف بوودەدەن و جەندە لايەتلىكى رانىسى ئابىلەنى و گۆزلىكارى جەستەيى و ھىيولۇزى ئەخۇ دەگرىت و كۆنرۇل كىردى رۇر رەجەندە و بەئاسانى ھەستى پى دەكرىت (دافىدوف، ۱۹۸۳، ص ۴۸۰).

ئەگەر ئەوردى سەيرى سىروشتى ھەلچۈنەكان كەين ئەوا دەتوايىن (۲) سى ھەلچۈنە سەرەكىن لىدىار بىكەين، كە ئەوانىش بىرىتىن لە دئە راوكى (العلق)، تۈرەبوون و شەرحوازى (الغصب والعدوانية)، خۇشە شادى (الابتهاج). ئەھوى جىگەي ئامازە بۇ كىردە ھەندىك لەزىناكان مانا زاراھى ھەلچۈن (EMOTION) ئەمانا نەرفراوانەكەي لىك دەدەنەھو دەئىس ھەموو خالەتە وىژدائىيەكالى مەرۇف دەگرىنەھو (بەئاسك و سادەدىي تولىدى و ھەموو زەپرو گىزىيە كىسەھو) لەوانەش (نرس، تۈرەبوون، كامەرانى، عەمبارى، نام و چىز وەرگىرن ئەسەير كىردى دىمەندىك يان خۇشەدەھوى نووسراونىك، يان حواردن و حواردەھوى خۇراك و شەمەندەك، يان بىزارى و نازەھەنى و بىيىسى رۇوداوتىك يان چاودەروان كىردى ئەسەرەندىكى ناخۇش..... ھىلا) (راحج، ۱۹۸۵، ص ۱۵۲) بەلام ئەھوى ئىمە ئەم نووسىبەدا مەندەستمانە تەنھا ئەو خالەتە و بىزدائىيە كىت و پىرو ئەناكاو ھە كە جەسەھو دەرۋىسى مەرۇف دەھەزىتى و تۈۋشى نارىكى دەرۋىسى ئالۇزى دەكات و رەنگدانەھوى كىت و پىرى ئەسەر جەستەھو ئەندامەكانى ناوھو دەرەھوى دەپىت.

زاراھى ھەلچۈن (EMOTION) ئەوۋشەكانى (EMOTUS) و (EMOYION) لايىيەھو داناشراو كەندەرمانى لاتىنى ماناى (بىھوۋلىندىرى) پىن (بىھىتە خالەنى خوۋلە) دەگەيەپىت وە ئە دەرۋىر ايشدا بەماناى ھەزاندن و وروزاندنى جەستەھو دەرۋىسى مەرۇف بۇ كاسىكى دىارى كراو دىت. (كاظم، ۱۹۸۵، ص ۱۳).

مىدال بۇ تۈۋشى ھەلچۈن دەپىت. ۹

بىگومان ھىچ كەس ئەنى ھۇ تۈۋشى ھەلچۈن بايىت، بەلكو دەپىت كۆمەندىك ھۆكارى دەرەكى يان ناوھكى پىن تەنھا يان ئەگەل يەكتىرى ھەين بۇ ئەھوى ئاك تۈۋشى ھەلچۈن و ئەو نازە دەرۋىيە نايەندە پىت، ھۆكارەكالىش رۇرن و ئەزمارە نايەن بەلام دەتوايىن ئەم جەند خالەى حوارەھو دا رۇرەيان كۆيكەپسەھو:

۱ دانانى بەرەسەت و رىگىر ئەبەردەم تىركىردنى پىداوبىستىيە ھىيولۇزىيەكانى مىدالدا، بۇ ئەھۋىە بىرسىتى، بىسۋىتى، ئازارى لەش، خۇپىس كىردن، ئەنگە بەھەسى، جەو لىرران مىدال تۈۋشى گىريان و تۈرەبوون و گىزى و جەم و جەھەت و دئە راوكى دەكات، كەندەمانە ھەموپان جۇرى ھەلچۈنەكانى.

۲- ئېركىرى ئەنگلوى زۆر ئەيىداۋىستىيەكانى مىندال. بۇ نىمۇنە ئەگەر ئەنگلوى دىيارى و يارىيەكى بەنرەجى بىدرىتى، يان ئەمەنرەسىيەك دوور بىدرىتەۋە يان يىداۋىستىيە ھىيولۇزىيەكانى ئىز بىدرىت، يان ئەنارارو ناخۇشەك بىزگار بىدرىت، سەرچەم ئەمەنە دەپنە مەيەي كامەرانى و شەي و دىخۇشى ئەۋ مىدالە.

۳- ھەست كىرەن بەلەدەست داني كەس و ھىماۋ كەل و پەلىكى خۇشەۋىست مىندال توۋشى ھەنچوون دەكات. بۇ نىمۇنە ئەگەر مىندال ئەنەنچامى ئەدايك بوۋى مىنداللىكى تەرەۋە ھەسنى بەلەدەست داني سۆزۈ خۇشەۋىستى و چاۋدېرى دايك و ساۋك و كەسانى نرى ناۋ خىزان كىرە، ئەۋا رق و كىيەيەكى زۆرى ئەبەرەبەر ئەۋ مىدالە تارە ئەدايك بوۋە ئەلا دروست دەپىت و توۋشى چىكۆسى (غىرە) دەپىت.

۴- رېۋداۋى ئەنگلوى چاۋەرۋان بەكرار مىندال توۋشى ھەنچوون دەكات. بۇ نىمۇنە ئەگەر ئەپىر ئەنرىك مىدالەۋە دەنگىكى بەرز پەيدا بىت، يان يارى لىتىك بىدرىت يان كەل و پەلىكى بەنرەجى ئەۋا بىدرىت يان كەسانىكى نامۇۋ بىيانى ئەبەرەدەمىدا قوۋن بىنەۋە... ھىت، سەرچەم ئەۋ وروژىنەرانە مىدال توۋشى (نرس، تۈرەبوۋن، شەرم، خەم، خەھەت، ... ھىت) دەكەن.

چۇن بىزانىن مىندال توۋشى ھەنچوون بوۋە؟

لەپىنگەي كۆمەلىك گۇرەنكارى و نىشانەۋە دەتۋالىن ھەنچوون و چۆرەكانى ساسىنەۋە. چۈنكە كاتىك مىدال ئەنەنچامى ھۆكارىنكەۋە توۋشى ھەنچوون دەپىت، ئەۋ، كۆمەلىك گۇرەنكارى كەن و پىر كە ئەۋ مىدالە سالتانىت بىيان شىنەۋە رېۋدەمەن كە بىرىتىن ئە:

- ۱- خىرا بوۋى لىدالى دىل ۲- تىك چوۋنى پىرۋسەي ناسايى ھەناسەدان. ۳- زىاد بوۋى پىزىن و ھۆرمۇناتى ھەلىك ئەگلەندەكان، ئەۋانە (ئەدرنالىيە گلەند، پىتۋىتەرىيە گلەند) (العدة الأدرنالية، الغدة النخامية).
- ۴- زىاد بوۋى پىزەي شەكر ئەخویندا. ۵- دەم و چاۋ سورىان، زەرە ھەنكەران. ۶- رىد كىرەۋەۋە لەرەرۋان بوۋى بىيىلەي چاۋ. ۷- ۋەستان يان چاۋبوۋەۋەي پىرۋسەي ھەرس كىرەن. ۸- ۋەستان و كەم بوۋەۋەي دەرەۋىشتەكانى لىكە گلەند (العدة اللعابية). ھىت.

چىنگەي نامازە بۇ كىرەك كە ئەۋ گۇرەنكارىيانەي سەرەۋە ئەنەنچامى توۋزىنەۋە زانىيەكەي زانىيان (دارون، ۱۸۷۳)، (كاسون، ۱۹۲۲) دۇرەنەۋەۋە بەۋوردى دىيارى كىران. (ھەمى، ۱۹۷۷، ص ۷۲).

قۇباغه كاني گه شه كردني هه ئچوونه كان:

هه ئچوونه كاني مروقيش وهك هه موو دياردهو لايمنه جهسته يي و دهروونه كاني تر، به جهند قۇباغيكدا تينده پهرين، به لام بهداحه وه تاوه كوو نيسنا نه نه واومتي نهو قۇباغانه يه كلا نه كراونه نه موو هه موو زاناکان له سهريان ريك نه كه و نوون. به نكوو زور جار مشت و مرو بگرمو به رده يه كي زوريش له ميوانيدا دروست بووه له باره ي نهوي ناي هه ئچوونه كان بو موون يان له زمينگه وه هريان ده بين، جهند جور هه ئچوون هه يه، جياوازي نيوان هه ئچوون و سوز (العاطفة) چيه؟.

هر له هر نه وه شه كه زاناکان به سر دوو كومه تي سه ركه كدا دابش بوون، كومه نه ي يه كه م نهو بروا يه دان كه مندا ل هه ر له كاتي له دايك بوونه وه خاوه ني جهند هه ئچوونيكه كه له رينگه ي بو مووه بو ي گوترا و ته موو له نيوان سه رحه م مندا لني جيهاندا هاو نه شه. به لام كومه نه ي دووه م نهو بروا يه دان كه مندا ل له دواي له دايك بوون بينجكه له هه ئچوونيكه گشتي (ته يچ عام)، نيتر هيچ جور هه ئچوونيكه ديارى كراوى ترى نيه، به نكو له دواي له دايك بوون دواي ريد بووني شاره را يي و گه و ره بووني نه مه ني بو ز له دواي بو ز زمارو جوري هه ئچوونه كان زيدا ده كه ن و ده سار ينه وه. (واتسن) دامه ررينه ري قوتبخله ي ره و ستايه تي (المدرسة السلوكية) به پيشه واي كومه نه ي يه كه م له هه نه م ده رينت.

(واتسن) نهو بروا يه دايه كه مندا ل يه كه سر دواي له دايك بوون خاوه ني (۲) سى جور هه ئچووني جياواره كه نه وانيش (ترس، توور يي، خو شه ويستي) يه، به نكه شي بو بووني نهو هه ئچوونه نه نهويه كه نه گهر ده نكنكي به ر له لاي مندا ل دروست بكرينت نهو يه كه سر نيشه كاني ترس له دم و چوي نهو مندا له تازه له دايك بو دا دروست ده بينت، يان نه گهر له سر هه ر دوو دست دابنر يت و يهك تو ز بو سه ره وه به رز بكر يته وه (هه ليه رالدينى) هه مان خاله تي ترسي له لا دروست ده بينت.

به لام زاناياني كومه نه ي دووه م نهو بروا يه دان كه مندا ل دواي له دايك بوون له هه ئچوونيكه گشتي زياتر (كه به هيچ شيوه يه ك ساتوا رينت جوري هه ئچوونه كه ي ديارى بكرينت)، خاوه ني هيچ جور هه ئچوونيكه ناسرا و زانرا وى تر نيه وهك نه وانه ي كه (واتسن) ديارى كردون، نهويه ي زوريش نهو باره يه وه وهك به نكه بو بوو جه ل كردنه وى بيرو را كاني (واتسن) ده بينه وه نه وانه:

كاتيك مندا ل دمگري نه گهر فيشه كيك له نر كيه وه بته قيندرى نهو يه كه سر زير ده بينه وه نهو له گريان ده و ه ستيت به پينجه وانه ي بيرو را كاني (واتسن) كه ده تيت ده مكي به ررو و له كا و مندا ل تووشى هه ئچوون (ترس) ده كا ب، نه گهر نهو بو چوونه ي (واتسن) راست بو ايه، نهو ده و ايه مندا له كه له گريان نه و ه ستيت به نكو له نه نجامى نهو ته قيه وه گريان كه ي ريانر بو ايه. هه ر و ده ده ر نه نجامى بو يرينه وه كاني (كاترين بر دجر) ناماره بو نه وه ده كه ن كه مندا ل ته ه خاوه ني

هه‌نجووێنکی گشتیه که ناتوانریت بزانریت ئایا نهوه (ترسه، توڕه‌بوونه، خۆشه‌ویستییه... هه‌ند) به‌لام وورده وورده دواي چه‌ند هه‌فته‌یه‌ک سه‌ره‌تای هه‌نجووێنه‌کان دهرده‌که‌ون و دواي چه‌ند مانگی که دواي له‌دایک بوون ده‌توانریت هه‌نجووێنه‌کاسی وه‌ک (ترس، توڕه‌بوون، قه‌یر لیبوونه‌وه) به‌ناسرینه‌وه نه‌ویشت به‌م شیوه‌ی لای خواره‌وه،

له‌مانگی سێهه‌می دواي له‌دایک بوون له‌پای هه‌نجووێنه گشتیه‌کاندا ده‌توانریت دوو جوړ هه‌نجووێنی گه‌شه کردوو به‌ناسرینه‌وه که نه‌وانیش (حه‌سانه‌وه) (الزفاج) و قه‌تسیه (الضیق). هه‌روه‌ها له‌سه‌ره‌تای مانگی شه‌شهم هه‌نجووێنی (قه‌تسی) زیاتر گه‌شه ده‌کات و چه‌ند هه‌نجووێنکی تری وه‌ک (لق و پۆپ) لێده‌که‌وتنه‌وه که نه‌وانیش بریتین له [توڕه‌بوون، قه‌یر لیبوونه‌وه (التقرن) ترس] هه‌روه‌ها هه‌نجووێنی (حه‌سانه‌وه) ش زیاتر گه‌شه ده‌کات و چه‌ند هه‌نجووێنکی تری لێده‌که‌وتنه‌وه که ده‌توانریت له‌مانگی دوازه‌هه‌مدا به‌ناسانی هه‌ردوو هه‌نجووێنی (خۆشه‌ویستی) (الغبه) و (شانازی کردن) (الزهو) به‌ناسرینه‌وه، له‌دووبه‌ری مانگی هه‌ژده هه‌میشه‌ له‌هه‌نجووێنی (خۆشه‌ویستی) هه‌ردوو هه‌نجووێنی (خۆشه‌ویستی گه‌وره‌کان) (محبة الکبار) و (خۆشه‌ویستی کچکه‌کان) (محبة الصغار) دروست ده‌بن (الجمدانی، ١٩٨٩، ص ١٥٩).

به‌م شیوه‌یه بۆمان دهرده‌که‌وت که چۆن هه‌نجووێنه جوړاو جوړه‌کان یه‌ک له‌دواي یه‌ک گه‌شه ده‌که‌ن و زیاتر ده‌ناسرینه‌وه و ده‌توانین له‌کۆتایی سالی دوو هه‌می ژبانی منداڵدا (٢٤) مانگی) به‌ناسانی ژۆرنه‌ی هه‌نجووێنه‌کان دباری بکه‌ین و به‌ناسانی له‌هه‌نجووێنه گشتیه‌که‌ی دواي له‌دایک بوونی حیا بکه‌ینه‌وه. له‌ئه‌ه‌جمدا بۆمان دهرده‌که‌وت که (بردجر) لایه‌نگری نه‌و بۆ جووبه‌یه که جه‌خت له‌سه‌ر نه‌وه ده‌کات که هه‌نجووێنش وه‌ک جه‌سته‌و ژیری له‌کاتی گه‌شه کردیدا له‌چه‌ند قۆڵه‌کاندا تێ ده‌په‌ریت (هه‌می، ١٩٧٧، ص ٨٠-٨١). به‌وانایه‌کی تر منداڵ چه‌ند گه‌شه بکات و ساره‌رابی زیاتر و ته‌مه‌نی گه‌وره‌تر بێت نه‌وه‌نده زیاتر هه‌نجووێنه‌کاسی گه‌شه ده‌کات و له‌یه‌کنری حیا ده‌بینه‌وه و ناشتر ده‌ناسرینه‌وه و به‌ناسایش منداڵ ده‌توانیت و وروژینه‌ره‌کاسی جوړا دهوری له‌یه‌کنری حیا بکانه‌وه و حیواری له‌نیوان دم و چاوو رووی به‌زه‌رده‌جانه‌و پیکه‌نیاوی و دم و چاوو رووی گه‌ژو مۆن بکات، هه‌روه‌ها حیواری له‌نیوان ده‌نگی به‌سۆرو ده‌نگی ناخۆش و ترساندا بکات.

بۆ نه‌هونه منداڵ له‌نیوان مانگی دوو (٢) و ده‌مانگی شه‌شهم (٦) ده‌توانیت زه‌رده‌جانه‌و بۆ که‌سانی جوړا دهوری بکات به‌لام به‌بێ نه‌وه‌ی به‌توانیت دم و چاوو هه‌مه‌جوړه‌کان له‌یه‌کنری حیا بکانه‌وه، به‌لام له‌نیوه‌ی دوو هه‌می سالی یه‌که‌می ته‌مه‌نیدا ده‌توانیت دم و چاوو کاسی که‌سانی جوړا دهوری له‌یه‌کنری حیا بکانه‌وه، واته باوک و دایک و خرم و که‌سی جوړا دهوری له‌که‌سانی نامۆو دهره‌کی و بیانی حیا بکاته‌وه، به‌زه‌رده‌جانه‌و کردن بۆ که‌سانی خۆی و ترسان و دله‌پاوکی بۆ که‌سانی نامۆو بیانی گورارشت له‌هه‌نجووێنه‌کاسی ده‌کات. (کوچه‌ر، ١٩٧٠، ص ١٥٢).

ههروهه ها گيلده كنيش به تاييه تيش نه درناليه گيلاند (الغدة الأدرنالية) بۆلى گرنگين له گه شه كردى هه ئچوونه كاندا هه يه (الرونى، ۱۹۸۹، ص ۱۲۱). كه بهريرسه نه زۆرى نه گۆرانكاريه هسيو لۆزيانه ي كه هاوكات ته گه ل هه ئچوونه كاندا رووده ده ن. له لايه كى تر يشه هه يه يه ك ته درنه نجامى توپرينه وه كان نامازه بۆ نه وه ده كه ن كه هه نديك له مندالان هه ر به بۆماوه به كسه ر دواى له دايك بوون زوو هه لده چن و نه ناسانى دموروزيندرين و به رده وه م له حاله تى جووله و گرزو مۆتيدان و له رينگه ي گريان و هاوار و توپمبوونه وه گوزارشت له بارى دهر وونيان ده كه ن، به پينجه وه يه مندالانى تر كه رۆر له سه ر خۆو لى ده نگ و هيمن و ته نانه ت له داهتووشدا له كاتى كاملى و گه وه ر بو تياندا هه ر نه وه به رده وه روويه ي مندالى له گه ليان به رده وه م ده يته، كه نه مه ش به راي نه و زانايانه بۆ جوړى كۆنه ندامى ده ماري ناوه ندى و كۆنه ندامى ده ماري ئۆتۆتۆمى نه و مندالانه ده گه رتته وه، له به ر نه وه ي هه نديك كه س هه ر به بۆماوه خاوه نى جوړينك كۆنه ندامى ده ماري هه ستيارن كه به ناسانى دموروزيندرين و وه ك (هيشه كه شينه به ناسماندا ده چن) و نه و كه سانه زۆر سه ره رۆو سه ر گه رم و ده مار گير دمن و له كاتى هه ئچوونه كاندا زۆر توپمبوونه هه ئچوو ده بن و ده كه وه نه م سه رو نه و سه ري هه ئچوونه كان، واته كه برسا زۆر ده ترسى كه تۆره بوو رۆر خراب تۆره ده ي، كه يه كينكى خۆشويست رۆر به توندى خۆشى ده ويته كه رقى له به كنيش بوو رۆر خراب رقى لى ده يته، به پينجه وه يه نه و نه و نيشه وه كه سانينكى تر هه ن كه حاوه نى كۆنه ندامى ده ماري رۆر سست و له سه ر خۆو همنس كه نووشى خۆره گيرى و سستى و خاوى و ته مبه لى و لاواريه كيان ده كه ن، نه م خۆره كه سانه كه تۆره ده بن تۆره ييه كه يان زۆر سلاه و لاوازه و مه ترسى بۆ سه ر كه سانى چوارده وى نيه، واته رۆر درهنگ و به ره حمه ت نووشى هه ئچوون ده كرين. (الهاشمى، ۱۹۸۶، ص ۲۷۲).

كه واته پينگه يشتى كۆنه ندامى ده ماري ناوه ندى و خۆره كه ي راسته وخۆ كارده كاته سه ر هه ئچوونى مندال، چو كه مندال نه گه ر ماناو مه ترسى و باش و حرايى ديارده و وروزيه ره كان نه رايته نه وه به هيج شيوه يه ك نووشى هه ئچوون نايته، ههروهه ها تابه به باشيش ساره زاي ده و به ريتى كۆمه لايه نى و ياساكانى به بيت نه و به هيج شيوه يه ك ماناي شهرم كردن و هه ست كردن به گوياهو ناوان و كه مى هيرناييت. (الحمدانى، ۱۹۸۹، ص ۱۵۸).

۲- فيلز بوون (العلم)

دواى نه وه ي كۆنه ندامى ده ماري ناوه ندى تا ناستينكى گويحاو گه شه ي كردو مندال نه و تواناييه ي له لادروست بوو كه سوود له ديارده كالى زبان وه رينگريت و راست و چه پى خۆى له يه كرى جيا بگه وه، ئيتير بۆلى هۆكاري دووم درده كه ويته كه نه ويش هيربوونه، فير بوونيش ماناي وه رگرند و تى كه يشتى ديارده و وروزيه ره كانى زينگه ي حيرانى و كۆمه لايه نى ده گه به يته. مندال له قوناعى منداليدا به سن شينوار هيري هه ئچوونه كان ده يته و وورده وورده گه شه ده كه ن، شينواره كانيش بريتين له.

1- فیربوون بەرنگەى هەوئندان و هەتەکردن (اشمالة و الخطأ):

زۆر جار مندال لەسەرەتای ژانیدا لەرنگەى هەوئندان و هەتەکردن و تاقى کردنەموو ئەم دیوو ئەو دیوو کردنى دیاردەکانى ژيانەوه فیری هەندىک ئەهەئچوونەکان دەبیت، بۆ نموونە ئەگەر مندال لەرنگەى هەوئندان و تاقى کردنەموو بۆی دەرکەوت کەهات و هاوارو گریانەکانى دەبەهۆى تیرکردنى پینداویستییەکانى و دەست کەوتنى سۆزو خۆشەویستى و بەزامەندى دایک و باوک و کەسەى چواردەورى، ئەوه نیتەر بەردەوام پەنا بۆ هەئچوونەکانى هگریان و تۆرە بوون و هات و هاوار دەبات، ساواى لێدیت کەدەبیت بەبەستىک ئەهەئچوونەکانى. بەلام ئەگەر بەپنچەوانەوه بۆی دەرکەوت کە ئەو گریان و تۆرەبوون و هاوارکردەى هیچ دەست کەوت و سودو قاراجنکیان نەبەئکو دەبەهۆى تۆرەبوون و تارەزایى دایک و باوک و کەسەى چواردەورى، ئەوا ئەو کاتە وازیان لێ دەهێنێ و دووبارەیان ناگەنەوهو ئەباجارى پەنا بۆ شتوانزکى تر دەبات تا لەرنگەپەوه گوزارشت ئەهەئچوونەکانى بکات، بەمەبەستى تیرکردنى پینداویستییەکانى و پازى کردنى کەسەى چواردەورى.

ب- فیربوون لەرنگەى لاسایی کردنەوه:

زۆر جار مندال لەرنگەى لاسایی کردنەوهى کەسەى چواردەوریەوه (بەتایبەتى دایک و باوک) فیری هەندىک ئەهەئچوونەکان دەبیت، واته هەئچوونەکانى کەسەى چواردەور وەک پەتایەک بەخێرایى بۆ مندال دەگونزێنەوه. بۆ نموونە ئەگەر دایک لەکاتى بێنىى مشکێکدا زۆر ترساو هاواری کردو ئەو جینگایە پێى کرد، ئەوه مندالەکەشى ئەداهاوودا بەهەمان شتێواز وەک دایکى ئەگەر مشکێکى بێنى یەکسەر هاوار دەکات و لەترسان ئەو جینگایە لەحى دەهێنێ، بەلام ئەگەر ئەو دایکە ئەترساو یەکسەر پەلامارى شتێکى دا بەمەبەستى کوشتنى مشکەکە، ئەوا مندالەکەشى لەکاتى بێنىى مشکدا تارسیت و وەک دایکى هەئس و کەوت دەکات. هەرودەها کاتێک مندال دەبێنى دایک و باوکى ئەهەوره تریشەوهو نارەمیی و تارێکى دەترسن ئەوا ئەویش فیری ئەو ترسە دەبیت، یان کاتێک دایک و باوک ئەنەنجامى بێنىى فیلم یان گۆرانى یان رووداویک ئەنەلەفریۆن توورە یان دئخۆش دەبن، بەهەمان شێوەش مندالەکانیان بەبێنىى ئەو فیلم یان گۆرانى یان رووداوه توورە یان دئخۆش دەبن. کەواتە مندال لەرنگەى سەیرکردن و لاسایی کردنەموو سەرئێج دانى دایک و باوک و مامۆستا و کەسەى تری چواردەوریەوه فیری زۆر ئەهەئچوونەکان و شیودى گوزارشت لێکردنێان دەبیت.

ج- فیربوون لەرنگەى پەيوەست بوون و پێکەوه تکانفنى مەرجیتى (الأقتران الشرطی):

ئەم شتێوازەش ئەوه دەگەیهنیت کەهەندىک جار ئەنەنجامى هاوکات و هاوشوونى و پێکەوه دووبارە بوونەوهى دوو وروژنەر (مئیر)، کەیه کێکیان دەبیتە مایەى هەئچوون بەلام ئەوى تریان بێلایەنەو نابیتە مایەى هەئچوون، ئینجا کاتێک ئەو دوو وروژنەرە ئەیهک کاتدا پێکەوه بوودەدەن و بۆماوەى چەند جارێکیش بەیهکەوه دووبارە دەبەهۆ ئەوا دواى ماوەیهک وروژنەرى دووهم کە

ئىللايەتتە مەيلى ھەلچوون ھەمەن سىمات و خاسىيەت و كاريگەرى و روزنەرى يەكەم (كە)
دەيتتە مەيلى ھەلچوون) وەردە كىرىت. واتە ئەمەش دەيتتە مەيلى ھەلچوون، ئى كومان ئەم
شېۋازى ھىزىرىدە پىشت بە ئۆزەكەي (ياھۇنى) زاناي پوس دەبەستىت. ئەگىرىگىزىز و
بەبەستىگىزىز ئۆزىدە ئەم بوزەدا. ئۆزىدەكەي (واتسەن) (Watson)
كەمەدەمەرىدە قوتىلچەلى پەشەيەتلى دادەنرىت، پوختەلى ئۆزىدەكەشى ئەم شېۋى بى
جوزىدە يە-۱

(ئۆزىدەكەي ئەسەر مىندالىكى ئەمەن (۹) بۇ مانىگ كەلەي (ئەلېرت) بۇو كىرد، ئەسەرەندە
(واتسەن) ھەمىدىك ئازەلى وەك كەرونىشك ، سەك ، مەيەوون، مەك، پىشەلى پىشەلى
ئەلېرت دەدا، سەيرى كىرد كەلە مىندالە ئەھىچ يەكەك ئەو ئازەلە ناترسىت و بىگەرە بىرىشان
ئەگەل دەكات، ئىبجا واتسەن بىرىارى ئەمەي دا كە ھەلچوونى ترس ئەلەي ئەو مىندالە دروست نكات،
يەكەم خار كەرونىشكىكى سىي جەنە لەردەم ئەلېرت، ئەو كەلەي كە ئەلېرت دەستى بۇ كەرونىشكەكە
فرىز دەكرد بۇ ئەمەي يارى ئەگەل بىكات و بىگىرىتە باۋەش، ئالەو كەلەد يەكسەر واتسەن
دەبىگىكى گەۋرە ترسەككى ئەلېرىك ئەلېرىتە دروست دەكرد كەلەمەش دىگومان دەۋە
مەيلى ترسەندى ئەلېرت و رايە رايەندى، ئەم شېۋە ھەرچ كەلەك ئەلېرت دەستى بۇ
كەرونىشكەكە فرىز دەكرد دەۋىست يارى ئەگەل بىكات، ئالەو كەلەدە واتسەن ئەلېرىكەي كوتەي
چەكەشەك بەبارجە ئاستىدا دەبىگىكى ھەرۋو ناخۇشى دروست دەكرد كەلەدەۋە مەيلى راجەلەك و
ترسەندى ئەلېرت ئەم كەلەي بۇ مەۋەي (۶) شەش خار دوۋبارە كەلەدەۋە.

لەۋى ئەو (۶) شەش خارە بۇ واتسەن دەركەۋەت كە ئەلېرت توۋشى ھەلچوونى ترسان ئەكەرونىشكەكە
بۇۋە، چۈنكە دەۋى ئەو (۶) شەش خارە ھەر كەكەرونىشكەكەي ئە ئەلېرت ترىك دەكردەۋە بەس
ئەۋەي ھىچ دەبىگىكى ئەگەلدا يىت، ئەۋا يەكسەر ئەلېرت دەستى بىگىرىان و ھوار دەكردە
ھەۋى دەدا كە ئەكەرونىشكەكە دوۋرىكەۋەتەۋە. ئەك ھەر ئەۋە بەكە ئەھەۋو ئەۋ ئازەلەش
دەترە كەۋەك كەرونىشكەكە سىي بۇۋە، ئەسەك و پىشەلە و مەككى سىيىش دەلەرس، چۈنكە
ئەلېرىكەي گەۋستەۋە كەلەندەۋە (النعيم) ترسەكە بۇ ئەۋ ئازەلەش كەلەندەۋە. كەۋەتە
ئەلېرىكەي مەرجىتەۋە (الأترا، الأشراف) و روزنەرى ئىللايەن (كەرونىشك) ھەمەن خاسىيەت و
سىماتى و روزنەرى ترسەك (دەبىگى ھەرۋو ناخۇش) وەردە كىرىت. بەم شېۋە مىندال لەۋەندەي
قۇناعەكەي زىلەدا رۆر ئەھەلچوۋەكەسى بەم شېۋارە فىرەدەيتتە) (الزوبى، ۱۹۸۹، ص ۱۲۲-۱۲۳)

ھەرۋە مەھەمان شېۋازىش دىتەۋەتتە ھەلچوونى خۇشەۋىستى دروست بىگىرىت و بۇ كەلەسى
ترىش ئەلېرىكەي كەلەندەۋە (النعيم) كەلەندەۋە. بۇ ئەۋە ئەكەر پەيۋەندى بىۋان مىندال
و دايەك و بارەك پەۋە بەھىز بىت و ئەسەر بەسەي خۇشەۋىستى بۇۋە، واتە مىندال دايەك و بۇكى
خۇش وىست و ھەستى بەخۇشەۋىستى ئەۋان كىرد. ئەۋ كەلە تۆۋى خۇشەۋىستى ئەلەر بەر

کەسانی تری دەرهەوی حیزان لەدل و دەروونی ئەو مەدالەدا سەوز دەبێت و حەز بەتێکەڵاوی و هاوکاری و دۆستایەتی کەسانی تر دەکات، بەلام ئەگەر مەدالە بێراوو پەشت گۆی خراو هەستی بەرق و کینهی دایک و باوک و کەسانی جوار دەوری کرد، ئەوا ئەمیش هەمان رق و کینه نارااستەیی کەسانی دەرهەوی حیزان دەکات و حەز بەتێکەڵاوی و هاوکاری و دۆستایەتی هیچ کەس ناکات و سگرە هەوێی ئەو دەش دەدا تۆلەیی دایک و باوکی لەخەتکاتی تر بکانهوه. (زهران، ۱۹۸۱، ص ۱۴۷)

(الزوبعی، ۱۹۸۹، ص ۱۲۳-۱۲۴).

ژینگەی کۆمەڵایەتی و جووری هەنجوونەکان

رۆڵەیی راناکن ئەسەر ئەوه کۆکن کە هەنجوونەکان وەرگیراون و ژینگەی کۆمەڵایەتی بۆکی گریگ ئەگەشەکردن و جووری شینوازی دەبریبیاندا دەبینی. واتە ئەو وروژێسەرانی هەنجوونەکان کۆمەڵگای کوردەواری دەینه هۆی هەنجوون مەرج بیه هەموو ئەوانە ئەکۆمەڵگایەکی تر بیه مایە هەمان هەنجوون. بۆ ئەمۆبە ئەگەر رانیمن کە هەندیک گەل و ئەنەوه حەز بەجوار دنی گۆشینی سەگ و بۆق و پشینە دەکەن، ئەوا دوور بیه ئەمە یە کسەر بەبێستی ئەو هەوانە تووشی قێر لێزوونەوهو هێنلج دان ببین، بەلام یادکردنەوهو بس کردنی ئەو حۆرە گۆشالە دەینه مایە دنجۆشی و کامەرانی تاکەکانی ئەو کۆمەڵ و گەل و ئەنەوانەیی کە دەبێت. هەروەها لەلای هەندیک کۆمەڵگای شینوازی گریان و هاوار و لاواندەوه لەکانی مردندا کارێکی یەسندو بێویستە بەلام لەلای هەندیک کۆمەڵگای تر ئەو حۆرە گریان و هاوار و لاواندەوهیە قەدەعەیه، کە ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوهی کە مەدالەیی کۆمەڵگای یەکەم لەژینگەی حیزان و دیم و دەزگا کۆمەڵایەتیەکانی ترهوه فیزی گریان و هاوار و لاواندەوه لەکانی مردنی حەتکیدا بین. بەلام مەدالەیی کۆمەڵگای دووهەم فیزی ئەو حۆرە هەنجوونەکانی ئەنەوه ئەوهی قەدەعەیه (الحمداق، ۱۹۸۹، ص ۱۶۰).

رۆڵی دایک و باوک و مامۆستا ئەگەشەکردنی هەنجوونەکاندا

وهک لەبێشەوه ئەمەزەمان بۆ کرد مەدالە رۆڵەیی هەنجوونەکانی لەژینگەی کۆمەڵایەتیەوه (حیزان، قوتابخانە، کۆلێن، برادەر، ئەمەزەکانی راکەیانلەن... هتد) فێر دەبێت، لەبەر ئەوه کەسانی ئەو ژینگە کۆمەڵایەتیە (دایک و باوک، مامۆستا... هتد) رۆڵی گریگ و ترسانکیان لەگەشەکردنی هەنجوونەکاندا هەیهو دەبێت هۆکاری پارمەنی دەربێن بۆ گەشەکردنی دروسی هەنجوونەکان و مەدالە لەحەزەکانیان بپارێزن، ئەویش لەژینگەی ئەم حەزەیی لای خوارەوه:

۱. دایک کردنی ژینگەی کۆمەڵایەتی گونجاو کە پێی بە خۆشەویستی و دانیایی و نارامی و ئەم و ئاسایش، بۆ ئەوهی مەدالە بەشێوەیەکی ئاسایی و دروس گەشە بکات.

۲- نایبیت دایک ئەکاتی شیر پێداخدا بەییتی ویست و ئارەزووی منداڵ بچوونێتەوهو هەرج کاتیگ گریان و کرورایەوه یەكسەر شیری پێبدات، چونکە ئەوه وای ئەمنداڵ دەکات کەسەر دەوام بۆ سەپاندنی جەرو ئارەزووەکەی بەسەر کەسانی چواردەوردیدا وەک خۆیەکی پەنا بۆ گریان و هاوار ببات.

۳- ئامادەکردن و ڕاهێنانی منداڵی تری حیزان ئەسەر ڕازی بوون و یەسەند کردنی منداڵی تازە لەدایک بوو. هەروەها نایبیت دایک و باوک یەكسەر دواي ئەدایک نوونی منداڵی تازە، هەموو سۆرە خوێندنی لەمنداڵەکانی تر نەستێنەوهو پێدەن ئەو منداڵە تازە لەدایک بوو، چونکە دەستێکە هۆی دروست کردنی ڕق و کینه و عیرە لەبەر بەر منداڵە تازە لەدایک بوو.

۴- پێوستە ئەسەر دایک و باوک و مامۆستا کەدەرۆاری گونجاو لەڕێگەی (باری کردن نیگار کێشان، شالۆ، شیعرو چیرۆک نووسین، گۆرانی، گریان،... هتد) بۆ منداڵەکان نەهێشتن تا لەڕێگەیەوه ئەهەڵچووێک پەدگ خواردووێکانیان ڕزگارێان ببات، چونکە کێ کردن و جەهەکردنی هەڵچووێکەکان ڕیانی گەورە بەداری دەروونی منداڵ دەکەیت و ئەهەتووشدا نووشی کۆمەڵێک گەرت و ئەخۆشی دەروونی دەکات.

۵- دەبیت یرۆسە ی لەشیر نەهێوه ئەسەرچۆ دوور بێت ئەتووندو تیزی و کت و پری، بۆ ئەوهی زیان بەباری هەڵچوونی منداڵ نەکەیت.

۶- هەروەها دەبیت ڕاهێنان و ڕزگار بوون ئەپاشەرۆ بەشتیوەیەکی هێمن و ئەسەرچۆ بێت و نایبیت لێدان و سزاو نوێندو تیزی نێدا بەکار بەیتر.

۷- ئادەتوانییت دەبیت منداڵ لەدەنگ و ڕووداوی ترسناک و تۆقێنەر دوور لەجێتەوه و نایبیت گاتەو سوکایەتیی پێکەرت و وەک ئامرازێک بۆ ڕاواکردن و کات بەسەر بردن بەکاربهێندریت.

۸- دەبیت پێداوێستییە دەروونیەکانی منداڵ بەتایبەتیش پێداوێستی (خۆشەویستی، هەست کردن بەلەز و تەڵپایی و ئاسایش، ڕێزگرتی، چووێک ناو کۆرۆ کۆبوونەوه... هتد) تێر بکەن.

۹- نایب منداڵێک ئەیهەکتێ بەراورد بکەن و حاڵی لاوازیان گەورە بکەن، چونکە ڕق و کینه و عیرە و هەست بەکەمی ئەلەیان دروست دەکات.

۱۰- دەبیت بەیهەک چاو سەیری هەموو منداڵەکان بکەن و جیاوازی ئەنێوانیاندا نەکەن.

۱۱- ئەبەر ئەوهی دایک و باوک و مامۆستا ئەوونە ی زیندو و پێشەوان بۆ لاسایی کردنەوهی منداڵ، دەبیت ئەوونە یەکی بەکەلک و سوود بەخەشێ و دوورن ئەهەڵچوون و نۆرەیی و ترس و دڵپۆکی ی بەردەوام، چونکە لەڕێگەیەوه منداڵ هیری ئەو جۆرە هەڵچووێکە دەبیت.

مىدال چۇن دەپىت بەبۇنلەۋەرىكى كۆمەلەيەتى؟

مىدالنى ھەممۇ جىھان يەكسەر دىۋاي ئەدايك بوون ۋەك يەك وان و ھەممۇيان يەك چۇر جۈردن دەچۇن ئەۋىش سىرە، ھەرۋەھا يەك رىمانى ئىيەلىن ھەيە ئەۋىش رىمانى شاۋارو گىريان و دەنگى ھەرەمەكى (عشۋالى) و گىروگانە، ھىچ شىنكىش دەرىارەى ئىيىن و ھەلسەھەو داب و بەرىتى كۆمەلەكەيان نازاس، بەلام پاش مەۋىيەك وورده وورده پۇر ئەدۋاي پۇر لەئەنجامى راھىنان و ھىركردى كۆمەلەتەتەۋە جىۋازى رۇر لەلەيەكەلى كۆمەلەتەتەۋە (رىمان، ئىيىن، ئىيدۇلۇزى، د ب و بەرىت.... ناد) ئەيۋان ئەو مىدالەتەى ھەممۇ جىھان دروست دەپىت.

كەۋاتە مىدال دىۋاي ئەدايك بوون ئەۋۋەۋەرىكى ئايۇلۇزى زىار ھىچى تر نىەو ھىچ شىتەك دەرىارەى كۆمەل و داب و بەرىت و بەھاكالى نارائىت، نەبەت ئەۋەش نارائىت كە ئەو ئەۋۋەۋەرىكى تايەتەۋەتەتەۋە خۇي ھەيە ۋەك ھىچ كەسىكى ترى جىھانى دەۋەۋە يە، ئەيىچەۋەنەۋە ۋا دەزائىت كە ئەو ھەممۇ جىھانەۋە جىھانىش بەنەلف ھەر ئەۋە.

بەلام پۇر ئەدۋاي پۇر ئەرىگەى خىزان و دام و دەركا كۆمەلەتەتەۋە ترمەۋە فەرى داب و بەرىت و بەھاۋ ياساۋ رەۋىتە كۆمەلەتەتەۋەكان دەكرىت و ئەۋۋەۋەرىكى بايۇلۇزىيەۋە ئۇ بۈۋەۋەرىكى كۆمەلەتەۋە دەگۇردىت. ئەو پىرۇسەيەش كە ئەمىيەتەۋە مىدال دەكرىت ئەۋۋەۋەرىكى كۆمەلەتەۋە، بەپىرۇسەى راھىنان و يىنگەيالىنى كۆمەلەتەۋە (التشنه الاجتماعيه) (Socialization) ناۋدەبىت.

مىدال ۋەدايك:

يەكەم كەسى گىرىگ ئەزىانى مىدالدا دايكە، ھەر ئەۋەر ئەۋەشە كە يەكەم پەيۋەندى كۆمەلەتەۋە مىدال ئەكەل دايكەتە. سەرچەم دەرنەنجامى تۈيۈنەۋەكن سەرگەۋنى و سەرەكەۋنى مىدال ئەدەۋەۋەدە ھەۋرى ئەو پەيۋەندىيەى ئىۋان مىدال و دايكى ئەسەلەكالى يەكەمى زىاندا دەپەسەۋە. ئىنجا ئەگەر ئەو پەيۋەندىيەى ئىۋان مىدال و دايكى ئەسەر بىئەۋەۋەۋەۋە و دىۋىزى و رىزى دىيالىى بىيات سارۋو، ئەۋا ئەو جۇرە مىدالەۋە دەۋون بىئەۋەۋەۋەۋە ئەسەلى خۇيان ئەكەك كۆمەل و دام و دەزگاكىدا سارۋى، بەلام ئەگەر يەكەم پەيۋەندى ئىۋان مىدال و دايكى پىر ئەناخۇشى و گىروگىرەت و ئوۋىدە تىرى ئو، ئەۋا ئەو جۇرە مىدالەۋە ئەدەۋەۋەۋە پەيۋەندىيە كۆمەلەتەتەۋەكالىدا سەرگەۋنەۋە ئابى

مىدال ئەدۋو سالى يەكەمى ئەمەيدى (كە بەقۇباغى شىرەۋى ئاۋ دەبىرەت) كۆمەتەك پىندەۋىستى ھىيۇلۇزى و دەۋۋى ھەيە ئەۋە (شىر جۈردەۋە، راھىنان ئەسەر پاشەپۇ، سۇزۇ خۇشەۋىستى، باۋەشى گەرمى دايك، دىيالىى و نازامى... ناد)، ئىنجا بەگەر دايك و ئاۋك و

کەسانی چواردەوری مەدالە توانیان ئەو پێداویستیانی ئەو دانیان نەکن و دایک لەکاتی یەرۆسە سێر پێدا بەدا تۆوندو تێرۆ دگەرەق و تورە بەنوو، هەرودەها مەدالە بەشیوەیەکی نەرم و گۆنەو فیزی جۆنیەتی زەرگەر نوون لەیاشەرۆ کر و هەستی بەدەتییای و نارامی کردو یەرۆسە لەشیر مرییەو دوو برۆ لەنارارو نوویدو تێرۆ، ئەوا بێنگۆمەن ئەو چۆرە مەدالە ئاراستەو هەست و سۆزو نیرۆ بۆچووینکی راست و گۆنەو دووینی دەردارە دایک و ناوک و کەسانی چواردەوری ئەو دروست دەست و دەک هەموو مەدالەنکی تر بەناسانی و دوو لەگێروگرفت ئەلایەنی کۆمەڵایەییەو گەشە دەکات و دەتوانیت وەک یێویست خۆی لەهەک ژینگەو دەورووبەرە کەیدا بشارینی.

هەر لەبەر ئەوەشە کە قۆناعی شێرە چۆری ئەقۆناعنکی شلۆق و گرنگ و ترساک لەقەڵەر دەدرێت، ئەویش ئەیلە یەکەم بۆ ئەو پەییوەندییە دەگەن و دایمەبەنی ئێوان مەدالە و دایک دەگەرنەو، لەبەر ئەوەی هیچ قۆناعنکی تر لەژێانی مەدالە بەهەدەر قۆناعی شێر چۆری گرنگ نیە، چرکە لەسەدا سەدی (۱۰۰٪) بێر کردنی پێداویستیە کانی مەدالە پشت بەکەسانی تر (بەتایبەتی دایک) دەبەسن، لەبەر ئەوە هەر چ چۆرە هەست و سۆزو بۆچووینک لەلایەن مەدالە بەرێوە ئەو کەسانی کە ئەو پێداویستیە ئەو بێر دەکەن دروست بێت، ئەوا بەناش و حەرییەو دەن لەناوک و نەاعە بۆ هەموو هەست و سۆزو بۆچووینەکانی تری مەدالە ئەداترودا، کەوانە نوویدو تێرۆ هەبەشەو بێبەسکردن و ئارادانی مەدالە رەننکی گەورە ئەداترودا بەکەسایەتی دەگەییەت. (تەجەری و احریات، ۱۹۸۲، ص ۹۸-۹۹) (هەرمز و انراشەم، ۱۹۸۸، ص ۱۰۸-۱۰۹).

گەشە کردنی کۆمەڵایەتی ئەقۆناعی شێرە چۆری:

مەدالە ئەم قۆناعەدا رۆر دەهتارو هەنس و کەوب بەرێوە دایک و ناوک و کەسانی چواردەوری دەکات کە گۆراریش ئەدەنچۆشی یان بێر ری دەکەن ئەوانە (دەردەخەنە، گۆرۆگال دوانریش بێکەن، دەم و چاو گۆرۆ کردن، هوار کردن دوانریش تورە نوون. . ناد). لەسەرەفاد مەدالە ئەو بۆ دایک دەشێتەو دوو جارنیش بۆ کەسانی تر، کەجی لەبەرێوە کەسانی نامۆو دەردەوێ حیران هەلۆبە دەکات، بەلام ئەدەرووبەری (۶) شەش مانگیدا مەدالە گرگی بەمەدالان و کەسانی چو رەوێ دەدات، هەرودەها ئەدەرووبەری (۸) هەشت مانگیدا، مەدالە گرگی بەکەسانی نامۆو دەردەوێ حیران دەدات، ئەنەت ئەنەمەنی (۹) مانگیدا خۆی هەوێدەدات بچیت بۆ لای کەسانی دەردەوێ حیران و لەرێگە ی رەدەخەنەو گۆرۆگال و بێکەنێوە گۆراریش ئەو چەروو ئەرەرووی دەکات

مەدالە ئەنەمەنی (۱۲) دوانزە مانگیدا، ئەتوانایدا هەبە کە لاسانی خوولەو هەنس و کەوتی کەسانی گەورە بکەنەو شایانی ناسە مەدالە رۆرەنی رۆری دوو سانی ئەکەمی ژیانی (قۆناعی شێرە چۆری) ئەوا حیران بەسەر دەبات، هەر لەبەر ئەوەشە کە کەسانی ناو حیران (بەیلە یەکەم دایک) گرێگەکی رۆزیان لەسەر زیان و چارەنووسی مەدالە هەنە.

مېدال دواي نهووي فيري گاکوونکي و پوښتن و قسه کردن دېنيت، ده توانيت بشتر سوود له ژبېگه ې جنزاسي ودرېگرېت. چونکه روښتن نارمېتې دمدات که نهه چېکاو نهو جنکا بکات و قسه کردېس ددېننه هوي گوزارشت کردن له خودو راگوزېسېموو ټېنگه پښتن له کهل کسانې تر، پېنگومان لهه قوابعدها گرېگي و پوټي ناوک به پېلې دوزشېم دېت له دواي دايک، چونکه وهک له پېنښه وه نمازه مان يو کرد، زورېه ې پند او پښتېه کاسي مېدال لهه قوابعدها له سر دوسني دايک ټير ددکړين، بهلام کاتېک مېدال فيري روښتن و قسه کردن دېنيت، نهوا نهو کانه گرېگي و پوټي بياوک رېتر له ژبېسې مېدالدا دوزده کويېت. (معروض، ۱۹۹۴، ص ۱۹۲-۱۹۳).

د مرئېنجامي ټوليزېسېمويې کي (بهرلر) ې زانا دورې خمت که مېدال له قوابعدها شېره خورېدا نهه و دلامد اېسېموو هکس و کھوتنه کان خوارمويې يو کھوره کان شېه:

نومېدېن بېه بېه	و دلامد اېسېموو هکس و کھوتنه کان
۱-۲	<ul style="list-style-type: none"> * بهر دزه جېهه و دلامې دېنېگې کھسانې چوار دوزې دمدانېوه. * بېده بېگ بوون له کاسې دوسې هېنان بېتان و پښتېدا * سر ودرېگېزان يو نهو دېنېگې کھديان بېتن
۲-۳	<ul style="list-style-type: none"> * رېر ددجېهه کردن يو نهو کھسانې که رېر ددجېهه ې يو ددکھت. * هاور کردن کانېک دايکې بهجن ې ده هېنې. * نه کهر کھسېک لېي ټرېک بېسېوه دېسېلېزې
۳-۴	<ul style="list-style-type: none"> * نه کهر به نه بېا بهجن بېلېدې ددکېرې. * نه کهر کھسېک قسه بېان ياري ټکھل بکېن نهوا ژېر دېنېتېموو بېده بېگ دېنېت
۴-۵	<ul style="list-style-type: none"> * دېنېک شېم و له سر خونه کان دېسېسېموو بهر ددجېهه * و دلامېان ددانه وه، بهلام به هاور و گرېان و دلامې دېنېک ناخوس و ټوره کان دمدانېوه * بهدېسېنې کھسانې نامو و دوزمويې خېزان دېسېلېزېت.
۵-۷	<ul style="list-style-type: none"> * ددو بېت ددېت يو دايک و بېوکی درېز بکات و لاسېي سلو کردن و چېنېه لېد اېنېش بکانه وه
۷-۹	<ul style="list-style-type: none"> * ددېمېوت به خوولېو هکس و کھوتنه کھسې سېرېجې کھسانې چوار دوزې يو لېي حوې راکھسې * لاسېي دېنېگې کھسانې تر ددکانه وه.
۹-۱۰	<ul style="list-style-type: none"> * جل و بهرکې گھوره کان را ددکېسې * بېه بېه گھوره کان دمداب - لاسېي خوولېو ياري گھوره کان ددکانه وه.
۱۰-۱۲	<ul style="list-style-type: none"> * ده توانيت بهرېک و بېنکې هېلېک ياري بکې. * مېدال و دلامد اېسېموو بېسېسې حوې يو (وامه کھ) ې د لک و بېوکی دېنېت. * له کھسانې نامو و دوزمويې خېزان دېسېلېزېت، له دېسېلېزېت را ددکات و به هېر ددو دېسې دېم و چلوي حوې دا دېسېلېزېت. (معروض، ۱۹۹۴، ص ۱۹۴).

گهشه کرلای کومه لایمته قوناقی پلش چوونه قوتابخانه

له کونای سالی دووهم منداال پي دمهینه قوناقی تری زیانلوه، نهویش قوناقی پلش چوونه قوتابخانه. له قوناقه وورده وورده نهیشت نهستی لهواو نه دایک و باوکی بزگری دهیشت و دست ده گات بهوکاری کردن و نیکه لایو بوونی که سالی تری دهرهوی خیزان، لهواله منداالی دروسی و خرم و هورینکی. نیلها نه مگر منداال پدیومندی کرد به دایهنگاو باجچه سواپین لهوا زیستگو سووری پدیومندییه کومه لایمته کان و نیکه لایو بوونی لهراوانتر دهیشت و زیتر شاره رای دای و نه ریت و بهر پدیومندییه کومه لایمته کان دهیشت، به لام نه مگر ههر له چوارچینو سووری خیزان و کولانه کهیدا جوالانوه، لهوا که مگر له منداالی باجچه سواپان فیری بهو دای و بهرینه کومه لایمته کان دهیشت. به لام له قوناقه شدا حنران ههر گرنکی و پوئی تبهیشتی حزی لهزایی منداال هیه، پنهیشت منداال لهوا حنراندا ههست نه نارامی و دلایی بکت و ههست بکت که حوشه و ستنو حیکه ی پترو شاری دایک و باوک و که سالی چواردهوریشتی، چوکه ههر له رینگی خیزانوه منداال فیری ماف و نه رکه کاسی دهیشت و له حویه رستی و چروکی بزگری دهیشت و تووی لایمته و شوکری و له حویه ووردن و دلسوزی له باخیدا ده چینه ریت، له هه مان کانیشتا دایک و باوک دس به موبونه بۆ لایمی کرد بهووی، له بهر نهوه دهیشت رهوشت و هه لاس و کهوت و گفت و کردمود که یلن نموبندی راست و دروست بن.

له قوناقه منداالی دروسی و کولان و باجچه سواپان گرنکیه کی زوریان له زبانی منداالدا هیه، له بهر نهوه دهیشت (بهیشتووی نهوهی فیری رهوشتی خراپ و ناشیرین دمن) رینگی نیکه لایو بوون به منداالی تر له منداال بگریشت، بهیشتووی نهوه رهوشت و نه های باش له منداالی ترهوه فیر دس، دایک و باوکیشت ده توانن له رینگی رینمایی و ناموزگاری و پاسیارد که یلانه، منداال که یلن له هه لاس و کهوت خراپه کاسی نیکه لایو بوون بزگر بکن، به لام بن به شکر دبان له نیکه لایو بوونی منداالی تر رینگی گهروه به که سایهتی منداال که یلن ده که یلن، چوکه درهنگ نشت بان زور دهیشت لهوا منداال نیکه لایو منداالی تر بیشت و بیخته ناویانهوه له بهر نهوه دهیشت ههر له سهرده منگی روووه منداالان به کولان و رینگی کومه لایمته ناشنا بگریشت، له لایه کی لریستوه منداال لهوا منداالی تر دا زور دنگوش و کامهران دهیشت، چوکه زوریان له به مهن و حهروو نارووه حهم و جههت و بیره بوجویدا وه ک یه ک وان و له رینگی بیرکردن و هاوکاری و راگوزینه موه زور شت لهیه کتری فیر دمن و له زور حالهتی هه نچوونی و باری دهرهوی ناوور بزگریان دهیشت و زور له حهروو ناره رووه کانیشتان تیر ده کریشت، که له توانای گهروه کان و رینگی خیزانیدا یه لهوا کرانه هه لاس.

قوناقی چوونه قوتابخانه

له قوناقه منداال دهیشت قوتابخانه سهرده منگی تر له زبانی دست پنه گات له قوناقه کاسی تری وه ک ماموستا قوتایی و بهر یومهر دینه لهو رینگی کومه لایمته منداالوهو ههریه که یان شون پدهیشتی حوی لهواری دهرهوی منداالدا به حوی دهیشتی له بهر نهوه زور گرنکی که رینگی قوناقه رینگیه کی پهره دهیشت دروست بیشت، بۆ نهوهی پوئی گرنکی

خۆی لهگهشه کردنی کۆمه‌لایه‌تی مێداڵا بگێڕی، چونکه قوتابخانه ته‌یها مێداڵا فێری خوێندن و نووسین و لێرکاری ناکات، له‌تێکۆ چترانی دووه‌مه له‌ژیانی مێداڵاوه ده‌بێت فێری زۆر ره‌وش و هه‌لس و کهوتی کۆمه‌لایه‌تی و نه‌خاڵی گرنگی ناکات. ئێستا له‌بهر نه‌وه ده‌بێت له‌ره‌وه‌یه‌رو مامۆستاكان به‌گه‌رمه‌وه به‌وه‌یه‌ی راسب گۆلی و نه‌وه‌هایی و دادوه‌ری و به‌به‌ره‌یی بن، نه‌وه‌کو مێداڵا له‌یه‌نگه‌یه‌وه زۆر ره‌وشی کۆمه‌لایه‌تی جوان و به‌که‌له‌ک هێر بنێت هه‌روه‌ها له‌توانای قوتابخانه‌دا هه‌یه که زۆر گه‌رفتی کۆمه‌لایه‌تی وه‌ک (خۆیه‌رستی، گۆشه‌گیری، شه‌ڕخوازی، درۆ.... نلای) مێداڵا چاره‌سه‌ر ناکات و زۆر له‌خه‌روو ناره‌روه‌کانی تێر بکات.

نیشانه‌کانی گه‌شه کردنی کۆمه‌لایه‌تی:

زۆر به‌تێگه‌وه نیشانه‌ی گرنگ هه‌ن که نامازه‌ بۆ نه‌وه ده‌که‌ن مێداڵا له‌لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه گه‌شه‌ی کردووه، له‌وه‌یه‌:

1. فێر بوونی هه‌لس و کهوتنه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ گونجاوو دروسته‌کان.
2. هه‌لس و کهوت کردن له‌پێی ئه‌و پێوه‌رو داب و نه‌رینه‌یه‌ی که له‌گه‌ڵ توحه‌م و ته‌مه‌ن و ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌ ده‌گه‌یشت.
3. هاوکاری کردن و بوونی خه‌روو ناره‌زووی تێکه‌لاو بوون و په‌یوه‌ندی کردن به‌که‌سانی تر.
4. لێک جیاکردنه‌وه‌ی ره‌وشته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ به‌سووده‌کان له‌داب و نه‌رینه‌ خه‌راپه‌کان.

پێگه‌ومان گه‌شه کردنی کۆمه‌لایه‌تی و کهمی و دروست بوونی گیایی هاوکاری و زانیانی به‌هاو داب و نه‌رینه‌کان، هه‌ر له‌خۆیانیه‌وه تان، به‌تێکۆ پێداویستیانی به‌ژینگه‌ی له‌بارو گونجاو هه‌یه‌وه ده‌بێت ئه‌م خاڵه‌ی خواره‌وه‌ش له‌به‌رچاو بگێڕیت:

1. دابین کردنی ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی دروست بۆ مێداڵا، تا له‌یه‌نگه‌یه‌وه فێری داب و نه‌ریت و به‌ها کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بێت.
2. ده‌بێت مێداڵا تام و چێژو خۆشی ئه‌و تێکه‌لاو بوون و هاوکاری کردنه‌ی وه‌ربگه‌ڕیت، بۆ نه‌وه‌ی چهند خه‌ر دووباره‌ی بکاته‌وه‌و بێت له‌به‌شێک له‌هه‌لس و کهوتی به‌لام نه‌گه‌ر نه‌و هاوکاری و چوونه‌ ناو کۆبوونه‌وانه‌ بووه‌ مانای نازارو داخۆشی و سووکایه‌تی پێکردنی، نه‌و گیایی پێکه‌وه‌ زیان و هاوکاری له‌ناجێدا دروست نابێت.
3. دیاری کردنی داب و نه‌ریت و ره‌وش و به‌ها باش و به‌که‌له‌که‌کان بۆ مێداڵا، بۆ نه‌وه‌ی له‌خه‌راپه‌کانیڤان حیا بکاته‌وه‌.
4. پێداشت کردنی ره‌وشته‌ ناسه‌کان و گه‌له‌بی لێکردن و سێرا دانانی ره‌وشته‌ خه‌راپه‌کان.
5. ده‌بێت که‌سانی خواره‌وه‌ری مێداڵا به‌وه‌یه‌ی باش بن بۆ فێر بوونی ره‌وشی کۆمه‌لایه‌تی.

له‌ئوای ته‌مه‌نی دوو سالی‌مه‌وه بۆل و گرننگی بلوک له‌زیانی منداڵدا دهرده‌که‌وێت، به‌تایه‌تی‌ش له‌زیانی منداڵه‌ که‌وه‌کاندا، چونکه‌ بلوک به‌پله‌ی به‌که‌م له‌وێله‌ی بێ‌رایه‌تی و لاسایی کردنه‌وه‌ی که‌وه‌کانه‌. ئیجا نه‌گه‌ر هات و له‌به‌ر هه‌ر چ هۆیه‌ک بێت (مردن، به‌خۆشی، کۆچ کردن، کار کردن له‌شویس دوور، سه‌ربازی... هتد)، بلوک له‌باو مان و منداڵی خۆیدا نه‌زیاو بۆ له‌وێله‌ی زۆر له‌جیرانه‌که‌ی بچراو دوورکه‌ونه‌وه‌وه‌ له‌هه‌مان کاتی‌دا که‌سینکی تری بێر له‌ناو خه‌زانه‌دا نه‌بوو، که‌ چینگه‌ی نه‌و بگرێته‌وه‌، نه‌وا بێ‌گومان ره‌ره‌رو زیانیکی زۆر به‌بیری دهره‌وه‌نی و که‌سایه‌تی منداڵه‌کانی ده‌گات.

دهرنه‌جانی نه‌و توێژینه‌وانه‌ی (که‌ له‌سه‌ر منداڵانی بینه‌ش بوو له‌چاودیزری و شاره‌رایس دایک و بلوک) کراون، نامازه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ زۆر به‌ره‌جه‌ت نه‌و منداڵانه‌ ده‌توانن خۆیان به‌سارێش و به‌مه‌واوێش له‌لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌وه‌ گه‌شه‌ بکه‌ن، هه‌روه‌ها له‌مال نه‌بوون و دووری بلوک ریا‌تر زیان به‌که‌وه‌کان ده‌گه‌یه‌نی وه‌ک له‌که‌جه‌کان (Bigner, 1979)، هه‌روه‌ها ده‌رکه‌وتوه‌ که‌ نه‌و منداڵانه‌ی بۆی گه‌وره‌ییان هه‌یه‌ که‌مه‌تر بێن باوکیان بێوه‌ دیاره‌و زه‌ره‌رو زیانی نه‌بوونی بلوک به‌به‌ر اورد کردن به‌ نه‌و منداڵانه‌ی که‌ بۆی گه‌وره‌ییان نیه‌ زۆر که‌مه‌تره‌ (Smith, 1978).

له‌لایه‌کی ترمه‌وه‌ دهرنه‌جانی توێژینه‌وه‌یه‌کی (هیمرنگتون) (Hetherington) که‌ له‌سا‌لی (1977) له‌سه‌ر نه‌و منداڵانه‌ کردی که‌ (له‌نه‌جانی کۆچی درێژ خایه‌ن یان مردن یان ته‌لاق)، له‌چاودیزری بلوکیان بینه‌ش بوو بوون، نامازه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌کات که‌ نه‌و منداڵه‌ بێن باوکه‌یه‌ وه‌ک منداڵانی خه‌وون بلوک بشت به‌خۆیان بایه‌ستن و ریا‌تر هه‌ولده‌ده‌ن که‌ که‌سانی تر کاره‌کاییان بۆ چینه‌جی بکه‌ن، هه‌روه‌ها ناش ویرن به‌شداری نه‌و یاری‌یه‌ بکه‌ن که‌ تووندو تیرتی و خۆ به‌یه‌ که‌دانه‌ی ئیدایه‌. (اله‌مدانی، 1989، ص 222).

که‌واته‌ له‌مال بوونی بلوک و چاودیزری گرننگیه‌کی زۆریان بۆ گه‌شه‌ کردنی کۆمه‌لایه‌تی منداڵه‌کانیان هه‌یه‌، به‌لام حواره‌خواسته‌ نه‌گه‌ر له‌به‌ر هه‌ر چ هۆیه‌ک بوو منداڵ له‌باوک و چاودیزری بینه‌ش بوو، نه‌وا زۆر پێویسته‌ که‌ هه‌مو‌ی دابین کردنی چینگریکی وه‌ک (برای گه‌وره‌، مام، حال، به‌به‌ر... هتد) بۆ بلوک به‌دریفت، بۆ نه‌وه‌ی منداڵ له‌نه‌جانی نه‌و نه‌بوونی باوکه‌وه‌، زه‌ره‌رو زیانیکی زۆری لینه‌که‌وێت.

بۆ‌ی دایک و بلوک و مامۆستا

وه‌ک له‌په‌شه‌وه‌ نامازه‌مان بۆ کرد، منداڵ له‌رنه‌گه‌ی خه‌ران و قونا‌یخانه‌و دام و ده‌ره‌گا کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌کی ترمه‌وه‌، داب و به‌ریت و به‌ها کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌کان هێر ده‌مین، نه‌و هێر بوونه‌ی له‌په‌نگه‌ی لاسایی کردنه‌وه‌وه‌ سه‌ره‌ج دان و سه‌یر کردن و پلاشت و سراوه‌ ده‌مین، له‌هه‌مو‌ نه‌و

حائله تانه شدا دايك و باوك و ماموستاو كه سالى تری چواردموړی منډال، پوځی گریگ و ترسناکیان ههیه، له تاییه تیش له م خالانه ی لای خوارده ودا.

۱. هاندانی منډال پوځیکه لایو بوون و هاوکاری کردنی که سانی تر.
۲. بوون کردنه موی هه نس و کهوت و داب و بهرینه ناش و خراپه کان.
۳. پاداش کردنی هه نس و کهوته لاشه کان و سرادانی خراپه کان.
۴. دالین کردنی زیښگهی له نازو گونجاو پوځانندن و گهشه کردنی گبانی هاوکاری و نرایه تی.
۵. دهیت دايك و باوك و ماموستا لوموونه ی چاک و راست گو بن پو منډاله کالیان و دهیت لهوان به کردهوه هه نس و کهوته کومه لایه تیه لاشه کان بهرحه سته بکهن.
۶. دهیت منډال فتری رهوش و پوځی خوی بکریت، چونکه رهوش و هه نس و کهوته کان بهیپی ته مهن و شوین و توخم ده گوردین.
۷. پرگار کردنی منډال له گۆشه گیری و دهمارگیری و خویله رستی.
۸. منډال فتری پشت به خویله ستی و بروا به خویله بوون نکریت.

شيعوازه كانى پراهمياني كۆمه لايه تى

كانىك مندا لهدايك ده بېت، بوونه وهرىكى بايولوزىي روتو و بيجگه له هه ندىك رهمه كى (غريزه) و ئاماده ياشى، ئيتىر هيچ شتىك ده رياره ي كۆمه ل و داب و نهرين و ئاكاره كانى نازانيت. به لام رۆڤ لهداى رۆڤ له نه نجامى ژيانى له ناو خيزان و كۆمه ل، شاره زايى و زانبارى ده رياره ي كۆمه ل و زمان و نايين و داب و نهرىتى كۆمه لايه تى پهيدا ده كات و وردده و وردده له بوونه وهرىكى بايولوزىيه وه، بۆ بوونه وهرىكى كۆمه لايه تى ده گۆرديت. ئهم پىرۆسه يه ش كه مندا لى پىي فېرى داب و نهرىت و به هاو ئاكارى كۆمه لايه تى ده كرىت، ناوده برىت به پراهمياني كۆمه لايه تى (عملية التشنه الاجتماعيه).

گومنى تيدانيه، ئهم پىرۆسيى پراهمياني كۆمه لايه تيه ش به پىي ي چين و تويزو تاكه كانى كۆمه ل و جوړى خيزان ده گۆرديت و جياوازي هه يه له خيراينيكه وه بۆ خيزنئىكى ثرو له تويزو چينيكه وه بۆ تويزو چيبيكى تر بيگومان ئهم جياوازي مامه له و شيوازي پراهمنا، ده بېته مابه ي جياوازي كه سايه تى و پىروشتى تاكه كانى كۆمه ل.

له نه نجامى چهنده ها تويزينه وه ي بياني و ناوخويى ده ركه وتووه، كه پىرۆسه ي پراهمياني كۆمه لايه تى به لاي زۆريه ي جيهان به چهند شيوازو جوړى جياواز به نه نجام ده گه يه ندرىت و هه مرو خيزان و گهل و نه ته وه كان به يه ك شيواز مندا له كانيان په روه رده ناكهن.

له گرنكترين و باوترين شيوازي پراهمياني كۆمه لايه تى ئه مابه ي لاي حواره وه ن:

(۱) به كارهمياني ليدان و تووندو تيزى (۲) نهرم و نياني و گوچ پييه دان (۳) هه لكشان و داكشان و نه بوونى يه كه جوړ مامه له ي گرنجاو (التدبب في المعاملة). (۴) مامه له ي پاست و ديوست له پراهمياني كۆمه لايه تيدا (۵) نازدارى.

هه‌ریه‌که له‌و مامه‌لانه‌ی سه‌ره‌وه، جۆره‌ په‌وشت و که‌سایه‌تیه‌که له‌لای من‌دال دروست ده‌کات. بۆ نمونه، هه‌ندیک له‌باوکان و دایکان، په‌رده‌وام په‌نا بۆ لعدان و توندوتیژی ده‌به‌ن له‌کاتی په‌روه‌ده‌کردن و راهینانی کۆمه‌لابه‌تی من‌داله‌کانیاندا، ئەم جۆره‌ باوک و دایکانه‌ وانیکه‌ به‌ستوون، که توندوتیژی و زال بوون و چاوسورکردنه‌وه‌و سه‌رکوت کردن و فشار خستنه‌ سه‌ر من‌دال، مامه‌له‌یه‌کی راسته‌و له‌به‌رژه‌وه‌ندی من‌داله‌کانیان، په‌لام به‌په‌چه‌وانه‌وه، ده‌رنه‌نجامی تریژینه‌وه‌کانی ئەو بواره‌ ئامازه‌ بۆ ئەوه‌ ده‌که‌ن، که‌توندو تیژی و لیدانی به‌رده‌وام، ده‌بیته‌ هۆی ئەوه‌ی که‌من‌دال سه‌ربه‌ستی نه‌بیت و په‌ته‌واوی شاره‌زای ژینگه‌که‌ی نه‌بیت و فیری په‌فتاری پاشه‌ کشی و گۆشه‌گیری به‌بیت.

هه‌روه‌ها به‌رده‌وام ئەو جۆره‌ من‌دالانه‌ هه‌ست به‌که‌می و سوکایه‌تی ده‌که‌ن و مل که‌چ ده‌بن و هه‌ست به‌دلنیایی و ئاسایش ناکه‌ن و له‌ده‌له‌ پاوکی و باریکی ده‌روونی ئالۆزدا ده‌ژین، ناتوانن وه‌که‌ من‌دالێکی ئاسایی گوزارشته‌ له‌خودی خۆیان بکه‌ن. هه‌ندیکه‌ جارێش من‌دالی، ئەو جۆره‌ خه‌زانانه‌ شه‌پخواز ده‌بن و هه‌ول ده‌ده‌ن ئەو رق و کینه‌و توره‌یی‌ی که‌ به‌رامبه‌ر دایک و باوک هه‌یان، به‌که‌سانی تری ده‌ربه‌رن و تۆله‌ی خۆیان له‌وان بکه‌نه‌وه. بۆ نمونه‌ ئەگه‌ر باوک به‌رده‌وام ئازاری من‌دال بدات و سوکایه‌تی پێ بکات، ئەو من‌داله‌ ئەگه‌ر خوشک و برای بچوکی هه‌بیت، ئەوا ده‌چیت داخی دلی خزی به‌نه‌وان ده‌پێژیت، ئەگه‌ر خوشک و برای بچوکیشی نه‌بوی، ئەوا له‌کۆلان به‌دوای من‌دالانی درووسی و به‌سته‌زماندا ده‌گه‌رێ و ده‌یه‌ویت ئازاری ئەوان بدات، ئەگه‌ر من‌دالی ده‌ست نه‌که‌وت، ده‌ست ده‌کات به‌لیدان و ئازاردانی ئازهل و داروبه‌ردو ده‌رگا‌و په‌نجه‌ره‌و... هتد. که‌واته‌ ئەو توندو تیژی و شه‌پخوازییه‌ی من‌داله‌که‌ بۆ توندوتیژی و سوکایه‌تی و لیدانی باوک و دایکی ده‌گه‌رێته‌وه‌.

به‌لام هه‌ندیک دایک و باوک هه‌ن که‌ گرێ به‌من‌داله‌کانیان ناده‌ن و زۆر به‌نه‌رمی مامه‌له‌یان له‌که‌ندا ده‌که‌ن و به‌نازداری به‌خوێیان ده‌که‌ن و له‌هه‌له‌و سه‌ره‌پۆیه‌کانیان ئاپه‌چنه‌وه‌و خراپی و که‌م و کورتیه‌کانیان به‌ده‌رناخه‌ن و بۆیان روون ناکه‌نه‌وه. به‌رده‌وام

لیبور دن و چوپوشینیکی نائاساییان بهرامبه ر لاساری و سه رکیشی منداله کانیان هیه. بیگومان نه و مندالانهی له و جۆره خیزاناندا پهروه رده ده کړین، نقر سه ره پو لاسر ده بن، هیچ کات هه ست به لپرسینه وه و مسئولیت ناکه ن و له یاسار ده سلات و داب وهریتی کومه لایه تی یاخی ده بن، که سایه تی کی پته وو و سه ره خویان نابیت، مندال په سه ر تاکه کانی تری خیزاندا (به تایبه تی دایک و باوک) زال ده بیت و ناچار یان ده کات که گشت سه رو تاره نوو پیداویستی کانی تیر بکن (به تایبه تی مندالی نازدار)، نیترون پیداریستیان هه ق بیت یان ناهه ق، باش بیت یان خراپ.

هه ندیکه جاریش وا ریکه وت ده کات که هه ندیکه دایک و بارک، هیچ جۆره ماملو شتوازیکی گرنه او یان نه به پیچه وانه وه، هه ر جاره ی هه شتوازیکی له گه ل منداله کانیان مامله ده کهن، بۆ نمونه نه گه ر مندال شه پی کردو ده ست دریژی کرده سه ر مندالی دراوستیکه یان، کاتیکه بۆ ماله وه گه رایه وه، باوکی هیچ قسه یه کی پی نه گوت، نه نانه کله یشی س نه کرد. بۆ جاری دروه م نه و منداله ده ست دریژی کرده وه سه ر مندالی دراوستیکه یان، که گه رایه وه بۆ ماله وه، باوکی هانی داو پیروزیایی و ده ست خوشی ان کرد، به لام بۆ جاری سیه م لیدان و نازارو سزایه کی چاکی له به رامبه ر نه و شه پخواریه ی وه رگرت.

له و جۆره خیزاناندا مندال ده که ریته گیزاوو تووشی بارونوخیکی ته م و مژاوی ده بیت و ناتوانیت راست و هه له کان له یه کتری جیابکاته وه، چونکه به پتی نه و نمونه ی سه ره وه منداله که فیری ده وشتی دروست نابیت و نازانیت، نایا نه و هه لس و که ونه ی کردی هه له بو یان راست؟ نه گه ر هه له یه، نه ی بۆچی باوکی له جاری دووه مدا پاداشتی کرد؟ نه گه ر راستیشه نه ی بۆچی له جاری سیه م تووشی نازارو لیدان وو؟ سه رجه م نه پرسیارانه و سه ده ها پرسیار تر له میشتکی نه و جۆره مندالاندا هه یی وه لام به ته م و مژاوی ده میننه وه، نه مه ش له نه جانی نه و شتوازه هه له ی دایک و باوکه وه یه که له پهروه رده کردنی منداله کانیاندا به کاری ده مینن. بیگومان هه مان قه وان و به سه رهات

له‌گشت بواره‌کانی تری ژیا‌نی ئه‌و جو‌ره مندا‌لانه‌دا دووباره ده‌بیته‌وه‌و فیری چاک و خراپه‌کانیان نابیت و که‌سایه‌تیه‌کی لاوا‌زو له‌رزو‌کی ده‌بیت، به‌وی به‌خوی و دایک و باو‌کیشی نابیت و به‌چاوی گومان و دوود‌لیه‌وه ده‌پوانیت دیاره‌کانی ژیا‌ن.

به‌لام هه‌ندیک دایک و باوک هه‌ن، ده‌توانن به‌شتیوازیکی راست و دروست مندا‌له‌کانیان په‌روه‌رده بکه‌ن و به‌واتایه‌کی تر، ئه‌گه‌ر مندا‌له‌کانیان هه‌له‌یان کردو له‌ریگه‌ی راست لایاندا، ئه‌و کاته باوک‌ان و دایک‌ان هه‌له‌کانیان بۆ راست ده‌که‌نه‌وه‌و په‌نمایشیان ده‌که‌ن و ئامۆزگاری به‌سوودی‌ان پیش که‌ش ده‌که‌ن. به‌لام ئه‌گه‌ر پێویستی کرد، ئه‌و کاته به‌پێی جۆری هه‌له‌و لاساری و سه‌رکیشیه‌که، گله‌یی و نا‌په‌زایی و سه‌رزه‌نش و لێدان به‌کارده‌هێنن. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا هۆی لێدان و نا‌زاردانه‌که بۆ مندا‌ل په‌وه‌ن ده‌که‌نه‌وه، به‌لام ئه‌گه‌ر هه‌ر چ کردارو په‌فتاریکی راست و جوانی کرد، به‌رده‌وام هه‌زو پاداشت و ده‌ست خۆشی لێ ده‌که‌ن، بۆ ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر ئه‌و کردارو ره‌فتاره‌ جوانه به‌رده‌وام بیت، له‌و جو‌ره خه‌زانانه‌دا دیاره‌کانی ژیا‌ن بۆ مندا‌ل په‌وه‌ن ده‌کریته‌وه‌و وه‌لامی گشت په‌رسیاره‌کانی به‌ی پێچ و په‌ناو گرێ ده‌دریته‌وه‌و په‌زی پا‌و بۆ‌چوون و خودی مندا‌له‌که ده‌گیریت.

په‌ی‌گومان ئه‌م جو‌ره په‌روه‌رده‌کردنه‌و به‌کاره‌یتانی ئه‌م شتیوازه، باشترین و سه‌رکه‌وتوترین شتیوازه له‌ئه‌م‌رقی جیهانی په‌روه‌رده‌و فیرکردندا، واته‌ ته‌به‌کاره‌یتانی توندوتیژی و لێدان به‌به‌رده‌وامی، ته‌پشت گوێ خستنی مندا‌ل و تهرم و نیا‌نی و نا‌زداری زیاد له‌پێویست وه‌نه (کذب‌د) و نه‌بوونی یه‌که جو‌ر مامه‌له‌ی گونجا‌و، چونکه ئه‌و شتیوا‌زانه هه‌له‌ن و زه‌ره‌رو زیانیکی گه‌وره به‌که‌سایه‌تی مندا‌ل ده‌که‌په‌نن و تووشی نۆد گرفتنی کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونیان ده‌که‌ن (ده‌رکه‌وتوو که‌ تۆریه‌ی ئه‌و مندا‌لانه‌ی تووشی لاساری و سه‌رکیشی و لادان بوون، له‌و خه‌زانانه‌دا په‌روه‌رده‌کرا‌ن که‌باوک و دایک‌یان مامه‌له‌ی نا‌دروست و توندوتیژیان تهرمی پێ لێ په‌رسینه‌وه‌یان له‌گه‌لیاندا به‌کار هه‌یان) (اسماعیل، ۱۹۷۴) (حسن، ۱۹۶۷) (حسین، ۱۹۹۴).

گرنگی دایک له ژبانی منډال

دایک له ساله کانی به که می ژباند (به تاییه تی پینج سالی به که م) گرنگترین و پیرفتریز پوونه وهره له ژبانی منډالدا، کاتیک منډال چاو به دنیا مه لده هین، به که م بوونه وهر که روویه پروی ده بیته وه، دایکه. هر دایکه ده توانیت هموو پیداو یستیه کانی منډال دابین بکاتو بیته مایه ی مانه وه و به رده وام بوونی له ژبانددا. دایک له سالی به که م و دووه می منډالدا، گرنگی له هموو که سانی تری چوارده وری منډال گرنگتره و پزلی به که لاکرموه ی هیه له سهر چاره نووس و که سایه تی منډال. دایک له و قوناغه دا، سهرچاوه ی ژبانه بۆ منډال، تیرکردن و نه کردنی هموو پیداو یستیه فسیؤلوزی و دهروونیه کانی منډال پیوه ندده به دایکه وه.

نه گهر بیکه وت بکات منډال له خیزانیک ی پر له ناژاوه و لیک ترزاویدا چاو به ژبان هه لبه ییت و دایک له بهر هر چ هویه که بیت (ناژاوه ی ناو خیزان، ته زانی دایک و باوکه خرابی و رق و کینه و توندوتیژی تاکه کانی تری خیزانه که ی بیت) نه توانیت به نه رکی سهرشانی خوی هه لبه ییت به رامبه ر منډاله که ی و که م ته رخمی بکات، یان به شتیه به که هه له و توندو تیژانه مامه له له گه ل منډاله که ی بکات، یان له کاتی شیردان و پاککردنه وه ی منډاله که ییدا توندوتیژی بی به زه یی بیت و پیداو یستیه گرنگه کانی منډال تیر نه کات، نا له ر بارودقه دا منډال تووشی کاره ساتی دلته زین ده بیت و باری دهروونی نه و منډاله به ره ر نالوزی ده بات.

نه گهر دایک خراب و توندوتیژی ده مارگیر بیت و مامه له ی نابه جی له ته که منډاله که ییدا بکات، نه و کاته منډال بۆچرون و ناراسته یه کی (انجاه) هه له ی به رامبه ر دایک و تاکه کانی تری کومه ل ده بیت، به تاییه تی توخمی (می). بۆ نمونه، کاتیک منډال له سهر دهستی دایکی نه زان و بی به زه یی نازار ده چیژی و تووشی ناخوشتی ده رده سهری ده بیت، نه و کاته منډال به چاوی بۆ کینه وه دهروانیت به دایکی د

بۇچۇننىكى ھەلەي لا دروست دەپىت و وا تىدەگات كەھەموو تاكەكانى تىرى كۆمەلىش،
ھەرەكە دايىكى دلەرق و بىن بەزەيىن، لەبەرئەۋەي ئەو مىندالە لەسەر دەستى پىرۇزتىرىن
و نىزىكتىرىنۇ خۇشەۋىستىرىن كەسى كە دايىكە تۈۋشى ئازارو دەرەسەرى بۇرە، ئەي
دەپىت كەسەكانى تىرى كۆمەل مامەلەي چۇن لەگەل پەكەن؟.

ئا لەم كاتەدا مىندال دەكەۋىتە بەردەم دوو رىگا، يان دەپىت ھەر خۇي بخواتەرەو
گۆشەگىر و دوورە پەرىز بىتەر لەھالەتى دلەراۋىكى و ئاتارامىدا بىت، يان چى خەم و
خەفەت و بىق و كىنەي بەرانبەر دايىكى ھەيە، بەسەر كەسانى تىرى ھەلىرىڭى و تۆلەي
خۇي لەكەسانى تر بىكەتەۋە، ئەمە لەكەتەكدا ئەگەر نەپتۈۋى ئاراستەي دايىكە و باۋىكى
بىكات. بەلام ئەگەر ئەو بۇرەي بۇ رەخسا، ئەۋا بەبى سى و دوو دەست درىڭى دەكەتە
سەر دايىكە و باۋىكە و كەسانى تىرى چۈرەدەۋى. ئەنەتەجەمدا مىندال ئەۋا راپۇچۇرە
ھەلەنەي ئارۇ خىزان بۇ دەرەۋەي خىزان دەبات و مامۇستاي پىياۋ بەباۋىكە و ئافەت بە
دايكە دادەنىت و ئەگەر بۇي بىرەخسىت تۆلەي دايىكە و باۋىكى لەئەۋان دەكەتەۋە.
بىگومان لەھەردوۋ ئەۋا ھالەتەنەي سەرەۋەدا مىندال بۇلى خراپى دەپىت و ئاتۋانىت خۇي
لەتەكە دەۋرۈيە رەكەيدا بىسارۋىن.

سەرچەم دەۋرۈنزانەكان ئامازە بۇ گىرنگى پىنچ سالى يەكەم دەكەن و
بەقۇناغىكى ناسكە و ترىساكى لەقەلەم دەدەن لەژيانى مىندالداۋ كەسايەتى مىندالى تىدا
بىنات دەنرىت. دەرئەنجامى تۈيۈنەۋەكانى (فرۇيد، رۇسۇ، بىستالوتزى، دۇلار، مىلر
بندورا) و چەندەھا زاناۋ ھەيەلسوفى تر، ئەۋە دەسەلمىنن، كە پەيۋەندى كۆمەلەيتى و
مۇقەنەي نىۋان دايىكە و مىندال زۇر گىرنگە بۇ كەسايەتى مىندال، بەلام ئەگەر مىندال لەۋ
قۇناغەدا، لەسۇزۇ خۇشەۋىستى و باۋەشى گەرمى دايىكە بىن بەش بىت، ئەۋا كاتە كەلن
و دەلاقەي گەۋرە دەكەۋىتە كەسايەتى ئەۋا مىندالە و زۇر زەخمەتە بىتۋانىت لەقۇناغەكانى
تىرى ژيانىدا ئەۋا كەلن و دەلاقانە بەئاسانى پىر بىكرىتەۋەۋ بىرەن و ئازارەكانى سارپىز
بىكرىت.

ههروهه ما دهه نه نهجای گشت تووژینه وهو لیکۆلینه وه دهروونه کانی بواری لاساری
 معرمندالان (جوح الاحداث) (الأعرجی، ۱۹۸۹) (حجازی، ۱۹۸۱) (الدباغ، ۱۹۷۵)
 (عبدالمسه، ۱۹۸۱) (عیسوی، ۱۹۸۴) (الکیسی، ۱۹۸۸) (المغربی، ۱۹۶۰) (موسی،
 ۱۹۷۳) (الیاسین، ۱۹۸۱) دهوی خستوه که په یوه نندی خرابی نیوان دایک و مندا
 له لایه که و تیکه چوونی شیرازه ی خیزان به هوی مردنی دایک و پاوک له لایه کی ترهوه،
 ترسنگترین هوکاره بق لادان و سه رکیشی و لاساری مندا له کانیان و نۆدییه ی نۆوشی
 کوشتن و دری و وازه یان له قوتابخانه و سه ره رۆزی ده بن، له بهر نه وه نه رکی سه رشانی
 دایکه که پیدایه یستیه گرنگه کان بق مندا له کانی دایین بکات و په سۆزو به زه یی و
 دلگه وده بیت و نۆشوتیژی و رق و کینه له کاتی په روه رده کردنی مندا له کانییدا به کار
 نه هینی، بق نه وه ی مندا له کانی به شتیه ی پاست و دروست گه شه بکه ن و که سایه تیه کی
 پته ویان هه بیت.

باوهشی گهرمی دایک

هه ندیک له زاناو تووژه ره کانی بواری دهرومزان ی پی له سه ره نه وه داده گرن، که
 په یوه نندی جهسته یی نیوان مندا و دایک، ئاماده باشی و خاسیه تیکی بۆماوه ییه و هه
 له یه که م چرکه ی زیانی کۆرپه له وه گرنگی خۆی هه یه و ده بیته هایه ی خۆشی و تام و چیز
 لۆ ده رگرتن و یه کیکه له گرنگترین پیدایه یستیه دهرومیه کانی مندا ل هه یچی له خواردن و
 پیدایه یستیه فسیلۆزییه کانی تر که متر نیه، بق دانیابوو و زانیی گرنگی په یوه نندی
 جهسته یی نیوان مندا و دایکی، هاری هارلۆی زانا، تووژینه وه یه کی له سه ره کۆمالیکه
 بیجوه مه یه وری قاره له دایک بوو کرد.

له نه نهجامدا بۆی ده رکوت که په یوه نندی جهسته یی نیوان دایک و کۆرپه که ی و خز
 نۆساندن به سنگی دایک و باوهشی گهرمی، گرنگیه کی نۆدی هه یه بق باری دهرومی و
 که سایه تی مندا له کانیانو ئاماده باشیه کی بق ماوه ییه، تریزینه وه که ش بریتی بوو له وه ی

که شیوه ی دوو دایکی دهست کردی بۆ مه یموون دروست کرد. دایکی یه که می له ئاسن و شیش دروست کردو شووشه یه که شیرو مه که مژه یه کیشی له سار سنگی دانا، به لام دایکی دووه می له ئاسن و شیش دروست کردو دوا ی شه و ش به خوری و موو دایقوشی، به بئ شه ی شووشه شیرو مه که مژه ی له سار دابئی، ئینجا ژماره یه که بیچوه مه یموونی تازه له دایک بوو، یه که له دوا ی یه که ده خسته شه ژورده ی که شه دوو نمونه و شیوه مه یموونه ی لی بوو.

دوا ی سه رنج دان و کۆکردنه وه ی زانیاری ده ریاره ی رهوشتی بیچوه مه یموونه کان، شه م راستیانه ی خواره وه ی بۆ ده رکه وت:-

(۱) کاتیک که بیچوه مه یموونه کان برسیان ده بوو، یه که سار ده چون بۆ لای شه دایکی که له ئاسن و شیش دروست کرابوو، شووشه شیرو مه که مژه که ی پیوه بوو، دوا ی شه ی که تیر ده بوون، ده چون له باوه شی گرم و نه رمی دایکی دووه مه ده ده خه و تن که نزیک بوو له باوه شی گرم و نه رمی دایکی راسته قینه. (بهروانه شیوه ی ژماره - ۶-).

(۲) کاتیک بیچوه مه یموونه کان ناچار ده کران، که ته نها بچن بو لای یه کیک له دوو نمونه ی دایک، هاری هارلق سه پری کرد، که بیچوه مه یموونه کان دایکی دووه میان مه لده بژارد که له خوری و موو په رۆ دروست کرابوو له کاتیکدا شیرو خواردنه که له لای دایکی یه که م بوو.

(۳) هاری هارلق شیوه ی جالجالۆ که یه کی له شیش و تهل و ته خته دروست کردو خسته به رده م بیچوه مه یموونه کان. ده رکه وت که کاتیک بیچوه مه یموونه کان ده ترسان، یه که سار ده چون بۆ لای دایکی دووه م که له خوری و موو دروست کرابوو، له باوه شی گرمی نه ودا مه ستیان به دلنیایی و نارامی ده کردو له سار و دل راوکتی شه حالجالۆ که به پزگاریان ده بوو.

٤) کاتیک بېچووه مه پمرونه کان له لای دایکى نووهم ده بوون، زیاتر نازار به جهرگتر ده بوونو قیرش و په لامارى جالجالزکه و شته کانی تریان ددها وهک له وهى که له لای دایکى به کهم ده بوون.

له نه دجامدا هارى هارلق گه پشته نه و راستنیهى که باره شى گرمى دایک و په پوهندى جه ستیى نتيوان دایک و کۆرپه کهى پيداويستیه کی بۆماوه بیه و هیچى له خۆراک و ناو و خو و نۆکسجین که متر نیه بۆ گه شه کردنى مندا. (کونجر، ١٩٧٠، ص ١٩٦-١٩٧).

بى بهش بوون له دایک

مه ندیک جار له نه دجامى ئالۆزى زیان و پووداوه کانی وه، خیزان تووشى لیک تران و تیکه چون ده بیت و دور نیه بېچه مایه بى بهش بوونى مندا له سۆزو خوشه ووستى و خزمهتگوزارى دایکى. راستیه کی به لگه نه ووسته که مندا به کهم کهسه که ده بېچه قوریانى نه و کاره ساقه و زهره رو زیانیکى زۆرى لى ده که ویت، به کی که له گرنگترین زیانه کانی بى بهش بوون له دایک، پیک نه هاتن و دروست نه بوونى په پوهندى کۆمه لایه تی سهرکه وتوو له نتيوان مندا و که سانى چوارده وری، زۆر له ده رنه دجامى توپزینه وه کان ئامازه بۆ نه وه ده که ن، که نه گه مندا له پېنج سالى به که مى ته مه نیدا له دایک بى بهش بو و ده هیچ که سیکى قیرش نه بوو که چیکای دایکى بۆ بگرتنه وه، نه و کاته مندا زۆر به زهحمهت ده توانیت په پوهندى کۆمه لایه تی سهرکه وتوو به رده وام له گه ل که سانى چوارده وری و تاکه کانی تری کۆمه لدا دابنیت و مه ندیک جاروش تووشى گۆشه گیرى و دوده په ریزى ده بیت.

به کی که له زانا کان که ناوى خانوو (رهن گزده) توپزینه وه به کی له سهر کۆمه لیک مندا بى دایک و بارو به نه دجام که یاند. نه م خاتوونه چو بۆ به کی که له خانه کانی به خپوکرېنى مندا له بى دایک و بارو کان (هتپوخانه) له وى (١٦) شازده مندا لى شیره

خۆرىنى ھەلبىزاردو دابەشى كىردىن بەسەر دوو كۆمەلەو، كۆمەلەنى يەكەم بىرىتى بوو لە (۸) مىندالى شىرە خۆرە، خاتوو رىيەن گۆلد بۇ ماوۋى (۸) ھەفتە، ھەر ھەفتەنى (۵) بۇتۇ ھەر بۇتەنى (۸) كاتۇمىر، خۇي بۇلى دايكى دەبىنى و ۋەك دايكىكى دىلسۆز بەردەوام ئەو مىندالەتنى پاكە دەكردەو ۋە خوارىنى دەدانى و جل و بەرگى دەگۆرىن و قىسەنى لەگەل دەكرىن و گىرىتەكانىيانى چارەسەر دەكرىدو دارەدارەنى پىن دەكرىن و بەردەوام لەباۋەشى دەكرىن و پىداۋىستىيەكانى بۇ دابىن دەكرىن.

بەلام كۆمەلەنى دووھەم بىرىتى بوو لە (۸) مىندالى شىرەخۆرەو بەشىۋەيەكى زۆر ئاسايى ۋەك ھەمو مىندالەكانى تىرى ھەتىوخانەكە دەژىن و تەنھا چەند دادەو لەرمانبەرىكى لىن بوو لەكانى دىارىكاراۋدا شىرىيان دەدرايەو لەزۆر سۆزۇ خۇشەۋىستى و چاۋدىرى بىن بەش بوون. داۋى تەۋاۋ بوونى ماۋى توپىزىنەۋەكە، بۇ خاتوو رىيەن گۆلد دەركەۋت، كە مىندالانى كۆمەلەنى يەكەم لەزۆر لايەنەۋە پىش كەۋتۇر بوون لەمىندالانى كۆمەلەنى دووھەم. لەھەمووشىيان گىرگىتر (كەئامانجى سەرەكى توپىزىنەۋەكە بوو) گەشەكرىنى پەيۋەندى كۆمەلەتنى بوو.

دەركەۋت كە كۆمەلەنى يەكەم بەردەوام بۇ مىۋان و تاكەكانى تىرى ھەتىوخانەكە و خاتوو رىيەن گۆلد، دەم بە پىكەنەن بوون و لەرپىگەنى دەست پاكىشان و گاگۆلكەو زەردەخەنەو جوۋلەنى دەستيانەۋە، داۋى ناۋەش و چوون بۇ لاي كەسانى تىريان دەكرى، بەپىچەۋانەنى مىندالانى كۆمەلەنى دووھەم كە بەردەوام گۆشەگىرو نوورە پەرىز بوون و لەمىۋان و تاكەكانى تىرى ھەتىوخانەكە دەترسان و بەردەوام دەم و چاۋيان گىرۇ مۇن و شەرمەن و پىر لەترس دىار بوو. بە بۇچوونى خاتوو رىيەن گۆلدو زۆر لەدەروون زانەكان، گەشەكرىنى پەيۋەندى كۆمەلەتنى مىندالانى كۆمەلەنى يەكەم، بەپىلەنى سەرەكى بۇ ئەو (۸) ھەفتە پە دەگەرىتەۋە، كە خاتوو رىيەن گۆلد جىگەنى دايكى بۇ گىرتىۋەنەۋە ئەو بۇشايىيەنى بۇ پىر كىرتىۋەنەۋە كە بەھۇنى ئەمانى دايكەۋە دروست بوو بوو، بەپىچەۋانەنى كۆمەلەنى دووھەم كە زىيانىكى زۆر ئاسايى دەژيان ۋەك دەلەن (مەمرەۋ مەژى) دوور لە سۆزۇ خۇشەۋىستى و باۋەشى گەرمى دايكە دەژيان (كۆچىر، ۱۹۷۰، ص ۲۰۲-۲۰۳).

نقد جار نه و پرسپاره دهکریت، ئایا کهسانی تر دهتوانن جیگهی نهمانی دایک بگرنهوه؟
 بېگومان وهلام دانهوهی نه و پرسپاره ئاسان نیه، بهلام کاتیکه سهیری ژيانی نه و مندالان
 دهکبهین کهه سۆزو خوشه ویستی و چاودیری دایک و باوکبان بی بهش بوون، ههروهه
 دهرتهجامی نه و توپزینه وانهش که لهسه ر مندالانی بی دایک و باوک کراوه، دهکبهیه نه و
 دهرتهجامی که بلین بهلی، له توانای کهسانی ئردا ههیه، که جیگهی دایک بۆ مندالان
 بگرنهوه، بېگومان نه و که سامهش نقد جۆریان ههیه، له وانهیه ههندیک جار (باوک یان
 پوو، یان نهنگ، یان خال... هتد) یان هه ر خیرخواریکی تر که بیهوی نه و مندال لهخۆ
 بگرێ، دهتوانیت جیگای دایک بگریتهوه، ههروهه خانهی بهخوکردنی مندالانبش
 له توانایدا ههیه که نه و بۆشاییه پر بکاتهوه که له نهجامی نهمانی دایکهوه دروست
 دهییت. بهلام تهگه ر مندال بی دایک ببیت و لهگه ل نه و ههشدا کهسیکی تر نهییت
 خزمهتگوزاری و چاودیری و سۆزو خوشه ویستی به و مندال بدات، نه و کاته چاره بوسی
 نه و مندال نادیار دهییت و تروشی نۆر گرفتی دهروونی و لاساری و سه ره پۆیی دهییت.

پروسی شیر پیدان

مندال درای له دایک بوون بوونه وهریکی لاوزو بی دهسه لاته، مانه وهی ژيانی
 پیوهنده به کهسانی تره وه، به کهم کهسیش که بتوانیت به و پۆله هه لیستیت و له لایه نی
 جهسته یی و بایۆلۆژییه وه ئاماده بیت، نه وه دایکه، گومانیشی تیدا نیه نۆدغی
 شیر خۆری، قوناغیکی ناسک و ترسناکه له ژيانی مندالدا. له بهر نه وهی سه ره تایی دهست
 پیکردنی ژيانیه تی و به کهم نه زمون و قاقیکردنه وه یه تی و به کهم خالی دانانی
 به یه هندێ کۆمه لایه تیه له گه ل کهسانیت، له قوناغی شیر خۆریدا گرنگترین پروسه به
 نهجام دهگات، نه ویش پروسه ی شیر پیدانه، پروسه ی شیر پیدان گرنگی تایبه تی خۆی
 له ژيانی مندالدا ههیه و دهییته هۆی تیرکردنی گرنگترین پیداو یسی فسیۆلۆژی که نه ویش
 بوستیه.

له بهرئهوه دایکه ده بێت زۆر به ئاگا بێت و نه هیلێت منداڵ تووشی ئازار و خه م و خه فته بێت، چونكه فرۆید به سه ره تای دروست بوونی گرفته دهروونییه کانی منداڵی داده نیت. منداڵ له ڕیگه ی شیرخواردنه وه، نهک ته نها خۆراکی ده ست ده که ویت، به لکو هه ست به دلنیا یی و ئارامی و باوه شی گهرمی دایک ده کات و زۆر پێداویستی دهروونی شی تیر ده بێت. به لām نه گهر دایک توندوتیژ بێت و به زۆر مه مک له ده می منداڵ ده ریه ینی و له کاتی شیرپێداندا گرزو مۆن و توپه بێت، ئه واه زه ره رو زیانیکی گه وه به منداڵ ده کات. له بهرئه وه ی منداڵ له کاتی شیرخواردندا ده م و چاوی دایکی ده خوینێته وه و هه ست به هه موو گرزێ ماسولکه و ئه ندامه کانی له شی دایکی ده کات و سوود له و شیر خواردنه وهرتا گریت و تووشی بارێکی دهروونی ئالۆز ده بێت (له لایه کی تره وه نابێت به خیرایی منداڵ تیر بکری و بواری مه مک مژینو ملچه ملچی نه دریت. چونکه نه گهر کاتی پێویست نه درا به منداڵ بۆ شیرخواردن و په له په لی لێ کرا، ئه و کاته ناچار ده بێت که په نا بۆ زۆر شتی تر ببات [وهک په نجه، که وچکه، جلو به رک] مژین) (سوک، ۱۹۹۰، ص ۶۷).

شیری دایک و شیری ده ست کرد

گومانی تید نیه که شیری دایک چهنده ها جار له شیری قوتوو ده ست کرد گرنگتره به سوود تره بۆ منداڵ له بهر ئه م هۆیا نه ی خواره وه :-

- ۱) شیری دایک به خۆراییه و بودجه ی خیزان لاواز ناکات.
- ۲) په لی گهرماییه که ی سروشتیه و گونجاوه بۆ ده م و لێو گه روو گه ده ی منداڵ.
- ۳) له ڕیگه به وه دایک هه ست به شانازی ده کات و ده کاته ئه و به وایه ی که له توانای هیچ که سیکی تر دا نیه، بێجگه له ئه و، ئه و شیره بدات به مندا له که ی.
- ۴) به پێی پێداویستی گه شه کردنی منداڵ ده گۆردریت، دوو سێ ڕۆژی په که م خه ست و زه رد باوه و ژه کی پێ ده لێن ڕ په ره له پروتین و ئیتامین و خوێ ی کائزاو زۆر پێویسته بۆ

مندال، که به هیچ شیوه یه که له شیریه دهست کردا نیه، دواى ماوه یه که پرون ده بیتهره

مندال پیویستی پنبیه تی.

۵) هه موو په گه زه کانی خوراکى تیدایه و تاوه کو نیستا هیچ کارگه به که نه یه توانیوه به و شیوه یه دروستی بکات.

۶) هه رسکردنی له شیریه دهستکرد ئاسانتره و گرفت بز گه دهی مندال دروست ناکات.

۷) پاکژهر دووره له میکروب و گشت چۆره فایرۆسبکی زیان به خش.

۸) دژه ته نی تیدایه و پاریزگاری له مندال دهکات و له تووش بووی نقد نه خوشی دوری ده خاتهره، وه که شیریه قووتو مندال نوشی په وانی و هه وکردن و سوور بوونه وهی ریخۆله ناکات.

۹) به کاتی شیرخواردندا، مندالی کۆرپه، تیر تیر دهست دهکاته ملی دایکی و یاری بهسگی و گهر کالی له گهل دهکات و له باوهشی گهرمیدا ههست به دلنیایی و ئارامی دهکات. که به هیچ شیوه یه که نه و حالته له کاتی شیریه قووتو دروست نابیت.

۱۰) کاتی که مندال مه مکی دایکی ده مژیت، ئا له و کاتانه دا ماسوولکه کانی مندال دانی دایک وورده وورده گرز ده بنه ره و مندال دان ده گه پینه وه دۆخی جارانی.

۱۱) به هۆی مه مکه مژینه وه، دایک له گرزى و تورتى و ئارارى مه مکی پرزگاری ده بیت و شیریه مه لاس درلوه کانی ناوی به تال ده کړینه وه و به وهش گرزى و ئازاره کانی ده په وینه وه و ههست به ئارامی و دلنیایی و تام و چیر دهکات.

۱۲) شیردان به مندال و مژینى مه مکه کان، سڼک و مه مکی دایک له تووش بوونی نه خوشی شیریه تچه دور ده خاتهره. (قطامی، ۱۹۸۹، ص ۸۵-۸۶).

له بهر ئه و هۆیانى سه ره وه زۆر پیویسته که دایک شیریه خۆی بدات به مندال که ی چونک قازنجى خۆی و کۆرپه که ی تیدایه، له بهر ئه وه پیویسته دایک ئاگادارى ئه م خالانى لای حواره وه بیت، بز ئه وه ی مندال سوور له شیریه که ی وه ربگریت:-

۱) نابیت دایک خۆی نقد هیلاک و ماندوو بکات و تا ده توانیت خۆی له خه م و خه نه ت و ترس و دلراوگرت دور بخاتهره، چونکه ئه وانه کار له ریزه و بهی شیریه که ی ده که ن و به ره و که م و خراپی ده بهن.

(۲) پىيويستە جىگەرەۋ مەشروب نەخواتەۋە، بۇ ئاۋەي تامى شىرەكە نەگۈردىت.
(۳) نايىت زۆر داۋو دەرمانى ۋەكە (جەبى منع، تتراسايكلين، خەلى خەرو خاۋكەرەۋە) بەكارىيەتتى.

(۴) تا دەتۈنەت لىماۋەي شىرداندا، لەخواردنى پىازو سىر دور بىكەۋىتەۋە، بۇ ئاۋەي تامى شىرەكە تىكە نەچىت و مىندال لىي نەتۈرىت.

بەلام ھەندىك چار دايكە ناچار دەپىت بۇ تىركىدى مىندالەكەي، پەنا بۇ شىرى دەست كىرد بىيات، لەئەنجامى ئاۋەي كە شىرەكەي كەمەۋ بەشى مىندالەكەي ناكات يان لەۋانەيە مەمكى توۋشى نەخۋشى بوۋىت، يان گۈي مەمكى بچوۋكە يان تەخت بىت و مىندال نەتۈنەت بىمىرەت، يان دايكە لەدەرەۋەي مال ئىش بىكات، ئا لەم كاتانەدا، دايكە ناچار دەپىت كە پەنا بۇ مەمەۋ شىرى قوۋتو بىيات. ئىنجا بۇ ئاۋەي مىندال دور بىت لە زىانەكانى شىرى دەستكرد، پىيويستە دايكە رەچاۋى ئەم خالانەي لاي خوارەۋە بىكات:-

(۱) پىيويستە مەمەۋ شوۋشەكان بەئاۋى گەرم پاك پاك بشۇردىن و لەناۋ گىراۋەدا (محلول) دابىرىن، بۇ ئاۋەي پاك بىنەۋە.

(۲) زۆر پىيويستە لەكاتى شىرپىداندە مىندال لەباۋەش بىگىرەت، تا لەسۆزۈ خۋشەۋىستى و باۋەشى گەرمى دايكە بى بەش نەبىت.

(۳) پىيويستە پلەي گەرمى ئاۋەي كە شىرەكەي پى دەگىرەتەۋە گونجاۋو مام ناۋەندى بىت.

(۴) پىيويستە كۈنى مەمەي شوۋشەكە گونجاۋ بىت، واتە نە زۆر گەرە بىت و پاش ماۋەيەكى كەم شىرى تىدا نەمىنەت، ۋە نە زۆر بچوۋكىش بىت، كە بەزەحمەت شىرى لى بىتە دەرەۋە.

(۵) پىيويستە ئاۋەي كە شىرەكەي پى دەگىرەتەۋە، بەتەۋاۋى بىكولىندىت بۇ ئاۋەي مىكروپەكانى ناۋى بىكۆرىت.

باخچەي ساوايان

لاي نۆزبەمان ئاشكرايە كە باخچەي ساوايان وەك دامەزداويكى پەرودەمى
 كۆمەلەيتى گىرگىيەكى نۆزى لەزىيانى مىندالدا ھەيە، چونكە قۇناغى مىندالى نۆزى ناسكە و
 گىرگە و بىياتنەرى كەسايەتى مەۋقە لەدەھاتوودا، ئەگەر ئەم قۇناغە ژىنگەي لەبارو
 گونجاوى بۇ دايىن ئەكرىت، ئەوا زەرەر زىيانىكى گەرە بەكەسايەتى مىندال دەگات و
 كۆمەلىك ئەندىشە و گىرگىيە دەروونى و كۆمەلەيتى بۇ مىندال دەھولقېنى كەزۇر
 زەھمەتە بىتوانىت لى دەرياز بىت و ھەتتا ھەتايە كاريگەرى و خراپى ھەر دەمىنىت،
 لەبەرئە و گىرگىيە قۇناغى مىندالى، ورتاننى پېشكەوتو و شارستانىخواز بېرياز
 لەدامەزداويكى تىرى كۆمەلەيتى كىردە وە بۇ ئەۋەي ھاۋكارى خىزان بىكات لەپەرودە
 كىرنى مىندالدا لەلەيكە و لەلەيكە تىرىشە وە بىتوانىت قەرەبووى ئە و كەم و كورنى و
 كېشانە پەنە وە كەھەندىكە لەخىزەنەكان لەئەنجامى ھەزەرى يار نەزانى يان كاركىرنى
 دايەك يان قەرەبالقى ئەندامانى، توۋشى بوون و بەدەستىيە وە دەھالەين.

گومانى تىد نىە كە نۆزبەي خىزانەكان ناتوانن ژىنگەيەكى دروست و لەبارو گونجاوى بۇ
 مىندالەكاسيان دايىن مەن، تەنەت خىزانە دەۋلەمەندو بەتوانكانىش لەم سەردەمى
 شارستانىت و تەكەنەلۇزىاو تەقىنەۋەي كانىدى زانستەكاندا ناتوانن ھەموو پېداۋىستىيە
 فسيۇلۇزى و دەروونى و كۆمەلەيتەكانى مىندال تىر بىكەن و تىنوبىتى زانستى و ھەز
 ئارەزۋەكانى بىشكىنن، بەلام باخچەي ساوايان ئەگەر لەسەر نەخشەيەكى زانستىيە
 پىزۇگرام و پېداۋىستىيەكانى بۇ دانرا ئەۋە دەتوانىت بە و ئەركە گەرە و پىزۇزە ھەلېستىت
 و خرمەتىكى گەرە بەمىندالو جىھانە پاكە و بەرھەرارانەكەي پېش كەش بىكات، ئىنجا نۇ
 ئەۋەي باخچەي سارايان بىتوانىت بەر كارە پىزۇزەي ھۆي ھەلېستىت، دەبىت بىنابەكى
 گونجاوى بۇ تەرخان مكرىت كە باخچە و گىزەپاسىكى فراۋانى ھەبىت و بەجۆرەھا گول و
 گولزارو دارو درەخت رازىنرايتتە وە و ھۆرەھا يارى وەك ھۆلانە و خشۇك (خلىسكىنە)
 و ھەۋزى لم و ئەۋە كۆمەلىك بووكە شوشەر يارى مىندالانە و تەنەت جىگاپەكر

تایبەتیش بۆ بە‌خێوکردنی ئازەل و پە‌له‌وه‌ری هە‌بیتو جیگای نووستن و هۆلی یاریکردن و تایبەت بە‌نان خواردن و پە‌چاو کردنی پله‌ی گە‌رمای گونجاو و پووناکی پتویست و دایین کردنی بە‌پێوه‌به‌ری به‌تواناو دانه‌ی شاره‌زا به‌براری ده‌روونی مندال و ده‌ست نیشانکردن و چاره‌سه‌ر کردنی هە‌ندیک له‌گرفته‌کانی مندال.

بیگومان له‌زۆریه‌ی وولاتانی جیهان به‌م شیوه‌یه‌ باخچه‌ی ساوایان ده‌که‌نه‌وه‌ و پۆژ له‌دوای پۆژ گه‌شه‌ی پێ‌ ده‌ده‌ن، به‌لام به‌داخه‌وه‌ له‌لای ئیمه‌ باخچه‌ی ساوایانیش وه‌ک زۆریه‌ی بواره‌کانی تری ژیان شیرازه‌ی تیک چووه‌، له‌گه‌ڵ ئە‌وه‌شدا به‌و توانا که‌مه‌ و بارودۆخه‌ ناله‌باره‌ی هه‌مانه‌ ده‌توانریت به‌پێ‌ی توانا خزمه‌ت به‌مندالانمان پیشکه‌ش بک‌ریت و که‌میک له‌ئازارو گرفته‌کانیان که‌م بک‌ریته‌وه‌ و قه‌ره‌بووی مندالانی خیزانه‌ هه‌ژارو قه‌ره‌بالغه‌کان و ئە‌و مندالانه‌ی که‌دایکیان کار ده‌که‌ن یان نه‌زان و که‌مه‌ترخه‌من و په‌روه‌رده‌یان هه‌له‌یه‌، بک‌ریته‌وه‌.

ده‌توانین به‌کورتی گرنگی باخچه‌ی ساوایان له‌م حالانه‌ی حواره‌وه‌دا کۆیکه‌یفه‌وه‌:-

(١) لایه‌نی جه‌سته‌یی:

له‌به‌رئە‌وه‌ی باخچه‌ی ساوایان چه‌نده‌ها جۆر یاری و ئامرازی یاریکردنی تێدا‌یه‌، ئە‌وه‌ ده‌توانیت خزمه‌تیک‌ی گه‌وره‌ له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی‌وه‌ به‌مندالان بگه‌یه‌نیت که‌ده‌بیت هۆی گه‌شه‌کردن و به‌هێزکردنی ماسولکه‌و ئە‌ندامه‌کانی له‌شی و ووروزاندن و پیش‌خستنی هه‌سته‌وه‌ره‌کانی، که‌له‌وانه‌یه‌ ئە‌م شاره‌زایی و یواری جووله‌یه‌ له‌ژینگه‌ی خیزانی زۆر مندالدا نه‌بیت.

(٢) لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی:

کاتی‌که‌ مندال له‌باخچه‌ی ساوایان تیکه‌ل به‌مندالانی تر ده‌بیت له‌پێگه‌یان‌وه‌ غیری ئۆرداب و نه‌ریت و به‌های کۆمه‌له‌که‌ی ده‌بیت، هه‌روه‌ها تۆوی گیانی براهه‌تی و هاوکاری

و یەكسانی لەدل و دەروونیدا دەچیندری و لەگۆشهگیری و تاكایەتی و خۆپەرستی
پزگاری دەبێت و نقد پەوشتو شارەزایی نازە لەمنداڵانی ترەوه غیر دەبێت و بۆلی
كۆمەلایەتی خۆی دەناسیتەوه و ئامادە دەكریت بۆ قوتابخانەی سەرەتایی و پزگاركردنی
لەگرتنی خۆسازاندن.

(۲) ۷یەمی ژیری:

مەدال لەباخچەی ساوایان لەپێگەی یاریكردن و گۆرانی و سرودو چیرۆك و
حیكایەتەوه نۆر شارەزایی و زانیاری غیر دەبێت و زمانی پاراو دەبێت و ژمارە
ووشەكانی زیاد دەبێت و هەلەكانی بۆ راست دەكریتەوه و یادكردنەوه و ئاگاداری و چلو
نۆ بڕین و خەوو خەیاڵی بەهێز دەكریت و شارەزایی هەندیکە لەدیاردەكانی ژيان
دەبێت.

(۱) ۱۰یەمی هەلچوونی:

مەدال لەپێگەی یاریكردن و تیکەڵاویوونی مندالانی ترو گێڕاندنەوهی چیرۆك و
گۆرانی و سرود و ووتنەوه لەنقد گۆرانی و هەلچوون و خەم و خەفەت پزگاری دەبێت،
لەواپە ئەگەر ئەو ژینگەیه نەبێت ئەوا گۆرانی و خەم و خەفەت و هەلچوونەكان تووشی
نقد گرت و گۆرانی دەروونی بکەن.

شایەنی ئاماژە بۆ كردن كەبیرۆ ئەخشیو سەرەتایی دامەزراندنی باخچەی ساوایان
دەكریتەوه بۆ قەبلەسوف و زاناپانی وەك بستیالونزی و فەوبلی ئەلمانی. (الۆسی،
۱۹۸۳، ص ۱۱۰-۱۱۸).

چۈنيتتى گەشەكردنى زمانى مىندال
بىنەما فسيۇلۇزىيەكانى زمان
تيۇرەكانى وەرگرتن و قىربوونى زمان
چى گەشەى زمانى مىندال دوا دەخات ؟
قۇناغەكانى گەشەكردنى زمانى مىندال

چۆنیەتی گەشه کردنی زمانی منداڵ

زمان گەرەستەیی سەرەکی پیش گەوتنی گشت گەل و نەتەرەکانە. تازە گەرەووی
 پۆشەبیری، ئامرازی گوزارشت کردن و تی گەشتنی نێوان تاکەکانی کۆمەڵە، بنەمای
 هاوسۆزی و بیری و پیوەری پتەوکردنی پەڕەندییە کۆمەڵایەتییەکانە و کاریگەرییەکی
 نەدریشی لەسەر گەشه کردنی بیروبوویش و هەزری مەزۆف هەبە، بەلگەش ئەوەیەکی
 (دەتوانرێت بپار لەسەر زیرەکی لەرێگی دەولەمەندی پان هەژاری زمانیوە بدرێت)
 (مەسور ١٩٨٢، ص ١٠٤). گەواتە زمان گرنگیەکی لەپاوە بە دەری لەژیانی مەزۆف
 هەبە و تەنها مەزۆفیشە کە دەتوانێت زمان بە مانا بەرەفرانەکی بەکار بهێنێ و
 لەبەر ئەوەی گەشەکانی خوار حەقی جیا بکاتەوە.

زمان وەک پەڕە و ئاشکرایە لە ژمارەییەکی دەنگە پێک هاتووە و بەپێی یاسا
 پێمانی تایبەتی کالای مانای بەبەلاید دەبەدرێ و لەرێگەییە و تاکەکانی کۆمەڵ
 لەبەختی تێدەگەن و گوزارشت لە حەز و ئارەزووی بیرو بۆ چوونە کانیان دەکەن.

بنەما فسیۆلۆژیەکانی زمان

زمان و قسەکردن وەک هەمو دیاردە مەزۆفایەتی و دەروونیەکانی تر بنەمای
 فسیۆلۆژی و بایۆلۆژی تایبەتی خۆی هەبە و لەرێگی ئەو ئەندامانە وە زمان بەرجەستە
 دەبێت و تایبەتەندیی مەزۆف دەردەکەوێت، زیاتر لە کۆتەندامێک بەشداری بەرەم
 هێانی زمان و قسەکردن دەکەن، لەپێشەوای هەموو شیان کۆتەندامی دەمارێ ناوەندییە
 کە کۆتەرۆلی کارو قەرمانی نەدریشی کۆتەندامەکانی تری مەزۆف دەکات، کۆتەندامی
 هەناسەدانیش دیوهم کۆتەندامە کە بەشداری دروستکردنی دەنگەکانی لەرێگی دابین
 کردنی هەوا بەرێژەییەکی گونجاو دەکات. دەبێت ئەوەشمان لەیاد نهێت کە کۆتەندامی
 هەناسەدان ئەرکی سەرەکی گواستەوای ئۆکسیجینە لە دەروەوای لەش بۆ خوێنی مەزۆف

و دهراويشتنن ديوهم ٽوڪسيدى ڪاريون نه بڻ ڏهه دهه لهن، به لام هاريه شي له پروسه قسه ڪردن يا دروست ڪردن دهنگ ڪاريكى لاهه ڪيه. به لام به پلهي به ڪم ڪونه ندامي ده ماري ناوهندي بهرپرسياره له پروسه قسه ڪردن و نووسين و له يه ڪه گهيشتن. له ڪونه ندامي ده ماري ناوهنديش ميشڪ به تايبه تيش تويكل و په ردهي ميشڪ بهرپرسياري به ڪمن له زمان. ميشڪيش (الدهاڻ) له دوي بهش پيڪ هاتوه (نيوهي لاي راستو نيوهي لاي چه پ).

نه وهي تاوه ڪو ٽيسا زانلوه نه وهي به نيوهي چه پي ميشڪ بهرپرسياره له جو له و چالاڪيه ڪاني نيوهي راستي لهن، به لام نيوهي راستي ميشڪ ڪونه ترولي جو له و چالاڪيه ڪاني نيوهي چه پي لهن ده ڪات. وه ڪه ده ڪه وتوه نيوهي چه پي ميشڪ زال به سه ر ٽو بهي ڪارو ڦه رمانه ڪاني مرقدا. هه ريه ڪيڪ له ديو نيوهه ڪي ميشڪ له ريگه چهن پيچ و چال و خوارو خيجهه ڪوه دابهش بوون بڻ چوار بهش (فصوص) وهه به ڪه يان ڪارو ڦه رمان و تايبه تهنديتي خوي هه يه، هه نديڪ له و به شانهي ميشڪ تاسه تن به زمان و پروسه قسه ڪردن له وانه ناوچهي رولاند (مطقة رولاند) ڪه تايبه ت به جو لهي نه ندامه ڪاني زمان و قسه ڪردن. هه روهه ناوچهي (بروڪا) ڪه پزيشكي ڦه رنسي (بروڪا) له سالي (۱۸۶۱) دوزيه وهه ده ڪه ويته پشت ڪوي ي چه په وه به لام ٽو ٽيڪ بڻ پيشه وه (الحمداني، ۱۹۸۲، ص ۷۲-۷۴)

بروڪا نه خوشيكي هه بو ڪه تواناي قسه ڪردن نه مابوو، دواي مرهني نه خوشه ڪو له ڪولنه وهه توچ توچ ڪردن ميشڪي ده ڪه وت ڪه نه و جيگايه ٽيسا ناو ده برت به ناوچهي بروڪا، له ڪار ڪه وتوهه هيج روليكي نه ماره. هه روهه دواي (۱۰) ده سال له دوزينه وهه ڪي بروڪا، (فرنڪه) اي زانا گهيشته نه و راستيهي ڪه نه گه ر په ردهي ميشڪ له بهشي چه پي (الصدعي) ڪه ده ڪه ويته رير ناوچهي بيستنه وهه، تووشي له ناو چوون بيت، نه و ڪاته نه و ڪه سهي تووشي نه و نه خوشيه ده يي، تواناي تيگه يشتن و زماني قسه ڪردن تاييت، به لام زماني نووسيني وه ڪه خوي ده ميته وهه (الحمداني، ۱۹۸۲، ص ۷۴-۷۵).

چاران زاناکان له وېروایه‌دا بوون کله‌شه‌کانی نیوې چې په‌گسټن به په‌شه‌کانی نیوې راستن مېشک. په‌لام دهرته‌جای توپیرینه‌وه‌کانی مېشک گه‌یشتنه‌و راستنې که جیوانی له‌نیوان په‌شه‌کانی مېشکدا هیه، یو نمون به‌شی (الصدغی) (temporal lobe) که رولی گرنگی هیه له‌زماندا، په‌شه‌کې نیوې مېشکې لای چې په‌گه‌وره‌تره له‌په‌شه‌کې نیوې مېشکې لای راست. که نه‌مېش بۆته هوی نه‌وې که نیوې چې پې مېشک زیاتر زال بیت و رولی هیهیت له‌گه‌شه‌کردنې زمان (یرمف، ۱۹۹۰، ص ۱۶۵). هر نه‌مېش بۆته هوی نه‌وې که زوږبه‌ی تاکه‌کانی کۆمه‌ل راسته‌وانه‌بن وده‌ستی راستیان په‌کاربېټن بۆ نووسین و ژماره‌یه‌کی که مېش چې په‌وانه‌بن وده‌ستی چې پېان په‌کاربېټن بۆ نووسین.

وه‌رگرتن و فیربوونی زمان

له‌ته‌جای زیان له‌ناو کۆمه‌لدا و تیکه‌لو بوون به‌تاکه‌کاسی، منډال فیری زماں گډل و نه‌ته‌وه‌کې ده‌بیت و پوځ له‌دوی پوځ ژماره‌ی ووشه‌کانی زیاتر ده‌بیت و شماره‌زلی دهریاره‌ی ریزمان و پیکه‌اتوره‌کانی زمان په‌یدا ده‌کات. زوږ به‌لگې زیندووش هیه، نه‌و راستنیه ده‌سه‌لمېن که گفټ و گډو قسه‌کردن له‌گډل منډال خیراتر فیری زماڼی ده‌کات له‌وې نه‌نھا هر گوپیستی زماڼ بېټ و نه‌و به‌شداري تیدا ده‌کات.

مشت و مېو بگړه و به‌رده‌یه‌کی زوږ له‌نیوان زاناکاندا هیه دهریاره‌ی چوښه‌تی فیربوونی زمان له‌لایه‌ن منډاله‌وه هر زاناو فوتا‌بخانه‌یه‌کی دهریونی بۆ چرونی تایبه‌تی خوی هیه له‌و باره‌یه‌وه، په‌لام تاوه‌کوو ټیستا په‌کالا نه‌مۆته‌وه و هیچ زاناو فوتا‌بخانه‌یه‌کی دهریونی نه‌یتوانیوه په‌سهرکه‌وتوانه چوښه‌تی فیربوونی زمان لیکه پداته‌وه و شماره‌زای هه‌مو لایه‌نه جیا‌جیا‌کانی بېټ. له‌گرنگرین تیوره‌کانی لیکدانه‌وه‌ی چوښه‌تی فیربوونی زمان نه‌مانه‌ی لای حواره‌ومن:—

(۱) تيوره بايولوقيه كان:

ژماره يه كه له زاناکاني له وېروايدان كه ناماده باشي و توانستي فيريووني زمان بڼو بڼو ماوه وړه مه كه كاني پيش له دايكه يوون دهگه رپته وه. چومسكي (chomsky) په كيكه له لايه نكراني هم تيوره و له و ياوه پړه دايه كه منډال پيش نه وي له دايكه ببيت، توانستكي له بن نه هاتوي بڼو فيريووني زمان هيه، كه نه وېش له ريگه ي پيكهاتووه كاني كڅه ندامي دهماري ناوه ندييه وه بهرجه سته دبيت. هه روه ها ليننبرگ (Lenneberge) له و باره يه وه دهليت (توانستي موقف بڼو بهرهم هيناني زمان و تيكه يشتن، په كيكه له خاسيه ته بڼو ماوه بيه كان و زمان پشت به كڅمه ليكه نه ندامي بايولوقي زور ووردو خاوه ن كارو فرماني تاييه شي ده به ستيت له وانده ش - كڅه ندامي قسه كردن، مه لېه نده كاني ميشكه، كڅه ندامي بېستن... هتد - وه زاناي ناو براو ناماز ه بڼو نه وه دهكات كه هه موو منډالاني جيهان به پي ي به كه شيواز و ياساو ريزماتيكي هاويه ش فيري زمان ده بن و يه كه ئاستيش له خو دهگريت، هه رچه نده ژينگه و بارودوخي ژيانديشيان جياوازه، هه موو منډالاني جيهان له ددووبه ري مانگي شه ش (۶) ده ست دهكهن به هات و هاوارو گرو گال و له پيش كڅتايي سالي يه كه مي ژيانياندا يه كه م ووشه فير ده بن و قسه ي پي دهكهن (هرمز، ۱۹۸۹، ص ۴۷).

لايه نكراني هم تيوره ده لېن، هه موو منډاليكه ئيتر له هه رچ كات و شويينيكه بيت، نه و له ريگه ي ژماره يه كه دهنگي دياريكراوه وه به پي ي ريساو ريزماتيكي نيمچه هاويه شه وه فيري زمان دبيت و هه ر له ريگه ي نه و كڅمه له دهنگه يي مانايه وه ژماره يه كه ووشه ي له بن نه هاتوي واتادار دروست دهكات. له لايه كي تريشه وه هه موو منډالاني جيهان به شيوه يه كي سهرنج رلكيش و له كاتيكي دياريكراودا، ده توانن فيري چهنده ها ريزمان و ياساي زور ئالوقي زمان بېن. نه مانه و چهنده ها به لكه ي تر ده هيننه وه بڼو ساهماندنې نه وي كه به پله ي يه كه م بڼو ماوه وړه مه كه كاني بهرپرسيان له فيريووني

زمان، بەلگەگاییش بەکورتی ئەمانەن (١- پەڕەندییەکی پەتە و هەبە لەنیوان زمان و
لابەنی فسیۆلۆژی. ٢- زمان بەپێی خەشتە و کاتیکی دیاریکراوە گەشە دەکات. ٣- زۆر
بەزەحمەت دەتوانرێت گەشەکردنی زمان بۆستینرێت. ٤- ناتوانرێت زمانی مۆف بیجی
لە مۆف فیری هیچ بۆنە وەرێکی تر بکری. ٥- پەتە و پەزمان و پەتە سەرەکیەکانی
زمان لەنیوان هەموو گەل و نەتە وەکاندا هاویەشە (کلاس، ١٩٨٤، ص ١٠٨-١١٠).

(٢) تیۆری فیری بۆن:

بەپێی ئەم تیۆرە، زمان وەک هەموو پەڕشت و هەلس و کەوتەکانی تر، لەرێگی
پاداشتی دووبارەبوونە پامێنانە وە گەشە دەکات و مۆف فیری دەبێت. بەپای (سکر)،
مەدال کاتیکی فیری گروکال و یاریکردن بە دەنگەکانی دەبێت، لەو کاتەدا دایکان و باوکان
و کەسانی تری چۆر دەوری مەدال، لەرێگی پیکەنین و زەردەخەنە و لەبەوش گرتن و
ماچ کردن و لاواندە وە پازی بۆن، پەشتگیری هەندیک لە دەنگەکانی مەدال دەکەن و
ژمارەییکی تری دەنگەکانی پەشت گۆی دەخەن. ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی مەدال ئەها
ئەو دەنگ و ووشانە دووبارە بکاتە وە کە کەسانی چۆر دەوری دایک و باوکی پێی بین
خۆشە و پاداشتی دەکەن، ئەمەش مانای ئەوەیە کە مەدال لەسەرەتادا چەند دەنگی
لابەلایی هەر لەخۆیە وە، کە هیچ مانایەکی نیە بەکار دەهێنێ، ئێنجا لەرێگی مانای
کەسانی چۆر دەورییە وە، هەندیک لەو دەنگانە بەردەوام دووبارە دەکەن وە و پێش
پێش فیری دەنگ و ووشەکانی تر دەبێت و دووبارە و چەند بارەیان دەکاتە وە. هەروەها
واز لەو دەنگ و ووشانە دەهێنێ کە کەسانی چۆر دەوری پێی ی پازی نابن و پەشتگیری
نەکەن.

لەئەجایی ئەوەی کە ئەم تیۆرە نەیتوانیوە بەسەرگەتوانە هەموو لابەکانی
پەڕسە فیری بۆنی زمان لێک بداتە وە، پەڕە بۆنی کۆمەڵیک پەختە و پەلار نەگرتن

بۆتهوه، به تاییهتی له لایه ن (چومسکی) زاناوه، که ده لیت تیۆری فیرکردن ناتوانیت وه لای ئه م پرسیاره ی خواره وه بداته وه :-

ئه گه ر مندا ل له ریگه ی لاسایکردن و سه رنج دان و پادا هشته وه هه مو ووشه و رسته و ده سته واژه کان فیر ده بیت، ئه ی چۆن زۆر جار مندا لان فیری زۆر ووشه و رسته و ده سته واژه ی تازه ده بن که له فهرهنگی گه و ده کا ندا نین؟.

(۲) تیۆری لاسایکردنه وه (التقلید) :-

به پای زانایانی ئه م تیۆره، مندا ل له ریگه ی لاسایکردنه وه ی گه و ده کان و که سانی چواره و ورپیه وه فیری زمان ده بیت. واته کاتی که باوک و دایک و که سانی چواره و وری مندا ل قسه له گه ل به کتری و له گه ل مندا ل ده کن، ئا له و کاتانه دا مندا ل سه رنجی ئه و که سانه دا ده دات و هه ول ده دات وه که ئه وان ده نگ و ووشه و رسته کان دووباره بکاته وه و پۆژ له دوا ی پۆژ و شه و رسته ی تازه له و که سانه وه فیر بیت. به لام ئه م تیۆره ش که مر کور تی زۆری تیدا یه، چونکه زۆر جار مندا ل لاسای گه و ده کان ده کاته وه و گو ی بیستی قسه کانیا ن ده بیت، به لام کاتی که ئه و مندا له قسه ده کات، ده بینین ووشه و رسته ی گه و ده کان وه که ئه وان تووتی ئاسا دووباره ئا کاته وه، به لکو ده ست کارییا ن ده کات و به شیوه یه کی نو ی دایا ن ده پرێته وه جیاوا ز له و شیوه ی که گو ی بیستی بو وه ئه مه ش مانای ئه وه یه له کاتی فیربوونی زماندا، چه ند میکانیزم و توانستی که تر له پال لاسایکردنه وه دا به شداری ده کن، که تیۆری لاسایکردنه وه ئاماژه ی بۆ نه کردوون و نه یترانیوه دیاریا ن بکات، له لایه کی تریشه وه مندا ل ناتوانیت نه نانه ت لاسای رسته و ده سته واژه کا نی خو شمی بکاته وه.

(۴) تیۆری زانینی (النظرية المعرفية) :-

جان پیاجیه به پیشه وای ئه م تیۆره داده نریت و له و بره وایه دایه، که توانا و لیها تووی جان فیربوونی زمان، له ریگه ی کارایکردنی نیوا ن مندا ل و ژینگه که په وه گه شه ده کات، واته

هنگاوگانې فيريون

زمان و چوڼيه تي گهشه كړېنې توپيزنه وهې زږد د دربار هې به نه نجام گه په ندر او ه
 [د درنه نجامي هه موو توپيزنه وه كان ناماژه بڼه وه ده كهن، كه منډال په كه م جار فيري
 ناو ه كان د بېيت، به تايي به تي نه وانه ي كه له چوار د وري منډال و پڙانه منډال له ريگي
 هه سته وه ره كانيه وه روويه روويان د بېيت وه وهك (بابه، دايه، داده، پشه، ټاو، نان، حمام،
 دم، لوت، چاي، سهر، ته له فزيقن.... هتد) دواي نه وه به ماو ه يه كي زږد ئينجا ده توانيت
 فيري كردار (فعل) بېيت و به كاريان بېيتن، هه روه ها له د وري به ري كڅتايي سالي
 دوو ه م، بڼه په كه م جار ده توانيت راناو (ضمير) به كار بېيتن و وورده وورده گه شه ده كات،
 تا له كڅتايي سالي ستيه م ده كات ته تر پيكي راناو ه كان. په كه م جار راناو ه هه ست
 پيكر او ه كان فير د بېيت دواي نه وه به ماو ه يه كه ئينجا فيري راناوي ناديار د بېيت]
 (الشماخ، ۱۹۶۷، ص ۱۵۵). هه روه ها توپيزنه وه ي (شريف، ۱۹۸۷، ص ۹۲) كه له سهر
 سهرمايه ي زمانې منډالانې كورد كراو ه ناماژه بڼه ه مان د درنه نجام ده كات، كه له سهدا
 (۸۸٪) سهرمايه ي زمانې منډالانې كورد ناره، له سهدا (۱۰۲۹٪) ووشه كانې تريان
 كرداره. بېگومان فير بووني ووشه و پسته و نامرازو د سته واژه كان په يو ه ندي به قورسي
 و سوكي ديار و ناديار پيانه وه يه، منډال له سهره تاي فيريووني زماندا فيري ووشه و پسته
 سو كه كان دواي نه ووش قورسه كان د بېيت، په كه م جار فيري ماناي نه و شتانه د بېيت
 كه له ريگي هه سته وه ره كانيه وه دركي پتيد ه كات و ده يان ناسيتنه وه دواچار نه وشت و
 چه مكانه ي كه ناديار و اتادارو (معنوي) رووتن.

هر له بهر نه وه شه كه منډال په كه م جار فيري ناو د بېيت، دواي نه وه كردار،
 له بهر نه وه ي كردار له دوولايه نه وه جياوازه له نوي په كه م كات له كرداردا هه يه (ئيسټا،
 رايووردو، داهاتو) به لام له تاودا نيه، دوو ه ميش روودان له كرداردا هه يه (پښتن،
 خواردن، بړدم، گرتم... هتد) كه گورانكاري له حاله تي كه وه بڼه حاله تيكي تر د بېيت به لام
 نه م روودانه ش له تاودا نيه، كه واته فيريووني كردار گرانه و كاتي زږدي د بېيت و

به یوه سته به گه شه کردنی زیری و کژنده دمای ده ماری نارونده ییوه، له بهرته وه فیربووی
دوا ده که ویت، وه هه مان شقیش له کاتی فیربوونی راناو و نامرازه کاندای (حرر و الحو
والعطف) دوباره ده بیته وه. دهرون زانی ته مریکی (جیزل) (Gesell)
تویزینه وه به کی له سهر فیربوون و وه رگرتنی زمان به نه دجام گه یاند. له ریگی
چاوپیکه وتن له گه ل ژماره یکه له دایکان و بارکان و پیشاندانی کومه لیکه وینه به مدالان و
داوکردن لئ یان که ناری ته و وینه و شتانه بلین که پیشانیان ده دات. دوا ی کژکردن وه ی
زانباریه کی زور، گه یشته ته م ده رته دجامانه ی خواره وه :-

ته مانی مدال	دیارده کانی زمان
۱ مانگه	زهرده خه، که مگم، قاقالیدان، دروست کردنی دهنگه له ریگی ده موه
۱ مانگه	گره گال، قسه کردن به چهند بره به گه، پیکه نین به چهند ده مگه و وینه و بیگاریک
۱ مانگه	فیربوونی ووشه ی دایه، داده، وه که به ریبه رچدانه وه به کی ته و ووشانه ی که گری بیستی ده منت
۱۲ مانگه	تیگه یشتنی هه ندیکه ووشه و قسه ی ساده، ده ریپینی نوو ووشه له گه ل هه رید ووشه ی بابا، دادا، حواحه فیزی و بای بای به ده سته کانی
سال و نیویک	گوتن و ده ریپینی (۵) ووشه یان زیاتر، تیگه یشتنی پرسیاره ئاسانه کان، نامازه کردن بۆ لووت، چاوه کان، قز (پرچ)، توانای سوپاس کردن و وه لامدانه وه ی سلو کردن
۲ سالان	به کار هینانی رسته به تاییه تی رسته ئاسانه کانی، ناو تانی شتر که لو په له کانی چوارده وه ی وه که (کلیل، ده رگا، کات ژمیر) جیا کردنه وه ی هه ندیکه (حروف جر)
۳ سالان	فیربوونی به کار هینانی راناو، کاتی رابووردوو، کژکردنه وه، ناو تانی سق شت لار وینه ی که پیشانی ده دریت، گیزاندنه وه ی گورته چیرۆک، جیا کردنه وه ی هه ندیکه که ره سته و پیت (ادوات و حروف)
۴ سالان	ناسینه وه جیا کردنه وه ی چوار که ره سته (ادوات)، به کار هینانی هه ندیکه ووشه بۆ وه سف کردن، له گه ل پیناسه کردنی ته و ووشانه ی به کاری ده هینی وه که چهلز بۆ برین، کوهی بۆ دانیشتن، تن گه یشتنی سق (۲) ووشه یان زیاتر له وه ی که پیشانی ده دریت. (حلیل، ۱۹۸۶، ص ۶۴-۶۵).

چي گهشه ي زمانى منډال دواډه خات؟

زور له نه خپامې توپيښه وه کله چې دواړه د هکښه نه زور وکاره په دې دېت
هوى دواړه وټنې گهشه ي ناسايى زمانى منډال، له وانه :-

(۱) په له کړدنې دايک و باوک :-

زور له دايکانو باوکان، پيش شهوى منډاله کانپان بگه نه ته معنې قسه کړدن، زور
له منډاله کانپان د هکښه نه بى شهوى زور قسه بگه نه، به لام له بهر شهوى له لايه نې
بايولوزييه وه شهوى منډاله به ته واوى گهشه ي نه کړدوه و مه لېږنده کاني قسه کړدن
له مېشکدا کهم و کورتيان تيدايه و دهنگه څ و ماسولکه کان نه گه يشتوونه ته ناستي
پټويست، منډاله که ناتوانيت وهک پټويست و به يى ي دل و خواستې دايک و باوکى
قسه بکات و تووشى سهرنه که وټن دېت و دواړه دوورنېه باوه پى به خوى نه بېت و
به چاوى سووک سهرى خوى بکات، هروها شهوى سهرنه که وټن دېت (مايه ي
توپه بون و بېزارى شهوى منډالانه و شوق شيکى گوره له دږى زمان و قسه کړدن به رپا د هکښه
و دوورنېه له ته معنې ناسايى قسه کړدن شيکدا مان بگرن و قسه نه کښه وهک به رپا رچدانه وه
و ناره زاييه که بى شهوى په له کړدن و زور ملې يه ي دايک و باوکيان ته نانه ته رنګدانه وه
خراپيشى دېت له سهر قوتاغه کاني داهاتوى شهوى منډاله، زور چار به شدارى گفټ و گور
قسه کړدن ناکښه و کهم دور گزشه گير دېن (منصور، ۱۹۸۲، ص ۱۵۲).

(۲) ناخاوتن به دور زمان :-

شهوى منډالانه ي که له سهره تاي ژيانه وه خپرى دور زمانپان د هکښه نه، له داهاتوودا زهره دور
زياتيکى گوره له سهرمايه ي زمانپان د هکښه وټ (چونکه ناتوانى به ته واوى خپرى هرو دور
زمانه که بين، به لکو به نيوه چلى و ناتواوى خپرى شهوى دور زمانه دېن، شهوى

له شه نجای شه وهی هه ریه که له زمانانه ده بن به کۆسپ و پرگر له به رده م فیریوونی نهواری زمانه که ی تر، چونکه هه زمانه تاییه تمه ندیتی و خاصیه ت و سیقاتی خوی هه به کهوا له منداله که ده که ن که له کاتی قسه کردندا تیکه لاویان بکات و به ئاسانی لیکیان جیانه کاته وه (منصهر، ۱۹۸۲، ص ۱۵۲) راستیه کی به لگه نه ویسته که موقوف هیزو تواناو ژیری تاییه تی خوی هه به، نه گهر بق به ئاکام گه یاندنی یه که کارو هه زمان ئاراسته کرا، نهوا زیاتر سه رکه و تن به ده ست ده هیئتی له وهی که دابه ش بکریت به سه ر نوو یان زیاتر له کارو هه زمانیکه، ئینجا له به رته وهی نهو مندالانه ی که له یه که کاتدا فیری دوو زمانیان ده که ن یان زمانی ماله وه یان جیاوازه له گه ل زمانی خویندنو ده ره وه یان، نهوا ئاچار ده بن که نهو هیزو تواناو ژیرییه ی هه یانه دابه ش بکه ن به سه ر نهو دوو زمانه دار وه که نهو منداله فیری زمان نه بن که هه موو هیزو تواناو ژیری ئاراسته ی یه که زمان ده کاتی فیری ده بیت.

(۲) هه ژاری ژینگه ی مندال:-

نه گهر ژینگه ی کۆمه لایه تی و روشنبیری مندال هه ژار بیت و که رهسته و ئامرازو هۆکاری تاییه ت به گه شه کرنی زمانی مندالی تیدا نه بیت، نهوا مندال وه که پویست فیری زمان نابیت. بق نمونه نه گهر دایکو باوک که مدوو بن و هانی مندال نه ده ن و هه له کانیان بق راست نه که نه وه ئامرازه کانی راگهیاندن و یاریکردن له مالد نه بیت، نهوا دورینه منداله کانیان تووشی دواکه و تنی زمان بین و زمانیان پاراو دهوله مه ند نه بیت و له کاتی قسه کردندا تووشی نقد هه له بین.

قوتناغه کانی گه شه کردنی زمان

زمان نهو توانست و ئاماده باشیه به که موقوف له به رته وه ره کانی تر جیاده کاته وه نهو سه رووی و تاییه تمه ندیتییه ی پی ده به خشیت و له شه نجای بوونی

بىنەماي جەستەيى و فسيۇلۇژى پىشكەوتوو، زمانى وەكك كەرەستەيەكى پىشكەوتوو دانىسقا بۇ خۇي پاوران كىردوو. زمان دور قەرمان و كارى سەرەكى ھەيە، يەكەمىيان نى كەيشنن و كارلىككردنى كۆمەلەيتە لەنتوان تاكەكانى كۆمەلدا، قەرمانى دورەمى كەرەستەيەكە بۇ دەرھىتان و دەرپىنى بىرو بۇچوونەكانى مرقۇ، واتە ئەگەر زمان نەبوايە تاكە نەيدەتوانى بەو شىوہى ئىستاي لەگەل تاكەكانى تىرى كۆمەلەكەي لىكە تىپكەن و كار لەيەكتىرى بكن، ھەرەھا بىرو بۇچوونى زىرەكەيەكەي ھەر لەنتوان كاسەي سەرىدا دەمايەوہو نەيدەتوانى گوزارشتيان لى بكات و بىانھىتتە دەرەوہ.

ھەموومان دەزانين كە ھەر گەل و نەتەرەيەكە زمانى تايىبەتى خۇي ھەيە، بەلام سەرەلدانر گەشەكردن و قۇناغەكانى لەنتوان ھەموو گەلانى جىھاندا چوون يەكن و يەكە رىچكەو بىنەماي تايىبەتى خۇي ھەيە، دەروروزانەكان لەئەنجامى توپىژىنەوہكانىانەوہ گەپشتە ئەو دەرئەنجامەي كە گەشەكردنى زمانى مندال بەم قۇناغانەي خوارەوہدا تىكەدەپرەيت:-

(۱) قۇناغى ھاوار كردن:

يەكەم چار ھاوار كردنى مندال دياردەيەكى بايەلۇژى پووتەو پەيوەندى بەھىچ شتىكى ترەوہ نىە وەكك ھەندىك كەس لەو بارەپرەدان كە ئەو ھاواركردنە دژى لەدايكە بوونەو ناپەزايىيە بۇ ھاتنە ناو ئەم ژيانە ترسناك و دژوارەو مانەوہيە لەناو مندالدىنى ئارامو پر لەكامەرانى. ئەوہى راستى بىت ھەموو مندالانى جىھان ھەر يەكسەر دراي جىايوونەوہيان لەدايكيان ھاوارىك دەكەن، ئەوہش دەكەرىتەوہ بۇ ئەو ھەوايەي كە بۇ يەكەم چار دەچىتە ناو بۇرى ھەناسەو سىەكانىەوہ.

بىگومان ئەو ھاواركردنە بەرپەرچدانەوہى ئاسايى و بايەلۇژى لەشە بۇ ئەو ھەوايە، ھاواركردن لەسەرەتاي زياندا پىرۇسىيىكى ئۆتوماتىكەو لەژىر كۆنترۇل و ويستى مندالدىنيە، بەلام وورده وورده بۇژ لەدواي بۇژ دەگۇرەيت بۇ پىرۇسىيىكى ويستى و مندال كۆنترۇلى دەكات و لەكات و شوينى پىويستدا مندال بەئارەرووي خۇي

به کاری دههینیت و دههیت به نامرازیکی راگه یاندن له نیوان نه وو کهسانی چوار دههیدا به تاییه تیش دایکو باوگه. بۆ نمونه، کاتیکه برسی یان تینووی دههیت یان دههست به بازار یان خوی ته دهکات، مندال هاوار دهکات و دایک فریای دههکویت و له بارودوخه نااساییه بزگاری دهکات، ته نانهت دایک دواي چهند جاریکه و شاره زایی پهیدا کردن جوی هاوار کردنه که ده ناسیته وه، بۆ نمونه مندال کاتیکه برسی دههیت هاوار دهکات که جیاوازه له و هاواری که بۆ بازاره یان بۆ خۆ پیس کردنه، واته زمانی مندال له قوناغه دا هاوار کردنه وه له همان کاتدا نه و هاوار کردنه دههیت به هوکاریک بۆ بهیز کردن و راهینانی دههگه ژیکان.

٢) قوناغی گروگال:

دواي ماوه یه که دهنگه و هات و هاواری مندال له هاوار کردن و قیزه قیزه وه دهگۆدريت بۆ گروگال، نه وهی گرو گال له قوناغی پیشوو جیا دهکاته وه نه وهی که له قوناغی گروگالدا دهنگی مندال و هاوار کردنه که ی جۆره په زم (ایقاع) و ریک و پیکه کی موسیقی له خوی دهگریز تام و چیرۆ خوشیه که به مندال و کهسانی چوار دههیدا دهوات، به کهم جار به چهند دهنگیکی لایه لاو ته م و مژاوی دهست پیدهکات دواي نه وه ش بیته کان چهک ره دهکن، به کهم بیت که مندال ده توانیت دههی بیریت، نه و پیتانه به که په یوه ندیان به ده م و لیوه وه هیه، چونکه مندال به ناسانی ده توانیت زال بیت به سار جورله و به کارهینانی ههردوو لیوه کانیوه له نه نجامی پرۆسیسی مژین و ملجه ملج و قوتدانه وه، به کهم پیتیش بریتیه له (ب)، دواي نه وه نه و پیتانه ده رده که ریت که په یوه ندیان به به کارهینانی دانه کانه وه هیه وه که (د) و (ت) دواي نه وه ش نه و پیتانه ده رده که ریت که په یوه ندیان به لروته وه هیه وه که (ن) و (م)، به م شتیره به پیتکان به که له دواي به که سهوز دهبن و باخچهی زمان دهوله مند دهکن، تا دواهه مین جار نه و پیتانه ی که په یوه ندیان به مین میچی ده و تووگره وه هیه ده رده که ون وه که (ک) و (ج) و (ق) و (ع).... هتد.

۳- قوناغی لاسایکردنه‌وه:-

دوای پینچ مانگی مندال ده‌چپته قوناغی لاسایکردنه‌وه، له‌م قوناغه‌دا مندال له‌لایه‌که تام و چپژ له‌و پیت و ده‌نگاه‌ی که له‌قوناغی گه‌وگالدا فیری بووه ده‌بینیت، له‌لایه‌کی تریشه‌وه لاسایی قسه‌و گفتی که‌سانی چوارده‌وری ده‌کاته‌وه، به‌م شتیه‌یه مندال کاتیکه گوی ی له‌ده‌نگی خوی ده‌بیت و پینه‌کانی دووباره‌و سی باره ده‌کاته‌وه و قسه‌ی دایک و باوک و خوشک و برا ده‌لپته‌وه، تام و چپژیکه زۆری ده‌ست ده‌که‌ویت، پاداشت و پشتگیری دایک و باوکیش نه‌وه‌نده‌ی تره‌انی ده‌دات بۆ فیریوونی پیت و وشه‌ی زیاتر.

مندال کاتیکه (دا) یان (با) یان (ما) دووباره ده‌کاته‌وه تام و چپژ وه‌رده‌گریت له‌لایه‌که له‌لایه‌کی تره‌وه وشه‌کانی (دادا) یان (بابا) یان (ماما) په‌یدا ده‌بیت، چونکه مندال کاتیکه یاری به‌پیته‌کان ده‌کات، وشه‌ دروست ده‌بیت بۆ نمونه مندال (دا) دووباره ده‌کاته‌وه و لاسایی خوی ده‌کاته‌وه دوای چه‌ند جار دووباره کردنه‌وه‌ی دا دا دا دا وشه‌ی (دا دا) ده‌بیستریت، هه‌روه‌ها به‌هه‌مان شتیه به‌نیسبه‌ت یا با با و وشه‌ی (بابا) وه‌پیتی ما ما ما و وشه‌ی (ماما) ده‌بیستریت، ئیتر له‌م کاته‌دا دایک و باوک و که‌سانی تری چوارده‌وری مندال شاگه‌شکه ده‌ین و ده‌لین منداله‌کانه‌مان فیری (دا دا) و (با با) و (ما ما) و بووه، که‌له‌راستیدا مندال هیچ مانایه‌کی نه‌و وشاته تازانیت له‌م قوناغه‌دا.

٤) قوناغی ماناو و اتا پیدان:-

مندال له‌م قوناغه‌دا فیری مانای وشه‌کان ده‌بیت، له‌قوناغی لاسایکردنه‌وه‌دا مندال ده‌لپت ماما، بابا، داده به‌ی نه‌وه‌ی مانایان بزانییت، به‌لام له‌م قوناغه‌دا له‌شه‌نجامی پابه‌ند بوون و هاوکات و شوینی وشه‌و نه‌و شته‌ی گوزارشتی لێ ده‌کات مندال فیری

ماناي شەكەن دەپىت، بىز نەمۇنە كاتىكە داپكە دەردەكەپىت و بەمىندال دەلىن ئەو
 داپكە، وەكاتىكە خورشەك دەردەكەپىت دەلىن ئەو دادەيە كاتىكە باوك دەردەكەپىت
 دەلىن ئەو بابەيە بەم شىرەيە مىندال بۆڭ لەدواي بۆڭ قىرى ماناي روشەكەن دەپىت،
 مەرجەندە يەكەم چار ئەو مانايە دەدات بەھەمىر ئەو بابەتەنەي دەكەنە خانەي ئەو
 مانايەرە.

بىز نەمۇنە مىندال كاتىكە قىرى بابە دەپىت، ئىتەر بەھەمىر پىاويكە دەلىت بابە
 ھەروەھا بەھەمىر كچىك دەلىت دادە يان دايە... ھتە، بەلام وورە وورە ئاوي
 ئەوانىش قىردەپىت و ھەر شەنە لەشۋىنى خۇيدا بەكار دەھىنى. مىندال لەسالى يەكەمى
 ئىپادىد، ناتوانىت رىستەبەكار بېيىنى، بەلكو لەجىياتى رىستە تەنھا روشەيەك بەكاردەھىنىت
 و بەو روشەيە كوزارشت لەرستەيەك دەكات و جىگەي رىستەيەكى بۆ دەگىرتەو، كە بام
 قۇناغە دەلىن قۇناغى روشەي رىستەيى (مرحلة الكلمة الجمالية)، بۆ نەمۇنە كاتىكە مىندال
 دەلىت (ئاو) مەبەستى لەو روشەيە ئەوئەيەكە (تېنووومە و ئاوم دەوي) بەلام ناتوانىت
 ئەو رىستەيە بلىت لەبەرئەو تەنھا يەك روشەي (ئاو) بەكاردەھىنىت ھەروەھا كەدەلىت
 (تۆپ) ماناي ئەرەيە (ئەو تۆپەم بەدەي يارى پى دەكەم) بەلام لەبەرئەوئەي ئاوانى
 ووتى ئەو رىستەيەي نىيە لەبەرئەو تەنھا دەلىت (تۆپ)، بەلام لەسەرەتاي سالى
 دوومەمى تەمەنى بەدواو دەتوانىت دور روشەي سى روشەي... ھتە بەكار بېيىنى
 يەكەمجار مىندال تەنھا ئاوبەكاردەھىنىت دواچار كىدار، چۈنكە ئاواناسانئەو وەك كىدار
 (رويان) و (كاتى) تىدا نىيە.

دوله مەندى و مه ژاړى زمانى مندال

نهم هؤكارانه لاي خواره وه كار له گهشه كړدن و پاراوى و دوله مەندى زمانى مندال ده كهن:-

(۱) ته مەن:-

تامندال ته مەنى زياتر بيت، نه وه نده سرمايه ي ووشه و زمانى زياتر ده بيت و ده توانيت زياتر زال بيت به سهر ريزمان و ژماره ي ووشه كان و چؤنيه تى ده رپرېتياڼ. و ته مندالى (۲) سى سالان زمانى دوله مەندترو پاراوتره له مندالى (۲) سوو سالان، بېگومان نه مەش ده گه پته وه بؤ په يوه ندى به ييزى نيوان ته مەن و پېگه يشتن و كاملى، به تاييه تى پېگه يشتن و كاملى كؤته ندامى قسه كړدن و زمان و ژيرى و زياد بوونى شماره زايى و زانيارى مندال.

(۲) ته ندروستى:-

نهم منداله ي ته ندروستى باش بيت و به رده وام نه خوښ و لاواز نه بيت، نه وا چالاكى قسه كړدن و ياري كړدنى به ووشه كانى زياتر ده بيترو دواچارىش زمانى پاراوتر ده بيت، به لام نه گهر به رده وام نه خوښ و په ككه وته و گم جووله يوو نه و كاته ناهه تى قسه كړدن و ياري كړدن به ووشه كانى تابيت و زياتر سه رقالى جهسته و بارى ته ندروستى ده بيت و سرمايه ي زمان و پاراوى و كه مندال يكي ناسايى تابيت.

(۳) توخم:-

دوره نجامى توپږينه وه كان ناماژه بؤ نه وه ده كهن كه گه شه كړنى زمانى كچ له كېږ خيراتره به تاييه تى له پينج (۵) سالى په كهدا، هه روه ها ژماره ي نه و ووشانه ي كه كچ ده يرانيت زياتره له ژماره ي نه و ووشانه ي كه كېږ ده يرانيت و پرستى كچ دريژ تره له و پرستانه ي كه كېږ به كارى ده مينى.

(۴) زىرەكى:

پەيۋەندىيەكى پىتە ھەيە لەنىۋان زىرەكى و تواناي زمان و دەۋلەمەندى، دەرگەشۋە
ئەو مىندالەنى زۆر زىرەكە و بلىمەتن زووتر غىرى زمان دەبن و زمانىشيان زۆر پارو
دەۋلەمەندىرە لەمىندالى ئاساسى، ھەروەھا مىندالى ئاساسى گەشەكردنى زمانى خىراترە
لەگەشەكردنى زمانى مىندالى گەمژەو دەبەنگە و دواكەرتو، بەلام ئەمە ئەۋە ئاگەيەننى
كە ھەر چ مىندالىك كەم و كورتى لەگەشەكردنى زمانىدا ھەبو ئەۋە دەبەنگە و گەلخۇبە.
بەلكى كۆمەلىك ھىكارى ئەر ھەيە كەكار لەزمان دەكەن بىچگە لەزىرەكى.

(۵) زىنگەي كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى:

بىگومان ئەو مىندالەنى لەزىنگەيەكى كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى پىشكەوتوودا دەزىن،
زمانىيان پاراوتىر دەۋلەمەندىر دەبىت لەو مىندالەنى كە لەزىنگەيەكى دواكەوتوودا دەزىن،
لەبەرئەۋەي زىنگەي كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى پىش كەوتو زىاتر ھانى مىندال دەدات و
ئاكەكانى ئەو زىنگەيە بەردەوام نمونەي زمان پاراۋى دەبن بۇ لاسىيكرىنەۋەي
مىندالەكانىيان و ھەلەكانى زمانىيان بۇ پاست دەكەنەۋەو بەپاستى غىرى پىزمانىيان دەكەن
و ئامرازەكانى پاگەياندن و خۇ پۇشنىبىرى كىردنى ۋەك پەراۋ گۇشارو پۇژدەو پادىز
تەلەفزىقۇ... ھتە. زىاتر لەزىنگەي كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى پىش كەوتوودا ھەبەر
دەبىتە ھۆي دەۋلەمەندى زمانى مىندالەكانىيان بەلام زىنگەي دواكەوتو زمانى مىندال
دەشبوۋىنى و پىشنىگىرى و ھانى مىندال نادات و ھەلەكانى بۇ پاست ئاكەنەۋەو نمونەي
ھەلە دواكەتو دەبن بۇ مىندالەكانىيان.

قۇناغەكانى گەشە كۆرۈن لىلەي نەرىكسۇن

نەرىكسۇن يەككە لىلە كەلە زانايانەي كە ھەولۇ داۋە پىرۇسەي گەشە كۆرۈن و بىياتاننى
 كەسايەتى مەۋقۇ بەسەر ھەشت قۇناغدا دابەش بىكات، ھەر قۇناغەو خاسيەت و سىماتى
 تايىيەتى خۇي ھەيەو دەبىت بەبناغە بۇ قۇناغى دواترو ھەندىك گىرقتى تايىيەتى خۇي
 ھەيەو بىرېن و سەركەوتن بەسەر گىرقتەكانى لىلە قۇناغەدا دەبىت بەھۆكارىكى يارمەتيدىر
 بۇ پەرىنەو بۇ قۇناغىكى تر، بەلام سەرنەكەوتن بەسەر گىرقتەكان و ھەرس نەكەرنى
 پىنداۋىستىيەكانى ھەر قۇناغىك دەبىت بەكۆسپ و رىگر بۇ قۇناغەكانى تر ھەرچەندە
 تىۋەركى نەرىكسۇن رەگۇ رىشەو سەرچاۋەي لىلە قۇناغەكانى شىتەل كۆرۈنەو دەروونى
 فرۇيدەو و مەگىرتوۋەو كارىگەرى لىلە تىۋەرى بەسەر مەوەيە، بەلام نەرىكسۇن
 بەسەر كەوتانە بەرگ و كاللى رۇشنىرى و كۆمەلەيەتى بەبالايدا بىرېو رۇلى ھۆكارى
 رۇشنىرى و كۆمەلەيەتى ۋەك (فرۇيد) پىشت گوى نەخستوۋە، بەپىي راۋ بۇچۈنەكانى
 نەرىكسۇن لىلە مىندالەي كە رەۋىش و رۇلى پۇزەتىقانە بىت لىلە قۇناغەي كە پىايدا
 تىنەپەيت، لىلە مىندالىكى ئاسايى و دوور لىلە گىرقتى دەروونى دەبىت. قۇناغەكانىش
 لىلەمانەي لىلە خوارمۇن؛

۱- قۇناغى بىرۋا بەخۇبۇون لىلە بەرانىيەر بىرۋا بەخۇنەبۇون؛

يەكەم پىكەتەي كەسايەتى سەركەوتوۋ ھەست كۆرۈن بەخۇدو بىرۋا بۇونە پىن،
 گۇنجاۋترىن كاتىش بۇ چاندىنى تۇۋى بىرۋا بەخۇبۇون لىلە تاغ و دل و دەروونى مىندالدا سالى
 يەكەمى زىيانىيەتى. گەشە كۆرۈن بىرۋا بەخۇبۇون پەيۋەستە بەپەيۋەندى نىۋان مىندال
 كەسانى چۈر دەۋرى بەتايىيەتىش دايك لىلە سانى يەكەم، لىلە گەر مىندال لىلە قۇناغى
 شىرەخۇرىدا ھەستى بەدلىيائىي و ئارامى كۆرۈو تىرېوۋ لىلە شىرى مەمكى دايكى و ھەستى
 بەباۋەشى گەرم و سۇزۇ خۇشەۋىستى كۆر، لىلە تۇۋى بىرۋا بەخۇبۇون و ھەست كۆرۈن
 بەدلىيائىي لىلە ناخىدا سەۋز دەبىت، بەلام لىلە گەر مىندال لىلە قۇناغەدا تۈۋىش بىزراۋى

لێدان و سووکایەتی پێ کردن و پشت گۆی خستن بوو، ئەکاتی شیرخواردندا هەستی بەدنیایی و ئارامی و خوشەویستی و سۆزی دایک و کەسانی چواردەموری نەکرد، ئەوا تۆوی بڕوا بەخۆنەبوون و گومان و دوودنی ئەناخیدا دەچیندری و بڕوای ئەک هەر بەخۆی بەئکو بڕوای بەکەسانی تریش نابێت وە نموونەش زۆرە کە بتوانن لەمیانەیانەوه هەست بەبڕوا بەخۆبوونی منداڵ بکەین، بۆ نموونە ئەگەر منداڵ بڕوای بەخۆی ببێت ئەوا لەدەموویەری مانگی چوارەمی ژيانیدا، کاتێک برسی دەبێت و لەهەمان کاتدا گۆی بیستی پێیهکانی هاتنی دایکی دەبێت، ئەوا یەكسەر نیشانهی کامەرانی و دلخۆشی ئەدم و چاویدا دەرەمکەوێت و پێش بینی ئەوه دماکات کە کەسێک هەلی دەگرێت و خواردنی دماکات و لەبرسیهتی رزگاری دماکات، ئینجا دووبارەبوونەومی ئەم شارمازییه (واتە برسیتی ئینجا خواردن، بزرگاربوون لەگرژی و برسیتی، هەست کردن بەتیری و کامەرانی) و لەمنداڵ دماکات کە بگاتە ئەو رایە کە ئەو جیهانهی ئەو تیایدا دەرژ جیهانیکی پڕ لەکامەرانی و دنیاییه (جابر، ١٩٧٧، ص ٥٣) ئەبەرئەوه زۆر گرنگە کە دایک لەم قوناغەدا ناگای لەمنداڵەکە بێت و نەهیلێت هەست بەبیزاری و بێ بەش بوون بکات و سۆزو خوشەویستی پێوێستی پێ بدات و پەيوەندی مرقاڤە بێت لەگەڵیای نەهیلێت هەست بەترس و تەنیاپی و دوودنی بکات، بۆ ئەومی تۆوی بڕوا بەخۆبوون ئەباحیدا سەوز ببێت و بەسەرکەوتوانە بگۆزێتەوه بۆ قوناغی دووهەم.

٢- قوناغی هەست کردن بەسەرپەخۆیی ئەبەرانبەر هەست کردن بەشەرم و گومان:

دەبێت منداڵ لەم قوناغەدا هەست بەسەرپەخۆیی بکات و لەشەرم و گومان کردن لەخودی خۆی دووربخرێتەوه. راینانی منداڵ لەسەر پرۆسەی دەرهایشتن و رزگاربوون لەپاشەبۆ، گەورەترین دەرفەتە بۆ منداڵ کە لەمیانەیهوه فیزی سەرپەخۆیی و پشت بەستن بەخۆ دەکێت، ئەلای زۆرێمان ناشکرایە کە شیناۆو جۆرهکانی راینانی کۆمەڵایەتی جۆراوجۆردو ئەکۆمەلگایەکەوه بۆ کۆمەلگایەکی تر دەگۆڕێت تەنانەت لەهەمان کۆمەلگادا لەچین و تۆزیکەوه بۆ چین و تۆزیکێ تر دەگۆڕێت ئینجا ئەگەر

پروسه‌ی راه‌نشان له‌سەر رژگاریوون له‌پاشه‌پو نهرم و نیان و له‌سەر‌خوبوو، دور‌بو
 له‌توندوتیژی و لیان و سوکایه‌تی پی‌کردن، نه‌وا منداڵ به‌شیوه‌یه‌کی راست و دروست
 گه‌شه ده‌کات و هه‌ست به‌سه‌ربه‌خویی خودی (الاستقلال الذاتی) خوی ده‌کات، به‌لام نه‌گهر
 پروسه‌ی رژگاریوون له‌پاشه‌پو توندوتیژی له‌خوی گرت و منداڵ له‌میان‌ه‌یه‌وه تروش
 سووکایه‌تی پیکردن بوو، نه‌وا هه‌ست کردن به‌شهرم و گومان نه‌دل و ده‌روونی نه‌ر
 منداڵانه‌دا دروست ده‌بیت و به‌رده‌وام له‌گازاندمو ره‌خه‌و سووکایه‌تی و پلاری کهمه‌ل
 ده‌ترس و گومان له‌توانست و خودی خویان ده‌که‌ن. له‌به‌ره‌نه‌وه زۆر پینووسته که خیزان
 بو‌ارو ژینگه‌ی له‌بار بو نه‌و منداڵه بچکۆله‌ی بخوێنی تاوه‌کو هه‌ست به‌سه‌ربه‌خویی خوی
 بکات، نه‌ویش له‌ژینگه‌ی نه‌وه‌وه که مافی نه‌وه‌ی هه‌بیت به‌سه‌ربه‌ستی بیت و بچیت و
 هه‌لسیت و دانیشیت، نه‌و خواره‌نه‌ی چه‌زی لیده‌کات بیخوات، هه‌روه‌ها نابیت له‌خری که
 بکریته‌وه‌و خاله لاوازمکانی به‌دی‌ار بخریت یان زیاد له‌پینووست گه‌وره بکریت، نه‌گهر
 منداڵ نه‌و بو‌ارانه‌ی بو ره‌خسا نه‌وا وه‌ک تاکیکی سه‌ربه‌خو هه‌لس و کهوت ده‌کات و به‌روای
 به‌خوی ده‌بیت و له‌گومان و شهرم و راپایی رژگاری ده‌بیت و به‌سه‌رکه‌وتوانه هه‌نگاو ددیت
 بو چوونه ناو قوناغی سینه‌می ژبانی

٢- قوناغی ده‌ست پینشخه‌ری و له‌خوبیه‌وه له‌به‌رانیه‌ر هه‌ست کردن به‌گونه :

له‌م قوناغه له‌سانی سینه‌مه‌وه تاوه‌کوو پینجه‌م ده‌خایه‌تیت، له‌م قوناغه‌دا منداڵ زۆر
 ره‌وشت و هه‌لس و کهوتی گرنگ هه‌نده‌بیت، له‌وانه چۆنیه‌تی هاوکاری کردن له‌گه‌ل
 که‌سانی تر، چۆنیه‌تی بون به‌پاشکۆ یان به‌سه‌رکرده، ده‌ست کردن به‌زانین و دۆزینه‌وه‌ی
 ژینگه‌که‌ی، هه‌ولدان بو زāl بوون به‌سه‌ر نه‌ندامه‌کانی له‌ش و جووتنه‌کانی نه‌گهر منداڵ
 له‌سه‌ر نه‌و هه‌لس و کهوتانه‌ی سه‌رمه‌و پاداشت و هاندرا، نه‌وا خاسیه‌ته‌کانی ده‌ست
 پینشخه‌ری و له‌خووه‌ی (المباداة والمبادرة) له‌لا دروست ده‌بیت و روژ له‌دوای روژیش گه‌شه
 ده‌کات و له‌داها‌تو‌دا ده‌بیت به‌بناغه‌یه‌کی پته‌و بو که‌سایه‌تی منداڵ، به‌لام نه‌گهر رینگبو
 به‌ربه‌ست و کۆسپ و ته‌گه‌ره له‌به‌رده‌م منداڵ و نه‌و ره‌وشت و چالاکیانه‌ی سه‌رمه‌و‌دا دانراو

بهردهوام ټیگه یه ندرا که نهو له هه موو کارو چالاکیه کانیدا هه نه یه نهوا و مک تاکیکی غه مبارو دلته نگ گه شه دهکات و تووی هه ست کردن به گونا هو شهره مزاری له ناخیدا ده چیندري (جلال، ۱۹۸۵، ص ۱۷۶).

مندال له ریگه ی لاسایی کردنه وهی گه وره کان زور رهوشت و سیفاتی کومه له که ی فیرده بیت و له میانه یانه وه هه ست به بوونی خوی دهکات. هه ر له م قوناغه دا ویزدان و مک هیزکی دموونی ناوکی دروست ده بیت و نیتر مندال پایه ند ده بیت به بریارو هه ره شه کانی ویزدان و جیگه ی ترس و هه ره شه ی دایک و باوک و هیزی دمره کی بو ده گریته وه، له به رنه وه زور گرنگه که یوار به مندال بدریت و له سه ر چالاکی و کرداره کانی هان بدریت و زور به که می نازارو سزا له ته کیدا به کار بهیندري، هه روه ها ناییت ریگه ی پیش برکیی لیبگریت. له م قوناغه بو مندال زور ناسک و شوقه چونکه نه گه ر له م قوناغه دا نه ی توانی شارمزی روئی خوی بیت و زاتیاری ته وای دمره ی هه ندیک له چالاکی و کارو فره مانه کانی داهاتووی ده ست نه که وت، نهوا ناتوانیت له قوناغه کانی داهاتوودا به سه ر کوسپ و گرفته کانیدا زال بیت و ته م و مزی ترس و شهرم و گونا ه چواره دوری ده گریت له به رنه وه زور پیویسته که هه ست به ده ست پینشخه ری و له خووه به ردهوام له ناخیدا په ره پیندريت و ژینگه ی گه شه کردنی بو دابین بکریت.

۴- قوناغی هه وولدان و به ناکام گه یانندن له به رانه بهر هه ست کردن به که می؛

له م قوناغه ده که ویته ناو قوناغی چوونه قوتا بخانه ی سه رتهایی واته له ته به نی شه ش سالیه وه تاوه کو سه رتهای قوناغی هه رزکاری به ردهوام ده بیت، له م قوناغه دا مندال فیری نه وه ده بیت چون ریزو خوشه ویستی که سانی تری ده ست بکه ویت له به رنه وه ی ده توانیت به ره می هه بیت نه ویش له ریگه ی سه رکه وتنی له فیربوونی خویندنه وه نووسین و بیرکاری، یان کاتیک به ره میکی ده ستی ده بیت. نه گه ر خیزان و قوتا بخانه توانیان ژینگه ی له بارو گونجاو بو سه رکه وتن و هه وولدان و به ناکام گه یانندن چالاکیه کانی مندال

بسازنن و پاداشت و پشتگيريان کړن، نهوا هه ست کردن به هه ولدان (الاجتهاد) و به ناکام گهيانن (الانجاز). له لای دروست ده بڼت، به لام نه گهر نه بيان تواني و منډلان له ريگه پانده تووشی نازارو بينزاري و سهرنه که و تنی يه ک له دوای يه ک بوون نهوا تووی هه ست کردن به که می له ناخياندا ده چيندری و گيانی هه ولدان و به ناکام گهيانن له دروونياندا له ناو ده بريت.

نه گهر قوناضی پيشو به پله ي يه که م خه وو خه يال و زينده خه ون بوو بڼت نهوا منډان هه ون دمات له م قوناعه دا نهو خه وو خه يالانده له کارو کردارتيکی واقيعی و پراکتیکی بهرجه سته بکات، که واته زور پيوسته که ژينگه ي له باري بو بخوئقيندرې. ئينجا به گهر منډان له ناو خيزاندا به باشی په رومردو ناماده نه کرا بو چوونه قوتا بخانه ي يان ژينگه ي قوتا بخانه هاندر نه بوو بو منډان و خه زوو ناره زووه کانی قيرنه کړد، يان له سارده ستي ماموستا تووشی نازارو سوکايه تي پيکړدن بوو، يان بهرنامه و پروگرامه کانی قوتا بخانه له سهر و ناستی توانای منډانه و بوو، له نه نجامی نهو هؤکارانه ي سهره و تووشی سهرنه که و تن و پشت گوی حستن بوو، نهوا تووشی هه ست کردن به که می ده بڼت و دوورنیه له داهاتووشدا تووشی زور گرفتې دروونی و کومه لايه تي و رهوشتي ناکومه لايه تي بڼت، به لگه ش بو نهو قسانه ي سهره و (يادگارو نوو سراو مکانی لاساره کانی که نامازه بو نه و ده کن که ژيانی قوتا بخانه يان ناخوش بوو ماموستا کانيان له ته کياندا باش نه بوون و وهک هاورپکاني تريان له خویندندا سهرکه و تنيان به ده ست نه هيئاووه له دره و ده ي ديوری قوتا بخانه زياتر هه ستيان به دنيايي و کامه رانی کردووه، له بهر نه ووه وازيان له خویندن هيئاوه) (جابر، ۱۹۷۷، ص ۶۸).

۵- قوناضی هه ست کردن به ناسنامه له بهر اشره تيک چوونی رول:-

له ريگه ي راهينانی کومه لايه تيدوه هه ميو کومه لگايه ک هه ونده دات که تاکه کانيان له سهر رولی داهاتوويان پابه يتن و پيشه و کارو خه زوو ناره زووه کانيان بو ده ست نيشان

يەكەن، بۇ نەمۇنە كۆپ بەشئۆمىيەك پەرۋەردە دىمەن جىياۋاز لەكچ، لەسەر نەو بىناغەيەي كە
نەو رۇلەي كۆپ پىنى ھەندەستىت لەداھاتوودا جىياۋازە لەو رۇلەي كە كچ پىنى ھەندەستىت.

نەم ناسنامەو دۇزىنەۋىي خودو زانىنى رۇلە، بەشئۆمىيەكى سەرنج راكىش لەم قۇناغەدا
سەرھەندەدات و ھەرزەكار بەدۋايدا دىمگەپىت. نەم قۇناغە لەسەرەتاي قۇناغى
ھەرزەكارىيەۋە دەست پى دىمكات، قۇناغى ھەرزەكارىش قۇناغىكى ناسك و گرىگە لەزىيانى
مروۇشا، لەبەرنەۋىي كۆمەلىك گۇراتكارى فىيولۇزى و جەستەيى و ژىرى و كۆمەلەيەتى و
ھەنچوونى گرىگە تىيادا روودەدات، ئىنجا نەگەر كۆمەل و دامەزراۋمىكانى لەپىشەۋىي
ھەمووشيان خىزان، ژىنگەي لەبارو دروست بۇ گەشەكردنى ھەرزەكار نەسازىتن، نەۋا
ھەرزەكار توۋشى زۇر گىرقتى دىروونى و كۆمەلەيەتى و ئابۋورى دەپىت و لەۋانەيە رۇلى
خۇي ئى تىك بچى و ومك مروۇقىكى بى ناسنامەو لاۋازو بى بىنەما لەكۆمەلدا بەشئۆمىيەكى
سادەو لەپەراۋىزى روداۋمىكاندا بىزى، بەلام نەگەر ھەرزەكار ناسنامەي تايىدەتى خۇي
ھەبوو، ۋە زانىشى نەۋا كىيەو رۇل و جىگاو رىگاي خۇي دۇزىيەۋىي پەلو پاىيەيەكى لەناو
كۆمەلەكەيدا ھەبوو، ھەستى بەسۇزو خۇشەۋىستى كەسانى چۈر دەۋرى كردو، دەستەو
تاقم و كۆمەلى خۇي ھەبوو، شانازى بەچوونە ناۋكۆمەل و دامەزراۋمىكانىيەۋە كرد، نەۋە
نەۋا كاتە رۇلى خۇي و ناسنامەي دىزانى و بەسەلامەتى دوور لەگىرت و نەندىشە قۇناغى
ھەرزەكارى دىمپىت. بەلام بەداخەۋە ھەندىك جار ھەرزەكار لەنە تىجامى ھەندىك ھۆكارى
دىمەكى كە ھىچ پەيۋەندى بەتۋانست و لىنھاتۋىي و ناسنامەيەۋە نىد، توۋشى گىرت و
نەندىشەي كۆمەلەيەتى دەپىت و رۇلى خۇي لىتتىك دەچىت و لەناو كۆمەلەكەيدا ھەست
بەنارامى و دىنبايى ناكات و خۇي بەكەسىكى نامۇ دىزانىت، ھۆكارەكانىش زۇرن لەۋانە
(توخم، رەگەر، رەنگ، چىن و توپىزى كۆمەلەيەتى، زمان، بارى ئابۋورى... ھتە).

ئىنجا لەھەرچ كۆمەلگايەكدا، ھەرزەكار لەنە تىجامى نەۋا ھۆكارانەي سەرموۋە ھەستى
بەنامۋىي و كەمى و خەم و خەفەت و ئازار كردو، نەۋا ھەستەي لا دروست بوو كە تاكىكى
بىزراۋو پىشت گوى خراۋو كەم تۋانايە، نەۋا رۇل و ناسنامەي لىتتىك دەچىت و ئىترىيان

هه زمه کاریکي سهره پوو لاسارو شهرخواز یان تاکیکي گوشه گیرو دووره پهریزو هه ببار ده بیت، نه هه ردوو حاته ته که دا ناتوانیت به شینوهیه کی راست و دروست خوی له ته که کومه له کهیدا بسازینی.

٦- قوناغی هاوکاری و یه کگرتن له بهرانه بر گوشه گیری:

لهم قوناغه دا باشتترین بوار بو هاوڕێهتی و دوستایهتی و پێک هێنانی خێزان و دۆزینه و می هاوسهری ژیان دهره خسیت و تاکیش خوی ناماده باشیه کی زوری تیندایه بۆ نه به کگرتن و دوستایهتی و هاو پهیمانیتیه نه گهر تاک له قوناغی پێشودا سهرکه و توو بوو. ههستی به خودی خوی و ناسنامه که ی کردبوو، کو سپ و ته گهره نه خرابیتته بهردهمی نهوا به ناسانی ده توانیت نه قوناغه بپریت، چونکه تاک لهوون کردن و دۆرانندی خودو ناسنامه ی خوی ناترسیت، له بهر نه و می ژن هینان یان شوو کردن یه کگرتنی دوو خود له خودیکی تازمه به بی نه و می هیچ یه کی که نه و دوو خوده خویان بدۆرینن یان له دهست بدهن نینجا نه گهر تاک به سهلامهتی و سهرکه و توانه به قوناغه کانی پێشود تینه پهریوو، نه و بهردهوام ترسی له دهست دانی خودو ناسنامه سهر و دلی ده گرت و سهرکه و توو نابیت له هه لبراردنی هاوسهر و دوست و هاوڕێ، هه له بهر نه و هه ته نیایی گوشه گیری و دووره پهریزی بو خوی هه له بهر نیییت (جلال، ١٩٨٥، ص ١٧٧-١٧٨).

روشنییری و ژینگه ی کومه لایهتی و نابوویری رۆلی سهره کی له سهرکه و تن یان سهره که و تن به سهر نه و قوناغانه ی پێشودا ده بینن، نه گهر تاک له کومه لگایه که دا بری بهردهوام سهرکوت بکریت و نازادی و سهر بهستی و سهر به خویی زهوت بکریت و هه ردهم له ژیر هه رده و چاو سوور کردنه و توندوتیژیدا ژیان به سهر به رییت و بوار ی دا هینان و گوزارشت کردن له خودو دۆزیه و می ناسنامه ی پێنه دریت و گهر و گهرتی کومه لایهتی و نابوویری نه سهر و دلی گرتی، نه و به هیچ شینوهیه که نه و که سه مرۆقیکی سوود به خش و دا هینه را کومه لایهتی و دهر وون دروستی لینه رنا چیت، له بهر نه و نه گهر کومه ل بیه ویت تاکه کاس

ئەزىياندا دەروون ساغ و سەركە وتووېن، دەبىت ئەو كۆسپ و تەگەرەتەي سەرموۋە لەرىگيان لايىمەن و يۈرى گەشە كەردىيان بۇ بىرە خستىن و بەگيانىكى برايانەو دىيەكراسيانە كۆشيان بگەن.

۷- قۇناغى باوكايەتى و بەرەمەم ھىنان لەبەرەنەرومستان و ئەبەكامى:-

مەبەست لەم قۇناغە ھەلگرتى بەرپرسىتى منداڭ بوون و بەخىو كەردىيان و داپىن كەردى پىنداويستىيە گرتەكەكەنيان و چاودىرى كەردىيان و پىندانى سۆزۈ خۇشەويستىيە بەمنداڭەكان، بەلام ئەو دايك و باوكانەي كە منداڭەكەنيان پىشت گۆي دەخەن و ناتوانن رۆلى باوكايەتى و دايكايەتى بگىرن و ئەزىيانى خىزانىياندا سەرنەكەوتوون، ئەو ئەو جۈرە دايك و باوكانە بەھىچ شىۋەيەك ناتوانن بىن بەكەسىكى بەرەمەم ھىنەرۈ خۇلقىنەر، كە ئەمەش بۇ باش پەرۈمردە نەكەردى ئەو دايك و باوكانە ئە قۇناغەكانى پىشۋتر دەگەرپىتەوۋە (جلال، ۱۹۸۵، ص ۱۷۸) لەبەر ئەۋمى باوكايەتى و دايكايەتى تەنھا ماناي تۈوانى منداڭ بوون نىيە، بەلكو ماناي بەخىو كەردى و پەرۈمردە كەردى ئەو منداڭەكانى گىرانى رۆلى باوك و دايكى راستەقىنەيە، بەلكەي زۆرىش ئەو بارەيەوۋە ھەيە، كە زۆر باوك و دايك ھەن خاۋمەن منداڭن بەلام كەمتەرخەم و نەشارەزان و ھەست بە لىپىرسراۋىيەتى ناكەن و ھەست ناكەن كە منداڭەكەنيان ئەمانەتن ئەنەستۈيانداۋ بىياتتەننى كەسايەتەيان ئەركى سەركەيانە. ھۆي سەركەي ئەو سەرنەكەوتەي دايك و باوك دەگەرپىتەوۋە بۇ قۇناغەكانى تر، چۈنكە نەگەر مەۋقۇ خاۋمەننى ناسنامەي خۇي نەبىت و بىرواي بەخۇي و تۈانستەكانى بەھىز نەبىت و بەچاۋى گومان و دوۋدلىيەوۋە بىروانىتە خۇدى خۇي و ديارەكانى ژيان، ئەو بەھىچ شىۋەيەك مەۋقۇكى بەرەمەم ھىنەرۈ خۇلقىنەر ئابىت و بە پىنچەوانەوۋە ەك منداڭ و ھەزىكار ھەلس و كەوت دەكات و ئەگەل منداڭەكانىدا دەكەۋىتە مەلانى و پىش بىركى ئەجىياتى پەرۈمردە كەردن و گىرانى رۆلى باوكايەتى و دايكايەتى، ئىنجا نەگەر بەۋەيەي لەسەرنەكەوتەي ئەو دايك و باوكانە بىكۈلىنەوۋە ئەو دەگەينە ئەو بىروايەي كە نەبوۋى ژىنگەي لەبار بۇ گەشە كەردن دەبىتە ھۆي ھەرمەن ھىنان و سەرنەكەوتەي مەۋقۇ ئەگشت

سایکونوژیای گه‌ده
 بواربکانی ژیاندا، مه‌به‌ست له‌ژینگه‌ی له‌باریش (دابین کردنی پینداویستیه گرتکه‌کشی
 مرقفه و ریزگرتن و، دادوهری، یه‌کسانی، بې‌وا به‌خو‌بوون، سووکایه‌تی پینه‌کردنی تاک،
 دنلیابوون و بې‌وابوون به‌پاشه‌روژ، هه‌ست کردن به‌نه‌من و ئاسایشه) که سه‌رجه‌م به‌و
 هۆکارانه به‌رپرس و زامنی مرقفایه‌تی مرقفن و وای ئیده‌که‌ن که کالای مرقفایه‌تی و
 خۆنه‌ویستی و خۆشه‌ویستی نیشتمان و تاکه‌کانی تری کۆمه‌ل به‌بالایدا بې‌بردیت و تاکیکی
 به‌هه‌م هینه‌رو خۆلقینه‌ر ده‌ربجیت.

۸- توانایی کاملی و پتهدوی خود نه به رانبر ه دست کردن بهی هیوایی و هدرس

هینان ۱-

نەم قۇتاغە بەتروپك و پلە پۇپەي قۇتاغەكانى پېشوو تەواوكەريان دادەنریت كاسى
و پتەوى خود مانای بەرەنگار بوونەوى ژيان و خۇسازاندن ئەتەكیداو مامەئە كەرنىكى
واقىعیانەيەو رازى بوونە ئەخودو بېرا هیئانە بەتوانستەكانى. ئەلایەكى تریشەو ئەو
كەسە ئەژياندا بەختەوهرمو شانازی بەبەرەم و داهیتانەكانیەو دەكات. ھەرۈھا ئەو
كەسانەى كە خودىكى پتەوو كاملیان ھەيە ریزی دایك و باوكى خۇیان دەگرن و لییان وېرس
نابن و دلسوزو بەدەفان بۇیان، ھەرۈھا ئەو مرقۇقانە خاوەنى فەلسەفەو بۇچوون
كەرامەت و بیروباومې تاییەتى خۇیانن و ئامادەن ئە پیناویادا خۇیان بەخت بکەن
بەرەنگارى ھەموو كۆسپ و بەرەستەكان بېنەو بەبى ئەووى ھەست بەبى هیواىی و ھەرەس
ھینان بکەن بەلام ئەو كەسەى خاوەنى خودى كامى و پتەوى خۇی نەینت، ئەوا بەردەوام
ئەبارىكى دەروونى ئانۇزدا دەزى و ئەمردن دەترسى و ھەر كاتەو خەرىكى پېشەو كارىكەو
بەردەوم ھەولى گۆرېنیان دەدات و بیروباومېو فەلسەفەيەكى نیمچە نەگۆریان نیەو
لەچارەنوس و پاشەبۇزى خۇیان دلتیانین و زۇرجار ھەست بەبى هیواىی و رەش یینا
دەكەن

نەمانەي سەرموۋ نەو قۇناغانەن كە (نەرك نەرىكسۇنى) زانا دىيارى كىردوون و نەو
 بىروايەدايە كە ھەموو مەۋقەنك بەو قۇناغانەدا تىدەپەرىت و ھەر قۇناغىكىش دەپىت
 بەتەواوكەرى قۇناغى پىشوترو بناغەي قۇناغى داھاتوو بەلام ناپىت نەومەن لەبىر
 بىچىت كە ھەموو كات لەتوانادا ھەيە دەلاقەو كەلىنەكانى كەسايەتى تارادەيدەكى باش پىر
 بىكىتەو، واتە نەگەر مەۋقە لەيەكىك لەقۇناغەكانى ژيانىدا تووشى نووقستانى و كەم و
 كورتى بوو نەوا دەتوانىت لەقۇناغەكانى تىردا قەرمەبووى بىكاتەو بەمەرجىك ژىنگەي
 لەبارى بۇ بىخولقۇندىرى و بىنەماكانى سەركەوتىنى بۇ دابىن بىكىت بەلگەي زۇرىش نەو
 بارەيەو ھەيە، زۇرىيەي دەرئە نجامى توپىرئەو ھەكان و لىستى ناوى نەخۇشەكانى پىزىشكە
 دىروونىيەكان نامازە بۇ نەو دەكەن كە زۇر نەو مەۋقە دىروون نەخۇشانەي چاوپىنكەوتىنىن
 لەگەل كراو، دواي ھەولدانىكى زۇرو چاككردنى ژىنگەي خىزانى و كۆمەلەيەتپان، پىش
 كەوتىنىكى باشپان بەدەست ھىناو مو لەبىروا بەخۇنەبوون و رەش بىنى و بى ھىوایی و
 پاشكۆنى و ھەست بەكەمى كىردن رىزگارىان بوومو رۇژ نەدواي رۇژىش زىاتر گەشەپان
 كىردوو.

پىرۇسەي ڧىزىيولۇقى بۇلى كۆمەلەيەتى (Gender)

مىندال ئەو پۇرۇشە كە ئەدايك دەپىت، ئەپىگەي پاهىنانى كۆمەلەيەتتەرە (التشۈ
الاجمعة) ڧىزىي زۆرىيەي داپ و نەرىت و بەھا كۆمەلەيەتتەكانى دەكەن. يەككىش
لەگىنگىزىن لایەنە كۆمەلەيەتتەكان كە مىندال ڧىزىي دەكرىت بۇلى كۆمەلەيەتى (الذەر
الاجتماعى).

مەبەستىش ئەپۇلى كۆمەلەيەتى ئەو پىرۇسەيە كە مىندال ئەپىگەيەو ڧىزىي لەر پىر
باومرو ھەست و سۆزۇ چالاكىانە دەكرىت كە ئەكۆمەنگاكەيدا گونجاو و شىاوە بۇ
توخمەكەي، بۇلى كۆمەلەيەتى بەچەندەھا شىواز پىناسە كراوہ ئەوانە :-

۱. فرىمان/ ئەو بىروايە دايە كە بۇلى كۆمەلەيەتى بىرىتتە ئەھەزۇ ئارەزوى تاك بۇنە
بەھاو بابەتتەھى كە گونجاو بۇ توخمەكەي. (Freeman & others ; ۱۹۷۵, P: ۱۰۵)

۲. لىڧىتتىن/ دەپىت ئەو رەوشتەيە كە گونجاو و شىاوە بۇ توخمىك و ئەھەمان كاتتا
ئەگونجاو نەشىاوە بۇ توخمەكەي تر (Levitin ; ۱۹۷۲; P: ۱۲۰۹).

۳. بارۇن/ ئەو پىرۇسەيە كە ئەمپانەيەو مىندالان ڧىزىي ئاسنامەو بۇلى كۆمەلەيەتى
خۇيان دەكرىن (Baron ; ۱۹۸۰ ; P : ۲۹۰).

لەبەر پۇشنايى ئەو پىناسانە سەرەو دەگەينە ئەو راستىيەي كە زۆرىيەي زۆر
ئەندامانى ھەموو كۆمەنگايەك (پىش كەوتوو بىت يان دواكەوتوو)، ئەگەر بەشىوئەيەي
ھەستى بىت يان نەستى (اللاشور)، لەسەر ئەو كۆكن كە دەپىت ھەئس و كەوت و پىر
كردنەوئەي نىرەكان ئەھەندىك لایەنەو ئەمپىيەكان جىاوازىن (كونجر، ۱۹۷۰، ص ۲۳۲) بۇ
لەم مەبەستەش زۆر جار پەنا بۇ سزادانى رەوشتى نەشىاو بۇ توخمى مىندال و پاداشت
كردنى رەوشتى گونجاو بۇ توخمى مىندال دەپەن كەواتە مەبەست ئەپىرۇسەي ڧىزىيولۇقى
بۇلى سىنكىس ئەومىيە كە كورۇ كچ ڧىزىي ئەو چالاكى و يارى و پىشەو جل و بەرگانە بىكرىن
كە شىاو و دوستن بۇ توخمەكانيان.

نامرازمکانی فیر کردنی بۆلی کۆمه‌لایه‌تی:

خیزان و دام و دمزگا کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی تری کۆمه‌ل، به‌م شینوازو نامرازانه‌ی خوارموه
مندال فیری بۆلی کۆمه‌لایه‌تی ده‌کهن: -

۱. سزاو پشت گوی خستن:

دایک و باوک له‌سه‌ر نه‌وه کۆکن که ده‌بیت کۆر وەک توخمی نیر هه‌لس و کهوت بکات و
به‌وشتی پیاوانه‌ بیت و له‌هه‌مان کاتیشدا کچ وەک توخمی می بجوولیته‌وه، بۆ نه‌وی
تاکینکی سوود به‌خش و ده‌روون دروست بیت له‌ناو کۆمه‌له‌که‌یدا، ئینجا هه‌ر چ کاتیک منداڵ
به‌پنجه‌وانه‌ی نه‌و به‌هاو پینومرانه‌ هه‌لس و کهوتی کردو نه‌و سنووری به‌زانده‌ که بۆی
دیاری کراوه، نه‌وه دمکه‌وینته به‌ر هه‌رمشه‌و سزاو بق و کینه‌ی دایک و باوک و کهسانی
چواردمور. بۆ نه‌مونه‌ نه‌گه‌ر کۆر له‌زۆر هه‌لس و کهوتدا لاسایی دایکی کرده‌وه، نه‌وا لینی
قبول ناکریت و ڕوویه‌ڕووی بیزراوی و پشت گوی خستن ده‌بیته‌وه. ئینجا له‌به‌ر نه‌وه منداڵ
به‌ناچاری و له‌ترس سزاو نازاری کهسانی چواردموری، په‌نا بۆ نه‌و به‌وشتی و بیر کردنه‌وه‌و
پیشانه‌ ده‌بات که له‌گه‌ل داپ و نه‌ریت و به‌های کۆمه‌له‌که‌یی و توخمه‌که‌ی خۆیدا
ده‌گونجیت و له‌و شتانه‌ دوور دمکه‌وینته‌وه که له‌گه‌ل خاسیه‌ته‌کانی توخمه‌که‌یدا (و‌ه‌ک نیر
یان می) ناگونجیت.

۲. ده‌ست کهوتنی سۆزو خوشه‌ویستی:

هاوشان له‌گه‌ل سزاو نازار، زۆریه‌ی دایکان و باوکان په‌نا بۆ پاداشت کردنی به‌وشته
گونجاوه‌کانی منداڵه‌کانیان ده‌بهن، به‌م شینویه‌ش منداڵ له‌وه تینه‌مگات، نه‌گه‌ر و‌ه‌ک
کهسانی سه‌ر به‌توخمه‌که‌ی خۆی هه‌لس و کهوت بکات، نه‌وا سۆزو خوشه‌ویستی و
هه‌زاه‌ندی دایک و باوک و کهسانی چواردموری ده‌ست دمکه‌وینت، ئینجا له‌به‌ر نه‌وه منداڵ

پێویستیهکی زۆری به سۆزو خوشه وێستی و به زهیی کهسانی چوارده وریهتی، بۆیه زۆر چهر
به ناچارى پهنا بۆ نه و دهوشت و ههئس و کهوتانه دهبات، که دهبنه مایه ی پرمانه ندى
دايك و باوك، نه هه مان کاتيشدا نه و کارو کردمه وانه دوور ده که ویته وه، که دهبنه مایه ی
په نجاندى و نه ده ست دانی سۆزو خوشه وێستی دايك و باوك.

٢. خوشستنه شوین:

مه ده ست له خوشستنه شوین (التقصص)، نه و میکانیزمه ده روونی ده، که له میانیه،
منداڵ (بیر کردنه وه، هه ست کردن و دهوشت و ههئس و کهوتی) که سیك یان کۆمه لیکى تر.
به مولکی خوینی و به خاسیه ت و سیفاتی خو ی ده زانی شایانی باس کردنه که زۆر چهر
خوشستنه شوین له سه ر ئاستی نه ستی (الاشعور) دوو ده دات و تاک هه ستی پێ نا کات

منداڵ له رێگه ی خوشستنه شوینه وه، زۆر دهوشت و سیفات و خاسیه تی دايك و باوكی فیر
ده بیته به تاییه تیش (هی نه وه یان که وهك توخمه که ی خو ی وایه)، واته به زۆری کۆر
لا سایی باوكی و کچ لا سایی دايکی ده کاته وه له رێگه ی خوشستنه شوینی نه وانه وه زۆر شت
لێ نه وه فیر ده بیته، چونکه کاتیک کۆر لا سایی باوكی ده کاته وه نه و ده بیته مایه ی
پرمانه ندى دايك و باوك و له لایه کی تریشه وه کۆر هه ست به و لیک چوونی ه ی نیوان خو ی و
باوكی و کچیش به و لیک چوونی ه جسته یی ه ی نیوان خو ی و دايکی ده کات، که نه هه ش
ده بیته به پانه ریکى تر بۆ ئاسانه کردنی پرۆسه ی خوشستنه شوین.

چۆنیه تی گه شه کردن و ده رکه وتنی رۆلی کۆمه لایه تی:

گومانى تیندا نیه که منداڵ دوا ی له دايك بوون هیچ شتیک ده رباره ی کۆمه ل و دابا و
نه ریه کانی نازانیت، به لام ئاماده باشی نه و دی هه که فیری زۆربه ی دیار ده کانی ژیا ن و
کۆمه ل ده کی ببیت، واته منداڵ له سه رمته ی ژیا نییدا هیچ شتیک ده رباره ی پۆل و کاله

قەرىمانەكانى ئازانىت بەلكو كۆمەل و دام و دەرگاكانى (لە پېشەۋى ھەمۋوشيان خىزان) بۇز لەدۋاي بۇز قىزى دىياردەكانى ژيانى دەكەن، يەككىش لەو داۋاكارىيانە ئەۋەيە كە دەپىت مىندال قىزى بۇلى كۆمەلەيەتى خۇى بېيت مىندال قاسالى دوۋەمى ژيانى زۇر بەزەجەت دەتوانىت ھەندىك شتى سادە دەرپارەى بۇلى كۆمەلەيەتى قىز بېيت ھەرچەندە زانىيان (كۆھن و ھاۋرىكانى) (Kuhn & others ; ۱۹۷۸) لەنە نجامى يەككىك لەتۈزىنەۋەكانىيان گەيشتەنە ئەۋراستىيەى كە مىندالان لەتەمەنى (۲) دوۋ سالىندا ھەندىك زانىيارى بىنەرەتى دەرپارەى بۇلە كۆمەلەيەتە گونجاۋەكانى ئاۋ كۆمەلەكەيان دەرمانى ھەرۋەھا خاتۋو (لندا دافىدوف) شى لەۋ بېرايە دايە كە مىندالانى تەمەن (۲) دوۋ سالان زۇر شتى (ۋەك جل و بەرگ و يارى ... ھتە) گونجاۋ بۇ توخىمى خۇيان لە خىزانەكانىيانەۋە قىز بوۋن (دافىدوف، ۱۹۸۲، س ۷۶۸).

بەلام گومانى تىندا نىە مىندالى تەمەن (۵) پىنج سالان زۇر شت دەرپارەى ئەۋ چالاكى و جل و بەرگ و يارىيانە دەرمانىت، كە گونجاۋە بۇ توخەكەى (ۋەك توخىمى نىريان مى)، ۋە لەگەل بەھاۋ داب و نەرىتى كۆمەلەكەشى دەگونجىت ۋەك (يارى كەردن بەچەك و بوۋكە شوۋشە، كەرەستەكانى چىشتەخانە، كەل و پەلى درومان كەردن، كەرەستەى بىناسازى و خانۋو دروست كەردن، چاۋدىزى كەردن و بەخىۋ كەردنى مىندالى ساۋا، جل و بەرگ لەبەر كەردن... ھتە)، نىنجا نەگەر لەتەمەنى (۴-۵) چۈار پىنج سالاندا ئەۋ يارى و چالاكى و كەل و پەلانىيان پىشان بىرىت و داۋاي ئەۋەيان لىيكرىت كە ھەندىك ھەلبىزىن، ئەۋا زۇر بەناسانى زۇر بەيان ئەۋ كەل و پەل و يارى و چالاكىيانە ھەلدەبىزىن كە گونجاۋو شىاۋە بۇ توخەكەيان، ۋاتە كۆرەكان جەز بەدەمانچەۋ تەنگ و كەل و پەلى بىناسازى و مىكانىكى دەكەن بەلام كچەكان بوۋكە شوۋشەۋ لانك و كەرەستەى چىشت خانەۋ تەنۋەۋ چاۋدىزى مىندالى ساۋا بۇ خۇيان ھەلدەبىزىن: (Mussen & others ; ۱۹۶۲).

زانیاریه کان لیدل شوې چې دوه دمکمن که ریژمی (۲/۲) تا (۴/۲) سی له سهر چواری منډالان
له تهمه نې (۳) سی سالیډا، ده توانن که توخمی خویان بزانتن که گوايه (کورن) یان (کچ)
وه پرؤسې ناسینی توخم له سهر خویو وورده وورده گه شه دمکات. له تهمه نې (۲) دېو
سالیډو ده ست پیندهمکات وه له سی (۳) سالیډا به ورون و ناشکرایي دمردمکه ویت و له تهمه نې
(۵) پینج سالیډا زوربه ی منډالان ده توانن همدوو پوځی بایولوژي و د پرونی نیرو می
له یه کتری جیا بکه نه وه. (Brown, ۱۹۶۴).

بدم شپوهیه منډال فیږی پوځی داهاتووی دمکرنیت و همدوو شیوازیکیښ (لترس و
همدشه و چاو سوور گردنه و پاداشت و هاندان) یو سهرکه ویتې نه و پرؤسې به کار
دهینریت. نا لیردا پرسیارنیک خوی قووت دمکات وه، نه ویش نه وه یه بوجی همدوو
کومه لگاکان به و شپوهیه گردگی به فیږ بوونی پوځی سیکیسی دهمن، باشه نابیت همدوو
توخمه که له زور چالاکي و همدو نارمزودا وک یه کن بن؟ له وده لامي نه و پرسیاردا زوربه ی
تاکه کانی نه و کومه لگایانه ده لنین، له بهر ژه و ونډی کومه ل و بهر دموام بوونی ژانی
ناسایدايه که ده بیت همد توخمه کارو چالاکي و همدو نارمزووی تاییه تی خوی ه بیت و
نابیت هیچ توخمیک ده ست بخاته کارو فهرمانی توخمه که ی تر، نه گینا شیرازی کومه ل و
خیزان تیک ده چیت، له لایه کی تریشده و بونیادی جهسته یی و فیسولوزی همدوو توخمی
نیرو می له زور لایه نه وه جیاوازن له یه کتری، که نه مدهش بؤته هو ی نه وه ی که همدنیک
کارو چالاکي یو فیږ گونجاو ترو باشتر بیت وک له می وه به پیچده وانه شه وه.

داسته همدنیک کارو چالاکي و پیشه ی هاویدش له نیوان همدوو توخمی نیرو می دا
هید و له توانای همدوو کیاندا هید بیکه ن، به لام نه وه ی که لیردا مده ستمانه نه و کارو
پیشه و چالاکیانده که تام و چیژ دهمن به ژیان و بنه ماو بناغهی فیسولوزی و د پرونی
تاییه تی خویان هید. جیا گردنه و همدوو توخمی نیرو می و دیاری گردنی پوله کانیان
همد له دوا ی له دایک بوونه و ده ست پین دمکات، نه ویش به وه ی که همد له یه که م بؤته
له دایک بوونی منډال وه دایک و بوک به دوا ی ناوی گونجاو و له بار یو توخمی منډال که یان

دەگەر ئېن ئەلەي ھەموو شىمان ئاشكرايە كە ئەناو زۆرىيە كۆمەلگەكەنى جىيەندە ناوەكەنى نېرۇ مې ئەيەكترى جىياوازى، ئىنجا داۋى ئەو دايەك و باوك و كەسەنى چواردەۋرى مەندال جەل و بەرگ و يارى تاييەتى و گونجاو بۇ مەندالەكەنىيەن دەكەن، بۇ نەمۇنە ئەگەر كۆر بېت ئەوا جۆرە جەل و بەرگىكى ئەبەر دەكەن و بەشپەيەك پىرچى شەنە دەكەن و دەپارزىنەنەو كە جىياواز بېت ئە كچ، ھەروەھا دەچەن (تەنەك و دەمانچەو ماشىن و خەنجەر. . . ھەتە) بۇ كۆر (بۆكە شووشەو لائەك و قاپ و قاچاق و مەل وانكەو دەرىزى و دەزۋو. . . ھەتە) بۇ كچەكەنىيەن دەكەن. بەم شىۋەيە وورە وورە خىزان و دام و دەزگا كۆمەلەيەتەكەنى تر، بۇنى سىكسى مەندالەكەنىيەن دىيەرى دەكەن.

گەنگى دايەك و باوك ئە پىرۇسەي فېر كەردنى بۇنى كۆمەلەيەتى:

خىزان يەكەم دامەزراو خانەي كۆمەلەيەتىە كە بۇنى گەنگ ئە پەروەردە كەردنى مەندالە دەيىنەت، گومانىشى تىدا نىيە كە يەكەم كەسى گەنگ ئەزىيەنى مەندالە دايەك و باوكە، ئەبەر ئەو دايەك و باوك بۇنى گەنگ و ترسانكەيەن ئەگەشەكەردنى بۇنى سىكسى مەندالەكەنىيەنە ھەيە، چۈنكە ھەر ئەوانن كە دەپن بە نەمۇنەي سەرەكى و زىندو بۇ خۇستەنە شوئىن و لاسايى كەردنەو مەندالەكەنىيەن ئىنجا ئەگەر دايەك و باوك بۇنى خۇيان ئەدەست دابو يان ئەبەر ھەر چ ھۆيەك بېت ئەگەل مەندالەكەنىيەن ئەزىن و دوور بىن لىيەن، ئەوا كەم و كورتى و نووقستەنى زۇر دەكەۋىتە كەسايەتى مەندالەكەنىيەنەو، ئەو مە زىاترىش زەرەر بە مەندالە دەگەيەنەت نەبوونى جىگرە (بەيىل) بۇ دايەك و باوك ئەكەتى ئەمال نەبوون و دووركەۋتەنەيەن.

بوونى باوك ئەناو خىزانە تەنەا بۇ خۇستەنە شوئىن و لاسايەكەردنەو پىنويست نىيە، بەلكو زۇر زۇرىش پىنويستە بۇ سزادانى ئەو ھەلس و كەۋتەندەي كە ئەگەل تۇخى مەندالەكەي ناگونجەت، ئەھەمان كاتىشدا بۇ پاداشت كەردن و ھاندانى ئەو رەۋشتەندەي كە ئەگەل تۇخى مەندالەكەيدا دەگونجەت، چۈنكە رەۋشتى (كۆرەنە بۇ كچ) و (ئەنە بۇ كۆر)

خراپه و دهییت بهرینگر له بهردهم خوسازاندلی نهو جوړه مندالانه دا (الغریب، ۱۹۷۱،
(القیس، ۱۹۸۸) (Lynn, ۱۹۷۸)

دهرنه نجاسی توینینه وه مهیدانیه کان ناماژه بو نه وه دهکهن، که باوک زیاتر له دایک
گرنگی بهرولی کومه لایه تی وروشتی گونجاو بو توخمی منداله کانی دمدات، هدرودها
سوریش له سهر نه وهی که دهییت منداله کانی وک گه وړه قسه و هه نس و کهوت بکهن، نه
جوړه مامه نه یه ش باوکان زیاتر له گهل کورپه کانیان په یرووی دهکهن. (Brown; ۱۹۶۴)

له لایه کی تریشه وه (پوسیلی) زانا گه یشته نهو راستیه ی که کار لیککردن (التفاعل و
هاوکاری باوک له گهل نه ندامانی خیزانه که ی پوئی نیرایه تی کورپه کانی به هیتر دمکان و
فیر بوونی نهو پوئش ناسانتر دمکات. (Russell ; ۱۹۷۸). بیگومان نه مه ش دمان
گه یه نیته نهو دهرنه نجاسی که له مال نه بوونی باوک و دوور که ووتنه وهی له خیزان دهیته
هوی نه وهی که کورپه کانیان به ته ووی فیری پوئی کومه لایه تی خویان نه بن، نینجا نه گهر
رینکه وتی کرد مندال له گهل نه وه شدا که له باوکی بن به ش بووه، هیچ که سیکی جیگری
باوکی وک (برای گه وړه، خال، مام، بابیر) له مانی شیاندا نه ییت بو نه وهی که مینک له خه
و خه فته کانی نه بوونی باوکی بو که م بکاته وه، نا له م کاتانه دا زور له منداله کانیان
(به تاییه تی کورپه کانیان) وروشتی ژنانه و مینیایه تی فیر ده بن، که نه مه ش له اها تویدا
گرفت زوریان له ناو کومه ندا بو درست دهکهن.

دمرکه ووتوه که نهو خیزانانه ی توخمی نیر (باوک، برای گه وړه، مام، خال، بابیر)
وک نمونه بو نیرایه تی کورپه کانیان له ناویاندا نه و بواری کار لیککردنی نیر کانی ش بو
کورپه کانیان نه په خساوه، نهوا پوئی سینکی کورپه کانیان ده شیوی و پله ی نیرایه تیان که
دهییت و له زور هه نس و کهوتدا ژنانه ده بن (Hetherington, ۱۹۸۶)

به لام نه گهر جیگری باوک له ناو ماندا هه بوو، نهوا کورپه کان لاسایی نهو جیگری
دهکهنه ووه پله ی نیرایه تی و وروشتی کورپه کانیان زیاتر دهییت، دهرنه نجاس
توینینه و مکانی بیلری زانا (Biller, ۱۹۷۶) نهو راستیانه ی به دهر خست که پله ی

نېرايەتى ئەو مىندالانەي باوكيان ئەبىو بەلام جىگىرى باوكيان ھەبىو زۇر زياتر بوو
 ئەپلەي نېرايەتى ئەو كورائەي كە باوكيان ئەبىو ئەھەمان كاتيشدا ھىچ كەسىكى تر
 ئەبىو كە جىگەي باوكيان بۇ بىگىتەو كەواتە كەسانى تىرى وەك (براى گەورە، مامۇستى
 پىا... . ەتد) ئەتواناياندا ھەيە ھەتدەك ئەو كەلەن و دەلاقانەي كە ئەمانى باوك
 دروستيان دەكاتا پر بىكەنەو، ئەبەرنەو زۇر پىنويستە كە خىزان و كۆمەن ھەولەي
 دۈزىنەو دابىن كەردى جىگىر بۇ مىندالەكانيان بىلەن بۇ ئەودى ئەمانى دايك و باوك
 كەسايەتى مىندالەكانيان تىك نەشكىنى.

زبانہ کانی فیر نہ ہوونی بڑی کڑمہ لایہ تی گونجاو:-

ئەو خاسىيەت و سىفىات و پۇلانى كۆمەن كۆمەن دام و دەزگاكاني بۇ ھەرىكەت تەتقىقاتى
 (نىر) دىيارى دەپ، دەپت بەينەر جۈرئەت ئەدەب و نەرىتى نەگۈرى ئەو
 كۆمەنگايە، ئىنجا ھەر چ كەسكىن پىشلىنى بىكت و پايدەندەپت پىيانەنە، ئەوا دەكەوتتە
 بەر ھەرىشە سزاو نازارى كۆمەنەكەي. ئەبەر ئەو ھەر چ يەككىن تەتقىقاتى (نىر) يان
 (م) ئەبەر ھەر چ ھۈيەك پىت، نەيتوانى قىرى پۇلى سىكىسى گونجائو تەتقىقاتى خۇي
 پىت، ئەوا لەژىانى پۇزانەيدا تووشى زور گىروگرفت دەپت، چونكە ئەو ھەنس و كەوتەي
 درى خواست و يۈچۈوتى زۆربەي تاكەكانى كۆمەنەكەيەت. يەككىن ئەدەرنەنجاسى
 تويزىنەوكان نامارە بۇ ئەو دەكات (ئەگەر مىنال ئەدايك و باوك بى بەش بوو ئەوا زور
 بەزەمەت دەتوانىت خۇي ئەگەر ژىنگە كۆمەلەيەتەكەي پىسازىنى و گەشە كەردى
 كۆمەلەيتىشى دوامەكەوتتە، ئەلايەكى ترمە، ئەگەر مىنالەگە كۆر بوو ئەوا بەنەمانى
 باوك و ئەگەر كچ بوو ئەوا بەنەمانى دايسى زەرىنىكى زورى ئى دەكەوتتە ; Bigner)
 (۱۹۷۹). ھەروما (ئىنى) زافاش گەيشتە ئەو راستىيە كە زۆربەي حالەتەكانى نىرايەتى
 ئەلاي ئاقرمتان و مېيايەتى ئەلاي پىاوگان بەزورى بۇ ھۆكارى دەرونى (ئەك ھۆكارى
 فىيولۇرى) دەگەپتەومو كۆر ئەباوك و كچىش ئەپىگەي داكيەو خاسىيەت و سىفاتەكانى
 تايەت تەتقىقاتى خۇي قىر دەپت (ئىنى، ۱۹۵۹).

له لایهکی تریشهوه ههردوو زانیان (سبنس) و (هلمریج) (Spence & Helmreich, 1978) گهیشته نهو دهرنه نجامه ی که په یوه نندیهکی پوره تیشانه له نوان ههردوو خاسیهت و سیقاتی (نیرایهتی) و (میایهتی) له لایهک و پیزگرتنی خود (احرام الذات) له لایهکی ترموه ههیه، واته نهو کورانه ی که پله ی نیرایهتی و نهو کچانه ش که پله ی میایهتی له لایان بهرزه، نهوا به چاوی دیزو خوشه ویستیهوه سهیری خودی خویان دهکهن به لام نزمی پله ی (نیرایهتی) له لای کوو (میایهتی) له لای کچ، دهبیته هوی نهوه ی که به چاوی نزم و نیگه تیشانه برهوانه خودی خویان : (Massad, 1981)، که نه مهش بینگومان بهنگدانهوه ی خراپی له سهه باری دهروونی نهو که سانه دهبیته و نه داها توشدا کومه لیک گرفتگی دهروونی و کومه لایه تیای بۆ دروست دهکات.

دهرنه نجامی تووژینه وهیهکی زانیان (روس) و (کوهن) (Ross & Cohen), نامازه بۆ نهوه دهکات، که نهو کورانه ی پله ی نیرایه تیای بهرز بوو زیاتر چوست و چالاک و به توانا تر بوون له هه نهینان و چاره سهه کردنی گیر و گه رفته کان و زال بوون به سهه ریاندا و ههروه ها باشتیش خویان دهسازاند، له گه ن فشار و ناخوشیه کانی ژیان، نهو کورانه ی که پله کانی نیرایه تیای نزم بوون.

دهرنه نجامی نهو تووژینه وانده ی سههرومو چهنده ها تووژینه وه ی تر نامازه بۆ نهوه دهکهن، نه گه ر تانک نهیتوانی بۆلی کومه لایه تی خوی فیر بیت، نهوا دهکهنه بته بهر فشارو پلارو تیرو توانجی کهسانی ترو به چاوی نزم سهیری خوی دهکات و بهر دهوام پوره پروی گرفتگی دهروونی و کومه لایه تی دهبیته وه دوور نیه چهنده ها ناوو ناتوره و نازناوی ناشیرینی بخته پال لهوانه (خوله ژنانی، نه چه ژنانی، له حیزبی یوسفه، نیره کورانی، سهه ر ژنانی، نیره مووک... هتد) دهگیر نه وه ده لیلن (خوالی خوشبوو - یوسف - میردی - خاتون - ی برین پیچ نمونه ی پیلوی مال و ژیر دهستی ژن بووه، جا هه ر پیلانیک له سلیمانیدا گهردن که چی ژنه که ی بوایه، پیلان نه گووت له حیزبی یوسفه، نه ویش نه یگووت: خومن له ماله وه جل به دهست ناشوم، به ماکنه شوشتم) (بابان، 1992، 164).

گەشە كۆردى نەخلاقى (النمو العلقى)

پىشەكى:

گومانى تىنە نىيە كە ئاكارا نەخلاق بو كۆردى جوان بېرىپى پىشتى كۆمەلگايەدو تەنھا زامەنە بۇ خۇراگى كۆمەلگاۋ شارستانىيەت و مانەۋىي لەسەر پىچكەي ئاسايى خۇي، بەلام بەداخەۋە ئاكارو چۈنيەتتى گەشە كۆردى ۈمك پىيويست گىرنگى پى نەدراۋەدو بەتەۋاۋى ئىنى نەكۆلداۋەتەۋەدو مافى خۇي نەدراۋەتتى، نەۋەش لەۋانەيە بۇ يەككىك يان زىياتر لەۋكارىك لەمانەي خوارەۋە بگەرىتەۋە:-

۱. ئاكارا بابەتتىكى ئالۋەدو پىۋانە كۆردى بەشىۋەيەكى زانستى و بابەتتەنە (موضوعى) كاريكى ئاسان نىيە.

۲. تاۋەككۈ ئىستە كەرەستەۋ ئامرازى راستگۇ و بابەتتەنەدى گونجاۋ بۇ پىۋانە كۆردى نىيە.

۳. تاۋەككۈ ئىستە پىنئاسەۋ چۈنيەتتى گەشە كۆردى و تىۋىرىيەكانى ئاكارا بەتەۋاۋى دىيارى نەكراۋەدو سەرچەم زانايان لەسەرىيان كۆنن و بگرە چەندەھا بۇچوۋنى جىياجىياۋ ھەندىك جارىش دژ بەيەك دەربارى ئاكارا ھەيە.

۴. كۆمەللىك ھۆكارى لاۋەكى ۈمك (توخم، زىرەكى، ژىنگەي كۆمەلەيەتتى و بۆشنىرى، شىۋازو جۇرى پەرۋەردە كۆردى... ھتە)، پۇتى گىرنگى نەگەشە كۆردى ئاكاردا دەيىتن، بەلام بەداخەۋە تاۋەككۈ ئىستە بەتەۋاۋى ئىبيان نەكۆلداۋەتەۋە (الباجى، ۱۹۸۹، ص ۸).

پىنئاسە:

ۈمك لەپىشتەر ئاسارمەن بۇ كۆرد، چەمكى (مفهوم) ئاكارا (الأخلاق) بەچەندەھا شىۋەي جىياجىيا پىنئاسە كراۋە، ھۆكەشى بۇ نەۋە دىگەرىتەۋە كە ھەر يەك لەۋ زانايانە لەگۈشە

نیکی تاییدتی خویهوه سهیری نهو چه مکهی کردووهو کاریگری قه لسه قهره بوجوونی
تاییدتی خوشیان له پیناسه کانیا اندا ره نگیان داوه توهوه.

ده توانی سهر چه دم پیناسه کان له م خالانهی خوار مودا خه ست بکه یینه ووه.

۱. به پینی قهره نگی (Good) ناکار بریتیه له جوولاندنه ووه هه نس و کهوت کردن
به پینی داب و نه ریتی کومه لایه تی و به دواکه وتن و جیبه جی کردنی لهو نه مانج و
مه به ستانهی که کومه ل به راستیان ده رانیت (Good, 1973, P. 281).

۲. به ندوراش (Bandora, 1969) ده نیت ناکار (لهو رهوشته یه که تاک له میان
لا سایکردنه ووه پاداشته ووه فیتری ده بیت).

۳. فرؤیدش ناکار به دوو شیواز پیناسه ده کات (ا) مندا ل کاتیک خاوه نی ناکاری به رزو
جوان ده بیت که بتوانیت له رتیهی خوخته شوینه ووه (التقصص) پیومرو هه نس و
که وته کانی دایک و باوک و داب و نه ریتی کومه له که ی و مر بگریت. (ب) به لام لهو مندا له
به رهوشته و به دناکار (لا اخلاقی) ده بیت، نه گهر نه توانیت لهو پیومرو داب و نه ریتانه
و مر بگریت (Graham, 1974, P. 143).

۴. رهوشتی ناکاری (السلوك الخلقی) (Moral behavior) لهو رهوشته یه که له مکل
به هاو پیومرو داب و نه ریتیه کومه لایه تیه کاندای چون یه که. به لام مه به ست له چه مکه
نکار ییه کان (المفاهيم الخلقية) (Moral concepts) لهو بنه هاو یساوداب و نه ریت
رهوشتی و ناکاریانه یه که له ناو هه موو کومه لگا و شارستانیه تیکدا هه یه و وه ک قالب و
ده ستوورو پیومرک، راست و دروستی و باش و خراپی هه نس و کهوت و رهوشتی تاکه کانی
لهو کومه لگایه ی پینی دیاری ده ک ریت (الفخری، ۱۹۸۲، ص ۱۱۶).

۵. به پای (هادفیلد) (J. Hadfield) ناکار دوو جور مانای به ره فراوانی هه یه:
(ا) بریتیه له هه نس و کهوت کردن و جوولاندنه ووه به پینی ی داب و نه ریت و به ها
کومه لایه تیه کان و لانه دان لییان.

(ب) دواکهوتن و جێبه جێ کردنی مەبەست و ئامانجی راست، بەبێ گۆی دان بەداب و نەریت و بەهای کۆمەڵایەتی. (عیسوی، ۱۹۸۰، ص ۲۰۸).

بەبێ مانای یەكەم، دەبێت تاك كۆنرانە (بەبێ گۆی دان بەباشی و خراپی داب و نەریت و بەهای کۆمەڵەكەیی)، گۆی رایەئێ داب و نەریت و یاساو رێسای کۆمەڵەكەیی بێت و نابێت بەهیچ شیوەیەك لێیان لابەدات. بەلام مانای دووھەم ئەو دەگەیەنێت كە مەرج نیە تاك كۆنرانە بەبێ بیر كردنەوو هەلسەنگاندن گۆی رایەئێ دواكاری و قەلسەفەیی کۆمەڵەكەیی بێت، بۆی هەیه لێیان یاخی بێت و هەوێی گۆرینیان بدات وەك چۆن ئەهەموو كات و سەردەمێكدا چەند روناكیرو پۆشنبیرو شۆرشگیرێك پەیدا دەبن و داوای گۆرینی داب و نەریتە كۆن و خراپەكانی کۆمەڵ دەكەن. واتە پێنومری ئاكارێ جوان و ڕەوشت بەرزێ بەبێ مانای دووھەم مەبەست و ئامانجی راستە كە ئەخزمەتی مەوۆ و شارستانیەتدا بێت، بەلام پێنومری ئاكار بەرزێ بەمانای یەكەم، داب و نەریت و بەهای کۆمەڵەو نابێت تاك لێیان لابەدات ئەگینا دەكەوێتە بەر هەڕەشەو سزای کۆمەڵ و بە بەد ڕەوشت و لادەرو تاوانبار ئەقەڵەم دەدریت. نموونەش زۆرە ئەم بارەییەو، پێخەمبەر (د.خ) و نێردراوەكانی خودای گەورە دەكەونە قەلبی مانای دووھەمەو چونكە ئەسەرەتادا بەتەنھا هەوێی گۆرینی داب و نەریت و بیرو باوەری كۆنی ئەو گەل و نەتەوانەیان دەدا كە بۆیان ڕەوانە دەكران، تەنھا پێنومری راستەقینەشیان ئەو نامە پێرۆزو بەبەهایانەیان بوو كە هەتیان گرتبوو، هەرچەندە ئەسەرەتاشدا زۆری زۆری ئەو گەل و نەتەوانە دژیان بوون و هەوێی ئەناو بردنیان دەدان

چۈنچە تى گەشە كىردى نە خەلقى؟

بەزى زانايان مىندال ئەكەتتى ئەدەيك بووندا خاۋەنى ھىچ جۈرە ئاكارىكى كۈمەلەيتى باش و خراپ نىيە، بەلكى تەنھا ئەو تۈنست و نامادە باشىيە (الاستىداد) ھەيە كە بتۈنن ھىرى ئاكارى بەرزو رەۋش و ھەئس و كەۋتى كۈمەلەيتى (بەباش و خراپىيەۋە) بىكەين. كەۋاتە رۈئى گىرگ و ترسناك بۇ دامەزراۋە كۈمەلەيتەكەن دىگەنچە ئەچۈنچە تى گەشە كىردى رەۋش نە خەلقى، دامەزراۋە كۈمەلەيتەكەن شۇنە زۇن بەخىزان و قوتابخانە دەست پىندەكەت و بەنامرازەكانى راگەياندن و شۇنە گىتەكان كۈتايى دىت. ۋاتە ھەريەك ئەو دامەزراۋە كۈمەلەيتەكەن بە پىنى گىرگى و كەت و شۇنە خۇي رۈئى گىرگ ئەگەشە كىردى ئاكارى تاكەكانىندا دىگىرى. بەزى زانايان بۈنىتەكەرى و گەشە كىردى (البائىة و التطورية)، گەشە كىردى ئاكارى بەھەمان رىچكەي گەشە كىردى ژىرىدا قىندەپەرىت و بەشەكەشە ئەپرۈسەي پى گەين (النضج)، بەم پىنە گەشە كىردى ئاكارى بەزىجەريەك قۇناغى يەك ئەدۋاي يەكدا (كە نىزىكن ئەقۇناغەكانى گەشە كىردى ژىرى) تىندەپەرىت (Piajet ; ۱۹۶۵ ; Kohlberge ; ۱۹۶۹).

ھەر ئەم بۇچۈنەش بوو كە ۋاي ئەھەردوۋ زانايان ئەم رىيازە (بىياجىيە) و (كۈلېرگ) كىر كە چەند ئاست و قۇناغىك بۇ گەشە كىردى ئاكارى دىارى بىكەن، كە ھەر قۇناغە بەدۋاي ئەۋى تىرە دىت مىندال بەھىچ شىۋەيەك ئاتۋانەيت بە پىنى رەۋش و ئاكارى قۇناغى دوۋھەم ھەئس و كەۋت بىكەت ئەگەر قۇناغى يەكەمى نەپرى بىت، ھەرۋەھا قۇناغى دوۋھەمىش دەبىت بەدەنەۋە دەروازە بۇ قۇناغى سىنەم، نىنجا ھەر چ كەسەك بىگاتە ئاستىكى بەرزى ئاكارى ئەۋا بەھىچ شىۋەيەك جارىكى تىرە ناگەرىتەۋە بۇ ئاستىكى نىزەم، ئەبەر ئەۋەي گۈستەۋە ئەئاستىكەۋە بۇ ئاستىكى تىرەك ئاراستەۋە رىچكە ۋەردەگىتە كە نەۋىش بۇ پىشەۋەيەۋ بەھىچ شىۋەيەك گەپاندەۋەۋ پاشەكشىنى تىندا نىيە (Douglas : ۱۹۷۲ , P ۲۴۲).

زۆریه‌ی زانیان له‌سه‌ر نه‌وه‌ کۆکن که به‌وش و ناکار (به‌باش و خرابیه‌وه) به‌شێوه‌یه‌کی گشتی به‌م رێیازانه‌ی لای خوارمۆه گه‌شه‌ ده‌کهن.

۱. راست و هه‌له (الخطا والصواب) یان هه‌ولدان هه‌له‌کردن (المحاولة والخطا).

زۆریه‌ی منداڵان له‌سه‌ره‌تای ژیاندا به‌م شێوازه‌ فیزی باش و خراپی زۆر له‌هه‌ئس و کهوت و دیارده‌کانی ژیاڵ ده‌بن. بۆ نمونه هه‌ر شتێک بیهێته‌ مایه‌ی چیژو خوشی منداڵ نه‌وا به‌باشی ده‌زانێ و ئێی نزیك ده‌بێته‌وه و هه‌ر رووداوو کارێک بیهێته‌ مایه‌ی نازارو ناخوشی نه‌وا به‌خراپی له‌قه‌نه‌م ده‌دات و ئێی دوور ده‌که‌وێته‌وه، ئینجا کاتیکی له‌ناگر نزیك ده‌که‌وێته‌وه‌و خه‌ریکه‌ ده‌ستی ده‌سووتی یان گرو گلیه‌ی ناگره‌که‌ نازاری ده‌دات. نه‌وا بۆ جاری داهااتوو هه‌ول ده‌دات ئێی دوور بکه‌وێته‌وه‌و به‌کارێکی خراپی له‌قه‌نه‌م ده‌دات، به‌لام نه‌گه‌ر نزیك بوونه‌وه‌ له‌باوک و دایک و گۆی رایه‌نی بوونیان بووه‌ مایه‌ی خوشی و سودو قازانج، نه‌وا به‌کارێکی باشی له‌قه‌نه‌م ده‌دات و له‌داهااتوودا هه‌ولی دووباره‌ کردنه‌وه‌یان ده‌دات.

۲. رێنمایی و راهینانی راسته‌وخۆ-

مه‌به‌ست لهم رێیازه‌ نه‌وه‌یه‌ که راسته‌وخۆ منداڵ فیزی چه‌مکه‌ ناکاری هه‌ئس و کهوته‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌ گونجاوو دروسته‌کان بکریته‌، نه‌ویش له‌رێگه‌ی فشاری هێزی دهرمکی که ده‌خریته‌ سه‌ر منداڵ بۆ نه‌وه‌ی به‌و شێوه‌یه‌ هه‌ئس و کهوت بکات که کۆمه‌ل و دام و ده‌زگاکی به‌دلیانه‌و پێشبینی ده‌کهن، ئینجا نه‌گه‌ر نه‌و شێوازو رێنمایی و راهینانه‌ نه‌گۆڕو پۆزه‌تیفانه‌ بێت نه‌وا نه‌و هه‌ئس و کهوت و به‌وشته‌ له‌لای منداڵ جیگیر ده‌بێت و دواي ماوه‌یه‌ک ده‌بێت به‌خووبه‌ک (العادة) له‌لای، چونکه‌ هه‌ن دان و پاداشت کردن ده‌بێته‌ هۆی نه‌وه‌ی که منداڵ به‌خیرایی و به‌سه‌رکه‌وتوانه‌ فیزی به‌وشته‌کان بیهێته‌

۳. رينمايي و باهيتناني ناراسته وخو:-

مه به ست له م شينوازه نه و جوړه قير بوونديه كه منډال ناراسته وخو له بڼگه ي پرؤسه ي خو
خستنه شوينه وه (التقمص) زوړبه ي پموش و هه ئس و كهوته كانى كه ساني چواردمورى
وېرده گرنت، منډال تاگه وړه ببيت و تهمه نى زياتر ببيت نه و نه و ونډه له شينوازي (راست و
هه نه) دوور ده كه ونيته و مو به ردموام بو تيگه يشتن و قير بوونى دياردمكانى ژيان په نا بو
شينوازي ناراسته وخو دهبات.

۴. تيگه يشتن (الفهم):-

كاتيك منډال قوناغى ساوايه تى به جى ده هيلى و پوژ له دواى پوژ زياتر گه شه دمكات و
ژيرى زياد دمبیت نه و له بڼگه ي تيگه يشتنه وه فيرى راست و دروستى و باش و خراپى نور
له دياردمكانى ژيان و بووداودمكاني دهبیت.

ویژدان و گه‌شه کردنی

گومانی تیندا نیه، ویژدان بربریی پشت و داینه‌موی ره‌وشتی ئاکارییه، به‌هیج شیوه‌یه‌ک مروڤ ناچینه قوناغیکی بئش که‌وتوو، کالای مروڤایه‌تی به‌بالایدا نابردنی نه‌گه‌ر خاومنی ویژدان نه‌بیت، ته‌نانه‌ت هه‌ندیک جار ویژدان وه‌ک زاراوه‌و چه‌مکی ئاکار به‌کار ده‌ینریت.

به‌زۆر شیواز گوزارشت له‌ویژدان ده‌کریت و کارو هه‌رمانه‌کانی دیاری ده‌کریت، هه‌ندیک جار ویژدان به‌پاسه‌وانیکی به‌وه‌فای خودی ناومه‌و ده‌نریت که زۆر به‌ووردی چاودیری ره‌وشت و هه‌نس و که‌وته‌کانی تاک ده‌کات و له‌کاتی لادان و هه‌له‌کردندا تووشی ئازارو شهرم و دله‌راوکی ده‌کات وه‌ک له‌زۆریه‌ی بۆچوونی زاناکاندا دهرمه‌که‌وت ویژدان له‌کۆمه‌لێک به‌هاو پێومرو بیرو باومه‌و پرانسیپی کۆمه‌لایه‌تی و ئاکاری پێک هاتوو، که تاک له‌رێگه‌یانه‌وه‌ بریار له‌سه‌ر باش و خراپی پانه‌رو هه‌نس و که‌وته‌کانی ده‌مات. له‌کۆندا به‌پینی بیرو باومه‌ری لاهوتی، وا سه‌یری ویژدان ده‌کرا که توانست و به‌هره‌یه‌کی نه‌زله‌ی و بۆ ماوه‌یه‌وه‌ هه‌ر له‌سه‌ره‌تای بوونه‌وه‌ خودا نه‌و توانست و به‌هره‌یه‌ی له‌سروشتی مروڤدا چاندوو، بۆ نه‌وه‌ی ببیت به‌یارمه‌تی دهری پێشان دهری مروڤ، له‌کاتی بریاردان له‌سه‌ر باشی و خراپی ره‌وشته‌کان، به‌لام دهره‌زانه‌کان له‌و بره‌وانه‌دان که ویژدان توانستیکی ناوه‌یه‌وه‌ وورده‌ وورده‌ پۆژ له‌دوای پۆژ له‌نه‌نجایی پرۆسه‌ی به‌کۆمه‌لایه‌تی‌کردنه‌وه‌ دروست ده‌بیت.

هه‌ندیک جار ده‌گوتریت که ویژدان (قازی یان پۆلیس یان چاودیری) ناوه‌یه‌وه‌ به‌رده‌وام له‌بۆسه‌دایه‌ بۆ چاودیری کردنی هه‌نس و که‌وته‌کانی تاک و لێپێچینه‌وه‌و هه‌ره‌شه‌ لێکردن و سزادانی، له‌کاتی لادان و سه‌رپێچی دا تاوای لێبکات که هه‌ست به‌گوناوه‌و شهرم و دله‌راوکی بکات شایانی باس کردنه‌ که هینزو توندو تیژیه‌که‌شی له‌تاکیکه‌وه‌ بۆ تاکیکی تر ده‌گۆردریت (عیسوی، ۱۹۸۰، ص ۷۵). بۆ نه‌ونه‌ که‌سانیک هه‌ن که ویژدانیان نه‌وه‌نده‌

به‌هیزو کاریگه‌ره که له‌سەر بچوو‌کت‌ترین هه‌له سهرزمنشتیان ده‌که‌ن و تووشی هه‌ست کردن به‌گوناهو شهرم و ده‌راوکی یان ده‌که‌ن، له‌کاتی‌که‌دا که‌سانی تر هه‌ن که گه‌وره‌ترین و ترسناک‌ترین تاوان به‌ئه نه‌جام ده‌که‌یه‌نن به‌بی نه‌وه‌ی یه‌ک میسقال هه‌ست به‌گوناهو شهرم و په‌شیمانی بکه‌ن، که نه‌وانیش نه‌و جو‌ره که‌سانه‌ن که ناو ده‌یرین به‌مرؤفی سایکونو‌پاسی، زۆریه‌ی خه‌ل‌کیش ویزدان‌یان مام ناوه‌ندییه‌و ده‌که‌ونه نینوان نه‌و دوو گروپه نانا‌ساییه‌وه، گومانیشی تیندا نیه که نه‌و جو‌ره ویزدانانه بو شینواری په‌روه‌رده کردن و جو‌ری راهینانی کۆمه‌لایه‌تی و بو‌وداوو کاره‌ساته‌کانی قوناغه‌کانی ژبانی نه‌و که‌سانه ده‌که‌رینه‌وه پینو‌سته نه‌وه‌شمان له‌یاد نه‌چیت که ویزدانی زۆر زیندوو به‌نازارو سه‌رکو‌ت‌که‌ر زیانیکی گه‌وره به‌که‌سایه‌تی تاک و خو‌سازدانی کۆمه‌لایه‌تی و دروستی دهروونی ده‌که‌یه‌نیت، هه‌ر نه‌مه‌شه که وای له‌زاناکان کردووه که رینمایی دایکان و باوکان و ماموستایان بکه‌ن، بو نه‌وه‌ی له‌هه‌لس و که‌وت و مامه‌له‌یاندا مام ناوه‌ندی بن، واته به‌رده‌موام نه‌و زۆر تووندو تیرو سه‌رکو‌ت‌که‌ر بن، نه‌و زۆریش نه‌رم و نیان و لیبو‌وردوو بن، بو نه‌وه‌ی ویزدانی مندا‌له‌کانیان نه‌و زۆر تووندو تیرو توقینه‌ر بن، نه‌و ویزدان مردوو لاوازو بی هیزیش بن

ویزدان له‌یه‌ک کاتی دیاری کراودا دروست نابیت، به‌ئکو به‌چه‌ند قوناغیکدا تینه‌په‌ریت تا به‌ته‌واوی گه‌شه ده‌کات له‌سه‌ره‌تادا ویزدان ناسک و سه‌ره‌تاییه، به‌لام پۆژ له‌داوی پۆژ نه‌نه نه‌جامی راهینان و فیزبوونی کۆمه‌لایه‌تی‌ه‌وه زیاتر گه‌شه ده‌کات و به‌رمو کامل بوون ده‌چیت، هه‌رمانی ویزدان له‌سه‌ره‌تادا تاییه‌ت ده‌بیت به‌ نه‌و کارو کردموانه‌ی که نا‌شیرینه‌و (نابیت بکریت)، به‌لام له‌هواتر نه‌و کارو کردموانه‌ی که (پینو‌سته‌و ده‌بیت بکریت) له‌خو ده‌گریت. واته له‌سه‌ره‌تادا مندا‌ل هیزی نه‌وه ده‌کریت که نابیت له‌خوشک و برای خوی بدات به‌لام دواتر هیزی نه‌وه ده‌کریت، که نه‌ک نابیت بلییان بدات به‌ئکو ده‌بیت ده‌ستی هاوکاری و یارمه‌تیشیان بو دریز بکات و به‌به‌زه‌یی و به‌وه‌فاش بیت له‌گه‌لیانداو له‌کاتی ته‌نگانه‌شدا ببیت به‌ پشت و په‌نایان.

زۆر بەلگە و نىشانە ھەن كە ئامازە بۇ چەكەرە كۆردن و دروست بوونى ويژدان دەكەن، ئەوانە (دەست پاكى، گويىرايەلى ياساۋ داب و نەرىتى كۆمەلايەتى، بەرگىرى و غۇراگرتىن ئەبەردەم ئەو بارو درۇخانەي كە دەبەنە مايەي درۇ، ھىل و تەلەكە، دىزى كۆردن، ئەبەرچاۋ گرتىنى مۆلك و ماف و بەرژمومەندى كەسانى ترا). ئەلايەكى تىرىشەۋە دروست بوون و گەشە كۆردنى ويژدان پىشت بەلايەنى ژىرى و تەمەن دەبەستىت، واتە تامتالان تۈنەستەكانى (تىگەيشتن، وەرگرتن، بەراۋرد كۆردن، ياد كۆردنەۋە، ... ھتە) زياد يىت، ئەۋەندە زياتر پىنومە ئاكارىيەكانى گەشە دىمكات و دەتۈنيت باش و خراپەكان ئەيەكترى جيا بىكاتەۋەۋە ئەھەلەۋ سەرمۇيىيەكان دوور بىكەۋىتەۋە (مەن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۱-۲۹۲).

ئىزنك (Eysenck) چۈنەيتى دروست بوونى ويژدان لەرگەي ، پەيۋەستىدەۋە (الارتباط) بەم شىۋەي لاي خوارمۈە ئىك دەتەۋەۋە:-

كاتىك مەندال كارىكى ئاشىرىن دىمكات، بىگومان ئەنە نجامدا ئەسەر دەستى داىك و باوك و مامۇستا تۈۋىشى ئارمىزايى و سزاۋ ئازار دەبىت، ئەم سزاۋ ئازارو ئارمىزايىش، ھەست و سۆزىكى ئاخۇش ئەلاي دروست دىمكات، دۋاي چەند جار دووبارە بوۋندەۋەي ئەۋ كارە ئابەجىيە ئىتر تەنھا بىر لىكۆردنەۋەي يان بەنە نجام گەياندنى ئەم جۆرە كارانە، يەكسەر ئەۋ ھەست و سۆزە ئاخۇشە بۇ ئەۋ مەندالە دەگەرنىيەتەۋە، كە ئەمەش دەتۈنن نلو بىننن (ويژدان)، كە ئەۋاۋ خۇدى مەۋقۇدا جىگەي دەسەلات و ھىزى دەرمكى (داىك، باوك، مامۇستا... ھتە) دەگىتەۋە، ۋەك ئەم ھىلكارىيەي خوارمۈەدا دەردەكەۋىت.

سزا (ۋورۋىنەرىكى ئامەرجى) (مىر غىر شەرى) — ئازار (ۋەلامدانەۋەي ئامەرجى) (استىجابە غىر شەرى).

كارىكى ئاشىرىن (ۋورۋىنەرىكى مەرجى) (مىر شەرى) — ئازار (ۋەلامدانەۋەي مەرجى) (الاستىجابە الشەرى). (ھتە، ۱۹۸۲، ص ۱۴).

د متوانین به کورتی ویزدان له م چهند خالهی خوارم ودا کونکه پنه وده:-

۱. ویزدان دوو ههرمانی سهرمکی ههید، نهوانیش کونترول کردن و نه هیشتنی رموشتی خراب و دروست کردن ههست کردن به گونا هو شهرمه له لای تاک.
 ۲. ویزدان له زیر کونترولی ههزو نارمزو و یستی تاکدا نیه
 ۳. زور میکانیزم و پروسه به شداری دروست کردن لایه نه جیا جیاکانی ویزدان دهکن، له وانه (پاداشت، سزا، لاسایی کردنه وده، خوختنه شوین).
 ۴. له سهر کردارو ههئس و کهوتی پراکتیکانه ی دایک و باوک و ماموستا بنیات ده نریت.
 ۵. ده گورد ریت و جیاوازه له نیوان تاک و له نیوان کومه لگاکاندا (عیسوی، ۱۹۸۰، ص ۹۷).
- دروست بوونی ویزدان که به شیکه له منی بالا (الأنا الملیا)، ههنگاو یکی زور گرنگه بو گه شه کردن پیموره ئاکاریه کان (المعیر الخلقیه)، نه ووی راستی بیت تاوه کوو نیستا ووردمکاری چونیته ته وای گه شه کردن ویزدان بوون و ناشکرا نیه، به لام نه ووی گومانی تیدا نیه نه وویه که خوختنه شوین (التمص) هوکاریکی گرنگه بو دروست بوون و گه شه کردن ویزدان

زانایانی شیتل کردنه ووی دموونی لهو باوهرمدان که منی بالا یه کیکه له بهرهم و دمرنه نجامه سهره کیهکانی پرۆسه ی خوختنه شوین، خوختنه شوینیش لهو پرۆسه یه که مندل له میانه یه وده زور سیفات و خاصیه ت و ههئس و کهوتی دایک و باوک و ماموستا و کهسانی تری چواره وری و مرده گریت و دمیان کات به یه شیک له ره وشتی خوی، جیاوازی خوختنه شوین و لاسایی کردنه ودهش نه وویه، که خوختنه شوین به زوری له سهر ناستی نهستی (الاشعور) بوودمدات به لام لاسایی کردنه وده ههستیه (شعوری).

پیموره نه خلاقیه کان (المعیر الخلقیه):-

مدهست له پیموره نه خلاقیه کان (ئاکاریه کان)، سهرجه م لهو ههئس و کهوت و رموشتانه ده گریتمه وده که کومدل له سهر باش و خراپی و راست و هه لایی ریک که ووتوون،

واته ده بښت منډال ښیری نه وه بکړیت که (ده بښت راستگو بښت و ده ست درېږی نه کاته سهر
سهر و سامانی که سانی ترو، شه پرخواز نه بښت، هاوکارو به به زه یی و گوی پایه لی دایک و
باوک و گه وره کانی بښت، ده ست پاک و به وه فاو... هتد) بښت.

بیگومان نه پرېگه ی پرؤسه ی ډاهینانی کومه لایه تیه وه (التشبه الاجتماعية)، له قوناغه
جیا جیا کانی ژیا نیدا، به رده وام منډال ښیری نه و پښوره نه خلاقیا نه ده کړیت، به رده وام
بوونی نه و پرؤسه یه ش زامنی دروست بوونی نه و به شه یه که زانایانی شیته لکړنه وه ی
ده وونی (التحليل النفسي) به (منی بالا) (Superego) ناوی ده به ن. شایانی باسه که
ښیر بوون و گه شه کړنی پښوره نه خلاقیه کان دوا ده که ون، له بهر نه وه ی گرانترن و
پښوستان به به کار هینانی زور پرؤسه و توانستی (قدرة) ژیری (عقلی) نا لوز هیه،
له وانه گشتانندن (التعمیم)، چونکه ښیر بوونی چه مک و پښوره نه خلاقیه کان پښوستان
به گه شه کړنی هه رده و توانستی لیک چوون و (التشابه) لیک جیا کړنه وه (التمییز)
هیه، له بهر نه وه نه و توانستنه یارمه تی منډال دمدن بو ناسینه وه ی ډمگزه
هاو به شه کانی نیوان دیارده لیک چووه کان، که نه مه ش ده بښت هه کارنکی یارمه تیدر بو
سوود و هرگرتن نه و زانایاریانه ی که منډال هیه تی له کاتی گوړینی شوین و کاتی
ږوودا و مکان.

شایانی باسه هه نه مه شه که نه و دوو توانسته و توانسته ژیریه کانی تریش نه ووا
قوناغی منډالیدا گه شه ده که ن بؤته هوی نه وه ی که منډالیتی چوار پینج (۴ - ۵) سالان
ته نه ا بتوانیت له مانای هه نس و کهوت و ږووداوه بوون و ناشکراو هه ست پی کراوه کان
تییگات و ږوژانه به کاریان بهینی له وانه (گوی پایه لی کړنی دایک و باوک، یارمه تی دانی
دایک، نه دزینی که ن و په لی خوشک و براکانی... هتد)، به لام به هیج شیوه یه که ناتوانیت
له مانای پښورو چه مک نه خلاقیه ږووته کان (المجرد) تییکات. به لام نه ته مه نی هه شت نو
سالاندا (۸ - ۹) نه توانای زوړبه ی منډالاندا هیه که له مانای پښورو چه مک نه خلاقیه
ږووته کان تی بگه ن، واته ښیری مانای گشتی دزی ده بښت و به کاری ناشیرین و به دی

دادەنىت، نىتر لەھەر چ شوڭىن و كاتىك بىت و ھى ھەرچ كەسىك بىت. مىندال لەتەمەنى (۵ - ۸) سالاندا وا دىزانى كە تەنھا دىزىنى كەل و پەلى خوشك و برا خراپە، بەلام لەتەمەنى (۸ - ۹) سالان دىگاتە ئەو بىروايەى كە دىزىنى ھەموو شتىك و ھى خەلكانى تىرىش ھەر خراپە (الفخرى، ۱۹۸۲، ص ۱۲۱).

خالىكى زۆر گرنگ ھەيدە و نابىت لەيامان بچىت ئەوئىش ئەوئەى كە ھىر بوون و زانىنى ئەو چەمك و پىنومە ئەخلاقيانە مەرچ نىە كەوا لەمىندال بىكات كە پابەندىان بىت و لەھەئس و كەوتى پۇزانەيدا پەنگ بداتەو، چونكە زۆر لەمىندالان لەباش و خراپى بوست و ھەئەى زۆر كردارو ھەئس و كەوت تىدەگەن، كەچى زۆر جار جىيە جىيان ناكەن بگرە سەرىنچىشيان لى دىكەن، لەبەر ئەوئەى زۆر ھۆكارى وەك ئەمانەى لای خوارەو ھەن كە بۇلى گرنگ لەبەرچەستە كردن و پىدە كردن و پابەند بوونى مىندال بەو چەمك و پىنومە ئەخلاقيانەو، دەبىنن:-

۱. پەيوەندى ئىوان دايك و باوك و مىندال:-

دەرنە نجامى تونىزىنەوكان نامازە بۇ ئەو دىكەن كە پەيوەندى گەرم و گورو بەھىزى ئىوان دايك و باوك و مىندال كە لەسەر بناغەى سۆز خوشەويستى و رىز گرتن بىنيات نراو، ھۆكارىكى زۆر گرنگە كە پال بەمىندالانەو دەنىت، بۇ ئەوئەى خىراتر بەھاو پىنومە ئەخلاقيەكان ھىر بىن و لەھەئس و كەوتى پۇزانەشياندا بەرجەستە بىت، ئەلايدىكى تىرىشەو وىزدانىان بەھىزو كارىگەرتەر دەبىت. (مىن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۲). يەككىك لەتونىزىنەو مەيدانىەكان، گەيشتە ئەو راستىيەى كە ئەو مىندالانەى دايك و باوك و گەورەكانىان بەبەزەى و دل گەورەو (سەخى) و بەرچاوتىر بوون، ئەوا خوشيان (واتە مىندالەكان) ھەمەن پەموشت و ئاكارى جوانى باوك و دايك و گەورەكانىان ئەلا دروست بوو، بە پىنچەوالەى ئەو مىندالانەى كە دايك و باوكىان پەزىل و پىسكەو تونىدو تىرۇ بە بەزەى بوون. (مىن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۲).

جۈرى پەرۋەردە كۆرۈن دايك و باوك، پەيۋەندىيەكى پتەۋى بەگەشە كۆرۈن ئەخلاى (ناكارى) مىندالەكانىيەنەۋە ھەيە، بۇ نەۋەنە ئەۋ باوك و دايك و مامۇستايانەۋى كە بەردەۋام لەكاتى پەرۋەردە كۆرۈن و ۋاھىنەنى مىندالەكانىيەنەۋە پەنا بۇ بەكار ھىنەنى ھىزو تۈۋندۈ تىزى و ھەپەشەۋ بىيەش كۆرۈن دەبەن، ئەۋا مىندالەكانىيان بەجۈرىك پەرۋەردە دەپن كە زۆر بەكەمى گىرنگى بەكەسانى تر دەمەن، بەلام ئەۋ دايك و باوك و مامۇستايانەۋى كە پەنا بۇ (لىك دانەۋەۋە گىفتوگۇۋ ۋاگۇرپىنەۋەۋە ۋانىنى ھۆكارەكان و ۋوۋن كۆرۈنەۋەۋى دەرنە نجامى كارە خراپەكان بۇ مىندالەكانىيان.... ھتە) دەبەن، ئەۋا مىندالەكانىيان بەجۈرىك گەشە دەكەن كە بەرۋەۋەندى و ۋەزامەندى كەسانى تر لەبەرچاۋ دەگىن و زەرەۋ زىيانىش بەسەرۋە مالىيان ناگەيەنەن (مىن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۲)

تۈۋرپىنەۋەكانى زانىيان (ئارۋن فرىد، Aron Freed) لەسالى (۱۹۶۶) ۋە (سىرۋو ھاۋەلەكانى) لەسالى (۱۹۶۸)، ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە لىسەندەۋەۋە بىيەش كۆرۈن مىندالەۋە سۆزۈ خۇشەۋىستى و پاداشت زۆر باشترو كارىگەرترە، ئەبەكارەھىنەنى لىدان و ئازارى جەستەيى بۇ گەشە كۆرۈن ئەخلاى. لەلايەكى ترەۋە دەرنە نجامى تۈۋرپىنەۋەكانى زانىيان (ھۇشمان) و (سالتزىن) و (ئارۋن فرىد) لەسالى (۱۹۶۷)، ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن (كە باسكۆرۈن و دەرخستىنى ھۆكارەكان و ۋوۋن كۆرۈنەۋەۋى خراپى كارەكان) زۆر كارىگەرترە ئە (لىسەندەۋەۋە خۇشەۋىستى و ئازارى جەستەيى)، ھەرۋەھا كاتى نەھىشتى بەنە نجام گەياندەنى كارە خراپەكانىش گىرنگى خۇي ھەيە، دەركەۋتۈۋە، ئەگەر نەھىلدى مىندالە كارەكە بىكات يان پىش كۆرۈن كارەكە سزا بەدى ئەۋا باشترو كۆنترۆلى ئەۋ ھەلس و كەۋتەنە دەكرىت ئەگەر بەراۋرد بىكرىت بەۋ مىندالەۋەۋى كە دۋاى بەنە نجام گەياندەنى كارەكە ئىنجا سزا دەدرىن يان بىگەيان لىدەگىرىت (الھەمدانى، ۱۹۸۹، ص ۲۰۶).

۳. توخم (جنس) -۱-

زور جار له نه نجاسی جیاوازی شیوهی پهره ورده کردنه وه، جیاوازی له نیوان هه ربوو توخمی نیرو می دروست ده بییت، بو نمونه له یه کینک له توئیژینه وه کانی (شیلی) (Shilly) زانا که له سهرا (۸۰۰) ههشت سهد منداال که ته مه نیان له نیوان (۹-۱۶) سالان بوو، کردبووی، دمرکه وت که کور زیاتر له کج شه رخاوارو ده ست دریزی کارترمو زیاتریش پی شیلی داب و نه ریتی کومه لایه تی دمکان، به لام کج له توانسته کانیاان به گوماتن و له کوریش زیاتر ملکه چی داب و نه ریتی کومه لایه تی ده بن (Shantz ; 1979 ; p: 198).

۴. نایین -۲-

دمرکه وتوو که شاره زایی له نایین و برپا بوون و پاوه برداری په یوه نندییه کی پته وی به گه شه کردنی رهوشتی نه خلاقیه وه هه یه، بو نمونه، بو زانیان (هاریتشون) و (مه ی) دمرکه وت که ریزه ی قوپی کردن (الغش) له ناو نه و منداالانه ی که هاتوو چوی کلینسا ده کن که مته، هه روه ها یارمه تی دان و هاوکاری کردنی که سانی تر له ناویان زورتره.

۵. گۆرانکاری کومه لایه تی و پچرائی په یوه نندییه کانی -۳-

کومه لزانى شه رهنسی (دورکایم) (Durkheim) له و پروایه دایه که گۆرانکارییه خیراکانی کومه لایه تی و تیک چوونی په یوه نندییه کومه لایه تیه کانی نیوان تاکه کانی کومه ل و وون بوونی زور له به ها کومه لایه تیه کان، هوکاری سهره کن بو دروست بوونی تاوان و زیاد کردنی ریزه که ی. (العیسوی، ۱۹۸۰، ص ۲۲۲).

بینگومان نه‌و ژینگه‌ی کومه‌لایه‌تی و نابووری و پامیاریه‌ی که مندان تیایدا ده‌ری گرنه‌یه‌کی زوری بو‌گه‌شه‌کردنی نه‌خلاقى مرفقه‌ه‌یه، بو‌نمونه‌ی نه‌گه‌ر ژینگه‌ی مندان پربیت (له‌درؤو فرت و قیل و هه‌لخه‌ته‌تاندن و دووفاقی و چه‌وساندنه‌وه... هتد)، نه‌وا به‌هیچ شیوه‌یه‌ک پیش بینی ره‌وشتی نه‌خلاقى به‌رز نه‌و جوړه مندان‌نه‌ ناکریت. چون ده‌توانن مندان فی‌ری ره‌وشتی جوان له‌کاتی نان خواردن و قسه‌کردندا بکه‌ین له‌کاتیکدا نیمه‌خومان به‌کردموه له‌به‌رچاویان نایکه‌ین چون ده‌توانن داوا له‌مندانه‌کانه‌مان بکه‌ین که بر‌وایان به‌یه‌کسانی و دادگه‌ری بپیت و له‌هه‌ئس و که‌وتیاندنا به‌رجه‌سته‌ی بکه‌ن، له‌کاتیکدا چوارده‌وریان پره‌له‌زولم و سته‌م و چه‌وساندنه‌وه، چون ده‌توانریت مندان فی‌ری راست گویی و ده‌ست پاکى بکریت، له‌کاتیکدا که ژینگه‌که‌ی پر بیت له‌درؤو فرت و قیل و ته‌له‌که‌بازی و ده‌س پیسی. که‌واته ده‌بیت پیش نه‌وه‌ی داوا له‌مندانه‌کانه‌مان بکه‌ین که خاوه‌نی نه‌خلاقى به‌رز بن، نیمه‌ی گه‌وره‌خومان خاوه‌نی نه‌و ره‌وشت و ناکاره به‌رزانه‌ بین و له‌په‌یوه‌ندی و هه‌ئس و که‌وتی بو‌ژانه‌ماندا ره‌نگ بداته‌وه. نه‌ی په‌نده کوردیه‌که‌ی له‌مه‌ر خومان نالیت (گه‌وره‌ناو ده‌ریژی و بچووک پیی لیده‌خشینی).

نایا ره‌وشتی نه‌خلاقى نه‌گوره-٢

هه‌ندیک که‌س له‌وانه‌ی که ناسوی بیر کردنه‌وه‌یان ته‌سکه‌و به‌ته‌نها شاره‌زای کومه‌نگاکه‌ی خویانن، نه‌و باوم‌پردان که ته‌نها ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وتی نه‌وو کومه‌نه‌که‌ی نه‌خلاقى و راستن و ئیتز ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وتی گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانی تر که جیاوازن له‌ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وتی نه‌و ناراست و نادروستن. بینگومان نه‌مه‌بو‌چوونیکی هه‌له‌یه‌و له‌گه‌ل واقع و راستیه‌کانی ژياندا یه‌ک ناگرته‌وه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی ره‌وشتی نه‌خلاقى ریژه‌یه‌و (نسبی) به‌پی‌ی کات و شوین زوربه‌یان گورانکارییان به‌سه‌ردا دیت، بو‌نمونه زور ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وت له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌م له‌کومه‌نه‌گای کورده‌واری به‌هه‌له‌و

نادروست له قه نهم ددرا، به لām نیستا به راست داده نریت، به پیچه وانه شه وه زور هه نس و کهوت، نه و کاته به راست و دروست داده نران به لām نیستا به هه له له قه نهم ددرین، هه روه ها نه و رهوشت و هه نس و کهوتانه ی که نیمه به نادروست و به دکارییان له قه نهم دمه دین له وانه یه له کومه لگایه کی تر به راست و گونجاویان دابنن. هه ر له بهر نه وه شه که تاو وکوو نیستا چهند پیوه ریکی ره ها (مطلق) ی هاویه ش و نه گور له نیوان هه مور شارستانیه ت و کومه لگاکاندا نین، بینجگه له چهند پیوه رو پرانسیپیکی گشتی وهک (په کسان، ده ست پاک، نازایه تی، دادگه ری، راست گو یی . هتد) نه بیت که نه وانی ش هه ندیک جار له وورده کارییه کانیا ندا جیاوازی دروست ده بیت.

له لایه کی تریشه وه دمرنه نجامی زوربه ی توینینه وه کان دهری خستووه که رهوشتی له خلای (ناکاری) نه گور نیه به لکو به پنی کات و شوین و بارودوخ (الظروف) ده گوردریت واته نه گه ر مندا ل له ماله وه درو نه کات و راست گو بیت نه وه مدرج نیه که له قوتا بخانه ش هه ر راستگو ده بیت یان له کولان و جاده درو ناکات یان نه گه ر مندا ل له قوتا بخانه قوی (عه ش) بکات نه وه مدرج نیه که ده بیت له ماله وه ش قوی بکات.

گراهامی (Graham) زانا له سالی (۱۹۷۲) کومه نیک توینینه وه ی له و باره یه وه تاووتوی کردو گه یشته نه و دمرنه نجامه ی که ته نها نه و کاتانه تاک زوربه ی کات رهوشتی له خلای ده بیت، که بارودوخه کان زور له یه ک بچن یان کاتیک نه و که سه ده گاته به رزترین ناستی بیرکردنه وه ی بووت (التفكير المجرد) ده توانیت پرانسیپ و چه مکه نا کارییه ینه رته ی و گشتیه کان له زوربه ی بارودوخ و کات و شوینه جیا جیاکاندا په یرمو بکات، نه و حاله تانه ش زور ده گمه نن

هه روه ها هه ردوو زانایان (هارتشورن) و (مهی) (Hartshorn & May) له سالی (۱۹۲۸) توینینه وه یه کی به رفر او انیان له سه ر رهوشتی له خلای هه زاره ها مندا ل کرد، به مده ستی زانیی رهوشته نانا کارییه کانی وهک (قوی، درو، هزی) کردن له زور

بارودوخي جياوازي وهك كاتي (تاقى كردنه وه، يارى كردن، كيپرگي، پيش بركي، ناو مال، قوتا بخانه، گوره پاني گشتي، شوينه كاني خودا پهرستي .. هتد). دهرنه نجامي تويزينه وه كه يان بووه مايه ي شلوق كردن و پووچهل كردنه وه ي بېرو باومېري نه وه كه سانه ي كه خه نكيان به سهر هه ردوو گروپي (خاوه ن رېموشته به رزېگان و) به د رېموشته كان (دا دابه ش ده كړدو نه وه بېروايه دا بوون كه رېموشتي نه خلاقى نه گورو به رد موام و رېه هايه نه گړنگ ترين دهرنه نجامي تويزينه وه كه ي (هارتشورن) و (مهي) نه وه بوو كه رېموشتي مندا له كان نه گور دهرنه نه گهر له يه ك جيگاو بارودوخ بيت، به لام كاتيك جيگاو بارودوخ كه ده گور دهرني نه وه بېروايو رېموشته نه خلاقيه كاني مندا له كانيش ده گور دهرني و نه گوري خويان له ده ست دمه دن.

بو نمونه زوربه ي مندا له كان له ماله وه قوپيه يان نه ده كړد، به لام كاتيك له قوتا بخانه پوويه پروي تاقى كردنه وه دېوونه وه، نه وا زوربه يان په نايان بو قوپيه كردن دهرنه دېرېد. بېنگومان كومه نيك هوكاري تاييه تي هېوون كه دېوونه هوي زياد كردن يان كه م كردنه وه ي ژماره ي نه وه مندا له نه ي كه قوپيه يان ده كړد، نه وانه (بوون و رېه خساندني بواري قوپيه كردن، بوون يان نه بووني ترس و سزاو هه رېشه كردن، زوري ژماره ي نه وه مندا له نه ي كه قوپيه يان ده كړد)، واته نه گهر يوار هه بوايه و ترسي سزادانيان نه بوايه و زوربه ي مندا له نه ي بهر چاوي ماموستا كانيان قوپيه يان بېرديا، نه وا ژماره ي نه وه مندا له نه ي كه قوپيه يان ده كړد زياتر دېوو

شاياني نامار نه بو كردنه نه وه كاته وه تاوه كوو نه مړو هيچ تويزينه وه يه ك دهرنه نجامي نه وه تويزينه وه يه ي پووچهل نه كړد و ته وه، به كو به پينچه وانه وه، دهرنه نجامي تويزينه وه كاني زانايان (سېرزو هاورېكاني) (Sears et al.) له سالي (۱۹۶۵) و (نه لين سميس) (Allen Smith) له سالي (۱۹۶۰) لايه نگرې دهرنه نجامي تويزينه وه كه ي (هارتشورن و) (مهي) ده كهن. (الحمدايي، ۱۹۸۹، ص ۲۰۰).

ئەھۋى پىئويستە بىگوتىرئىت ئەھۋىيە كە رەھىشى ئەخلاقى راستەقىينە ئەھۋى رەھىشەيە كە ئەناخى تاكەھە ھەندىمقولىت و ئەھەنجامى بىرەۋ قەناعەتەھە ئەھەلس و كەوتىدا بەرجەستە دەبىت ئەك لەترسى ھەرەشەھە ھىزۇ فشارى دەرەكى.

جۈرەكانى ئەخلاق:-

ھەندىك لەقەيلەسوف و زاناكان خەلكان بەسەر چەند جۈرەكاندا دابەش دەكەن و ھەر جۈرەيان خاھەنى ئەخلاقى تاييەتى خويانن، بەرەي ئەھۋان جۈرەكانى ئەخلاق ئەمانەى لاي خوارەمن:

۱. جۈرى بەرژمەھەندى (النمط النفعي):

ئەھۋى كەسەى خاھەنى ئەھ جۈرە ئەخلاقە بىت، ئەھۋا تەنھا ئەھ بىر كەردنەھەھە رەھىش و داب و نەرىتەنە بەباش و ئەخلاقى دەرەنى كە ئەگەل بەرژمەھەندى تاييەتى و تاكە كەسى خويىدا بىگونجىت

۲. جۈرى چاۋلىكەرى (النمط الامتياى):

ئەھۋى كەسەى خاھەنى ئەھ جۈرە ئەخلاقە بىت، ئەھۋا ھەھەھەھە بىر كەردنەھەھە رەھىش و داب و نەرىتەنە بەرەست و ئەخلاقى دەرەنىت كە زۆرەي خەلكى بىرەيان پىيەتى و لەسەرى بىك كەوتەون، واتە ئەھ جۈرە كەسانە ئەھ شتەنە بەئەخلاقى دەرەنى كە زۆرەي خەلكى بەرەستيان دەرەنى، بەلام ئەگەر زۆرەي خەلكى بەخراپىيان ئەقەئەھە دان ئەھۋا ئەمىش بەخراپىيان ئەقەئەھە دەدات.

۳. جۆری ژیری یان جۆری ویزدان ژینا،وو (النمط العقلي أو النمط ذر الضمير الحي)؛

ئەو کەسانە ی خاوەنی ئەم جۆره ئەخلاقه بن، ئەوا پێومری پاست و دروستی و ئەخلاق بەرزى و باش و خراپى کارمکان، ئەناو خودى خۆیاندايه و خۆیان کۆمه‌ئیک پرانسیپ و یاساو پێومری تایبەتى بۆ باش و خراپى دیاردەکانى ژيان دادەنن. واتە ئەم جۆره مرۆفانه کارىک ناکەن لەبەر ئەومى بەرزومندى تایبەتى خۆیانى تێدايه یان زۆربەى خەلکى برۆیان پێبەتى، بەئکو تەنها ئەو کارانه دەکەن و بەئەخلاقى دەرزانن کە ئەگەل ئەو بەهاو پرانسیپ و پێومرو یاسایانەى ناومومى خۆیاندا چوون یەکە. کەواتە پێومری هەلەنگاندن ئەناو خودى خۆیاندايه ئەک لەدەروموى.

بۆکارى بەدئەخلاقى دەکرىت؟-

زۆر جار ئەو پرسىاره دەکرىت، ئەبەرچى کارى بەد ئەخلاقى و نادروست دەکرىت؟
تونزینە وەمکان نامازە بۆ ئەم ھۆکارانەى لای خوارمۆ دەکەن:-

۱. گەشه نەکردنى ویزدان بە پێى پێوست

۲. جیاوازی لە نێوان شىوازی پەرۆمەدەکردنى خیزان و قوتابخانه (دووقاقى ئە پەرۆمەدە کردندا)، واتە کاتیک لە قوتابخانه هەندیک کارو کردار بە ئەخلاقى دادەنرین کە چى ئەمەلەوه بەبێ ئەخلاقى دادەنن، ئەو بارودۆخە تەم و مژاوبەدا منداڵ سەرى ئیدەمشینۆ و ناتوانیت بەئاسانى باش و خراپەکان ئەیه‌کترى جیا بکاتەوه، ئەو کاتەش ناچار دەبیتەل کە چى یەکیک ئەو دوو دامەزراوه (قوتابخانه یان خیزان) ببیت و ئەوى تریشیان بەتوانبارى لەقە ئەم دعات. ئەلایدکى تریشەوه جیاوازی نێوان پەرۆمەدى دایک و باوکیش هەمان دەرئە نجامى پێشوی هەیه.

۲. ھۆكۈرى بايولۇژى جياۋازى بايولۇژى ئەنيوان تاكەكانى كۆمەلدا ھەيە، كە ئەدۈش بۇ جۇرى كۆنەندامى دەمارى ناۋەندىيان دەگەرئىتەۋە دەبىتە ھۇى ئەۋەى ھەندىك مىندان بەجارو دوو جار ھىرى پەۋشتى ئەخلاقى ئەبن، بەلكو پىۋىستىيان بەۋە ھەيە كە چەندەھا جار بۇيان پۈۈن و دووبارە بىكرىتەۋە تاۋەكوۋ ھىر بىن. ئەم پاستىەش دەرنە نجامى زۇرىدى تۈنۈزىنەۋەكان سەلماندوۋىيانە، ھەروەھا تاقى كەرنەۋەكانى بافلۇفېش ئەۋ پاستىەيان ئاشكرا كە، كە ھەندىك ئەسەگەكان تەنھا پىۋىستىيان بەدوۋ سى جار دووبارە كەرنەۋە پىرۇسەكە ھەبۈو بۇ ئەۋەى وەلامدانەۋەى مەرجايەتايان (الاستجابة الشرطية) ئەلا دروست بىيىت، بەلام ھەندىكى تىريان پىۋىستىيان بە (۲۰۰) تا (۳۰۰) دوو سەد تا سى سەد جار دووبارە كەرنەۋە ھەبۈو بۇ ئەۋەى وەلامدانەۋەى مەرجايەتاي ئەلايان دروست بىيىت. (ھىجى، ۱۹۸۲، ص ۱۴).

بۇلى دايك و باوك و مامۇستا ئەگەشەكەرنى ئەخلاقيدا :-

۱. دەبىت دايك و باوك و مامۇستا كەسانى چۈاردەۋرى مىندان نەۋنەۋە پىشەۋاي (تەرە) باش و بەكەك بىن. چۈنكە مىندان ئەرىگەى لاسايى كەرنەۋەۋە خۇستە شۈنەۋەۋە زۇر ئەھەس و كەۋتەكانىيان ھىر دەبىت.

۲. مىندان بەپەى يەكەم لاسايى ئەۋ كەسانە دەكاتەۋە كە ئەلاى خۇشەۋىستى، وە زۇر كەم لاسايى ئەۋ كەسانە دەكاتەۋە كە ھىماى ترس و ھەرمشەۋ تۇقاندن، ئەبەرنەۋە زۇر پىۋستە كە دايك و باوك و مامۇستا دىنەرم و بەبەزەيى و خۇشەۋىست بىن.

۳. دەبىت پىككەۋتن و تىگەيشتىكى ھاۋىەش ئەنيوان خىزان و قوتابخانە ئەسەر پىۋىرو پەۋشتە ئەخلاقيەكان ھەبىت، ئابىت ھەندىك پىۋىرو پەۋشت ئەنيوانىيان جىگەى شت و مەۋ مەيەى گەرى و جياۋازى بىت، بەلكو دەبىت ھەردوۋلايان كۆك بىن ئەسەر باشى و خراپى پەۋشت و ھەس و كەۋتەكان

۴. دەبىت قەسەد گەتتى دايك و باوك و مامۇستا ئەگەل كىردارو كىردەمۇكانىندا چوون يەك
بن. واتە نابىت بەقسەد گەتتى شتىك بلىن و بەكردەمۇش پىنچەوانەكەي بىكەن. چوونكە نەو
مىندال تووشى دووقاقى (الزواجية) دەكات و نازانىت بەكاميان بىروا بىكات، و دەبىت مەوۇ
بەكردەمۇ نەوونەي بەرزىت نەك بەقسە (العانى، ۱۹۸۹، ص ۹۷-۹۸).
۵. دەبىت دايك و باوك لەسەر پاست و ھەلەي رەمۇشتەكان كۆك بن، نابىت جىاوازى و
درايەتى لەنىوانىادا ھەبىت.

۶. پىنويستە زانىيارى تەواو دەربارەي رەمۇشتە نەخلاقيەكان بەمىندال بىدرىت، چوونكە
نەبوونى زانىيارى و كەمى شارەزايى، مىندال تووشى ھەلەو بەدكارى دەكات.
۷. پىنويستە لەسەر دايك و باوك و مامۇستا، تادەتوانن لەلىدان و سوكايدەتى پىكردن و
تۆھاندى مىندالەكانىيان دوور بىكەونەو.

یاریکردن و گه‌شهی مندان
چیرۆک و په‌روه‌رده‌کردنی مندان
خویندنگاو روئی له‌دروستی ده‌روونی مندان
نایا راسته‌مندان کاولکه‌رو تیکده‌ره ؟

سزادانی مندان
مندانی نازدار
مندانی گیل
مندانی که‌مژه
مندانی ده‌به‌نگ
مندانی مه‌نگولی
مندان بو‌درو ده‌کات ؟
چکۆسی
بروا به‌خۆنه‌بوون
دواکه‌وتن له‌خویندن
شهرمکردن
هه‌ستکردن به‌که‌می

ياري كىرىن و كەشەي مىندال

ياري كىرىن چالاكىكە مىندال پىي مىلدەستىت بەمەبەستى چىڭ لى وەرگىرىن و
مەست كىرىن بەخۇشى، ئەك بەغىپۇدانى كات و لاسارى كىرىن وەك زۇر لەباوكان و
دايكان بۇي دەچن، وە لەرىگەي ياري كىرىن وە مىندال زۇر شت لىرىدەبىت، لەوانە بۇلى
كۆمەلەيتى و توخى خۇي كەلەپاشەزۇرنا دەبىت بەبەشپىك لەكەسايەتى و پەوشتى،
مەروەھا ئەم چالاكىكە مۇكارىكى گىرگە بۇ كەشەكىرىن كۆمەلەيتى و جەستەي و زىرى
و مەلچىرى مىندال، وە لەرىگەبەو شەرەزى ژىنگەكەي دەبىت و لەئەنجامى ئەم دىر
ئەم دىرى ژىنگەكەي زاتىارىيەكى زۇرى دەست دەكەبىت، وە ئەم چالاكىكە زۇر جار دەبىت
بەنامبارىك بۇ پىزگاروونى مىندال لەزۇر حالەتى ترس و لەباوكان و گىرى و تىركىرىن
مەندىك لەمەز ئارەزىو كىكاراوەكانى ئەم مىندالەنى كەژىنگەي حىزانى و كۆمەلەيتىان
ئالۇز و لىزار و پىر لەكىرىگىرگە.

مەروەھا مىندال ئەمىانەي ياري كىرىن وە جىهانىكى خەپالارى و ئەلىسناي بەچىڭ بۇ
خۇي دىخۇلقىنى و خۇي دەبىت بەپالەوانى ئەم جىهانە ئەسپى خەو و خەپالى خۇي
تىابدا تاو دەدات و كىشت ئەم خەو و خەپال و خەز ئارەزىو دىخۇزىيانەي كەلەزىيانى
واقىقىدا بۇ تىر ئاكرىت، ئەم جىهانە پان و بەرىنەدا بەئارەزىو خۇي بەيى ترس و
سانسۇر تىرىان دەكات، كەئەمەش دەبىتە مۇي ئەوئى ئەم مىندالە لەزۇر گىرى
بەروونى چاوەپوان كراو پىزگارى بىت.

تغییرییه کانی یاری کردن

یاری کردنیش وهک زقیدی دیارده دهروونی و کۆمه لایه تیه کانی تر خراوته بهر تیشکی لیکۆلینه وه و زقرد له دهروونزان و کۆمه لئاسه کان خۆیان پتیه خه ریکه کره وه به زقرد شیوه ی جیاجیا ماناو مه بهستی یاری کردنیان لیکداره ته وه. گرنگترینیان ئامانه ی لای خواره رهن:-

(۱) فرزید:

یاری کردن لای فرزید ئامرازو که رهسته به که بۆ خالی کردنه وه و دهروون و بزگار بوون له زقرد یاری هه لچوونی کپ کرار و به شیوی دهروونی، به تایبه تی ئه و خه زو ئاره زو داواکارییه نه ی که له نهستی مرفدا کپ و خهفه کرار و ناتوانیت راسته وخۆ و ئاشکرا له جبهانی واقعیدا تیر بکریه، به لام مندا له توانیت له ریگه ی یاری کردنه وه هه ندیکه له و خه زو ئاره زو داواکارییه تیر بکات، بۆ نمونه، مندا له کاتی که له خیزانیکی ئاماسایی و پیر له گیردگرفتدا دهژی و زقرجار ده که ویت بهر شالایی لیدان و ئازار و سرکابه تی پیکردنی بارک و دایکی یان کهسانی تری چوار دهوری، ئه و مندا له به ستنه مات له م کاته دا بق و کینه و توره بوونیکه پیرۆزی لا دروست ده بیت به لام ناتوانیت به ئاماسایی لئ ی بزگار بیت چونکه له لایه که داب و نه ریتی کۆمه لایه تی ریگه به مندا له ئادات به گز دایک و باوکیدا بجیته وه.

له لایه کی تهره لاوانی و ئه و سه لاتن و کهم توانایی مندا لیش له چاو بارک و دایکیدا، وا له و مندا له ده کات که نه و بق و کینه و توره ییه ی کپ و خهفه بکات و له ههستی خۆی دهوری بخانه وه و دهروازه پۆلایینه کانی نهستی له سه ر دابخات، به لام ئه م به ند کردن و دورخستنه وه یه کاتی و هه ر ده بیت مندا له لئ ی بزگار بیت، ئه گینا تووشی چه نده ما گری ی دهروونی و نه خوشی ده کات، له گرنگترین دهروازه کانی بزگار بوونیش یاری

كۈنە، كەندال دەتوانىت لەمپانەى يارى كۈرەن و شكاندى بۈۈكە شۈرەشە و چاۋەلگەندى و پان كۈرەنەۋەى و قۇ دەسكەنە كۈرەنى، تۆلەى خۇى بىكەتەۋە و داخى دلى خۇى بە و كەل و پەل و ئامرازى يارى كۈرەنەنە بېرىش، كەلەدل و دەۋەنى خۇيدا لەجىياتى دابىك و باۋكى دايان دەتەت. واتە ئە و يارىيەنە دەپن بەھىما (رەمى) بۇ ئۆردەرى و رولى دابىك و باۋكە و كەسانى تىرى چۈرەدەن.

۲/ تېۋىرى كۈرەت كۈرەۋە:

خاۋەنى ئەم تېۋرە (ستائىلى ھول، ئىدرىكە و ھىرى بىت) ن كەدەلەن يارىكۈرەن تارادەيەكى تۆد لەتۈۋان مىندالى مۇقۇ و بېچىۋى ئازەلدا چۈۋن يەكن و بۆۋەۋەن (ورائى) ۋە گۈزارىشت لەسەرەم قۇناغەكانى مۇقايەتى دەكەن، واتە مىندال لەمپانەى يارىكۈرەنەۋە گۈشت ئە و قۇناغانە دۈۋارە دەكەتەۋە كە باب و باپىرە سەرەم مۇقايەتى لەسەرەتەى ژيانەۋە تارەكە تەۋەقۇ پىيادا تىپەپەن، بۇ نەۋە كاتىكە مىندال يارى بەئاۋ دەكەت ئەۋە گۈزارىشت لەقۇناغى (ماسى) دەكەت، كاتىكە مۇقۇ ماسى بۈۋە لەدەريادا مەلەى كۈرەۋە، سەرەكەۋەن و ھەلەۋە دابەن بەسەر دارۋ بەرەۋ دىۋار بەرەستە، پەيۋەستە بە و قۇناغەى كە مۇقۇ مەيۋەن بۈۋە، ھەۋەھا يارى و ھەزى مىندال بۇ راۋكۈرەن و راۋنان و چاۋشاركى و كۈشتۈكەل، گۈزارىشت لە قۇناغەكانى راۋكۈرەن و كۈشتۈكەل دەكەت كە مۇقۇ لەپەككە لەقۇناغەكانى ژياندا پىيەى ھەلساۋە، واتە يارى مىندال پەيۋەستە بە قۇناغەكانى گەشەكۈرەنى مۇقايەتەرە.

۳/ تېۋىرى ئامادەكۈرەن بۇزىان:

دانەرى ئەم تېۋرە (كارل كۈرەۋە) كە دەلەت يارى، ئامرازىكە بۇ ئامادەكۈرەنى مىندال بۇ پاشەرۇۋ، واتە يارىيەكانى مىندال دەپتە ھۇى پتەۋ كۈرەن و پەيۋەنى ئەندامەكانى لەشى مىندال بۇ كارۋ پىشەكانى قۇناغى ھەۋەكارى و كاملى و پەيۋەستە

بەلمىلانى ي مۇق لەتەك دەۋدوبەر، (گۇس) دەلىت كاتىك مىندال لەكاتى يارىكرىن دەستو قاچو پەنجەو لەش دەجولنىت، مەبەست لەۋە زال بوۋنە بەسەر جۈرلەر چۆنىيەتى بەكارەيتانى ئەندامەكانى لەش لەپاشەرۇژدا، بۇ نەمۇنە:—

كاتىك بېچوۋە پىشپە يارى بە گلۈل دەۋدوبەك يان تۇپەلە خورىيەك دەكات، ئەۋە راھىتان و خۇ ئامادەكرىنە بۇ رلوكرىنى مشك لەداماتوۋدا، ھەرۋەھا يارى كرىنى مىندال بە تەنگە و دەمانچەو شېرو تېر، خۇئامادەكرىنە بۇ يارىكرىنى بۆلى جەنگاۋەر لەپاشە رۇژدا ۋە يارىكرىنى كچ بە كەل پەل و كەرەستەي چىشتخانە ۋە روومان و چاۋبىرى مىندال، خۇئامادەكرىنە بۇ يارىكرىنى بۆلى ئافرەت لەپاشەرۇژدا، ۋە گىرگىرىن بۆچۈنى ئەم تېۋرە ئەۋەپە كە يارىكرىن چالاكىيەكى بەئامانچە، ھەر چەندە ئۆد جار ۋادەدەكەيت كەكات بەفېرۇدانە (ۋالى، ۱۹۸۵، ص ۹-۲۲).

۴) تېۋرى زىادە ۋوزە:-

خاۋەنى ئەم تېۋرە (ھىرىت سېنسرى) فەيلەسوفى ئىنگىلىزىيە، كە دەلىت مىندالى مۇشۇ بېچى ئاۋەل ۋوزە چالاكىيەكى لەرادەبەدەريان ھەپە ۋە لەپىگە يارىكرىنەۋە ئەۋ مىندال و بېچوۋانە لەۋ ۋوزە چالاكىانە پىزگارىيان دەبىت و تۈۋشى جۇرە ھاسەنگىيەك دەين و ئەۋ يارىكرىنە دەبىتە ھۆي خالى كرىنەۋەۋ مۇنى ئەۋ ۋوزە زىادەي لەلەي ئەۋ مىندال و بېچوۋانە ھەپە.

ئەگەر بەۋوردى سەجى ئەۋ تېۋراتەي سەرۋە بىدەين، بۇمان دەردەكەيت كە ھەپەكەيان لەگۈشەنىگەيەكەۋە پوانىۋىيەتە يارىكرىن، كەچۈن يەكە بۈۋە لەتەك بۇ چۈنۈ ھەلسەفەۋ بېرۈ بارەريان، ۋە تەدبەيان تەۋاۋكەرى يەكتىرىن، ۋاتە يارىكرىن سوبقازاجىكى ئۆد بەمىندال دەكەيەننى، بۇ نەمۇنە مىندال لەمپانەي ھەندىكە يارى ۋەكە (ھەلپەكى و چاۋشاركى و دامەۋ سى پىكىن و ھەلماتىن ۋ... ھتە) فېرى ئۆد داب و

نهریت و ره‌وشتی کومه‌لایه‌تی ده‌بن وه له‌ریگه‌ی یارییه‌کانی (تۆپ تۆپیز، هه‌بوکین، خات خه‌تکین، باردان، راکردن، سه‌رکه‌وتن و دابه‌زین... هتد) زۆر له‌ئه‌ندامه‌کانی چه‌سته‌ی منډال به‌هه‌یز ده‌بیت، هه‌روه‌ما هه‌ندیک یاریش ده‌بیته‌ هه‌زی زیادکردنی شاره‌زایی منډال و پادینانی هه‌سته‌وه‌ره‌کانی (حواس) .

له‌لایه‌نی هه‌لچونیشه‌وه قازانجیکی زۆری پیده‌گات، له‌به‌رئه‌وه زۆر هه‌له‌یه به‌ریه‌ست له‌به‌رده‌م یاریکردنی منډالدا دابه‌زیت به‌بیاشووی ئازاوه‌و لاماری و خه‌و حه‌رام کردن و ئازاربدان... هتد، چونکه قه‌ده‌غه‌کردنی منډال له‌یاری کردن مانای شیواندنی گه‌شه‌ی منډال و بێ به‌ش کردنیه‌تی له‌گه‌وره‌ترینو به‌چیزترین چالاکی که‌تاییه‌ت به‌قوناغی منډالیه‌وه، له‌به‌رئه‌وه زۆر بقیوسته‌ له‌سه‌ر دلیکه و باوک که به‌بێ ی توانا که‌ره‌سته‌و که‌لو په‌لی یاریکردن بۆ منډاله‌کافیان په‌یدابکه‌ن و جیگای یاریکردنیان بۆ دایه‌ن بکه‌ن، وه‌زێر خاسیه‌ت و مه‌رج هه‌یه ده‌بیت ره‌چار بکریه‌ت له‌کاتی په‌یداکردن و کرپنی که‌ل و په‌ل و که‌ره‌سته‌ی یاریکردن بۆ منډال له‌وانه‌ش نه‌ماوه‌ی لای خواره‌وه‌یه‌:-

١) بریقه‌دارو ره‌نگاو ره‌نگه‌ بیت ٢) سوکه و نه‌رم و نیا ن بیت ٣) بته‌لنریت به‌ناسانی بشۆردریت و پاکه‌ بکریه‌وه ٤) بارسته‌تاییه‌که‌ی نه‌ره‌نده‌ ببیت منډال نه‌توانیته‌ قووتی بدات ٥) تیز نه‌بیت بۆ نه‌وه‌ی ئازاری منډال نه‌دات ٦) چه‌ره‌به‌رگریه‌کی تیکدا‌بیت و به‌ناسانی نه‌شکیت ٧) له‌ته‌که ته‌مه‌ن و قوناغی گه‌شه‌کردنی منډاله‌که‌دا بکونه‌جیت، بۆ نمونه‌ که‌ره‌سته‌ی یاریکردن ئاسان و ساده‌بیت باشت‌ره‌ بۆ منډالی بچکۆله‌ له‌که‌ره‌سته‌ی ئالۆزو گرانی کاره‌بایی یان میکانیکی، چونکه له‌توانای منډالی بچوکدا نییه‌و له‌ته‌که زۆری و لێ هه‌توی نه‌رد ناگونی و چینی لێ وه‌رناگریه‌ت. به‌لام منډالی گه‌وره‌ چیز له‌و که‌ره‌سته‌ ئالۆزو میکانیکی و کاره‌باییانه‌ وه‌رده‌گریه‌ت. بۆ چه‌رتیکه‌ هه‌یه له‌هه‌له‌بژاردنی که‌ره‌سته‌ی یاریکردنی منډالدا ته‌ویش نه‌ه‌یه، منډال چه‌ند بچوک بیت، ده‌بیت ته‌وه‌نده‌ که‌ره‌سته‌ی یاریکردنی گه‌رمو ساده‌ بیت، وه‌چه‌ند گه‌وره‌ بیت، ده‌بیت ته‌وه‌نده‌ یارییه‌کانی بچوک و ئالۆزیت.

چیرۆک و پەرورده کردنی منداڵ

بەزۆر شیواژ دەتوانرێت منداڵ پۆشنیبرو پەرورده بکێت. بەکیک لەو شیواژانەش گێراندنەو و خوێندنەو ی چیرۆکە بۆ منداڵان، هەموومان دەزانین کە چیرۆک و حیکایەت میژوویەکی دروند درێژی هەیە و تەو لەدوای تەو بۆ پەکتریان گواستۆتەو و بۆو بەفۆلکلۆرد سەرمايەو شارستانیەتی، بێگومان چیرۆکیش بەشیکی گرنگی ئەو شارستانیەتە. چیرۆکە بەپێی ناو پۆکەکە دەتوانرێت دابەش بکێت بۆ چەندەها جۆر، لەوانە (چیرۆکی کالت و گەپ و پێ کەنیاری، سۆزو خۆشەویستی، دەروونی، ئەلسەفی، سیاسی، ئایینی، کۆمەلایەتی، هیمای [زەنی]... هتد) چیرۆک گرنگیکی نۆدی هەیە لەژێانی منداڵدا، چونکە پڕیەتی لەبەسەرھات و پووداو داب و نەریت و ئاکاری جێان و پۆشنیبری و زانیاری منداڵ زیاد دەکات، دەتوانین گرنگی چیرۆکە لەم خالانە خوارەردا کۆیکەینەو:-

(١) مۆکاریکی گرنگی بۆ دەولەمەند کردنی زمانی منداڵ و پاراو کردنی بەووشەو زاراوەو پستە جۆراوجۆر. لەرێگە گێراندنەو ی چیرۆکەو منداڵ فێری زۆر کۆن و کەلەبەری زمانەکە و سەرمايە زمانی زیادو دەولەمەند دەبێت، هەرەها کاتیکە منداڵ دووبارە ئەو چیرۆکانە لەسەر زمانی خۆی بۆ کەسانی تر دەگێڕیتەو زیاتر زمانی دەولەمەندتر دەبێت.

(٢) منداڵ لەرێگە چیرۆکەرە شارەزایی و زانیارییەکی نۆدی لەبارە ژیان و نۆدیە بوارەکانیەو بۆ پەیدا دەبێت. شارەزایی هەندیک لایەنی ژینگە جۆگرافی و کۆمەلایەتی و میژووی و لاتەکە دەبێت، زانیاری دەرپارە پالەوان و سەرکردەو ئاودارانی گەلەکە دەبێت، بێجگە لەزانیاری لەبوارە زانستیهکاندا.

٣) منداڵ لە ڕێگەی چیرۆکەوه قیری تۆر سیفات و پەوشتی جوانی کۆمەڵایەتی و مەرقەنە دەبێت لەوانە (راستگۆیی، دەست پاک، وەفاداری، هاوێج بەتی، نیشتمان پەرەوری، داسۆزی، دادووری... هتد) وە خراپی و درکۆی تۆر سیفات و خاسیەتی ناشیرینی بۆ پەروە دەبێتەوه لەوانە (درو، دزی، تاوان، فرتو فیل... هتد). کە ئەمە خۆی لەخۆیدا پەرەدەکردنیکێ گەیانی و ئاکارییه بۆ منداڵ.

٤) هەندیک لە پرسیارەکانی ژیری، لە ڕێگەی لەبەرکردن و گێڕاندنەوهی چیرۆکەوه دەتوانرێت گەشەی پێ بدەیت و منداڵ لەسەر یان رابەینرێت، لەوانە (ئاگاداری، چاو ئێبەرین، یادکردنەوه، بەروارد کردن، دەولهەمەند کردنی خەیاڵ و بۆچوون).

٥) منداڵ دەتوانێت لە ڕێگەی چیرۆکەوه لە تۆر گۆژی و ئەندیشهی دەروونی ئالۆز پزگاری بیت، چونکە تۆر لە ناوەرۆکی چیرۆکەکان دەبێتە هۆی (پێ کەنین و گریان و کالتەجاری و تووڕەبوون و هاوارکردن و تارەزایی... هتد). کە سەرچەم ئەمانە دادەنرێت بە دەروازە بۆ بەتال کردنەوهی ئەو بارگە هەلچوونیه کۆکراوانهی تاوهرهی منداڵ و پزگار بوون لێ پان، هەندیک لە دەروونزانەکان چیرۆک وەک شێوازییک بۆ دەست نیشان کردن و چارەسەرکردنی هەندیک لە ئەخۆشیە دەروونیهکان بەکار دەهێنن، چونکە هەندیک جار بەسەر هات و پووداوهکان و بۆلی پالەوانی چیرۆکەکان تۆر نزیکن لە ژیان و بەسەر هات و گرتنی تۆر لەو منداڵانە کە گۆی بیستی دەبن پان دەیبینن راستەوخۆ یان ناپراستەوخۆ سودی لێ وەر دەگرن و لە ڕێگەی خۆخستنه شوێن و لاسایی کردنەوه، منداڵەکانیش لەو گرت و ئەندیشه دەروونیانه یان پزگاریان دەبێت و وەک هێماو (ایحایهک) کاریان تی دەکات و دەبێت بە جۆریک لە چارەسەری دەروونی بۆیان.

بەلام ئەم ئامانج و گەرنکیانە ی سەرەوه نابەنەدی ئەگەر لە کاتی گێڕاندنەوە و باس کردنی
چیرۆکدا پەچاوی ئەم هالانە ی خوارەوه نەکریت :-

(١) دەبیت ئەو چیرۆکانه لەناستی زیرەکی و ژیری و قوێی مەدالەکاندا بیت و
پەڕەست بیت بەهەز و تارەزو و خەو و خەیاڵیانەوه.

(٢) دەبیت ئەو کەسە ی چیرۆکەکە دەگێڕیتەوه بەشیوەیەکی سادە و ساکارو بەزمانیکی
پاراو بەدەنگیکی زوڵال و تۆنکی گونجاو نام و چێژەوه بۆ مەدالەکانی باس بکات بۆ
نەوێ کاربەری خۆی بەجێ بهێڵێ.

(٣) نابیت چیرۆکەکە زۆر درێژ بیت و مەدال تووشی ناپەزایی و بێزاری بکات.

(٤) نابیت ناوەڕۆکی چیرۆکەکە دڕندای و خویناوی و پەلەتەرس و تۆقاندن بیت، تا
دەتوانیت دەبیت پالەوانەکانی خاوەنی سیفات و پەڕوشتی جوانی مەوقایەتی بن و
سیفات و خاسیەتە درێوو نامەوقایەتیەکان دەبیت سوک و ریسوا بکەیت و بێن بەپەند بۆ
خاوەنەکانیان و مەدال سودی لێ وەرگیریت و لەدوا پۆژدا لێ ی دۆرد بکەویتەوه.

(٥) دەبیت گۆلبێژ بکەیت، واتە ئەو چیرۆک و بەسەرھاتانە بۆ مەدالان باس بکەیت
کەلەگەل سەرەم و داب و تەریت و ئاکاری کۆمەلایەتیدا دەگونجیت و لەو چیرۆکە
دۆرد بکەویتەوه کە ناوەڕۆک و بەسەرھاتەکانی هیچ سود و قازانچیک بە مەدالانمان
ناکەیت.

قوتابخانە ۋە رۇلى لەرووستى دەروونى مىندالاندا

مىندال كاتىكە بۇ يەكەم جار مال ئاۋايى لەمالەۋە دەكات ۋە ۋە دەكاتە گۆرەپانى قوتابخانە ۋە دەپىت بەقوتايى، ۋە ۋە ۋە ۋە كۆمەلىكە گرفت دەپىتەۋە، ئەگەر پىشتىگى خىر مامەلەي زىرەكانەي لەتەكدا نەكرا، ئەۋكاتە ئاتۋانپىت بەئاسانى خۇي لەتەكە ئىنگەي قوتابخانەدا بىسازىنى ۋە توۋشى كۆمەلىكە گرفت دەپىتە، لەپەرتەۋە ئەركى مەرىشانى قوتابخانەيە كەدەست نىشان ۋە چارەي گرفتەكانى بىكات، گرفتەكانىش لەئەنجامى ئو ئىنگە تازەپەۋە لرووست دەپىت كەبۇ يەكەم جار مىندال ۋە ۋە ۋە دەپىتەۋە، ئەۋىش ئىنگەي قوتابخانەيە ۋە زۆر شتى تازەپەۋە مىندال ئاشىنايەتى لەتەكاندا نىە لەرانە (خىشتەي ۋە ئەكان كەكاتەكانى دىارىكراۋە مىندال ئاتۋانپىت پىشت كويىان بىكات، دەپىت بەپىي ي پىۋەرو ياساۋ دابىر مەرىتى تايپەتى مەلسۈكەوت بىكات، لغاۋ كەردنى چالاكىە مەپەمەكى ۋە سەرىستەكانى، بەستەۋە مىندال لەپۇلدا لەسەر كورسەكى پەق ۋە تەق، جىن بەجىن كەردنى ئەركەكانى قوتابخانە، مەملانى لەسەر دەستكەۋىنى سۆزۈ خۇشەۋىستى ۋە بەزەي مامۇستا، رىگە پىتەدان بەمىندال بۇ ئەۋەي بەئارەۋەي خۇي قىسە بىكات، پىكەننىۋ ھاۋار كەردنى لىن قىۋل ئاكرىت لەئاۋ پۇلدا...مەند). كەسەر جەم ئەم داۋاكارىۋ گۆرپانكارىيەنە پىچەۋانەي دلوكارىيەكانى ئىنگەي پىش ھاتتە قوتابخانەيەتى، لەپەر ئەۋەي مىندال پىش تەمەنى شەش سالانى سەرىستەۋ بەئارەۋەي خۇي مەلىەزو دابەز دەكات ۋە مەرج ۋە ياساۋ سىۋور نىە بۇ چالاكىەكانى ۋە پەپەندىيە كۆمەلەپەنەكانى كەم دىارىكراۋە بەئارەۋەي خۇي ھاۋار دەكات پىدەكەنىت ۋە دەگى ۋە يارىي دەكات.

بىگومان ئەم گۆرپانكارىيە كىتۇپرە لەۋيانى مىنداللو چۈۋە قوتابخانەي دادەنرىت بەئاسكىرىن ۋە شۇقەتەين كات، بەتايپەتى مەفتەكانى يەكەمى چۈۋە قوتابخانەي، ئەۋەي زىاتر قەۋەكە خەستىرە گرفتەكان ئالۋىر دەكات كەسايەتى لاۋاز پەروەردەي مەلەي خىزانەكەپەتى، چۈنكە زۆر جار ھاتنى مىندال لەئىنگەيەكى خىزانى ئاۋاسايى ۋە پە

گرفته و کپشه بڑ قوتا بخانه و گرفت بڑ مندا له که دروست ده کات. کاتیکه مندا له نار
خیزاندا نازدار به خیر ده کزیت و سه به سته کی له راده به دهری ده دریتی، یان بیزدلو
پشت گوی ده خزیت و به رده لا ده کزیت و هله کانی بڑ پرون ناکزیت و یان نازار ده دریت و
سوکایه تی بی ده کزیت و تووندوتیژی له به رانه به کار ده هینریت و رانه هینرا بیت له سر
پشت به خق به ستن و به رده به خویرون و ههست به که می بکات، له نه نجامدا که سایه تی نه
مندا له ده شیرج و به زحمهت ده توانیت خوی له ته که قوتا بخانه دا بسازینی و به رده وام
به تا بڑ میکانیزمه به رگریه ده روینیه کانی ده که (چه پاندن، هوهینانه و، به سهره برین،
خو خستنه شوین، دهست دریتی... هتد) ده بات، هه رده ها زورجار به ددخوه هه ندیکه
مامزستا راد بڑ چوونی هله یان ده رباره ی پهرشت و هه لس و که وتی ناسایی و دریتی
مندا له هیه، به پای نه وان (پسکه پسکه، سوور بوون له سهره راد بڑ چوون، به جهرگی،
جووله ی به رده وام، هه ز کردن به زانین و نه م دیور نه و دیور کردن دیارده کان، زور پر سبار
کردن، به رکه وتن و شکانتی هه ندیکه که ل و پهلای قوتا بخانه) جوړیکه له لاساری و
سهرکیشی مندا له، به لام به پای پزیشکر ده روینزانه کان نه و هه لس و که وتانه ناساییه و
به لگی کزل به دان و سوور پرونه له سهره ژیان. به پپچه وانه شه و هه ندیکه مامزستا له و
به رابه دان که (شهرم کردن، گومان و مل که چی، مه لولی و دامووی، قوس، بی دهنگی و
نه چوولان) به لگن بڑ ژیری و به نه ده می نه و مندا لانه، له کاتیکدا ده روینزانه کان
به نیشانه ی پاشه کشی و بوونی گری و ملعلانی ی ده روینی داده نین.

به م شوره یه مامزستا په وشته ناساییه کان به ناسایی و چه وتنه کان به پاست له قه له م ده دات و دهری
مندا له گرانتر ده کات، له به رنه و پویسته له سهره قوتا بخانه که ژینگه یه کی په روه رده یی کومه لابه تی
گوجاو به ولقبتیت بڑ قوتا بیه کار و گرفته کانیاں دهست بيشان و چاره سهر بکات و په چاوی جیارازی
تاکایه تی خیرانیل بکات و هه لس و که وت و مامه له ی دکتاتزریانه نه بیت و، گیانی هاوکاری و ته سایان
تیدا بچینیت و هه ل و بودی سهرکه وتنیان بڑ زیاد بکات و کوسپ و سهرنه که وتنه کانیاں که م بکاته و و
به هاوکاری خیزانه کاسیان په وشته هه له کانیاں پاست مکه نه و و شاره زاییه کی باشیان له سایکولوژی ه تی
مندا له هه بیت، نه م نه رکانه ش چی به چی ناکزیت نه که به رده به ری به به زه می و سهرکه وتووی نه بیت
و مامزستا ده روینی پيشه و مار سوزی مندا لان نه بیت و هه زگرام و هیرده کانی وانه ووتنه و به ته که
هه ند ژاره زود توانست کانی لیر خواراند. چوون به که نه بیت و ژینگه ی قوتا بخانه به رفران و بی گرفت
له خرمنی پزوسیسی په روه رده و غیر کردندا به بن.

تایا راسته مندال کاوړ کړو ټیکدوره؟

مندال بڼه دوی په تهاوی و می ګیروګرفت و ګرځی د دروونی گه‌شه بګات، پټویسته څینگه‌ی ناسایی و له‌باری بڼه بخولقیندری که‌چوون په‌که بیت له‌ته‌که پټداویستی قوناغه‌کانی گه‌شه‌کردن، په‌کیکه له‌ګرنګترین پټداویستی‌ه‌کانی مندال، زانینی د درویره‌و نه‌و څینگه‌په‌په که‌تیايدا ده‌څی. کاتیکه مندال بڼه په‌که‌م جار ده‌چپته چيګایه‌کی تازه‌وه یان که‌ل و پهل و شتیکی تازه ده‌بینیت له‌ته‌نجامی پالنه‌رو په‌مه‌کی څاره‌زووی شت زانینه‌وه ه‌ول د‌دات څاره‌زایی ته‌واو له‌باری نه‌و چيګاو که‌ل و په‌له تازه‌وه په‌یدا بګات، دوور نیو له‌وانه‌په له‌ته‌نجامی ه‌لس و که‌وتی منداله‌وه زه‌ره‌رو زیان به‌و چيګاوکه‌ل و په‌لانه بګات، ټالیره‌وه ګیروګرفته‌که سر ه‌لده‌دات.

پټویسته دایک و باوک و ګشت نه‌و که‌سانه‌ی مامه‌له له‌ګل مندال ده‌که‌ن چ‌ند راستیه‌که ه‌په بیزانن، له‌وانه مندال بڼه دوی څاره‌زایی و کارامه‌یی پوځ له‌دوای پوځ زیادو فراوانتر بیت، پټویستی به‌وه ه‌په که‌ه‌موو دیارده‌کان (به‌تایبه‌تی جه‌ستی و مادی و هست پی‌ ګراوه‌کان) نه‌م دیو نه‌و دیو بګات، چونکه ه‌موویان تازه‌و سه‌رنج پاکیش و نامون به‌لای منداله‌وه، له‌به‌رنه‌وه به‌رده‌وام ه‌ول د‌دات پټکه‌اته‌و پارچه‌ګانیان بزانتیت و له‌پړګه‌ی ټیکه‌ دانیان و ګردنه‌وه ه‌لوه‌شاندن و دووباره دروست ګردنه‌وه‌ی که‌ل و پهل و که‌ره‌سته‌کان و پرسیار ګردن له‌باره‌یانه‌وه، څاره‌زایی په‌یدا ده‌کات، ټینجا زوډجار له‌کاتی یاری پی‌ ګردن و نه‌م دیو نه‌و دیو ګردنیا‌ندا له‌وانه‌په ه‌ندیک له‌و که‌ل و پهل و که‌ره‌ستانه بشکین و ټا لیره‌دا مندال به‌ټیکدوره کاوړکه‌ر ناو ده‌بریت و له‌وانه‌شه ټازرو لیدانیشی به‌رکه‌ویت.

به‌لام راستیه‌که‌ی نه‌وه‌په مندال ه‌موو گیانی ه‌یزو ووزو جووله‌په‌و به‌رده‌وام ه‌لبه‌زو دابه‌زیه‌تی و به‌راست و چه‌پی خویدا ده‌ګریت، ه‌مووشیان له‌ته‌نجامی په‌مه‌کی ه‌ز به‌زانینی شته‌کانو ټاقیکردنه‌وه‌وه‌په. ده‌توانین له‌میان‌ه‌ی نه‌م چ‌ند نمرونه‌ی خواره‌وه

زیاتر مه‌به‌سته‌که‌مان پرون بکه‌ینه‌وه. کاتیک منډال ده‌بینی باوکی خه‌ریکی کاترمیره‌که‌یه‌تی. ثم دیارده‌یه تازه‌و نامویه به‌لای منډاله‌که‌وه، له‌نه‌جای ئار ره‌مه‌که‌وه منډال مه‌ول ده‌دات نه‌ویش وه‌که باوکی نه‌و کاترمیره‌ ثم دیوو نه‌و دیو بکات و نه‌گر پیو‌بستی کرد تیکی بداتو مه‌وو نه‌ینیه‌کانی نه‌و کاترمیره‌ بزانی و تینوبتی لئی بشکی. دوی نه‌ره‌ فزنی ده‌دات و ئیشی پی‌ی نامینی، به‌لکو له‌نه‌جای نه‌زانی و که‌م شاره‌زایی و توانایی منډاله‌که‌وه له‌وانه‌یه کاترمیره‌که به‌ساغ و سه‌لامنی له‌به‌رده‌ستی ثم تازه‌ پی‌گه‌یشته‌وه‌دا پرکاری نه‌بیت و تووشی زیان و که‌م و کورتی بییتو منډاله‌که‌ش بکه‌ویتته به‌ر مه‌ره‌شه‌و لیدانی باوکه‌که‌ی و به‌تیکده‌رو شه‌پخوازیش تاوانبار بکریت. یان کاتیک دایک خه‌ریکی برینی پارچه قوماشیکه، منډالیش که‌جاری له‌وه ده‌بیت مه‌ول ده‌دات لاسایی دایکی بکات‌وه‌و نه‌ویش وه‌که دایکی مقه‌ست بگریت به‌ده‌ستی‌وه‌و قوماش پارچه پارچه بکات و نه‌ویش له‌و خوشی و تام و چیتزی شت برینه بییه‌ش نه‌بیت له‌لایه‌که‌و شاره‌زایی پیدا بکات له‌بارهی ثم کرداره‌وه له‌لایه‌کی تره‌وه، به‌لام له‌وانه‌یه دایک ریگه به‌منډاله‌که‌ی نه‌دات ثم حه‌زو تاره‌زووه‌ی بیته‌دی، منډاله‌که‌ ناچار ده‌بیت به‌دزی‌ره‌ مقه‌سته‌که‌ی ده‌ست بکه‌ویت و نه‌و ناواقه‌ی بیته‌دی.

به‌لام له‌به‌رنه‌وه‌ی منډال ترخی که‌ل و په‌له‌کان نازانیت وه‌که یاری و که‌ره‌سته‌به‌کی ئاسایی مامه‌له‌یان له‌گه‌لد ده‌کات، له‌وانه‌یه پارچه قوماشیکه گران به‌های دایکی پارچه پارچه بکات، ئا لیره‌دا جاریکی تر منډال ده‌بیت به‌کاوه‌که‌رو مایه‌ی بیزاری و دلته‌نگی دایک و باوکه، به‌لام له‌راستی‌دا ثم منډاله مه‌به‌ستی زه‌ره‌ردان و کاوه‌ل کردن نیه، به‌لکو تیرکردنی ره‌مه‌که و پالنه‌ره بایه‌لوژی‌ه‌کانیه‌تی. به‌لام به‌نه‌جای نه‌زانی نه‌و دایکه‌وه که‌مق‌ست و پارچه کاغذ یان پوژنامه کونیک یان پارچه قوماشیکه بیکه‌لکی نه‌دا به‌منډاله‌که‌و لئی شاره‌وه‌و حه‌زو تاره‌زووه‌که‌ی تیر نه‌کردو پیداو‌یستی‌ه‌کانی بقی دابین نه‌کرد، له‌به‌ر نه‌وه منډاله‌که به‌ناچاری و نه‌زانی په‌نای بقی نه‌و ریگه‌به‌ بریدو نه‌و ده‌نه‌جای‌ی لیکه‌وته‌وه.

جاری و ههیه ریگوت دهکات باوک خه ریکی نووسینه، منډال که چاوی له باوکی ده بیت
 ئه ریش هه ز دهکات وهک باوکی ئه و کاره بکاتو ئه م دیارده یه ش ناوی بکاته وه و بزانتیت
 ئه م کاغه ز رهش کردنه وهیه تام و چیرزی چی تیدایه، ئه گهر هات و باوک قه له م و پارچه
 کاغه ریکی نه دا به منډاله که ی بق نه وه ی ئه و هه زو ئاره زوه ی تیر بیت، نه و منډاله که
 ناچار خوی ده گهریت به دوا ی قه له م یان ته باشیر یان خه لو ز... هتد، دوا یی ئه گهر
 کاغه زی ده ست نه که وت نه و دیواری ماله که دهکات به ته خته رهش و داخی دلی خوی
 بهر دیواره ده ریزکیو چی له دل و دهروونیدا ههیه به هو ی چه ند خه تیکی راست و چه پ و
 (شه قلی و په قلی) ده ری ده بریت و له سه ر دیواره که ده ی نه خشین.

منډال کاتیکه ئه م کاره دهکات نرخ ی دیواری مویا خکرا و نازانتیت و هیه جیاوازی ناکات
 له گه ل پارچه ته خته په کدا، لیره شدا منډال هه ر به کاو ل که رو تیکه ده ر له قه له م ده بریت،
 به لام هه له هه له ی ئه و باوکه به که قه له م و پارچه کاغه ریکی بق منډاله که ی دایین نه کرد،
 تا تینویه تی خوی بشکین ی و وه رسو بیزار بیت له نووسین و دوا یی وازی لی بهین ی.
 له بهر نه وه منډاله که به ناچار ی به و ریگه تاییه نه ی خوی ئاوانه که ی هینا په دی، نه مانه ر
 چه نده ما نموونه و دیارده ی تر، رۆژانه له رۆزیه ی ماله کان پروده دات و کاریکی ناسایی و
 سروشتیه به لای منډاله وه و به و ریگه یه هه زو ئاره زوه کانی تیر ده بیت و شاره زای
 دیارده کانی زیان ده بیت و گه شه دهکات و کارامه یی و زانیاری پتر ده بیت، به لام جیگه ی
 داخه رۆرچار له نه نجامی دایین نه کردنی پیداویستی و که رهسته کان بق منډال ناوه کو
 به شیوه یه کی سروشتی ئه و پیداویستی و هه زو ئاره زوانه ی منډال تیر بکریت و
 نه نجامی نه زانی و پشت گوی خستنی هه ندیکه دایک و باوکه، منډال ده که ویته نه و
 مه لته و به تیکه ده رو کارل که ر له قه له م ده بریت و تروشی ئازار و کیشه و لیدانیش
 ده بیت. هۆکه شی بق ئه م خالانه ی لای خواره وه ده گهریته وه:-

(۱) منډال هیشتا ماسوولکه و ورده ده مارو ئه ندانه کانی تری له شی به ته وای گه شه یان
 نه کردوه، له بهر نه وه رۆرچار له کانی جووله ر مه لبه رو دابه زو را کردندا زه ره رو زیان
 به که لو په لو که رهسته کانی تری ناوما ل ده گه یه نیت یان له ده ستی ده که ویته خواره وه
 یان خوی پیدا ده کیشیت.

(۲) منډال له لایه ټی ژیریپوه به ته راوی گه شه ی نه کړدوه و شاره زایی دهریاره ی نرغ بهای گه و په له کان نیه، له بهر نه وه گرانبه هاترین کله و په له له ناو مالدا به لای نه وه هېچ جیاوازیه کی نیه له گه ل یاریپه کدا (لعبه). له وانه به هه زهریپه کی ین سه عاتیکي سهرمیز یان کله و په لیکي قری گران به ها هه لگرت و قهری بدات و بیدات به بهریدو دیواردا، بق نه وه ی شاره زایی له باره یپوه په یدا بکات و تام وچیز له تغه تقي و کوهتن و قهری دانه کی وهریگری، له م کاته شدا دور نیه نه و کله و په له گرانبه هایا به بشکیت و منډال چیریشی لن وهریگری و هک چوڼ چیرو خوشی ده ست ده کوهیت کانیک یاریپه کی (لعبه) ده شکینیت و هلی ده وه شینیت.

(۲) ته سک بوونه وه ی ژینگه و بوی جوړه ی منډال له نه نجامی پیشکوهتنی شارستانه و کهم بوونه وه ی پوه به ی باخچه ی خانو و ژماره ی ژورده کان و زیاد بوونی کهره سته و کهره په لی ناومال و شکاندنیان به ناسانی و قهره بالغ بوونی چوار ده وری منډال و گه په ک و کولان و سهرشه قامه کان. منډال خوی له خویدا له م قوڼغه دا پیویستی به جوړه و پاکرین و هه لبه زو دابه ز هیه، یی گومان له م کاته دا بهر نه و کله و په لانه ده کوهیت و زهره ریان پی ده گات، چونکه نارمال له م پوژگارده دا زور قهره بالغه و منډالی مه ژار بوی جوړاتدن و هلس و کوهتی نه ماوه، له بهر نه وه نیستا نه و زهره و زیانه ی منډال ده بدات زور زیاتره له جاران، چونکه (۴۰) یان (۵۰) سال پیش نیستا ناو مال نه وه نده کله و په لی تیدا نه بووه، هه روه ها کولان و ناومال نه وه نده قهره بالغ نه بوون و ژینگه به کی نروان و کهره هه یو بق یاری کړدن و جوړه ی منډال.

(۴) پوڼ نه کړدنه وه ی دیارده کانی ژیان و ژینگه بق منډال، له لایه ن دایکان و باوکان د کسانو چوار ده وریپوه، هه روه ها تیرنه کړدن هه زو ناره زووه کانیان و دایین نه کړدن پیداوستیپه کان و وه لام نه دانه وه ی زوریپه ی پرسیاره کانی منډال و نه شکاندنی تینوینی په مکی رانیی دیارده کان، له بهر نه وه منډال ناچار ده بدیت زورچار په نا بی ژموند و هلس و کوهتی خوی بیات، بویه ده کوهیت هه له وه و زهره و زیان به کله و په ل و

که رسته کانی ناو مال ده گه به نیت. که گهر باوک و دایکی شاره زایان هه بیت شه و ده توان مندال له و زهره رو زیانانه بزگار بکن و به ریگه ی ناسایی و سروشتی شه و هه زو ناره زوانه ی مندال تیر بکن. (القوسی، ۱۹۸۱، ص ۳۸۷-۳۹۸).

به لام به داخوه ناوانیکی گهره دهره ق به مندال ده کريت و له پيداويستيه کانی یی به ش ده کريت و هه موو دهرگان له به رده ميا داده خريت و له دوايشدا به نیکدرو کاو کەر له قلام ده دريت و مندال ده بیت به قوریانی هه له و سهره پزیی هه نیک باوک و دایکی نه زان و کاو کەر تیکه ده.

سزادانی مندال

له میژ باب و باهیرانمان ووتوبنه: (شهری مار به دار) له هه مان کاتیشدا قهرموویانه: (مار به قسه ی خوش له کون دیته ده)، سه رنج بدن خوینه رانی به پریز دوو په ندی دژ به به کتر دوو بۆچوونی جیاوان دهریاره ی به کارهینانی سزاو نازار له ژياندا بۆ چاره سه رکردنی گرفته کان، شه له ناو به ک نه ته ودا، شه ده بیت له سه رتاپای جیهانداو له گیزاوی شه هه موو بۆچوون و نایدۆلژیا جیاوازاندا چ پاو بیروپایه که دهریاره ی به کارهینانی سزاو نازار له ژياندا هه بیت. کۆمه لئاس و دهرووران و هه یله سوونه کان دوو پاو بۆچوونی جیاوازیان دهریاره ی سزاو نازار هه یه. گرپیکیان لایه نگیری به کارهینانی سزاو نازارین به بیانوی شه و ی سروشتی مرقف شه پخوازه و، مرقف گورگیکه و له پیستی هه پدا ده ژی و به رده وام هه ولی خواردن و تیکشکاندنی بپرپه ی پشتی برای خوی ده دات، سزاو نازار پیوسته بۆ دهسته مۆکردن و پامینانی مرقف له سه ر داب و نه ریت و به های کۆمه لایه تی. به لام گروپی دووهم پای جیاوازیان هه یه و ده لێن تاوانه نازاری مرقف بدريت و ژيانی لێ تال بکريت و بۆ هه یج که سیک نه هاتوو و مافی شه و ی نیه ژيانی که سیکي تر بکات به دۆزه خ.

دوای کۆمه لیک نویژینه وه له بوارى په روه رده و د پرووناسیدا بۆ نۆربه ی زانایان دهرکوت که به کارهینانى سزاو بازار زهره رو زیاته گانی نقد نقد زیاتره له سودو قازانجه گانی وه له ترسناکترین دهرته حجامه گانی به کارهینانى سزاو بازار شه مانه ی لای خواره وهن:-

(۱) به جیهیشتنى شوینه واریکی د پروونی ترسناکه، هیچ کس رازی نابیت بازار بدریت و سوکایه تی پى بکریت، له بهرته وه خوشه و بسترین که سیش نه گهر بازارو سزای بدیت، شه و نارازی ده بیت و تووشی خه م و خه فته و دله راوکی و بازاریکى د پروونی نقد ده بیت و شوینه واری خۆی له سهر د پروون و که سایه تی شه و که سه به جى ده هیلئ.

(۲) مه ندیک جار شه و که سه ی سزا ده دریت، له ته که شه و بازارو سزایه دا رادیت و شه و تودو تیژییه ده مریت و ده توانیت خۆی له ته کیدا بسازینى و ئیتر شه و سزاو بازارو سودو ئاکامى نابیت، ئیتر نه گهر به مانه ویت سزاو بازار کاریگهرى هه بیت ده بیت پرژه که ی زیاده بکهین، بۆ نموونه نه گهر باروکه یه که م جار به زله یه که (شه قیکه) منداله که ی بازار بدات، شه و پاش ماوه یه که ده بیت بیکات به دوو زله (شه ق)، چونکه یه که زله کاریگهرى نامینیت و منداله که له ته کیدا رادیت و نرخى نامینى و خوشه ده بیت، دوای شه و ده بیت بیکات به دوو زله و کوته کیک ئینجا دوو کوته که و دوو زله، به م شتیه یه ده بیت به رده وام پرژه که ی زیاده بکریت، بۆ شه و ی کاریگهرى هه بیت، ئینجا شه و کاته شه و خیزانه ده بیت به دۆزه خو زیندان بۆ شه و منداله ر پیرۆزى و گرنگى خۆی له ده ست ده دات، له لایه کی تره وه دوو نه شه و جۆره مندالانه فقیرى سزاو لیدان بین و ئیتر هیچ کاتیک دلیان ناو ناخواته وه و کرنا بن نه گهر نیو لیدان نه خون و سوکایه تیان پى ته کریت، واته ده بن به مرقیکی (ماسوشى) و تام و چیژ له لیدان و سوکایه تی پى کردن وهرده گرن.

(۳) نقد که سه تر ده بن به (قۆچى قوریانى) ده ستى شه و که سه ی که بازار دراوه، بۆ نموونه نه گهر له ماله وه پان قوتابخانه به به رده وامى بازارو سزا به کاریهینى، شه و کاته شه و که سه ی سوکایه تی پى کراوه و بازار دراوه، داخى دلی خۆی به که سانى لاوازو بین

دەسلەپتىن لەخۇي دەپ ئىشلىتىلىپ، واتە يان لەيرىچىككە يان لەندالانى دراوسى يان لەنقىرخوانىكى ترادىتسىيەلىق خۇي لەوان دەكاتەو. (تېمىز، ۱۹۷۹ ص ۲۶۱-۲۶۲).

(۴) زۇرچار زىيانى لاۋەكى دەپىت، بەردەوام ئەگەر بارىك بەندالى و مامۇستى بەنقىرخوانى و لىپىرسراۋ بەندامەكانى بلىت ئىۋە خراپىن، تىن ئاگەن، بەگەلكى ھىچ شىتېك ئايەن، گەمزەن... ھەتتا. ئەمانە خۇي لەخۇيدا سزاۋ ئازارى (مەنۋىن)، ئىتەر ئەۋكاتە ئەگەر بەتواناۋ لى ھاتىۋ زىرەكىش بىن، لەئەنجامى ئەۋقەسە ئاخۇشمانە دورىيە ھەست و بۆچۈنلىكى ھەلەيان لا دروست بىيىت كەخراپىن و تىن ئاگەن و پەۋشەت نىزم و گەمزەن، ئىتەر ئەۋكاتە ۋەك مۇنقىكى خراپ و تىن ئەگەپشتىۋ پەۋشەت نىزم و گەمزە ھەلس و كەرت دەكەن و بەردە ھەلىقىر لاسارى دەپتەن.

(۵) كەسانى تۇقىنەرو سزادەرو بەئازار دەپن بەنمۇنە بۇ لاسامى كىرەنەۋ، ئەۋكاتە مىندال ۋەك بارىكى، فىرخاۋ ۋەك مامۇستى، ئەندام ۋەك لىپىرسراۋى دېندەۋ سزادەرى دەپىت بە دېندەۋ توندونىزۇ دەست درىزكەرو ئىۋىش لەداھاتىۋدا ۋەك ئەۋان دەردەچىت.

(۶) ھەندىك چار ئەۋكەسانە ئازارو سزا بەكاردەھىن، لەۋنەيە زىرى و دەسلەت لەدەست بىدەن و ۋىردە ۋىردە بىكەۋنە گىيانى بەرەبەرەكەيان و تىۋىشى زىيانى جەستەيى و نەمىستانىيەكى كەۋرەيان بىكەن. بۇ نەمۇنە تەنھا لەئەمىرىكا سالى يەكە مىلقون مىندال تىۋىشى زىيانى جەستەيى كەۋرە دەپن و ئۆيەشىيان لەئەنجامى لىدان و ئازاردانى دايىك و ياك و مامۇستاكەنەۋە دەمەن.

لەتەك ئەۋ ھەمۇر زىيان و خراپىيانەي بەكارمىنانى ئازارو سزا، ھەندىك چار ئامازە بۇ بەكارمىنانى دەكرىت، بەلام دەپىت پەچاۋى ئەم خالانى خوارەۋە بىكرىت بۇ ئەۋەي سزاۋ ئازاردانەكە پەروەردەيى پىت و تامانجى خۇي پىپىكى:

(۱) پیویسته په یوه نډیه کی خوشه ویست و پته و هایت له نیوان سزاده یو سزادرلوډا. چونکه نه گهر سزادر خوشه ویست و دل سوژ بیت، نه و سزادر او پازی ده بیت و نقد پزی سه غلات نابیت و له و کاره خراپه شی دور ده که ویتوه که له سهری سزا درلو، به لام نه گهر سزادر بیزداو و دل رهق بیت و سزادرلو رقی لزی بیت، نه و کاته سزاکه هیچ سویدیکی نابیت و سزادرلو له و کاره خراپه ی دور ناکه ویتوه و بگره له رقی سزادر زیاتر له سهری به رده وام ده بیت.

(۲) پیویسته هزی سزادانه که پرون بکړنه وه واته باوک یان ماموستا، نه گهر سزی مندالیکي دا پیویسته بوی پرون بکاته وه له سهرچی سزا درلو، نه گهر نه زانیت هزی سزادانه کی چی به، نه و ده که ویته گیزاوی بیرکړنه وه و دله پاوکی و به زه حمت لزی دربار ده بیت و سزاکه ش هیچ سویدیکی نابیت.

(۳) ده بیت سزا دوی کاره خراپه که بیت و سوک و بق هاوویه کی که م بیت و نابیت جهستی و نقد به بازار بیت و شوینه واری جهستی و دهرونی به چی بهیلی و ساپژ نه بیت.

(۴) پیویسته نه و که سهری له سهر کاریکی خراپ سزا دهریت، فیری ره وشت و هلس و که رنی راست و باشت بکړیت بق نه و هی واز له و کاره هله و خراپه ی بهین.

مندالی نازدار

ناردلوی دیار دمه کی کومه لایه تیه و برقیه له نازیدانی زور به مندال و نوقمکردنی له دهریای سقزو خوشه ویستی له راده به دور به چوار دهریا هاتن و چی به چی کردنی گشت پیدلویستی کانی و چاوپوشین له هله و سهره پویه کانی و به زکردنه و هی بق پله و پایه ی پاشاپه کی بچکوله، دایک و باوک و که ساتی تری چوار دهری دهرین به به رده ست و گوی پایلی نه م پاشا بچکوله تازه پیدا که ونوه. مین گومان هندی که دایک و باوک له نه دجاسی نه زانی و په رده و هی هله یان له به رنه و هی مندال که ی قاقانه یه یان کوریک و دوی چهند کچیک له دایک بووه یان دواهمین مندال یان.. هتد. ناریکی زور به

مندال‌کانیان دده‌ن و به‌رده‌وام پیدایسته‌کانیان بۆ تیر ده‌کەن و گشت کۆسپ و
گرفته‌کانی پۆژانه‌یان بۆ چاره‌سەر ده‌کەن و هه‌میشه داواکارییه‌کانیان بۆ جێبه‌جێ
ده‌کەن، له‌کاتیکدا که له‌توانای مندال خۆیدا هه‌یه‌ ئه‌و کارو فرمانانه به‌ئاکام بگه‌یه‌نیت و
به‌ره‌نگاری ئه‌و کۆسپ و ته‌گه‌رانه بپه‌یته‌وه‌و به‌یارمه‌تی گه‌وره‌کان به‌سه‌ریاندا زال ببیت.

ئینجا کاتیک دایک و باوک ناهێلن منداله‌کانیان سه‌ربه‌خۆ ببن و پشت به‌خۆیان بیه‌ستن
و فیری ئه‌رکه‌کانی سه‌رشانیان ببن، ئا له‌م کاته‌دا دایک و باوک به‌ ده‌ستی خۆیان چال بۆ
منداله‌کانیان هه‌لده‌کەن و به‌ربه‌ست و پرگر له‌به‌رده‌میاندا دروست ده‌کەن و له‌پرچکه‌ی
گه‌شه‌کردنی ئاسایی خۆیان لایان دده‌ن، ده‌رئه‌نجامیش زه‌ره‌رو زیانیکی گه‌وره
له‌که‌سایه‌تی و هه‌لس و کهوتی ئه‌و منداله ده‌که‌وێت، دایک و باوک به‌بۆچوونی خۆیان و
ده‌زانن که نوqm کردنی مندال له‌سۆزو خۆشه‌ویستیدا کاریکی باشه‌و له‌به‌رژه‌وه‌ندی
منداله‌کاتیانه، به‌لام به‌داخه‌وه ده‌رئه‌نجامی زۆریه‌ی تووژیسه‌وه‌کانی بواری په‌روه‌رده‌و
ده‌رووناسی ئاماژه بۆ ئه‌وه ده‌کەن که ئه‌و جۆره هه‌له‌یه‌و نازپیدانی زۆر به‌مندال
هه‌له‌یه‌و له‌پاشه‌پۆژدا په‌نگدانه‌وه‌ی ترسناکی ده‌بیت له‌سه‌ر که‌سایه‌تی ئه‌و مندالانه،
چونکه نازداری برپه‌ی پشته مندال تیک ده‌شکینی و بۆچوونی هه‌له‌ی لا دروست
ده‌کات، وکه ئه‌وه‌ی ئه‌و سه‌روه‌ری جیهانه‌و هه‌ر وهرده‌گریت و هه‌یج نادات و ناتوانیت
له‌به‌رده‌م کۆسپ و گرفته‌کانی ژياندا خۆی راگریت و زوو هه‌ره‌س ده‌هینی و بره‌ی
به‌خۆی نابیت و گیانی ته‌نیایی و سه‌ربه‌خۆیی تیدا ده‌کوژیت، تووشی مل‌ملانی ی
ده‌روونی ده‌کات، مرقیکی شه‌خۆرو خۆ په‌رستی لی ده‌رده‌چیت، به‌رده‌وام چاری
له‌ده‌ستی خه‌لکانه‌و چاره‌پوانی یارمه‌تی و خزمه‌تگوزاری که‌سانی تر ده‌کات و زۆر
جاریش تووشی گۆشه‌گیری ده‌بیت، به‌رده‌وام ده‌که‌وێته به‌ر پلان و تیرو توانجی مندلان
و که‌سانی تر به‌هۆی که‌م توانایی و بێ ده‌سه‌لاتیه‌وه.

ئه‌م گرفته‌نه‌ی سه‌ره‌وه به‌ره‌و پوری مندالی نازدار ده‌بپه‌ته‌وه به‌تایبه‌تی کاتیک که له‌مال
ده‌چینه ده‌ره‌وه‌و په‌و له‌کۆلان و قوتابخانه‌و به‌ره‌کانی تری ژیان ده‌کات و تیکه‌لاری

كەسەنى تىر دەپىت، ئا لەم كەندەدا مىندال ناتوانىت خۇي لەتەك شەۋ ژىنگە ئازانەدا
بىسارىنىۋ بەردەوام رەك مىندالىكى ساۋار بىن دەسلەت ھەلس و كەوت دەكەت و
ھەرچاۋى لەدەستى كەسەنى تىرە، بەلام بەداخەۋە كەسەنى دەرەۋە (ھاۋىي، مامۇستا،
ئىپىرسىل، ھىند) رەك دايەك و باۋەك مامەلە لەتەك مىندالى ئازدار ئاكەن و كەسىيان ئامادە
قىيە پىداۋىستەبەكانىيان بىن تىرەكەت و گىشت داۋاكارىيەكانىيان جىيەچىنەكەت، ئا لىرەدا
مىندال توۋشى توۋشىنى و مىملانى دەپىت، چۈنكە جىيەنى دەرەۋە جىياۋازە لەجىيەنى
خىزان، لەئەنئەمى بەردەۋە ھەلەي ئاۋ خىزان، ئەۋ مىندالەنە ئامادەۋ پانەھىنران بىن
جىيەنى دەرەۋە و بىن دەسلەت و كەم ئوانا دەپن لەبەردەم گۆرپانگارى و دىۋاكارىيەكانى
جىيەنى دەرەۋەي خىزان.

لەپەرئەۋە ئۆر پىۋىستە كە دايەك و باۋەك ھەر لەمىندالىيەۋە مىندالەكانىيان رابەينىن و فىرى
ئەرك و فەرمانەكانى خۇيانىيان بىكەن و ئازدار بەخىۋىيان شەكەن و بارودۇخى لەبارىيان بىن
بىخولتىن بىن ئەۋەي خۇيان ئەۋ كارانە بەئەنجام بىكەننەن كە دەتۋانن بىكەن و لەتەك
ئەمەن و تۋاناياندا دەگۈنچىت، دەپىت مىندال ھان بدرىت و رىئەمىي بىكرىت بىن ئەۋەي
ۋەردە ۋەردە سەرىيەخۇيى ۋەرگىرىت و ئاستامەۋ كەسەنى خۇي ھەپىت و بىچىتە ئاۋ
كۆرۈ كۆيۈنەۋەۋ خۇي لەئەكىاندا بىسارىنى، بىن نەۋە دەپىت مىندال پىش چۈنە
قوتابخانەي ئۆر ئىش و كار ھەيە بىزانىت لەۋانە: (چىل و بەرگە لەپەركەن، پىلار
گۆدەۋى لەپەن كۆرۈن، قەيتان تۈندۈرۈن، دەم و چارۋ خۇشۋوشتىن، كۆكۈرۈنەۋەۋ
پىكەخستى پىداۋىسىيەكانى قوتابخانە، بىرۋا بەخۇ بوۋن و سەرىيەخۇيى، ھىند) بۆلەۋەي
كەچۈۋە قوتابخانەۋ دەرەۋەي مالۋ ئاۋ كۆمەل توۋشى گىرىت و مىملانى ى دەرۋەنى
تەپىتە ھەست بە كەمى و لاۋانى و بىتۋانايى ئەكەت و تەپىت بەگالتەچارۋ ئىچىرى
مىندالانى تىر.

بەلام ئەكەر دايەك و باۋەك ئەۋ كارانەي بىن بەئەنجامگەياندە مىندالەكەي لەسەرىيان
پانەھىنا، ژىنگەي لەبارى بىن فىرىۋىنىيانى نەخولقاندە ھانى ئەدا بىن ئەۋەي خۇي
بەردەنگارى گىرىت و رۈۋداۋەكانى ژيان بىچىنەۋەۋ لەكەت تەنگانەدا رىئەمىي نەكۆر ئەۋا
كاتىك ئەۋ مىندالە دەپىتە قوتابخانە يان دەرەۋەي مال، ھەر چ پەككەك لەر كارۋ
فەرمانەنى سەرىيەۋەي ھەك سەر پىكا، ئەۋا ناتوانىت بەئەكەمىيان بىكەپەنىت و زەلىل و

داماۋ لەبەردەمىياند (دۇش) دادەمىنى و بەردەوام چاۋەرواى كەسانى تىر دەكات و نووشى گرفت و ملەلانى ي دەرووى و ئەندىشەى كۆمەلەيتى دەبىيت و ناتوانىت خۇى لەتەكە بىاردەو گۇرانكارىيەكانى ژياندا بىسازىنى، لەبەرئەۋەى لەناۋ خىزاندا پىر چەك نەكراۋە بۇ بەرەنگار بوۋەنەۋەى جىيەنى دەردەۋە.

مىندالى گىلى

گىلى (معتوۋ) (Idiot) ترسناكترىن جۇرى دواكەۋىتى ژىرىيە كەپىزەى رىرەكپەكەى لەنىۋان (سفر-۲۵) دايە، ئەم جۇرە مرقۇانە لەئەنجامى تىروشىۋىنيان بەۋ دەردە دەپن بەبار بەسەر كۆمەلەۋە. گرفتى زۇر بۇ خۇيان و بۇ كۆمەلەكەيان دروست دەكەن، ئەو مىندالى تىروشى گىلى دەبىيت بەھىچ شىۋەيەكە ناتوانىت نە فىرى خويىدن و تىروسىن و بىركارى بىكرىت نە فىرى پىشەۋ كارىكى رۇتىنى سادەش بىكرىت، ئەو كەسانە ناۋى خۇشيان نازانن، بەھىچ شىۋەيەكە ھەست بە مەترسى بىاردە دىروۋ ترسناكەكانى ژيان ناكەن، لەئاگرو ئاۋ ئاگەرپىنەۋە، ئەگەر ئاگادارى نەپن يارى بەئاگر دەكاتو خۇى دەسۋىتتىت، خۇى فرىدەداتە ئاۋ ئاۋ روۋيارەۋە، لەسەر شەقامەكان گوى بەماشىنو كەسانى چواردەۋرىان نادەن، ھەر چ شىكە بىكەۋىتە بەردەستيان رەكە مىندالى شىرەخۇرە دەيخەنە ئاۋ دەمىيانەۋە، زۇر جار پىرچى خۇيان دەسكەنە دەكەنر تاتوانانپان ھەبىت لىنى دەخۇن، پارچە پەرقو لىباد دەخۇن، ھەر لەم بارەيەۋە (تريد جولدى) زانا دەلەيت: (جارى وا ھەبۋە كەسىكى گىل مردوۋە لەئەنجامى پىروۋى كەدەۋ رىخۇلەكانى لەپەرقو قۇرە سەر دواى خواردنىان) (الشىخ، ص ۸۱). مىندالى گىلى ناتوانىت كۇنتىۋلى پىروسىسى دەردەۋىشتىن بىكات و بەردەوام خۇى پىس دەكات و لە ھەر چ كات و شويىكە ئەنگاۋ بىر خۇى لى دەرباز دەكات بەپى گوى دان بە گودجاۋى و لەبارى ئەو كات و شويىنە، فىرى قسەكردن ناپىيت، بىجگە لەدوۋيارە كىرەنرەى چەند ووشەيەكى سادەى بىر مانا كە لەبۇلەبۇل دەچىت، كەم كورتىۋ نوقۇستانى زۇرىش لەجەستەۋ لەش و بالايدا

ههست پی دهکریت وهک ئیفلیجی، فن لیهاتن، کهوتن بهم لاولادا، زور بهگیلی و نهزانی
 نان دهخوات، هاتا بوی دابنریت دهخوات، ههست بهتیریوون فاکات. دهبیت خواردن
 بهتقد لهپه ردهستی لایبریت، نهگینا هه ردهیختیه فاو ده میه وه به بی گویدان به پیریونی
 دهم و گهروی. نه جوره که سانه پیویستیان به چاودیری به ردهوام ههیه، دهیین
 جیگاو هه لپاندی تاییه تیان بۆ دابین بکریت و به ردهوام خزمهت بکرین قاوه کو نه
 رۆژهی مالتارایی له وجیهانه تاریکه یان ده کهن.

جیگهی وه بیره پنهانه وهیه که نه جوره مرۆفانه ته مه نیان زور درێژنی به و کهم ده ژین و
 زو دهم، به لام تا نه و رۆژهی دهمین ده بیت خزمهت بکرین، هه رده ها زۆریه ی نه
 جوره مرۆفانه نه تۆکنو مندالیان خابیت، مندالی گیل وهک مندالی ده به نکه و که مژه
 سوود له پهره ردهی تاییه تی وه رناگریت، چونکه رۆژهی زیره کیه که ی نه وه نه نزمه
 ناتوانریت هیچی له که لدا بکریت و فیری هیج جوره هه لسو که وتو دابو نه ریتیکی
 کومه لایه تی بکریت وهک جل و بهرکه له بهرکردن و خۆششتن و نان خواردن و... هتد.
 که راته په وانه نه هه مانه په وانه ی دامه زراوی په رده رده یی تاییه تی بکرین، چونکه چه ند
 هه ول بدریت ناتوانریت فیری قسه و په وشته مرۆفایه تیه کانی تر بکرین، له بهر نه وه ی
 ناماده یاشی و توانستی ژیریان نه یق وه رگرتن و فیریوونی شته کان.

مندالې گهڻه

گهڻه (أبله) (Imbecile) بهو که سانه ده ووتريت که پڙهه زيره کيان له نيوان (۲۵- ۵۰) دايه، هم جوړه که سانه ناتوانن فيري خويندن و نووسين و بيرکاري بکړين، بيجگه له چنده ژماره يه کي ساکارو خويندنه وهی تووتيانه ی چنده ووشه يه که، به لام ده وتوانريت فيري پيشه و کاري کي پوتيني ساده بکړين وه که پاک کردنه وهی ريگاوپان يان هه لگرتني چانناو که لږ پهل، يان ناووداني باخچه و ريکخستنې، هه چنده له کاتي نه و نيشانه شدا هه ر پتويستيان به چاوديري که ساني چوارده وريان هه يه، هم که سانه ژيرييه که يان نه وند هه نزمه که ناتولن بريوي پوزانه ی خويان په يدا بکه ن، به لام له تواناياندا هه به هه ست به مه ترسي ديارده ترسناکه کاني ژيان بکه ن.

بۇ نمونه ده زانن ناگر بڼه يه و ده يان سوتيني و، ناو ترسناکه و ده يان خنکيني و نوتومبيل خه لکه ده کوريت و، سه که و گورکه و مار نازاري مرقف ده دهن، له بهرته وه له تواناياندا هه يه خويان له و شته ترسناکانه بپاريزن، به لام له لايه ني جهسته و گه شه کردنه وه، له مندالني ناسايي زقر که مترو نه گر به رارديان بکه ين به مندالني ناسايي، نه و کات بومان دهرده که ويت که کيش و بالاو بارستايي مندالني گهڻه به شتو ميه کي گشتي که متره له کيش و بالاو بارستايي مندالني ناسايي هه روه ها زقر دره نگيش پي ده گرن ر فيري پويشتن ده بن، به رگريشيان بۇ نه خوشي که مه و زوو زوو نه خوش ده که ون و زقر دره نکه دواي هه ول و کوششيکي زقر نينجا ده توانن زال بن به سه ر پړوسي سي دهرهاويشتندا، ده توانن فيري ناوي هه نديک شني به رچاو بين و ناوي خوي و باوکي ده زانيت به لام ناتوانيت به ته راوي دهر يي بريت (مرسي، ص ۵۵)، زمانتي لاوازه و زقر جار ناوه کو ته مه ني (۵) سالان فيري زمان نا بن، به لام ده توانن شه و پقر ليک جيا بکه نه وه و به ياني و نيواريش هه ست پي بکه ن، به لام کاته کاني تر نازانن و ناتوانن کاتزمير به کاريه ين، ته نها له چارده وري مالي خويان ده خوليتنه وه نه گر که ميک دور که و تنه وه، نه و ون ده بن و ريگه ي مالي خويان پي نازانن.

ته مانه ی سهرده و خاسیه ت و سیفاتی مندالی گه مژه یه، که له نه بجامی چهند هؤکاریکی دهره کیوه (که هه ندیکیان زانراوه و هه ندیکی تریان تاوه کو ئیستا نه زانراوه) نه و مندالانه نوشی نه و دهرده ده بن، شاپه نی ئاماره بۆ کردنه که زۆریه ی مندالانی مه نگولی ده که ونه ناو نه م کۆمه له وه، له سه دا (۲۵) دواکه وتوو ده کان گه مژه ن، چاره سهری نه و حاله تانه ش ته نها له ریگه ی په روه رده ی تایبه تیوه (التریه الخاصة) ده کریت و له ر دامه زراوه تایبه تی په روه رده ییه دا قیری چهند پیشه و کاریکی میکانیکی و ده ستی و رۆتینی ده کرین بۆ نه وه ی سهرقالی بنو سوود له و توانسته ژیرییه که مه یان وهریگریته، هه رده ها ده توانریت قیری هه ندیکه داب و نه ریتی کۆمه لایه تی بکرین، وه که چۆنیه تی مامه له کردن له گه ل که سانی چوارده ور هه روه ها چۆنیه تی جلو به رگه له به رکردن، خوشووشتن، پاک و خاوینی، نان خواردن، خق رزگارکردن له پاشه بۆ، قیریورنی ناری که سانی چوارده ور و تاسینه وه ی مالو گه ره که و شوینه گرنگه کان، نه گه ر توانرا قیری نه و ره وشت و کردارانه بکرین، نه و کاته نابین به کۆلو یار به سهر خیزان و کۆمه له که یانو به پیچه واته وه ده توانش نه و توانسته ژیرییه که مه ی هه یانه بۆ خزمه تی پیشخستنی کۆمه له که یان به کاری به یین، به لام ده بیت نه و هه شمان له یاده نه چیت که نابیت په له بکریته له به یاردان له سهر چاره نووسی نه و مندالانه و له ریگه ی چهند هه لس و که وتیکه وه به یاری گه مژه یی یان گیلی یان ده به تگی مندال بدریته و په واته ی دامه زراوی په روه رده یی تایبه تی بکریته، به لکو ده بیت نه و به یاره تیمیکی شاره زا که له پسپوری جیا جیا پیکه هاتبن نه و به یاره بدات و چهنده ها پیوه ریش به کاریه یینیت له کاتی به یارداندا، واته نابیت ته نها پشت به ریژه ی زیره کی به ستریت، به لکو ده بیت توانست و لیها تووی کۆمه لایه تی و توانسته جیا جیا کانی تریش په چاو بکریته.

مندالی د بهنگه

د بهنگی ژرلره په که بهر که سانه د هو تریت که ریژه ی زیره کیان له تیوان (۷۰-۵۰) دایه،
 هم ریژه ییش د هکویته خانه ی دواکه وتوانی ژیریه وه. مندالی د بهنگه (مؤلفن) چهند
 مهول بدات و گوره ببیت زیره کییه که ی له زیره کی مندالیکې ناسایی (۷-۱۱) سالان
 زیانو نابیت، هم منداله د بهنگانه (مؤلفن) له توانایاندا هیه فیری خویندن نووسین و
 بیرکاری بکریڼ، به مخرجیک باوردق خیکې په روه رده یی و پروگرام و بهرنامه ی تاییه تیان بق
 بلین بکریټ که گونجار بیت بق ژیری و توانایان و ماموستای تاییه تمه ند نو وانانه
 بلیتنه وه. له تواناشیاندا هیه تاوه کو پولی پنجهمی سره تایی خویندن ته او بکن،
 به لام هم جزره مندالنه به هیچ شیوه په که ناتوانن له خویندنگای ناسایی له گه ل مندالانی
 ناسایدا بخوینن. هروها د هوانریټ هم منداله د بهنگانه له سر هندیکه پیښه و کاری
 دستکرو ناسایی رابهینرین و له پرگه یوه بژیوی تاییه تی خوځانی پښ دابین بکن و
 سره ته قهیه کی له گه لدا بکنو له تواناشیاندا هیه فیری هندیکه داب و نه ریټی
 کومه آیه تی بېزو خوځیان له ته که کومه له که یاندا بسازینن، به لام نه کهر توری که کژرانکاری
 به سر ژینگه هات و توری که ئالوز یو، به هیچ شیوه په که ناتوانن خوځیان له ته که نه و
 ژینگه یه دا بسازینن و ئا له م کاته دا پیویستیان به چاودیری و رینمایی که سانی
 چولده وریان هیه.

مندالی د بهنگه د توانیت جل و بهرگی خوی له بهر بکات و ئاگاداری پاک و حاوینی
 خوی ببیت و کونترولی پروسیسی د هراویشتن بکات، به لام د بیت هولی له گه ل بدریټ و
 فیر بکریټ، هروها د توانن مامه له به پاره بکن و دروه جیاجیاکان بناسنه وه، به لام
 مندالانی د بهنگه توقستانی و که م و کورنی نوریان هیه، له لایه نی جهستی و
 که شکرینی له شه وه که متین له مندالانی ناسایی، بق نمونه دریزی و کیشیان له مندالی
 ناسایی که متره، هروها زمانیان وه که مندالی ناسایی دونه مهنر پاراو قیه و درهنگه

فیزی زمان دەبن و جوله و چالاکیان سسترو و زۆدبە کاتیان بەگۆشەگیرى و سورەپەریزی یان بەدەست دریزی و شەپخووزی بەسەر دەبن.

بیگومان ئەمەش ئەوە ناگەیهننى کە مندالی ئاسایی تووشی گۆشەگیرى و دەست دریزی نابیت، بەلکو ئەوانیش ئەو خاسیەت و سیفاتانەیان هەیە، بەلام ریزەى ئەو هەلس و کەوتانە لەلای مندالی دەبەنگە زیاترە، بۆ نموونە ((دەرئەنجامی تووژینەوهکانی (گیرک و جۆنسۆن) ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە ریزەى ۲/۲ دوو لەسەر سێى مندالە دەبەنگەکان یان گۆشەگیرى دوورە پەریزن یان شەپخووزن)) (الشیح، ص ۷۰). هەروەها تووژینەوهکانی زانایان پۆرتۆنۆ سناس و ئەنگلیزۆش ئاماژە بۆ هەمان دەرئەنجام دەکەن، بیگومان ئەم پەموشتانەش دەگەریتەووە بۆ ئەو هەموو بەریەست و پێگراوەی کە لەبەردەم مندالی دەبەنگدا دادەنریتو ئەو ژینگەى ئەو تیایدا دەئى بۆ مندالی ئاسایی دروست کراوەو لەگەڵ تواناو ژیری ئەو مندالە دەبەنگانە ناگونجیت، لەبەر ئەوە بەناچارى یان پەنا بۆ گۆشەگیرى و دوورەپەریزی دەبن بۆ ئەوەى لەهەپەشە و ناپەزایی و سووکایەتى کەسانی چواری دەریان بێگاریان بێت یان پەنا بۆ دەست دریزی و توندوتیژی دەبن بۆ ئەوەى بەسەر ئەو کۆسپو بەرگرانەدا زال بن و پلەو پاپو جیگایەکیان لەناو کۆمەڵەکەیاندا هەبێت.

هەروەها مندالی دەبەنگە زۆد راپاو دوو دله و برۆای بەخۆی نیو بە چاوی سووک و کومانەرە سەیری خۆدی خۆی دەکات و پڕۆسیسی یادکردنەوهی لاوازەو زوو زوو شفی بیر دەچیتەوه و ناتوانیت بۆ ماوەیەکی درێژ چاو بپێتە شتیکی و دالغە زۆد لى دەدات و بیرو هۆشی بۆ جیگای بوود دەهواتو توانای بیرکردنەوهی پووشی (التفكير المجرد) بێو تەنها ئەو شتە وەردەگریت کە لەپێگەى هەستەوەرەکانیەوه هەستى پى دەکات و ئەمەنى ژیریان لەتەمەنى کاتیان زۆد کەمترە، لەبەر ئەوە پێداویستیان بە پەروەردەى تایبەتى هەیه و دەبێت مامەلەى تایبەتى بکریزو بەچاوی ریزو خۆشەویستیەوه سەیر بکریزو نابیت لەنرخیان کەم بکریتەوه و سووکایەتیان پى بکریت، چونکە ئەم جۆرە مندالە بەرگەى زەبرو ئازار توندوتیژی ناگرن و زوو هەردەس دەهینن و بەزەحمەت دەتوانن خزیان لەتەکە یارودۆخى ئالۆزو مائاساییدا بسازین.

مندالی مەنگۆلی

مەنگۆلی جۆزیکه له دواکەوتنی ژیری (التخلف العقلي) که تووشی ژمارەپەکە له مندالان کەریزهیان بەنزیکە (۰.۰۰۱) یەکە له دەهەزاری کۆی دانیشوانی جیهان قەبلینراوه، دەپیت. بێگومان ئەم ناوەش (مەنگۆلی) لەولای مەنگۆلیاره که دەکەوێتە نێوان یەکیی سۆڤیەتی پیشوو ولاتی چینەو وەرگیراوه، لەبەرئەوێ ئەم مندالانە لەسیماو خاسیەتی دەم و چاودا زۆر نزیکن لە دەم و چاوی دانیشتوانی مەنگۆلیا، ئەم ناوەش لەلایەن زانایەکەو کەناوی (لانگدون) بەسەریاندا دا، شایانی ئاماژە بۆ کردنە ئەم مندالانە هەموویان وەک یەک وانو لەو دەچن هەموویان خوشکە و برا بن و بەم خاسیەتانی خوارەو دا دەناسرێنەو:

(سەری بچووک، چاریان لەشتیوێ مۆزدا، پێستی پیلوی چاریان ئاستوو، بۆکانیان چو پڕو لەیەکەو نزیکن، لوتی کورت و فەشەل، زمانی گەورەو درزایی و قاش بو، گۆکی بچووک یان گەرە، دەستی نیچە ئاوساو سوورەلگەراو... هتد) هەرەها لیدانی دلیان پیک و پیک نیو تارپیکیش لەکرداری مەناسەدانیاندا هەیه و دەست و قاپیان شین مەلەگەرین، بەلام مەرج نیو هەموو ئەم خاسیەتانیە لە یەک مندالی مەنگۆلیدا مەبن، لەوانەیه مەندیکیان مەبن، زۆر خوشەویست و بێ دەییو خوین شەیرین و مەردەم لێر بەخەندەو کامەران دیارن و زۆر حەز بە پەییوهندی کۆمەلایەتی و تیکەلای مەسانی چواردەوریان دەکەن، ئارەزووی گزانی و مۆسیقاو سەما کردنیان هەیه و تینوی لاسایی کرێنەو و فیریوونی مەلس و کەوتی مەسانی چواردەوریان.

پێژە: زێرەکیان زۆر نزمەو لەخوار (۶۰) دەیهو دەتوانرێت کەمیکیان فیری بپیکە خویندو نووسین بکرن، بەلام زۆریەیان لەتوانایاندا نیو فیری پیشەو کاریکە بکرن، بەلام دەتوانرێت فیری (نان خوارین، خۆ گۆرین و شوشتن، چوون بۆ سەر ئا، ئاردانی باخچەو گۆل، بەخیوکردنی پەلەوێ ناو مال، پیزگرتنی کەل و پەل و کەرەستە)

که سانی تر، سهردانی خزم و دراوسن، له بهرکردنی هه نندیکه سروودو گۆرانی. سه ماگردن، هه له پرکټ... هتد). پکرت و له (زیانی رۆژانه پدا سوودی لټ وهر پکرت و پټیوستانی به که سانی تر نه بټ.

تاوه کر ئیستا به ته وای نه زانراوه نه و مندالانه بۆچی تووشی نه م حالته دهین
هه رچه تده هه نندیکه بۆچوون و لیکدانه وهی زانستی هه به له وانه:

(۱) هه نندیکه له زاناکان له و به وایه دان که ته مه نی دایک په یوه ندی هه به به م حالته وه، ده لټن نه و ژنانه ی که ته مه نیان له سه رووی (۴۰) سالانه وه به، له بهرته وهی چوونه ته ته مه نه وه و مندالانیان لاواز بووه، دوور نیه نه توانن هه موو پټیوستانی به کانی کۆرپه له کانیان له ناو مندالاندا دایین بکه ن و خۆراک و ئوکسجینی ته وایان پټ نه گات و که م و کورتی بکه ویته کۆته نداسی ده ماری ناوه ندیان (الجهاز العصبي المركزي) و میشکیان به ته وای گه شه نه کات، به لام په خنه ی زۆر له م بۆچوونه گیاراوه، له بهرته وهی زۆر جار نه و ئاخره تاته منداله کانیان ئاساییه له لایه که و له لایه کی تریشه وه نه و ژنانه ی که ته مه نیان به نټیوان (۲۰-۴۰) سالاندا به هه نندیکه جار مندالی مه نگۆلیان ده بټ.

(۲) هه نندیکه له زاناکان له و به وایه دان که تووش بوونی دایکی دوو گیان به هه نندیکه نه خووش
لووریسی ترسناکی وه که سووژده ی ئه لمانی و که ویتنه بهر تیشکی وه که (x) یان به کاره یانی هه نندیکه داووده رمانی پزیشکی به بهرکی زۆر له کانی دوو گیانیاندا، مزکاریکه بۆ دروست بوونی نه م حالته، به لام نه م بۆچوونهش بټ هه له و که م و کورتی نیه، له بهرته وهی هه نندیکه له ئاخره تان تووشی هه ی نه خووشیه کیش نابن و دووریشن له کارتیکردنی تیشک و به کاره یانی داو و ده رمانی پزیشکی له کاتی دوو گیانیاندا، له گه ل نه و هه ندا مندالی مه نگۆلیان بووه. (الطیخ، ۱۹۶۶، ص ۵۸-۶۱).

(۳) دهسته به کی تر له لیکۆله روه و زاناکان ده لټن حالته ی مه نگۆلی له ریکه ی بۆما وه وه
بۆ منداله کان ده کوپزینه وه هه نندیکه تریان ده لټن که م و کورتی له دابهش بوونی

ئمارەي كىرۇمۇسۇمەكان بەرپرسىيارە لەم حالەتە، مەۋى ئاسايى (۴۶) كىرۇمۇسۇمى مەيە، بەلام ھەندىكە جار لەئەنجامى قەلەمبازو (الطرفة) و خراپى دابەش بوونى كىرۇمۇسۇمەكان ئمارەيان دەپىت بە (۴۷)، ئىتر ئەو كىرۇمۇسۇمە زىادەيە دەپىتە ھۆى مەنگۆلى، بەلام دەرکەوتتورە كە ھەندىكە لەمئەدالە مەنگۆلىيەكان وەكە ھەمور مەۋىيىكى ئاسايى تەنھا (۴۶) كىرۇمۇسۇمىيان ھەيە، بەم شىۋەيە تاۋەكو ئىستا يەكالا نەكراۋەتەۋە و ئازانرىت ھۆكارە سەرەكپەكانى ئەم حالەتە چىن.

بىگومان ئەم جۆرە مئەدالانە پىداۋىستىيان بە پىرۇگرام و شوپىن و پەروەردەو مامەلەى تايپەتى ھەيە بۇ ئەۋەى بىتوانن لەژياندا بەردەوام بىن و تەبىن بەئەركە و بارىكى گران بەسەر شانى كەس و كارىيەۋە، ئەگەر تۈانرا ئەو جۆرە مامەلەو پەروەردە تايپەتەيان بۇ داپىن بىكى ئەۋا بەكامەرانى لەناۋ خىزان و كۆمەلەكەياندا دەرۋىن.

مندال بۆ درق ده‌کات ؟

درق گوته‌یه‌که له‌ته‌که واقعی‌دا چون یه‌که نیه‌و مه‌به‌ست چه‌واشه‌کردن و هه‌لخه‌تاندنی که‌سانی تره‌، یان به‌مه‌به‌ستی شارده‌وه‌ی راستیه‌و ئیتر له‌به‌ر هه‌ر چ هۆیه‌که بیت، هه‌ر چ که‌سی‌که بیه‌ریت کاریک بکات یان شنی‌که بلێتو بیته هۆی شارده‌وه‌ی راستی و خوشی هه‌ست به‌وه بکات و مه‌به‌ستی به‌ئاکام گه‌یاندنی ئامانجیکی دیاری کراو بیت داده‌نریت به‌درق.

زۆر جار مندال په‌تا بۆ درق ده‌بات بۆ جێ به‌جێ کردنی کاره‌کانی هه‌رچه‌نده زیان نه‌ به‌خۆی نه‌ به‌که‌سانی تر ناگه‌یه‌نێ له‌م کاته‌دا ناو ده‌بریت به‌درقی سه‌ی، له‌پاستیدا ئه‌م جوهره‌ دروینه‌ ده‌بیت به‌سه‌ره‌تای پهودانی درقی گه‌وره‌ترو ئالۆزتر و زیان به‌خه‌شتر.

درق دیاره‌یه‌کی باوه‌و زانراوه‌، له‌وانه‌یه زۆر به‌ساده‌یی سه‌ر هه‌لبه‌دات، بۆ نمونه‌ کاتی‌که دایک به‌ منداله‌که‌ی ده‌لیت ده‌ستت شتووه‌ یان برسیت نیه‌ ئه‌ویش ده‌لیت به‌لێ، هه‌رچه‌نده له‌پاستیدا ده‌ستی نه‌شتووه‌و برسیشه‌تی، وه‌یان له‌وانه‌یه درق ئالۆزتر بیت وه‌که ئه‌وه‌ی مندال ده‌لیت چووم بۆ قوتابخانه‌و له‌پاستیشدا به‌دریژی ئه‌و پۆژه له‌ کۆلانو شه‌قامه‌کان سوپاوه‌ته‌وه‌. هه‌رچه‌نده گشت ئه‌وانه به‌درق داده‌نریت، به‌لام نابیت به‌دیاره‌یه‌کی باور ساز له‌لای مندال وه‌نابیت مایه‌ی ده‌رده‌سه‌ری بۆ خۆی و که‌س و کاری، ئه‌گه‌ر بچکه‌یه‌کی به‌رده‌وام وه‌رنه‌گریت و دووباره‌ نه‌بیته‌وه‌، به‌لام ئه‌گه‌ر یوو به‌به‌شیک له‌په‌وه‌شتی ئه‌و منداله‌و له‌ته‌که که‌سانی تر دا مامه‌له‌ی پێ کرد ئه‌و کاته داده‌نریت به‌ دیاره‌یه‌کی درکویی ناشیرین و زیانبه‌خش و پێویستی به‌چاره‌سه‌رکردن هه‌یه‌. (العظمای، ۱۹۸۸، ص ۱۸۱-۱۸۲).

پاست گۆیی و درق کردن له‌و دیاره‌ ده‌روونیانه‌ن که‌ موقوف له‌ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه‌ فیزی ده‌بیت. له‌به‌رئه‌وه زۆر پێویسته‌ تا که‌کانی ئه‌و ژینگه‌یه‌ی مندالی تیدا ده‌ژی (خه‌یزان، قوتابخانه‌.... هتد) خاوه‌نی قسه‌ی خۆیان بز و هه‌ول به‌ده‌ن کردارو گۆنه‌کانیان چون یه‌که بن، چونکه مندال به‌رده‌وام به‌هۆی خه‌سته‌نه‌ شوین و لاسایی کردنه‌وه‌ی گه‌وره‌کان فیزی زۆر په‌وه‌شت و هه‌لس و که‌وت ده‌بیت.

درىق ئۆز جۇرى ھەيە لەوانە

۱- درىق خەياللاوى:

كە ھەندىكە مىندال ھىزىكى خەياللاوى پتەويان ھەيە و بوارىكى فراوان لەمىشكە و بىريان داگىردەكات، ئەم جۆرە درۆيە مىندال وەك يارىيەكە خۇشى لى دەيىنى، وەكە گىراندەنە وەي چىزۇكە و بەسەرھاتى سەرسوپھىنەر كە ئۆز جار پىچەوانەي واقىيەن و ئىروىن لەراستىيە وە.

۲- درىق تىكەل كىردى:

ئۆز جار مىندال ناتوانىت راستىيەكان لەخەيال و خەو و بۆچوون و ھەز و ئارەزو وەكانى خۇي جىيا بىكەتە وە، بۆيە ھەندىكە لەقسەكانى ئىروىن لەواقىيە وە، لەچىنىنى خەيالى خۇيەتى، ئەويش لەئەنجامى تىكەل كىردى راستى لەتەكە خەو و خەيالەكانى خۇيدا.

۳- درىق پارىزگارى:

مىندال ئۆز جار ناچار دەبىت، پەنا بۇ درىق بىيات بۇ پارىزگارى كىردى لەخۇدى خۇي و دەرياز بوون لەسزاو ئازادىكى چاوەريوان كىراو ئەگەر ھاتى راستى ووت، وە ئەم جۆرە درۆيە لەشباوتىن و بلاوتىن درۆيە كە ئۆزبەي مىندالان پەناي بۇ دەبەن. (القوسى، ۱۹۷۵، ص ۳۳۹-۳۵۴) (قۇمى، ۱۹۸۹، ص ۱۴۸-۱۵۰).

۴- درىق تۆلە سەندىن:

ھەندىكە جار مىندال درىق وەكە چەككىكە بەكار دەھىنىت بۇ تۆلە سەندەنە وە ئازاردانى ئەو كەسانەي كە رقى لى يانە، ئەم جۆرە درۆيەش زىياتر لەناو ئەو مىندالانەدا باو وە كە

لەشەنگە يەككى خىزىنى ئائىلىسى و ئالۇزدا دەۋىن، ھەست بە يەكسانى و دادىپەرۋەرى
ئاكەن لەمامەلەدا، بۇ نەۋىنە ئەگەر مىندالىكە رقى لەپەككە لە خوشكە و براكانى يىت،
لەلەي داپكە و باۋكى دىۋان بۇ ھەلدە بەستىت بۇ ئەۋەى سىزا بىرلەن و بىكەۋنە بەر
ھەرەشەۋ تۈپەيى داپكە و باۋكە.

۵ - سىۋى لاساينكۇنۇزەۋە:

مىندال تۇر لە دىۋكانى لەرگەى لاساين كىرەۋەى داپكە و باۋكە و كەسانى تىرى
چىرادەۋىرەۋە قىزىان دەبىت، بۇ نەۋىنە كاتىكە باۋكە بە مىندالەكەى دەلىت ئەگەر
فلان كەس ھات پىيى بلىن باۋكە لەمالەۋە نىيە، ئايىا باۋكە بەم رىگە بە مىندالەكەى
قىزى دىۋ ئاكات؟ يان بە مىندالەكەى دەلىن ئىۋارەى دىۋارەكى خىجىلانەت بۇ
دەھىنەۋە يان ئەچىن بۇ شارى يارى... ھەتد، بەلام ئىۋارەى باۋكە دەگەرپتەۋە دىۋارى
پىن تىيە... ئاش چىن بۇ شارى يارى... ھەتد.

مىندال بەم شىۋە بە قىزى دىۋ دەبىت و ئەۋىش ۋەكە باۋكە داپكى و ئەزانى شارەۋەى
راستى كارىكى ئاساينەۋە گەردەۋ بچۈك بە ئاكەى دەگەرپتەن.

ھۆكەنى دىۋ كىرەن

۱ - بىن بەش بىرۋە:

كاتىكە مىندال لەسۇزۇ خۇشەۋىستى بىن بەش دەبىت يان ھەزۇ ئارەۋەۋ پىداۋىستىيەكانى
بۇ داپىن ئاكىت، ئاچار پەتا بۇ دىۋ دەپات بۇ تىر كىرەن ئەۋ ھەزۇ ئارەۋەۋەى
ھەرچەندە ئەگەر بە شىۋە بەكى كاتىش بىت. بۇ نەۋىنە كاتىكە مىندال ھەز بە چىل و بەرگە
و يارىيەكى جىران دەكات و دەستى ئاكەۋىت ئاچار لەۋاۋ بىرادەۋە كاتىدا دەلىت يارىيەكە
يان چىل و بەرگىكى جىران كىرەۋە.

۲- درزکردنی دایک و باوک و کهسانی تری چواردەوری منداڵ:

هۆکاریکی ترسناکه بۆ قیریوونی درز چونکه منداڵ له قوفاغی گهشهکردندا به و له پرگه ی لاسایی کردنهوه و خۆ جسته نه شوینهوه نۆدیبه ی پهوشت و ههلس و کهوتی گهردهکانی بهتایبهتی دایک و باوک فیر ده بێت.

۳- منداڵ مهتدیکه جار په نا بۆ درز ده بات، بۆ سهلماندنی خودی خۆی، بۆ ئهوهی سهرنجی تاکهکانی چواردەوری رابکێشی، ئهویش له پرگه ی دروست کردن و هۆنینهوهی چیرۆکهو به سه رها ت له خه یالیدا که نۆدیبه یان دوورن له واقع و پاستیهوه.

۴- نۆر جار منداڵ له ترسی سزاو سه رزه نشت و ئازار په نا بۆ درز ده بات، کاتیکه بزانیته ئه گه ر پاستی به سه رها ته که بگه یزته وه ئه و دوو چاری ئه شکه بجه و ئازاردان ده بێت، ئه م جۆره برقیهش له ناو ئه و منداڵانه دا باوه که باوک و دایک و تاکهکانی تری خه یزان به رده وام په نا بۆ فوندوتیزی و به کاره یینانی سزا ده بن کاتیکه مندا له کانیان هه له یه که ده کن.

۵- کاتیکه منداڵ ترووسی که م و کورتیه کی جهسته یی یان کز مه لایه تی یان ژیری ده بێت نۆر جار بۆ پرکردنه وه ی ئه و که م و کورتیه و راکیشانی سه رنجی کهسانی چواردەور په نا بۆ درز ده بات، ئه ویش به دروست کردنی چه نده ها به سه رها ت و په ودا ری سه یرو سه مه ره که نۆدیبه یان له واقعیدا نین و خۆی ده کات به پاله وانی ئه و چیرۆکه و به سه رها نه.

چاره سه ری درزکردنی منداڵ

۱- دیاری کردنی جۆری درزکه، واته مه به سنی منداڵ چیه له و درزکردنه، ئه گه ر پالنه ری سه ره کی درز کردنه که مان زانی ئه و چاره سه رکردنی بریتیه له نه هیشتنی ئه و پالنه ره و تهرکرنیه تی.

۲- په کار نه هیڅنځى لیدان و سزای به رده وام. چونکه به لیدان چاره سهرى درق ناکړیت و له وانه شه به هیڅنځى بکات، به تاییه تی نه و حاله تانه ی که منډال له ترسی نه شکته چور بازار په نا بق درق دهیات هرومه کاتیکه منډال راستى دهلی و دان به هله که یدا دهیت، پیویسته منډال سزا نه دریت، چونکه لیدان و سزا له ترخی نه و راستگویی و دان پیدانه که م دهکاته وه، ټیتر جاريکی تر منډال دان به گوناوه هله کانیدا نانیت و له سهر دروکانی به رده وام دهیت.

۳- پیویسته ژینگه ی (خپزان، قوتا بڅانه.... هتد) منډال گونجاو و دروستو له بار بیت بق گشه کړنی و دوور بیت له هلس و که ونی خوارو ختیج و فیلاوی، چونکه درق کړنی دایکو باوک و که سانی تری ژینگه ی منډال هوکاريکی خرابه بق فیروونی درق له لایه ن منډاله وه.

۴- هه ول بدریت نه هیلدریت منډال سوود له دروکردنه که ی وهر بگریت، چونکه کاتیک هه ست دهکات که دروکه ی به قازانجی نه و ته و او نابیت و بین که لکه، به ناچارى وازی لن دهیتیت و دوویاره ی ناکاته وه و لعی دوور ده که ویته وه (باقر، ۱۹۷۶، ص ۱۰۰-۱۰۵).

۵- یوار نه دریت به منډال و ایزانیت که سانی تر به ئاسانی بړوای پی ده که ن بق نه وه ی منډاله که نى بکات که دروکردن و هه لڅه له تاندنی که سانی تر و ئاسان نیو دهیته مایه ی رهنجاندن و توپه یی و نارهنایان له بهر نه وه پیویسته منډال به رده وام راست گزیت بق نه وه ی جیکه ی خوی له دل و دروونی که سانی چورده وری بکانه وه و مایه ی رهنو ستایشیان بیت.

چکۆسی (العرة)

چکۆسی (غیره) هه لچرونیکی ئالفزه و گوزارشته له بوونی ململانی و رق و کینه و توپهیی دهکات و چهکیکی دهروونی و مندال به تایبهتی و گهره به گشتی په نای بۆ ده بن کاتیکی ههستیایان کرد که وا خه ریکه به هۆی کهسانی تره وه که سیکێ خوشه و یست یان که لو پهل یان سه رچاوه ی سۆز دلنیا ییان له دهست ده چیت ، ئا له م کاته دا مرقف په ئا بۆ ئه م چه که دهروونی ده بات و له ههست و هۆش و ههلس و کهوتیدا راسته خۆ یان ئاراسته و خۆ په نکه ده داته وه و ئاراسته ی ئه و که سو سه رچاوانه ی دهکات که کهوتوو نه ته ململانی و پیشبهرکێ له ته کیدا بۆ زهوت کردنی ئه و کهس و سه رچاوه ی خوشه و یستی و که ره ستانه ی که ئه م به مولکی خۆی ده زانیته ، هه ندیکه جاریش مرقف (بچووک یان گهره) ئه و غیره یه له ژیر په رده ی کپکردندا ده شاریته وه و ده ی نایهت ، یان پیچه وانه که ی ده رده بپه رت ، بۆ نموونه غیره و رق و کینه و توپه ییه راسته قینه که ی ناوه وه ده گۆریت بۆ خوشه و یستیه کی له پاده به ده ی ده ره کی دروست کرا ، هه رچهنده له ناخوه ههست به ئازار و رق و کینهش دهکات..

نقد جار دایک و باوک، کاتیکی ههست به غیره و رک و کینه ی مندالهکانیان دهکهن، ته م و مژی خه م و خه فته و دله راوکی دایان دهگری و تووشی ترس و ناره ههتی ده بن ، له راستیدا پتو یست بهر هه موو ترس و دله راوکی په ناکات، چونکه بوونی غیره به ریزه یه کی گونجاو له سنووری ئاساییدا سره شنی و لای هه موو مندالیک هه یه و به لگه ی دروستی دهروونی منداله و هیزیکه ناوه که به بۆ پاریزگاری کردنی خودی مندال و هه نانه یی هه زر ناره زه وه کانی و ئه وه ده که په یهت که ئه و منداله له لایه نی دهروونی و ژیری و کۆمه لایه تیه وه ئاساییه و تووشی گریی دهروونی و دواکه و تنی ژیری نه بووه و هه ول ده بات پاریزگاری له سه رچاوه و ئه و که رهسته و که سانه بکات که به مولکی خۆی ده زانیته و خوشه و یستی و په یه مندی به کۆمه لایه تیه کانی ده پاریزێ، به لام ئه ر مندالانه ی که به میچ شیره یه که غیره ناکهن، مانای وایه که م و کورتی له ژینیا دا هه یه و پتو یسته

هه‌ولی چاره‌سه‌رکردنی بدبخت، له‌وانه‌یه ژبانی خه‌یزانی و کۆمه‌لایه‌تیان ناخۆش بێت و تروندوتیری له‌ته‌کیدا به‌کار به‌یخوێت یان هه‌ست بکات که‌ به‌یزراو زولم لیکراوه له‌لایه‌ن دایکه‌ یان باوکه‌ یان که‌سانی تری خه‌یزانه‌وه، ئا له‌م کاته‌دا منداڵ ناتوانیت په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی و سۆزو خۆشه‌ویستی له‌ته‌که‌ شه‌و که‌سانه‌دا دابنیت و به‌رده‌وام رقیشی لێیان ده‌بیت و هه‌ول ده‌دات که‌ لێیان دور بکه‌وێته‌وه و هه‌ست به‌رق کینه‌و غیره‌ ناکات نه‌گه‌ر هه‌رکه‌سیکه‌ هه‌رلی زه‌وت کردنیان بدات، یان شه‌و منداڵانه‌ی که‌تووشی دواکه‌وتنی ژیری (تخلف عقلی) بوون و ده‌به‌نگه‌ و که‌مژهن و له‌توانایاندا نیه‌ په‌یوه‌ندی و خۆشه‌ویستی له‌گه‌ل که‌سانی چواره‌دور دابنیت و شه‌و ژیری و شاره‌زایی و توانایه‌شیان نیه‌ که‌ هه‌ست به‌ده‌ست چوونیان بکه‌ن. ئا له‌م دوو حاله‌ته‌ی سه‌ره‌وه‌دا منداڵ هه‌ست به‌ غیره‌ ناکاتو به‌لگه‌شه‌ بق شه‌وی که‌ شه‌و منداڵانه‌ ئاسایی نین، به‌لام شه‌گه‌ر غیره‌ له‌رێژه‌ی گرتجاو ده‌رچوو سنووری ئاسایی خۆی به‌زاند، شه‌وه‌ شه‌و کاته‌ ئاسایی نیه‌و پتووسته‌ به‌دوای شه‌و هۆکارانه‌دا بکه‌رین که‌ بوونه‌ته‌ هۆی دروست کردنی شه‌و بارودۆخه‌.

غیره‌ له‌قزناغی منداڵیدا دروست ده‌بیت، کاتیک منداڵ هه‌ست و توانای شه‌وی ده‌بیت که‌ په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی پته‌و له‌ته‌که‌ تاکه‌کانی خه‌یزاندا دابنیت و هه‌ست به‌ مولکداری بکات. به‌که‌م که‌سی گه‌رگیش له‌ژبانی منداڵدا دایکه‌، چونکه‌ به‌که‌م که‌سه‌ که‌ سه‌رجه‌م پێداویستیه‌کانی بق تیر ده‌کات و له‌بارده‌شیدا هه‌ست به‌ ئارامی و دلنمایی ده‌کات، دوا‌ی شه‌ویش که‌سانی تر، منداڵ شه‌مانه‌ هه‌مووی به‌مولکی خۆی ده‌زانیت و راری نابیت که‌س لێی زه‌وت بکات یان بێن به‌ هاوبه‌شی، شه‌مانه‌ ده‌بێت به‌ راستی به‌لگه‌ته‌ویست له‌خه‌ود خه‌یالی منداڵدا نه‌یزو ده‌چن، ئهنجا هه‌ر چ کاتیک منداڵ هه‌ست بکات شه‌و که‌س و سه‌رچارانه‌ی سه‌رموه‌ خه‌ریکه‌ له‌ده‌ست ده‌چن، به‌که‌سه‌ر په‌نا بق چه‌کی غیره‌ ده‌بات و پارێزگاری له‌خودی خۆی و شه‌و که‌س و سه‌رچارانه‌ ده‌کات. چونکه‌ منداڵ به‌رده‌وام هه‌ول ده‌دات شه‌و په‌یوه‌ندیاته‌ بپارێزیتو شه‌و خۆشه‌ویستی و دلنماییه‌ی له‌ ده‌ست نه‌چیت، گرمانی تیدا به‌ که‌ تیرجار منداڵ هه‌ست به‌هه‌ره‌شه‌و مه‌ترسی له‌ده‌ست دانی شه‌و که‌س و که‌رسته‌و سه‌رچاره‌ خۆشه‌ویستانه‌ ده‌کات به‌هۆی شه‌و هۆکارانه‌ی لای خواره‌وه‌:

۱- له‌دایک پوونی مندالی تازه له‌خیزاندا. ۲- هاتنی میوانو که‌سانی تری دهره‌وه‌ی خیزان. ۳- به‌راوردکردن له‌تیوان مندالاندا. ۴- هه‌ست کردن به‌که‌می. ۵- له‌ده‌ست دانی مافیکه له‌مانه‌کانی پیشووی، به‌هزی په‌یداوونی که‌سیکی تر. له‌م حاله‌تانه‌ی سه‌ره‌وه‌دا مرزف (بچووکو گه‌وره) هه‌ست به‌غیره ده‌که‌ن، چونکه به‌رژه‌وه‌ندی (امتیازاتیان) به‌هزی که‌سانی تره‌وه ده‌که‌وینه مه‌ترسیه‌ره. مه‌ترسی له‌وه‌دایه کاتیکه مندال غیره له‌خوشکه یان برایه‌کی بچووکو ده‌کات. له‌وانه‌یه به‌تونندی تازاری بدات، زۆر جار سه‌رین یان خاولی له‌سه‌رده‌می گوزپه‌ی ساوای ناو بیشکه داده‌نیت، له‌وانه‌یه بیخنکینی و کاره‌ساتیکی گه‌وره هوو بدات یان په‌نجه به‌چاروا بکات یان لی‌ی بدات. زۆر جار نه‌مانه هوو ده‌دن هه‌رچه‌نده منداله‌که له‌وانه‌یه نه‌و مه‌به‌سته‌ی نه‌بیت، به‌لام له‌نه‌جامی نه‌زانی و توپه‌یی و غیره‌وه نه‌و کاره‌ساتانه هوو ده‌دن، له‌به‌ر نه‌وه پتیویسته دایک و باوک زۆر دوریاو لی‌هاتوو بن و نه‌هیلن منداله‌کانیان تووشی غیره‌ی زۆر بین نه‌ویش له‌پریگی نه‌م حالانه‌ی خواره‌وه:

- ۱- نابیت دایک و باوک یان ماموستا مندالان به‌یه‌کتری به‌راورد بکه‌ن و یه‌کیکیان به‌رز بکه‌نهره و بلین له‌و باشته‌ره، چونکه نه‌مه ده‌بیته مایه‌ی دروست پوونی غیره.
- ۲- جیاوازی نه‌کردن له‌تیوان مندالاندا، ئیتر چ کوپ بیت یان کچ یان تاقانه، ده‌بیت هه‌موویان به‌یه‌که چاو سه‌یر بکرین و مافی که‌سیان پیشیل نه‌کریت یۆ په‌کیکی تریان.
- ۳- حق ناماده‌کرنی خیزان یۆ پیشوازی مندالی تازه‌و، تیگه‌یاندنی منداله‌کانی تر که نه‌وه‌ی نیت خوشکه و براو پالپشت و دلسۆزی ئیوه‌ن، وه نابیت گشت سۆزو خوشه‌ویستی و گرنگی له‌منداله‌کانی تر بپرنیت و پشت گوئی بخزین و هه‌مووی بدریت به‌منداله تازه‌یه، چونکه نه‌مه غیره دروست ده‌کات.
- ۴- تقوم نه‌کردنی مندال له‌پاداشت و دیاریداو هه‌ول دان یۆ گه‌شه‌کردنیان و برها به‌خزبوونیان.
- ۵- پتیویسته مندال به‌رده‌وام تن بکات که خوشه‌ویسته و پشت‌گوچ نه‌خراوه‌و له‌میج که‌س که‌متر نه‌یه، چونکه په‌روه‌رده‌ی هه‌له‌ی دایک و باوک و نه‌زانیان په‌که‌م هه‌کاره یۆ دروست‌کردنی (عیره) لای مندال و په‌ره‌پیدانی.

(بېوا به‌خځ نه‌بوون) يان (متحانه نه‌کردن به‌خوږد)

بېوا به‌خځ بوون (الثقة بالنفس) ديارده‌په‌کي ددروونيه و دانه‌نريت به پالنه‌ري سهره‌کي بځ پوه‌شت و بيرکړدنه‌وه‌ي تاکو کاريگري هه‌په له‌سهر ژيانى مړول و له‌همو هلس و که‌وتېکيدا په‌نگه دداته‌وه، ديارده‌ي بېوا به‌خځ‌بوون په‌يوه‌ندپه‌کي نځي هه‌په به‌چونيه‌تي برياردان و ووده‌ي تاک و سهرکه‌وتنى له‌ژياندا. واته نه‌وانه‌ي بېوايان به‌خځيان هه‌په و هه‌ست به‌که‌مي ناکه‌ن و له‌ بيرکړدنه‌وه‌ي بريارداندا پاراو دوو دلو به‌گومان نين نه‌وا به‌ ناساني سهرکه‌وتن به‌ده‌ست ده‌يتن و ژيانيان ناسوده ده‌بيت، به‌لام نه‌و که‌سانه‌ي بېوايان به‌خځيان نيه و هه‌ست به‌که‌مي ده‌که‌ن و ده‌ترس و به‌رده‌وام دله‌راوکي و گوښه‌گيري و گومان سهره پرگاي ليگرتوون، بېگومان هه‌موو ژيانيان ده‌بيت به‌ دوزه‌خ و نازانن تامي کامرانى و سهرکه‌وتن چيپه.

کږمه‌ليک هڅاکار هه‌په که ده‌بيت له‌ژينگه‌ي مړولدا هه‌بيت بځ نه‌وه‌ي نه‌و تاکه بېواي به‌خځي هه‌بيت و سهره‌خځي و يوونى خځي په‌لميني، هڅاکاره‌کانيش بریتين له‌ بوونى که‌شو هه‌رايه‌کي ديموکراسي نازانو سهره‌په‌ست، که‌تاکه بتوانيت هر له‌سهره‌تاي ژيانيره له‌نار خيزان و دواي نه‌ودش له‌توتابخانه‌و کڅلان و دامه‌زراوه کږمه‌لايه‌تپه‌کانى تر به‌ين ترس و دله‌راوکي گوزارشت له‌خوږو خه‌وو خيال و پارېوچپونه‌کانى (به‌ين بوونى سانسورو چاوسوورکړدنه‌وه) بکات و له‌تکه تاکه‌کانى نري کږمه‌له‌که‌يدا بکه‌ويته گڼوگڼ و راگوږينه‌وه‌و به‌رده‌وام له‌سهر کړده‌وه‌و پوه‌شت پاست و جوانه‌کانى پاداشت بکريتو پشتگيري ليکريت و پليزى بگيري و کڅسپ و به‌ريه‌ست له‌به‌رده‌م پيداويستيه فسيولوژي و ددروونيه‌کانيدا دانه‌نريت.

گومانى تيډا تپه نه‌گه‌ر مړول له‌ژينگه‌په‌کي ناوادا گوره بوو نه‌وا که‌سايه‌تپه‌کي سهرکه‌وتنوى ده‌بيت و هه‌ست به‌که‌مي ناکات و بېواي به‌خځي ده‌بيت و ژږد به‌چارگه‌ و چاونه‌ترس ده‌بيت. به‌لام په‌پېچه‌وانه‌وه نه‌گه‌ر نه‌و ژينگه‌په‌ي که‌ تيډا ده‌ځي پېر بود

له‌نۆقاندن و ترس و هه‌ره‌شه‌و چارسوورکردنه‌وه‌و جۆری مامه‌له‌که دکتاتۆریانه بو، تاکه
پێزی نه‌گیراو هه‌ستی به‌دڵنیایی و ئارامی نه‌کردو سه‌ربه‌ستی و مافه‌کانی پێشیل کرابوو،
ئەوا به‌هیچ شیوه‌یه‌که ئه‌و تاکانه که‌سایه‌تیا‌ن سه‌رکه‌وتوو ئاسایی ناییت و تووشی
کۆمه‌لێک کێشه‌و گرفتێ ده‌روونی ده‌بن که یه‌کیکیان هه‌ست کردن به‌که‌می و بڕوا
به‌خۆنه‌بوونه‌.

ده‌رته‌نجامی نۆدییه‌ی توێژینه‌وه زانستیه‌کان (القوسی، ۱۹۸۱، ص ۳۲۷) (باقر،
۱۹۷۶، ص ۸۴) (جلال، ۱۹۷۰، ص ۴۹۰) ئاماژه بۆ ئه‌وه ده‌که‌ن که په‌روه‌رده‌ی
هه‌له‌ی ئاو خیزان و کۆمه‌ل که بریتین له (لیدان و تروندوتیژی به‌رده‌وام، نه‌بوونی
مامه‌له‌یه‌کی نه‌گۆڕ -تذبذب- له‌هه‌لس و که‌وتدا، پشت گوێ خستنی منداڵ، نازدار
به‌خیوکردنی، سووکایه‌تی پێ کردنی، ده‌رخستن و گه‌وره‌ کردنی که‌م و کورتیه‌کانی،
بوونی نازاوه‌و ناخۆشی له‌ئاو خێراندا. نووستانی و که‌م و کورتی جه‌سته‌یی... هتد) ده‌بنه
هۆی هه‌ست به‌که‌می کردن و بڕوا نه‌بوون به‌خودو هه‌مانه نه‌کردن پێی.

هه‌روه‌ها له‌ئار کۆمه‌لێش و له‌ده‌رده‌وه‌ی خیزان ئه‌و جۆره ژینگه‌و مامه‌له‌یه ده‌بینه هۆی
تیکه‌شکاندنی که‌سایه‌تی تاکه. له‌گه‌رنگترین نیشانه‌کانی بڕوا نه‌بوون به‌خودو هه‌مانه
نه‌کردن پێی بریتیه له (پارلی، شه‌رم، زمان ته‌ته‌له‌کردن، گۆشه‌گیری و پاشه‌کشێ،
سوزنه‌بوون له‌سه‌ر رار بۆچوونه‌کان و به‌دوادانه‌چوونیان، کۆل دڵ، ترس و
چاوه‌پوانکردنی ناخۆشی و کاره‌سات، کات به‌فیردان، کردنی مه‌زایه‌که حساب بۆ
هه‌موو ئیشیک ئیتر بچووک بێت یا نه‌گه‌وره، خۆ ده‌رخستن، گه‌رنگی دانی زیاد له‌پێویست
به‌هه‌وات، زیاده‌پۆیی له‌قه‌سه‌کردن و بڕیاردان و نوانسته‌کانیا‌ندا هه‌رچه‌نده له‌ئاو ده‌رقێشدا
له‌سه‌لو پوچه) هه‌روه‌ها هه‌ندیکه جارێش بۆ پر کردنه‌وه‌ی که‌م و کورتی و داپۆشیانی
ئو هه‌ست کردن به‌که‌می و بڕوانه‌بوونه به‌خود، شیوه‌ی (ژینده‌ خه‌و و نفووم بوون له
حیهانی خه‌و خه‌یال و چه‌وساندنه‌وه‌ی که‌سانی تر (قوچی قوربانی) خۆ به‌نێزانی و
سه‌ره‌پۆیی) و ده‌ده‌گریه‌.

له خویندن دواکه وتن

له خویندن دواکه وتن گرفتیکى پەروردهیى، دەرۆتى، کۆمه لایه تى و ئابوودیه و له میژوه سهرنجى دەرۆنزان و پەرورده کارانى راکیشاروه و خه ریکى تووژینه وه ن بۆ زانییى گرنگترین هۆکاره کانى دواکه وتن له خویندن، هه ر چ که سیک وانه ی ووتبیته وه و یز ماوه یه کى که میش بوو بیت پیشه ی مامۆستایه تى کردبیت، ئه و به ئاسانى هه ستى به م ديارده یه کربوه و بۆی دهرکه رتوه که ژماره یه که قوتابى ناتوان وه که هاوێ فیرخوازه کانى تریان وانه کانى قوتابخانه ره وان بکه ن و تیايدا سه رکه وتن به ده ست به یز و ئه و ده که ن، ئه مه ش خۆی له خۆیدا گرفتیکى تر دروست ده کات، ئه ویش ئه وه یه دوو نیه نۆزیه ی ئه و فیرخوازه دواکه وتوانه له پۆلدا ئازاوه ی نینه وه و ده ست درێژى بکه به سه ر که ل و پهل و که ره سه ته کانى قوتابخانه یان کۆشه گیرى بێ هیوا سه یرى هاوێکاسى ترین بکه ن، یان واز له خویندن به یز و تیکه ل به کۆمه لیکه مندالى وه که خۆیان بین و گروپیکى باخى بوو ده ست درێژى کار پیک به یز.

ئهمانه خرابه کارییه کانى ئه و که سانه ن که له خویندن دراده که و، له به ره وه ی سه رنه که و بوو له بواری خویندندا، ده یه ویت له یواره کانى قوێ ژياندا ئه و سه رکه وتنه ته ره بوو بکاته وه ته نه نه ت ته که ره ات و به یزگه ی چه وتیش بیت. دواکه وتن له خویندن یان گشتى ده بیت (واته فیرخواز له نۆزیه ی واته کاندا ئه و ده که ویت) یان تاییه تى ده بیت (واته فیرخواز له بابه تیک یان دووان سه رکه وتن به ده ست ناهین) دهره حجامى نۆزیه ی تووژینه وه زانسیه کان ئاماره بۆ ئه م خالانه ی حواره وه ده که ن و دايدنه یز به گرنگترین هۆکاره کانى له خویندن دواکه وتن، هۆکاره کانیش بریتین له:

(١) ئه وى و ناسنى زهره کى:

زهره کى به ده ندیه کى پته وى به خویندنه وه هه یه، ئه و فیرخوازه تى پژه ی نهره کيان ئزمه و له کاتى خویندندا کۆسپ و ته که ره ی نۆزبان دیته ریکا له وانه یه ئه و

بىگەن لەخويندن و لەوانەكانى قوتاىخانەدا سەرگەوتن بەدەست نەھىتن، چەندەما نەزمون و تاقىكردنەو ھەيە بۇ پىئوانى رىژەى زىرەكى مرقۇف و بەبەكارەينانى ئەم ماركىشەيە رىژەى زىرەكى دەنۇزىتەو:

تەمەنى ژىرى

رىژەى زىرەكى = $100 \times$ _____

تەمەنى كاتى

ئىنجا ئەگەر رىژەى زىرەكى فىرخواز يەكسان بوو بە (۱۰۰) ئەوكاتە زىرەكىكەى مام ناوەندى دەبىت و ئاسايىيە، بەلام ئەگەر لە (۱۰۰) كەمتر بوو ئەو زىرەكىكەى كەمەو لەمرۇشى ئاسايى كەمتر دەبىت و تروشى دواكەوتن و دەرئەچوون دەبىت لە قوتاىخانە، ھەرۋەھا ھەندىكە جار فىرخواز رىژەى زىرەكىكەى ئاسايىيە، بەلام توانستى تايىيەتى لەپەككە لەبەبەتەكانى خويندندا لاوازە ۋەكە بىركارى يان زمان، يان ھونەر لەبەرئەوھى دەرگەوتوۋە كە مرقۇف لەچەند بوارىكدا كارامەيەو توانستى تايىيەتى خۇى ھەيە، بەلام لەچەند بوارىكى تودا لاوازە، دور نى ئەم ھۆكارەش ھەندىكە جار بېيىتە ھۆى دواكەوتن لەخويندن.

۲) ھۆكارە جەستەيىەكان :

ھەندىكە جار لە ئەنجامى (لاوازى جەستەيى و بوونى كەم و كورنى لەھەستەوەرەكان و نەخۇشى بەردەوام -مزم- و زوۋ ھىلاك بوون و لازازى ئاگادارى و چاوتىبىرىن لەپۇلدا، تروش بوونى فىرخواز بەگرفتى ۋەكە زمان قسى و كىرى...ھند) گرفت بۇ فىرخواز لىروست دەبىتو تروشى دواكەوتنى دەكات و ھەندىكە جاروش لەئەنجامى خۇ باراوردىردن و ھەست كىردن بەكەمى لەپەككە لەئەندامەكانى لەشدا خويندكار لەخويندەكەى دەپچرىخ و تروشى دواكەوتن دەبىت لەوانەكانىدا.

۴) ئەو ھۆكۈمرانلارنىڭ كە پەيۋەندىيان بەغىر خىزانىسى ھەيە:

ھەندىك چار ئىرخىزانى ئەنەجىمى ھەندىك ھۆكۈمرانلار كە پەيۋەندى بەغىر ھەيە ھەيە توۋشى ئىۋاكەۋىتىن ۋە سەرنەكەۋىتىن دەپىت، لەۋانە قەرامۇش كۈندى ۋانەكەنى توتابخانە پىشت گۈڭ خىستىنى بۇ كۈتايى سال، يان بۇ كەنى تاقىكۈندە ھەيە، ئاگانە ۋە بۈيۈن ۋە لازى پالانە بۇ خۈيىندىن لەۋانە پۇلدا، ئەزەنى ئىرخىزانى لەۋارى (سەي كۈندى) ۋە يادىكۈندە ھەيە سەي كۈندى خۇد بەچاۋىكى نىزم ۋە بېۋا ۋە بۈيۈن ۋە پاراۋى ۋە گومان كۈندى لەۋانە ۋە ھەيە تايىبەتى خۇي (القاضى، ۱۹۸۱، ص ۳۹۹-۴۰۴).

۵) خۈيىندىگا:

ھەندىك چار ئىرخىزانى بەرپىسىبارە لەۋاكەۋىتىن ۋە سەرنەكەۋىتىن ئىرخىزانى بەغىر ھەيە ئەگەر بەرنامە ۋە پىروگراممەكەنى گۈنچاۋ ئەپىت بۇ تۈۋانە ۋە مەنى ئىرخىزانى يان مامۇستا كەم تەرخىمى بىكات ۋە سەرنەكەۋىتىن ئەپىت لەۋانەكەيدى ۋە شىۋە ۋە ۋانە روتتە ۋە كەي گۈنچاۋ ئەپىت بۇ بابەت ۋە قۇنغا ئىرخىزانى گەن، يان تۈرە ۋە دەمارگىر تۈندۈ ئىۋىت، ھەندىك چار ئىرخىزانى ۋە دىكتاتۈرى ۋە تەبۋىنى يەكسانى ۋە سۆزۈ خۇشەۋىستى لەۋىنگەي خۈيىندىگا، دەپىتە ھۇي ئىۋاكەۋىتىن.

۶) خىزان:

ئەبۈرى ئىنگەي گۈنچاۋ لەۋار بۇ خۈيىندىن لەۋانە خىزانداۋ سەي كۈندى پىروسىسى بەرپە ۋە ئىپىر كۈندى بەچاۋى سۈكە لەۋاين دىكىۋاۋىكى ئىرخىزانى ۋە تەبۋىنى ھان دانە پىشتىگىرى ۋە دايىن ئەكۈندى پىداۋىستىيەكەنى خۈيىندىن ۋە ھەزەرى ۋە گۈرۈتى شىۋەرى ۋە مۇكارە بۇ ئىۋاكەۋىتىن لەۋانە پۇلدا ۋە پاشە ۋە بۇ دەرىچە ۋە خاۋەن بېۋانە گەن، گۈرۈندىن ئازەزەۋى بۇ خۈيىندىن ۋە خاۋەرى ۋە گۈرۈتى ۋە گۈرۈندى پالانە ۋە ھەيە چارە سەي كۈندى ئەۋ گۈرۈتەنى سەرەۋە دەرمانى دەردى ئىۋاكەۋىتىن.

شەرم كىرىن

شەرم كىرىن بەككە لەو پەشتانەي گەمتر لەدىاردە دەروونىەكانى تر سەردجى كەسانى. چارەدەدى پاكىشاۋە ھەندىكە لەدايكانو ياۋكانو مامۇستايان بەدىاردەيەكى ترسناكى لەقەلم نادەنو ئەۋەتتە گىرنگى پىنادەن، بەلام لەراستىدا ھىچى لەدىاردەكانى تر كەمتر نېو بگرە ھەندىكە جارىش لەوان مەترسى لەسەر بارى دەروونى و كەسايەتى موقۇ زىاترە، كارىگەرى شەرم كاتىكە دەردەكەۋىت كەموقۇ لەئار كۆمەلدا بېتو بېتە خالى سەرىجدان و بابەتى لىدوانو گىتوگۇز كىرىن، واتە ئەگەر تاكە ھەر خۇى بېت يان لەئار كۆپو كۆپۈنەۋەدا بېت و كەس ئاگادارى نەبېتو ئەم نەبېتە مايەى سەرىجدان و لىدوانيان، ئەوا بەھىچ شىۋەيەكە ھەست بەشەرم ئاكاتو بەئاسانىش خۇى دەكات بەئار ھۆلى سېنەمار شاقۇر ئار باراپو شوپنە گىشتىيەكاندا.

بەلام ھەر ئەۋەتتە كەسانى تر چاۋيان بېرە ئەم سەردجى ھەلسو كەۋتەكانيان داو وىستيان لەتەكىدا بگەۋنە گىتوگۇز، ئىتر دونيا بەسەرىدا سەرەو زىر دەبېتو نىشانەكانى شەرم لەسەر سىماۋ ھەلسو كەۋتەدا بەئاسانى ھەست پى دەكرىت كە بىرىتىن لە (سۈرەلگەرانى دەم چاۋ سەر شۇر كىرىنەۋە بىق خوارەۋە لەكاتى قىسە كىرىندا، ئىكە لاۋبىرونى لاقەكانى لەكاتى پۇششتندا، زمان گىرانو تەتەلە كىرىنى، ئىكە لاۋبىرونى بېرەۋش، ئەم و مژاۋى بوونى ھەمور دىاردەكانى چوارەۋە، ھەز كىرىن ھەۋلەدان بىق دەرياز بوورۇ دورۇ كەۋتەۋە لەو شوپىنو كەسانە، ئىتر بەھەرچ شىۋەيەكە بېت). ھەندىكە جار ئەم موقۇ شەرمناۋە ئاچار دەبىنو ھەز دەكەن كە ژيان بەتەنبايى و كۆشەگىرى بەسەر بەرنو خۇيان بەكارىكەۋە خەرىكە دەكەن كە پىۋىستى بەتەنبايى ھەبېتو كەسانى تر بەشدارى تىدا نەكەن و بەردەۋام ھەۋل دەدەن لەكۆپو كۆپۈنەۋە و ئىكە لاۋىو چالاكىە كۆمەلەيە تىەكان دورۇ بگەۋەۋە.

گىرمانى تىدا نىە كۆمەلىك ھۆكارى دەركى و ئاۋەكى كار لەيەكترى دەكەن و ئەم كىرىنە دەروونىە لەلاى موقۇ دەخولقېت، ئىتر گەۋرە بېت يان بچوۋە، لە گىرنگىرىن ھۆكارەكانىش ئەمانەى لاي خوارەۋەن:

(١) بە کەم تۆوی شەرم کردن لە ڕێگەی (پشتگوێ خستنی و سووکایەتی و ڕیسواکردنی) منداڵە وە لە ناو دل و دەروونیدا دەچیندرێ و پەژ لە دواي پۆشیش لە میانەي کالتە پیکردن و گەورەکردنی مەلەکانی و سەر زەنشست و گەیی لێ کردنێ زیاد لە پیویستە وە گەشه دەکات، چونکە منداڵ لە ئەنجامی ئەو جۆرە مامەلاتە وە بۆچوونیکی وای لا دروست دەبێت کە ئەنھا ڕێگاچارە بۆ دەریازبوونی لە سووکایەتی و تازارو ڕیسواکردن، گۆشەگیربوو دوورکەوتنە وە یە لە کەسانی تر تیکە لاو نەبوونیانە، کە ئەمەش خۆی لە خۆیدا دەبێتە مایەي شەرم و ڕاکردن لە خەلکی، بەردەوام بوونی ئەو هەلس و کەوتە گرفتێ دەروونی بۆ منداڵ دروست دەکات و بەرێهەستیکی دەروونی لە تیوان منداڵ و کەسانی تردا دروست دەکات، تا وای لێ دیت تیکە لاو بوون و بینینی کەسانی تر لە نزیکە وە، دەبێتە مایەي خولقاندنی شەرم و ترس و دل ڕاوکێ (قلق).

(٢) داناسی بەرێهەستی ڕێگر لە بەردەم تیکە لاوی بوونی منداڵ لە گەل منداڵان و تاکەکانی تری کۆمەل بە بیانیوی پاراستنی لە پرەوشتی خراب و پارێزگاری کردنێ، چونکە هەر لە سەرەتای ژیاپەرە ئەگەر بارودۆخو دەرەقەنی لە یارو گونجاو بۆ منداڵ نە پرەخستینرا بۆ تیکە لاو بوون و شارەزابوونی ژینگەي کۆمەلایەتی، سەرەنجام منداڵ گۆشەگیر دەبێت و پەڕیز دەبێت و لە داهاقوودا بە زانیاری و شارەزایی کۆمەلایەتی چە کدار نابێت و ئووشی ترس و شەرم و ڕارایی و هەست بە کەمی دەبێت.

(٣) نەبوونی یان لاوازی برۆا بوون بە خۆو سەیرکردنی خود بە چاوی سووکە.

(٤) لاسا کردنە وە ی کەسانی چوار دەور، واکا کاتیکی باوک و دایک و کەسانی تری چوار دەوری منداڵ شەرم دەکەن ئەوا منداڵیش لە ڕێگەي بینین و لاسا کردنە وە ی ئەوانە وە فیری شەرم کردن دەبێت.

(٥) نازیچەدانی تۆوی زیاد لە پیویست بە منداڵ و جێبەجێکردنی هەموو پێداویستێ کانی: چارەسەرکردنی ئەم دیاردەي پیویستە بە نەهیشتنی ئەو هۆکارانەي سەر وە، واتە سووکایەتی پێنەکردنی منداڵ و تازارەدانی و ڕێگە خۆش کردن بۆی، بۆ ئەوەي

تىكەلارنى ئۆزىگە كۆمەلەپ تەپكەنى بېيىت و شارەزايى تەراو لەمارەيەو پەيدا پكات،
مەرۈما تابىت مىندال بەتازدارى بەخىو بىكرىت و گالتەي پى بىكرىت و ھەل كانى بۇ
كەردە بىكرىت، دەبىيت ھەول بىكرىت تۆرى بېوا بەخۇ بوون و پىزگىرتنى خود لەناخىدا
بېچىندى *

ھەر بۇ ئام مەبەستەش (جاردىنر) ى دەروونزان بەرنامەيەكى دانائو بۇ چارەسەركردنى
شەرمى مىندال كە بىرىنچە لەوۋى تابىت ھىچ سزاو ئازىركى ناپىويست ئاراستەي مىندال
بىكرىت، دەتوانىت ھانى مىندال بىكرىت بۇ تىكەلار بوونى كەسانى تر لەپىگە يارىكردنى
لەنەك مىندالانى دراوسى و ئاسيارو خوشكە و برا كە شەرمىيان لى ئاكات، ئوانر ھەول
بىكرىت يەك لەدوۋى يەك ئەو مىندالە ئاسراو دۆستانەي مىندالە شەرمەكە يارىيەكە بەجى
يېلىن و لەجىياتى ئەوان يەك لەدوۋى يەك مىندالانى ئامۇو ئەئاسراو بېيىنرىتە ئاو گۆرەپانى
يارىيەكە جىگەي مىندالە ئاسراوكان بىكرىتە تا وى لى دىت ھەموو چواردەورى مىندالە
شەرمەكە دەبىيت بە كەسانى تۆرى ئەئاسراو، بەم شىۋەيە دەتوانىت چارەسەرى شەرمى
مىندال بىكرىت و ھان بىكرىت بۇ تىكەلار بوون (دىبائە، ص ۲۰۰).

هه‌ست به‌که‌می کردن

هه‌ست به‌که‌می کردن (الشعور بالنقص) دیارده‌یه‌کی دهره‌وویه و ده‌ک چه‌کیکی دره
 لووله وایه، لووله‌یه‌کیان گه‌شه و له‌خرمه‌تی مرقه‌دایه و ده‌بیت به‌پالنه‌رو دایه‌مزی هه‌لس
 و کهوت و بیرکردنه‌وه‌ی بۆ گه‌یشتن به‌ نامانجه‌کانی، به‌لام لووله‌ی دوه‌مه‌یان ترسناک و
 ده‌لاق و درزی گه‌وره ده‌خته که‌سایه‌تی مرقه‌وه، زۆر له‌زانایان سه‌رقالی لیکۆلینه‌وه‌ی
 ئەم دیارده‌یه‌ن، به‌تاییه‌تی زانایانی قوتابخانه‌ی شیتل کردنه‌وه‌ی دهره‌وویه،
 له‌پیشه‌وه‌شیان (فرۆید)ی دامه‌زینه‌ر که‌ له‌و به‌روایه‌دایه (هه‌ست کردن به‌که‌می
 له‌ئه‌نجامی هه‌ست کردن به‌ نه‌به‌کامی و لاوازی و سستی چالاکی ئەندامه‌کانی زاوریه‌وه‌ی
 تاکه‌ تووشی خه‌م و خه‌فه‌ت و ترس و دله‌راوکی ده‌کات و ناچار [من] [الانا] هه‌ولی
 دهره‌خستنه‌وه‌ی ئەو ترس و دله‌راوکی به‌ ده‌دات له‌بوارێ هه‌ستیه‌وه‌ بۆ بوارێ نه‌ستی
 [الاشعور] و له‌ویدا به‌خه‌فه‌و سه‌رکرتکاری ده‌مینیتیه‌وه‌ و دواجاریش ده‌بیته‌ ناوکی
 دروست بوونی گری‌ی که‌می [عقدة النفس] (مکبراید، ص ۸)

به‌لام (ئه‌دله‌ر) لیکدانه‌وه‌ی جیاوازی له‌فرۆید بۆ ئەو دیارده‌یه‌ هه‌یه. (ئه‌دله‌ر) له‌و
 به‌روایه‌دایه که‌ مرقف هه‌ر له‌چرکه‌ی به‌که‌می له‌دایکه‌ بوونیه‌وه، ناماده‌باشی بۆ دیارده‌ی
 هه‌ست کردن به‌که‌می هه‌یه و پێژ له‌دوای پۆزیش له‌ئه‌نجامی خۆ به‌راوردکردن به‌که‌سای
 تر چه‌که‌ره ده‌کات و سال له‌دوای سالیش سه‌وز ده‌بیت و بوارێ دهره‌وویه مرقف داگیر
 ده‌کات.

(ئه‌دله‌ر) له‌و به‌روایه‌دایه (که‌ هه‌ست کردن به‌که‌می به‌که‌م جار له‌پریگه‌ی نو‌فستانی و که‌م
 و کورتی هه‌سته‌یه‌یه‌وه - شه‌لی، گویری، لالی، خیلی، زۆر قه‌له‌و یان لاوا، زۆر دریزی یان
 کورت، ناریکی له‌ئه‌ندامه‌کانی له‌ش - سه‌ره‌له‌ده‌دات و پال به‌ تاکه‌وه ده‌بیت و ده‌یخاته
 جورله بۆ ئەوه‌ی ئەم که‌م و کورتیه‌ پر مکه‌ته‌وه‌ و دواجاریش به‌ره‌راوانتر ده‌بیت و هه‌موو
 تاکه‌کانی کۆمه‌ل ده‌گریته‌وه‌ و له‌بوارێ چه‌سته‌یی ده‌رده‌چیت و ده‌په‌ریته‌وه‌ سنووری که‌م

و کورنی و منعی ناستی پۆشنجیری و کۆمه لایه تی و ئابووری و پامیاری و... هتد، نووستانیش له و لایه نانه دا تاکه هه ر تووشی هه ست کردن به که می دهکات (مری، ص ۶). واته هه ست کردن به که می گشتییه و له لای هه موو که سیکه هه یه به بزوینه ری ره وشنی مرقف بۆ گه یشتن به ترۆپکی نه فراندن و به رهه م هه تان له یه کیکه له بواریه کانی ژیا نده دانه نریت و نه و سه رکه رتن و نه فراندنه ده بیت به دهرمانی ساریژکرینی نه و دیارده و له ریگه ی له بریخستنه وه (الحمیض) نه و که سه له و هه ست و خه م و خه فه ت و ئازاری هه ست کردن به که میه پزگاری ده بیت و قهره بووی به و سه رکه رتنانه ده دانه وه، وه که چون (دیمرستی نی گریکی توانی له نه نجاسی نووستانی زمانیه وه بیت به که وره نرین کرونه بیژر بینهو فیش توانی قهره بووی که رییه که ی به به رهه م هه تانی پاشترین سه مفونیای جیهانی، بداته وه) (غنیم، ص ۵۴)

وه که له سه ره تاره باس مان کرد، هه ست کردن به که می چه کیکه نور لووله یه واته خیرشه و هه ندیکه جاریش شه ره، به لام نه وه ی شایانی باسکردن بیت نه وه یه که ژینگه ی خیرانی و کۆمه لایه تی زامن و به رپر سیاره له هه لیزاردنی خیرو شه ری نه و دیارده ده روو نیه، واتا نه گه ر ژینگه ی خیرانی و کۆمه لایه تی مرقف ئاسایی بیت و پپ بیت له پزگرتن و ئاسایش و دل نیایی و هاندان و پیداو یستییه کانی ژیا ن و ئامپزه کانی سه رکه وین له خزمه تی مرقفا بن، نه و نه و کاته هه ست کردن به که می لایه نه خیره که وه ره ده گریت و ده بیت به هه وینی سه رکه و تنه کانی و له یه کیکه له گۆره پانه کانی ژیا نده هه و خه یال و ئاوانه کانی ده هه ییتیه دی وه که چون ناوداران و شوپه سوارانی وه که (بینهو ف، دیمرستین، هیلین کیلر، ته ها حسین) و سه ده ها مرقفی تریش توانیان هه رییه که له گۆره پانی خویدا سه رکه و تن به ده ست به یینی.

به لام نه گه ر ژینگه ی خیرانی و کۆمه لایه تی دژوارو پپ له کاره سات و ترس و خه م و خه نه سو دله راوکئی بیت و هه ندال نازدار مان بیژرا و پشت گوی خرا و په رده رده کرلو به رده وام سزا و نازدارا و سوکایه تی پیکرا و له ترخو به های که م کرایه وه نه و نه و کاته

هەست کردن بە کەمیە کە دەبێت بە پەشماریکە و لەگەردانی ئەو مرقفە دەتانی و بارەر
 (لاساری و سەرکێشی و قوماڕکردن، گۆشەگیری، مشروب خواردنەوه، خۆ کوشتن،
 پەشبینی، ژیان لەخەو و خەیاڵدا) ی دەبات و زۆر دیاردە ی دزیوی وەک خۆ دەرخستن،
 لەخۆبایی بوون، لوت بەرزی، گرنگی دان بە پەرواڵەت سەردەردەهینی و بەردەوام بوونی
 ئەو بارودۆخەش دەبێتە هۆی ئەوەی وودە وودە ئەو قەس و خەم و خەفەتی هەست
 کردن بە کەمیە بگۆزێتەوه بۆ سەردابی نەستی و بەخەنە کراری لەوچ بێنیتەرە
 گریی کەمی لێ سەوز بێت) (زەهر، ص ۲۴۵).

دنیای دموونی
راو مرگرتنی منداڤ
هەر منداڤه و جیهانی تاییه ت به خوی ههیه
یاریکردن و گه شهی کومه لایه تی
هۆگری
ناخۆشی نیوان دایک و باوک
سایکو دراما
چالاکیه هونه ری و وهرزشیه کان
منداڤ و پشت به ستنی به که سانی تر
منداڤ و له شیرپرینه وه

دنيايي د مروونی

په کله پيداويستی مروونی مړۍ نه من و ناسايش و دنياييېو زور گرنه بۇ مړۍ و
کوله که و برېږي پشتي دروستی مروونی مړۍ، نه و مړۍ هدی هدیست به ناسايش و
دنيايي مروونی نه کات، به هيچ شيوه يه ک نابيت به مړۍ ځيکي داهيتنر، له بهر نه وه داين
کردنی ناسايش و دنيايي مروونی زور پيوسته بۇ تاکه کانی کومه ل. مېهست له دنيايي
و ناسايشی مروونی (الامن النفسی) نه وه يه که تاک له و ژينگه يه که تيادا د مړی هدیست
به دنيايي و نارامی مروونی بکات و نه وه دنيا بېت که که س دهست درېږي ناکاته سر
سرو مال و شهرت و کهرامه تي و ژيانی پاريزراوه و ناکه ویتته بهر هه پشه و توقاندن و
چا ولی سور کردنه وه.

ناسايش و دنيايي مروونی له خيزانه وه دهست پيداکات، دهبيت باوک و دايک
که سانی دل نهرم و به به زه يی بن و مندان له باوه شياندا هدیست به دنيايي و نارامی بکات
و نابيت توندوتیږي و ليدان له گهل منداندا به کار بهيتن و له سهر هدیس و که و ته کانين
سزايان بدن، چونکه ليدان و توندوتیږي بهر دموام باری مروونی مندان نالوز دهکات و
تووشی زور گير وگرفتې مروونی و کومه لایه تي دهکات. مندان زيرک و بليمهت زور
دهوونی و پرسيار دهکات و به جوړه ها شيوان گوزارشت له بېرو باومېرو حېزو نارم زووه کانی
دهکات، نينجا بۇ نه وه تواناو به هرکانی مندان زينده به چال نه بيت نه وه زور پيوسته
که دايک و باوک به سينگيکي فراوانه وه پيشوازی له و ډاو بۇ چوون و حېزو نارم زووانه ي
مندان کانين بکدن و سووکا يه تيان پي نه کدن و ناو و ناتوره ي ناشيرينيان بۇ نه دوزنه وه
هه له کانين بۇ گوره نه کدن، چونکه نه و جوړه مامه لانه ي سهرمه باری مروونی مندان
نالوز دهکات و تووشی ترس و دله ډاوکي بهر دموامی دهکات.

دنيايي مروونی قوتابخانه ش هيچي له ماله وه که متر نييه، له بهر نه وه زور
پيوسته که به ډيوه به رو ماموستايانی قوتابخانه ش له لای خويانه وه هه ولی نه وه بدن که

قوتابى لە قوتابخانە ھەست بە ئارامى و دۇنيايى دەروونى بکات، مامۇستا باوكى دووھەمى قوتابىيەو ھىچى ئەرۆلى باوك كەمتر نىيە نەگەر زىاتر نەبىت، ئەبەر ئەو دەبىت مامۇستا بە يەك چاوسەيرى ھەموو قوتابىيەكان بکات و ھەندىك شتى لاوھى وەك (دەولەمەندى، جل و بەرگى جوان، پۈالەت و دىوى دەروونى قوتابى، بىرو باومرى سىياسى و ئايىنى، چىن و توڭزى كۆمەلەيتى، ناوچەگەرى ... قاد) كارى تىنەكات و واى ئىنەكەن كە جىوازي لەنيوان قوتابىيەكاندا بکات.

ھەروھە نايىت مامۇستا بە پىرسىارى لاوھى و سەيرى قوتابىيان بىزارو توورە بىت، چونكە كارىكى ئاسايىە كە ھەندىك جار قوتابى زىرەك و داھىنەر پىرسىارى سەيرو سەمەرو كوت و پىر دەكات كە لەوانەيە مامۇستا چاومروانى نەكات و وەلامى پىنەبى، ئا لەم كاتانەدا دەبىت سنگى قراوان و دلى گەورە بىت و لەنرخى ئەو جوورە قوتابىيانە كەم نەكاتەوو پىرسىارەكانىيان بە ھەرپشەو سەرمپۆلى دانەنەت، كەواتە دەبىت قوتابى لە قوتابخانە ھەست بە ئارامى و دۇنيايى دەروونى بکات و ئەمامۇستاو بەرپۆبەرو ھاوپى قوتابىيەكانى دۇنيابىت و ھەست بە ھەرپشەو ترس و دەرپاوكى و خەفەت نەكات،

بەھەمان شىوھش دەبىت (فەرمانبەر لە فەرمانگەكەى، كرىكار لەكارگەكەى، سەرباز لەسەربازگەكەى، تاك لەناو كۆمەتەكەى) ھەست بە دۇنيايى بکات و كەسان و دام و دەزگا كۆمەلەيتىيەكان بە دوست و ھاوپشتى خۆى بزانىت و ترسى ئەوھى نەبىت كە لەسەر بىروباوھرو راو بو چوونەكانى سزا دەدرىت و ئەو ھەستەشى لە لا دروست نەبىت كە كەسىكى بىزاروو بى نرخ و پشت گوى خراو، بە پىنچەوانەو بەرواى بەخۆى ھەبىت و بە چاوى گومان و سووك سەيرى خۆى نەكات، ئەگەر كۆمەل و دام و دەزگاكانى توانيان ئەو ژىنگە پىر لە ئارامى و دۇنيايىە بو تاکەكانىيان دابىن بکەن و پىنداويستىيەكانى گەشەکردنى ئاسايى و دروستى دەروونىيان بو دەستەبەر بکەن و كەش و ھەواى دىموكراسى و رادىرېرېنى ئازادىيان بو بخولقېنى، ئەوھ بىنگومان ئەو كۆمەتە كۆمەتېكى بەختەومر دەبىت و تاکەكانىشى كەسانى سووڭەخش و كامەران و داھىنەر دەبن و پاشەبۇژىكى رووناك و بەختەومر چاومروانىيان دەكات، نىنجا ھەر كەسىك بەشدارى لە سازدانى ئەو كەش و ھەوايەدا بکات، ئەوا گىرەو بە نرخەكەى مېژوو دەباتەو.

ڊاومرگرتني منڊال

به پئي (بهندي) (۱۲) له ڀيڪه و تنامه ي مافه ڪاني منڊال، (دهبیت دولت و دام و دمڱا ڪومه لایه تیه کان بارودوخی گونجاو بؤ ڊاومرگرتني منڊال له هه موو نهو شتانه ي ڪه په یوه منڊلداره به منڊاله وه، بره خستين). ڪه واته يه ڪيک له مافه ڪاني منڊال نه وه يه ڪه گوئي لينگيري و بواي ڊاومرپرپني بدریشتي، چونکه نهو مافه دهبیت به بنه ما بؤ پته و ڪردني ڪه سايه تي منڊال و خولقاندني ژينگه ي گونجاو بؤ گه شه ڪردني ناسايي. خيزان يه ڪيکه لهو دامه زراوه ڪومه لایه تیه گرنگانه ي ڪه ده توانیت بهو ڪاره هه لبستيت و ڀاي منڊاله ڪاني لهو شتانه ي ڪه په یوه منڊلدارن پيڻانه وه و مرپرگري.

(بؤ نمونه) زور گرنگه ڪه ڪاتيک دايک و باوک جل و بهرگ و ڪه لوپه لي قوتا بخانه و ناومال بؤ منڊال دمڪرن، ڀاي منڊاله ڪه يان و مرپرگرن و بزائن چ جوړه جل و بهرگ و جانتا و ڪه رسته يه ڪي به دل، چونکه نهو ڀنگ و جوړانه ي منڊال جهزيان لينده ڪات مهرج نييه نيهمي گه وړه حهزي ئي بکه ين، له بهر نه وه نابيت دايک و باوک راسته و خؤ بچن به ڦاره زووي خويان چيسان به دل بوو بيڪرن و بؤ منڊالي بهيئنه وه، چونکه له واته يه به دلي نه بپيت، نيتر له وکاته يان دهبیت به زور منڊاله ڪه ناچار بکريت ڪه پئي ي رازي بيت يان دووباره بيگه ڀيئنه و مو هي تر بکرن، ڪه هه ردو و ڀيگه چارمکه له به رڙموه ندي منڊال و خيزان نييه.

هه روهه ڊاومرگرتني منڊال له ڪاتي (گه ڀان و سهرداني شوينه ڪان و ديار ي ڪردني جوړي خواردن و خوار دنه و مو يري ڪردن و نهو هاو ڀيئانه ي ڪه منڊال ياري يان له گه ڏن ده ڪات) زور پيويسته و له به رڙموه ندي منڊال و دروستي دمرووني هتي، له لایه ڪي تریشه وه نابيت خيزان خشته ي تاييه تي (به بئ ڊاومرگرتني منڊال) بؤ ڪاتي ناخواردن و خه و تن و هه لسان و ياري ڪردني منڊاله ڪاني دابنيت چونکه نهو هه شيوازي ڪي ديکتا توڙيانه يه و پنيش ڪردني مافه ڪاني منڊاله، هه روهه ڊاومرگرتني منڊال (له جوړي نهو ياري يانه ي ڪه

جەزىيان ئى دەكات يان ئەو شتانەي كە جەز بە خوتىندەنەوديان يان ئەو بەرنامەو
پروگراممەي كە جەز بە بىستىن و بىننىيان دەكات (زۇر پىنويستە.

بەلام نەمەش ئەو نەگەيەنى كە مندان بە ئارەزووى خۇي چى دەوى بىكات، بەئكو
ماناي نەوئەيە كە باو بۇ چوون و جەزوو ئارەزووى مندان لە ھەموو ئەو شتانەي كە
پەيوەندىيان بە ئەومو ھەيە لەبەر چاو دەگىرى بەلام نەگەر كاتىك داواي شتىكى كە
زىانبەخشە يان گونجاو دوست نىيە بۇي ئالەو كاتەدا لە رىگەي گەت و گۇو دىالوگەو
مندانە كە بازى دەكرىت و راستىيەكانى بۇ پوون دەكرىتەو، ھەرودەها زۇر پىنويستە كە لە
قوتابخانە و ھەموو دام و دىزگا كۆمەلەيەتتەكانى تر ھەمان شىوازى پىشوو لەبەر چاو
بگىرى و پاي مندان لە ھەموو ئەو شتانە و مەرىگىرى كە پەيوەندى راستەوخويان بە زىيان و
چارەنوسى مندانەو ھەيە لەناو قوتابخانەو كۆمەل

ھەر بە پىنى ئەو (بەندى) (۱۲) ھەيە دەبىت لە دادگاش باو بۇ چوونى مندان لەو كىشانەي
كە پەيوەندىيان بە ئەومو ھەيە و مەرىگىرى، نەگەر خۇشى ئەو توانايەي نەبوو ئەو دەبىت
كەستىكى تر لە جىياتى ئەو بەو كارە ھەبىستىت، بەتايەتەش لەكاتى تەلاق و لىك
جىابوونەوئى ئن و مىردو پاشەپۇژى مندان. لە راستىدا پەوەرگرتلى مندان ئەو شتانەي كە
پەيوەندىيان بە ئەومو ھەيە زۇر پىنويستەو سوودو قازانجى زۇرى ھەيە ئەوانە :-

- ۱- ھەر چ بىرپارىك مندان (بە پىنى تواناي خۇي) بەشدارى تىدا بكات، ئەو
سەرگەوتن بەدەست دەھىنى و مندان جىنبەجىنى دەكات.
- ۲- لەرىگەيەو مندان ھىرى گىيانى دىموكراسى و گەت و گۇو راگۇرىنەو دەكرىت و لە
شىوازەكانى دىكتاتورى و كە ئەگايى و خۇسە پاندىن و شەرخوازي دور دەخرىتەو.
- ۳- مندان ھەست بە بوونى خۇي دەكات و بىرواي بە خۇي دەبىت
- ۴- مندان لە زۇر گەرتى دەروونى و كۆمەلەيەتتى دور دەخرىتەو ئە پاشەپۇژا نەرىش
بە ھەمان شىواز مندان و قوتايىيەكانى خۇي پەروەردە دەكات

۵- دەپىتە ھۆى چاندلى تۈۋى ھاۋكارى و تەبائى و بىرۋابۈۈن بە كەسانى چۈرۈر
دۈۈر كەۋتەۋە ئە گۈشەگىرى و دۈۈرە پەرىزى.

نېنجا بۇنەۋەى مىدالەكانمان كەسايەتپپەكى سەركەۋتۈۋىيان ھەبىت و بىن بە
كەسانى داھىنەرو سوۋدبەخس، ئەۋا زۇر پىنۈستە كە پاۋ بۇچۈۈنەكانىيان ۋەرىگىز و
ئەۋماھىيان بېپەش ئەكەين.

هر مندالو جيهاني تايه تي خوي هديه

مندالانې هه موو جيهان له لايه تي جهسته يي و نه ندامبيده و هك يهك وان و جياوازي نه و تو له نيوانياندا نيبه، به لام له هه موو جيهان دوو مندالي و هك يهك نادوزي ته وه كه له لايه تي ژيري و د پرووني و كومه لايه تي و هك يهك و ابن ته نانه ت نه گهر جمك و دووانه ش بن

نينجا نه گهر بمانه و نيت له مامه له كردنمان له تهك منداله كانماندا سر كه و توو بين، نه و زور پيښيسته كه ده چاوي نه م خالانه ي خوار وه بكه يي:-

۱- ناييت به يهك چاو سه يري هه موو منداله كانمان بكه يي، به كو ده بيت ده چاوي جياوازي تاكايه تي (الفروق الفردية) بكه يي. بو نمونه هه لايه كي گوره دمكه يي نه گهر پيش بيني نه وه له منداله كانمان بكه يي كه ده بيت هه موويان و هك يهك خويندن ته و او بكه يي يان نمر كانيان و هك يهك بيت، له بهر نه و مي توانست و زيركي منداله كانمان هه موويان و هك يهك نين. له وانه يه يه كيكيان له خويندنې نه كادي مي و زانستيدا سر كه و توو بيت، به لام نه و يتر يان له خويندنې پيشه يي يان هونه ريده سر كه و توو و سيه ميشيان له بواري كومه لايه تي يان و نژميده سر كه و توو، كه واته نه ركي سره كي دايك و باوك و ماموستايه كه نه و بواره بندوزي ته وه كه منداله كانيان تيايدا سر كه و توو يي.

۲- جياوازي زور له نيوان هه سته و مرو توانسته جهسته يي ده كاني مندالاندا هديه، بو نمونه هه نديك مندال هه سته و مري بينينيان له هه سته و مري بيستنيان به هيژ تره، به لام هه نديكي تر له كاري دمستي و په نجه كانياندا چالاكن، له بهر نه وه زور پيښيسته به پي تواناي خوي مامه له ي نه گهر بكه يي و داواي شتيكي نينه كه يي كه له توانايدا نه بيت جينه جيني بكات.

۳- لەلايەنى كۆمەلەيتىشەۋە جياۋازىيەكى زۇر لەنىۋان مىندالاندا ھەيە بۇ نەۋىنە ھەندىك لە مىندالان زۇر كۆمەلەيتەتى و كراۋەن، لەبەرەنلەر ئەۋەش ھەندىك لە مىندالان زۇر گۆشەگىرە دوۋرە پەرىزەن، سەرەپاي ئەۋەش زۇرەي مىندالان دىكەۋەنە نىۋان ئەۋەش دوۋرە مىندالەۋە. لىنجا ئەگەر بىمانەۋىت لە لاىەنى كۆمەلەيتەۋە سەرگەۋتۈۋە يىن، ئەۋەش دەپىت بە جۇرىك مامە ئەگەر مىندالەكانمان بىكەين كە ئەگەر بارى دەۋۋىنى و جۇرى كەسايەتى بىگۈنچىت

۴- بىگۈمان مىندالان لە لاىەنى ھەلچۈۋىشەۋە جياۋازىن و ھەندىكىان زۇۋ ھەلەچەن و بە ئاسانى توۋرە دىتەنگ و بىزار دەپن، بەلام ھەندىكى تىران زۇر دىتەنگ ھەلەچەن و بە ئاسانى توۋرە دىتەنگ ئابن لە راستىدا ھەلچۈۋى مىندالان بىنەماي قىيۇلۇۋى و بۇماۋىي خۇي ھەيەۋ دايك و باۋك ھەر لە مىندالەيەۋە ھەست بەۋ راستىيە دىكەن، بۇ نەۋىنە ھەندىك لە مىندالان ھەر لە مىندالەيەۋە زۇر دىگىرەن و زۇۋ توۋرە دەپن و زۇرەي جار لەبارىكى دەۋۋىنى ئالۇزدا دىزىن، بەلام ھەندىكى تىران ھەر لەكاتى لەدايك بىۋەتەۋە سىت و بى دىتەن و زۇر بە زەھەت ھەلەچەن لەبەر ئەۋەش زۇر گىرەنگە لەكاتى پەرەدەكردندا رەچاۋى مەزاج و ھەلچۈۋەكانى مىندال بىگىت، بۇنەۋى لە مامە ئەكردەنماندا سەرگەۋتۈۋە يىن.

۵- ھەرۋەھا ھەزۋو ئارەزۋى ھەمۋو مىندالان ۋەك يەك نىن، لەبەر ئەۋەش ئەگەر بىمانەۋىت يارى يان جل و بەرگ بۇ مىندالەكانمان بىكەين، ئەۋەش زۇر پىۋىستە كە رەچاۋى ھەزۋو ئارەزۋەكانىان بىكەين، ھەزىيان ئەچ رەنگ و شىۋەۋە يارىيەكە يان ھەز بە سەردانى چ جىگاۋ شىۋىنىك دىكەن، ئەۋەش پىۋىستە بۇيان جىبەجى بىكەين، چۈنكە رەچاۋەكردنى ھەزۋو ئارەزۋەكان فاكىتەرى سەرمكى دروستى دەۋۋىنى مىندالەكانمان. بىگۈمان ئەۋەش دايك و باۋك و مامۇستايەنى رەچاۋى جياۋازىيەكانى نىۋان مىندالەكان دىكەن و بە يىنى ئواناكانىان مامەندىان ئەگەر دىكەن، ئەۋەش سەرگەۋتۈۋە گەۋرە بەدەست دەپىتن و نەۋەيەكى بەختەۋەرو دەۋۋىن دروست بەرەم دەپىتن

ياريكردن و گەشە كوردنى كۆمە لايەتى

يەككە لەو شىوازەنى كە منداڭ لەرنگە يەو شەرزى كۆمە لەكەى دەبىت ياريكردن و گەشە منداڭ، چونكە منداڭ لەرنگەى ياريكردنەو لەم زانىارى و شەرزىيەنى لاي خوارىو دەست دەكەوئىت :-

۱- نيزام و سىستىمى رىك خستنى شتەكان / بۇ نموونە كاتىك منداڭ يارى بە كەل و پەلى جوراوجور دەكات و داوى ئەو فېر دەكرىت كە پاش تەواو بوونى يارييەكە، كەل و پەلەكان بۇ جىگەى تاييەتى خويان بگە رىئىتەوومو وەك خوى بە رىك و پىكى دايان بىتەوومو بەردەوام بوونى ئەم جورە چالاكىو چەندجار دووبارە بوونەوئى و پاداشت كردن و ھاندانى منداڭ لەسەرى دەبىتە ھوى ئەوئى كە منداڭ لە داھاتوودا قىرى نيزام و رىكخستنى كەل و پەل و كەردەستەكانى رىنگەكەى بىت.

۲- قىرىبوونى دەستەواژمو رستەو وشەى گونجاي / دەتوانرىت لە رىگەى ياريكردنەو منداڭ قىرى زور رەشت و رستەو وشەى جوان و كۆمە لايەتى بكرىت، بۇ نموونە كاتىك يارىيەك لە يەككە وەردەگرىت يان ئىشى پى ئى نامىنى، دەتوانىن منداڭ قىرىكەين كە بە منداڭكەى ھاوئى ئى پەلى (سوپاس، ھەرموو) يان كاتىك ھەلەيدەك دەكات و بە ناھەق يارى لە منداڭكى تر دەستىنى يان ئى ئى تىك دەدات، ئەوا دەتوانىن قىرى بگەين كە داوى ئى بووردنى ئى بكات و پى پەلى (بەداخەو، بىم بوورە، ئەمزانى، خوم بووت چاك دەكەمەو، يان رىكى دەخەمەو).

۳- شەرزىبوونى داب و نەرىت و بەھى كۆمە لايەتى / منداڭ لە رىگەى ياريكردنەو دەتوانىت زور لە بەھى داب و نەرىتە كۆمە لايەتتەكان قىر بىت، لەوانە، ھاوکارى، سلاوكرەن، خودا، ھافىزى، بەخىرەھاتن، رەچاوكردنى مەرجەكانى ياريكردن، بەزەبى

ھاتتە بە كەسنى تىردا، پىزگىرتنى گەورە، چاۋەرپوانكرىنى تۆرە، پارى بۈۈن بەسەر
نەكەرتىن و دووبارە ھەۋلىدان و كۆلنەدان... ھتە).

ئىنجا بۇ ئەۋەى مىندالەكەنمان لە چالاكى يارىكرىن بىنەش نەبن، ئەۋا زۇر پىنۈستە
كە لەۋا خىزان و باخچەى ساۋايان جىگاو كەرەستەى گونجاۋى يارىكرىنمان بۇ داپىن
بەكەين و قىزى نىزام و چۈنەتەى يارىكرىننى راستيان بەكەين.

مىندال ئەتەمەنى پىش چۈۈتە قوتابخانە، كەسىكە كەۋا ھەست دەكات ئەۋ چەق و
ناۋەندى ئەم جىھانەيەۋ ھەموو كەسەكانى تر ئەچۈار دەۋرى ئەۋ دەخوولتەۋەۋ دەپىت
جەزۋەئارەزۋەكانى ئەۋ تىز بەكەن، واتە ناكۈمەلەيەتەۋ بەردەۋام خەرىكى خۈيەتى و
ھەر بىر ئە خۈى دەكاتەۋە، ئىنجا ئا ئەم قۇناغەدا يارىكرىن يەككىكە ئەۋ شىۋازانەى كە
دەتۋانىت مىندال ئەۋ جىھانە تەسك و تەنبايەى دەپىنەى و بە كۈمەلەكەى ئاشنا بەكات،
ئەبەرئەۋە زۇر پىنۈستە كە دايك و بلوك و مامۇستەى باخچەى ساۋايان مىندالان لەسەر
يلىرى كىردن بە كۈمەلەل ھانبدەن و بۋارى گەت و گزۋ پادەربىرپىنمان بۇ بىرەخسىنن، بۇ ئەۋەى لە
پىكەى ئەۋ يارىكرىننە بە كۈمەلەلەۋە پۇژ لە دۋاى پۇژ تۋۋى گىيانى ھاۋكارى و كۈمەك كىردن
و پىزگىرتنى كەسنى تر لەناغى مىندالدا بېچىنن.

كارىكى ئاسايىيە كە مىندالان ئە كاتى يارىكرىدندا شەپ دەكەن و ئازارى يەكەترى دەمەن
ئەبەر ئەۋەى تۋرەى مىندالانى قۇناغى پىش چۈۈتە قوتابخانە خۇ پەرستەن و جەز دەكەن
تەنھا يارىكەكان و كەل و پەلەكان ھەر بۇ خۇيان بىت، يەلام دەپىت دايك و بلوك و
مامۇستا ئەۋ شەپ كىردن و ناخۇشيانەى مىندال بۇ گەشەكرىنى كۈمەلەيەتى و بەرئەۋەندى
مىندالەكان بىقۇزئەۋەۋ ئەپىكەيەۋە مىندالەكان قىزى ئەۋە بەكەن، كە ھەموو مىندالنىك مالى
ئەۋەى ھەيە كە يارى بەكات و ئابىت يەك مىندال بە تەنھا ھەموو يارىيەكان زەۋت بەكات و
پىنۈستە بە تۆرە يارى بە كەرەستەۋ كەل و پەلەكان بەكرىت و ھەر جارەى يەككىك بەكارى
بەپىنن، ھەروەھا مامۇستا دەتۋانىت باسى خراپى و زىيانەكانى شەپ ئازادەنى كەسنى تر

بۇ مىندالان پۈۈن بىكەتەۋەۋە قىرى ئەۋەتەن بىكەت كە ئەجىياتى شەۋر ئازاردانى يەككىرى
دەتۈۈنن بە قىسەي خۇش و گەت و گۈۋ راگۈرپىنەۋە چارسەرى گىرەتەكان بىكەن و ئەگەرنەۋان
نەيانتۈۈنى چارسەرى گىرەتەكانى خۇيان بىكەن، ئەۋا پىۋىستە داۋاي يارمەتى ئە
مامۇستەۋ دايىك و باۋك و كەسانى گەۋرەي چۈۋرەۋر بىكەت.

ھەرچەندە ئەم قۇناغەدا كەمىك زەخمەتە مىندال قىرى گەت و گۈۋ راگۈرپىنەۋە بىكەت
بەلام دەتۈۈنرەت بىنەماكانى ئەۋ شىۋازە ئەناغى مىندالدا بىچىندىرى و بۇ قۇناغى سەرەتايى
نامادەبىكەرى و ھەۋلى پىۋىستى ئەگەن بىدەرى، كە ئەۋەش دەپىتە ھۈي ئەۋەي كە ئە كاتى
چارسەرىكەرنى گىرەتەكانى مىندال قىرى شىۋازى دىمۇكراسى و ئاشتى خۋازانە بىكەت.

پەيۋەندى نىۋان مىندال ۋ دايك ۋ باوك (ھۆگرى)

كارىكى ئاسايىپ كە مىندال ھۆگرى ئەۋ كەسانە بېيت كە ئە سەرەتاي ژيانەۋە و گرنگى
پىندەمدىن ۋ پىنداۋىستىيە گرنگەكانى ژيانى بۇ دايىن دەكەن، ئاشكراشە يەكەم كەس كە
مىندال پەيۋەندى ئەگەلى دادەنيت دايكە، ئەبەرنەۋە دەيىنىن زۇرەي زۇرى مىندالان ھەر
لەسەرەتاي ژيانەۋە ھۆگرى دايكىيان دەبن ۋ نايانەۋىت يەك بىست لىيان دوور بىكەۋنەۋە،
ئەگەر بىت ۋ دايكىيان بەجىيان بەيلىن ئەۋا دەست بەگرىيان ۋ ھاۋار دەكەن ۋ تا دايكىيان
ئەگەر ئىتەۋمو ئەباۋەشيان ئەكەن ئەۋا زەحمەتە ژىر بىنەۋە ئەم پەيۋەندىيە بەھىزى
نىۋان دايك ۋ باوك ۋ مىندال پىي دەگوتىت ھۆگرى (تەلق) مىندال كۆمەللىك پىنداۋىستى
گرنگى ھەيە ئەۋانە (شېر خاۋەن، يارىكرەن، خاۋىن كەرنەۋە، ئەباۋەش گرنگى،
لاۋاندەۋە ... ھتە).

ئىنجا ئەۋ كەسەي ئەم پىنداۋىستىيە بۇ مىندال دايىن بىكات ئەۋا دەيىتە سەرچاۋى
خۇشى و گرنگى مىندال ۋ ھەردەم مىندال ئەنزىكىيەۋە ھەست بە ئارامى ۋ دىئىيى دەكات ۋ بە
ئاسايىش دەيىنسىتەۋە. دەرنە نىجامى توۋىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە
مىندال ئە تەمەنى چۈار يان پىنچ مانگىيەۋە دەتۋانىت جىۋاۋازى ئە نىۋان ئەۋ كەسانەي كە
خەمەت ۋ چاۋدىرى دەكەن ۋ ئەۋانەي كە خەمەتى ئاكەن ۋ بىگانە ۋ نامۇن، بىكات ۋ بەھىچ
شىۋەيەك رىگا بە كەسە نامۇنە ناسراۋەكان ئادەت كە ئەباۋەشى بىگرن ۋ بىلاۋىنەۋە بەلام
بە پىنچەۋانەۋە بەباۋەشى گەرم ۋ لاۋاندەۋەي كەسانى ئاسىياۋ ۋ نىزىكى كامەران ۋ دىئاد
دەيىت ۋ بە دەنگ ۋ رەنگ ۋ بىيىنى ئەۋان ژىر دەيىتەۋە تىرس ۋ خەم ۋ خەفەتەكانى
دەپۋىتەۋە.

شايدى ئامازە پىنكرەنە ھۆگرى ۋ پەيۋەندى پتەۋى مىندال ئەگەن دايك ۋ باوك ۋ
كەسانى زۇرنىزىكى، سىن خاسىيەتى سەرەكى ھەيە كە ئەمانەن: -

۱- مىندال ئەكەتلى يارىكردن و يىزاري و ترس و دلەپاوكى و برسىتى و نازار بەزورى بۇ
پى ئەوانە دەچىت كە ھۆگريانە و پەيوەندى ئەگەلىيان بەھىزە

۲- بەزورى مىندال ئەسەر دەستى ئەو كەسانە ژىر دەبىتەومو نازارەكانى كەمتر
دەبىتەومو ھەست بە نارامى دەمكات كە ھۆگريانە و ئاشنايەتلى ئەگەلىيان بەھىزە.

۳- مىندال بەھىچ شىۋەيەك ئەناو ئەو كەسانە كە ھۆگريانە ھەست بە ترس و
دلەپاوكى و نازەھەتلى ناكات، بە پىچەوانەو ئەناوياندا ھەست بە نارامى و دلتىيالى
دەمكات.

يىگومان ھۆگري و پەيوەندى پتەوى نىوان مىندال و دايك و باوك ھەر ئەخۇيەو دەروست
نايت و پىۋىستى بەكەش و ھەواو ژىنگەي تايىتە ھەيەو پىۋىستى خۇي ھەيە، وەك
دەردەكەويت دوو پىۋىستى گىرگە ئە دەروست كردن و سەرھەلدانى ھۆگري بەرپىسيان كە
ئەوانىش بىرىتىن ئە ۴-

۱- كارلىككردن و پەيوەندى بەردەوامى نىوان مىندال و ئەو كەسانە كە خىزمەت و
چاۋدىرى دەكەن.

۲- دۇزىنەو پىۋىستى پەيوەندى ئە نىوان تىركردنى ھەزو نازەرو پىداۋىستىيەكانى
مىندال و پىۋىستى كەسانى تر، واتە مىندال ئەو ھەست و بىروپاومەي ئە لا دەروست دەبىت كە
پىۋىستى و نامادەباشى ئەو كەسانە بەرپىسيان ئە تىركردنى ھەزو پىداۋىستىيەكانى ئە
لايەك و رىزگار پىۋىستى ئە نازارو ترس و ناخۇشەكان ئە لايەكى تر.

كەواتە كاتىك دايك و باوك پەيوەندىيان ئەگەن مىندالەكانىيان خۇش دەبىت و
بەردەوام بە پىنى پىۋىستى ھەزو پىداۋىستىيەكانىيان بۇ تىر دەكەن و ئە نازارو ناخۇشەكان
دەيان پارىزن، ئەوا ھەواي ماۋىيەك مىندالەكانىيان ھۆگريان دەبن و پەيوەندىيەكى پتەو ئە
نىۋانىيان دەروست دەبىت و مىندال ئەسەر دەستىيان و ئەباۋەشى گەرميان ھەست بە خۇشى و
كەبەرنالى دەكەن و بەدووركەوتتەومو و نىۋىنىيان توۋشى نازەھەتلى و دلەپاوكى دەبن.
لەبەرئەو زۇرگىرگە دايك و باوك و كەسانى نىۋىنى مىندال ناگىلدارى ئەو پەيوەندىيە بن و

ھەولى پتەۋكردى بىدەن، لەبەرنەۋەي زۆر گىرنگە بۇ كەسايەتى مىندال و بارى دەروونى، چۈنكە پەيۋەندى نىۋان مىندال و دايك و باوك دەبىتە بىنەماۋ بىناغەي دروست بوونى پەيۋەندى و خوشەۋىستى ئەگەل كەسائى تر، واتە كاتىك مىندال لەسەر دەستى كەسائى نىزىكى ھەست بە خوشى و كامەرائى دەكات و لەناۋياتدا ھەست بە ئارامى و دىنيائى دەكات، ئەو كاتە ھەست و سۆز خوشەۋىستى لەبەرانبەر كەسائى تىرىش لەلا دروست دەبىت و لەناۋياتدا ھەست بە ئارامى و دىنيائى دەكات و كەسائى كۆمەلەيەتى دەردەچىت و دەكاتە ئەو بىروايەي كە كەسائى تر كۆپى دوۋەھەمى دايك و باوك و كەسائى نىزىكى ئەون

بەلام بە پىچەۋانەۋە ئەگەر دايك و باوك و كەسائى نىزىكى ئەيان تۋانى پەيۋەندى پتەۋ ئەگەل مىندالەكانيان دروست بىكەن و مىندالەكانيان ھۆگريان ئەبوون و لەسەر دەستيان تووشى لىدان و سووكايەتى و ئازارو ناخوشى بوون، ئەو كاتە مىندالەكان بەھەموو شىۋمىيەك بە بىيىنى دايك و باوك و كەسائى نىزىكيان بىزار دەبن و لەناۋياتدا ھەست بە خوشى و دىنيائى ناكەن، كە بىنگومان ئەمەش دەنگدانەۋەي خراپى لەسەر بارى دەروونى ئەو مىندالە دەبىت و دوور نىيە ئە داھاتوودا بەچاۋى گومان و دوۋدلى سەيرى كەسائى چۈاردەۋرو تاكەكانى تىرى كۆمەل بىكەن و وابزانن كە كۆپى دوۋەھەمى دايك و باوك و كەسائى نىزىكيانن، بەنەۋەش تووشى گۆشەگىرى و دوورە پەرىزى و گومان و دوۋدلى بىن و دەرنەنجامىش روۋبەروۋى كۆمەلەك كىشەۋ گىرەتتى دەروونى و كۆمەلەيەتى بىنەۋە (Wadeley, 1996, P:82-83).

ناخۆشی نیوان دایک و باوک و کاریگەری لەسەر منداڵ

دایک و باوک دوو کەسی زۆر گرنگ و پێرۆزن لەژیانی منداڵدا و کاریگەری زۆریان لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی منداڵەکانیان هەیە، ئیینجا ئەگەر بێت و ژیاانی خێزانیان لەسەر بێهەمی پتەو بونیاد نەناییت و زۆر بەی کات پەییوەندی نیوانیان ناخۆش بێت و ژینگەیی خێزانی پر بێت لە گیرۆگەرت و ئازاوه، ئەوا ئەو کاتە زەرەرو زیانیکی گەوره لە منداڵەکانیان دەگەوێت، دەرئەنجامی توێژینهوه زانستییهکانی ئەو بوارهش ئاماژە بۆ ئەوه دەکەن کە زۆر بەی منداڵ و میرد منداڵە لاسارو سەرەڕۆیهکان ئەو خێزانیاندا پەرورده بوون کە بەردەوام شەرو ئازاومو ناخۆشی تیایدا بووه، یان تووشی لێک ترازان و جیاپوونەوهی ژن و میردبوون

کاریکی ئاساییه ناخۆشی لەنیوان ژن و میردا دروست ببێت و هەندیک جاریش دلی یەکتەری زوویر بکەن، بەلام ئەوهی ئاسایی نییه ئەوهیه کە ئەو ناخۆشی و دل زوویر کردنه ببێتە هۆی رەنجاندنی دلی منداڵەکانیان و رەنگدانەوهی خراپی لەسەر دل و دەرروونیان هەبێت، ئیینجا بۆ ئەوهی ناخۆشی و مەملانی نیوان دایک و باوک کاریگەری ترسناکی لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی منداڵەکانیان نەبێت، ئەوا زۆر پێویسته کە رەچاوی ئەم خالانە بکەن:-

۱- پێویسته دایک و باوک کێشهکانی نیوانیان بەگفت و گوو راگۆڕینهوه چارەسەر بکەن و هەریەک پازی دلی خۆی بۆ ئەوی تر بکاتەوه و چارەسەریکی گونجاو کە دلی هەردوو لا پازی بکات بۆ گرتەکان بدۆزێتهوه، بەلام ئەگەر دایک و باوک نەیاننوانی بەهێمنانه چارەسەری ناکوکیهکانیان بکەن، ئەوا زۆر پێویسته کە نەهیلن منداڵەکانیان گۆییستی دەنگە دەنگ و ناخۆشیەکانیان ببن، بە هیچ نەبێت لەزۆوریکی تر بێت یان لەکاتیکیدا بێت کە منداڵەکان خەوتوون یان منداڵەکان لەدەرەوهی مائن، چونکە ناخۆشی و دەنگە دەنگی دایک و باوک لەبەردەم منداڵەکان دەبێتە هۆی دلتەنگی و دلتەراوی و دروست کردنی ترس

و خەم و خەفەت بۆ منداڵەکان، کە دوورناییە بێیتە هۆی خۆلقاندنی چەتندەها خەرو
خەبیانی ناخۆش لەلای منداڵەکان.

۲- نابیت دایک و باوک منداڵەکانیان بکەن بە لایەنیەک و ئەوانیش تووشی ناخۆشی
بکەن، چونکە هەندێک جار بەزۆر پال بە منداڵەوه دەنێن کە لایەنی دایک یان باوک بگریت
و بەمەش زیانیکی گەوره بەو جۆره منداڵانە دەگات، ئەبەر ئەوه زۆر پێویستە کە منداڵ
بەبێ لایەنی بەمێنتەموو پەلکێشی گۆرە پانی شەری نیوان دایک و باوک نەکریت.

۳- نابیت منداڵ تێیگەیەندریت و وای لێبگریت کە هەست بکات ئەو بەرپرسیارە
لەدروست کردنی ئەو شەبو ئازادەیهی نیوان دایک و باوک، تەنانەت ئەگەر ناخۆشییەکەش
لەسەر ئەو منداڵانە بێت، چونکە ئەو هەست کردنە تووشی گوناھو ئازاردانی وێژدانی
دەکات و لەمیانەیهوه هەست بە پەشیمانی و گوناھو تاوانباری دەکات و دواجاریش زیانی
گەوره بەدروستی دەروونی دەگەیەنیت و دووریش نییە تووشی کۆمەڵێک گرفتێ دەروونی و
کۆمەڵایەتی بێیت.

۴- زۆر پێویستە دایک و باوک کۆنترۆڵی خۆیان بکەن و منداڵان ئەکەن بە قوچی
قوربانی و چی داخی دلی خۆیان هەیه بە منداڵەکانیان هەنەرێژن، واتە نابیت بەهێل
و ئەو ناخۆشییە نیوانیان کاریکاتە سەر پەیوەندی ناسایی نیوانیان و منداڵەکانیان

۵- دەبێت ناخۆشی و ململانێی نیوان دایک و باوک دواي ماومیهکی دیاری کراو کۆتایی
پێ بهێندریت، چونکە بەردەوام بوونی ناخۆشیەکان ژیاخی خێزانی منداڵەکانیان دەکات
بەدۆزەخ و دەتگداڵەوهی خراپی لەسەر خۆبێندن و هەنس و کەوتی دۆزانی منداڵەکانیان
دەبێت و دوور نییە بێن بە نیچیری بەردەستی خەوو خەبیانی ناخۆش و تۆقینەر

۶- زۆر پىۋىستە مىندال تىنىگە يەندى كە ھەتلىك چار ناخۇشى و دەنگە دەنگى نىۋان دايك و باوك كاريكى ناسايىدە ھىچ خىزانىك بى گىروگرفت نىيە، بەلام گىرنگ ئەۋىيە لەكەتلى خۇيە بەھەركارى ھەموو لايەك گىروگرفتەكان چارسەدە بىكرىن، ئەبەدەۋە ھىچ مەترىيەكى ئەسەر بەردەۋام بوۋى خىزان و چارەنۋوسى نىيە چۈنكە ئەۋە دەپىتە ھۈى ئەۋى كە مىندال ئە مۇتەكەى تەلاقدان و ئىك جىبابوۋنەۋەۋە بى بەشبوۋن ئەدايك و باوك بىزگارى بىت.

ئەۋە ماۋە بلىن ھىچ گىروگرفتىكى خىزانى ئەۋەندە گىرنگ نىيە كە چارسەدە نەكرىن، بەلام تەنھا پىۋىستى بەبىر كىرەۋەۋى ئەسەر خۇۋ ئەخۇبۇردن و گەت و گۈيەكى دۈستانە ھەيە پاش ماۋىيە كىش ۋەك ھەۋرى ھاۋىن دەرەۋىتەۋە.

سایکۆدراما و چارهسەرکردنی گرتەکانی منداڵ

یەكەم كەس كەزاراوەی سایکۆدرامای بەکارهێنا، زانیایەك بوو كە ناوی (مۆرینۆ Moreno) بوو، ئێتر دواي ئەویش زۆر لە زانیایانی تر دەستیان کرد بە بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە. زاراوەی سایکۆدراما، لەهەر دوو ووشەی (psycho) (سایکۆ) و (drama) (دراما) پێك دێت و مانای نواندن و نمایشی دەروونی یان یاریکردنی پۆل (Role playing) دەگەیەنێت، لەراستیدا ئەم ئامرازو شیوازه دەروونیه زۆر گرتە و بەسوودە بۆ دەست نیشانکردن و چارهسەری زۆر گرت و گرتیی دەروونی و کۆمەڵایەتی، ناوەڕۆک و گەوهەری ئەم شیوازه بریتیه لەوەی كە داوا (لەو كەسەي كە خاوەن گرتە) دەگرت كە پۆلی كەسیکی تر یان كەسایەتیەکی تر بگێڕێ و خۆی بخاتە شوێنی ئەو كەسە وەك ئەو هەئس و كەوت و بیربكاتەوه كە زۆر جار جیاوازه لە پۆلی راستەقینەي خۆی و دەبێت خۆی و پۆلی خۆی پشت گۆی بخات، ئە ئاكامیشدا زۆر ئە هەئس و كەوت و بیرکردنەوهی ئەو كەسە دەگۆڕێ و ئەو گرت و ئەندیشه دەروونی یان كۆمەڵایەتیە پزگاری دەبێت و جاریکی تر ناگەڕێتەوه سەر هەئس و كەوت و جوړی بیرکردنەوهی یەكەم جاری.

بە بڕوای زۆر لە زانیایان ئەم شیوازی یاریکردنی پۆل و سایکۆدرامایە زۆر باشتر و سەرکەوتوترە لە شیوازی زانیاری پێدان و ئامۆژگاری کردن و پێنمایی كەسانی خاوەن گرت بۆ نموونه هەردوو زانیایان (جینس و مان) (Man & Janis) لە ساڵی (١٩٦٥) توێژینهوهیەکیان لەسەر کاریگەری یاریکردنی پۆل و نمایشی دەروونی بە ئەنجام گەیاندووه ئە ئاكامدا بۆیان دەرکەوت كە ئەم شیوازی سایکۆدراما و نمایشی پۆلە زۆر سەرکەوتوترە لە گشت و گۆو پێدانای زانیاری بۆ ئەم مەبەستەش (٢٦) كچی جگەرە كێشیان هەئێژاردو لەگەڵیان پێكهوتن كە ئەوان پۆلی (نمایشی) ئەو كەسانە بگێڕن كە ئە ئەنجامی جگەرەكێشانەوه تووشی ئەخۆشی شیرپە نجه بوون، بەم شیوازه چارهسەرکردی دەروونیه كە خۆی کرد بە پزیشکی چارهسەر كارو كچه جگەرەكێشەكانیش نمایشی

كەسايەتتى و پۇتتى نە خوشەكانيان يارى دەكرە، بىنراوكانى نەو نواندەنەش نە پىنج بەش پىك ھاتبوو بەم شىوۋىيە لاي خوارمە: -

بىنراوى يەكەم: نە خوش لەژوورى چاومپوانى پزىشك، لەگەن خۇيدا قسە دەكات و بىر لە ئاكامى نەو پشكىنە (ھەي) دەكاتەوۋە كە پاش كەمىكى تر پزىشكى قايىيەتتى بۇي دەكات.

بىنراوى دووھەم: لە لاي پزىشكى چارەسەركارو پزىشك لەتەك نە خوشدا گەفت و گۇ دەكات و پىنى رادەگەيەننى كە بارى تەندروستى زۇر خراپەو تووشى شىرپە نەجەي سىيەكان بوومە دەبىتت بە زووترىن كات نەشتەرگەرى بۇ بكرىت.

بىنراوى سىنھەم: تە خوش زۇر دلتەتگ و بىزارەو بىر لە سەرکەوتن يان سەرنەكەوتنى نەشتەرگەرىيەكە دەكاتەوۋە خەفەت لەخۇي دەخوات كە چۇن لە نە نەجەي جگەرەكىشانەوۋە ئاوا تووشى نەم نە خوشىيە ترسناكە بوومە زەحمەتە چارەسەرى ھەبىت.

بىنراوى چوارمە: نە خوش دەريارەي نەشتەرگەرىيەكەو پزىشى سەرکەوتنى و كاتى بە ئاكام گەياندەكەي قسە لەگەن پزىشك دەكات.

بىنراوى پىنجەم: لە گەفت و گۇيەكى تىروتنەسەل پىك ھاتوۋە كە نە خوش لەگەن پزىشكەكەي باسى پەيوەندى نيوان جگەرەكىشان و تووش بوون بە نە خوشى شىرپە نەجەي سىيەكان دەكەن.

لە دواي تەواوبوونى نەم نەمايش و يارىكردنى بۇلە دەركەوت كە گۇپانكارىيەكى زۇر لە ھەلس و كەوت و بىر كەردنەوۋەي نەو كىژە جگەرەكىشانەدا بوويىداوۋە، ژمارەي نەو جگەرەنەي كە دەيان كىشا زۇر كەم بوومە ھەندىكىيان بىريارى وازەيناننەيان دا. لە لايەكى تىرشەوۋە دەركەوت كە نەم شىوازى سايكودرامايە زۇر زۇر سەرکەوتتووترەو كاريگەرى زىاتەرە لە گەفت و گۇي بووت و بەنگەدارو راگۇرپىنەوۋە قسە كردن (ابوالعباس، ۱۹۷۸، ص ۱۴)

مەزۇق لە رىنگەي سايكودراماۋە قازانچى تىرىشى دەست دەكەونىت، يەككىك لەو قازانچانە نەوۋىيە كە لە رىنگەي پىرۇسەي پاك كەردنەوۋە خالى كەردنەوۋەي دەروونىيەوۋە

(التطهير النفسي) دهتوانریت گوزارشت له ههست و سۆزو بیرباومرو بۆچوون و
 حهزوونا رهزوو مهكان بکهریت، که نه مهش ده بیته هوی نه وهی که نه و که سه له زور گزری و
 هه له چوونی خراپ و تینگه تیشانه بزگاری بیته و فرییان بداته جیهانی دهرموه. له رینگه
 سایکو دراما نواندنه وه دهتوانریت خزمهتیکی گه وره به مندا لانیش بگهیه ندری.

دایک و باوک و ماموستا دوتوان ژینگه و بارودوخی گونجاو له مالدوه و باخچه ی ساویان و قوتا بخانه بو نمایش و نواندنې مندا له کانیان دابین بکه ن، تا له ریگه یانده مندان گوزارشت له حه زوو نارمزوو هه لچوونه کپ کراوو په نگ خوار دووه کانی بکات و فیزی پو لی زوریه ی تاکه کانی کو مه ل بیت، دوتوانین گرنگی دراما و نواندن بو مندان له م خالانه ی خوار مودا کو یکه ی نه وه :-

۱- نواندن وهك یاریکردن ده‌بیته هوی به‌هیزکردنی ماسوولكه‌كان و نه‌ندامه‌كانی تری له‌شی منداڵ، له‌بهره‌وه‌ی نواندن و نمایشی پوله‌كان پێچ له‌ جوولوه‌ و هه‌لس و كه‌وت گۆرانکاری كه‌ نه‌مه‌ش ده‌بیته هوی پاهێنان و به‌هیزکردن و گه‌شه‌ پێکردنی ماسوولكه‌كان و نه‌ندامه‌كانی تری چه‌سته‌ی منداڵ.

۲- دوتوانریت له ښکته نواندن و نمایش کړنده وه، هانی نهو مندالانه بدريت که شهرمن و گوشه گير و دوره پهریزن، بو تیکه لاو بوونی کهسانی ترو هاوکاری کړدنیان، له بهر نهو سایکو دراما و نواندن پینوېستی به چالاکی و کاری هه موو مندالان هدیو به کومه ندمکريت، که نه مهش دهیته هوې به شداری کړدنې نهو جوړه مندالانه و بزگار کړدنیان له شهرمن و گوشه گيری و دوره پهریزی.

۲- مثال دیگری نواندن و نمایش کردنه وه فیلی بۆل و پیشه وه ههلس و کهوتی زۆر له تاکهکانی کۆمهڵ و چندها داب و نه‌ریت و به‌های کۆمه‌لایه‌تی ده‌بیت، که نه‌مه‌ش ده‌بیته هوی که‌شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی و ناکاری مندا لان.

۴- تىكىستى باش و سەرگەوتتو مىندال ڧىرى زۆر سىفات و بەھى ئەخلاقى (ئىككىرى) بە كەلك دەكات، چۈنكە ئەمىيانە ئۈلەندەنە بە زۆر كەسايەتتى ئاشتى خوازو رەشت بەرزو خىر خواز ئاشنا دەپىت و شارمزايشى دەربارى كەسايەتتە شەرخوازو بەدەرەشتەكان دەست دىكەوتت و دەتوانىت ڧىرى ئەو بەكرىت كە چۈن ئەو شەرخوازەنە دوورىكەوتتەو لاسايى ئاشتى خوازو رەشت جوانەكان بىكەتەو.

۵- ھەرۈدە ئە پىگە ئۈلەندەن و ئىمىش كەندەنە مىندال دەتوانىت ئەو ھەزۈو ئارمىزانە كە دۇ بە كۆمەل و داب و نەرىتەن تىرىان بىكەت، ئەوانە ھەزۈو ئارمىزانە شەرخوازى و گىيانى پاوان كەندەن و كۆنەتۈل كەندەن كەسايى ترو خۇپەستى و ئىزگى، ئەبەر ئەو كەسايەتتى و رەودەمەكانى ئۈلەندەن جۇراوچۇر ھەمەچەشەن و بۈرى تىركەندەن ئەو ھەزۈو ئارمىزانە ئاكۆمەلەتتەنە دەندەن ھەرۈدە دەتوانىت ئەپىگە ئۈلەندەنە مىندال ڧىرى خاۋىوئەو ماسۈلەكان و (استرخاۋ) بىكرىت، كە ئەمە يەكەنە ئە پىداۋىستەكانى دىرەستى دىرەستى و دوورگەوتتەو ئە گىزى و گىزى دىرەستى. بۇ ئەمە دەتوانىت داۋا ئە مىندال بىكرىت كە لاسايى ئەو كەسە بىكەتەو كە ئۈستۈە يان ئە شۈننىكى خۇش بە كامەراتى پاكشەو سەپىرى دىمەنى چىاۋ دارۈدەختى سەپىرانگاپەك دەكەت و گۈنى بۇ دەنگى كەوۋ بىلەندە ئەو ئاۋە شەل كەدەو يان دەتوانىت داۋا ئە مىندال بىكرىت كە ئىمىش كەل و پەل و جەل و بەرگ بىكەت كە بە تەنەنە ھەلۈاسراۋى و بۇخوارەو شۇرەۋەتەو ئەمەنە چەندەھا يارى و ئۈلەندەن تە مىندال ئە سەرخاۋىوئەو ماسۈلەكان پادەھىنى.

سايگۇدراى بۇ گۈرۈنى پايۋچۈن و ئاراستە (الاجاۋ) زۆر بەكەكەو سەرگەوتتەنى زۆرى بەدەست ھىناۋە، بۇ ئەمەنە كاتىك چەندە قوتابىيەك بۇچۈنى نىگەتتەنە يان دەربارى مامۇستا يان چىن و تۈننىك ھەيە، دەتوانىت ئەپىگە سايگۇدراى داۋا ئەمە يان لىبىكرىت كە بۇمەمەكە بۇنى مامۇستا يان يەكەن ئە تەكەكانى ئەو چىن و تۈننە يارى بىكەن و لاسايى كەسايەتتى و ھەنس و كەوتى ئەوان بىكەن و خۇيان بىخەنە جىگە ئەوان، كە بىگومان ئەم جۈرە يارى كەندە بۇلە دەپتە ھۈى گۇپانكارى ئە ھەنس و كەوت و بۇچۈنى ئەو قوتابىيەنە دەربارى پۇل و كەسايەتتى مامۇستا يان ئەو چىن و تۈننە

چینانهی که نهو قوتابیانہ درکیانن که واتہ دہتوانریت سوود لہم شیوازہ گرنکہ
(سایکودراما) و مریریت و بوخزمہت کردنی تاکہ کانی کومہل بہ کاربہینریت، هیوادارین
دایک و باوک و ماموستایانی نیمہش سوود لہم شیوازہ تازہ بو گہشہ کردنی مندالہ کانمان
یان دہست نیشاتکردن و چارہسہر کردنی گرتہ دہروونی و کومہ لایہ تیہ کانمان و مریرن.

چالاکییہ ہونہری و ومرزشیہ کان و ہہ لچوونہ کانی مندال

مندال لہ قوناضی پیش چوونہ قوتابخانہی پروہہری زور کیشہ و ترس و ناخوشی
دہبیتہ و مو زورجار تووشی ترس و دلتہنگی و بیزاری و خہموکی ی دہکات لہنہ نجامدا
پہنا بو زور شیواز دہبہن بو دہریرینی لہو بارہ دہروونیہ ناؤزیان. ہہندیکیان پہنا بو
دوورہ پیریزی و گوشہگیری دہبہن، ہہندیکی تریان پہنا بو دہست دریزی و شہرخوازی
دہبہن کہ بہ داخوہ ہہردو شیوازکہ ناپہرومردہیی و نادرستہو زیان بہ باری دہروونی
مندال و پدیوہندیہ کومہ لایہ تیہ کانی دہگہیہنن. نینجا بولہوہی مندالہ کانمان پہنا بو
لہو شیوازہ ہہلاندہ نہبہن، پینویستہ ژینگہی لہبارو گونجاو لہناو خیزان و باخچہی
ساویان بو گہشہ کردنی ناسایان و بہناکام گہیانندی ژمارہیہک چالاکیی ہونہری و
ومرزشی برہخسینن، چونکہ زورجار مندال لہ میانہی چالاکییہ ہونہری و ومرزشیہ کانہوہ
گوزارشت لہ ہہ لچوونہ جیاجیاکانی دہکات.

نینجا بولہوہی مندالہ کانمان سوود لہو چالاکیانہ و مریرن، زور گرنکہ بواری
وینہ کردن و نیگارکیشان و ومرزش و چالاکییہ جہستہ بیہ کانی تر بو مندال برہخسیندریت.
مندال پیش چوونہ قوتابخانہی نہگہروینہو نیگاریش نہزانیت، لہوا دہتوانیت لہ میانہی
کیشانی ہینلی راست و چہماومو خوارو شہقلى و پہقلى و رہش کردنہوہی کاغہزہکان
گوزارشت لہ ناخی غوی بکات و ہہندیک لہخہم و خہفہت و ترس و دلتہپاوکیکانی بہبا
بدات لہبہرندہوہ زورگرنکہ کاغہزو تہختہ رہش و کارتون و قہلہم و ماجیک و کدل و پہلی
تر بخریتہ بہردم مندال و پینگای لہو جوہرہ چالاکیانہی لینہگیریت و گالتہ بہ وینہو

نیگارو هیل و کاغهز بهش کردنه وه کانی نه گریت و به کارنکی بيسوود له قه ئهم نه دریت. راسته له وانده به نه و هیل و کاغهز بهش کردنه وانده هیچ خاسیه تینکی وینه و نیگار کیشانیان تیندانه بیت، به لام به لای متدالعه وه کارنکی زور خوش و دهگه من و داهینه رانه یه و تام و چیزنکی زور له بهنگ کردن و نه و هیلکاریانه و مرده گریت.

له لایه کی ترموه یاریکردن و هه ئبه زو دابه زو یاری مسته کوئه و پائه وانبازی و پیش برکی مندان له زور و زمو چالاکي ناوگی و عه مبارکراو و عه فکراو رزگار دهکات بۆ نمونه کاتیک دایک و باوک یان ماموستا یان مندانانی تر سووکیه تی به مندان دهگه من و نازاری دهم و ناتوانیت تۆله ی خوی بکاته وه، نه و کاته له وانده به مندان په نا بۆ یارییه ک یان پانکردنه وه ی بووکه شووشه یه ک یان چالاکیه کی تووندو تیر بهریت و له برنگه یه وه له و خهم و خفته بهنگ خواردووه ی ناو دل و دموونی رزگاری بیت، ههروه ها زورجار ده توانریت له برنگه ی هه ئبه برکی و گورانی و سروودو چیرۆک و هونراوه نووسینه وه مرؤف له هه ندیک له هه ئچوونه کانی رزگاری ببیت. کهواته زور گرنگه به پینی توانا بواری هه ندیک له و چالاکیه نه ناو خیزان و کۆمه ل و باخچه ی ساوایان بۆ مندان بره خسیندری، ههروه ها ده گریت له برنگه ی چالاکیه کانی وه ک شت برینه وه به مشار یان به کارهینانی چه کبوش بۆ داکوتان و پانکردنه وه، یان دروست کردن و پارچه پارچه کردن یاری و کهل و په نه پلاستیکیه کانی ناو مان، مندان له هه ندیک له هه ئچوونه کانی رزگار بگریت.

باخچه ی ساوایان و خیزان ده توانز قوری ده ست کردو قوم و ناو بۆ مندان دابین بکه من، چونکه شت دروست کردن به هه ندیک له و شتانه و یاریکردن پینیان ده بنه هوی به کارهینانی ماسوولکه کان و خانی کردنه وه ی هه ندیک له هه ئچوونه کان، بۆ نمونه زورجار مندان تووریه ی و داخی دئی خوی به و قور و لم و ناو کهل و په لانه ی که دروستی دهکات ده بریزی و تۆله ی خوی له نه وان دهکاته وه، ههروه ها زور له و چالاکیه نه ده بنه مایه ی تینکه لاو بوون به مندانانی تر و که مکردنه وه ی ترس و شهرم و رزگار بوون له گۆشه گیری و دورده په بریزی، هه ره یای نهوش زور له و چالاکي و یارییه نه ده بنه هوی مایه ی دلخوشتی و کامه رانی مندانان ده با هه موومان له ناو خیزان و باخچه ی ساوایان بواری له و چالاکي و یارییه نه بۆ مندان له کانه مان بره خسین

مندال و پشت بەستنى بە كەسانى تر

يەككىك ئەو ھەئس و كەوت و رەشتانەي كە زيان بە بارى دەرۋونى و داھاتوۋى مندال دىگەيەن، پشت بەستىن بە كەسانى تر، مەبەست ئە پشت بەستىن بە كەسانى تر ئەو مەيە، كە مندال پشت بە كەسانى تر بېستى و داۋاي جىيە جىيەردى كىرۈچالاكىەكانى خۇي ئە ئەوان بىكەت، ئە كاتىكدا تەمەن و توانا و قۇناغى گەشەگەردى ئەو جۈرە مندالانە گۈنجاۋو ئەبارە بۇ ئەوۋى خۇيان بەو كارو چالاكىانە ھەلبىستىن، مندال كاتىك ئەدەيك دەبىت بوۈنەدەرىكى لاۋازو بى دەسلەت و بى پشت و پەنايە و ناتوانىت بەبى يارمەتى و پشتىگىرى كەسانى تر بىرى و ئە زىيان بەردەوام بىت، يەكەم كەشەش ئە زىيانى مندالدا دايكەو زۇرەي زۇرى پىداۋىستىەكانى (خۇراك، ئاۋ، خەو، پاكرەنەۋە، پاراستى ئە گەرمەو سەرما .. ئاد) ئە رىگەي دايكەۋە تىردەكرىت، كە ئەمەش دەبىت بە سەرەتاۋ بىنەماي پشت بەستىن مندال بە دايك، بەلام ئەم جەزوۋو ئارەزوۋى پشت بەستىنە ھەتا ھەتايە بەردەوام نابىت، بەلكو پاش ماۋىيەك و دۋاي گەۋرە بوۈنى مندال پۇژ بە پۇژ بەرەو كەمبوۈنەۋە دەچىت و وورە وورە پشت بە خۇي دەبەستىت ئەبەرئەۋى جەزوۋو پالئەرو ئارەزوۋى مندال بۇ سەرەخۇيى و پشت بەخۇيەستىن زۇر بەھىزەو و ئە مندال دەكەت كە ئە پشت بەستىن بە كەسانى تر دوۋرىكەۋىتەۋە.

ئەسەرەتا مندال پشت بە دايك و باۋك دەبەستى ئىنجا خوشك و بىرەي گەۋرەۋە برادەرو خىزم و كەس دۋاتىر پشت بەخۇي، بەلام لىرەدا پىرسىيارىك قوت دەبىتەۋە، ئەۋىش ئەۋىيە، ئەي ئەبەرچى ھەندىك ئە مندالان مائىناۋىش ئە قۇناغى مندالى دەكەن، كەچى ئەگەل ئەۋەشدا ھەر پشت بە كەسانى تر دەبەستىن و تۋۋى سەرەخۇيى ئە ناخىياندا بە زەحمەت و دەگمەن سەۋز دەبىت، ئە كاتىكدا ھاۋەل و ھاۋتەمەنىيان كەسانى سەرەخۇن؟ بۇ ۋەلامى ئەو پىرسىيارە پىنۋىستە نامازە بۇ دەرئە نجامى توۋزىنەۋە زانستىەكانى ئەو يۋارە بىكەين، كە كۈمەلىك ھۈكارى دەرۋونى و كۈمەلايەتلىان بۇ دىيارى كىرەۋىن كە دەبەنە ھۈي

گه شه پیکردنی رهوشتی پشت بهستن به کهسانی تر له لای مندان، هۆکارمکانیش
نه سانهی لای خوارموت؛

(۱) - هاندان و پشتگیری کردن؛

به داخه وه هندیك دایك و باوك له نه نجامی کهمی شارمزیبانه وه بهردموام خویان
کاروچالاکیهکانی مندانلهکانیان چی به چی دمکن و له سهر پشت بهستن به کهسانی تر
هانی مندانلهکانیان دممن، که نه مهش کاریکی خراپه و مندان له سهر به خویی و
بتهانه کردن به خود دوورده خاته وه، که واته هه له یه و نابیت دایك و باوك هه موو نیش و
کارمکانی مندان چی به چی بکهن، به لکو ده بیت بواری کارکردن و جینه جیکردنی نهرک و
چالاکیهکان بو مندان بخوتقیندری و ژینگه ی نازادو گونجاو بو سهر به خویی مندان دابین
بکریته.

(۲) توخم؛

به پی ی داب و نهریتی کۆمه لایه تی زۆریه ی گه لان و کۆمه لگای خوشمان جیاوازیه کی
زۆر له بواری پهروهردمکردنی کوپو کچدا هه یه، یه کینک له و بوارانده ی که جیاوازی تیدا
دهکرت رهوشتی پشت بهستن به کهسانی تره، نیمه و زۆریه ی گه لانی تر رهوشتی پشت
بهستن به کهسانی ترو نه بوونی سهر به خویی زیاتر بو کج گونجاوه نه ک کوپ، واته زۆریه ی
کۆمه لگاکیان بهردموام له هه ولی نه وهدان که کوپ زیاتر سهر به خو بیت، به لام نه گهر کج
سهر به خوش نه بیت و پشت به کهسانی تریش به ستیت ناساییه و کۆمه ل و دام و دهنگاکی
لای قبول دمکن، که نه م جوړه پهروهردمیهش ده بیت هه ی نه ووی که پشت بهستن به
کهسانی ترو نه بوونی سهر به خویی زیاتر له لای کج گه شه بکات نه ک کوپ.

(۳) نازداری؛

یه کینک له شینوازه هه له کانی پهروهردمکردنی مندان، نازدار به خیتو کردنی مندان،
نهرکوتوووه که نازداری ده بیت هه ی کوشتنی گیانی سهر به خویی و برهوا به خو بوون و پشت

بهستن به خود، نه به رنه و هی نازداری مانای جینه جیکردنی هه موو پینداویستییه کانی مندان
و به رزکردنه و هی بو پله و پاییه که شیاوی نه و نیه نه هه مووشی مه ترسیتر نه و هی که
کاتیك مندان ده چینه ناو کومهل و دام و دهرگا کانیه و هه هیچ که سیکی تری و هک دایک و
باوک و خوشک و برای نیه که سه رجه م پینداویستییه کانی بو دابین بکات که نه مهش مندان
تورشی مملانی و ناموون و ترس و برهوا به خو نه بوون دهکات.

۴) هاست کردن به گاهی و پروانه خونه برون ۱-

هیچ شتیك وەك سوکایەتی پێکردن، گییانی بڕوابەخۆیوون و سەر بەخۆیی لە منداڵدا ناکۆژیت، بە داخەوه هەندیک خێزان لە ئە نجامی ئەزانی و پەرور دەدی هە ئەوه بەردەوام لە ئرخێ منداڵەکانیان کەم دەکەنەومو بە چاوی سووک سەیریان دەکەن و چەندەها ناوو ناتۆرمو تیرو توانجیان تێدەگرن کە ئەمەش دەبێتە هۆی ئەومێ کە ئەو جوړە منداڵانە هەست و سۆزو بیروبوچوونی هە ئەیان دەرباری خۆی خۆیان و تواناکانیان لە لا دروست بێت بەومێ کە کەسانی ئەزان و گەمژمۆ بێ توانان، کە ئەمەش بە شیوەیەکی خراپ لە هەلس و کەوت و بیرو بوچوونیاندا ڕەنگ دەداتەومو لە ترسی سەر ئەکەوتن و قەسە کەسانی چواردەور ناوێرن دەست بو هیچ کاریک بێن ئەوەك سەر ئەکەون، بەردەوام بوونی ئەو حالەتەش وا ئە منداڵ دەکات کە کەسێکی ڕاپاوە گومان و دوو دل دەربچێ و بە ناچاری پەنا بو کەسانی تر ببات و داوای یارمەتیان ئێ بکات، ئەبەر ئەوه زۆر هە ئەیه و نابێت هیچ دایک و باوک و مامۆستایەك سوکایەتی بە منداڵ بکات و وای تێبگەیهێنێ کە کەسێکی لاوازو بێ دەسلایە، بە ئەکو دەبێت زیاتر خالە بەهێزو توانا لەبێ ئە هاتووەکانی منداڵ بە دەربەغریز و تۆوی بڕوابەخۆیوون و گیان بازی و چاوە ترسی تیایدا بچێندریت

۵) نوڦستاني و ڪدم نه ڏاڍي:-

هەندىك جارىش نووستانى ئە يەكەك ئە ئەندامەكانى ئەشى مندالدا دەپىتە ھۆى
پشت بەستەن بە كەسانى تر، بۇ نموونە كاتىك مندال نابىنا يان ئىقلىج يان بىرگۆل

دەپنەت، ئەوا بە ئاچارى پەنا بۇ كەسانى تر دەپات و داواى يارمەتياڭ ئى دەمكات،
لەبەرئەۋەى خۇى ناتوانىت بە تەنھا كارو چالاكىيەكانى بە ئاكام بگەيدەنەت.

٦) بارودۇخى نامۇو نەگونجاو بۇ مندال:—

ھەر چ كاتىك مندال بگەۋىتە بارودۇخ و دەۋرۋەرىكى نامۇو، بە ئاچارى پەنا بۇ
كەسانى تر دەپات، لەبەر ئەۋەى خۇى ئەو تواناۋ شارمەزايىيە نىيە كە خۇى لەگەن ئەو
بارودۇخە تازىو نامۇيەدا بگونجىنى، بۇ نەۋنە كاتىك مندال لەگەن كەس و كارى
سەردانى مال و جىگائى تازەى پىر ئە خەلك دەمەن، ئەوا بەردەۋام ئە تەنىشت و نرىك دايك
و باۋكىيەۋە دادەنىشى و داۋاى يارمەتى ئەوان دەمكات، بەلام داۋاى ماۋمىيەك كە شارمەزاي ئەو
دەۋرۋەرە نامۇيە دەپنەت و خۇى ئە تەكىيا دەگونجىنى، ئەو كاتە ئە دايك و باۋكى
دوۋردەمكەۋىتەۋە تەمى ترس و دلەۋاۋكىى دەرۋىتەۋە.

٧) نەخۇشى:—

نەخۇشىش يەكىكە ئەو ھۇكارانەى كە وا ئە مندال دەمكات كە داۋاى يارمەتى ئە
كەسانى چۈاردەۋر يكات لەبەرئەۋەى ئەو نەخۇشىيە دەپنەت بەرىگەر لەبەردەم جىيەجىكرەنى
زۇر ئەكارو فەرمانەكانى، بەلام نابىت دايك و باۋك كاريكى وا بگەن كە مندال ئەو نەخۇش
كەۋتەنى بقۇزىتەۋە لە ميانەيەۋە لە كاروفەرمانەكانى خۇى بىزىتەۋە، چۈنكە لەگەر
ئەۋەى بۇ چۈۋە سەر ئەوا زۇر جار خۇى نىشان دەمكات كە نەخۇشە چۈنكە دەزانىت ئەو
نەخۇشىدى لەزۇر كارو فەرمان بىزگارى دەمكات

٨) تاقانەيى:—

ھەندىك جارىش مندالى تاقانە ۋەۋەۋەۋى گىرەتى پىشت بەستى بە كەسانى تر
دەپنەتەۋە، لەبەرئەۋەى كەسانى چۈاردەۋرى بەردەۋام كاروچالاكىيەكانى بۇ جى بەجى

دەكەن و ناھيئەلەر ھىچ كارىك بىكەت، بىگومان ئەم جۈرە مامەلەيە ھەلەيەو ئەو جۈرە
مىندالانە تووشى زۆر گىرەتتى دىروونى و كۆمەلەيەتتى دەكەت بەلام نابىت ئەو شىمان لىيەر
بىچىت كە ھەندىك جار بارودۇخ و ھىشارى دەرەكى وا لە مەۋقە دەكەت (بىچووك بىت يان
گەرە) كە بە ناچارى پەنا بۇ كەسانى تىر بىيات و داۋاي يارمەتتىان لى بىكەت، ئەم جۈرە
داۋاكارى و پىشت بەستەنە بە كەسانى تىر ناچىتە خانەي ئەم باسەي ئىمە، بەلام ئەگەر
بەردەوام مىندال ئە زۆر بىواردا ھەر پەناي بۇ كەسانى تىر بىردو داۋاي يارمەتتى لىيەردن و ئەو
بى دەسلەت و دەستەۋەستان ھەر چاۋمەيى ئەۋانى كىرد، ئەو كاتە دەبىت بە گىرەت و
پىيەستى بە چارەسەركىردن دەبىت،

ئىنجا بۇئەۋەي مىندالەكانمان تووشى گىرەتتى پىشت بەستەن بە كەسانى تىر ئەبن و
كەسايەتتى و خودو ناسنامەي خۇيان لەدەست ئەدەن، ئەوا زۆر پىيەستە كە مىندالەكانمان
لەسەر كاروچالاكى گونجاۋو پىشت بەستەن بە خۇو سەربەخۇيى رابەيىنن و جۈرە
سەربەستىيەكىان بەدەيىنن و بىۋارى پادەمبىرىن و گىيان بازى و تاقىيەكەردنەۋەو تاۋوتىي كەردى
دىاردەكانى چۈاردەورىان بۇ بىرەخسىيىنن، ئەۋىش لە پىگەي چالاكى ۋەك نامادەكەرنى
خواردن و بىكە خستى باخچەو ناۋمان و ھاۋاكارى و يارمەتتى دانى كەسانى تىر
جىيە جىيەكەردى ئەرك و ھەرمەنەكانى بۇزانەۋە دەبىت

مىندال ئەشەر بىرىنەۋە

مىندال كاتىك ئەدايك دەبىت، ھىچ تۈۋەنەيەكى نىيە كە خۇي بە تەنھا خواردن بىخوات،
بەلكو بە تەۋاي پىشت بە شىرى دايكى دەبەستىت، واتە يەكەم مەۋقە كە مىندال بۈۋىيەۋەي
دەبىتەۋە، دايكە، ۋە ھەرۋەھا يەكەم شەش كە نۇشى دەكەت، شىرە واتە پىرۋسەي شىر
پىندان كارىگەرى تايىيەتتى خۇي ھەيە ئە ژيانى مىندالدا، بەلام ئەمەش ئەۋە ناگەيەنەت كە
دەبىت ھەر لەسەرى بەردەوام بىت، چۈنكە شىر ھەۋو پىداۋىستىيەكانى گەشەكەردى
مىندالى تىدا نىيەو ناستۋانىت ئە ھەۋو قۇناغەكانى ژياندا مىندال تىر بىكەت، لەبەرنەۋە

۲- ئابىت بەزۇر مىندال لەشیر بېرىتەو، چونكە زۆرى و تۈۈندۈ تىزى زىيانى گەرە بەبارى دەروونى و گەسايەتى مىندال دەگەيەنن و لەداھاتوودا تووشى زۇر گىرەتتى دەروونى دەكەن.

۳- ئابىت دايك پەنا بۇ شىۋانى ھەلەي وەك (چەورگەرنى مەك بە ماددەيەكى تەت و تان و ناخۇش، دوورخستتەو مىندال ئە دايك) بىات، چونكە ئەو شىۋارە مىندال تووشى خەم و خەفەت و نىگەرەتتى دەكەن و دەپنە ھۆى بېيەشبوونى مىندال ئەسۇزۇ خۇشەويستى و دۇنيايى گىرەتتىن و خۇشەويستىن كەسى، كە وئەويش دايكە.

۴- كاتىك دايك مىندال لەشیر دەپرىتەو، دەپىت خۆى ئەزىكىيەو بىت، بۇندەو مىندال ھەست ئەكەت كە پىرۇسەي لەشیر بېرىتەو، ماناي ئەمانى باۋەشى گەرمى دايك و سۇزۇ خۇشەويستىيە بىلام دەتوانىت دۋاي ماۋەيەك، ئىتر وورەدە وورەدە دايك ئەمىندال دوورىكەۋىتەو بۋارى سەرەخۆيى و تەنيايى بۇبىرەخسىندىت.

۵- دەپىت دايك زۇر لەسەرخۆۋ ھىمەن و خۇراگر و بەنارام و پىشۋو درىژ بىت ئەكەتتى لەشیر بېرىتەو مىندالەكەي، چونكە پىرۇسەي لەشیر بېرىتەو كارىكى ئاسان نىيە.

ھەرۋەھا دەتوانىت بەھمان شىۋاز مىندال لەمەمەو شىرى قوۋتو دەستكە بېرىتەو دەتوانىت لەجىياتى شىر جارجارىك (ئاۋيان شەرىت يان گۇشراۋى مېۋە) بىكرىتە ئاۋمەمەكەو ۋا ئابىت يەكسەرو كوتۇپ بىت. (ھىزمە و ابراھىم، ۱۹۸۸).

پاداشت کردنی قوتابی هندال نهك سزاداني

هه موومان چاك دمرانين كه قوتا بخانه مالى دوو هه مى قوتا بيه و هيچ گرنگيه كى له
خيران كه متر نيه بگره له هه نديك لايه نه وه زور گرنگترو ينيوستا تره. ئينجا بو نه وه
قوتا بخانه بهو دونه گرنگ و ترسناكهى خوى هه ئبستيت دهبيت ماموستا له
بهروم ده كردى مندا لاند له شينوازه هه له كان دوور بكه و نته وه. يه كيك لهو شينوازه هه لاند
كه به داخه وه تومكو نيستاش له قوتا بخانه كانمان ماوه، په نا بردنى ماموستايه بو
لندان و سزادانى مندا ل. نه وه ش زياتر له لاي نهو ماموستايانه زوره كه بر وايان به لندان
هه يه و به كاريكى باشى له قه لهم دمدن. ليردا پرسياريك قوت دهبيتته وه، نهو يش
نه وه يه ناياسزاو لندان ينيوسته وه نه گهر ينيوسته باشيه كانى چين؟

له‌راستی‌دا سزاو لی‌دان هه‌ندی‌ک دهرنه‌نجامی راسته‌وخوی باشی هه‌یه، له‌وانه‌ من‌دا‌ل
له‌ ترس و سزای ماموس‌تا بینه‌نگ دهبیت یان خوی بو قوتابخانه‌ ناماده‌ ده‌کات یان له
هه‌ندی‌ک هه‌لس و کهوتی خراپ بو مامویه‌کی دیاری‌کراو دوورده‌که‌وینه‌وه به‌لام نابیت
زیانه‌کانی لی‌دان و سزادانمان له‌بیر بچیت که زور زورتره‌ له‌و دهرنه‌نجامه‌ باشانه‌ی
سهرموه، چونکه‌ له‌و دهرنه‌نجامانه‌ کاتین و زور به‌ردموام نابین، به‌لام زیانه‌کانی لی‌دان و
سوکابه‌تی پیکردن به‌ردموام ده‌بین و کاری‌گه‌ری خراپیان له‌سه‌ر ال و ده‌روونی قوتابی
ده‌بین.

راسته مننان له ترسی ماموستا بیدنگ و کړ دهیئت، بهلام هدرنډهونده ماموستا
چوو دهروره یان لهو ناوه نهما نهوا مندانهکان دمگه پینهوه دوشی جارانیان و دهست به
شهیتانی و هات و هاوار دمگن، که نه مهش دیاردهیه کی ناسایی جیهانی مندانه، بهلام
لهگهر هه نلنیک قوتابی زیاد له پنیوست لاسارو سهره بون، نهوه مانای نهوهیه که نهو
قوتابیانه گیروگرفتی تاییهتی خویان هدیو هوکاری (نابووری یان کومه لایهتی یان
پهروندهیی یان دپروونی) له دهای نهو لاساری و سهره روییه یان نهوه هدیو، کهواته

پېيۇستە چارەسەرى گىرەتەكان بىكرىت نەك سووكايەتيان پى بىكرىت و نازار بىدرىن، چۈنكە نەز لىندانە گىرەتەكە زىاتر نالۇز دىكات نەك چارەسەرى بىكات، راستە مىندال نەترسان خۇي بۇ قوتابخانە نامادە دىكات بەلام نابىت نەوشىمان نە ياد بىچىت كە زۇر جار نەو ھەپشەو سزادانەي مامۇستا دەبىتە ھۇي وازھىتلىنى زۇر قوتابى و پاكرىتيان نە قوتابخانە، نەلايەكى ترموۋ زۇر ھۇكارو شىۋازى پەرۋەردەيى تر ھەن، كە دەتوانن خويىندىن و قوتابخانە نەلاي قوتابى خۇشەويست بىكەن سەرەپاي نەوش نەگەر قوتابى ھەزى نە خويىندىن نەبىت، ماناي نەوئەيە ھۇكارى تايىبەتى يان خىزانى و كۆمەلايەتى و پەرۋەردەيى ھەيەو پېيۇستە چارەسەرى نەو ھۇكارانە بىكرىن نەك بە لىدان و ھەپشەو چاۋ سووركرىدەو مىندال ناچارى خويىندىن بىكرىت، كە بىگومان دىۋاي ماۋەيەك ھىج كارىگەرى نامىنىت.

مامۇستاي بەتواناۋ لىھاتوو پەنا بۇ لىدان نابات و بە شىۋازىكى پەرۋەردەيى نازانىت، چۈنكە نەگەر مامۇستا شارمزاۋ زىرەك بوو پىگاكانى وانە گوتنەۋەي نەگەر سايكۇلۇزىي قوتابىيەكاندا چوون يەك بوو، پىزى قوتابىيەكانى گىرت، نەو كاتە قوتابىيەكان زۇر پىزى دىگىرن و ەك ماستى مەيو گوى بۇ نامۇزگارى و قىسەكانى شل دىكەن بەلام نەگەر مامۇستا لىھاتوو نەبوو، شارەزاي وانەكانى خۇي و پىگاكانى وانە گوتنەۋە نەبوو سەرەپاي نەوش پىزى قوتابىيەكانى نەگىرت و بەچاۋى سووك سەيرى كرىن، بىگومان نەو كاتە قوتابىيەكان پەنا بۇ زۇر شىۋازو ھەئىس و كەۋتى نابەجى دەبەن و مامۇستاش ناچار دەبىت پەنا بۇ لىدان و سووكايەتى كرىن و ھەپشە بىبات (چۈنكە نەوۋ زىاتر ھىچى ترى نىە)

نەۋانەيە نەو جۇرە مامۇستايانە پاساۋى نەۋە بەيىننەۋە كە قوتابىيەكان لاسارن و باش پەرۋەردە نەكرىن، بەلام نەۋە نەياد دىكات كە ھەر نەو قوتابىيانە نەۋانەيەكى ترو نەلاي مامۇستايەكى تر زۇر ماقل و بىن دىگىن كەۋاتە كەم و كورتى نەلاي مامۇستايە نەك قوتابىي.

دەرئەنجامى زۆرىيە توپىزىنەۋە زانستىيەكان نامازە بۇ ئەۋەدەمەن كە لىدان زىيانى
زۆر بە بارى دەروونى قوتابى دەگەيەنەت. كە دەتوانىن لەم چەند خالەي خوارمۇدا
كۆيان بگەيەنەۋە:-

۱. زۆرجار دەبىتە ھۆي ئەۋەي كە قوتابى لە خويندىن بىزار بىت و دواجار قوتابىخانە بەجى بەيلى بەلگەش لەم بارەيەۋە زۆرە، كە زۆر قوتابى (بەتايىيەتەش لە قۇناغى سەرەتايى) لە ترسى لىدان و سوکايەتى پىکردنى مامۇستا وازيان لە قوتابىخانە ھىناۋ كەۋتە سەر شەقام و ناۋ كۆلانەكان

۲. ھەندىك جار ئەۋ لىدان و سوکايەتى پى كەرنە دەبىتە ھۆي ئەۋەي كە قوتابى ېقى ئەۋ وانەيەش بىت كە ئەۋ مامۇستايە دەبىتەۋە، بۇ ئەۋەدە ئەگەر لە سەرەتايى مامۇستاي بىرگارى يان كوردى، نازارى مەندال بىت، ئەۋەدەۋور نىيە ھەتا ھەتايە ئەۋ مەندالە ھەر ېقى ئەۋانەي بىرگارى يان كوردى بىت و بىردەۋام لە قۇناغەكانى تىرى خويندىش گىرگەفتى بۇ دروست بىكات و خويندىنى ئەۋ وانە تروشى نازارى بىكات و لىدان و سوکايەتى پىکردنەكانى مامۇستايانى قۇناغى سەرەتايى ۋەبىر بەيىنەۋە.

۳. لىدان و سوکايەتى پىکردنى قوتابى دەبىتە ھۆي ئەۋەي كە زۆر پەۋشت و ھەلس و كەۋتى نابەجى ئەۋ قوتابى دروست بىت، بۇ ئەۋەدە قوتابى ھەۋلەمەت كە بە ھەرچ شىۋىيەك بىت تۆلەي خۇي لە مامۇستا بىكاتەۋە ئىتار يان پەنا بۇ قۇپىيەۋ (ھش) يان شكاندىنى كورسى و كەل و پەلەكانى قوتابىخانە دەبىت كە بە بىرۋاي ھەندىك ئەۋ قوتابىخانە زىيان لە مامۇستاۋ قوتابىخانەۋ مىرى دەمەن كە ئەۋانەش ھىناي دەسەلاتن، يان ېق و كىنە و تۆپەيى خۇي بە لىدانى مەندالەكانى تىر يان دىزى لىكردنىان دادەركىنەۋە، يان دىۋارۋ دەركاۋ پەنجەردى قوتابىخانە دەۋۋوسى يان ... يان .. تەد، پەنا بۇ يەكەك لە شىۋازەكانى تىر دەبىت، كە سەرچەم ئەۋ ھەلس و كەۋتە نابەجىيەتە دەرئەنجامى ئەۋ لىدان و سوکايەتى پىکردنەكانى مامۇستان

٤- دوورنیه نهو جوړه قوتابیانە بڼ به کهسانی لاسارو سهرهړو، له بهرنه دوی مندان وهه رزه کار له ږنگای لاساییکردنه دوی ماموستا کانیانوهه فیږی توندو تیږی و لیدان و سوکایه تی پیکردنی کهسانی تر دهبن، که نه مهش دږی پرؤسه ی په رومردمو غیږکردنه، چونکه پنیوسته ماموستا نمونه ی دادومری و راست گوی و بهومفایی و دڼه رمی و به به زه یی بیت نهک نمونه ی شهر خوازی و توندو تیږی، که به داخه وه لیدان و سوکایه تی پیکردنه کانی به رومو نهو لایه ی ده بن.

که واته زور پنیوسته ماموستا تا ده توانیت له لیدان و سوکایه تی پیکردنی قوتابی دوور بکه وینته ووه له جیاتی نه وه به دواي هوکاره کانی نه خویندن و سهرهړوی و شهیتانی مندانه کاند ا بگهړی بو نه ووه چاره سهری گونجاویان بو بدوژیتته وه. سهرهړای نه ووش پنیوسته په نا بو پاداشت کردن و هاندانی قوتابیه کانی بیات.

پاستیهک هدی پنیوسته هه موو ماموستا و دایک و باوکیک بیزانیت، نه ویش نه ووه به که جیهانی مندان پرې له هات وهاوارو سهرهړوی و بهرکه ووتن و توورې بوون، سهرهړای نه ووش پرې له کاری باش و داهینان، که واته له جیاتی نه ووه مندان له سهره هه نه کانی سزا بدین نه و پنیوسته نه سهر به وشت و قسه و هلس و که وته باشه کانی هانی بدین و پاداشتی بکهین، نه و کاته پوژ نه دواي پوژ خاله باش و چاکه کانی به هیژ ده بیت و له خاله خراپه کان دوور دمکه وینته وه، بیچکه نه ووش په یومندی نیوان هه ردوولا به هیژ تر ده بیت، نه و کاته ش گه یی و سهره زه نشته کانی دایک و باوک و ماموستاش کاریگه رتر ده بیت.

نه وانه یه زور له ماموستا کان نرخي پاداشت کردن و هاندان به باشی نه زانن یان جوړمکانی له یه کتری جیهانه که نه وه، پاداشت کردن و هاندان زور جوړی هدی، نه وانه پاداشت کردن (معهنوی) و (مادی) مدهست له پاداشت کردن (معهنوی) نه ووه به که قوتابی کارو چالاکي و هلس و که وتیکی باشی کرد نه و پاداشتی ده کمین و ده لینن (نافه رین، زور باشه، زور سوپاس، چه پنه یه کی بو لیدن، تو زور زیره کی، تو پاشه پوژیکي

باشتا دەپىت . . . (تاد) ئە ھەمان كاتىشدا ئەگەر ھەئەيەكى كورد ئەو كاتە سزايەكى (مەعنەوى) ئەك (مادى) دەدرىت و مامۇستا پىنى دەلى (ئەگەر جارىكى تر ئەو ھەئەيە دووبارە بگەيتەو ئەو پەيوەندىمان تىك دەچىت يان دىم زویر دەپىت، يان جارىكى تر پىسارت ئى ناكەم . . . (تاد) كە زۆر كاريگەر ترە ئە ئىدان و سوکايەتى پىكردن و ناوۇ ناتۆرى ناخىرىن.

بەلام مەبەست ئە پاداشتى (ماددى) ئەوۋەيە كە شتىك وەك پاداشت دەدرىت بە قوتابى لەوانە (تەباشىرى رەنگاۋرەنگ، قەئەم، كاغەز، دەقتەر، چكىت، تەوقە، بازى، پىكىت، . . . (تاد). بەلام نابىت ھەموو جارىك پاداشتەكان (ماددى) بىت، بەلكو باشتر وايە (مەنى) بى و بۇ ماۋەيەكى كەم بىت. بۇ نەموۋە بۇرى پىنج شەمەوان ئەبەر چاۋى قوتابىەكان بەينىرئە دەرمە، يان ئە كۆيۈنەۋەي دايكان و باۋكان باس بىكرىت، يان ھەقتانە ناويان ئە بۇردى قوتابىە زىرەك و عاقلەكان بنووسرىت يان پارچە قوماش و ھىمايەك ئەسەر سنگيان بدرىت يان ئە ھەندىك چالاكى و كەردارە دەربخىرىن و بىكرىن بە نەموۋە، واتە بە زۆر شىۋاز ھانى قوتابى بدرىت.

پىۋىستە ئەكاتى پاداشت كوردن و ھانداندا، رەچاۋى جىلاۋى تەكايەتى ئىۋان قوتابىەكان بىكرىت، چونكە مەرج نىيە شىۋازىك بۇ ھەموويان گونجاۋ سەركەۋتوۋ بىت، بۇنەموۋە پىاھەندان و بەرز نرغاندى قوتابىەك كە بىرۋى بە خۇى نەبىت زۆر سەركەۋتوۋ گونجاۋترە ئە قوتابىەك كە بىرۋى بە خۇى ھەبىت، واتە پىاھەندان بۇ جۆرى يەكەمىيان بىشتە ھەروەھا پاداشتى (ماددى) بۇ مندالى ھەزار ئە پاداشتى (مەعنەۋى) كاريگەرترە. بەلام پاداشتى (مەعنەۋى) بۇ ھەندىك مندالى تر ئە پاداشتى (ماددى) سەركەۋتوۋترە، كەۋاتە پىۋىستە مامۇستا رەچاۋى ھۆكارەكانى (توخم، پلەۋپايەى كۆمەلەيتى، ئاستى بۇشنىرى وناۋورى، تەمەنى) مندالەكان بىكات و بە پىى جەزوۋ نازمۇرەكانىيان پاداشتىيان بىكات، چونكە ھاندان و پاداشت كوردن پائەندرو دايەنەۋى فېربوۋن و ھەنس و كەۋتى باشى قوتابىان.

دواکه ورتنی ژیری
مندالی به هرده مند
گه شه کردنی چه مکه کان
شهر و ناخوشتی و شه پانگیزی مندال
مندال بودزی دهکات ؟
ترس و چوئیتی چاره سه رکردنی
مندالی خاوهن پیداویستی تاییه تی
کابووس

ئەھۋىكارانەي دەپنە ھۇي دواكەوتنى ژىرى و بىركۇلى مىندان

تا ئىستا بە تەواي ھۇكارەكانى بىركۇلى و دواكەوتنى ژىرى ئەدۇزراۋەتەوموشت و مېتى زۇرىش لەنىوان پزىشك و دەروونزانەكاندا، دەربارەي ھۇكارەكان ھەيە، بەلام ئەمەش ئەو ناكەيەنى كە ھىچ ھەولدان و تونۇيىنەو ئەو بوارەدا ئەكرەو، بەلكو ژمارىيەكى زۇر تونۇيىنەو زانستى دەربارەي ھۇكارەكانى بىركۇلى و دواكەوتنى ژىرى (التخلف العقلى) ھەيە.

ناكامى ئەو ئىكەندەومو تونۇيىنەو زانستىيە نامازە بۇ ئەم ھۇكارانەي خوارەو دەكەن و بە گرتگرتىن ھاكتەرى تووش بوون بە دواكەوتنى ژىرى دادەنن:-

(۱) ھۇكارە بۇماوۋىيەكان (العوامل الوراثية):-

ھەندىك ئەزانايان زۇرىيە ھالەتەكانى بىركۇلى بۇ ھۇكارە بۇماوۋىيەكان دەگەننەو. ئە گرتگرتىن ھۇكارە بۇماوۋىيەكانىش ئەمانەي لاي خوارەومو:-

جىنە ھاكتەرىكان (العوامل الجينية):-

بە بېراي ژمارىيەك ئە زانايان ھۇكانى ھەندىك ئەو مىندالانەي تووشى بىركۇلى و دواكەوتنى ژىرى دەپن، كەم و كورتىيە ئە ھەندىك ئە جىناتەكان كە ئەمانەش بەسەر ئەو كۈمەلدا دابەش دەپن، كۈمەلنى يەكەم ئەومىيە كە راستەوخۇ بىركۇلى و دواكەوتنى ژىرىيەكە ئە رىگەي جىناتى تاييەتتەو ئە بارانەو (باپىرو دايك وساوك) بۇ مىندالەكانيان دەگۈنۇزىنەو واتە جۈرە جىنىك ئەو بەرەبابەدا ھەيە كە بىركۇلى دەگۈنۇزىتەو، بەلام مەرج نىيە ھەموو كاتى ئەو بىركۇلى و دواكەوتنى ژىرىيە ئە مىندالەكانى ئەو جۈرە خىزانەدا دەرىكەوتت، ئەبەرئەو ئەو جىنە ئە جۈرى جىتى سست و خاۋو خىچكە (الجين الخامل) و دەپن بارودۇخى تاييەتى خۇي بۇ دەوست بېيت، نىتەجا كاريگەرى و مەترسى دەردەكەوتت.

بەلام ئە کۆمهڵەی دووهەم راستەوخۆ جینەکان نابەهۆی گواستنه‌وه‌ی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، بەلکونه‌و جیناتانه (Genes) دەبنه‌هۆی دروست کردنی هه‌ندیک کهم و کورتی ئە کۆنه‌ندای دهماری ناوه‌ندی (الجهاز العصبي المركزي) و کارو چالاکی هه‌ندیک ئە گڵانده‌کان، دواي نه‌وه ناپێکی و کارو چالاکیه‌کانی کۆنه‌ندای دهماری ناوه‌ندی و گڵانده‌کان دەبنه‌هۆی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، واته‌ ئەم حاله‌ته‌دا جیناته‌کان ناپاسته‌وخۆ منداڵ تووشی بیرکۆلی ده‌کهن، ئە گرنگترین نه‌و حاله‌تانه‌ش ئەمانه‌ی لای خواره‌وه‌ن:-

کهم و کورتی ئە پیکهاته‌ی مۆخ:-

ئەم حاله‌ته‌دا جوړه جینیک ده‌بیته‌هۆی دروست کردنی کهم و کورتی ئە شیوه‌بوونیادی پیک هاته‌ی مۆخ که ناتوانیته‌وه‌ک مۆخی ئاسایی به‌کاری خۆی هه‌لبستیت، ئە ناکامیشتا منداڵ تووشی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری ده‌بیت، ئەم حاله‌ته‌ش به‌ نه‌وه‌دا ده‌ناسرێته‌وه‌ که کاسه‌ی سه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی ئاسایی گه‌شه ده‌کات، نیتر یان زۆر گه‌وره‌ ده‌بیت (کبر الدماغ) (macrocephalic) یان بچووک (microcephalic) بەلام ئەمەش نه‌وه‌ ناگه‌یه‌نی که هه‌رکەسیک کاسه‌ی سه‌ری ئا ئاسایی بوو لیتر تووشی بیرکۆلی ده‌بیت، چونکه‌ هه‌ندیک کەس هه‌ن که کەله‌ی سه‌ر یان زۆر گه‌وره‌یه‌ یان زۆر بچووک به‌لام تووشی بیرکۆلی نه‌بوون، له‌به‌ر نه‌وه‌ی بیرکۆلیه‌که په‌یوه‌سته‌ به‌ ریزمی نه‌ناوچوون و ئە کارکه‌وتنی مۆخی نه‌و کەسه‌ ئەک به‌ ته‌نها شیوه‌ی کاسه‌ی سه‌ری.

شیواندن و تیک چوونی پیک هاته‌ی خانه‌کانی میشتک (cellular Dysplasia):-

ئەم جوړه شیواندنه‌ش له‌رێگه‌ی جیناتی تاییه‌تیوه‌ دروست ده‌بیت واته‌ ئەو جوړه جینه‌ ده‌بیته‌هۆی شله‌ژان و تیک دانی پیک هاته‌و کاری هه‌ندیک ئە خانه‌کانی میشتک و نه‌هیلان به‌ کاری ئاسایی خۆیان هه‌ستن که ئەمەش ده‌بیته‌هۆی تووش بوون به‌ بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری.

ھاكتەرى (R.H) :-

مەبەست ئە (RH) يەككە ئە پىك ھاتەكانى خوڭ، بۇيە ئاوترا (RH) چوتكە يەكەم چار ئە خوڭنى جۇرە مەيمونىك دۇزرايەوۋە كە ئاوى (Rhesus monkey) بوو. لىتر ھەردوو پىتى يەكەم (RH) ئەو ئاوموۋە وەرگىرا. وەك دەرگەوتوۋە كە (%۸۶) ى مرۇڭ ئەو پىك ھاتەيە ئە خوڭنىياندە ھەيە بۇيە ئاۋ دەبرىن بە (+RH) بەلام (%۸۴) ى مرۇڭ ئەو پىك ھاتەيە ئە خوڭنىياندە نىيە بۇيە بە (-RH) ئاۋ دەبرىن، ئىنجا ئەگەر پىت و ئەو پىك ھاتەيە ئە باۋكەوۋە بۇ مىندالەكەي بگوزىرئىتەوۋە (+RH) بەلام دايكى مىندالەكە (-RH) پىت ئەو كاتە خانەكانى خوڭنى مىندال بە تەۋاۋى گەشە ئاكەن و كارىگەرى خراپى بەسەر ئىيان و پىك ھاتەي مىشكى مىندالەوۋە دەپىت و زۇرجار مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەوتنى ئىرى دەكات. ئەبەرنەوۋە زۇر پىنويستە كە كوپو كچ پىش ئىن و شووكرىن پىشكىنى خوڭنى خوڭيان بىكەن بۇ دىنيا بوون ئە پىك ھاتەي خوڭنىكەنىيان و بوونەدانى ئەو ھالەتە.

ب) تىك چوون و شەرتى پىرۇسەي مېتابولىزم (عملية الأيض) metabolic

Disorders :-

لەم كاتەندە مىندال بىرگۈلىيەكەي ئە رىگەي جىناتەوۋە بۇ ئاگوزىرئىتەوۋە بەئكو ئە ئەنجى تىك چوونى پىرۇسەي مېتابولىزم (بىنا كرىن و تىك دان) مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەوتنى ئىرى دەپىت، كە ئەم تىك چوونەش دەپىتە ھۇى ئەۋەي كە وەك پىنويست ئەنزىم و ھۆرمۇن و پىرۇتىن و كارىۋەيدرات و چەۋرى و ئىتەمىن بۇ خانەو شەندەكانى ئەش (بەتەيەتەش مىشك) ئەپوات و دواجارىش وەك پىنويست گەشە ئەكات و مىندال توۋشى بىرگۈلى پىت بىگومان ئەم ھالەتەش ئا پادەيەك پەيۋەندى بە قەندەمبازى جىناتەوۋە ھەيە (الطفرة في الجينات) (Gene mutation) ھەيە كە دەپىتە ھۇى ئەمان يان ديارنەمانى يەككە ئە ئەنزىم و پەگەزەكانى خۇراك ئە خوڭنىدا :-

ج. ئەو حالەتەنەى ئەو بېروایەدان كە ئەوانەىە بە ھۆى ھۆكارى بۆماووە بێت:--

ھەندىك حالت ئە بىركۆلان تاوھكو ئىستا ھىچ ھۆكارىكى ديارى كراوى نىيەو
نەتوانراو بەخريتە يەكئىك ئە خانەكانى ھۆكارەكانى بىركۆلان. ئەبەرئەو ە و پېش بىنى
دەكرىت كە ھۆكارى سەرەكى ئەو حالەتەنە بۆ ماوھى نەزانراو، ئەوئش ئەبەرئەو
زىاتر ئە حالەتىك ئەيەك خىزاندا ھەيەو ئە بەرەبابىكدا زىاتر ئە جارىك دووبارە
بۆتەو.

كەواتە دەتوانىن بلىن كە ھەندىك جار بىركۆلى ئە رىگەى جىناىتى تايىبەتەو بۆ
منداڵان دەگويزىتەو، كە ئەمەش دەكەوتتە خانەى بۆماووە (ورائە)، بەلام ھەندىك
جارى تر ناراستەوخۆ جىنى تايىبەتى ھەيە كە دەبىتە ھۆى بىركۆلى بەلام ناتوانرىت
بەخريتە خانەى بۆماووە، ئەبەرئەو ئەم كاتەدا ھىچ جىنىك خاسىبەتى بىركۆلى
ناگويزىتەو، بەلام ناراستەوخۆ دەبىتە ھۆى دروست كردنى كەم و كورتى ئە كۆنەندامى
دەمارى ناوھندى و گلاندەكان، ئەو كەم و كورتىبەش دەبىتە ھۆى دروست كردنى بىركۆلى،
ھەندىك حالەتئش تا ئىستا نازانرىت ئەبەرچى منداڵ تەوشى بىركۆلى دەبىت، گومان
ھەيە كە ھۆى بۆماو بىت بەلام ھەر گومانەو ناتوانرىت جەخت لەسەر ھۆكارى بۆماو
بكرىت.

(٢) ھۆكارەكانى كاتى دووگىيانى:--

ھەندىك ھۆكارى تر كە ھىچ پەيوەنديان بە جىناىتەو نىيە دەبە ھۆى بىركۆلى و
دواكەوتنى ژىرى، ئەوانە تەوش بوون بە نەخۆشى پەتائ وەك سىفلس (زھرى) يان
سورىژمى ئەلمانى (Rubella) ئەكاتى دووگىيانى. ھەرودە تەوش بوونى كۆرپە ئە بە
نەخۆشى زەردەھەنگەپاتى مۇخ (الصفراء المخية) (Kenicterus) ھەرودە تىك چوونى
كاروچالاكىەكانى ھەندىك ئە كۆنرە گلاندەكان (الغدد الصماء).

دوۋەم / ھۆكۈمكارى كاتى ئەدايك بوون :-

ھەندىك چار مىندال ئە ئەنجامى ھەندىك ھۆكۈمكارىمۇ كە ئەكاتى ئەدايك بوون
 بوۋەمدەن، توۋشى بىركۈلى و دواكەوتنى ژىرى دەبىت، بۇ نموۋە ئەگەر ئەكاتى ئەدايك
 بوون كارى نەشتەرگەرى بۇناقرەتى دوۋگىيان بىكرىت و ئەكاتى نەشتەرگەرىيەكە كەرسىتەو
 نامىرى پزىشكى بەرسەرى مىندالەكە بىكەوتىيان بەزەجەت مىندالەكە ئە مىندالدىنى دايك
 بىتە دەرمە، يان پەتكە ئاۋك ئە مىلى مىندالەكە بىگىرى و بۇماۋەيەكى كەم ئۆكسجىن بۇ
 مىندالەكە نەچىت، يان مىندالەكە بەسەردا بىكەوتىتە سەر زەۋى يان شتىكى رەق، يان مامان و
 كەسى نەزان ئەكاتى مىندال بوون ئازارى مىندال بىدەن و نەزان مامەئەي باستى ئەگەل بىكەن
 ... تە، سەرچەم ئەو ھۆكۈمكارى دەبىنە ھۇى ئەناۋچوون و باش گەشەنەكردنى ھەندىك ئە
 خانەكانى مېشك يان زىيان گەياندن بە كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى مىندالەكەو دواچار
 توۋشى دواكەوتنى ژىرى و بىركۈلى دەكەن

سە ھەم / ھۆكۈمكارى دواى ئەدايك بوون :-

دەرنەنجامى توۋزىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە ھەندىك بوۋداو و
 كارمەت و نەخۋشى دواى ئەدايك بوون مىندال توۋشى بىركۈلى و دواكەوتنى ژىرى دەكەن و
 دەبىنە ھۇى ئەناۋ چوونى ژمارەيەك ئە خانەكانى مېشك، ئەۋانە (سور ھەنگەپانى
 كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى، بەتايىيەتى سور ھەنگەپان و ھەۋكردنى (السحائى)
 (meningitis) ھەرومەھا ھەۋكردنى مېشك، يان توۋش بوون بەتاي (قىرمىزى) (الحمى
 القرمزية) (scarle fever) يان زىيانە لاۋەكىيەكانى سورىژە (الحصبه) يان بوۋداو
 ئوتومبىل و شەپو كۈشتار كە دەبىتە ھۇى زىيان پى گەياندنى مېشك و ئەناۋ بىردى
 خانەكانى مېشك.

چوارەم / ھۆكەرە دىيارى نەكراۋەكان :-

ھەندىك مىندان تووشى دواكەوتنى ژىرى و بىركۆلى دەين، بەلام ھۆكەرەكانى نازانرېت، بۇ نموونە ھەندىك نامار نامازە بۇنەوە دمكات كە (٢٥ /) ى حالەتەكانى بىركۆلى تانىستاش بە تەواۋى ھۆكەرەكانى نەزانراۋە ناتوانرېت بگەپىترېتەوۋە بۇ ھۆكەرى زانراۋە دىيارى كراۋ، لەبەر ئەوۋە لە ژىر خانەى ئەو حالەتەنەى كە ھۆكەرەكانى نەزانراۋە دىيارى نەكراۋە پۆلېن دمكرى (الشيخ وعبد الغفار، ١٩٦٦، ص ٢٧-٤٤).

ئېنجا بۇنەوۋەى ژمارەى مىندانى بىركۆل لە كۆمەلگەكەمان بەرمە زىادىبۈون نەپوات، پىنۈستە دايك و باوك و مامۇستاۋ توپۇرمى كۆمەلايەتى و دمروۋنى و پىزىشكەكان رەچاۋى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە بگەن و تادەتوانن دايك و باوك و كەسانى تر ھوشيار بگەنەرە بۇنەوۋەى مىندان بەبىركۆلى لە دايك نەبىت، بەتاييەتېش ھۆكەرەكانى (RH)، خواردنى خراپ، دووركەوتتەوۋە لە بەكارمېنەنى ھەندىك داۋو دمەمانى زىيان بەخش لەكاتى دووگىيانى و ھۆكەرەكانى لەكاتى لەدايك بۈون و پووداۋو نەخۇشى و كارەساتەكان ... تاد چۈنكە دمركەوتتەوۋە تا پىژمەى خويندەۋارى و ھوشيارى تاكەكانى كۆمەلە بەرزىنەت و دىكان و باوكان شارەزايىيان دمەبارەى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە ھەبىت ئەوا پىژمەى تووش بۈون بە بىركۆلى كەم دەبىتەوۋە، بەلام پىژمەى مىندانى بىركۆل و دواكەوتى ژىرى لە كۆمەلگە دوا كەوتتەوۋەكاندا زۇر زىاترە ئەگەر بەراۋەرد بىكرىت بە كۆمەلگە پېش كەوتتەوۋەكان، ئەوۋەش لەبەر كەسى ھوشيارى و زانيارى دمەبارەى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە گىرنگى نەدان پىنيان.

مندالنی به هر مه ندو بلیمه تیش گرفت دروست دهکات

له کونده زیاتر گرنگی به مندالنی بیرکۆن و دمهنگ و گیل دراومو که متر بیر نه مندالنی بلیمهت و به هر مه ندو کراوته وه. نهویش زیاتر بو نه وه بووه، که مندالنی بیرکۆن گرفت و کیشهی جوراوجوریان بو خیزان و قوتا بخانه و کومه ن دروست کردوه به لام مندالنی به هر مه ندو بلیمهت کیشه و گرفت دروست ناکه ن هه رچه ندو به پوالت نه م بوچونه راسته، به لام له ناومرؤکدا هه ئه یه

راسته به ئاسانی هه ست به گیر و گرفته کانی مندالنی دواکه وتووی ژیری دهکین و دبینه ن له قوتا بخانه دمرناچن و که م و کورتی له توانستی عه قلی و زماندا هه یه و نه په یوه ندیه کومه لایه تیه کاندایه سهرکه وتوونین که چی مندالنی به هر مه ندو بلیمهت به و شیویه نین، نه مه ته نها دیوکی راستیه کانه، به لام نه گهر به ووردی سهیری باری دموونی مندالنی به هر مه ندو بلیمهت بکهین، نه و ده گهینه نه و راستیهی که مندالنی به هر مه ندو بلیمهتیش گیر و گرفته بوخویان و کومه نه که یان دروست دهکین.

له گرنگترین نه و گیر و گرفته نهی که پویه پرووی مندالنی بلیمهت و به هر مه ندو

دبینه وه، نه مانه ی لای خوارموم :-

(۱) کاتیکی مندالنی بلیمهت و به هر مه ندو هه مان بهرنامه و پرؤگرامی مندالنی ئاسایی دهخوینن و شان به شانی نه وان نه یه ک پۆلدا داده نیشن، نه و دواي ماوه یه کی که م تووشی بیزاری و وهرس بوون و هه ئچوون و گرژی دموونی دهبن. له بهر نه وهی نه وان زۆر به ئاسانی نه و بهرنامه و پرؤگرامانه دهگه ن و زۆر جاریش هه ر خویان دهیانزانن، ئینجا له بهر نه وهی نه و بهرنامه نه بو ئاستی ژیری نه وان دانه دراومو سووک و ئاسانن، بویه تووشی بیزاری و وهرس بوون دهبن و نازانن چون نه و بیزاری و وهرس بوونه بزگاریان بیت. جاری وا هه یه دهنگه دهنگ و نازوه دروست دهکین یان ناچنه ناو پۆله وه به بیانووی نه وهی که هه یووی دمرانن.

بینگومان دروست کردنی دهنگه دهنگ و نه چوونه ناو پۆل له بهرزه موندی مندای بههرمه ندو بلیمهت نییه و گیروگرفتی له گهژ بهرزه بهرو ماموستاکان بۆ دروست دهکن بهلام نهگه بهرنامه و پرۆگرامه کان لهو ئاسته دا یوونایه که جهزوو ئارمژووی نهو مندالانهی تیر بکریه و ناچاری بکردنایه که ههولی ههرس کردن و تیگه یشتنی یوونایه. نهو کاته نهو جوهره مندالانه تووشی بیزاری و وهرس بوون نهده بوون و نهوه نهدهش کاتی زیادیان نهده بوو که بۆ دهنگه دهنگ و بههتاری نابەجی تهرخانی بکهن.

(٢) هه ندیک له مندالانی بلیمهت و بههرمه مند له نه نجای نهو بههرمه زیرمکیه که هه یانه تووشی له خوایی بوون و لووت بهرزی دهبن و به چاوی نزم و گومان سهیری مندالانهکانی تر دهکن. سههرماری نهوهش نهو له خوایی بوون و لووت بهرزیه یان له خشته یان دهبن و دوور نییه له وانه کانیاندا سههرکهوتوو نهبن له بهر نهوهی وا تیگه یشتوو که زۆر ئاسانه و پێویست به خویندنه وه یان ناکات، بینگومان نهو بۆ چوونه یان هه له یه و بابیهت چهند ئاسان بیت، ده بیت خوایی بۆ ناماده بکهن و پێش تاقیکردنه وه بیخویننه وه، به لگهش نهو باره یه وه زۆره و لاپه په کانی میژووش پڕن له ناوی نهو بلیمهت و زانیانهی که له قوناغه کانی خویندن دهرنه چوون یان تووشی گرفت بوون

(٣) مندائی بلیمهت و بههرمه مند زۆر پرسیار دهکات و دیاردهکان تاروتوی دهکات، بهلام بهداخه وه زۆر له ماموستایان و باوکان و دایکان زوو نهو هه موو پرسیار کردنه یان وهرس دهبن و دوور نییه بیان شکیننه موو تهریقیان بکه نه وه یان سههرزه نشتیان بکهن که نهوهش ده بیت هوی ده تهنگی و خهم و خه قهه و بیزار کردنی نهو منداله زیرهک و بلیمهتانه و دوور نییه له نه نجاده فیزی زۆر بههتار و هه نس و کهوتی نابەجی بیت، بیهجا نهگه بهمانه و قوت منداله بلیمهت و بههرمه ندانه کانمان لهو گرفت و بههتاره نابەجیهانه دوور بن، نهوا زۆر گرنگه که قوتا بهمانه و دامه زراوی تاییه تیان بۆ بکریته موو ژینگه و بارودۆخی گونجاو بۆ ته قانده موو پهروه ده کردنی بههره و توانا کانیان بپه خسینیت، بۆ نهوهی نیمهش له داها توودا وهک زۆره ی ولاتی جیهان کهسانی دا هینه رو زانا و ناو دارمان ده بیت و خزمهتی ولانه کانیان بکهن

بەلام ئە کۆمهڵەی دووهەم راستەوخۆ جینەکان نابەهۆی گواستنه‌وه‌ی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، بەلکونه‌و جیناتانه (Genes) دەبنه‌هۆی دروست کردنی هه‌ندیک کهم و کورتی ئە کۆنه‌ندای دهماری ناوه‌ندی (الجهاز العصبي المركزي) و کارو چالاکی هه‌ندیک ئە گڵانده‌کان، دواي نه‌وه ناپێکی و کارو چالاکیه‌کانی کۆنه‌ندای دهماری ناوه‌ندی و گڵانده‌کان دەبنه‌هۆی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، واته‌ ئەم حاله‌ته‌دا جیناته‌کان ناپاسته‌وخۆ منداڵ تووشی بیرکۆلی ده‌کهن، ئە گرنگترین نه‌و حاله‌تانه‌ش ئەمانه‌ی لای خواره‌وه‌ن:-

کهم و کورتی ئە پیکهاته‌ی مۆخ:-

ئەم حاله‌ته‌دا جوړه جینیک ده‌بیته‌هۆی دروست کردنی کهم و کورتی ئە شیوه‌بوونیادی پێک هاته‌ی مۆخ که ناتوانیته‌وه‌ک مۆخی ئاسایی به‌کاری خۆی هه‌لبستیت، ئە ناکامیشتا منداڵ تووشی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری ده‌بیت، ئەم حاله‌ته‌ش به‌ نه‌وه‌دا ده‌ناسرێته‌وه‌ که کاسه‌ی سه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی ئاسایی گه‌شه ده‌کات، نیتر یان زۆر گه‌وره‌ ده‌بیت (کبر الدماغ) (macrocephalic) یان بچووک (microcephalic) بەلام ئەمەش نه‌وه‌ ناگه‌یه‌نی که هه‌رکەسیک کاسه‌ی سه‌ری ئا ئاسایی بوو لیتر تووشی بیرکۆلی ده‌بیت، چونکه‌ هه‌ندیک کەس هه‌ن که کەله‌ی سه‌ر یان زۆر گه‌وره‌یه‌ یان زۆر بچووک به‌لام تووشی بیرکۆلی نه‌بوون، له‌به‌ر نه‌وه‌ی بیرکۆلیه‌که په‌یوه‌سته‌ به‌ ریزمی نه‌ناوچوون و ئە کارکه‌وتنی مۆخی نه‌و کەسه‌ ئەک به‌ ته‌نها شیوه‌ی کاسه‌ی سه‌ری.

شیواندن و تێک چوونی پێک هاته‌ی خانه‌کانی مێشک (cellular Dysplasia):-

ئەم جوړه شیواندنه‌ش له‌رێگه‌ی جیناتی تاییه‌تیوه‌ دروست ده‌بیت واته‌ ئەو جوړه جینه‌ ده‌بیته‌هۆی شله‌ژان و تێک دانی پێک هاته‌و کاری هه‌ندیک ئە خانه‌کانی مێشک و نه‌هێلن به‌ کاری ئاسایی خۆیان هه‌ستن که ئەمەش ده‌بیته‌هۆی تووش بوون به‌ بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری.

ھاكتەرى (R.H) :-

مەبەست ئە (RH) يەككە ئە پىك ھاتەكانى خوڭ، بۇيە ئاوترا (RH) چوتكە يەكەم چار ئە خوڭنى جۇرە مەيمونىك دۇزرايەوۋە كە ئاوى (Rhesus monkey) بوو. لىتر ھەردوو پىتى يەكەم (RH) ئەو ئاوموۋە وەرگىرا. وەك دەرگەوتوۋە كە (%۸۶) ى مرۇڭ ئەو پىك ھاتەيە ئە خوڭنىياندە ھەيە بۇيە ئاۋ دەبرىن بە (+RH) بەلام (%۸۴) ى مرۇڭ ئەو پىك ھاتەيە ئە خوڭنىياندە نىيە بۇيە بە (-RH) ئاۋ دەبرىن، ئىنجا ئەگەر پىت و ئەو پىك ھاتەيە ئە باۋكەۋە بۇ مىندالەكەي بگوزىرئىتەۋە (+RH) بەلام دايكى مىندالەكە (-RH) پىت ئەو كاتە خانەكانى خوڭنى مىندال بە تەۋاۋى گەشە ئاكەن و كارىگەرى خراپى بەسەر ئىيان و پىك ھاتەي مىشكى مىندالەۋە دەپىت و زۇرجار مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەۋتىنى ئىرى دەكات. ئەبەرنەۋە زۇر پىنويستە كە كوپو كچ پىش ئىن ھىنان و شوۋكردن پىشكىنىنى خوڭنى خۇيان بكەن بۇ دىنيا بوون ئە پىك ھاتەي خوڭنىكەنىيان و بوۋنەدانى ئەو ھالەتە.

ب) تىك چوون و شلەئىنى پىرۇسەي مېتابولىزم (عملية الأيض) metabolic

Disorders :-

لەم كاتەندە مىندال بىرگۈلىيەكەي ئە رىگەي جىناتەۋە بۇ ئاگوزىرئىتەۋە بەئكو ئە ئەنجى تىك چوونى پىرۇسەي مېتابولىزم (بىنا كردن و تىك دان) مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەۋتىنى ئىرى دەپىت، كە ئەم تىك چوونەش دەپىتە ھۇى ئەۋەي كە وەك پىنويست ئەنزىم و ھۇرمۇن و پىرۇتىن و كارىۋەيدرات و چەۋرى و ئىتەمىن بۇ خانەۋ شەندەكانى ئەش (بەتەيەتەش مىشك) ئەپوات و دواجارىش وەك پىنويست گەشە ئەكات و مىندال توۋشى بىرگۈلى پىت بىگومان ئەم ھالەتەش ئا پادەيەك پەيۋەندى بە قەندەمبازى جىناتەۋە ھەيە (الطفرة في الجينات) (Gene mutation) ھەيە كە دەپىتە ھۇى ئەمان يان ديارنەمانى يەككە ئە ئەنزىم و پەگەزەكانى خۇراك ئە خوڭنىدا :-

ج. ئەو حالەتەنەى ئەو بېروایەدان كە ئەوانەىە بە ھۆى ھۆكارى بۆماووە بێت:--

ھەندىك حالت ئە بىركۆلان تاوھكو ئىستا ھىچ ھۆكارىكى ديارى كراوى نىيەو
نەتوانراو بەخريتە يەكئىك ئە خانەكانى ھۆكارەكانى بىركۆلان. ئەبەرئەو ەوا پېش بىنى
دەكرىت كە ھۆكارى سەرەكى ئەو حالەتەنە بۆ ماوھى نەزانراو، ئەوئش ئەبەرئەو
زىاتر ئە حالەتىك ئەيەك خىزاندا ھەيەو ئە بەرەبابىكدا زىاتر ئە جارىك دووبارە
بۆتەو.

كەواتە دەتوانىن بلىن كە ھەندىك جار بىركۆلى ئە رىگەى جىناىتى تايەتەو ەو بۆ
منداڵان دەگويزىتەو، كە ئەمەش دەكەوتتە خانەى بۆماووە (ورائە)، بەلام ھەندىك
جارى تر ناراستەوخۆ جىنى تايەتى ھەيە كە دەبىتە ھۆى بىركۆلى بەلام ناتوانرىت
بەخريتە خانەى بۆماووە، ئەبەرئەو ئەم كاتەدا ھىچ جىنىك خاسىەتى بىركۆلى
ناگويزىتەو، بەلام ناراستەوخۆ دەبىتە ھۆى دروست كردنى كەم و كورتى ئە كۆنەندامى
دەمارى ناوەندى و گلاندەكان، ئەو كەم و كورتىەش دەبىتە ھۆى دروست كردنى بىركۆلى،
ھەندىك حالەتئش تا ئىستا نازانرىت ئەبەرچى منداڵ تەوشى بىركۆلى دەبىت، گومان
ھەيە كە ھۆى بۆماو ەبىت بەلام ھەر گومانەو ناتوانرىت جەخت لەسەر ھۆكارى بۆماو
بكرىت.

(٢) ھۆكارەكانى كاتى دووگىانى:--

ھەندىك ھۆكارى تر كە ھىچ پەيوەنديان بە جىناىتەو ەو نىيە دەبە ھۆى بىركۆلى و
دواكەوتنى ژىرى، ئەوانە تەوش بوون بە نەخۆشى پەتائ وەك سىفلس (زھرى) يان
سورىژمى ئەلمانى (Rubella) ئەكاتى دووگىانى. ھەرودە تەوش بوونى كۆرپە ئە بە
نەخۆشى زەردەھەنگەپاتى مۇخ (الصفراء المخية) (Kenicterus) ھەرودە تىك چوونى
كاروچالاكىەكانى ھەندىك ئە كۆنرە گلاندەكان (الغدد الصماء).

دوۋەم / ھۆكۈمكارى كاتى ئەدايك بوون :-

ھەندىك چار مىندال ئە ئەنجامى ھەندىك ھۆكۈمكارىمۇ كە ئەكاتى ئەدايك بوون
 بوۋەمدەن، توۋشى بىركۈلى و دواكەوتنى ژىرى دەبىت، بۇ نموۋە ئەگەر ئەكاتى ئەدايك
 بوون كارى نەشتەرگەرى بۇناقرەتى دوۋگىيان بىكرىت و ئەكاتى نەشتەرگەرىيەكە كەرسىتەو
 نامىرى پزىشكى بەرسەرى مىندالەكە بىكەوتى يان بەزەجەت مىندالەكە ئە مىندالدىنى دايك
 بىتە دەرمە، يان پەتكە ئاۋك ئە مىلى مىندالەكە بىگىرى و بۇماۋەيەكى كەم ئۆكسجىن بۇ
 مىندالەكە نەچىت، يان مىندالەكە بەسەردا بىكەوتىتە سەر زەۋى يان شتىكى رەق، يان مامان و
 كەسى نەزان ئەكاتى مىندال بوون ئازارى مىندال بىدەن و نەزان مامەئەي باستى ئەگەل بىكەن
 ... تە، سەرچەم ئەو ھۆكۈمكارى دەبىنە ھۇى ئەناۋچوون و باش گەشەنەكردنى ھەندىك ئە
 خانەكانى مېشك يان زىيان گەياندن بە كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى مىندالەكەو دواچار
 توۋشى دواكەوتنى ژىرى و بىركۈلى دىكەن

سە ھەم / ھۆكۈمكارى دواى ئەدايك بوون :-

دەرنەنجامى توۋزىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە ھەندىك بوۋداو و
 كارمەت و نەخۋشى دواى ئەدايك بوون مىندال توۋشى بىركۈلى و دواكەوتنى ژىرى دەكەن و
 دەبىنە ھۇى ئەناۋ چوونى ژمارەيەك ئە خانەكانى مېشك، ئەۋانە (سور ھەنگەپانى
 كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى، بەتايىيەتى سور ھەنگەپان و ھەۋكردنى (السحائى)
 (meningitis) ھەرومەھا ھەۋكردنى مېشك، يان توۋش بوون بەتاي (قىرمىزى) (الحمى
 القرمزية) (scarle fever) يان زىيانە لاۋەكىيەكانى سورىژە (الحصبه) يان بوۋداو
 ئوتومبىل و شەپو كۈشتار كە دەبىتە ھۇى زىيان پى گەياندنى مېشك و ئەناۋ بىردى
 خانەكانى مېشك.

چوارەم / ھۆكەرە دىيارى نەكراۋەكان :-

ھەندىك مىندان تووشى دواكەوتنى ژىرى و بىركۆلى دەين، بەلام ھۆكەرەكانى نازانرېت، بۇ نموونە ھەندىك نامار نامازە بۇنەوە دمكات كە (٢٥ /) ى حالەتەكانى بىركۆلى تانىستاش بە تەواۋى ھۆكەرەكانى نەزانراۋە ناتوانرېت بىگەرېنرېتەوۋە بۇ ھۆكەرى زانراۋە دىيارى كراۋ، لەبەر ئەوۋە لە ژىر خانەى ئەو حالەتەنەى كە ھۆكەرەكانى نەزانراۋە دىيارى نەكراۋە پۆلېن دىكرى (الشيخ وعبد الغفار، ١٩٦٦، ص ٢٧-٤٤).

ئىنجا بۇنەوۋەى ژمارەى مىندانى بىركۆل لە كۆمەلگەكەمان بەرمە زىادىبۈون نەپوات، پىنۈستە دايك و باوك و مامۇستاۋ توۋىژمى كۆمەلايەتى و دىروونى و پىزىشكەكان رەچاۋى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە بىكەن و تادەتوانن دايك و باوك و كەسانى تر ھوشيار بىكەنەرە بۇنەوۋەى مىندان بەبىركۆلى لە دايك نەبىت، بەتايىبەتېش ھۆكەرەكانى (RH)، خواردنى خراپ، دووركەوتتەوۋە لە بەكارمىنانى ھەندىك داۋو دىرمانى زىيان بەخش لەكاتى دووگىيانى و ھۆكەرەكانى لەكاتى لەدايك بۈون و پووداۋو نەخۇشى و كارەساتەكان ... تاد چۈنكە دىركەوتتەوۋە تا پىژمى خويندەۋارى و ھوشيارى تاكەكانى كۆمەل بەرزىنەت و دىكان و باوكان شارەزايىيان دىرمەرى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە ھەبىت ئەوا پىژمى تووش بۈون بە بىركۆلى كەم دەبىتەوۋە، بەلام پىژمى مىندانى بىركۆل و دواكەوتى ژىرى لە كۆمەلگا دوا كەوتتەوۋەكاندا زۇر زىاترە ئەگەر بەراۋەرد بىكرىت بە كۆمەلگا پىش كەوتتەوۋەكان، ئەوۋەش لەبەر كەسى ھوشيارى و زانيارى دىرمەرى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە گىرگى نەدان پىنيان.

مندالنی بههرمه‌ندو بلیمه‌تیش گرفت دروست دهکات

له‌کۆنه‌وه زیاتر گرنگی به مندالنی بیرکۆن و ده‌به‌نگ و گیل دراوو که‌متر بیر له مندالانی بلیمه‌ت و بههرمه‌ند کراوته‌وه. نه‌ویش زیاتر بو نه‌وه بووه، که مندالنی بیرکۆن گرفت و کیشه‌ی جوراوجۆریان بو خیزان و قوتا‌بخانه و کۆمه‌ل دروست کردووه به‌لام مندالنی بههرمه‌ندو بلیمه‌ت کیشه‌و گرفت دروست ناکهن هه‌رچه‌نده به پوالت نه‌م بۆچوونه راسته، به‌لام له ناوهرۆکدا هه‌له‌یه

راسته به ناسانی هه‌ست به گیروگره‌تەکانی مندالانی دواکه‌وتووی ژیری ده‌که‌ین و ده‌بین له قوتا‌بخانه دهرناچن و که‌م و کورتی له توانستی عه‌قلى و زمانیاندا هه‌یه و له په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تیه‌کاندا سه‌رکه‌وتوونین که‌چی مندالانی بههرمه‌ندو بلیمه‌ت به‌و شێوه‌یه‌ نین، نه‌مه‌ ته‌نها دیوێکی راستیه‌کانه، به‌لام نه‌گه‌ر به‌ووردی سه‌یری باری ده‌روونی مندالانی بههرمه‌ندو بلیمه‌ت بکه‌ین، نه‌وا ده‌گه‌ینه نه‌و راستیه‌ی که مندالانی بههرمه‌ندو بلیمه‌تیش گیروگره‌ت بۆخیزان و کۆمه‌له‌که‌یان دروست ده‌که‌ن.

له‌ گرنگترین نه‌و گیروگره‌تانه‌ی که‌ روویه‌رووی مندالانی بلیمه‌ت و بههرمه‌ند

ده‌بنه‌وه، نه‌مانه‌ی لای خوارمومن: -

(١) کاتێک مندالانی بلیمه‌ت و بههرمه‌ند هه‌مان به‌رنامه‌و پرۆگرامی مندالانی ناسایی ده‌خوێنن و شان به‌شانی نه‌وان نه‌یه‌ک پۆلدا داده‌نیشن، نه‌وا دواى ماوه‌یه‌کی که‌م تووشی بیزاری و وهرس بوون و هه‌له‌چوون و گرژی ده‌روونی ده‌بن. له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌وان زۆر به‌ناسانی نه‌و به‌رنامه‌و پرۆگرامانه‌ ده‌گه‌ن و زۆر جارێش هه‌ر خۆیان ده‌یانزانن، ئێنجا له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌و به‌رنامه‌و پۆل ناستی ژیری نه‌وان دانه‌نراوه‌و سووک و ناسانن، بۆیه‌ تووشی بیزاری و وهرس بوون ده‌بن و نازانن چۆن له‌و بیزاری و وهرس بوونه‌ بژگاریان بێت. جارى وا هه‌یه‌ ده‌نگه‌ ده‌نگ و نازاره‌ دروست ده‌که‌ن یان ناچنه‌ ناو پۆله‌وه‌ به‌ بیانووی نه‌وه‌ی که‌ هه‌مووی ده‌زانن.

بیگومان دروست کردنی دەنگە دەنگ و نه چوونه ناو پۆل له بهرزه و هندی مندالی بههرمه‌ندو بلیمه‌ت نییه و گیروگرفتی له گه‌ل به‌ریوه‌به‌رو مامۆستاكان بۆ دروست ده‌كهن به‌لام نه‌گهر به‌رنامه‌و پرۆگرامه‌كان له‌و ناسته‌دا بوونایه كه جه‌زوو ئارم‌زووی نه‌و مندالانه‌ی تیر بک‌ردایه‌و ناچاری بک‌ردنایه كه هه‌وێ هه‌رس کردن و تیگه‌یشتنی بوونایه، نه‌و کاته نه‌و جوړه مندالانه تووشی بی‌زاری و وهرس بوون نه‌و ده‌بوون و نه‌و هنده‌ش کاتی زیادیان نه‌و ده‌بوو كه بۆ ده‌نگه ده‌نگ و ده‌هتاری نابە‌جی ته‌رخانی بک‌هن.

(٢) هه‌ندیك له مندالانی بلیمه‌ت و به‌هرمه‌ند له نه‌نجامی نه‌و به‌هره‌و زیره‌کیه‌ی كه هه‌یانه تووشی له خۆبایی بوون و ئووت به‌رزی ده‌بن و به‌ چاوی نزم و گومان سه‌یری منداله‌كانی تر ده‌كهن، سه‌ره‌پای نه‌وه‌ش نه‌و له‌خۆبایی بوون و ئووت به‌رزیه‌یان له خسته‌یان ده‌بن و دوورنیه‌ی له‌وانه‌كانیاندا سه‌رکه‌وتوو نه‌بن له‌به‌ر نه‌وه‌ی وا تیگه‌یشتوون كه زۆر ئاسانه‌و پێویست به‌ خویندنه‌و میان ناکات، بیگومان نه‌م بۆ چوونه‌یان هه‌له‌یه‌و بابەت چه‌ند ئاسان بێت، ده‌بی‌ت خۆبایی بۆ ئاماده‌ بک‌هن و پێش تاقیک‌ردنه‌وه بیخویننه‌وه، به‌لگه‌ش له‌م باره‌یه‌وه زۆره‌و لا‌په‌ره‌کانی می‌ژووش پ‌چ‌ن له‌ناوی نه‌و بلیمه‌ت و زانیانه‌ی كه له‌ قوناغه‌کانی خویندن دهرنه‌ چوون یان تووشی گ‌رفت بوون.

(٣) مندالی بلیمه‌ت و به‌هرمه‌ند زۆر پرسیار ده‌کات و دیاره‌مکان تاووتوی ده‌کات، به‌لام به‌داخه‌وه زۆر له‌ مامۆستایان و باوکان و دایکان زوو نه‌و هه‌موو پرسیارک‌ردنه‌یان وهرس ده‌بن و دوورنیه‌ی بیان شکی‌ننه‌وه‌و ته‌ریقیان بک‌هنه‌وه یان سه‌ره‌نشتیان بک‌هن كه نه‌وه‌ش ده‌بی‌ته هۆی د‌لت‌ه‌نگی و خه‌م و خه‌فته و بی‌زارکردنی نه‌و منداله‌ زیره‌ك و بلیمه‌تانه‌و دوورنیه‌ی له‌ نه‌نجامدا فی‌ری زۆر ده‌هتارو هه‌ئس و که‌وتی نابە‌جی ب‌بن، ئینجا نه‌گهر به‌مانه‌وت منداله‌ بلیمه‌ت و به‌هرمه‌نده‌کانمان له‌و گ‌رفت و ده‌هتاره‌ نابە‌جیانه‌ دووربن، نه‌وا زۆر گ‌رنکه‌ كه قوتا به‌یانه‌و دامه‌زراوی تاییه‌تیا بۆ بک‌ریته‌وه‌و ژینگه‌و باره‌دوخی گونجاو بۆ ته‌قاندنه‌وه‌و په‌روه‌رم‌کردنی به‌هره‌و توانا‌کانیان ب‌ره‌خسین‌ریت، بۆ نه‌وه‌ی ئیمه‌ش له‌ داها‌توودا وه‌ك زۆریه‌ی ولاتانی جیهان که‌سانی دا‌هینه‌رو زاناو ناو‌دارمان هه‌بی‌ت و خزمه‌تی ولاته‌که‌یان بک‌هن.

گەشە پىكىردى چەمكەكان لە قۇناغى باخچەى ساوايان

چەمكەكان (المفاهيم) و فېرىيونىيان گرتكى خۇيان لە ژيانى منداڭدا ھەيە و دەين بە يارمەتيدەر بۇ گەشە كوردى عەقلىيان، لە بەرنەو ھەركى ھەموو لايەكە بەتاييەتى دايك و باوك و مامۇستا كە ھەولئى گەشە پىكىردىيان بەدەن قۇناغى پىش چوونە قوتا بخانە بە تاييەتى تەمەنى چوار سالان و پىنج سالان كاتىكى زۆر باشە بۇ گەشە پىكىردى چەمكەكانى وەك (ژمارەكان، بارستايى، كىش، گەورە، بچووك، شىوەكان، بوونە و مەركەكان، ئاراستەكان... تاد).

منداڭ لەم قۇناغەدا زۆر ھەز بە تاووتوئىكردن و مامە ئەكردن و زىنى شتە يەكسان و جىوازو كۆمە ئەو ژمارەو شىوەو بارستايە جىاجياكان دەكات، بەردەوام لە ھەولئى تاقىكردنەو شتەكانى چواردەورىدايە، ئىنجا زۆر پىنويستە ئىمەى گەورە ئەو ھەز و ئارمىزوى تاووتوئىكردن و تاقىكردنەو شتەكانى بىقوزىنەو بۇ فېرىكردى چەمكەكان بەكارى بەننن. بۇ نموونە منداڭ لەم تەمەنەدا ھەز دەكات فېرى ژمارەكان بىت و شتەكانى چواردەورى بژمىرى، كەواتە ئىمە چ لەمالەو ەيان لە باخچەى ساوايان دەتوانن ئەو ھەزى بۇ تىر بکەين و يارمەتى گەشە كوردى بىركارى بەدەين ئەویش لەرىگەى راھىنانى لەسەر ژماردى شتەكانى ناومان و باخچەى ساوايان، بۇ نموونە لە بەرچاوى منداڭكە ژمارەى خوشك و براكانى يان قاپ و قاچاغ و پەرداخ يان كورسى و مېزەكان يان گۆپەكان، يان يارىيەكانى بژمىرەو دواتر داوا لە منداڭكە بکە ئەویش وەك تۆ يەك لەدواى يەك شتەكانى بژمىرى نەگەر ھەنەى كرد بوى راست بکەرەو بەشتەر وایە ئەيەكەو ھەتا دەى فېر بکرىت، نەگەر ھەز و تەوانى زىاترى ھەبوو، دەتوانرىت ژمارەى زىاترى فېر بکرىت، بەلام نابىت بەزۆر بەلكو دەبىت بە ئارمىزوى منداڭكە بىت و زور لەسەرچوش بىت

لە لايەكى تەرەو منداڭ ھەز بە زانىنى زۆر كەم و بەش و ھەموو نىوە تاد دەكات، كەواتە دايك و باوك و مامۇستا دەتوانن لەرىگەى چالاكىيەكانى بۆزەو ەمداڭ فېرى ئەو چەمكەكانە بکەن، بۇ نموونە لەكاتى چا يان شىر يان ئاو خواردنەو ەدا دەتوانن منداڭ فېرى

مانای نیو په‌رداخ، نیو پیاله یان یه‌ک پیاله یان چای زۆر، شیرێ زۆر، چای که‌م، شیرێ که‌م، . . . تاد، بکه‌ین که‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی نه‌و چالاکییه‌کانه‌ و نه‌مندال ده‌کات که‌ فیزی مانای نیوه یان زۆر یان که‌م ببیت هه‌روه‌ها ده‌توانیت له‌رێگه‌ی له‌ت و که‌رت کردنی نان و په‌نیرو سه‌موون و پرته‌قال و سیوو میوه‌کانی تر، مندال فیزی مانای (له‌ت، نیو، چارمک، دووبه‌ش، سی به‌ش، وه‌ک یه‌ک، زۆرتتر، که‌متر، چواربه‌ش . . . تاد)، بکریت، که‌ سه‌رجه‌م نه‌و چالاکییه‌نه‌و فیزیوونی مانای نه‌و چه‌مکانه‌ ده‌بن به‌ بنه‌مایه‌کی پته‌ر بۆ گه‌شه‌پیکردنی عه‌قڵی مندال و سه‌رکه‌وتنی له‌بوارێ بیرکاری و خوێندن و فیزیووندا.

هه‌روه‌ها له‌رێگه‌ی به‌کارهێنانی راسته‌و مه‌ترو بست و پنه‌و، ده‌توانیت مندال فیزی پنه‌وه‌ کردنی شته‌کان بکریت. بۆ نه‌مونه، ده‌توانین له‌به‌رچاوی مندال به‌ پی یان به‌ ده‌ست یان به‌ راسته‌ یان به‌ مه‌تر کاشی و دیوارو به‌رزێ و نزمی کورسی و پاخه‌رو باخچه‌ی ناوماڵ یان باخچه‌ی ساوایان بپینوین و دواتر داوا له‌مندال بکه‌ین که‌ له‌ویش وه‌ک نیمه‌ دووری و به‌رزێ و نزمی نه‌و شتانه‌ پنه‌وه‌ بکات که‌ بپگومان له‌رێگه‌ی نه‌و چالاکییه‌نه‌وه‌ فیزی مانای پنه‌وه‌کردنی (دووری، به‌رزێ، نزمی، لایه‌ک، دوولا، سی لا، چوار لا، نه‌ستووری) ده‌بیت، که‌ نه‌و چالاکییه‌نه‌ش ده‌بنه‌ هۆی زیاتر گه‌شه‌کردنی عه‌قڵی مندال.

مندال هه‌ر له‌م قوناغه‌دا توانای فیزیوونی مانای (زۆر، که‌م، گه‌وره‌تر، بچووکتتر، زۆرتتر، که‌متری هه‌یه. له‌به‌ر نه‌وه‌ ده‌بیت له‌رێگای چالاکییه‌کانی وه‌ک (ناوکردنه‌ ناو په‌رداخ یان پیاله یان قاپ و قاچاغ، یان له‌م و خۆن کردنه‌ ناو سه‌تل و قاپ)، مندال فیزی مانای زۆر و که‌م و زۆرتتر و که‌متر بکه‌ین بۆ نه‌مونه ده‌توانین مندال فیزی نه‌وه‌ بکه‌ین که‌ په‌رداخ له‌ پیاله‌ ناو زیاتر ده‌گریت، له‌ پیاله‌ش گه‌وره‌تره، سه‌تل له‌ قاپ ناو زیاتر ده‌گریت و له‌ویش گه‌وره‌تره، قاپی گه‌وره‌ له‌ قاپی بچکووله‌ ناو زیاتر ده‌گری. . . تاد

قوناغی پیش قوتابخانه‌ کاتیکی له‌بارو گونجاوله‌ بۆ فیزیوونی چه‌مکی (کیش) (وزن) ده‌توانین له‌رێگه‌ی هه‌نگرتن، گواستنه‌وه‌و به‌رزکردنه‌وه‌و دانانی شته‌کانی ناوماڵ و باخچه‌ی ساوایان مندال فیزی مانای (قورس، سووک، سووکتتر، یه‌کسان) بکه‌ین، هه‌روه‌ها

زۇرىياشە ئەگەر ئەپىگەي پارەي پۇزانە و كېرىن و قىرۇشتى سەوزمە مېوۋە كەل و پەلەكانى
ئاومائەو، مىندال قىرى ماناي پارەو تىرخى (۵۰ دىنار، ۲۵۰ دىنار، ۱۰۰۰ دىنار . تادا)
بەكەين.

قۇناغى مىندالى، ماناي قۇناغى يارىكردن و ھەلبەزۇ دابەزۇ سەربەستىيە، واتە
دەتوانىت ئەپىگەي يارىكردن و ھەلبەزۇ دابەزۇ مىندال ئەم قۇناغەدا قىرى زۇر چەك
بىكرىت. كەواتە ئەركى سەرمەكى دايك و باوك و مامۇستايە كە ئەناو خىزان و باخچەي
ساوايان بواری گونجاو بۇ يارىكردنى مىندال بېرەخسىنن، بۇ ئەوۋەي ئەپىگەيەوۋە قىرى ماناي
چەمكەكان بېيت بۇ نەوۋە ئەگەر ئەناو مال يان باخچەي ساوايان ھەوزى ناو
دروستكراو ئە چىمەتتۇ يان پلاستىك ھەبىت و مىندال تاقىكردنەوۋە يارى پىيكات، ئەوا
مانى زۇر ئە چەمكەكان قىر دەبىت. كاتىك مىندال يارى بەناو دەكات، قىرى خاسىيەت و
سوۋدو قازانچەكانى ناو دەبىت، قىرى ئەوۋە دەبىت كە ھەندىك شتى وەك (تەختە،
كاشەزا سەر ناو دەكەون، بەلام ھەندىك شتى وەك (ئاسن، بەرد، . تادا) زىر وناو
دەكەون ھەرومە قىرى ئەوۋە دەبىت كە شت ئەناو ناو سووك دەبىت يان ئەپىگەي ماتۇرۇ
پەمپەو، ناو بۇ بەرزى قىر دەبىت.

كاتىك مىندال بەكاغەز كۆلارە يان قىرۇكەيەك دروست دەكات و بۇ ئاسمان ھەندىمەتات و
يارى پىندەكات دەگاتە ئەو بېروايەي كە ھەوا شتەكان دەجوۋلىنى، يان كاتىك بەسووكى
ھەناسە دەكات يان بۇ ماۋىيەكى كەم ھەناسە نادات، ئەو كاتە گىرنگى ھەواي بۇ ژيانى
مىرۇق بۇ پوۋن دەبىتەوۋە سەرمەي ئەوۋەش كاتىك مىندال يارى بە سەيارەو پانكەو گىلۇپى
مىندالان دەكات و پاترى بۇ كارگردنيان بەكار دەھىنى، قىرى ماناي گىرنگى پاترى و كارەبا
بۇ جوۋلاننن و گەرم كردن و پوۋناككردنەوۋە شتەكان دەبىت

كەواتە كاتىك مىندال يارى بەقاپ و قاچاغ و بۇرى و يارىيە پلاستىكىيەكانى ئاومان
دەكات، شارمىزايى زۇر دىرمارمى (نەرم، پەق، نەستوور، بارىك، تەنك، گەرم، سارد، زۇر،
كەم، قورس، سووك، نزم، بەرز، قوۋل . تادا) پەيدا دەكات كە سەرجەم ئەو زانىياري و

بەبەرئەوه زۆر گەرنەگە کە سوود ئە قونای پێش چوونە قوتابخانە و مەبەگەری و
پێداویستی و یارییە گەرنەگەکان بۆ مەدائەکانمان دابین بکەین و ئەسەر یاریکردن و
تاووتوینکردنیان هەنیا بەدەین و ئە هەمان کاتیشدا دەبێت ئەو دیاردەو چەمکانەیان بۆ
دوون بکەینەوه بە پێی تواناش وەلامی پرسیارەکانیان بەدەینەوه. دەرئەنجامی (زۆر
ئەتوێژینەوهگانی ئەم بوارەش ئاماژە بۆ ئەوه دەکات کە بەردەوام (ئەو مەدائەنە) ئەو
خێزان و باخچەیی ساوايانەوه دین کە پێش هاتنە قوتابخانە بە باشی پەرورەدەکران و
جۆرەها یاری و کەل و پەلیان بۆ دابین کران و بەردەوام وەلامی پرسیارەکانیان دراوەتەوه
زیرەکترو بەتواناتر ئەو مەدائەنە کە بەوشێوەیە پەرورەدە نەکران.

100

ساوايان ئەوا زۇر پىنويستە دايك و باوك ھەولبىدىن ھەندىك لەويارى و كەل و پەل و چالاكىيە گىرگانە بۇ مىندالەكانيان دابىن بىكەن، بۇئەۋى بەباشى سوود لە قۇناغى پىش چوونە قوتا بخانە وەرىگىرىت و بىيت بە بىاغە بۇ قۇناغەكانى تر.

شەرو ناخۇشى مىندالان

بۇزانە گونىيىستى شەرو نازاۋى مىندالان دەبىن و بەداخەۋە ھەندىك چار ناخۇشى نىوان مىندالان دەبىت بە شەرى گەۋرەكان. ئىمەى گەۋرە پىنويستە چەند راستىك ھەيە بىزانىن، ئەۋىش ئەۋەيە گە جىھانى مىندالان جىھانىكى پاك و بىگەردەۋو دوۋرە لە ھەموۋىق و كىنەۋ دىپىسى و دوۋ ۋوۋى گەۋرەكان و نەگەر شەپىش بىكەن ئەۋە كاتىيەۋ پاش ماۋىيەكى زۇر كەم كۇتايى دىت و مىندالەكان ھەموۋ شتىكىيان بىر دەچىتەۋەۋو دوۋىبارە دەچنەۋە لاي يەكتىرى، ۋەك ئەۋەى ھىچ شتىك ۋوۋى ئەدابت، ئەلايەكى تىشەۋە ھەموۋ گىيان و جەستەى مىندال جوۋلەۋ چالاكىيەۋ پىنويستى بە ھەلبەزۋ دابەزۋ باگردن ھەيد، كە ئەنە نجامى ئەۋ ھەلبەزۋ چالاكىانەۋە مىندالان بەريەكتىرى دەكەۋن و بەريەست و پىگىر بۇ يەكتىرى دروست دەكەن كە ئەمەش دەبىتە ھۇى دىزىزگردن و پىگىدادان.

ھەروەھا مىندال (بەتايىيەتىش بچوۋكەكان) خۇپەرستەۋ خەۋو خەيالى تەنھا تىزگردنى خەزۋو نازمۋەكانىيەتى و گەرمكىيەتى كە ھەموۋ شتىك بو خۇى بىت و بەشى ھىچ كەسى تىرى لىنەدات ئەلايەكى تىشەۋە لە ئە نجامى ئالۋز ۋوۋى ژيان و قەرەبانى شەركان ۋوۋىيەرى باخچەۋ شۈنە گشتىەكان كەم ۋوۋنەتەۋە و تەنەت خەۋشەۋ ژمارەى ئوۋرى مائەكانىش زۇر بچوۋك ۋوۋنەتەۋە كە ئەمەش بۇتە ھۇى ئەۋەى كە مىندالان زىاتر لە جاران بەريەك بىكەۋن و بەكۈمەل يارى بىكەن، بىگومان ئە ئە نجامى ئەۋەشەۋە ۋوۋىيەۋى يەكتىرى دەبىنەۋەۋو كىشەۋ بىگرو بەردەى زۇر بۇ يەكتىرى دروست دەكەن.

ژمارى مىندالانى زۇرىيەى خىزانەكانىش لە شارۋ شۈنە قەرەبانەكان بەرمو كەسى دەۋۇن نەگەر بەراۋرد بىكرىن بە خىزانى دەيەھا سال پىش لىستا زۇرىيەى خىزانەكانى لىستاش بە تەنھا دەژىن و ۋەك جاران ئەگەل باپىرو ئەنك و خال و مام و خزم و كەس

نارین، که نه‌م‌ش بۆته هۆی نه‌م‌وی نه‌و دووسی متدالهی ناو یه‌ك خیزان زوو زوو
 پوویه‌پووی یه‌كتری بینه‌موه‌و بق و کینه‌ی خویان به‌ یه‌كتری بریزن به‌ پیچه‌وانه‌ی جاران که
 ژماره‌ی مندالان زور بوون و بواری خالی کردنه‌م‌وی بق و کینه‌کان به‌رفراوانتر بوو به‌سه‌ر
 زوربه‌ی مندالاندا دابه‌ش ده‌بوون و به‌ که‌می ناراسته‌ی یه‌ك مندال ده‌کرا. هه‌روه‌ها نیستا
 که‌ل و پهل و پینداویستی مندالان زیاتر بووه‌و هه‌ریه‌که‌ی چهند یاری و جوړه‌ که‌ل و په‌لیکی
 پینه‌و ده‌بیته هۆی ووروزاندنی جه‌زوو نارمه‌زووی مندالانی ترو جولاندنی پالنه‌ری
 مولکداری و خو‌په‌رستی و دوا جاریش به‌ریه‌ك که‌وتن و په‌لاماردانی که‌ل و په‌لی یه‌كتری،
 نابیت نه‌وه‌شمان له‌یاد بچیت که‌ مندالانی نه‌م‌رؤ زیاتر له‌ مندالانی جاران پوویه‌پووی
 گبرو‌گرفت و که‌می سه‌ره‌ستی کومه‌لایه‌تی ده‌بنه‌وه

كهواته نه نه نجامى نهو هوکارانهى سهرموه زورجار مندالانى گهرهك و دروسى و يهك
جيجا نه گهڻ يه كتريدا تيك ده چن و ده بىت به شهريان، هه تا نيره كارمكه ناساييه و نه گهڻ
جيهانى مندالدا گونجاوه، به لام نهوى ناسايى نييه، نهوويه كه هه نديك جار گه ووره كان
تيكهڻ به ناخوشى مندالان ده بن و نهوانيش ده بن به لايه نييك و كيشه كه گه ووره و نالوز
ده كمن.

فینجا نه گهر بمانه ویت ناخوښی و دهنگه دهنگی مندالان له سنووری ناسایی خویاندا
 بن، نه وه نابیت به هیچ شینویهك گه وره كان له سهر مندالان بکه نه ووه دهنگه دهنگ نه گه
 دایك و باوك و منداله كانی تر بکه نه به كو یاشترین ږنگا چاره نه ووهیه كه ږینمایي و
 ناموزگاری مندالان بكریت و شوینی گونجاو بو چالاکی و یارییه كان دابین بكریت و به
 هاوکاری دایك و باوكه كانی تر هه ونی چاره سهری گپرو گرفته كانیان بدن.

به همدان شیوه مندالانی یهك تخیزان كه خوشك و برای یهكترین زوو زوو له گهل
یهكتریدا شهریان ده بیت نامه مانای نهوه نیه كه رقیان له یهكتریه، به نكو له نه نجای
مملانی و به ریهك كه وتن و چه كردن به دست به سه ردا گرتنی كهل و په له گانی خوشك یان
براكه پدا دروست ده بیت و دواى ماوه یهك نامینی، به لام به داخموه همدنك دایك و باوك

بابەتەكە گەورە دەكەن و وادەزانن تەنھا مەدالانى ئەوان شەپخوۋانن و دوورنىيە بىكەونە گيانى مەدالەكانيان (بەتايىبەتەش گەورەكان و بى بەزەيىيە نازاريان بىدەن، باشتىن رىگاجارە ئەوۋىيە كە ھەۋلى زانىنى ھۆى ئەو شەپكردەنيان بىدەن و دواترىش چارسەرى بىكەن و پىيۋىستە ئەوۋەش بزانن كە ھەموو مەدالان شەپو ھات و ھاوار دەكەن و كاريكى ئاسايىدە دواى ماۋەيەك كە گەورە دەپن بەرەو ئەمان دەچن و لەو شەپو پىنگادانانە بىزگاريان دەپىت.

مەدالانى يەك خىزانىش شەپ دەكەن

شەپو نازاۋەى مەدالان كاريكى ئاسايىدە و خىزان نىيە مەدالەكانى شەپ لەگەن يەكتىدا نەكەن، چونكە لەناو خۇياندا كى بىركىي يەكتى و غىرە دەكەن و دواجارىش بەيەكتىدا دەكىشن و دواى ماۋەيەك ئاشت دەپنەۋەو دەگەپنەۋە دۇخى يەكە مجار، پاش كەمىك يارى و پىكەۋە كاركردن دووبارە دەكەونەۋە سەرو گويلاكى يەكتى و دواترىش ئاشت دەپنەۋە. بەم شىۋەيە ئەم سۈرى يارى كىدن و شەپ كىدن و ئاشت بوونەۋەو دووبارە يارى كىدن و شەپ كىدن و ئاشت بوونەۋە ئەھمەۋ خىزانىكدا ھەيە و نابىت دايك و باوك بەسەرەپۋىي و بەدەرەشتىيان لەقەلەم بىدەن، ئەبەرئەۋەى بەشىكن ئەسروشت و جىھانى مەدالان.

لەناو ھەموو خىزانىكدا مەدالە گەورەكان ھەۋلەدەن خۇيان بەسەر مەدالە بىچۈكەكان و كۈرەكان خۇيان بەسەر كچەكاندا بىسەپىنن، ھەروھە مەدالە زىرەك و سەركەۋتۋەكان گائتە بەمەدالە تەمبەلن و سەرنەكەۋتۋەكان دەكەن، ھەندىك جارىش مەدالەكان لەناو خۇياندا ناۋو ناتۋرە قەسەى ئاشىرىن بۇ يەكتى دەۋزەۋەۋە باسى باۋو دەم و چاۋو پىرچ و قەلەۋى و لاۋازى يەكتى دەكەن و دواجار دەپىت بەناخۇشيان. ئۆزجارىش دايك و باوك خۇيان بەرپىرىيان ئەدروست كىدن شەپو نازاۋەى نىۋان مەدالەكان، بۇ نەۋە گىرنگى بە يەكىك ئە مەدالەكانيان دەدەن و نازدار بەخىۋى دەكەن و مەدالەكانى تىريان پىشت گۈى دەخەن، كە ئەمەش دەپىتە ھۆى ئەۋەى كە مەدالەكانى تر

دقیان نه و نازداره بیت و به هه موویان گه له کومه کی لیبکه ن و داخی دلی خویانی پینبرین.
به لام نه گهر نه و دایک و باوک به یه ک چاو سدیری هه موو منداله کانیا ن بکردایه نه و
کاتهش نه و جوړه بق و کینه یه له نیوان منداله کانیا ندا دروست نه ده بوو.

راستیه کی تریش هه یه پینو یسته هه موومان بیزانین نه ویش نه وه یه که شهرو ناخوشی
مندالان فاکته ریکی گرنگه بو ساندنی خودو کونترول کردنی دیارده کانی زیان و زانی
ماف و نهرک و پینداویسته کانی که سانی تر، واته مندال له ریگه ی شه پرکردن و زهوت کردن
یاری و کهل و پهلای مندالانی ترموه فیزی مانای یه کسانی و دادومری و پرزگرتنی ماف
که سانی تر ده بیت و دایکان و باوکان و ماموستایان ده توانن نه و شهرو ناخوشیا نه ی نیوان
منداله کان بقوزنه موو له میانده یانه وه منداله کانیا ن په رومرده بکه ن و نه وه یان بو بوون
بکه نه وه که هه ندیک شت ماف نه و نییه و مونکی که سانی ترموه نابیت ده ست دریژی بکریته
سهریان، هه روه ها چون نه و پینی ناخوشه که قسه ی پینگو تری و ده ست دریژی بکریته سهری
به و شیوه یهش که سانی تر پینان ناخوشه که ده ست دریژی بکریته سهریان و نازاریان
بدریت.

هه روه ها زور گرنگه که دایکان و باوکان به شهرو ناخوشی نیوان منداله کانیا ن
هه نه چن و داخی دلی خویان به منداله کان نه برین له بهر نه وه ی زورچار شهرو نازا وه ی
نیوان منداله کان ده بنه هو ی و مرس کردن دایک و باوک و خه و لیترانیان واته لیدان و
سوکایه تی پیکردنی منداله کان له سهر شه پرکردنیا ن هوره که زیاتر خه ست ده کاته وه،
به لکو له جیاتی نه وه ده بیت به دوا ی فاکته رو پالنه ری سهره کی نه و شهرو ناخوشیا نه یاندا
بگهرین و چاره سهری گونجاویان بو بدوزنه وه، چونکه هه ندیک چار شهرو ناخوشیه کان
له سنووری ناسایی خویان ده رده چن و به لکه ن بو نه وه ی نه و جوړه مندالانه له سوزو
خوشه ویستی بپیه شن یان هه ست به که می ده که ن یان هه ست به چه وساندنه وه و نا هه قی
ده که ن و له نه بجامیه وه نه و شهرو نازا وانه ده که ن ته نها ریگه ش بو نه هیشتنی نه و شهرو
نازا وانه تیورکردنی پینداویسته ده روویه کانی منداله کانه له پیشه وه ی هه مووشیان
(خوشه ویستی و هه ست کردن به دنیا ییه).

مندالى لاسارو سەررېۋ كىيە؟

لەراستىدا جياكردنەۋەى مندالى ئاسايى لە مندالى نا ئاسايى كاريكى ئاسان نىيە. لەبەر ئەۋەى تاۋەكو ئىستا ھىل و سنوورىكى ديارىكراۋ ئاشكرا لە نىۋان ئەۋ دوو جۈرە مندالەدا نىن، سەررېۋ ئەۋەش پىۋەرۈ كۆمەللىك نىشانەۋ مەرجى تاييەتى باۋەرپىكراۋ بۇ ئاسان و دەست نىشانكردنى مندالى لاسارو سەررېۋ نىن، چونكە زۆرىدى ئەۋ رەۋشت و ھەئس و كەۋتەنى كە لەلەى مندالى نا ئاسايى ھەن لەلەى مندالى ئاسايش ھەن واتە جياۋازى لەبەرۈ پىزەى ئەۋ ھەئس و كەۋت و و خاسىيەتەنەيە ئەك جۈرى. ئىنجا لەبەرئەۋە كاريكى ئاسان نىيە كە سنوورو ھىللىكى ديارىكراۋ لە نىۋان ئەۋ دوو جۈرە مندالەدا بىكىشىرى، لەبەرئەۋەى تاۋەكو ئىستا خالىكى ديارى كراۋ ۋەك پىۋەرۈ بۆنەۋەى ئەگەر مندال ئەۋ خالە لايدا نىتر رەۋشت و ھەئس و كەۋتەكانى دەكەۋىتە خانەى مندالى نا ئاسايى، نىيە.

لەھەمان كاتدا گىرتىكى تر ۋوبەۋەى دەروونزان و پەرۋەردىياران دەبىتەۋە ئەۋەش ئەۋەيە زۆرجار ھەئس و كەۋت و سەررېۋى مندال رەنگ دانەۋەى ئەۋ ژىنگەۋ بارودۇخە خراپەيە كە تىايدا دەزى، واتە كەم و كورتى و ئوقستانىيەكە بۇ باۋك و دايك و مامۇستاۋ كەسانى تىرى چۈاردەۋرى مندال دەگەرپىنەۋەۋ نەۋان ئاسايى نىن و جۈرى مامەئەۋ پەرۋەردەكەيان ھەلەيە، بۇيە مندال بەۋ شىۋەيە ھەئس و كەۋت دەكات، ھەر لەبەرئەۋەشە ھەندىك لە زانايان لەۋباۋمەدان كە دايك و باۋك و مامۇستاۋ كۆمەلگەى نەخۇش و لاسارو سەررېۋ ھەن ئەك مندالى نەخۇش و لاسارو سەررېۋ سەررېۋ ئەۋ ھاكتەرۈ گىرتەنەى سەررەۋەش، تا رادەيەك لەرپىگەى ئەم خالانەى خوارمەۋ دەتۋانرىت دەست نىشانى مندالى لاسارو سەررېۋ بىكرىت:-

۱) كاتىك جۈرى پەرۋەردەكردن لەسەر بىنەماى راست و دروست دەبىت، بەلام ئەگەر ئەۋەشدا ھەندىك مندال ۋەلامدانەۋەى پىۋىستيان بۇنەۋ جۈرە پەرۋەردەيە نايىت و بە

پىنچەواندە رېڭاي چەت و ئادىرەست دەگىن (دۇ، دۇ، سەرەپۇيى، شەرخۋازى... ئاد) ئەو كاتە تا رادىيەك دەتوانىت بەو جۈرە مىندالانە بگوتىت مىندالانى لاسارو سەرەپۇ.

(۲) ھەندىك مىندال ھەر ئە مىندالىيەو ھەندىك رەشت و خاسىيەتى دىارىگراو دەپن بە بەشىك ئە كەسايەتى و بارى دەروونىان و بەردەوام گىرەگرفت بۇ خۇيان و دەروەريان دروست دەكەن، ئالەم كاتەشدا بەو جۈرە مىندالانە دەگوتى مىندالانى لاسارو سەرەپۇ. بۇنمۇنە ھەر ئە مىندالىيەو بە بەردەوامى خۇيان ئە قوتابخانە دەرنەو ھەز ئە خوينىن ناكەن و ئازارى كەسانى تر دەدەن و ھىچ ئىش و كارىكى پىيۈست ناكەن و زۆرەي كات پىشت بەكەسانى تر دەبەستى و پىس و چەپەن و كەمتەرخەمەن و ئە پەيۈندىيە كۈمەلايەتەكانىيان سەرگەوتوو نابىن و زۆرجار ھەلەدەكەن و دواى ھەلەكانىشىيان پەشىمان نابنەو ھەندىجارى تىش دووبارەيان دەكەنەو.

(۳) پىيۈستە ئەو لاسارى و سەرەپۇيەي ئەنە نجامى ھۆكارى بۇماوھىي و كەم و كورتى ھەقلىيەو تەبىت، واتە ھەندىك مىندال دواكەوتنى ئىرييان ھەيەو ھەر ئە مىندالىيەو بىركۈن، ئەو بىركۈنە وايان لىدەكات كە ھەندىك ھەس و كەوتى نابەجى و ھەلە بگەن، ئەو ك بە ئىرادەو ويستى خۇيان پەناى بۇ بەرن

ھۆكارەكانى لاسارى و سەرەپۇيى مىندال

زۆرەي زانايان ئەسەرنەو ھەن كۈن كە ھۆكارى ئىنگەيى (پەرەردەي ھەلە، ئەبۇنى و ھەزارى) تووندوتىرى دايك و باوك و مامۇستا تىك چوونى شىرازەي خىزان ... ئاد) پائەلەرى سەرەمكى لاسارىي و سەرەپۇيى زۆرەي مىندالان بەشىۈيەكى گشتى ئەم خالانەي خوارەو بەگىگىزىن ھۆكارەكانى لاسارى و سەرەپۇيى مىندال دادەنرىن

ههست کردن به گه می :-

هه ندىك منداڵ له نه نجامى (پهروهردى هه له و جياوازي كردن و نه بوونی دادوهى نه مامه له داو ليدان و سوکايه تي پيكر دتي) تووشى ههست کردن به گه می ده بێت، ئينجا له و ههست کردن به گه می ده بێت به هاكته رى سه ره كى و پالنه ر بو کردنى هه ندىك كارو چالاكى سه ره پۆيى، به مه به ستى پر کردنه ودى له و ههست کردن به گه میيه .

تۆله سه نندنه وه :-

هه رچ كاتىك منداڵ له و ههست و سۆزى له لا دروست بوو كه كه سيكى بيزراو پشتگوى خراوه و مافه كانى پيشيل كراوه، له و كاته دوور بيه كه په نا بو لاسارى و سه ره پۆيى ببات بۆنه ودى به هه رچ شيوه يه ك بێت تۆله ي خۆى بكاته وه و زيان به و كه سانه بگه يه نى كه نازاريان پى گه ياندوه ئينجا نه گه ر نه يتوانى راسته وخۆ له و رق و كينه و تو به ييه ي ئاراسته ي له و كهس و لايه نانه بکات كه تووشى له و نازارو بيه ش بوونه يان كردوه، له و كاته ئاراسته ي دام و دمزگا و تاكه كانى كۆمه لى ده كات و تۆله ي خۆى له نه وان ده كاته وه

ههست کردن به ترس و نا ئارامى :-

جارى واهه يه منداڵ له نه نجامى ترس و نا ئارامى و دله راو كينه په نا بو به كار هينانى هيزو پالنه وان بازى و لاسارى و سه ره پۆيى ده بات بۆنه ودى نه ولا سارى و سه ره پۆييه ي بێت به بوو پۆش و په رده بۆشار دنه ودى له و ترس و نا ئاراميه ي.

نه بوونی پله و پايه و گرنگى :-

له گه ر بێت و خيزان و قوتا بخانه و دام و دمزگا كۆمه لايه تيه كانى تر، نه توانن ژينگه ي گونجاو له بار بو منداڵ بخولقين و منداڵ ههستى به گرنگى و بوونى خۆى

نەكرد، ئەوا دوورنىيە كە ھەوتبەدات بەرىگەي ئاناسايى و سەرەپۇيى (دزى، پالەوانبازى و ھەرەشە و ئىدان، پلەو پايەو گىرنگى بۇ خۇي دروست بىكات و سەرنجى ھاوپى و مىندالان و كەسائى تر بۆلاي خۇي رابكىشى.

دەست نەكەوتنى تام و چىژو خۇشى :-

مىندال دەبىت ئەرىگەي يارىكردن و چالاكى و رىزگرتن و خۇشەويستى دايك و باوك و سامۇستاو ھەست بەتام و چىژو خۇشى ژيان بىكات، بەلام ئەگەر ئەرىگەي ئاناسايى سىروشتىيەو ئەو تام و چىژو خۇشىيە دەست نەكەوت، ئەوا دوورنىيە كە پەنا بۇ شىوازو رەموشى ئاناسايى بىكات و ئەرىگەيانەو ھەست بەتام و چىژو خۇشى بىكات ئىنجا ئەگەر بىمانەوئىت مىندالەكانمان تووشى سەرەپۇيى و لاسارى نەين، ئەوا زۇر پىيوستە رەچاوى ئەو خال وراستىيەنەي سەرموۋە بىكەين و پىنداويستىيە گىرنگەكانى مىندال داپىن بىكەين.

شەرخوازى مىندالان

ئەو رۇژمەۋى مۇقايەتى و بوۋنەۋەر سەرى ھەلداۋە، شەرخوازى و توندوتىژىش ۋەك دياردەيەكى (دەروۋى - كۆمەلەيەتى) ھاۋشانى بوۋە ۋەك سىيەر ئەگەلدا بوۋە ۋەھىج قۇناغ و سەردەمىكدا ئىي جىئەبۇتەۋە ۋاتە گىيانى توندوتىژى و شەرخوازى بەشيكە ئە سۈشتى مۇقايەتى و ۋەك ئامادە باشىك ھەر ئەكاتى ئەدايك بوۋنەۋە ئەتەگىيەتى و ھەتا ھەتايە ئەناخىدا دەمىنەتەۋە، بەلام مەرج نىيە ئەو ئامادە باشىك ئەھەس و كەۋتى شەرخوازانەدا بەرجەستە بىيىت چۈنكە پىنداۋىستى بە ژىنگەۋ بارودۇخى گونجاۋ ھەيە بۇ دەرکەۋتن و گەشەكردى.

توندوتىژى و سەرمۇيى بەرپۇيەكى گونجاۋ پىنۋىستە بۇ مۇق، چۈنكە ئەرپىگەيەۋە مۇق دەتۋانىت بەسەر دياردەكانى ژياندا ژال بىت و خۇي ئەگەلدا بگۈنجىنىت و پارىزگارى ئەخۇدى خۇي بىكات، ھەر ئەو توندوتىژى و سەرمۇيەي مۇقە كە بۇتە ھۇي ژال بوۋن بەسەر ژىنگەي سۈشتى و دروست كىردى رېگەۋىان و تۈنل و دەستەمۇكردى زۇر ئازەلى كىۋى و كۈنترۇل كىردى لافاۋو دياردە سۈشتىەكانى تر، بەلام كاتىك توندوتىژى ئەسۋورى ئاسايى خۇي دەردەچىت و بەردەۋام دوۋبارە دەبىتەۋەۋە زىان بە كۆمەل و دام و دىزگاكى دەگەيەنىت، ئەو كاتە دەبىت بە دياردەيەكى دىزىۋو ئاكۆمەلەيەتى و پىنۋىستى بە چارەسەر كىردى دەبىت.

پىئاسە -

مەبەست ئە شەرخوازى (العدوان) (aggression) ئەو ھەس و كەۋت و بىر كىردەۋانەيە كە بە مەبەستى ئازاردانى (خود) يان (كەسانى تر) و كەل و پەلەكانىيان بەكاردەھىنرىت و ئەو كەسەي كە ئەو ھەس و كەۋتە شەرخوازيە دىكات ئامانجى سەرمكى زىان پى گەياندن و تىك شكاندن و كاۋكردە، ئىتر ئەو ھەس و كەۋتە جەستەيى (لىدان، سۈتاندن، كۈشتن) بىت يان گەشتى (جىنۋو ھەدەشە) دىكەۋىتە خانەي دەست دىزىۋى و شەرخۋارى.

شیوازہگانی شہر خوازی :-

مندانی شهرخواز به دوو شیوازی سهرهکی گوزارشت له شهرخوازییه که ی دهکاتی ی

یوریتین لہ -۱-

راستدوخو:--

واته نه و منداله راسته وخو توندوتیژی و شهرخوازییه که ی ئاراسته ی کهسانی تر دمکات و نازاریان دمات نهویش نه ریگه ی لیدان و جنیودان و هه ره شه لیکردن و شکاندنی کهل و په له کان و سوتاندنیان.

فناواستند و خوارو:

منڊال کاتیک له بهر هرج هیوه ک بیت نه گهر نهیتوانی راسته وخو کینه و
شهر خوازیه که ی ناراسته ی نه و که سه بکات که رقی لی بیته تی، نه و ناچار په نا بو شیوازی
ناراسته وخو دوبات و له ریگهی (دزی کردن، درو ه لبه ستان، مانگرتن له خواردن، گوشه گیری
و دووره پیری زی . تاد) تو لده ی خو ی له بهران به ره که ی ده کاته وه بو نمونه :- نه گهر
نازاد رقی له هیوا بیت و توانای نهومی هه بیت که نازاری بدات. نه وه راسته وخو نه و بق و
کینه و توندوتیریه ی خو ی ناراسته ی ده کات، ئیتر له ریگهی لینانی هیوا وه بیت یا ن جنیو
پیدان و هه شه لیگردنه وه بیت، نه و نازاد نازاری هیوا دعات، به لام نه گهر نازاد
به هیوا ی نه ویزا له بهر نهومی له نه و گهورتر بوو یا ن پشت و په نای هه بوو، نه و نه و
کاته نازاد به شیویه کی ناراسته وخو له ریگهی دزی لیکردن یا ن درو ه لبه ستان یا ن
دووړکه وتنه وه و قسه له گهل نه کردنی هیوا وه دهیه ونیت نازاری بدات، چونکه به حیسابی
نازاد نه گهر شتیکی له هیوا دری نه و هیوا خه فته ده خوات و تهوشی نازار ده بیت.

ھۆكۈمەتلىك شەپخوۋى:-

مىنداللىق ھەممۇ جىيان ھەر لەكەتلى ئەدايك بوۋنەۋە خواۋەنى نامادەباشى توندوتىژى و شەپخوۋىن، بەلام ژمارەيەكى كەمىيان دەبن بە كەسانى شەپخوۋى لاسارو سەركىش و زۆرىە زۆرى مىنداللىق تر كەسانى ناسايى دەبن و نابن بە مرقۇش شەپخوۋى كەۋاتە دەبىت كۆمەلىك ھۆكۈمە لايتى و نابوۋى و دەروۋى و جەستەيى ھەبن كەۋا لەۋ مىندالانە دەكەن بېن بەكەسانى لاسارو سەركىش و شەپخوۋى. دەرنە نجامى زۆرىە تونىنەۋەكەنى نەم بۈارە نامازە بۇ نەم ھۆكۈمەتلى خوارەۋە دەكەن كە دەبنە ھۆى دروست بوۋنى ھەئس و كەۋتى شەپخوۋانەۋە گەشە پىنكردن و ووروزاندنى نامادەباشى شەپخوۋى:-

لاسايىكردنەۋە:-

زۆر لە مىندالان دەۋشتى شەپخوۋى ئەپىگە لاسايىكردنەۋە ھەئس و كەۋتى كەسانى چۈرەدەۋرىانەۋە قىردەبن، ۋاتە كاتىك باۋك و داىك و مامۇستا و كەسانى تىرى چۈرەدەۋرى مىندال تونلى تىژو لاسارو سەرمۇ دەبن و نازارى كەسانى تر دەبن، ئەۋا دوۋر نىيە كە مىندالەكەنىيان لاسايى ئەۋ توندوتىژى و شەپخوۋىيان بەكەنەۋە ئەۋانىش ۋەك گەۋرەكەنىيان ھەئس و كەۋتىيان شەپخوۋانەۋە بىت، ھەروەھا نامرازەكەنى راگەيانەندىش پۇلى سلبى دەگىزىن لەكەتلى پىش كەشكردنى بەرنامەۋە پىرۇگراممى خويىن پىش و شەپخوۋى، چۈنكە كاريگەرى خراپى لەسەربارى دەروۋى بىنەر دەبىت بەتايىەتەش مىندال و ھەرزەكار، ئەھەمۇ نامرازەكەنى راگەيانەندىش ترسناكتە تەلەۋزىۋن و سىنەمايە. (Berk, ۲۰۰۲, P:۶۲۰).

بەردەۋى ھەئە:-

بەكارەيىنە توندوتىژى بەردەۋام ئەگەل مىندال و لىدان و ھەپشەلىكردنى ئەۋا خىزان و ھوتابخانەۋە بەرەلاكردن و لىنە پىرسىنەۋەيان بەخراپترىن و ھەئەترىن شىۋى

پهرومده دادهنریت، بهداخهوه ههندیك له دایكان و باوكان و ماموستایان كاتيك مندان هه نهیهك دهكات بهردهوام پهنا بو سزاو ئیدان و توندوتیژی دهبن، كه بیگومان نهه چۆر مامه لهیه گیانی بق و كینه و شهپخواری له ناخی منداڵدا سهوز دهكات، چونكه كاتيك له مندان دهریت و بهردهوام نازار دهریت نهوا تووشی خهه و خهفدت و نازار ده بیئت و به چاوی سووك سهیری خوی دهكات و بوچوونیک هه لهیه دهربارهی ژیان و كهسانی چواردهوری له لا دروست ده بیئت. ئیتر لهو حالهته دا بیان پهنا بو تۆله سهندنهوه دهیات یان گۆشه گیری و دووره په ریزی و خو خواردنهوه هه لده بژیژی، كه ههردوو رینگاكه هه لهن و زیانی گهوره به باری دهرونی مندان ده گهیهنن، نینجا مه رج نیه تۆله سهندنهوهی منداڵه كه لهو كهسه بیئت كه نازاری داوه، چونكه مندان ناتوانیت په لاماری دایك و باوك و ماموستا و كهسه گه وره كانی تر بداتهوه له بهرنهوه به ناچاری رنجكه و ناراستهی دهست درژی و شهپخوارییه كهی دهگۆری و پوویه پووی كهسانی بچووك و بی دهسه لاتی دهكاتوه،

بو نمونه نه گهر برای له خوی بچووكتری هه بیئت نهوا تۆلهی خوی لهو دهكاتوه به لام نه گهر براو خوشکی بچووكی نه بوو نهوا له منداڵانی دراوسی یان نازهل و كهل و پهل و باندهی به سته زمان تۆلهی خوی دهكاتوهوه داخی دلی خوی به لهوان دهریژی. ههروهه چاو ئینوشین و ئینه پرسینهوهی مندان و سزانه دانی له سهه كاری خراپ و سهه كیشی و لاسارییه كانی، ده بیئت هوی زیادكرنی ریزی هه لس و كهوتی شهپخواری به لام نه گهر مندان بزانیئت كه له سهه شهپخواری و لاسارییه كهی سزا دهریت نهوا نهو كاته كه متر پهنا بو توندوتیژی و لاساری دهیات

هاندان :-

به داخهوه زۆرجار هه ندیک له دایك و باوكان هانی منداڵه كانیان له سهه پموشتی شهپخواری دهمن و هه ندیک جاریش پاداشتیان دهكهن، بو نمونه كاتيك منداڵه كه یان له كۆلان شهپ دهكات و نازاری كهسانی تر دمدات، چاو پووشی ئیدهكهن و گلهیی و سهه زه نشت و

نامۇزىگارى دروستيان ئاگەن، بەلگى بە يېچەوانەۋە كاتىك ئە كۆلەن مىندالىك ئە مىندالەكەي دەدات ئەۋا ھائى مىندالەكەي خۇي دەدات كە بېچىت تۆلەي خۇي بىكاتەۋە دەست درىژى بىكاتە سەرى ئە جىياتى ئەۋەي كە رېنمايى ھەردەۋ مىندالەكە بىكات و ئاشتىيان بىكاتەۋە ئەگەل مىندالەكەي تىر بە ھىمنى چارەسەرى ئەۋ گىرغە بىكەن

بەرەست و رېگىر:-

مىندال كۆمەلىك پىداۋىستى ھىيولۇژى و دەروونى و كۆمەلەيتى گىرگى ھەيەۋ بەردەۋام لەرېگەي چالاكىە جۇراۋجۇرەكانىيەۋە ئە ھەۋلى تىرگىردىياندايە ئىنجا ئەگەر بىت و خىزان و كۆمەل و كەسانى تىر چۈرەۋەرى رېگىر بەرەستى لەبەردەمىدا دابىنىن و ئەھىلن ئامانجەكانى بىتەدى ئەۋا ئەۋ كاتە تۈرە دەبىت و دوورنىيە كە پەنا بۇ توندوتىژى و شەرخۋازى بىبات، بۇ نەۋنە كاتىك مىندال (يارى دەكات يان نەن دەخوات يان سەي دەكات دەيەۋىت ئەگەل ھاورىكانى بېچىتە دەۋەۋە يان ھەز بە كىرىنى شتىك دەكات، يان ئە ئەنجامى لەدايك بوونى مىندالىكى تەرەۋە ئە سۆزۈ خۇشەۋىستى دايك و باۋكى بېيەش دەبىت) ئەگەر ئەۋ ھالەتەنەدا رېگەي ئى بىگىرى و بەرەست لەبەردەمىدا دابىرېت، ئەۋا دوورنىيە كە مىندال پەنا بۇ توندوتىژى و شەرخۋازى بىبات بەمەبەستى زالى بوون بەسەر ئەۋ بەرەست و رېگىرەدا

ھەست كىردن بەكەمى:-

ھەندىك جار مىندال ئەنەنجامى كەم و كورتى جەستەيى يان ھەقلى ئە ئەنجامى پىشت گوى خىستىن و بېيەش بوون ئە سۆزۈ خۇشەۋىستى دايك و باۋك و كەسانى نىزىكى، ھەست بەكەمى دەكات، ئا ئەم كاتانەدا ھەندىك ئەۋ جۇرە مىندالانە پەنا بۇ دەست درىژى كىردن سەر كەسانى تىر دەبەن و ئازارىيان دەمەن بۇنەۋەي لەرېگەي ئەۋ ھەلس و كەۋتەيانەۋە ئەۋ ھەست كىردن بەكەمىيە قەرەبەۋ پىرېكەنەۋەۋ سەرنجى كەسانى چۈرەۋەد بۇ خۇيان رابىكىش.

خۇپاراستن و چارەسەرکردن:-

وەك ئە پېشەوۋە ئامازەمان بۇ كۆرد توندوتىژى و شەرخوازي بەشيكە ئە سۈۋىتى
 مەۋقايەتى و بىنەبىر كۆردنى مەھالەو بوۋى بەرپىژەيەكى گونجاو ھېچ زەمەرو زىيانىك بە
 كەسايەتى و بارى دەروۋى مەۋق ناگەيەنىت، بەلام ئەۋەي ئىمە ئىرەدا مەبەستمانە ئەو
 ھەنس و كەۋتە شەرخوازييە كە بوۋە بە بەشيك ئە كەسايەتى ھەندىك مندال و بەردەوام
 دووبارە دەپىتەۋەو زەمەرو زىيان بە كەسانى ترو كەل و پەلىيان دەگەيەنىت، ئەراستىدا دور
 جۆر دەست درىژى ھەيە. جۆرى يەكەم ئەۋەيە كە ئاراستەي كەس و شوئىنىكى دىياري كراو
 دەكرىت و مەبەست و ئامانجى تاييەتى خۇي ھەيە، بۇ نەۋۋە منداللىك پەقى ئە منداللىكى
 ترو شەرى پى دەفروشى و مەبەستى سەرەكى لىدان و نازاردانىەتى. بەلام جۆرى دوۋەدە
 ئەۋەيە كە ھەرەمەكى (عشوائى) ھە ئاراستەو ئامانجىكى دىياري كراوى ئىيە، بۇ نەۋۋە
 مندالى شەرخوازي ۋا ھەيە كە ئە كۆلان ۋ قوتابغانە بەردەوام پىگا بە مندالانى تر دەگرى
 ۋ ھەر جاردى ئە يەكىكىيان دەدات و كەل و پەلىيان ئەناو دەبات و جل و بەرگىيان دەدپىنى و
 ئازارىيان دەدات، دواي ماۋەيەك منداللىكى تر ۋاى لى دەكات و دوور ئىيە زۆر بەشيان
 ئەناسى و بۇ يەكەم چارە دەياتناسى، ئەم جۆرە مندالانە ئە جۆرى يەكەم زۆر ترسناكترن
 ئەبەردەۋەي ھەست بە گوناھو پەشىمان بوۋەۋە ناكەن و ئەنە نجامى خراپى كارەكانيان
 ناترسن و پەند ئە سزاۋ ھەئەي پىشۋويان ۋەرنەگرن ئەم جۆرەيان ۋەك سەگى ھار خەئكى
 ئازار دەمدەن و بەبى ھۇ پەلامارىيان دەمدەن ۋ كەسايەتەكى سايكۇپاسى و دژ بە كۆمەلىيان
 ھەيە و چارەسەر كۆردنى زۆر زەحمەتە.

ئىنجا بۇئەۋەي پىژەي شەرخوازي ئەلاي مندالەكانمان كەم يەكەيەۋەو ئەزۆر
كارەساتى ناخۇش دوورىيان بەخەيەۋە ئەۋا زۆر پىنۋىستە كە رەچاۋى ئەم خالانەي
خوارمەۋە يەكەين:-

۱- ده‌بیت دایک و باوک و مامۆستا و کەسانی چواردەوری منداڵ نأشتی خوازی و ئە توندوتیژی و شەڕخوازی و نازاردانی کەسانی تر دووربکەونەوه بۆ ئەوی ئەبن بە نموونە یەکی خراپ و شەڕخواز بۆ لاسایی کردنەوه.

۲- زۆر پێویستە پالەوانە شەڕخوازەکانی ناو بەرنامەو فیلم و زنجیرە ئەفریزیوئەکان بە سزای یاسایی بگەن و نایبێت بە ئاسانی و بی ئیترسینەوه دەرباز بن، بۆ ئەوی بێنەرەن (بە تایبەتیش منداڵان و ھەرزەکاران) پەندیان ئی وەرگیرن و لاساییان نەکەنەوه.

۳- نایبێت دایک و باوک و مامۆستا بەردەوام پەنا بۆ توندوتیژی و نازاردانی منداڵ بەرەن یان پشت گۆییان بخەن و چاوپۆشی لە ھەڵە و سەرھۆشیەکانیان بکەن، بە لێکۆ دەبیت لە سەرکارە چاکەکانیان پاداشت بکڕن و لە سەر شەڕخوازی و لاساریەکانیان سزاو نازار بدرن و کرەخراپەکانیان بۆ ڕوون بکڕیتەوه و ئامۆژگاری و ڕیتماپی پێویست بکڕن.

۴- نایبێت دایک و باوک و کەسانی نزیکی منداڵ لە سەر شەڕخوازی و لاساری ھانبدرن بە لێکۆ دەبیت خراپەکانی لاساری و سەرھۆشییان بۆ ڕوون بکڕیتەوه.

۵- دەبیت منداڵ ھەست بە سۆزو خوشەویستی و دلسۆزی دایک و باوک و کەسانی چواردەوری بکات، بۆ ئەوی ھەست بە کەمی نەکات و دوا چاریش بۆ قەرەبوو کردنی ئەو ھەست کردن بە کەمیە پەنا بۆ شەڕخوازی و نازاردانی کەسانی تر نەبات.

۶- پێویستە بواری وەرزش و چالاکیە ھونەرپێوەکان بۆ منداڵ بپرەخسیندریت تا ئە ڕێگەیانەوه ئە ووزەو چالاکیە زیادەکان بزرگاری بیت، دەرئە نجامی توێژینەوهکان ئامازە بۆ ئەو دەکەن کە بۆکسین و پالەوانبازی و زۆر چالاکی وەرزشی و ھونەری تر دەبنە ھۆی خالی کردنەوه و کەم کردنەوهی ھەزوو ئارەزووی توندوتیژی و شەڕخوازی.

۷- تا دەتوانریت دەبیت ڕێگرو بەرپەستەکانی بەردەم چالاکیەکانی منداڵ کەم بکڕیتەوه چونکە منداڵ زۆر ھەزی بە یاری و ھەلبەزو دابەزو بە ئاکام گەیانەنی چالاکیەکانیەتی و کەمترین نازارو بچووکتەین بەرپەست تووشی توندوتیژی و لاساری دەکات.

ياخى بوونى مندال و ھەرزەكار

زۇرجار كىشەي سەرەكى نيوان ھەرزەكارو دايك و باوك و مامۇستا ئەنەنجامى
 گوپرايەلى نەكردن و ياخى بوونى ھەرزەكارەو ناچىتە ژىر پكىف و داواكانى دايك و باوك و
 مامۇستا، ئەمەي پىشەوۈ بۇچوونى زۇربەي دايك و باوك و مامۇستاكەن. بەلام ئەگەر
 ئەبەرانبەر ئەواندا گوى ئەراو بۇچوونەكانى ھەرزەكارو مندالان بگرين، بىگومان بۇچوونى
 تريان ھەيەو ئەو پىروايەدان زۇربەي جار دايك و باوك و گەرەكانيان خۇيان دەسەپپىن و
 گوى ئەراو بۇچوونەكانيان ناگىرى و بەچاوى نزم سەيرىيان دەكەن ئەراستىدا ھەردو
 بۇچوونەكان تارادەيەك راستە بەلام كىشەي سەرەكى ئەوۈيە كە لىك تىنەگەيشتىك
 ئەنيوان ئەو دوو ئەوۈيەدا ھەيەو ھەريەكەيان سوورە ئەسەر راو بۇچوونى خۇي واتە
 زۇرجار دايك و باوك و مامۇستاكەن بەچاوى سووك سەيرى مندال و ھەرزەكارەكان دەكەن و
 دەست دەخەنە ناو كاروبارىانەوۈو بەباشى ۈمك پىنويست گوى ئەراو بۇچوونەكانيان
 ناگرن (P:326, ۲۰۰۰Bee)

دەبىت نىمەي گەرە ئەوۈ بزانين كە مەرج نىە بەردەوام مندالەكانمان گوى رايەلى
 داواكارىيەكانمان بين و نىمە چىمان بوويت جىيەجىنى بكەن ئەبەرنەوۈي ئەو نىش مروقتن و
 راو بۇچوونى خۇيان ھەيە، بەلام ئەگەر ياخى بوون و گوى رايەلى نەكردنەكەيان بەردەوام
 بوو. ئەستوورى ئاسايى خۇي دەرچوو ئەوكاتە دەبىت بەرەقتارىكى ئاسايى دابىين و
 بەدوای سەرچاۈمو ھۆكارەكاندا بگەپپىن

جۆرمكانى ياخى بوون:۱-

ئەراستىدا سى جۆر ياخى بوون ھەيەو دەبىت لىكيان جىياپكەينەوۈ كە ئەوانىش
 ئەمانەي لاي خوارمەۈ:۱-

بهري ننگه تيڻانه (المقاومة السلبية) :-

واته منڊال له کاتي خويڊاو وٺي پيوست به دهم د واکاري و هره مانه کاني دايک و باوک و گه وړه کانه وه نايه ت و نه گهر به گوني گه وړه کانيشي بکات نه و نه ناچاري و بيده سه لاتي و به دل و گيان جي به جنيان نکات و زور به گرڙي و غه مباري و نايه دلي و هلام دمه اته وه، زور جار گوشه گرو دووره پهرين و به گله يي و گازهنده دهيت.

بهري نگار بوونه وي به روا ته :-

واته به ناشکرا و بوونه روو دهيت من نه و کاره ناکم و جي به جني ناکم، هره وها دوور ني به منڊال و هره زه کار هره شه بکن و به خيرا يي هه لچن و بهري نه و بوچونه کانيان بکن و نه سر نه کردني کارمکان سوور بن.

ياخي بووني پر له ريق و کينه :-

نهم جوړه يايي بوونه بريتيه نه وي که منڊال يان هره زه کار به پنجه وانه ي نه وي دا وای لينده کريت هه لس و کهوت دمکات، بو نمونه نه گهر پني بللي بيندهنگ به، نه و زياتر هاوار دمکات، به لام نه گهر پني بللي نان يغو نه و مان نه نان خواردن دهگري نينجا نه گهر بيت و منڊال يايي بوون بکات به شيوازيک له ژيان و زور به ي جر په ناي بو بيت، نه و نه و کاته به رده وام روو به رووي کيشه و گرفت ده بيت و نه و هه موو پايوچون و دا واکاريه کني که ساني تر رت ده کاته وه يان نه دژيان دموه ستيت، بويه زور پيوسته چار سه ر بکريت (شيفر، ميلمان، ۲۰۰۱، ص ۲۰۵-۲۰۶)

هزکاره کان :-

گوماني تيداني به که کومه ننگ هزکار نه وای نه و يايي بوون و سه ره بويه ي منڊال و هره زه کاره بويه که ده توانين نه و چه ند خا نه ي خواره ودا کويان بکه ينه وه :-

۱- كەمتەرخەمى و نەرم و نىانى و ئىبوردنى زىاد ئە پىيويستى ھەندىك دايك و باوك تا ئەو رادەيەي كە نايانە وىت بە مندا ئەكانيان بلىن (نە ۶) وامەكە.

۲- خۇسە پاندن و دىكتاتورىيەت و كە ئەگايى ھەندىك ئەدايكان و باوكان تا ئەو رادەيەي كە ھەرچىەكيان ئەمندا ئەكانيان ويست دەبىت يەكسەر بەبى گەفت و گۇو قسە لەسەر كردن جىبەجىيان بگەن، ھەرۈەھا بەردەوام خەرىكى گەيى كردن و گازاندەن و ھەردەم بەگومانن و پەخنە دەگرن و ئەھەئس و كەوتى مندا ئەكانيان پاژى نىن

۳- پارايى و دوودلى دايك و باوك و دىك ئەكەوتن لەسەر يەك جۇر پەرۈردە بۇ رەقتارى باش و خراپى مندا ئەكانيان، پىيۈەرى تاييەتتى و ئەگۇرى خۇيان نىيە بۇ رەقتارى باش و خراپى مندا ئەكانيان ھەر ئەبەرنەوۋەشە كە زۇربەي مندا لائى ئەو جۇرە خىزانانە خۇيان بىرپار لەسەر رەوايى و ناپرەوايى و باشى و خراپى كارەكان دەدەن.

۴- شەرو ئاژاۋەو ناخۇشەكانى ئاۋ خىزان كە ئەنە نجامى تەلاق و ئىك جىبابوۋنەۋە يان ناكوكى نىۋان ژن و مېرد يان كىشەي تاييەتتەۋە دروست بوون و دەبنە ھۇى ئەۋەي كە دايك و باوك بەرۋى سەرەكى خۇيان ھە ئەستەن و مندا ئەكانيان پشت گوى بىخەن.

۵- مندا لائى داھىنەرو بلىمەت و زىرەك كەمتەر ئەمندا لائى تر گوى رايەلى داۋاكارى و فەرمانە دەرەكەكان دەبن و زۇرجار بە پىنى عەقلىيەت و مەزاجى خۇيان رەقتار دەكەن و سەرپەخۇيى و سەرمۇيىيان زىاتر دەبىت

۶- بىگومان پايۋچوون و رەقتارى دايك و باوكىش كارىگەرى خۇى ھەيە، بۇ نەۋنە ئەگەر دايك و باوك و مامۇستا پايۋچوونىيان دەربارەي ياساۋ فەرمانبەرۈ پۇلىس و دام و دەرگاكانى مېرى خراپ بىت و پىزىيان ئەگرن ئەۋا بەزۇرى مندا ئەكانىشيان پىزى ياساۋ فەرمانبەرى دام و دەرگاكان ئاگرن و جىبەجىيان ئاگەن و زۇر بەكەمى پىزى گەۋرەكانىش دەگرن

ننجا نه گهر بمانه ویت منډال و هرزه کاره کانهان ریزی یاساو گهره کان بگرن و گوږپایه لی ږاو بچوونه کانهان بن دهیت ږه چاوی نهو خالانه ی سهرموه بکهین و لییان دوور بکه وینه وه، واته دهیت په روه رده یه کی پاست و دروستمان هه بیت و نه پاری و که مته رخه می و دیکتاتوریه ت و که نه گایی دوور بکه وینه وهو پیش هه موو که س نیمه ریزی یاساو گهره کان بگرن و نه رکه کانهان جینه چی بکهین و نه شه ږو ناژاوهو ناخوښی ناو خیزان دوور بکه وینه وه بونه وهی منډاله کانهان به قسه مان بکه ن و یاخی نه بن.

ږیگانگی خو پاراستن :-

نه گهر بمانه ویت منډاله کانهان گوږ پایه لی بن و نه یاخی بوون دوور یان بغه یینه وه نهوا دهیت په ږه وهی نه م خالانه ی خوارموه بکهین نه به رنه وهی باشتین ږیگان بو خو پاراستن.

په یوه نډیه کی پته وو به هیڅ نه گهل منډاله که ت دابنی :-

باشترین شت که باوک بیکات نه وه یه که دهیت ریزی منډاله که ی بگریت و منډال نهو هه سته ی نه لا دروست بیت که باوک و دایک و ماموستاګانی خوشیان دهی و ریزی ده گرن سهر ږای نه وه ش دهیت کاتیک بو منډاله کانهان ته رخان بکهین و نه کاتی یاری کردن و کار کردن و ناخواردن نه گهل یان بین و گوږ نه خه وو خه یال و داواکارییه کانیان بگرن و چاره سهری گرته کانیان بکهین، نهو کاته منډاله کانهان گوږ پایه لی ده بن و هه رچیه کیان پی بلین به پی توان جینه جینیان ده کن

گوږ نه ږاو بچوون و داواکارییه کانیان بگرمو نه وانه ی که ږه وان بو منډال و هرزه کارانت جینه چی ی بکهو نه وانه ش که ږه وانین گفت و گوږ نه سهر بکه ن، نهو کاته توش چی داوا له منډاله کانت بکهیت نه وانیش جینه چی ده کن و یاخی نابن

كەسىپكى دىكتاتورو داپلۇسىنەر مەيە:-

نايىت بەزۇرشت بەسەر مندالەكانمندا بىسە پىئىن، بەلكو دەبىت ئەنە نىجامى گۇت و گۇو راگۇرپىنەوئەو دەبىت و مندالەكان داوۇچوونىيان دەربارەيان ھەبىت سەرەراي ئەوئەش دەبىت مندال ئازادى ھەلېزاردنى ھەبىت و نەخرىتە بەردەم يەك كارو قەرمان و بواری بىرگەردنەوئەو ھەلېزاردنى نەبىت و بەناچارى رەتى بىكائەوئەو ئىنى ياخى بىيىت بۇ نمونە كاتىك دەمانەوئەت مندالەكەمان بىچىت بىخەوئەت يان واز لەيارىيەكەي بەيىنى، نايىت يەكسەر ناچارى بىكەين واز لەيارىيەكە بەيىنى يان يەكسەر بىچى بىخەوئەت بەلكو دەبىت دەرفەتلىكى بەيىنى و بلىين ئاگادار بە تەنھا پىئىج (۵) خولەك ماوئە بۇ خەوتىن يان بۇياری كەردنەكەت ئالەم كاتەدا مندال ئامادەباشى زىاترى تىدايە بۇ گۇي راپەلى و جىيە جىگەردىن قەرمانەكانمان.

ھەرودەھا ئەگەر ئەو كارو قەرمانەي كە دەمانەوئەت مندالەكانمان جىيەجىنى بىكان ناخۇش و كەمىك گرانە، ئەوا دەبىت بواری گازاننە كەردن و گەھى بۇ مندالەكانمان بىرەخسىتىن و بەناسايى وەريان بىگرىن بۇئەوئەي بىيىت بەدەر وازەيەك بۇ خالىگەردنەوئەي ھەلچوونەكانيان و دامركاندەوئەيان ئەجىاتى ئەوئەي ياخى بىن و ھەر بە يەك جار كەركە رەت يەكەنەوئەو جىيەجىنى ئەكەن.

خۇت بىبە بە نمونەيەكى باش بۇ مندالەكانت:-

پىش ئەوئەي داوا ئە مندالەكانت بىكەي كە گۇي راپەل بىن و رىزى گەورەكان بىگرن، ئەوا دەبىت خۇت رىزى ياسا بىگرىت و پىشىنى ياساى ھاتوچۇ ئەكەيت و ئەبەرچاوى مندالەكانمان سووكايەتى يەپۇلىس و قەرمانبەر و پىاوانى ئاسايش ئەكەين و كەمتەرخەمى ئە بەجىگەياندنى ئەركەكانمان ئەكەين، ئەو كاتەش مندالەكانمان لەننەوئەو فىرى گۇي راپەلى و رىزگرتنى ياسا جىيەجىگەردىن ئەركەكانيان دەبىن

ته له فزیون و رهفتاری شهر خوازی

همموومان باش ده زانین، ته له فزیون و مک سندوقیتکی نه فسونای خوی به ناو زوربه دی
ماله کانه اندا کردووو و مک میوانیک به بی نه وهی له دهرگا بدات بووه به یه کیك
له نه ندامه کانی خیزان، که جاری واهیه گرنگی و کاریگهری له زور له نه ندامه کانی تر
زیاتره و کاتیک زوری له ته کدا به سهر ده به یین.

ته له فزیون یه کیك له نامرازه کانی راگه یانندن و پوئی خوی له پهرورمردو پوئنبیر
کردنی تاکه کانی کومه لدا هیه به لام ته له فزیون و مک ته له فزیون بیجگه له چهند
پارچه و کهرسته یه کی له له کترونی و مادی تر هیچی تر نیه و ماده یه کی بی گیان و
هسته و هیچ مترسیه کی له سهر باری دروونی و پرۆسه ی پیگه یانندن تاکه کان نییه،
به لام کاتیک مرقه ته له فزیون و مک کهرسته و نامرازیک بو گه یانندن جهزوو ویست و
نامه کانی به کارده هیئت، نه و کاته کاریگهری به باش یان به خراپ دمرده کوهیت ئینجا
له گهر بیت و نامه و بهرنامه و پرۆگرامه کان پهرورمه یی و کومه لایه تی و پوئنبیری و
له خرمه تی تاکه کانی کومه لدا بن، نه و کاته به قزانجی بینهر ته و او ده بن، به لام نه گهر
بیت و بهرنامه و پرۆگرامه کان نا پهرورمه یی و شهر خوازی بن، نه و کاته بیگومان به زیانی
بینهر ته و او ده بیت.

که واته نه وهی باش و خراپی ته له فزیون دیاری ده کات، نامیری ته له فزیون نییه،
به لکو نه و کس و هسته و تاقم و لایه نه یه که ته له فزیونه که به کارده هیئت و بهرنامه و
پرۆگرامه کان داده نیئت، که واته ته له فزیون بی لایه نه و ده توانین بو کاری خپرو شهریش
به کاری بهینین یه کیك له و کاره شه پانه ی که خراوه ته پال ته له فزیون و تاپاده یه کی
زوریش وابووو کاریگهری خراپی هه بووه، بلاوکردنه وهی گیانی شهر خوازی به (Konner, 1991, p. 323).
بو دیاری کردنی کاریگهری پوئی ته له فزیون و بهرنامه کانی له سهر
بلاوکردنه وهی گیانی شهر خوازی و ههئس و کهوتی نابه جی له ناو کومه لدا، زور
تویژینه وهی زانستی به ناکام گه یه ندراره، به لام دمرنه نجای نه و تویژینه وانه یه ک

پنجکەیان نییه و بگره هەندیک جار دژبەیه کیشن. بەشیوەیهکی گشتی، ناکامی ئەو توێژینه وانه ناماژە بۆ ئەم خالانە ی خوارمۆه دەکەن :-

هەندیک لە توێژینه وەکان ناماژە بۆنەوه دەکەن کە بلاو کردنەوه ی بەرنامە و پرۆگرامی شەڕخواری و ناپەرۆردەیی، دەبنە هۆی دروست کردنی گیانی شەڕخواری و تووندوتیژی و زیادکردنی رێژەی تێوان و لادان، بۆ ئەم مەبەستەش زۆر ناماریان بۆ بەتگە ی راستی قسەکانیان هەیه و ناماژە بۆ ئەوه دەکەن کە رێژەی تێوان و دەست درژی زیاترە لەلای ئەو منداڵ و میردە منداڵانە ی کە بە زۆری سەیری فیلم و بەرنامە و پرۆگرامی شەڕخواری دەکەن، ئەگەر بەراوورد بکەین بە ئەو منداڵ و میردە منداڵانە ی کە بەو شیوەیه سەیری ئەو بەرنامە و فیلم و پرۆگرامانە ناکەن بۆ نموونە زانیانی وەک (بەندۆرا) هاوڵەکانی توێژینه وە ی ئەو جۆریان کردو ئەیه کێک لە توێژینه وەکانیان، دوو کۆمەڵ منداڵیان هیناو، فیلمیکی شەڕخواری و تووندوتیژیان پیشانی کۆمەڵە ی یەکەم دا، بەلام کۆمەڵە ی دووهم سەیری فیلمیکی پێکەنیناوی خوشی (ترقییە یان دەکرد دوا ی تەواو بوونی بینینی فیلمەکان، هەردوو کۆمەڵە منداڵەکانیان خستە ناو هۆلیکی گەورە ی پر لە یاری و کەرەستە ی جیا جیا

لە ئە نجامدا دەرکەوت کە زۆربە ی زۆری ئەو منداڵانە ی سەیری فیلمە شەڕخوارییەکان کردبوو، زۆربە ی رەفتار و هەلس و کەوتی پالەوان و کەسانی ناو فیلمەکانیان دووبارە دەکردەمو وەک ئەوان شەڕخواری تووندوتیژ بوون و بە شەق و دەست و هەلس و کەوتی جیا جیا گوزارشتیان لە رەفتاری شەڕخواری و تووندوتیژی دەکرد، بە تایبەتی ئەو رەفتار و هەلس و کەوتانە ی کە لە ناو فیلمە کەدا هەبوون، بەلام منداڵانی کۆمەڵە ی دووهم زۆر زۆر بەکەمی ئەو جۆرە رەفتاریان هەبوو، بە پنجە وانه وە زۆربە یان وەک پالەوان و کەسایەتیەکانی ناو فیلمە خوش و پێکەنیناویەکانیان دەکرد دەر ئە نجامی ئەو توێژینه وە یە و ژمارە یەکی تر ئەو جۆرە توێژینه وانه وای ئەو زانیانە کرد، کە بگەنە ئەو دەر ئە نجام و بریاری کە منداڵ و هەرزەکار (بە تایبەتی) گەورەکان بە گشتی

لەڭگەي بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى شەرخوازى و تووندوتىژىيە وە فىزى لاسايىكىرنە وەي رەڭتارو ھەئس و كەوتى پائەوان و كەسايەتتە شەرخوازەكانى ناو ئە و فىلىم و بەرنامە و پروگرامانە دەبن و ئەژيانى واقعيدا بەرجەستەي دەكەن و كەسانى شەرخوازو تووندوتىژيان لىندەردە چىت (Bandura, 1963, p:204).

ھەر لەبەرنە وەشە كە پىشنىيازى ئەو دەيان كىرەو وە. كە تا دەتوانىت دەبىت ئەپشانان و بلاو كىرنە وەي فىلىم و بەرنامە و پروگرامى شەرخوازى و ئاپەرە وەردەيى دورىكە وىنە وە. بۇنە وەي ئەڭگەيانە وە گيانى شەرخوازى و تووندوتىژى ئەناخى مىندال و ھەرزەكارەكانماندا ئەوروزىندى و پەردى پى ئەدرىت يان ئەگەر پىنويستى كىرە ئە و جۇرە بەرنامە و پروگرامانە بلاو كىرنە وە، ئەو دەبىت كەسايەتتى و پائەوانە شەرخوازەكان بەسزاي ياسايى و كۆمەلەيتى خويان بگەن و ئەبن بە نەمۇنە بۇ لاسايىكىرنە وە.

لەبەرانىەر ئە و لىكەدانە وەيە، لىكەدانە وەيەكى تر ھەيە كە دژ بە لىكەدانە وەي
يەكەمە و ئە و بىروايەدايە كە بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى تووندوتىژى ھىچ
زىانىك بە بىنەران ناگەيەنەت، بەلكو زۆر جارىش سوودبەخشە ئەبەرنە وەي دەبىت بە
دەروازەيەك بۇ خالىكىرنە وەي ھەزوو نازەزوو ھەلچوونە شەرخوازەيەكان، بەبىرواي ئەم
 تىۋىرو لايەنگراتى (تىۋىرى شىتە لىكەرنە وەي دەروونى)، بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى تووندوتىژى، شەرخوازى شاراو وە خەيالى زىادە كەت بەلام ئەھەمان كاتدا دەبىتە ھۇي كەمكىرنە وەي شەرخوازى دياروناشكرا ئەلاي مىندال، كە ئەمەش كاريكى باشە و ئە قازانچى بىنەرانە

لەراستىدا ئە و دوو بۇچوونە ھىچيان بى كەم و كورتى لىن و راستىيەكانيان ئە پىكاو و
لەبەرنە وەي زىادەرويان تىدايە و رەچاوى زۆر ھاكتەرە لايەنى تىران ئە كىرە وە واتە
 ناتوانىت بگوتىت كە بەردەوام و ئەلاي ھەموو كەسىك، بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى تووندوتىژى، دەبنە ھۇي دروست كىرنە گيانى تووندوتىژى، وەك تىۋىرى فىزىۋونى كۆمەلەيتى (بەندۇرا) بوى دەچىت، ئەھەمان كەتتىش، ناتوانىن بىروا

به بچوونه کانی (شیتته نکرده و دی) د مروونی فرۆید و هاوه نه کانی بهینین و بلین به رده موم و نه لای هه موو که سینک، بینینی به رنامه و پروگرامی تووندوتیژی ده بنه هوی د مروازه بو خالی کرده و دی هه بچوونه کان و کهم کرده و دی دهفتاری تووندوتیژی. نه گهر نه ژبانی واقعی سهیری دیاردهی تووندوتیژی بکهین، نهوا ده بیت جیاوازی له نیوان دوو جزو فیربوونی شهرخوازی بکهین:

یه که میان فیربوون و و مرگرتنی گیان و چهزوو نارمزووی شهرخوازی و تووندوتیژییه، به لام دوو هه میان فیربوون و پراکتیزه کردنی دهفتاری شهرخوازییه له ژبانی واقعییدا، واته ده بیت جیاوازی له نیوان چهزوو نارمزووه شهرخوازییه هه مبارکراوه کان و نه و دهفتارو هه نس و کهوته تووندو تیژیانه بکرتت که له ژبانی واقعییدا دهرده پردرنت و ناراسته ی خود یان که سان و جیهانی دهرموه دمکرتن، که نه مهش دهمان گه یه نیتته نه و دهرنه نعامه ی، که له وانه یه بینینی فیلم و به رنامه و پروگرامی تووندوتیژی ببه هوی (فیربوون و و مرگرتنی) چهزوو نارمزووی زیاتری شهرخوازی، به لام نایا ده بیتته هوی پراکتیزه کردن و زیاد کردنی دهفتاری کرداری و فیعلی شهرخوازی له ژبانی واقعییدا؟ بیگومان و هلام دانده و دی به (نا) یان (نه) ناسان نییه و پشت به کومه نیک فاکترو هوکاری تر ده به ستیت له وانه :-

نایا مندان توانای جیا کرده و دی نیوان ده ست دریزی راسته قینه و ده ست دریزی خه یالی (ناو به رنامه و پروگرامه کان) ی هه یه، نه گهر مندان نه و توانا عه قلیه ی هه بوو که جیاوازی له نیوان شهرپی راسته قینه و واقعی نه لایه ک و شهرپی خه یالی و دروست کراوی ناو ته له فزیون بکات، نهوا به گهری لاسی کرده و دی شهرخوازی و فیربوونی کهم ده بیت، به لام نه گهر توانای نه و جیروازییه ی نه بوو نهوا نه گهری فیربوونی دهفتاری شهرخوازی و لاسی کرده و دی هه نس و کهوتی کاراکترو پالنه وانه شهرخوازه کانی ناو ته له فزیون زور ده بیت

نایا منداڤ له سهەر لاسایکردنه وه و فیربوونی رهفتاری پالنه وانانی ته له فزیوڤ هانددریت یان سزا ددریت؟ نه گهر بیت و منداڤ له سهەر لاسایکردنه وه رهفتاری خراپی پالنه وانان سزانه دریت و لایه نه ناناساییه کانی بووون نه کړیته وه نه وا نه گهری فیربوونی لاسایکردنه وه زیاتر ده بیت، به لام به پیچه واننه وه کهم ده بیت

نه گهر منداڤ له ژینگه یه کدا بژی و نه و ژینگه یه پر بیت له ده ست دریتی و شه رخواری و ریزی منداڤ و که سانی شه رانی بگیری، نه وا نه گهری فیربوون و لاسایکردنه وه رهفتاری شه رخواری زیاتر ده بیت.

نیجا بۆنه وهی منداڤ و هه رزه کاره کانه مان له کاریگهری خراپی فیلم و بهرنامه و پروگرامه شه رخوارییه کان پپاریزن، نه وا ده بیت ره چاوی نه م خالانه ی خواره وه بکه یین:-

۱- تا ده کړیت هه ولبدریت ریزی بلاوکردنه وهی فیلم و بهرنامه و پروگرامی تووندوتیژی کهم بکړیته وه.

۲- تا ده کړیت نه و فیلم و بهرنامه و پروگرامانه بلاو بکړیته وه (نه گهر بلاوکرانه وه)

که پالنه وان و که سایه تیه شه رخواره کان به سزای یاسایی و کۆمه لایه تی خویان ده گهن

۳- هه ولبدریت منداڤ و هه رزه کار تینگه یه ندریت، که نه واننه ی له ته له فزیوڤ و سینه ما پیشان ددرین، خه یالی و ناواقیعین و نواندنن، بۆنه وهی توانای جیاکردنه وهی نیوان شه رخواری واقعی و شه رخواری خه یالیان ده بیت.

۴- نابیت به هیج شیوه یه ک منداڤ و هه رزه کاره کانه مان له سهەر لاسایکردنه وهی رهفتاری تووندوتیژی پالنه وانانی ناو ته له فزیوڤ هانددرین و چاوپۆشی له هه نه و سه ره بویه کانیان بکه یین.

ئەوۋە ماۋە بىلەن شەرخۋازى و تووندوتىزى بەشىكە لەسروشتى مۇقايەتى و بەگ و
 رېشەي لەقۇلايى دىروونى مۇقۇدا داكوتاۋە ھەزارەھا سالىدو پېش ئەۋەي تەلەفزيۇنىش
 ھەبىت، شەپو كۇشتارو شەرخۋازى ھەر بوۋە، بەلام ۋەك لەدەروۋە نىجامى تونىزىنە ۋەكەنى
 ئەۋ بۋارە دەرەكەۋىت، تەلەفزيۇن يەككە ئەۋ ھۇكارانەي كە دەيىتە ھۇي قىرگەن و
 بلاۋكردنەۋەي گىيانى شەرخۋازى و رەقتارى تووندوتىزى، دەبا ئاگمان لىيىت و نەھىلەن
 بېچىتە پال ھاكتەرەكەنى تىرى دروست كەردى تووندوتىزى ۋەك (بەرەست و رېگر،
 سوۋكايەتى پىكردن و لىدانى مىدال، يىيەش كەردن ئەسۋوزو خۇشەۋىستى و پىشت گۇي
 خىستى مىدال).

شهر و کوشتارو مندال

گومانی تیدا نیه ترسناکی و شوینه واری شهر و کوشتار له سهر دهر وونی هه موو تووژو چینه کانی کومه ل به ناشکرا رهنگ دمهاته وه، به لام مندال له بهر لاوازی و کهم توانایی و شرمزایی له هه موویان زیاتر کاریگه ری شهر و کوشتار له سهر که سایه تی و ږموشتی دهر دمه کویت، چونکه له قوناغی گه شه کردندایه و هه ست و سۆزی ناسکه و بهرگهی توووندو تیژی ناگرت و بچووکتترین کاره سات کاری تیده کات و شوینه واری خوی له دل و دهر وونیاندا به جی ده هیلن شهره کانی ناو کوردستان به گشتی و شهر ی ناوخو به تاییه تی کاریکی خراپی کردوته سهر باری دهر وونی مندالانی کوردو، هه ندیک جار مندالانیش وه ک گهرمکان بوون به چهنده ها گروپ و دهسته و تاقمی جیاواز جیاواز و به ناشکرا به نوژی نیومرو له نه نجامی په رومرده ی هه له و ناله باری ږاگه یانندن، دوژمنایه تی یه کتری ده کن و هه له نیستاهه خهریکه تووی ناته بایی و نا کوکی له ناخیاندا سه وز ده بییت.

زور به ناشکرا ده توانین له ژبیانی مندالانی کورددا هه ست بهم شوینه واره خراپانه ی شهر و کوشتار بکه یین و له م بوارانه ی لای خوارمومدا رهنگیان داوه ته وه :-

له نه نجامی شهر و ترس و گرتن و کوشتن و بوردومانه وه زور جار ږولی ئاسایی دایک و باوک تیک ده چیت و ناتوانیت به شینویه کی زانستی و سروشتی منداله کانیان په رومرده بکن و هه ندیک جاریش له نه نجامی خه م و خه فته و دهمارگیریه وه له مامه له کردن له ته ک منداله کانیاندا توووندوتیژو نا ئاسایی ده بن، هه روه ها زور جار مندال له و ترس و خه م و خه فته و دله راوکی و گرزی و دهمارگیریه له سهر و سیمه و دم و چاوی دایک و باوک و ماموستاو که سانی چوارده وریاندا ده خویننه وه و له ږیگه یانه وه نه مانیش فیتری نه و خاسیه ت و سیمه نا ئاساییانه ده بن، هه روه ها هه ندیک جار له نه نجامی شهر و کوشتار موه هه ندیک مندال بی دایک و باوک و لانه ده بن و له سۆزو خو شه ویستی و ږنیمایی له وان بی به ش ده بن و دوورنیه به ره و هه لدیرو سه رگه ردانی و لاساریش ږوون.

ژىنگەيەك كە پىرىت ئە شەرو كوشتارو خوين پشتن و بۇردومان، بىگومان مندال توشى
 ترس و دلەپاوكى و گرژى دەروونى و شەرخوازى دەكات و كەسانى چواردەورى دەبن بە نمونە
 بۇ مندال و لەوانەوۋە قىرى دەست دريژى و شەرخوازى دەبىت و پۇژانە لەھەنس و كەوتىدا
 رەنگ دەداتەوۋە ھەرۋەھا بۇچوونى ھەلەو رەشبينانەى لا دروست دەبىت بەرانبەر ژيان و
 دياردەكانى و دوورنە لەداھاتوۋدا بەو شىۋەيە مامەلە لەتەك تاكەكانى ئار كۆمەل و
 دياردەكانى ژياندا بىكات، وەنمونەش زۇرن لەو بارەيەوۋە دەتوانىن بەئاسانى ھەستىن
 پى بگەين.

بۇ نمونە نەگەر داوا لەمندالانى كورد بگەين وئەو نىگارايىكمان بۇ بگىشن، ئەوا
 لەجىياتى وئەى كەژو كىۋو دەشت و دۆل و بنارى كوردستان و ئازەلى دەستەمۇى مالى و دارو
 درەختى سەوزى بەردار، ئەوا يەكسەر وئەى دەبابەو فرۆكەو چەك و تەقەمەنى و كوشتن
 دەكىشن، چونكە بەجۇرىك لەدل و دەروون و مېشكىياندا چەسپىۋە كە بەئاسانى ناتوان
 خويانى لىدەرياز بگەن.

نەگەر سەيرى يارىيەكانيان بگەين دەبينىن پىرەتى لەكوشتارو شەرخوازى و پاونانى
 يەكتى و لاسايى كردنەوۋە گەرەكانيان و يارىكردنى پۇلى ئەوان و زۆرەى كەرستەو
 ئامرازەكانى يارىكردنىشان ھەر تەقەنگ و چەقۇو تىروكەوان و تەقەمەنى و دەبابەى
 دروستكراوۋە ئاومان و خەوشەو كۆلان و شەقامەكانىشان كردوۋە بە سەريازگەو بەرەكانى
 پىشەوۋەى جەنگ، ئەمانە ھەموويان زەنگى ترسناكن و پىۋىستى سەرشانى ھەموو لايەكە
 كە بە ووردى حسابى بۇ بىكات و لەرىگەى بەرنامەو پروگرامى تاييەتى زانستىۋە ھەولى
 نەھىشتن و سىپنەوۋەى ئەو شوئەوارانە بىرئىت، چونكە مانەوۋەى بۇقەيەو كارەساتى گەرەى
 لەدوايە.

مندال بۇ گەشەكردنى ناسايى پىنداۋىستى بە ژىنگەيەكى پىر لە ئارام و دنىيائى
 ھەيە، چونكە دنىيائى و ئارام گەرەترىن پىنداۋىستى گەشەكردنى مندالەو پناغەيە بۇ
 كەسايەتى و دەروون دروستى، بەلام بەداخەوۋە شەرو كوشتار ژىنگەى مندال دەكات بە
 دۆزەخ و پىرى دەكات ئە ھەرەشەو كوشتن و بىرىن و كاۋل كارى و كەلىن و دەلاقەى گەرە

دەككەتە جەستەي گەشە كەردى ئاسايى مىندال و ھەرنەم ترس و ئائىرامىيە مىندال تووشى زۇر ھەئس و كەوتى ئاسايى دەككەت لەوانە ترسان لە شوينى چۆن و تاريك يان ئاتوانىت بە تەنيا بچىت بۇ ھەندىك شوينى ۋەك سەرنائو، گەرماو، ژوورى چۆن و ھەون دەدات لىيان دوورىكەوينتەۋە، ھەروەھا لەنە نجامى بىستىنى زۇر دەنگى ۋەك پېرېوون و خالى بوونەۋەي تانكى ئاو، داخستىن و كەرنەۋەي دەرگاۋ پەنجەرمە دەنگى باۋ باران و گەردەلۈول و تەقىنى تايەي سەيارە تووشى خورپەو ۋاچەنن و ترس دەپن، بى گومان بەردەۋام بوونى ئەم خورپەو ۋاچەننەنە ژيانى مىندال دەككەت بەدۈزەخ و دەپن بەرپىگر لەبەردەم پىشت بەخۇبەستىن و سەربەخۇبىي و گەشە كەردى ئاسايى كەسايەتى مىندالدا

زۇرجار ئەو ترس و دئەراۋكى و بى ئارامىيە ئەھەئس و كەوتى مىندالدا بەناشكرا پەنگ دەداتەۋە لەوانە خەۋلىزبان، بىيىنى خەۋنى ترسناك (كابوس)، ھاۋار كەردن لەشەۋدا، دواكەۋتن لەخويندن، ھەندىك جوۋلەۋ ھەئس و كەوتى دەمارگىرانە ... ھتە دەرئە نجامى توئىنەۋەي زانايان (ئەلوك، ۱۹۴۵) لەبەرىتانيا (برودىن، ۱۹۴۳) لە ھنلەندا (مىلگرام و مىلگرام، ۱۹۶۷) و (ۋايف، ۱۹۷۳) لە ئىسرائىل و (يقتىن، ۱۹۷۷) لە لوېنن ئامازە بۇ بوونى ئەو سىفات و شوئەۋارە خراپانەي شەپو كوشتار دەكەن ئەسەردل و دەروونى مىندال (يقتىن، ۱۹۷۸، ص ۱۱۹)

مندال بۇ دى دەكات؟

دى كىرن ھەئس و كەوتىكى چەوت و ئاكۆمە لايەتتە و مندال ئەو ژىنگەو دەورەدەرى
كە تىايدا دەژى فىرى دەبىت، واتە رەوشتىكى بۇماوھىي نىەو ئە باوانەو بۇ مندال
ئاگۆيزىتتەو، ئە نە نجامى كۆمە لىك ھۆكارى دەروونى و كۆمە لايەتى و ئابوورىيەو گەشە
دەكات.

دى كىرن دىاردەيەكى كۆمە لايەتى دىزىو ھەموو گەل و نەتەو ەكن بە دەستىەو
دەئانىن، تاو ەكوو نىستاش بۇ ھىچ زاناو تويزمىك دەرنەكەوتو ە كە كۆمە لگايەك ھەبىت
دى كىرنى تىدا نەبىت، بەلام تەنھا جىاوازى لەرېژمو شىوازو جۆرەكانىدا ھەيەو ئە
كۆمە لگايەكەو بۇ كۆمە لگايەكى تر دەگۆردى.

لەسەرەتاي سالى يەكەمدا مندال ھىچ شتىك دەربارەى موئكدارى (الملكيه) خواو نىتى
نازانىت و كەل و پەل و پىنداويستى خۇي ئە كەل و پەل و پىنداويستى كەسانى تر
جىاناكاتەو ھەر لەبەرنەو ەشە كە ھەرچىەكى بکەوتتە بەردەست پەلامارى دەدات و
بەموئكى خۇي دەزانىت، ئەم رەوشتە بەھىچ شىو ەيەك بەدزى دانانىت و ئەو پىناسەى
بەسەردا ناچەسپىت كە دەئىت، دى ئەو رەوشتەيە كە دەبىتە ھۇي دەست بەسەراگرتن و
زەوت كىرن و بىردىنى موئك و سامانى كەسانى تر بەبى رەزامەندىان، چونكە ئەو مندالە
بچووكە ماناي موئكدارى نازانىت. (مندال ئەكۆتايى سالى يەكەمدا ھەست بە پىنداويستى
موئكدارى دەكات و لەسەرەتاشدا ھەر لەخۇيەو بەبى ھاندان لەلاى دروست دەبىت
(القوصى، ۱۹۸۱، ص ۲۵۹).

پىنوستە لەكاتى سەرەلدانى ئەو ھەستى موئكدارىيەو ھان و پشتگىرى مندال
بكرىت، بەلام نابىت زىادەبۇيى تىدا بكرىت و بەرمو خۇپەرستى و ھەلپەرستى و
چاوبرسىنى بىرىت، ھەروەھا ناشىبىت ئەو ھەستە بمرىتدەرىت و مندال وا لىبكرىت كە

جیاوازی له نیوان مافه کانی خویی و کهسانی تردا نهکات ئینجا نهگهر بمانه ویت منداڵ
 ریزی ماف و مولکداری کهسانی تر بگریت، نهوه دهبیت نیمهش ریزی ماف و کهل و پهل و
 پندراسته کانی نهو بگرین و نابیت بهی پرس و به ناره زووی کهسانی تر به کار بهیندرین
 ههروهها دهبیت شوینی نووستن و کهل و پهل تاییه تی خوی هه بیت.

دزی کردن دیاردهیهکی شیاوو باوو بهربلاوه له ناو منداڵاندا و منداڵ نیه له جیهاندا
 نهگهر بوته نها جاریکیش بیت دزی نه کردبیت و دهستی به ناههق بو کهل و پهل و شتی
 کهسانی تر دریز نه کردبیت و نه یکردبی به مولکی خوی، نهو حاله تانه ناساییه و هیچ
 مهترسیهکی له ژیا نی نهو منداڵاندا نیه، بهلام نهگهر نهو حاله تانه چهندهها جار
 دووباره بووموو بوو به بهشیک له هه ئس و کهوت و ژیا نی رۆژانه ی نهو منداڵانه، نهو کاته
 دهبیت به دیاردهیهکی تر سناک و پیویستی به چاره سه رکردن دهبیت.

کاریکی ناساییه که منداڵ له سه ره تای ژیا نییدا له نه نجامی نه زانی و کاریگه ری
 په مه کی مولکداریه وه (غریزه التملك) په لاماری کهل و پهل و شتی کهسانی تر بدات و
 بیان کات به مولکی خوی، بهلام دوا ی نه وه ی که فیزی مولکداری دهبیت و جیاوازی له نیوان
 مافی خوی و مافی کهسانی تردا دهکات، نهو کاته سیفاتی دهست پاکی له لای گه شه دهکات
 و ریزی مولک و مافی کهسانی تر دهگریت و به ناههق زمو تیان ناکات

دهست پاکی یه کی که له سیفاته مرو قایه تیه په سه نه کان و به بربره ی پشتی نه خلاق و
 پتهوی و به رد هوامی کومه لگا داده نریت، له به ره نه وه نه رکی سه رشانی هه موو دام و دهزگا
 کومه لایه تیه کانه له پیشه وه ی هه موو شیان خیزان، که هه وئی چاندنی نهو سیفاته گرنگه
 له ناخی مندا له کانیاندا بدن، چونکه دهست پاکی دهبیت هوی دوور که و تنه وه له دزی کردن
 و ناپاکی و زمو ت کردنی مافی کهسانی تر به لام دزی له سیفاته ناشیرین و دزی وه کانه و
 ژیا نی گه وه به بوونیاتی کومه لگا و به رد هوام بوونی دهگه یه نیت، هه ره له به ره نه وه شه که
 هه موو کومه لگا کان دزی دهو وستن و به پی ی هه موو داب و نه ریت و یاسا و ناینیک به توان

ئەقەلەم دەدرىت و ئەوانەى دزىش بىكەن بەتوانبار ئاودەبرىز و بەتۈندى سزا دەدرىن بەلام لەگەن ئەو ھەموو ھەول و كۆشەى كۆمەلگاۋ دام و دەزگاكانى، كەچى ھىشتا دياردەى دزى ھەر ھەيەو بەھىچ شىۋەيەك بىنەبىر ئەكراۋە. ئىنجا لىردا پىرسىارىك سەرھەلەدات ئەۋىش ئەۋەيە بۇچى مىدالان دزى دەكەن؟.

ۋەلامدانەۋەى ئەو پىرسىارە ئەۋەندە ئاسان ئىيە، چۈنكە دزى دياردەيەكى كۆمەلەيەتى دەروۋى ئالۋزمو ئەنەنجامى كارلىككردنى كەسايەتى مىدال و چۈادەمورمەكەيدا دروست دەبىت و كۆمەلەك ھۆكار بەشدارى گەشەكردنى دەكەن و ھۆكارەكانىش ئە ھالەت و يەككەۋە بۇ ھالەت و يەككىكى تر دەگۆردىت بەلام لەگەن ئەۋەشدا دەتوانىن دياردەى دزى بۇ يەككىك يان زىاتر ئەيەككىك ئەم ھۆكارانەى خوارمەۋەى بىگەرىنىنەۋە.

نەۋۋى و ھەزرى:

ھەندىك مىدال ئەبەرنەۋەى ھەزرى دەست كورتىن و ھىچ دەروازەو رىگا چارەيەكى تر لەبەردەمىاندا ئەماۋە، بۇيە بەناچارى پەنا بۇ دزى دەبەن بۇنەۋەى پىداۋىستىيە گىرگەكانىيان تىر بىكەن، ئەم ھالەتەش زىاتر لەناۋ ئەو مىدالانەدا باۋە كە ئە خىزانىكى لىك ترازوۋ پىر لەناۋە گەۋرە دەبن و كەسىكى دىسۇزىيان نىيە كە پىداۋىستىيەكانىيان بۇ دابىن بىكات چارەسەر كىردنى ئەو جۆرە مىدالانەش ئاسانە ئەۋىش بەدەبىن كىردنى ئەو پىداۋىستىيانەيان دەبىت و ئەم كاتەش ۋاز لەدزى كىردن دەھىنن.

ھەست كىردن بەكەمى:

ھەندىك مىدال ئەبەرنەۋەى ئەخىزان و ژىنگەيەكى پىر لە گىرو گىرقتا دەرىن و لەسۇزۇ خۇشەۋىستى دايك و باۋك و مامۇستاۋ ھاۋرىكانىيان بى بەش و ناتۋان جىنگەى شىۋەى خۇيان لەناۋ كۆمەلەدا بىكەنەۋە، ئەبەرنەۋە ھەندىك چار پەنا بۇ دزى دەبەن و ئەۋشەى كە دەستىيان دەكەۋىت يان بەسەر ھاۋرىكانىياندا دابەشى دەكەن يان ئەبۋارىكى ترەدا

بەكارى دەھىتن و ئەو ھەست كردن بەكەمىيەيانى پى قەرەبوو دەكەن بۇ نەمۇنە كاتىك مندالىك ئەناو ھاورىكانىدا بىزراوو بى پىشت و پەنا دەھىت ھەولەدەت كە ھەندىك شت يان لەمانەو ەيان لەدوكانىك بدزىت و بىيات بۇ ئەو مندالانە تاوەكو بەھۇيەو كەمىك گرنكى دان و سۆزو خوشەويستى ھاورىكانى بۇلاى خۇي رابگىشىت. چارەسەرى ئەو ھالەتەش بەو دەكرىت كە دەھىت لەخىزان و قوتابخانەو كۆمەلدا رىنگەي گونجاو دروست بۇ مندالان بخولقىندرى و پىنداويستىيە فسيولوژى و دەروونىەكانيان بۇ دابىن بكرىت و ئە سووكايەتى پى كردن دوور بخرىنەو بۇ ئەو ەي ھەست بەكەمى ئەكەن و دواجارىش پەنا بۇدزى ئەبەن بۇ قەرەبوو كردنى.

تۆلەسەندەو:

مندالى وا ھەيە رقى لەمندال يان گەوردەيەكى تر ھەيە، بەلام ناتوانىت راستەوخۇ تۆلەي خۇي لى بکاتەو دەست درىژى بکاتە سەرى، بۇيە ھەندىك جار پەنا بۇ دزى كردن دەھات و ھەول دەدات كە شتىكى ئەو كەسەي رقى لىيەتى بدزى و لەرىگەي ئەو دزى گردنەو تۆلەي خۇي لى بکاتەو، چونكە بەبروای ئەو مندالە، ئەو كەسەي كە شتەكەي لى دەدزى خەفەت دەخوات و دلگران دەھىت بەو ەش تۆلەي خۇي لىدەكاتەو ئەم دياردەيەش لەنىوان مندالانى ئەو خىزان و قوتابخانەي كە بەردەوام شەپو ئازاوەو ناخوشى و چەوساندەويان تىدايە زۆر باو، لەبەرئەو ەي ئەو مندالانە زولمىيان لى دەكرىت و مافەكانيان پىشىل دەكرىن و كەشىش نىە ئەو مافانەيان بۇ بگەرىنىتەو، بۇيە بەناچارى پەنا بۇ دزى كردن دەھەن بۇ تۆلەسەندەو ئەو كەسانەي كە مافەكانىيانى پىشىل كەدو، ئىتر قەلەم يان دەقتەر يان كىتب يان پارە يان شتى تریان دەدزى چارەسەرى ئەم گرتەش بەو دەكرىت كە ئەھىلدزىت مندال زولمى لىيكرىت و مافەكانى پىشىل بكرىت.

هه ئه‌خه‌ نه‌ تاندن و چه‌واشه‌کردن:

هه‌ندیک جاریش منداڵ له‌ نه‌ نجامی نه‌زانی و که‌م شاره‌زاییه‌وه‌ ده‌که‌وێته‌ داوو ته‌له‌ی منداڵانی له‌خۆی گه‌وره‌تر. بۆ نموونه‌ نه‌و گه‌ورانه‌ نه‌م منداڵه‌ بچووکه‌ به‌ناوی شتیکی ترمه‌وه‌ بۆ دزی کردن ده‌به‌ن دواي نه‌وه‌ی له‌دزی کردنه‌که‌دا به‌شداری پێده‌که‌ن، ئیتر بۆ جاری دووه‌م و سێهه‌میش هه‌ر ناچاری ده‌که‌ن، ئیجا نه‌گه‌ر ناره‌زایی ده‌ربهری و نه‌یویست له‌گه‌ڵیان بچیت نه‌و کاته‌ هه‌ره‌شه‌ی نه‌وه‌ی ئێده‌که‌ن که‌ ده‌چن به‌ مامۆستاو باوک و دایکی ده‌لێن که‌ جاری یه‌که‌م دزی کردووه‌ یان لێی ده‌ده‌ن بۆیه‌ به‌ناچاری بۆ جاری دووه‌م و سێهه‌میش له‌گه‌ڵیان به‌رده‌موام ده‌بییت و ناتوانییت وازیان ئی به‌ینی چاره‌سه‌ری نه‌و جاته‌ته‌ش به‌وه‌ ده‌کریت که‌ ده‌بییت دایک و باوک و مامۆستا ناگاداری منداڵ و قوتابه‌کانیان بن و نه‌هێلن له‌گه‌ڵ براده‌ری خراپ بگه‌ڕێن و ناگاداری هه‌لس و که‌وت و هاتووچۆیان بن و به‌رده‌موام بێنمایی و نامۆزگارییان بکه‌ن و خراپی و زینه‌کانی دزی کردنیان بۆ روون بکه‌نه‌وه‌

لاسابیکردنه‌وه‌:

کاتیك که‌سانی گه‌وره‌و نموونه‌ی چواره‌موری منداڵ دزی ده‌که‌ن و که‌شیش سزاو سه‌رزه‌نشتیان ناکه‌ن، نه‌وا منداڵیش له‌پینگه‌ی چاولیکه‌ری و لاسابیکردنه‌وه‌ی نه‌و که‌سانه‌وه‌ فێری دزی کردن ده‌بییت، ئیجا بۆنه‌وه‌ی منداڵان فێری ده‌ست چاکی و بێزگرته‌ی ماف و موک و سامانی که‌سانی تر بێن، ده‌بییت یه‌که‌م جار که‌سانی چواره‌موری منداڵ (دایک و باوک و مامۆستاو هاوڕێ و خزم و که‌س . . . قاد) ده‌ست پاک بێن و به‌هه‌موو شێوه‌یه‌ک له‌دزی کردن و زه‌وت کردنی مافی که‌سانی تر دووربکه‌ونه‌وه‌، نه‌و کاته‌ بۆیان هه‌یه‌ که‌ داوا له‌ منداڵ بکه‌ن که‌ نابیی دزی بکات

مندال نهگەر له منداليهوه رانهينریت و هیری دهست پاکی و ږیږگرتنی موک و سامانی کهسانی تر نهگرت، نهوه دوور نیه که پهنا بۆدزی کردن بیات، چونکه مندال لهسهرتای ژبیانیهوه واتیندگات که ههر چ شتیك لهناو خیزاندا هه بیئت نهوه موکی نهوهو بۆخوی زموتی دهکات و نهو مافه بهخوی دمدات که بهبی یارمهتی و ږیږیدان دهستیان بۆ بیات، ههر نهههشه وای ئیندهکات که دهست بۆ کهل و پهل و پارو شتی خوشک و براو باوک و دایکی بیات. ئالهم کاتانهدا زور پینویسته که مندال هیری نهوه بگرت که ههندیك شت موکی خویهتی و مافی کهسی تری بهسهرهوه نیه بهلام ههندیك شتی تر موک و سامانی کهسانی ترمو بهبی یارمهتی و ږهزامهندی نهوان نه بیئت بۆی نیه که دهستیان بۆ دريژ بکات، چونکه نهو کاته بهدزی دادهنریت و سزای نهو کهسهش دهدریت که دهستیان بۆ دريژ دهکات (نجاتی، ۱۹۵۵، ص ۵۱-۵۲).

ترس و چۈنەيتى چارەسەركردنى

ترس يەككىگە ئە ھەلچۈنەكان و ئامادە باشى خۇي ئە نەخى مەۋقۇدا ھەيدە، ترس ئە زۇر لايەنەۋە سوۋدبەخشە و يېۋىستە بۇ مانەۋەي مەۋقۇ، واتە دەبىت مەۋقۇ ئە ئازەلە دېندەكان و ئاگرو ئاۋوگارىباۋ روۋداۋى دلتەزىن و تەقەمەنى و شەپو كۈشتار بىرسى، چۈنكە نەترسان ئەۋ شتە بىئانە ماناي نەمانى مەۋقۇ و قىرگىدنىيەتى، ئىنجا ئەبەرنەۋە ترس ۋەك ھەلچۈنەك ئەسەرەتەي مەۋقايەتتەۋە ھاۋشانى مەۋقۇ بوۋە ۋەك سىبەرى ئىنى جىيانەبۇتەۋە، زۇر چاران مەۋقۇ ھەندىك ئەۋ شتانەي ئىنى ترساۋە پەرستوۋىيەتى يان قوربانى بۇ داۋە، مەۋقى سەرەتەي ئە ھەۋرە تىرىشقە و بروسكە و تارىكى و جىۋكەۋ دىۋو درىج و زۇر شتى تر ترساۋە بەلام مەۋقى ئەمەۋ سەرەپاي ھەندىك ئەۋ شتە كۇنانە، ئەشتى تازەي سەرەمەكەي دەترسىت، بىگومان جۇرو ھۆكارى ترس ئە كۇمەلگايەكەۋە بۇ كۇمەلگايەكى ترو ئە كاتىكەۋە بۇ كاتىكى تر دەگۈردى.

ھەندىك ئە دەروونزاتەكان ئەۋ بىروايەدان كە زۇرەي ترسەكان ۋەرگىراۋە مەۋقۇ ئە دۋاي ئە دايك بوۋنەۋە فىرى دەبىت بەلام ھەندىك دەروونزانى تر ئەۋ بىروايەدان كە مىندال ھەر لەسەرەتەي ئە دايك بوۋنەۋە ھەندىك ترس بۇماۋەي ھەيدە ئەۋانە (ترسان ئەدەنگى بەرزۇكت و پىر، ترسان ئە دەست دانى پاتپشت و پشت و پەنا ئەۋىش كاتىك ھەستى پىر دەكەين كە مىندال ئە باۋەشى دايكى يان جىگايەك بىت و ئەپىر خەرىك بىت بىكەۋىتە خوارەۋە يان پالى پىۋە بىرى، ھەرۋەھا ترسان ئە كەۋتە خوارەۋە)

بەشۋەيدەكى گشتى ترس ئامادە باشىيەكى بۇماۋەي ھەيدە و بەشۋىكە ئەسروشتى مەۋقايەتى، بەلام ئەۋ ئامادە باشىيە بە تەنھا ناپىتە مايەي ترس بەلكو دەبىت كۇمەلىك ھاكتەرو بارودۇخى تاييەتى ئەۋاۋ كۇمەل ھەبىت بۇ ئەۋەي ترس ئەلاي مەۋقۇ دروست بىت، واتە بىجگە ئەۋ دوو سى جۇرە ترسە ئىتر مىندال ئەھىچ شتىكى تر ناترسىت، مىندال تا گەۋرە نەبىت و فىر نەبىت ئەۋا بە ھىچ شىۋەيدەك ئە سەگ و پشيلە و گورگ و كارەبا و شەك

ۋە ئۇ شىئەنى تىرىشكەن كە گەورەكان ئىنى دەترىن بەلكو دىۋى ماۋىيەك ئە ئە نىجى
كۆمەلىك فاكتەر ۋە پۈۋداۋو كارەساتى ناخۇشەۋە مىنال پۇژ لەدۋى پۇژ فىرى ترسەكان
دەپىت.

ترسان ئەۋ ئازمەن ۋ شتە ترسناكانە لەبەرژۈەندى مەۋقە، بەلام بەداخەۋە ترس لەۋ
سنوۋرە ئاسايىيە خۇيدا ئاۋەستى بەلكو زۇر جار مەۋقە ئەشتى ۋا دەترىت كە پىنۋىست
ناكات ئىنى باترى ۋ ھىچ مەترىيەكى لەسەر ژىيانى مەۋقە ئىيە، ئەۋ جۇرە ترسانەش پىيان
دەگۈترى ترسى ئەخۇشى ئەك ترسى ئاسايى ۋ سىروشتى، ئىتر ئەۋ ترسە ئەخۇشى ۋ
ئاسايىيە زۇر زۇر ئەۋانە (ترس ئە تارىكى، چۈنە شۈينى قەربانغ ۋ تەسك، ترس ئە
بەرزى ... تاد). مەۋقە ئە ئە نىجى ترسەۋە توۋشى زۇر گۇبانكارى فسىۋلۇرى ۋ دەرەكى
دەپىت ئەۋانە (زىاد بوۋى ئىدانى دل، ئازارى گەدە، ۋەستانى رۇانى لىكە گلاند، رەنگ
زەرد بوۋى، لەش ۋ لار لەرزىن، ئارقى كىرەنەۋەيەكى سارد، ھەست كىرەن بە بوۋانەۋە ۋ
لەۋش خۇ چوۋى، ھەندىك جار ۋشانەۋە ھىلنچ دان، ئە دەست دىنى كۈنترۇنكرىنى مىز
كىرەن ۋ زوۋ زوۋ چوۋى بۇ سەر ئاۋو مىزە چۆركى... تاد x Lindgren, & Watson 1973, P:251-252.

چارەسەرى ترس:-

بىگومان زۇر جۇر ترسمان ھەيە ۋ ژمارەيەكى زۇرىش ھۇكار ھەن كە دەپنە ھۇى دوست
كىرەن ترس، ئەبەر ئەۋە زۇر پىگا چارەش بۇ رىگار بوۋى ئە ترس ھەيە ئىنجا ھەندىك
دايك ۋ باۋك ۋ مامۇستا پەنا بۇ ھەندىكىيان دەپنە بەلام ھەندىك باۋك دايكى تر پەنا بۇ
ھەندىكى تىران دەپنە ئە گىرگىترىن پىگا چارەكانىش ئەمانەى لاي خوارمەن:-

دوورخستەۋەى شتە ترسناكە:-

ھەندىك دايك ۋ باۋك دوورخستەۋەى شتە ترسناكە بە پىگا چارەى گونجاۋ دەزانن
ۋانە ئەگەر مىندانەكىيان لەسەگ يا پىشەلە يان كەروىشك بىترىت، دەچن شتە ترسناكە

(سه‌گ، پشيله، كه‌رونشك) له‌به‌ر چاوی منداڵه‌كه‌ یان له‌و شوێنه‌ی منداڵه‌كه‌ی ئێیه‌ دوور ده‌خه‌نده‌وه‌ به‌لام نهم ڕیگا چاره‌یه‌ سه‌ركه‌وتوو ئیه‌ چونكه‌ ترسه‌كه‌ هه‌ر له‌ناخ و دل و دموونی منداڵه‌كه‌دا ماوه‌ته‌وه‌، ئینجا نه‌گه‌ر ماوه‌یه‌کی زۆریش منداڵ له‌و شته‌ ترسناکانه‌ نه‌بێت به‌لام دواي له‌و ماوه‌یه‌ به‌ ڕیکه‌وتیش بیان بینێ له‌وا هه‌مان ترسی یه‌که‌م جار دروست ده‌بێته‌وه‌ و منداڵه‌كه‌ وه‌ک یه‌که‌م جار هه‌رده‌ترسێت، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ نهم ڕیگا چاره‌یه‌ مه‌نتیقی ئیه‌ چونكه‌ له‌و ئاژه‌له‌ ترسناکه‌ له‌ ماڵه‌وه‌ش نه‌بێت له‌ کۆلان یان گه‌ڕه‌ک یان قوتا‌بخانه‌ یان کۆمه‌ل هه‌ر هه‌یه‌ و که‌واته‌ له‌ناو بردن و دوورخسته‌وه‌ی هه‌تا هه‌تایان مه‌حاله‌ و دره‌نگ یان زوو له‌و منداڵه‌ هه‌ر ڕووبه‌‌ڕوویان ده‌بێته‌وه‌، واته‌ دوورخسته‌وه‌ی شته‌ ترسناکه‌که‌ نابێته‌ هۆی له‌بهر چوونه‌وه‌ی یان نه‌مانی ترسه‌که‌.

زۆر نزیک بوونه‌وه‌ له‌ شته‌ ترسناکه‌که‌ :-

هه‌ندێک که‌س له‌و ڕوایه‌ دان که‌ باشت‌ترین ڕیگا چاره‌ له‌وه‌یه‌ که‌ منداڵه‌كه‌ له‌و شته‌ی ئێی دوترسێت نزیک بخرێته‌وه‌، واته‌ نه‌گه‌ر منداڵه‌كه‌ له‌و شته‌ی ئێی دوترسێت نزیک بخرێته‌وه‌، واته‌ نه‌گه‌ر له‌ پشيله‌ ترسا، له‌وا پێویسته‌ زوو زوو پشيله‌ پێشانی منداڵ بدریت و ئێی نزیک بخرێته‌وه‌ بۆ له‌وه‌ی ترسی ئێی بشکێ، به‌لام وه‌ک دهرکه‌وتوو هه‌ندێک جار نهم ڕیگا چاره‌ش زۆر سه‌ركه‌وتوو ئیه‌، چونکه‌ له‌وانه‌یه‌ ببێته‌ هۆی زیاتر ترسانی منداڵه‌که‌، یان له‌وانه‌یه‌ زهره‌ری تریشی ئی بکه‌وێ و ترسه‌که‌ زیاتر بلاوبێته‌وه‌ و منداڵ نه‌ک له‌ پشیده‌که‌، به‌لکو له‌و که‌سه‌ش بترسێت که‌ پشيله‌که‌ نزیک ده‌کاته‌وه‌.

سزادان و سوکایه‌تی پێکردن :-

هه‌ندێک دایک و باوک و مامۆستا په‌نا بۆ لێدان و سوکایه‌تی و گاته‌ پێکردنی منداڵه‌کانیان ده‌به‌ن و وا ده‌زانن له‌و گاته‌ پێکردن و سوکایه‌تیانه‌ ده‌بێ پالنه‌ر و ڕیگا چاره‌ بۆ هه‌ندانی منداڵ و ڕزگار بوونی له‌و ترسه‌. به‌لام وه‌ک دهرکه‌وتوو نهم جو‌ره‌ ڕیگا

چارەش زۆر سەرکەوتوو ئىيە و بگرە لەو حالەتەندەى كە ترسەكە زۆرە دەبىتە ھۆى ئەوھى كە مندان ئەك ئە ترسەكە بزرگارى نابىت بە ئكوپق و كىنە و تورەبۇنىكى زۆرىش ئەبەرانبەر دايك و باوك و مامۇستاكانى لەلا دروست دەبىت، وە ئەگەر ئەو سوکاىەتى و گائتە كردنە ئە لايەن كەسانى تریش بەردەوام بوو ئەوا دەبىتە ھۆى ئەوھى كە ئەو مندانە رقى ئە ھەموو كۆمەل و دام دەرگاكانى بىت و دوور نىە ھەولئى تۆلە سەندەووش بەدات بىنگومان گائتە و سوکاىەتى پىكردنى ھەرزەكار و لاوان مەترسیدارترەو زیاتر ئە مندانان ھەستیارترن و خەفەتى پىدەخۇن و ئە دل و دەرۋونياندا دەپھیلنەو.

رازی كردن :-

ھەندىك كەس لەو بېروايەدان كە دەتوانریت ئەرىگەى گفەت و گۆ و قسە كردنەو ئەگەل كەسى ترساو، ئەو ترسەى بزرگارى دەبىت. بەلام دەرکەوتوو كە قسە كردن و پازى كردن نابىتە ھۆى سېرنەو و لەبىرچوونەوھى ترس.

لاساىكردنەوھى كۆمەلایەتى :-

دەرەنجامى توێژىنەوھەكان ئامازە بو ئەو دەكەن كە لاساىكردنەوھە دەبىتە ھۆى بزرگارى بوون ئە ترس واتە كاتىك مندان ئە ئاژەئىك دەترسیت يان ئە تارىكى يان ئە دەنگى بەرن، بەلام ئەھەمان كاتدا دەبىنى كە مندانانى تر يارى ئەگەل ئەو ئاژەئە يان يارى ئە تارىكى دەكەن و ئە دەنگى بەرن ناترسن، ئەو بىننە زۆر جار دەبىت بە ھاندەر بو ئەوھى ئەو مندانە ترساو بچىت وەك ئەو مندانانەى تر يارى ئە تارىكى يان ئەگەل ئەو ئاژەئەى لىنى دەترسى بكات. بەلام ھەندىك جار بە بىچەوانەوھە ئەرىگەى لاساىكردنەوھە فېرى ترس دەبىت، واتە كاتىك دەبىنى مندانانى تریش ئەو جۆرە ئاژەئە دەترسن ئەوا ئەوھەندەى تر ترسەكەى زیاد دەكات.

چاگردىنەۋە و سىرنەۋەي قىربوونى بېشوو:-

باشترىن رىنگا چارە ئەۋەيە كە ئەپىگەي سىرنەۋەي شۆينەۋارى ترسەكە و ھاندان و پاداشت كىرنەۋە مىندالەكە ئە ترس پىزگار بىكرىت بۇ نەۋە ئەگەر مىندالىكىمان ھەببو ئە كەرونىشك دەترسا، ئەۋا دەتوانىت بەم شىۋەي خوارمەۋ ئە و ترسە پىزگار بىكرىت مىندالەكە ئەسەر كورسىيەك دابنى و خواردنىكى خوشى ئەبەردەم دابنى و قىسەي خوشى بۇ بىكە، ئە ھەمان كاتىشدا كەرونىشكەكە بخەرە ناۋ قەفەسىكەۋە و ئە دوورمەۋ ئەبەرچاۋى مىندالەكە دايىتى و بەمەرجىك ئەبىتتە ھۇي ترس. ئىنجا بۇ پۇژى دواتر ھەمان شت دووبارە بىكەرمەۋ، بەلام ئە مجارە كەرونىشكەكە نىزىكتىر بىكەرمەۋ و خۇت يارى ئەگەل كەرونىشكەكە بىكە، بەم شىۋەيە ھەرچارەي كەمىك نىزىكى بىكەرمەۋ و مىندالەكە ئە باۋەش بىكە و پاداشتى بىكە و ئە كەرونىشكەكەي نىزىك بىكەرمەۋ.

بەم شىۋەيە وورە وورە پۇژ ئە دۋاي پۇژ ئەۋ ترسە كەم دەبىتتەۋەۋ مىندالەكە ئەۋ ترسە پىزگارى دەبىت بەلام دەبىت ئاگادارى بىن و ئەناكاۋ و بەپەلە كەرونىشكەكەي لى نىزىك ئەكەينەۋە، بە تايىتەي ئەۋ كاتانەي كە زۇر ئە كەرونىشك دەترسىت چۈنكە ئەۋ نىزىك كىرنەۋە خىرايەۋ ۋاھىنانى مىندال دەبىتتە ھۇي زىادكىرنى ترسەكە و دووريش نىە ترسى ئە بەرانبەر ئەۋ خواردن و كورسى و جىگايەش ئە لا دروست بىيت.

چارەسەركىرنى دەروونى:-

زۇر چار ترسەكە ئالۇز و تەم و مژاۋىەۋ ماۋەيەكى زۇرى پەسەردا تىپەپىۋە و سەرچاۋە و ھۆكارەكانى ئەزانراۋە يان ئە بىر چۈتەۋەۋ ۋاتە ئە جۇرى ترسى ئەخوشىيە نا ئەم كاتانەدا ئەۋ رىنگا چارانەي سەرەۋە زۇر سوۋدبەخش تىن، بەلكو پىنويستە چارەسەركارى دەروونى ئەۋ كەسە ترساۋە بىيىنى و ئە نىزىكەۋە ئە تەكىا دابنىشى و زانىارى دەربارەي ئەۋ كەسە كۇ بىكاتەۋە، بۇ ئەۋەي دەست نىشانى سەرچاۋە و ھۆكارە شاراۋە و ئە بىر چۈۋەكان

بىكەت و ئەو كەسە ئەو ترسە پىزگار بىكەت بىگومان ئەو جۈرە ترسانەش بە زۆرى ئە جۈرى
قۇيىيان و بەردەوام نازارى تەك دەمدەن و گىرقتى بۇ دوست دەمەن.

بۇ ئەۋەى مىندال و ھەرزەكار و لاۋا نىمان توۋشى ئەو گىرقت و ئەخۇشىيە دەروونىيە نەين،
ئەۋا زۆر پىۋىستە ھەر ئە مىندالىيەۋە ئە ھەموو ئەو ھۇكارانەى دەينە ھۇى ترس دوورىيان
بىخەينەۋە و سەرەپاي ئەۋەش چىرۋىكى ترسناك و پىر ئە توندو تىزى و كارەساتيان بۇ باس
نەكەين و نەھىلەن تا درەنگ بە ديار بەرنامە و فىلىمى ترسناك و شەر خوازىيەۋە دانىش و
نابىت بە (شەۋلەبان و جنوكە و شەيتان و خىۋو تارىكى و پۇلىس و ئازەل و دكتور و خودا و
دۇرخ . قەد) مىندالەكانمان بىترسىنەن، ھەروەھا نابىت ئىمەى گەۋرە ئەبەرچاۋى
مىندالەكانمان بىترسەن.

مىندال بۇ دەترسىت وچۇنىش چارەسەر دەكرىت

ھىچ شەتەك ئەۋەندەى ترس زىيان بەبارى دەروونى مىندال ئاگەيەنىت و توۋشى نازار و
ئەۋاۋىكى ناكەت، زۆر ئە زانايان ئەو بىرۋايەدان كە ترس يەككە ئە گىرگىترىن
ھۇكارەكانى توۋش بوون بە ئەخۇشى و گىرقتە دەروونىيەكان، واتە ھىچ گىرقت و ئەخۇشىيەكى
دەروونى بە بى ترس دوست نابىت. ئەۋەى ئىرەدا مەبەستمانە ترسى ئاناسايىيە، ئەو
ترسەيە كە بە ترسى ئەخۇشى ئە قەلەم دەكرىت نەك ترسى ئاسايى كە پىۋىستە بۇ مەۋقە،
دەرەنجامى توۋرىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ بوونى دوو جۆر ترس دەمەن، جۈرى يەكەمىيان
ئەك زىيان بە مەۋقە ئاگەيەنىت بەئەكو سوود بەخشىشە، بۇ مەۋقە بە تايىيەتى و ھەموو
بوونەۋەمەكانى تر بەگىشتى، چۈنكە دەبىتە ھۇى مانەۋەى مەۋقە، واتە ئەگەر مەۋقە ئە
ئازەلە دىندەكان و ديارە زىيان بەخشەكان نەترسايە ئەۋا پاش ماۋەيەك ئەو مەۋقە ئەۋا
دەچۈۋ بەلام خوداى گەۋرە و مېھرىبان ئەۋ ھەلچوونى ترسەى بە ھەموو بوونەۋەمەكانى
خۇى بەخشىۋەۋە ئەكەتى پىۋىستە قىرپايان دەكەۋىت، بۇ ئەۋەنە: كاتىك مەۋقە دەترسىت
ھەۋلى پاكردن دەدات، بەلام پائىندە دەكرىت و ئاسك بۇى دەردەچىت و بوونەۋەمەكانى
خۇيان نەۋوم دەمەن بەلام جۈرى دوۋەم بەترسى ئاناسايى ئازەبىرەت

جۆرهكانى ترس:-

بە زۆر شىواز ترس دابەشكراوه، هەندىك لە زاناكان لەو برۆايەدان كە دووجۆر ترس سەرەكى هەيە، ئەوانىش ترس ناسايى و بابەتى و ترس ناناىي و خودى هەندىكى تر ئەو باوەردەدان كە ترس دوو جۆرى ترە ئەوانىش ترسى سروشتى و (مەنوى) ناھەستىيە، بە برۆاي فرۆيد دوو جۆر ترس سەرەكى هەيە، جۆرى يەكەم ترس بابەتى (الموضوعي) يان راستەقینەيە (الحقيقية) بەلام جۆرى دووھەم ترس گشتى يان ديارى نەكراو و بى سنوورە، جۆرى يەكەم بابەتى ديارى كراوى خۆى هەيە و مەوقە لىنى دەترسیت وەك ترسان لە (نازەل، تاريكى، مردن، قەد) بەلام جۆرى دووھەم هېچ بابەتێكى ديارىكراوى نايە، واتە ئەو كەسەى كە تووشى ئەم جۆره ترسە دەبێت خۆشى نازانیت لە چى دەترسیت و بەردەوام دلتەنگ و بېزار و غەمبار و دەسبەندە و پېشبینى كاری خراپ دەكات، فرۆيد بەم ھالەتە دەنیت دناوێكى دەمارى (القلق العصبى) (Anxiety neurosis)

ھەرۆھا جۆرى يەكەمى ترس (ترس بابەتى يان راستەقینە) بە پێى ئەو بۆھو مەترسبەى كە كەسى ترساو پېشبینى دەكات بەسەر سى كۆمەل و جۆردا دابەشى دەكات، جۆرى يەكەمى ھۆكارى بۆھو مەترسبەى كە باشكراو ديارە، وەك ترسان لەماريان ناگريان گورگ يان مردن، جۆرى دووھەمىش ھۆكارى بۆھو مەترسبەى كە تا رادەيەك ديارە بەلام بۆ ھۆكارى رێكەوت دەگەڕێتەو و مەرج نايە بێتە دى، وەك ترسان لە گەشت كردن و پوشتن بە شەمەندەفەر يان پاپۆر يان ترسان لە چوونە شوێنى قەرەباغ ئەو وەك تووشى ئەخۆشى بېت، بەلام جۆرى سێھەم هېچ بۆھو مەترسبەى كى تێدانییە وەك ترسان لە مېروولە و قالۆنچە، يان سەرکەوتنى شوێنى بەرز يان ترسان لە شوێنى قەسك يان داخراو

تاد(القوسى، ١٩٨١، ص ٢١٧-٢١٨)

ھۆكۈرىكەننى ترسى مىندال:-

ئەو ھۆكۈرىكەننى كە مىندال تووشى ترس دىمكەن زۆر، ھەندىك سىروشتىن و دەپنە مايەى ترس و پىنويستە مىندال ئىيان بىرسىت وەك ترسان ئە ئازەئى دىندەو، ئاگر، ئاو، . . . قاد. بەلام ئەوانەى كە ئىمە ئىرمەدا مەبەستمانە ئەو جۈرە ترسەيە كە مىندال تووشى دەپىت و ھىج بىنەماو پاساۋىكى مەنتىقى و واقىيى بۇ ئەو جۈرە ترسە ئىيە وەك ترسان ئە (تارىكى، مىك، ھات و ھاوار، دىو و درنج، پۇلىس، پىزىشك، خەوتى، كەروىشك، خىزم و كەس، مامۇستا، شۈينى بەرز و نىزم و قەرەبالغ و چول و . . . قاد) كە ئە ئاكامدا زىيانى كەرە بە بارى دىروونى و پاشە پۇژى مىندال دىمگەيەنەت.

دەتوانىن ھۆكۈرىكەننى ئەم خالانەى خوارمۇدا كۆپكەينەو:

۱- ترسانى دايك و باوك و كەسانى چوار دىمورى مىندال:-

ھۆكۈرى يەكەم بۇ دروست بۈونى ترسى مىندال ترسانى كەسانى چواردىمورى مىندال، ئە پىشەۋەى ھەموشىيان دايك و باوك، واتە كاتىك دايك و باوك ئەو شتائە دىترىن ئەوا مىدالىش ئە رىگەى ئەوانەو تووشى ترس دەپىت، چۈنكە مىندال لاسايى دايك و باوك و كەسانى چواردىمورى دىمكەتەو، بۇ نىمۇنە كاتىك دايك يان باوك بە ترس و ئەرزەو ئەبەرچاۋى مىندال دىرمانىك دىخوات يان دىرزيەك ئەخۇى دىمات، ئەوا دۈور ئىيە كە مىندالەكەشى ئە داھاتوودا بەترس و ئەرزەو دىرمان بىخوات و دىرزي ئەخۇى بىلات، ھەروەھا كاتىك مامۇستا ئە باخچەى ساوايان يان قوتابخانە ئەبەرچاۋى قوتاببەكەنى بەيىنىنى مىكىك يان جالچانۇكەيەك رادەپەرىت و ھاوار دىمات، ئەوا دۈور ئىيە كە قوتاببەكەنىش ئە نىمۇوە فىرى ئەو ترسە بىن.

٢- پەرۆمەدی ھەلە ی دایک و باوک و مامۆستا:

بە داخەوە ھەندیک جار دایک و باوک و مامۆستا و کەسانی چواردەموری منداڵ بە دەستی خۆیان منداڵ و قوتابیەکانیان تووشی ترس دەکەن، کاتیەک منداڵ ناخەوێت یان ناخوات یان خۆی ناشوات، ھەندیک دایک و باوک دەیانەوێ بە زۆر و لە ڕێگای ترساندنەوە ئەو کارانەی سەرۆم بە منداڵەکانیان بکەن و پەنابە بەن بۆ زۆر شتی بێ لایەن کە مایەدی ترس نین لە ڕێگەیەنەوێ منداڵ ناچار دەکەن کە بەو کارە ی دەیانەوێ ھەتەستن، بۆ نموونە بە پزیشک یان پۆلیس یان دێو یان شەیتان یان جنۆکە دەیان ترسێنن، نا ئەم کاتەشدا منداڵە کە دیکەوێتە بەردەم دوو ڕێگا، یان ئەوێ بە ترسان کارە کە بە ئەنجام دێگە یەنێت، کە ئەمەش دەبێتە ھۆی ئەوێ کە ئەو جۆرە منداڵانە بەردەوام ئەو شتانە ی سەرۆم بترسێن و کەسیکی ترسنۆک دەربچن یان ئەوێ بە ڕوای بە قەسە ی دایک و باوکیان ئەکەن و کارمکان بە ئە نجام ئەگە یەنن و هیچ شتیکیش پوونەدات کە بەمەش گومان ئە قەسو ھەر شەکانی دایک و باوکی دەکات و ڕوای پێیان نامێنێ، کە ھەردوو حالتە کە ھەلە یە و بە زیانی منداڵ و دایک و باوکی تەواو دەبێت

ھەندیک جاریش دایک و باوک و مامۆستا و کەسانی چواردەموری منداڵ، گالتەو سوکایەتی بە منداڵ دەکەن و بۆ پێکەنین و ڕابواردن و کات بەسەر بردنی خۆیان منداڵ بە چەندەھا شیوێ دەترسێنن و کاتیکیش منداڵ دەگری و دەترسی ئەوان زیاتر پێدەکەن و گالتە ی پێدەکەن.

٢- چیرۆک و بینراوی ترسناک:

ھەندیک جار ئە ئە نجامی گێڕاندنەوێ باسکردنی چیرۆک و بەسەرھاتی ترسناک و تۆقێنەرۆم، منداڵ تووشی ترس دەبێت، وەک گێڕاندنەوێ دێوو درنج و شەیتان و جنۆکە و شەو لە بان و مردوو خۆر و پیاو کوژ و دزو جەردە، کە سەرچەم ئەو بەسەر ھاتانە منداڵ

تېۋىشى ترس دىمكەن و ئە خەۋۋخەيالى خۇيدا چەندەھا شىۋەي جيا جيايان بۇ دروست
دىمكات، ئەبەر ئەۋەي زۆرىيە ئەۋ شتانه يان ھەر نىن يان منداڭ بە ھەستەۋەرمكانى
ھەستيان پى ناكات، زۆر جار ئەۋ شتانهش بە تارىكى و شۈينى چۆل و شەۋۋە پەيۋەست
دەكرىن كەۋا ئە منداڭ دىمكات بە ھۇي ئەۋانەۋە ئە تارىكى و شۈينى چۆل و شەۋىش بىرسىت
ھەرۋەھا بىينىنى قىلىم و بىنراۋى ترسناك و توقىنەرىش دەبىتە ھۇي دروست كەردنى ترس
ئە لاي منداڭ.

۴- شەرو ئازاۋەي ئاۋمال:-

ھىچ شتىك ئەۋەندەي شەرو ئازاۋە و ناخۇشى ئاۋمال منداڭ تىۋىشى ترس ناكات،
چۈنكە دەبىتە ھۇي ئەشكەردىن داۋىۋچوۋنى منداڭ دەرۋارەي دايك و باوك و چارمىۋىسى
خىزانەكەي، ۋەك دەرۋەتۋە ئەمەن و ئاسايش و دىنيايى يەكەم پىنداۋىستى گىرنگى
دەروۋنى منداڭ و زۆر پىنۋىستە بۇ دروستى دەروۋنى، نىيچ ئەگەر ژىنگەي خىزان و
قوتابخانەي منداڭ پىر بوۋ ئە شەرو ناخۇشى و لىك ترازان، ئەۋا منداڭ ئە گىرنگىزىن
پىنداۋىستى كە ئاسايش و دىنيايىيە بىيەش دەبىت كە ئەمەش دەبىت بە بىنەماۋ سەرچاۋەي
دروست بوۋنى ترس ئەخۇشى و دەمارى (خوف عصبى و مرضى) و ئە دوا دۇژدا ژيانى ئەۋ
جۇرە منداڭلە دىمكات بە دۇزەخ ھەرۋەھا ئە لايەكى تىریشەۋە شەروكۇشتارو جەنگ و
كۇشت و بىرىن چەندەھا جۇر ترس ئە لاي منداڭ بە تايىيەتى و مەۋق بە گۇشتى دروست
دىمكات، شاينى ئامازە بۇ كەردنە كە زۆرىيە ئەۋ مىردەنداڭلەي كە تىۋىشى لاسارى و
سەرۋىيى و دەرۋاۋكى و ترس و ئەخۇشى و گىرغىتى دەروۋنى بوۋن، ئەۋ خىزان و ژىنگانەدا
پەرومىدە كراۋن كە پىر بوۋ ئە لىك ترازان و شەرو ئازاۋە و ناخۇشى.

۵- ئازادارى:-

ئازادارى و گىرنگى دانى زىياد ئە پىنۋىست بە منداڭلىش ھۇكارىكى گىرنگە بۇ دروست كەردنى
ترس ئە لاي منداڭ، بۇ نەۋۋە ھەندىك دايك و باوك ئە ئە نىجامى ئەخۇش كەۋتىنىكى

ناسایی منداڵ یان بەرزبوونهوهی پلهی گهرمای لهشی تووشی ترس و دلهپاوكییهکی زۆر دهبن و ههر به چوار دهوری منداڵدا دین و دهچن و خیرا بۆ لای دکتۆری دهبن و بهردهوام چاودیری دهکهن، یان زۆر له سههما دهپاریزن، که ئهمهش دهبیته هۆی ئهوهی که ئهو جوهره منداڵانه زۆر ههستیار بن و به بچوکترین گۆرانکاری جهستهیی یان بهرزبوونهوهی پلهی گهرما، تووشی ترس و دلهپاوكی ببن و بهردهوام گرنگی به خۆیان بدن و بۆ بچوکترین شت سهردانی پزیشک بکهن.

ئینجا نهگهر بمانهویت منداڵهکانمان بهشیوهیهکی باش پهروهرده بکهن و له ترس و دلهپاوكی دووریان بخرینهوه ئهوا دهبیته بهچاوی ئهم خالانهی خوارموه بکهن:

۱- نابیت دایک و باوک و مامۆستا له بهرچاوی منداڵهکانیان بترسن، نهگهر ههستیشیان به ترس کرد ئهوا نابیت له بهردهم منداڵهکانیان دهری بپرن، چونکه ترسانی دایک و باوک و مامۆستا وهک پهتایهکی ترسناک بۆ منداڵهکانیان دهگوازرێتهوه.

۲- نابیت دایک و باوک پهنا بۆ شیوازی نازداری بهن و زۆر به چواردووری منداڵهکانیاندا بین و بچن، چونکه گهروهرکردنی گرفتهکانی منداڵ و زۆر لاواندنهوهی منداڵ تووشی ترس دهکات.

۳- نابیت بههیچ شیوهیهک دایک و باوک و کهسانی چواردووری منداڵ پهنا بۆ سوکایهتی پیکردن و ترساندن منداڵ بهن، چونکه ترساندن منداڵ به مهههستی پابواردن و کات بهسهربردن و گالته پیکردنی باری دهروونی منداڵ تیک دهدات.

۴- دهبیته دایک و باوک و مامۆستا له گیراندنهوهی چیرۆک و بهسهرهاتی ترسناک و تۆقینههه دوور بکهونهوه و تا دهشتوان منداڵ له بینینی فیلم و پروودای ترسناک و دلتەزین دوور بخرینهوه.

۵- نابيت به هيچ شينويههك دايك و باوك و ماموستا منڊال به شتي وٽ (دنيو، درنج، شهيتان، جلوكه، شهلان، گورگ، زن، ...، تاد) بتوسينن، چونكه زباني گه وڙه به باري دپروني منڊال و پاشه پوري دهگهيه نيت

۶- دايك و باوك تا دهتوانن دهبيت ژينگه ي خيزاني خوش و پر له نارامي بو منڊاله ڪانيان دابين بڪن و نابيت له بهرچاوي منڊاله ڪانيان شپرو ناراوو دروست بڪن، چونكه شپرو ناراوو ناو خيزان ترس و دلهاوڪي و گومان له لاي منڊال دروست دهكات

۷- دهبيت ههولي چاره سهر ڪردني ترسه ڪاني منڊال بدرت، نه ویش له ريگه ي ورده ورده نزيك خسته ودي منڊال له و شته ي ڪه ليئي دهترسيت، بو نمونه نه گهر له تاريكي دهترسيت، نه و دهبيت ناشنا بڪريت و له سهر نزيك بوونه و له تاريكي پاداشت بڪريت، دهبيت يه ڪم جار له تاريكي نزيك بڪريته و، نينجا نه گهڻ دايك و باوكي بريت بو تاريكي، نينجا باوكي ليئي دوور بڪه ونيته و نينجا باوكي له دوور ووه قسدي له گهڻ بڪات بهم شينويهه دهتوانن منڊال له زور جوري تس بڙگاري بڪريت.

مندالی بیزراو و پشت گوئخراو

هیچ شتیک نه وهندهی پشت گوئخستن و بیزراوی که سایه تی مندال تیک ناشکینی و تووشی گرفت و گرنی دموونی ناکات، ترسناکترین و ناخوشتترین نه زموون و ههست کردن نه وهیه که مندال بگاته نه و بروایه ی که که سیکی پشت گوی خراو و بی نرخه و کهس خوشی ناوی، هه رچ کاتیک مندال نه و ههست و سوز و بروایه ی نه لا دروست بوو، نه و تووشی بروا به خو نه بوون ده بیت و هه ردهم به چاوی سووک سهیری خوی دهکات و وا دزمانیت که سیکی بیتوانا و بی نرخه، که نه مهش ده بیت هوی هه رس هینانی و دروست کردنی کهم کورتی نه که سایه تیدا و نه گهر نه کاتی خویدا چاره سهری گونجاوی بو نه دوزیتته وه، نه و چاره نووس و پاشه پوژی نه و منداله ده که ویتته مه ترسییه وه نه داها توودا سه رکه و توو نابیت، به لکو ده شینیت به که سیکی نه خوش و زیان به خش به کومه نه که ی.

نه و مندالانه ی نه و خیزان و کومه ل ههست به دنیایی دموونی نه کهن و به رده و ام سوکایه تیان پیکریت و بگه نه نه و بروایه ی که که سیکی بی نرخ و بیزراو و پشت گوئخراو نه و زوریه ی نه و خه سله ت و سیفاتانه ی خوارموه ده بن به به شتیک نه که سایه تیان و ناتوانن لییان ده رباز بین :-

(دوور که وتله وه نه به رپر سیاریه تی و و مرگرتنی برپاری راست نه کاتی پنیوستدا، بروا به خو نه بوون، گومان کردن نه تواناو به هر مکانی خوی، به رده و ام پیش بین سهر نه که وتن و کاری خراپ دهکات و هه ردهم چاوه پروانی سوکایه تی پیکردنی خوی دهکات له سه ر دهستی هاوه ل و که سانی تر، ده ترسیت و ناتوانیت داوای مافه کانی خوی بکات، هیچ گیر و گرفتنیکی پی چاره سه ر ناکریت، هه رموه ها توانای نه وهشی نییه، که پاریزگاری نه خوی و که ل و په له کانی بکات، نه نه نجاسی هه ستردن به که می، نه کورو کویو ونه وه و تیکه لاو بوونی که سانی تر دوور ده که ویتته وه، به رده و ام نه حاله تی ترس و دله راو کیندا دمری). که سیکی شهرمن و نه رزوک و بی بروا ده بیت

يېڭىمان مىندال ھەر ئە خۇيەۋە توۋشى ئەۋ حالەتەنەي سەرموۋە ناپىت بەلكو دەپىت
كۈمەنك ھۆكۈمەت ھەبىن كە بېنە ھۆى دروست كىردى ئەۋ حالەتە، دەرەنجامى تويۇنەۋە
زانستىپەكان ئامازە بۇ ئەم ھۆكۈمەتەنەي خوارمەۋە دەكەن:-

۱- ھەندىك دايك و باوك و مامۇستا بەردەۋام پەنا بۇ لىدان و سوكاپەتى پىكرىن و
پىسا كىردى مىندالەكانيان دەپەن، كە ئەم جۈرە مامەلە ھەلەيەش دەپىتە ھۆى دروست
كىردى ئەۋ ھەست و سۆزە ئە لاي مىندال كە كەسىكى بى نىخ و بىزراۋە.

۲- گەۋەرتىن ھەلەي دايك باوك و مامۇستا، بەراۋەردىكى مىندالە بە يەكتى و
گەۋەردىكىن و دەرخستى خالە لاۋازەكانى مىندالە، كە ئەمەش دەپىتە ھۆى دروست كىردى
ھەست كىردى بە كەمى و بىرۋا بە خۇنەۋون و سەير كىردى خۇد بە چاۋى سووك.

۳- ھەندىك جار دايك و باوك دىيان ئە مىندالەكانيان نىيە و بگرە زۇرىشيان خۇش
دەۋىت، بەلام بۋارى نەۋەيان نىيە كە كاتىك بۇ پەرۋەردە كىردى و قسە ئەگەل كىردى
مىندالەكانيان تەرخان بىكەن، بەلكو بەردەۋام ئە دەرەۋەي مائى و خەرىكى كاركىردىن، ئەۋ
ماۋە كەمەش كە دىنەۋە بۇ مائەۋە ھىلاك و مائەۋون و ئارەۋۋى قسەكىردىيان نىيە،
ئەبەردەۋە ئەگەر مىندالەكانيان لىيان نىك بىكەۋەۋە يان گۈنپان پىنادەن يان دەريان
دەكەن و دەلىق كاتمان نىيە و ارمان لى بىتەن، دوورنىيە لىشيان بىدەن و دىخى دى خۇيان
بە ئەۋان بىرپىژن، بەردەۋام بۋونى ئەم حالەتەش مىندال توۋشى بىزراۋى و پىشت گۈنخراۋى
دەكات.

۴- جارى واش ھەيە دايك و باوك بە ھىۋاي مىندال ئەۋون و ئەخاكاۋ مىندالپان بۋويان
ھەر خەرىكى خۇيانن و بۇلى دايك و باوكى راستەقىنە ناپىنن و مىندالەكانيان بەرەلە
دەكەن، كە ئەمەش دەپىتە ھۆى بىزىرى و ۋەپس بۋونى مىندال و ھەست كىردى بە كەمى.

ئىنجا بۇ ئەۋەى مىندالەكانمان ئەۋەستەيان لەلا دروست دەبىت، زۇر پىۋىستە ئەۋە
 ھۇكارانەى سەرۋە دوۋرىكەۋىنەۋە و ژىنگە و بارودۇخى پەرۋەردەى پىر لە نارام و دىناى
 بۇ مىندالەكانمان دابىن بگەين (Faller, 1981, P:25-26).

بارى دەروۋى مىندالى پۇلى يەكەم

ھەموو قۇناغەكانى ژيان خاسىەت و مۇرك و تايىەتەندىتى خۇيان ھەيە
 لەقۇناغەكانى تر جىادەكرىنەۋە. يەككىك لەقۇناغەكانى ژيانى مىندال قۇناغى چوۋنە
 قوتا بخانەيە، ئەم قۇناغەش گىرنگى تايىەتى خۇى لە دل و دەروۋى مىندالدا ھەيە،
 لەبەرئەۋەى مىندال بۇيەكەم جار پوۋبەروۋى مامۇستا دەبىتەۋە (ئەۋانەى كە ئەچوۋنەتە
 باخچەى ساۋايان) سەرەپاي ئەۋەش بۇيەكەم جار لەسەر كورسىيەكى رەق و تەق و
 بۇماۋەيەكى زۇر دادەنىشىت، ھەرۋەھا دەبىت بە بىدەنگى و عاقلى دابىنىشىت و دەنگە دەنگ
 نەكات، وئەگىنا پوۋبەروۋى ھەرەشەو چولنىسووركرىنەۋەو لىدان دەبىتەۋە كەسەرچەم
 ئەۋە گۇرانتكارى و داۋاكارىانە نوڭ و مىندال ئاشنايەتى لەتەكىاندا نىيە ئىنجا تاۋەكو
 مىندال ئاشنايەتى لەگەن ئەۋە ژىنگە تازەيە (كە ژىنگەى قوتا بخانەيە) پەيدا دەكات
 كاتىكى زۇرى دەۋىت و پىۋىستە بەرپوۋبەروۋى مامۇستايان لەتەكىدا بە نارام و خۇراگرو
 لەسەرخۇبن و توۋندو تىرى لەتەكىدا بەكارنەھىنن.

لەبەرئەۋەى مىندال پىش ھاتنە قوتا بخانەى سەرپەستىيەكى زۇرى ھەبوۋە بەردەۋام
 خەرىكى ھەلبەزۇ دابەزۇ راكەراكەبوۋەو زۇر بەدەگمەن لەشۋىنىكىدا بۇماۋەيەكى كەم
 ئۇقرەى گىرتوۋەيان دانىشتوۋە بۇيە ناپىت يەكسەر لەقوتا بخانە داۋاي سىستەم و نىزام و
 پەيرەو كىردى ياساى لىبىكرىت، بەلكو دەبىت وردە وردە لەگەن كورسى و دانىشتن و
 گونرايەلى مامۇستاۋ پەيرەو كىردى ياساۋ داۋاكارىيەكانى قوتا بخانە رابەيندىرىت و
 ناپىت لەسەر جوۋلەو ھەلسان و پەيرەو نەكرىنى ھەندىك سىستەمى قوتا بخانە سزا
 بدىت يان گلەيى و ھەرەشەى لىبىكرىت چۈنكە ھىچ كەس ئە پىرى ناپىت بە كورى، واتە

مەخالە بتوانىت وا لە مندالى پۇلى يەكەم بىكرىت كە وەك مندا لانى پۇلى سىنەم و چوارەم
 ھەنسوكەوت بىكەن و پابەندى ياسا و رىساي قوت بخانە بن بەلكو پىنوئىستە مامۇستا
 سەرىستى سنووردار بە مندا لى بىدات و لە رىگەى يارى و قسەى خوشەو واندەكانيان پى
 ھەرس بىكات لەگەل نەو شدا وورده وورده بە ياسا و رىساكەنى قوتا بخانە ئاشناى بىكات
 بۆنەوى لە قوتا بخانە بىزار نەبىت و خوئندنى لە لا خوشەويست بىت.

بەلام نەوى جىگای داخە ھەندىك مامۇستا ھەر لەسەرەتاي سالى خوئندەو بە
 ھەشەو لىدان و چاو لىسور كەردنەو پىشوازى لە مندا لى دەكەن و ھەست و سۆزىكى
 ناخۇش لە دل و دەروونى مندا لىدا بەرانبەر قوتا بخانە و مامۇستا فروست دەكەن نەوى
 زىاترىش زەمرى لى دەكەوت مندا لانى پۇلى يەكەمە لەبەر نەوى بۇ يەكەم چارە دىنە
 قوتا بخانە و ھىچ نەزموون و شارەزايىيەكيان دەربارەى قوتا بخانە ئىيە، ئىنجا نەگەرىت
 و خوانە خواستە مامۇستا و بەرپو بەرو كەسانى تىرى قوتا بخانە ئازارى دەروونى يان
 جەستەيان بەدەن نەوا ھەتەھەتايە نەو جۆرە مند لانە بەچەوى ترس و دئەراوكنى و گومان
 دەروانە مامۇستا و قوتا بخانە، بۆيە دەبىت قوتا بخانە و مامۇستا و خوئندىن لەبەر چاوى
 مندا لى پۇلى يەكەم خوشەويست بىكرىت و مامۇستاي بەتراناو زىرەك واندەيان پى بلىن و
 مامەلەيەكى تايىيەتايان لەگەل بىكەن بۇ نەوى بەزوونىن كات لەگەل قوتا بخانە رابىن
 و خويان بگونجىنن

مندالە نووقستان و (كەم ئەندامەكان) و پىداۋىستىيەكانيان

ئەگەر بىمانەۋىت مندال پىاۋى دوا رۇژ بىت و شايانى ئەۋە بىت كە بەرپرسى و چارەنوۋسى گەل و نىشتەمانى بخرىتە ئەستۇ، ئەۋا دەبىت پىداۋىستىيەكانى گەشەكرىن و بىياتنانى كەسايەتى بۇ دابىن بىرىت. پىداۋىستىيە گىرنگەكانى مندال زۇرو ھەمەچەشەن، بەلام نىمە ئەم نوۋسىنەماندا زىاتىر تىشك دەخەينە سەر پىداۋىستىيەكانى مندالى نووقستان و كەم ئەندام، ئەبەرئەۋەدى بارى دەروۋنى و گىرىت و ئەندىشەكانى مندالى نووقستان و كەم ئەندام ئەزۇر لايەنەۋە ئەبارى دەروۋنى و گىرىت و ئەندىشەكانى مندالى ئاسايى جىاۋازە.

مەبەست ئەمندالانى نووقستان و كەم ئەندام ئەۋە مندالانەيە كە ئەنەنجامى ھەرچ ھۈيەكەۋە (بۇماۋە يان ژىنگە) بوو بىت، ئەپىش ئەدايك بوون يان دواى ئە دايك بوون توۋشى كەم و كورتى يەكىك ئەنەندامەكانى يان زىاتىر ئە ئەندامىكى ئەشيان بوون، كە ئەۋەكەم و كورتىيە بۇتە ھۈى ئەۋەدى كە ئەۋە مندالانە ئەتۈۋىن ۋەك مندالى ئاسايى بژىن و ئەۋەندامانەيان بۇ راپەپاندنى كارەكانيان بەكاربەيتىن.

دوۋجۇرى سەرەكى نووقستانى ھەيە، كە يەكەمىيان توۋشى كۈنەندامى دەمارى ناۋەندى دەبىت و بەزۇرى مندال توۋشى بىركۈلى و دواكەۋىتى ژىرى (التخلف العقلى) دەكات، بەلام جۇرى دوۋەمىيان توۋشى جەستەيى دەكات (ئابىنايى، كەپۇلالى، گۇجى، شەلى، . . . ھتە) گومانىشى تىدا تىبە كە ھەرىيەك ئەۋەكەم و كورتىانە پىداۋىستى بە خىزمەتگوزارى و پەرۋەردىۋ مامەئەى تايىيەتى خۇى ھەيە، ئىنجا بۇنەۋەى ئەۋە جۇرە مندالانە ئەلايەكەۋە تەبىن بە بارو مشەخۇر بەسەر كۈمەن و دام و دەزگاكانىيەۋە، ئەلايەكى تىرەشەۋە سوۋد ئەۋە بە ھەرمو تۈۋانستانەى كە ھەيانە ۋەرىگىرىت، دەبىت ناۋىكىش ئەۋە جۇرە مندالانە بىرئىتەۋەمو پىداۋىستىيەكانيان بۇ دابىن بىرىت و گىروگىرىتەكانىشيان بۇ چارەسەر بىرىت بو زانىنى پىداۋىستىيە گىرنگەكانى ئەۋە جۇرە مندالانەۋە دىارى كىردنى ئاستەنگ و

نه نښې او گرځنده کافيان ده بېټ پښت به دهر نه نجامي توپځينه ودي زانستی و مهيدانی که
د مریارهی نهو جوړه مندالانه کراوه، بېه ستین.

بۇ نهم مه به سته ش له کوټای سالی (۱۹۹۶) و سهره تاي سالی (۱۹۹۷) نووسه ری نهم
باسه به هاوکاری هردوو ښکخراوی یونیسیف و (SCF) و وهزاره تی ته ندروستی و
کارباری کومه لایه تی و ژماره یه ک له ماموستایان و قوتابیانی هردوو به شی کومه نرانی
له کولیزه کانی نلادب و په روه رده، هه لسان به نه نجامدانی توپځينه ودي کی مهيدانی
به فراوان له سهر زیان و گوزهرانی مندالانی هردوو شاری سلیمانی و هه ولیر و شاروچکه و
کومه لگا و گونده کانی سهر به پاریزگای هه ولیر، که توانرا چاو پیکه وتن له گه ن هه زاره ها
مندالی نیش که رو نووقستان و که م و نه ندام و نه خوش بکریټ، یه کیټ له ناما نجه کانی
توپځينه ودي که تاییه ت بوو به مندالانی نووقستان و که م نه ندام توانرا نه میانهی نهو
توپځينه ودي که چاو پیکه وتن له گه ن (۷۶۵) هفت سده و شه ست و پنج مندالی نووقستاندا
بکریټ که (۵۲۰) مندالیان له هه ولیر و (۲۲۵) مندالیشیان له سلیمانی بوون.

دواي کوکړنده ودي زانیاری و پرکړنده ودي فورمی تاییه تی بۇ نهو مندالانه و لیک
دانه ومو شیتنه کړنده ودي دهر نه نجامه کان نهم زانیاریانه ی لای خواربوممان بۇ
دهرکه وت:-

۱- نهو حاله تانه ی که توانرا زانیاری دمریاره یان کوپکریټه وې بریتی بوون له
انواکه وتنی ژیری و بیرکوئی، نووقستانی له چاو، له گوئی، له قاچ، له ده ست، لالی،
کرته بالایی، فی لیه اتز، نووقستانی له کاسه ی سهر، که م خوینی، نووقستانی له دم و
(چاو).

۲- (۳۹،۶۲) منداله کان هر له کاتی له دایک بوونه وې نووقستان بوون به لام
(۶۰،۲۸٪) منداله کان دواي له دایک بوون به هوئی شهر و کوشتار و کارسات و بووداوی
دلته زینی جیا جیا وې نووقستان و که م نه ندام بوون.

۲- (۶۳،۰۱٪) خيڙني منډالنه کان توانيويانه که سهرداني پزيشک و نه خوشخانه به پيني پنيويست بو چاره سهرکردني منډالنه کانيان بکه ن به لام (۳۶،۹۹٪) خيڙانه کان نه يان توانيوه.

۴- (۷۰،۵۶٪) منډالنه کان پيداويستيان به که رهسته و نامرازي تاييه تي هديه بو خوشازندن له گهل ژينگه و دمورويه ره که ياندا. به لام (۲۹،۴۴٪) منډالنه کان گوټيان پيداويستيمان پينان نيه.

۵- له (۸۲،۸۹٪) نه و منډالنه ي که پيداويستيان به که رهسته و نامرازي تاييه تي هديه، گوټيان دهستان ناکه ونيټ و بومان ناکرديټ پيداويستي و که رهسته کانيش بريټيه له (سماعه، دست و پيني دست کرد، داشق، عه ره بانه، چاويلکه، دهرمان، نه شته رگه ري (عمليات)).

۶- (۷۷،۱۶٪) منډالنه کان به ردموام پيداويستيان به چاوديري و چاره سهرکردنه، ژماره يه کي تريشيان له چاره سهرکردن و چاک بوونه وه هيو ابراو بوون و هه نديکي تريشيان له بهر هه ژاري و نه بووني ناتوانن چاره سهر ري خويان بکه ن.

۷- (۴۰،۱۹٪) منډالنه کان گوټيان ناتوانين به نيش و کاره کاني روظانه ي خومان هه لبستين و به ردموام پيداويستيمان به چاوديري و هاوکاري که ساني چواره دهرمان هديه

۸- (۶۴،۲۳٪) منډالنه کان گوټيان زوريه ي خه لکي به چاوي به زه يي و نرم و که م سهرمان ده که ن و مامه له يان ناسايي نيه، که نه هه ش تووشي خه م و خه فته و نازارمان دمکات

۹- (۴۷،۵۵٪) نه و منډالنه ناچنه هوتابخانه و وازيان ليهيټاوه و هيج دام و دهرگايه کي تاييه تيش نايان گرټه خو.

۱۰- دەرنە نىجاسى ئەم توپىزىنەۋىيە نامازە بۇ ئەۋە دەكات كە زىاتىر گىرنگى بەكۆرە نووقستان و كەم ئەندامەكان دراۋەو كچەكانيان پشت گوى خستوۋە. بۇ نموونە (۶۰، ۴۳٪) كچەكان هيچيان بۇ ئەكراۋە بەلام تەنھا (۲۷، ۶۲٪) كۆرەكان هيچيان بۇ ئەكراۋە. ئەلايەكى تىرشەۋە (۸۴٪) كچەكان ناچنە قوتا بىخانە بەلام تەنھا (۲۴٪) كۆرەكان ئەخراۋەتە قوتا بىخانە.

ئەمانەى سەرۋەە حال و گوزەران و بارى دەروونى زۆرىەى مىنالە نووقستان و كەم ئەندامەكانى ھەردوۋ شارى سلىمانى و ھەوليرن. ئەو زانىيارىانەش لەزارى مىنالەكان خويان و خىزانەكانىيانەۋە ۋەرگىراۋە تارادەيەكى زۇر راست گۆيەۋ بە ئەمانەتەۋە گوزارشت لەژيان و گوزەرانى ئەو توپىزەى كۆمە ئەكەمان دەكات. ئەبەرنەۋە زۆر پىنويستە كە لايەن دام و دەزگا بەرپرسەكان ھەريەكە لاي خۆيەۋە ھەولى دابىن كەردنى ئەو پىنداۋىستىيانەۋە دۇزىنەۋەى پىنگاچارەى گونجاۋ بدات بۇ سووك كەردنى بارى گرانى ئەو مىندالانەۋە خىزانەكانيان و دووبارە پەرۋەردەكەردن و پىنگەيانەن بۇ ئەم مەبەستەش ئەم پىشنىازانەى خوارۋە دەخەينە بەردىنو بۆچوونيان:-

۱- پىنويستە ئەمىيانەى كەئالەكانى راگەيانەن و كۆرۈكۆبۈنەۋەكانەۋە دايكان و باۋكان و مامۇستايان ئە ھۆكارەكانى نووقستانى و كەم ئەندامى ناگادار بىكرىنەۋە، چۈنكە ھەندىك ئەحالىتەكان ئەنە نىجاسى نەزانى و كەمتەرخەمى دايكان و باۋكان و مامۇستاي ئەو مىندالانەۋە دروست پۈۋە، كەۋاتە دەتۈانرېت كارىگەرى ئەو ھۆكارانە دوور بىخرىتەۋەۋە پىژەى ئەو مىندالانە ئەداھاتوۋدا كەم بىكرىتەۋە

۲- پىنداۋىستىيە گىرنگەكانى ئەو مىندالانە ئەداۋودەرمان و كەرەستەۋ نامرازى پىنويست دابىن بىكرىت و چارەسەرى ھەندىك ئە كەم و كۆرپەكانىيان بىكرىت
۲- پىنويستە ھەئەتەيىكى نىشتەمانى گەۋرە بۇ ھۇشيار كەردنەۋەى تاكەكانى كۆمەل بىكرىت، چۈنكە بەداخەۋە كە زۇر لەتاكەكانى كۆمەل ئەنە نىجاسى نەزانى و ئەفامى خويانەۋە

بەچاۋى نۆم و سوۋك سەيرى گەسنى نووقستان و كەم ئەندام دەكەن، كە ئەمەش بىگومان
رەنگدانەۋەي خراپى لەسەربارى دەروونى ئەو نووقستان و كەم ئەندامانە دەپىت و
گرفتەكانيان زىيانر ئالۇز دەكات و ئەكۆرۈ كۆيۈنەۋەو دام و دەزگا كۆمەلەيەتەكانيان
دوور دەخەنەۋە، كە بىگومان ئەمەش لەبەرژەۋەندى خىزان و كۆمەلەن و ئەو نووقستان و كەم
ئەندامانە نىيە

۴- زۆر پىۋىستە دام و دەزگاۋ قوتابخانە و پۇلى تايىيەتى بۇ پەرۋەردەكردن و فىرېۋونى
ئەو مىدالانە بىكرىتەۋە، لەبەرئەۋەي زۆر ئەو مىدالانە ناتوانن لەگەل مىدالە
ئاسايىيەكاندا لە قوتابخانە گىشتىيەكان بخوينن، بەتايىيەتى ئەوانەي كە توۋشى
دواكەۋتنى ژىرى و بىركۆلى بوون.

۵- خولى راھىنننى بەردەۋام بۇ دايكان و ياۋكان و مامۇستايان و توۋىژمە كۆمەلەيەتى و
دەروونىيەكان بىكرىتەۋە بۆنەۋەي بتوانن بەشىۋەيدەكى سەركەۋتۈۋەو زانستىيانە مامەلە
لەگەل ئەو جۆرە مىدالانەدا بىكەن و فىرى شىۋازەكان و چۆنىيەتى فىرېكردن و
پەرۋەردەكردنى ئەو مىدالانە بىكرىت

مىدالى ھەلچۈۋ دەمارگىر

گومانى تىدا نىيە كە جىياۋازىيەكى زۆر ئە نىۋان مىدالاندا ھەيە و ئە ھەموو ژياندا
دوۋ مىدالى ۋەك يەك ئادۋىزىتەۋە، جىياۋازى تەكايەتەش (الفروى الفردىيە) بۇ زۆر
ھۆكارى بۇماۋەيى و بايۋلۇزى و ژىنگەيى دەگەرىتەۋە يەكىك ئەو جىياۋازىيانەي كە ھەيە،
جىياۋازى مەزاجى و ھەلچۈۋنىيە كە بە ئاسانى ئە نىۋان مىدالاندا بەدى دەكرىت بۇ نەۋۋە
ھەندىك مىدال ھەر ئەدۋاي ئە دايك بوون زۆر دەجولېن و دەگرىيەن و بەردەۋام ھەلچۈۋنى و
دەمارگىرى بوون بە بەشىك ئە پەشت ۋەھەنس و كەۋتەيان

دەرىجىسى ھەندىك لى تولىنىنە ۋە كانى دەروونىزانان بەتايىيەتلىش (ياقۇت) نامازى
بۇ بوۋىنى دوو جۇر كۆنەندامى دەمارى دەكەن، ھەندىك كەس ھەر لى دوۋى لى دايىك بوۋى
خاۋەنى جۇرىك كۆنەندامى دەمارىن (الجهاز العصبي) كە زۇر ھەستىيارەۋ بە بچوۋىكتىن
ۋورۇتىنەر (مىلىر) توۋىشى خالەتى ھەلچوۋىنى ۋ دەمارگىرى (عصبي) دەپن، بەلام لى
بەرانبەر ئەۋ جۇرە، كۆمەلىكى تر لى مىندالان ھەن كە ھەر ئەكاتى لى دايىك بوۋىنەۋە
خاۋىنى جۇرىك كۆنەندامى دەمارىن كە زۇر سىست ۋ خاۋو خىلچىكە ۋ زۇر بە زەخمەت
دەروونىندىرىن

جۇرى يەكەم (ۋاتە مىندالانى ھەلچوۋ دەمارگىر) پىنۇستىيان بە مامەلەى گونجاۋ ۋ
پىنۇست ھەيە بۇيە دەپىت لى كاتى مامەلە كىردىنماندا دەچاۋى ئەۋ خالەتەيان بىكەين
لەبەر ئەۋەى ئەۋ جۇرە مىندالانە لەسەر بارىكى دەروۋىنى ۋ جەستەيى دىيارىكراۋ بۇ
ماۋەيەكى زۇر نامىنەۋە، بەلكو (مەزاجى) دەپن ۋ بەناسانى لى خالەتتىكەۋە بۇ خالەتتىكى
تر دىگۇرىت، ھەروەھا بچوۋىكتىن گەيى ۋ گازاندە ۋ لىدان توۋىش دىلەۋاكى ۋخەم ۋ
خەفەت ۋ ھەلچوۋىيەكى زۇيان دەكەن ئەم جۇرە مىندالانە لى ئە نىجامى ئەۋ مەزاج ۋ زوۋ
ھەلچوۋىيەۋە توۋىش زۇر گىروگىرەت دەپن.

بۇ نەۋىنە ترس ۋ دىلەۋاكىنى تاقىكىردنەۋە زۇر كارىيان تىندەكات ۋ لەۋانەيە نەتۋان
ۋەك پىنۇست ۋەلامى پىرسىيارىكان بىدەنەۋە، ھەرچەندە كە زىرەكىش ۋ ۋەلامەكان دىزانى،
بەلام ئەۋ ترس ۋ مەزاج ۋ ھەلچوۋىيەيان دەپنە كۆسپ ۋ پىگر لەبەردەم ۋەلامەكانەۋەى
راست، لەلەيەكى تىرىشەۋە زۇر جار ئەۋ مەزاج ۋ دەمارگىرى ۋ ھەلچوۋىيەيان دەپنە ھۋى
نەۋەى كە دلى مىندالانى تر بىرەنجىن ۋ ھەندىك جارىش نازارىيان بىدەن نىنجا بۇ نەۋەى
ئەۋ جۇرە مىندالانە توۋىش لاسارى ۋ سەردەۋىيى ۋ گۆشەگىرى ۋ بارى دەروۋىنى ئالتۇز نەپن،
ئەۋ زۇر پىنۇستە كە دايىك ۋ باۋك ۋ مامۇستەۋ كەسانى چۈرەدەۋى ھەر لى مىندالەيەۋە دەست
نىشانىيان بىكەن ۋ ئە پىنگەى مامەلەى گونجاۋ ۋ خوتقاندىنى ژىنگەى لى بارەۋە بوۋى خۇ
سازاندەنيان بۇ بىرەخسىن

ئەم خالانەي خوارموش زامنى مامەلەي دروستن لەتەك ئەو جۆرە مندالانە :

۱- نابىت دايك و باوك و مامۇستا ئە رىنگەي ئىدان و توندو تىزىيەو چارسەرى گرفتى ئەو جۆرە مندالانە بىكەن، چونكە ئىدان و ھەرەشە و سوكايەتى پىيكرەن ئەو ھەندەي تىر بارى دەروونى ئەو جۆرە مندالانە ئالۇزتر دەكەن. بەلكو پىنوۋستە رىزىيان بگىرى ئەو مندالانە ھەست بە سۆز و خوشەويستى و بەزەيى گەورەكانيان بىكەن.

۲- پىنوۋستە زۇر گىرنگى بە ھەنچوون و دەمارگىرىيەكەي تەدرىت و لەكاتى تۈرەبوون و گىريان و ھات و ھاوار كىردىدا پىشت گۆي بخرى و وازى لى بەيىندىر تە دادەمركىتەو و دەگەرىتەو ھالەتى ئاسايى خۇي ئىنجا دواي ئەو ھۇي ھەنچوونەكانى بۇ بوون بىكرىتەو و پىنمايى پىنوۋست بىكرىت

۳- زۇر پىنوۋستە ئەو جۆرە مندالانە بە كارو چالاكىيەكەو خەرىك بىكرىن و وايان لى بىكرىت كە ھەست بە بوون و گىرنگى خۇيان بىكەن

۴- تە دەتوانرىت دەبىت ئەو جۆرە مندالانە ئەو وروژىنەر و ھاكتەرانە دوور بخرىنەرە كە دەبەنە ھۇي ھەنچوون و ترساندن و تۈرە كىردىيان بۇ نەموونە سەير كىردى قىلەم و گۇرانى و بىنراوى ترسناك و خەماوى و خويندەنەو چىرۈكى دلتەزىن و باسكىردى حكايتەت و پووداوى بە ئازار، ئەو جۆرە مندالانە تووشى بارىكى دەروونى ئالۇز دەكەن و مەزاج و دەمارگىرىيەكانيان زىاتر دەكەن

۵- نابىت بە ھىچ شىۋەيەك زىاد ئە تەواناي خۇيان كاروچالاكىيان لى داوا بىكرى يان رىگرو بەرەست لەبەردەم پىناۋىستى و چالاكىيە سەرەكىيەكانىاندا دابىرىت بەلكو دەبىت ئەو كارو چالاكىيەكانىيان لى داوا بىكرىت كە دەتوانن بە ئاكامى بگەيەنن

۶- باشقا ۋايە ئەم جۈرە مندا لانه ئە كى بېرىكى و پېش بېرىكى و مەملەلانى دوور خرىنەۋە
و بەكەسەنى تىر بەراۋرد ئەكرىن، بۇ ئەۋەدى ھەست بەكەمى و شەكستى ئەكەن، ئە بەرنەۋەدى
ئەم جۈرە مندا لانه كەمتر ئە مندا لانى تىر بەرگەى سەرنەكەۋتن دەگرن.

۷- زۇر پىنۋىستە نىمەى گەۋرە نۆمە و پەخنى زۇر ئەۋ مندا لانه ئەگرىن و خالە
بەھىزەكانىيان بەدىار بىخىرىت.

کابووس

کابووس یهو جۆره خهوانانه دهمگوتریت که مرۆف به ناگا دههینن و تووشی ترس و تۆقاندن و دلهراوکینهکی زۆری دهکهن و نهگهر پرسپاری لی بکرتیت نهوا دهتوانیت زۆربهی بووداوهمکانی نهو خهونه ترسناکه بگهیریتهوه که نهه خاسیهته له زۆربهی خهونهکانی تردا نیه. چونکه کهسی به ناگا زۆر به کهمی بووداوو به سه رهاتهکانی خهونی ناسایی (که به زۆری بوودمدن) به بیردیتهوه. جیاوازیهکی تری نیوان خهونی ناسایی و کابوس نهو به زۆر به کهمی بوودمدن و له نیوان سدهها خهوندا به کیکیان کابوس دهییت. به لام نهگهر ریزمی بوودانی کابوس زیادی کردوو له سنووری ناسایی خوی تپهیری و له ههفتهیهکا به لایهنی کهمهوه دوو سی جار به بهردهموامی دووباره بوومه. نهوه مانای نهوهیه که نهو کهسه له باریکی دهروونی ئانۆزدا دهری و به دهست گهروگرفت و نه ندیشهیه کهوه ده نالینی و پنیوستی به رینمایی و چاره سه رکردنی نهو هۆکارانهی که تووشی نهو باره دهروونیهی کردوو ههیه.

له راستیدا تاوهکو نیستاش به تهواوی هۆکارمکان و نامانجهکانی کابوس نهزانراوو چهندها تیۆرو پاو بۆچوونی جیا جیا بۆ لیکدانهومی ههیه. به لام له گهه نهو ههشدا زۆربهیان له سه ره نهوه کۆکن که هۆکاری سهرمکی بوودانی کابوس دهروونین و په یوه ندیان به ژباتی کۆمه لایهتی و نابووری و جهستهیی و سیاسی نهو جۆره که سانهوه ههیه که تووشی کابوس دهین. واته له نه نجامی نهو هۆکارانهی سهرموه له ژباتی ناسایی و پۆزانه یاندا تووشی ترس و دلهراوکی و گهژیهکی زۆر دهین. که نهو ترس و گهژی و دلهراوکیانه به چاره سه رنه کراوی دهیینهوه له ژباتی واقعییدا نازاری نهو جۆره که سانه دهمن له کاتی خهوتنیشدا له میانهی خهونی ناخۆش و ترسناک و کابوسهوه گوزارشتیان لیده کرین بۆ سه لماندنن نهو راستیهش به لگهی زۆر ههیه. بۆ نموونه کابوس له کاتی شهرو کوشتارو کاره ساتی سروشتی و نه بوونی و نه خۆشی و مردنی کهسانی خۆشهویست و نه هه مه تیلدا له لای تاکهکانی کۆمه ل به گشتی و له لای نهو تاکانهی که راسته وخۆ بوویه بووی نهو

گېرۇگىرەتتەنە دەبنەۋە بەتايىيەتى زۇر دەبن و زوو زوو دووبارە دەبنەۋە، بەلام ھەرچ كاتىك ئەو كارەسات و شەپو كوشتارو ناخۇشيانە نەما، ئەوا پاش ماۋەيەكى كەمىش كابوس و خەۋنى تۇقىنەر زۇر كەم دەبنەۋە دەگەرپنەۋە ستوورى ئاسايى خۇي.

ئەدىارتىن نىشانەكانى كابوس (ترس)، بەناگاھاتن لەخەو، زىاد بوۋونى ئىدەنى دىل، تەنگەنەفەسى و ھەست كىردن بەخىكاندن، ھەست كىردن بەئىفلىجى و بى دەسلەتى و نەتوانىن بۇ خۇ بىزگار كىردنە ... تاد) كە سەرچەم ئەو نىشانانە نىزىكن ئە نىشانەكانى ھەنچوون و دىلەراۋكى.

كابوس جانەتىكى ئەۋەندە ترسناك نىيە كە مەترسى بۇ سەر ژيانى مەۋقە ھەبىت، ھەرچەندە تاك بىزار دەكات و توۋشى بارىكى دەروونى ئالۋى دەكات، ئەبەرنەۋە ھىچ پىۋىست بەمەترسى و گەۋرەگىردنى ناكات، بەلكو لەجىياتى ئەۋە دەبىت ئەو كەسە (يان كەسانى چۈۋەدەۋرى) بەدۋاي ھۆكارەكانىدا بگەرپن، واتە دەبىت بىزانىت ئەو پوۋداۋ بەسەرھاتانە چىن كە بوۋنەتە ھۆى ئەو كابوسە، زانىنى ئەۋەش ئەۋەندە زەھمەت نىيە ئەگەر ئەو كەسە دەست بىكات بەيادكەرنەۋە نوۋسىنى ئەو پوۋداۋو گۇپانكارىيانەى كە ئەو پۇژمى (يان چەند پۇژمى) پىش شەۋى كابوسەكە پوۋيانداۋە، ۋە بەراۋردى بىكات ئەگەر ھەۋو پوۋداۋەكانى پۇژانى تىرى پىش شەۋى دروست بوۋونى كابوسەكە.

ئەنە نجامى ئەۋەدا بۇى دەردەكەۋىت كە چ پوۋداۋو بەسەرھاتىك ھاۋبەشەۋ بەردەۋام پىش شەۋى كابوسەكە پوۋيانداۋە، ئەو كاتە دەتۋانىت ئەو پوۋدوۋ بەسەرھاتانە دوور بگەۋىتەۋە ئەكابوسىش پىزگارى بىتت، دوور نىيە ھۆى كابوس بىننىنى ھىلم و بىستىنى چىرۇك و بەسەرھاتى ترسناك و خۇيناۋى بىتت، يان خۋاردنى زۇر بىت پىش خەۋتن يان خەۋتنى نادروست و جىنگاي ناخۇش بىتت يان پىشېنىنى كىردن و خەۋو خەيالى ترسناك و مەترسىدار بىت يان ھەدەشەۋ تۇقاندن و ھەست نەكىردن بەئاسايش و دىئىيى دەروونى بىت ... تاد. كەۋاتە چارەسەركىردن و پىزگار بوۋون ئەو ھۆكارانەى سەرمەۋە زامنى نەمانى كابوسن.

عینادی منډال و کله رښتۍ

عینادی (العناد) و کله رښتۍ منډال، جوړه رښتۍ ته که له لای همدو منډالیک هدی، به لام ماویدیه کی کهم بهر دهوام ده بیټ و دواي نه وه نامینیت، نه م جوړه رښتۍ ویرگیراوه و منډال نه کومه نه وه فیری ده بیټ، نینجا نه گهر عینادی و کله رښتۍ منډال نه هندی که کاتی دیاری کراو بو ماویدیه کی کهم بیټ نه وه ناساییه و پیویست به متری و چارمه رکردن ناکات، به لام کاتیک عینادی و کله رښتۍ ته که رښتۍ کات و بو ماویدیه کی زور ده بیټ، نه و کاته ده بیټ به گرفت و پیویستی به چارمه رکردن ده بیټ عینادی و کله رښتۍ منډال مانای گوی نه دان به ناموزگاری و قسه و قهرمانه کانی دایک و باوک و کهسانی ترو پای بند نه بوون پیاننه وه و سووړبوون له سره پاو بوچوونی خوی، هرچه نده که هه نه شن و دږی جهزو نارمزو و ویستی دایک و باوک و ماموستا و کهسانی ترو.

گومانیشی تیدا نیه عینادی و کله رښتۍ زور گیروگرفت و بگره و بهر ده بو منډال دروست دمکات، چونکه کاتیک منډال نه گهل دایک و باوک و ماموستای ده که ویته عینادی و کله رښتۍ نه وه گرفت بو خوی و دایک و باوک و ماموستای دروست دمکات هروها عینادی و کله رښتۍ ده بیټه هوی گۆشه گیري و دووره پیری منډال، چونکه منډال عیناد و کله رښتۍ و بوغزاوی، بهر دهوام سووړه له سره قسه و پای خوی و بازی نابیت به نورو پیرو کردنی سیستمی گشتی و کومه لایه تی، که نه مدهش ده بیټه هوی یی زاری منډالانی ترو دور که و تنه و دیان.

به زوری عینادی و کله رښتۍ منډال نه دواي تهمه نی دووسانیه وه سر هه ندهات، له بدرنه و پیښ تهمه نی دووسالی منډال نه و توانا عه قلییه ی نیه که ده بیټ به بنه مای عینادی و کله رښتۍ، چونکه منډال ده بیټ هه ستا به جوړیک له سر به خوی خوی بکات و

بېیت به خامنی قسه و ږاو بو چوونی خوئی و سوور بېت و لئی پاشگهز نه بېته وه، که نه م
توانایه ش له دواي ته مهنی دووسالیه وه دمرده که ویت

زور هوکار و ځاکته ری کومه لایه تی و دهر وونی هن که ده بته هوئی دروست کردنی
هه نس و کهوتی عینادی و که لله رمقی له لای مندان، له وانه :-

۱- مل که چ کردنی دایک و باوک و ماموستا بو داواکاریه کانی مندان :-

که وره ترین هه له ی دایک و باوک و ماموستا نه وه یه که به رده وام داواکاری و هن و
نارم زووه کانی مندان جیه جی بکه ن، کاتیک مندان داوای هه رشتیک ده کات و دست
به گریان و هات و هاوار و که لله رمقی ده کات و نینجا دایک و باوک ماموستا بو رازی کردن و
بېدمنگ کردنی مل که چی داواکاریه کانی دهن، نه مه ده بېته هوئی چاندنی تووی عینادی و
که لله رمقی له ناخی منداندا، له به رنه وه نابیت به رده وام دایک و باوک و ماموستا مل که چی
داواکاریه کانی مندان بېن، به لکو ده بېت به پنی پنیوېست و له کات و شوینی گونجاودا
داواکاری مندان جیه جی بکرنیت و هه نندیکیشیان رت بکرنه وه و هوئی رت کردنه وه که ش بو
مندان روون بکرنه وه، نه گینا مندان له سر که لله رمقی و عینادی به رده وام ده بېت و ده بېت
به به شیک له هه نس و کهوت و بېر کردنه وه.

۲- به رومر ده کردنی هه له :-

نه گهر دایک و باوک و ماموستا جوړیک په رومر ده ی نه گور و به رده وامیان نه بېت نه وا زور
رهوشتی نابجی (له وانه ش عینادی و که لله رمقی) له لای مندان له کانیاں دروست ده بېت بو
نمونه نه گهر باوک یاں ماموستا مندان له کانی فیزی رهوشتیک کردنی، به لام دواي ماوه یه که
په شیمان بېته وه یاں پنجه وانه که ی بکات، نه و کاته مندان رازی نابیت و درکی ویستی
دایک و باوک و ماموستای هه نس و کهوت ده کات و سوور ده بېت له سر هه نس و کهوتی یه که م
جاری، نینجا نه گهر دایک و باوک و ماموستا ویستیان رایان بگوږن یاں له په یمان و گفتیک

پەشيمان بېنەو، ئەو زۇر پىۋىستە ھۆي ئەو گۇرۇنكارىيە بۇ مىندالەكان بۈۈن بىكەتەۋە ۋە
رېنگەي گىت و گۆۋە پازىيان بگەن.

۲- جىياۋزى نىۋان دايىك و باوك :-

كاتىك باوك بە جۇرىك مىندال پەرومردە دەكات كە جىياۋزە يان دۇ بە جۇرى
پەرومردە كەردى دايكە، يان باوك مىندال ئەسەر رەۋىشتىك سزا دەكات بەلام دايىك پاداشتى
دەكات، ئا ئەم كاتەدا مىندال ئەو ناپىكى و دژايەتتەي نىۋان دايىك و باوك بۇ بەرژەۋەتەي
خۇي دەقۇزىتەۋە ۋە دەپىت بە بىنەماي عىنادى ۋە كەللە رەقى.

دانانى بەرپەست و رېنگرى بەردەۋام :-

مىندال زۇر جەز بە يارى كەردن ۋە چالاكى دەكات، ئىنجا كاتىك مىندال بە چالاكىۋە
خەرىكە ۋە دايىك ۋە باوك بى بەشى دەكەن ۋە بەرپەستى ئەبەردەمدا دادەننن ئا ئەم كاتەدا
مىندال عىنادى ۋە كەللە رەقى دەكات ۋە دۇرپەردەۋەي مىندال تۈۋىشى كەللە رەقى دەكات
ئەبەردەۋەي پىۋىستە كە باوك ۋە دايىك ۋە مامۇستا بەچاۋى ئەو خالانەي سەردەۋە بگەن بۇ
بەۋەي مىندالەكانىيان تۈشى عىنادى ۋە كەللە رەقى بەردەۋام ئەبەن

قەسە كۆردىن ۋە رۇيىشتىن ئەكەتتى خەۋەتتە

نېنۇك قىرتاندىن

پە نەجە مۇزىن

مىزكۆردىن بە خۇدا

قوتابى بۇ ئە خۇيىدىنغا رادەكەت ؟

رېنمايى داىك ۋ باوك

ھەستكۆردىن بە جوانى

چە پەئى ۋ ناپىكى

رېز نەگرتىنى كات

قىسە كىردىن و بۇيشتىن لەكاتى خەوتىندا

ھەندىك چار باوك و دايك ئە ئە نىجامى قىسە كىردىن و بۇيشتىن مىندالەكەنىيان لەكاتى خەوتىندا تووشى ترس و دلەپاوكى دەبن و زىياد لە پىنويست گەوردى دەكەن و بىرى لىندەكەنەو، بەلام ئەپاستى دا ئەو دىياردەيە ناساييە و ھىچ مەترسيەكى ئەسەر بارى دەروونى مىندال نىيە و زىيانى پىناگەيەنى و تا گەوردەش بىت بەرمە كەم بوونەو دەچىت، واتە ئەم دىياردەيە ئە لاي زۆرىدى مىندالان و تەنانت گەوردەكەنىش ھەيە و ھىچ كەسنىك نىە كە تووشى ئەو بارە دەروونىيەنە بىت بەلام ئەگەر لە سنورى ناسايى خۇى دەرچوو بەزۆرى دووبارە بوومەو گىروگرفتى بۇ مىندال و كەسانى چواردەورى دروست كىرد، ئەو كاتە پىنويست بە چارەسەرە گەپان بەدواى ھۆكارەكەنىدا دەكات.

زۆر ھۆكارە بەستەيى و دەروونى ھەن كە دەبنە ھۇى سەر ھەلدانى ئەو دىياردە دەروونىيەى سەرەو، ئەوانە جەستەيى (بەدھەرس كىردىن، قەبىزى، خواردنى زۆر پىش كاتى خەوتىن، تىك چوون و شەژانى كارى ھەندىك ئە گلاندەكان ئەوانە سىرۋىدە گلاند - الغدة الدرقية) مىندال كرمى ھەبىت، جۆر و شىۋەى خەوتىن، ناو ھەواى ئەو جىگايەى كە تىيىدا دەخەوتىت، سوور ھەنگەران و زىيادەى ناو لووت... تاد) يان دەروونىن (ھەست نەكردنى تاك بە دىنيايى و وناسايشى دەروونى، تىك چوونى شىرازەى خىزان بە ھۇى تىك جىبابوونەو و مردن و كۆچ كىردىن... تاد) كە سەرچەم ئەو ھۆكارەنەى سەرەو بە تەنھا يان ئەگەل يەكتىدا دەبنە ھۇى جووئەى زۆر لەكاتى خەوتىندا و تەنانت قىسە كىردىن و بۇيشتىن (القوصى، ۱۹۸۱، ص ۲۶۱).

چارەسەر كىردىن ئەو حالەتەنەى سەرەو بەندە بە زانىنى ھۆكارەكەنىەو چوئە جىياوازيەكى تاكايەتى زۆر لە نىوان مىندالان و گەوردەكەنىشدا ھەيە و حالەتەكان ئە يەككەو بە يەككى تىر دەگۆرىت، واتە ھەرچ دايك و باوكىك مىندالى ئەو جۆرەى سەرەو ھەيە، دەبىت پىش ھەموو شتىك پىشكىنى جەستەيى و تەندروستى باشى مىندالەكەى

بىكەت بۇ ئەۋەدى ئەۋە دۇنيا بىت كە ھىچ نەخۇشى و گىرەتتىكى جەستەيى نىيە، ھەرۋەھا دەبىت گىرەنگى بە جىگەۋ شىۋەى نوۋستى مەدائەكەى بىدات و نابىت جىگەكەى پەق و ناخۇش و بۇگەنەى و نابەجى بىت و دوۋەم ئوكسىدى كاربۇنى زۇرى تىدا كۇ بوۋىتەۋە، ھەرۋەھا نابىت پىگە بە مەدال بىرەت كە پىش خەۋەت بە ماۋەيەكى كەم خوارەنى زۇر بىخوات چۈنكە توۋشى بەد ھەرسى و ئازارى گەدەى دەكەت و دوۋر نىيە توۋشى زۇر جۈلە و پۇشتەن و قەسەردەنى بىكەت، نەگەر دۋاى بە ناكەم گەيەندەنى ئەۋ كارانە، ھەر ئەۋ دىارەنە ئەلەى مەدال بەردەۋام بوۋن ئەۋە ماناى ئەۋەيە كە بارى دەۋۋەنى ئەۋ جۈرە كەسانە نا ئاسايىيە و بەدەست گىرەت و ئەندىشەى دەۋۋەنەۋە دەنالىنن و دەبىت چارەسەرى گىرەتە دەۋۋەنەكەنى بىرەت، ئە راستىدا پۇشتەن ئە خەۋەدە مەترسى ئە قەسە كەردن زىاتەرە، چۈنكە مەترسى ئەۋەى لىدەكرىت كە زىان بە خۇى بىگەينى و ئە شوۋىنى بەرەبىگەۋىتە خوارەۋە.

ئەبەر ئەۋە زۇر پىۋىستە كە دەرگەۋ پەنجەرە بەباشى دا بىرەت و بوۋارى و بۇ ئەۋ جۈرە كەسانە نەپەخسىندەرى كە بىتۈۋن بە ئاسانى ھات و چۇ بىكەن ھەرچەندە زۇر جار ئەۋ جۈرە كەسانە دەۋۋەن و دەگەپىنەۋە و دوۋبەرە دەخەۋەۋە بەبى ئەۋەى زىان بە خۇيان بىگەينەن، ھەرۋەھا پىۋىستە بوۋارى چالاكى و تىرەردەنى جەزۇ و نارەزۋەكەن بۇ مەدال دابىن بىرەت، چۈنكە نەگەر مەدال ئە ژيانى ۋاقەيدا جەزۇ خەۋەيەلەكەنى تىرەكەت، ئەۋا بە ناچارى ئەكەتى خەۋەتتە شەۋ تىرىيان دەكەت و ئەكەتى تىرەردەنىشدا زۇر جار دەست و قاچىيان دەجۈلەنن و قەسە ۋەات و ھەۋار دەكەن، بۇ نەۋەنە جارى ۋا ھەيە مەدال ئە خەۋەدە يارى دەكەت و ئە نە نەبەمىشدا ئەقە دەھەۋىت و سەر دەجۈلەنن و قەسە دەكەت ۋەك چۈن ئە ژيانى پۇرەنەدا ئەكەتى يارىكەردەن ئەۋ چالاكىانە دەكەت، يان جەز بە پالەۋانىيازى و شەپخۋازى دەكەت و ئە كەتى خەۋەتتە جىۋو و ھەۋار و ئەم دىۋو ئەۋ دىۋو دەكەت.

نېنوك قىرتاندىن بە ددان

مىندال ئەو دۇژمۇ ئە دايك دەبىت تا دوا چركەي ژيانى كە بە قۇناغەكانى مىنداليتى و
 ھەرزىمكارى و كاملى و بەسالاچوويىدا تىدە پەرىت (ئەگەر تەمەنى درىژ بىت)، بۈيۈپە بووى
 كۈمەنلىك كىشە و گىرىتى دىروونى و كۈمەلەيەتى دەبىتەو ئە ئە نىجامىشدا تووشى چەندەھا
 گىرىت و ئەخوشى دىروونى و كۈمەلەيەتى دەبىتەو و ژيان و چارەنووسى دەخاتە
 مەترسىيەو.

ئە راستىدا زۆرىيە زۆرى ئەو گىرىت و ئەخوشىيە دىروونى و كۈمەلەيەتسىيە ئە ئە نىجامى
 ئەزانى و كەمتەرخەمى و توندو تىژى دايك و باوك وژىنگەي ئالەبار و دژوارى كۈمەلەيەتى
 دروست دەبن دەرە نىجامى سەرجەم توپژىنەو زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەو راستىيە سەرەو
 دىكەن و دىركەوتووە كە ژىنگەي ئالەبار و پىر ئە گىروگىرىت چارەنووسى مەرقۇ دەخاتە
 مەترسىيەو و تووشى زۇر دىروو ئەندىشەي دىكات كىشە و گىرىتە دىروونى و
 كۈمەلەيەتسىيەكان ئەسەرەتادا زۇر سادەو ساكارى و دەتوانرىت بەئاسانى كۈنترۇل بىرىن
 بەلام بەداخەو پىشت گوى خىستىيان دەبىتە ھوى ھەئاسان و گەرە بوونىيان كە ئە
 داھاتىودا زۇر بە زەھمەت چارەسەر دىكەن.

يەكەن ئەو گىرىتە دىروونىيەنى كە ھەندىك ئە مىندالان بە دەستىيەو دەئاليتىن،
 قىرتاندىن نېنوك بە ددان، كە زۇر چار لەگەل مىندال بەردىموام دەبىت تا تەمەنىكى زۇر ئە
 تەكىيا دەمىنىتەو، قىرتاندىن نېنوك بە ددان ئەسەردەمى مىنداليدا چەكەرەدەكات و بۇژ
 لەدواي بۇژىش زىاتىر سەوزىتر و گەرە تر دەبىت و بە يەكەن ئە ھەئەس و كەوت و خوو
 خراپ و ئە بەجىيەكان دادەنرىت بوونى ئەم دىياردەيە بۇ ماوئەيەكى كەم ھىچ مەترسىيەكى
 ئەسەر بارى دىروونى و كەسايەتى مىندال نىدەو پاش ماوئەيەك وازى لىدەھىنىت، بەلام
 مانەوئە ئەم دىياردەيە و بەردىموام بوونى تا دوا قۇناغەكانى مىندالى و سەرەتاي قۇناغى
 ھەرزىمكارى، زىيان بە كەسايەتى و بارى دىروونى مىندال دەگەيەنيت و پىئويست بە چارەسەر
 كىردن دىكات.

لە گەرتىن ھەلچۈنەكان كە بەردەمۋام ھاوشان و ھاۋكاتە لەتەك قەتەندى نىنۇك بە دان ھەلچۈنە توۋرەبۈنە كە لە نە نجامى گەرتى و دلە پاۋكى و ناخۇشەۋە دروست دەپىت، ھەرنەمەشە دەپىتە ھۇى نەۋەى كە دىاردەى قەتەندى نىنۇك بە دان لەكەتەى ۋو بە ۋو بۈنەۋەى گىرۋگەرت و ناخۇشى و خەم و خەفەتە زىاتەر بىپىت و نەۋ جۈرە مندالانە زىاتەر نادرەت و بىزار بىكات قەتەندى نىنۇك بە دان لە نە نجامى دلە پاۋكى و گەرتى و توۋرەبۈن و ترس و بىزارىيەۋە دروست دەپىت و نەۋ خەم و خەفەت و دلە پاۋكى و گەرتەنە لە پىگەى نەۋ نىنۇك قەتەندەۋە دەرەكەۋىت و بە نەمانى نەۋ ھالەتە دەرۋونىيە ناخۇشانە لەناۋ دەچىت و بە زوۋر بۈنەىان زىاتەر دەپىت.

يەكەم ھەنگاۋى چارەسەر كەردن، گۈرۈنى ژىنگەى كۆمەلەيتەى نەۋ جۈرە مندالانەىە ۋاتە دەپىت زانىارى تەۋاۋ دەرۋارى ژىانى نەۋ جۈرە مندالانەۋ پەيۋەندى نىۋانىان و نىۋان دايك و باۋك و خوشك و براۋ مامۇستاكانيان كۆپكرىتەۋە و ھەۋلى داپىن كەردى ژىنگەىيەكى كۆمەلەيتەى پەر لە خۇشى ۋە دنىيائى ۋە نارامى بدىيت و دەپىت نەۋ جۈرە مندالانە ھەست بە سۆز و خۇشەۋىستى و بەزەيى و پىزگەرتى كەساتى چۈرەمورىان بىكەن، لەبەر نەۋەى ھەست كەردن بە ناسايش و دنىيائى و بەزەيى و سەرەستى لە گەرتىن پىنداۋىستىيە دەرۋونىيەكانى مندالەۋ بناغەن بۇ دروستى دەرۋونى و كەسەيەتى سەرگەۋوتىۋى دوۋر لە كىشە و گەرتى دەرۋونى ھەرۋەھا دەپىت نەۋ جۈرە مندالانە بەكارو چالاكىيەكى (ھونەرى، رەزىش، ناۋمال... قەد) خەرىك بىكرىن، بۇ نەۋەى دەستەكانى بۇ بە ئاكام گەيانەندى نەۋ جۈرە كارو چالاكيانە بەكاربەينى و دانغە لىنەدات و خەيالى بۇ قەتەندى نىنۇكەكانى نەچىت لە لايەكى تەرىشەۋە نابىت بە ھىچ شىۋەيەك دايكان و باۋكان و مامۇستايان بە گائەتەۋ تىرو تۈنەج سوكايەتى بەۋ جۈرە مندالانە بىكەن، چۈنكە گائەتە پىكەردن و تىرو تۈنەج نەۋ دىاردەيە زىاتەر دىكەن و گەرتەكە ئالۋزەر دىكەن، لەجىياتى نەۋ پىۋىستە دەست نىشانى نەۋ ھۇكار و بارودۇخانە بىكەن كە دەپىتە ھۇى زىاد كەردى نىنۇك قەتەندىن بە دان و دۋاترىش ھەۋلى لەناۋ بىردن و كەم كەردەنەۋەىان بىدەن، ھەرۋەھا لە پىگەى نامۇزگارى بەردەمۋام و بىرخستەۋەى، خراپى و زىانەكانى نەۋ دىاردەيە، دەتۈنەيتە مندالەۋ گەرتە دەرۋونىيە پىزگار بىكرىت.

پەنجە مژىن

لاي زۆرىيەمان ئاشكرايە كە ھەندىك ھەلس و كەوت و خووردەموشتى ئاشىرىن و ئادروست
لە لاي مىندالان ھەيە و دەبىتە مايەى بىزىرى و دلتەنگى دايكان و باوكان مامۇستايان،
يەككىك لەو رەموش و ھەلس و كەوتە ئا دروست و ئا بەجىيانە پەنجە مژىنە، پىشەكى
پىنويستە ئەوۈ بزانىن كە تواناي مژىن و بە كارھىنانى ھەردوولتو بۇ ماوئىيە و مىندال لەو
چەركەيەى كە ئەدايك دەبىت تواناي مژىنى ھەيە و ھەردوۈ ئىۋەكانى كامىل و پىگەيشتوون و
ئا رادەيەكى زۆر يارمەتى مانەۋەى ژيانى مىندال دەدەن، چۈنكە ئەگەر مىندال ئەو
توانستەى ئەبۋايە ئەوۈ نەيدەتۋانى بژى و مەمكى دايكى بەمژىت.

پەنجە مژىن لە چەند مانكى يەكەمى ژيانى مىندالدا كارىكى ئاسايە و ھىچ
مەترسىيەكى ئەسەر ژيان و بارى دەروونى مىندال نىيە، ئەبەر ئەۋەى ھەر لە دوۋسى ھەقتەى
يەكەمەۋە ئەم پەنجە مژىنە لە لاي ھەندىك مىندال دەردەكەۋىت، بەتايىيەتى كاتىك كە
برىسى دەبى و ئە كاتى خۇيدا شىرى پىنئادى، بەلام بەردەوام بوونى ئەم دياردەيە و
مانەۋەى لە لاي مىندال ئا تەمەنى شەش ھەفت سالى، كارىكى ئاسايى نىيە و پىنويست بە
ئەۋە دەكات كە بە دۋاي ھۆكارەكانىدا بگەپىن و چارەسەرى گونجاۋى بۇ بدۇزىتەۋە .

مىندال ئەسەرەتادا پەنجەكانى دەستى يان قاچى دەخاتە دەمىيەۋە و ئە ئاكامىدا
ھەست بە ئارامى و دلتىيى دەكات واتە مىندالى بچكۆلە لە كاتى خوشى و كامەرانىدا
جانناجار پەنا بۇ پەنجە مژىن دەبات و بۇ ماۋەيەكى كەمىشە بەلام مىندالى گەۋرە لە
كاتى ئاخوشى و بىزارىدا بەزۆرى پەنا بۇ پەنجە مژىن دەبات و ماۋەيەكى زۇرىش خۇى
پىۋە خەرىك دەكات. گوماتى تىدا نىيە كە بەردەوام بوون و مانەۋەى ئەم دياردەيە بۇ
ماۋەيەكى زۇرىزان بە كەسايەتى و بارى دەروونى مىندال دەگەيەنەت، ئەبەر ئەۋەى چالاكى
و ھەلس و كەوتىكى بى سوود و بى ئاكام و بى بەرھەمەۋ مىندال ئە واقع دوور دەخاتەۋە و
دوور نىيە زىيان بە شىۋە و بىك و پىكى نىنۇك و ددانەكانى بگەيەنەت و سەرپاي ئەۋەش

كارىكى بىزراو و ئاشىرىنە و كەسنى چواردەورى مندال قىزويىزى لىدەكەندەو، لەبەر ئەو،
زۇر پىنويستە بەدوای ھۆكارەكانى سەرھەندان و بەردەوام بوونى ئەم دياردەيەدا بگەرنى

يەكەك لە گرنگترين ھۆكارەكانى سەرھەندانى ئەم دياردەيە ئەوئەيە كە مندال لەكاتى
خۇيدا تىر دەبىت و شىرەكە بەشى ئەكات، يان لەكاتى خۇيدا شىرى پى ئەدرى ئىنجا
مندال كاتىك كە برسى دەبىت و شىرى پىنادرى ئەو دورىيە پەنا بۇ مژىنى پە نچەكانى
بىات و لە ڤىگەيەو ھەست بە ئارامى دەروونى و خوشى و تام و چىژ بكات، بەم شىوئەيە
ھەموكات لەكاتى برسىتىدا پەنا بۇ پە نچە مژىن دەبىات و دووبارە و چەند بارەيان
دەكاتەو تا پاش ماوئەيەك دەبىت بە خورەوشتىكى نىمچە بەردەوام، بەلام مەترسى ئەم
دياردەيە ھەر لىرمەدا ناوئەستىت بەلكو دەگوازىتەو بۇ بارو دۇخ و كات و شىنىنى تر.

بۇ ئەوئە زۇر جار مندال ئەك لەكاتى برسىتى بەلكو لەكاتى بىزارى و دلتەنگى و
ناخوشى و بىبەشبونىشدا ھەر پەنا بۇ پە نچە مژىن دەبىات و ئەناكامىەو ھەست بە خوشى
و كامەرائى دەكات و تا ڤادەيەك لەبوارى دەروونى خۇيدا قەدرەبووى ئەو بىزارى و
دلتەنگىەي خوى پى دەكات .

چارەسەركردنى پە نچە مژىن پەيوستە بە ھۆكارەكانىەو ئەبەرنەو داواكارىن لە
دايكان و باوكان كە سوود ئەم ڤىنمايانەي خوارمەو ەرىگرن و دەتوانن لە ڤىگەيانەو
چارەسەرى پە نچە مژىنى مندالەكانيان بگەن :

- ۱- پىنويستە دايك لە كاتى خۇيدا شىر بدات بە مندالەكەي و تىر شىرى بكات بۇ
ئەوئە ناچار ئەبىت كە پەنا بۇ پە نچە مژىن بەرىت
- ۲- دەبىت پەيوئەندى ئىوان مندال و دايك و باوك و خوشك و براكانى خوش بىت و
مندال ھەست بە ئارامى و دلتىيائى بكات و نابىت سوكايەتى بە مندال بگرنىت و لەسوز و

خۇشەويىستى و چاودىرى دايك و باوك يېيەش بىكرىت، چۈنكىكە ئەوانە بىناغەن بۇ دوستى
دەروونى مىنال.

۳- دەپىت مىنال بە يارىكردن و نىشى دەستى و يارمەتى دانى دايك و باوك و
چالاكىەكەوۋە خەرىك بىكرىت بۇ ئەوۋى پە نىجەكانى ئەخاتە دەمىەوۋە بەئكو بۇ بە ناكام
گەياندىنى ئەو كارو چالاكىانەى سەرەوۋە بەكارىان بەيىنى.

۴- ھەرۋەھا دەشتوانرى ماددەيەكى تال و ناخۇش ئە پە نىجەكانى بىكرىت بۇ ئەوۋى
پە نىجە مژىنى ئە لا ناخۇش و بىزراو بىكرى.

۵- دەپىت لەسەر پە نىجە ئە مژىنى پاداشت و بەردەوامىش نامۇزگارى پىنوئىست بىكرى

مىز كىرىش بىلەن خۇدا: ھۆكۈم چارمىسىنى كىرىش

كىرىش ئاساسىيە مىندال ئا تەمەنى (۲)، (۲) دووسى سالى، بەشەو خۇي پىس بىكات و
مىز بىكات بە خۇيدا، بەلام كاتىك تەمەنى دەبىت بە شەش ھەوت سالان و لەگەل
نەو شەش بەشەو ھەرمىز بەخۇيدا دەكات، ئەو كاتە ئاساسىي دەبىت و پىداۋىستى بە
چارمىسى كىرىش دەبىت، ھەرچەندە تەمەنىكى دىيارى كراو بۇ كۆنترۇل كىرىش پىرۇسى
دەرىۋىشتىن و بىزگار بوون ئە پاشەپۇ نىيە و ئە مىندالىكەو بۇ مىندالىكى تر دىگۆردى،
بەلام لەگەل نەو شەش تەمەنى (۲) سى سالان بە شىۋەيەكى گىشتى، بە تەمەنىكى گونجاو
بۇ كۆنترۇل كىرىش پىرۇسى مىز كىرىش دادەنرەت

ھەرچەندە ھەندىك مىندال ئە تەمەنى دوو (۲) سالىيەو، بەسەر ئەو پىرۇسىدە زال
دەبىت و نىتر مىز بە خۇيدا ناكات. كەواتە كىرىش ئاساسىيە تا (۵) پىنج سالان، مىندال
مىز بە خۇيدا بىكات و ھىچ مەترسىيەكى نىيە و نابىت دايك باوك بە ئەخۇشى و ھالەتىكى
ئاساسىي دەبىت. بەلام ئەگەر تەمەنى مىندال گەشە (۶)، (۷) شەش ھەوت سالان
لەگەل نەو شەش ھەر بەشەو مىزى بە خۇيدا دەكات، ئەو ئەو كاتە پىيۋىستە وەك ئەخۇش و
ھالەتىكى ئاساسىي سەير بىكرىش و بە دواي ھۆكۈمەكانىدا بىگەرەن.

زىيانەكانى:-

گومانى تىدا نىيە كە مىز كىرىش بە خۇدا زىيانى زور بە مىندال و كەسانى چواردەورى
دەگەيەنەت، دەتوانىن بە كورتى زىيانەكانى لەم خالانەي خواردەو دا كۆيكەينەو:

۱- پىس كىرىش جىل و بەرگ و پىنخەف و ناخۇش كىرىش بۇنى ئەو ژوورى كە ئەو جۇرە
مىندالانە تىيادا دەخەون، كە ئەمەش زىيانى گەرە بەو لايەنە دەگەيەنەت.

۲- دەپىتە ھۆي بىزار كىردىن و تورە بوونى دايك و باوك و كەسانى تر و خەفەتبار كىردىن، ئىتر ئە ئە نجامى بۆنە ناخۇش و نائاسايىيە كەيەو دەپىت يان بە ئاگاھىنان و خەولېزاراندنىيەنەو.

۳- گەورەترىن زەمەر بە مندال خۆي دەكەوئىت، بەتايىيەتى كاتىك كە كەسانى چواردەمورى گائەو سوكاىيەتى پىيەكەن، كەئەمەش دەپىتە ھۆي ئەوەي كە ئەو مندالە تووشى خەم و خەفەت و دلەراوكى بىيىت و ھەست بەكەمى بىكات و بە چاوى سووك سەيرى خۆي بىكات.

ھۆكەنى مېز بە خۇدا كىردىن :-

ئە راستىدا يەك ھۆي دىيارىكراو بۇ ئەم دىياردەيە نىيە، بە ئكو ھۆكارەكان جۇراو جۇرن و ئە حالەت يەكەو بۇ حالەت يەكى تر دەگۆردىن، بە لام بە شىۋەيەكى گشتى ئەم ھۆكارەكانەي فوارمەو بە گىرگىترىن ھۆيەكانى مېز كىردىن بە خۇدا دادەنرىن :

۱- ھۆكارە جەستەيەكان :-

وەك دەرگەتوۋە، ھەندىك جار حالەتى جەستەيى، رۇلى سەرەكى ئە تووش بوون بە ئەم دىياردەيەي ھەيە، بۇ ئەمۋنە (كەم خوينى، سوور ھەنگەرەن و ھەوكرەنى مېزەندەن و بۇرىيەكانى يان ھەردوۋ گورچىيە، بەلھارزىيا...قاد) دەپنە ھۆي كۆنترۆل نەكردىنى پىرۇسەي مېزكردىن، كەواتە زۇر پىيويستە كە پىزىشك ئەو جۇرە مندالانە بىيىنىت و پىشكىنىنى (ھەم) تەواۋى بۇ بىكات، ئەگەر دەرگەت ئەو مندالە ھىچ نەخۇشەيەكى جەستەيى نىيە و كۆنەندەمى دەرھاۋىشتىنى (مېز كىردىن) ساغ و سەلامەتە ئەوا ئەو كاتە دەپىت بە دواي ھۆيە دەرۋونىيەكاندا بىگەرپىن.

۲- هوکاره د مروونیه کان :-

زورن نهو حاله تانه ی که هوکاره کانیاں د مروونین، دمرنه نجامی زور له تویرینه و کان ناماره بۇ نهوه دمکهن، که نه بوونی نهمن و ناسایش له ناو خیزاندا، یه کهم هوکاره بۇ تووش بوون بهم حاله ته، واته نه گهر منداډ ههستی به دنیایی خیزان و کهسانی چواردهوری نه کردو له سوزو خوشه ویستی دایک و باوکی بییه شبوو، بهردموام روو به پرووی سووکیه تی و گاتته پیکردن بوهوه، نهو کاته دور نییه که میز گردن به خودا یه کیل بیت له نشانه و دمرنه نجامه کانی نهو باره د مروونی و خیزانیه نالوزه ی که تیایدا دمری.

وهک دمرکه و تووه، ترس له ترسناکترین نهو هوکاره د مروونیانه یه که دهبنه هو ی میز گردن به خودا، نیت ترسه که سروشتی بیت، وهک ترسان له نازهل و درندمو هه ره شه و لیدان یان خه یالی و دهست کرد بیت، وهک بیستنی چیروک و چینی خه وو خه یالی تو قینه ر یان کومه لایه تی بیت وهک له دایک بوونی منداډی تر و پشت گوی خستنی نهمن یان مردنی کهسانی نریک و خوشه ویستی... تاد که سهرجه م نهمن حاله تانه، نهو جوړه مندالانه تووشی خه م و خه فته و ترس و دله راوکییه کی زیاد له پنیوست دمکهن و دوا جاریش دهبنه هو ی دروست کردنی نهو حاله تانه

چاره سه و گردن :-

دهبیت دایکان و باوکان لهوه دنیا بن که دیارده ی میز گردن به خودا کاتییه وه پاش ماوهیه ک نامینیت، هه رچه ندو به داخه وه هه ندیک حاله تی کهم تا ماوهیه کی زور هه ر بهردموام دهبیت، به لام به شیوه یه کی گشتی زوریه ی زوری منداډان پاش ماوهیه ک نهو حاله ته بزگاریان دهبیت، به تاییه تیش دوا ی نهوه ی که کونه نداسی ده ماری ناو مند ی و کونه نداسی میز گردنیاں به ته واوی گه شه دمکهن، چونکه زوریه ی نهو مندالانه ی که میز به خویاندا دمکهن، ماسوولکه کانی میزه لدان به تاییه تی و کونه نداسی میز گردنیاں به گشتی

لەڭزىر كۆنترۇل و دەسلەڭلى خۇياندا ئىن، لەبەر ئەو پىئويستىيان بە ھەندىك راھىنان و رېنمايى كاتى پىئويست ھەيە بۇ ئەوئى بتوانن بە تەواوى كۆنترۇلى پىرۇسەي مىزكردن بىكەن، لەم كاتانەشدا رۇلى دايك باوك و كەسانى تىرى چواردەورى مندال ئە رۇلى ھەمور كەسانى تر گرنگترە .

ئىنجا بۇ رېنمايى كىردنى دايگان و باوكان و چارەسەركىردنى دىياردەي مىزكردن بە

خۇدا، ئەم خالانەي خوارمور بە گرنگ و پىئويست دەزانىن:

۱- نابىت بە ھىچ شىۋەيەك گائەو سوكايەتى بەو جۇرە مندالانە بىكرىت. چۈنكە گائە پىكردن و ئاووناتۇرمو قەسەي ئاخۇش ئەوئەندەي تر حالەتى دەروونى ئەو جۇرە مندالانە ئاتۇرتىر دەكەن.

۲- دەبىت ئەو جۇرە مندالانە پىشانى پىزىشكى قابىيەت بە ئەخۇشەكانى كۆنەندامى مىزكردن و دەرھاويشتن بىدرىن، بۇ ئەوئى دىنيا بى ئەوئى كە ھىچ ئەخۇشەكى جەستەيىان نىيە، ئەگەر ھەشيان بوو دەبىت چارەسەرىكرىن.

۳- نابىت رېگە بەو جۇرە مندالانە بىدرىت كە پىش خەوتىن شەمەنى و ئاوى زۇر بىخۇنەو، چۈنكە زۇر خواردنەوئى شەمەنى زىياتر تووشى ئەو حالەتەيىان دەكات.

۴- دەبىت يەك دوو سەمات دواي خەوتىيان بە ئەگا بېئىندىرئەو و بۇ سەر ئاى بىدرىن، بۇ ئەوئى ئەو پاشەپۇيەي ئاى مىزەلدانىيان رىگارىيان بىت، ھەرۋەھا دەبىت سى چوار كاتىمىز دواي ئەمەش بۇ جارى دووھەم بۇ ھەمان مەبەست بە ئاگا بېئىندىرئەو. ئەم جۇرە راھىنانە دەبىتە ھوى ئەوئى كە ئەو جۇرە مندالانە وورده وورده خۇيان ھىرى ئەوئە بىن كە ئە كاتى پىر بوونى مىزەلدانىياندا، بە ئاگا بىنەو و ئەو پاشەپۇيە رىگارىيان بىت.

۵- پىئويستە لەسەر دايك و باوك ھەر ئە مندالىيەو، مندالەكانىيان لەسەر سىستەمىكى قابىيەتى و دىيارىكراو رابەيتىن و ئەو كاتە دىيارىكراوانەدا بۇ سەر ئاى بىيان بەن و لەسەر

بزرگار بوون ئە پاشەپۇر بايان بەینن، چونکە ئەو جۆرە پاهینانە دەبیئت بە بنەما بۇ منداڭ و زۆر جار ئەو حالەتی میزکردن بە خودا، بزرگاریان دەکات

۶- پینویستە ینگە بەو جۆرە منداڭانە ئەدریئت کە شیرینی یان سویری زۆر بخون چونکە شتی سویر و شیرین منداڭ ناچار دەکەن کە ئاوو شەمەئى زۆر بخونەو، کە ئەمەش لەبەرژەوئەندی ئەو جۆرە منداڭانە نییە، بە تایبەتیش ئە شەودا

۷- ناییت جل و بەرگی خەوتنی ئەو منداڭانە ئەو جۆرە بیئت کە بە زەحمەت بکریئەو هەروەها دوروی یان تاریکی ینگای ئاو دەست و شوینی بزرگار بوون ئە پاشەپۇر ھۆکاری خراپن و دەبنە ھۆی زیاد کردنی ئەو دیاردەییە.

۸- ھەندیک ئە ئەو جۆرە منداڭانە ئە تاریکی دەترسن، ئا ئەم کاتانەدا باشتروایە کە ژووری خەوتنیان کەمیک پووناک بیئت و ئە نزیك کەسیکی خویانەو بەخەون.

۹- باشتروایە کە ئەو جۆرە منداڭانە بە پۇژ بەخەون، بۇ ئەوئە بەشەو خەویان قورس ئەبیئت و بە قوئی ئە خەون، چونکە ماندوو بوونی پۇژ و ئە خەوتنیان دەبیئتە ھۆی ئەوئە کە کاتیک شەو دەخەون زۆر بە زەحمەت بە ئاگا بینەو، کە ئەمەش دەبیئتە ھۆی بەردەوام بوونی ئەو حالەتە و درەنگ بزرگار بوون نیی.

۱۰- دابین کردنی ئاسایش و بزرگاردنیان ئە ترس و دڵپاوکى، واتە ئەرکی سەرەکی دایک و پاوک و کەسانی چواردەوری منداڭ کە ژینگەى پر ئە دنیایی و ئارامی و خوشەویستی بۇ منداڭەکانیان بخوتقینن و وا ھەست ئەکەن کە کەسانی بیژراو و پشت گوی خراو بی نرخن، چونکە ترس و دڵپاوکى و خەم و خەفەت ئەم حالەتە زیاتر دەکەن.

قوتابى بۇ ئە قوتا بىخانىە رادەكات؟

دىاردەى وازەينان و پاگردن ئە قوتا بىخانىە، دىاردەىيەكى جىيەتتە، گەل و نەتەرە نىە ئەسەر پۇوى ئەم زەمىنە بەدەستىدە نەتەلىنى، ھەرچەندە ئەم دىاردەىيە ئەھمەت وولاتىك ھەيە بەلام وولاتە پىش كەوتەمەكان دەستە و ئەرتۇ دانەنىشتون ئەبەردەم ئەم دىاردەىيەدا، بەلكو بەردەوام بەتويۇرئەتەى زانستى تاووتۇى و ئەم دىوو ئەو دىويان كىردوو پىنگە چارەى گونجاويان بۇ دۆزىوئەتەرە، بەلام ئە وولاتە دواكەوتەمەكان تاووتۇ ئىستا گىرنگى ئەواويان پى ئەداوو وەك دىوئەزەمەىيەك دەستى تاووتە قورقۇراگەى پىرۇسىمى پەرورەمە فېرگىردن، ئەم دىاردەىيە زۆر ترستاكەو زىان بەزۆر لايەنى ژيان و شارىستانىيەت دىگەىيەنى، ئەلايەنى كۆمەلايەتتەو، ئەو كەسانەى واز ئە قوتا بىخانىە دەمىنن و قۇناغەكانى خويندەن ئەواو ناكەن، دادەمىرئىن بە ئەخويندەوارو ناتوان بەناسانى خۇيان ئەتەك دىاردەمەكانى ئەمپۇى پىش كەوتن و شارىستانىيەتدا بىسازىنن

ئەلايەكى تىرىشەو ئەجىاتى ئەوئەى بىن بەكەسىكى پۇشتىپىرو پووناكېر كاتىك خويندەن ئەو و دەكەن، ئەوا دەمىن بە بارو شەخۇر بەسەر كۆمە ئەوئەو پەنجى پۇشتىپىران و زانست خوازان دەخۇن، ئەلايەنى ئابوورىشەو كەلىنىكى گەرە دەكەنە جەستەى ئابوورى وولاتەو، چوتكە ئەو كەسانەى ئەيەكىك ئە قۇناغەكانى خويندەن واز ئە قوتا بىخانىە دەمىنن و خويندەن ئەواو ناكەن ئەوا چى مەسرىف و خەرجى و پارەى تىيادا سەرفا كراو بەفېرۇ دەروات و ھىچ بەرھەمىكى نابىت و ئەلايەكى تىرىشەو ئەو سالانەى خويندەنى وەك كەسىكى بىكارو بى بەرھەم ئەدەست چوو، ئەگەر بەھۇى خويندەنەو ئەبوايە ئەو كاتە ئەبوارىكى تىرى بەرھەم ھىنەردا بەگەر دەخرا، ھەرۇمە ئەگەر ئەو سالانەى وازى ئەخويندەن ھىناوە يان دەرنەچوو بۇى حساب بىكرىت ئەو كاتە زىانەكانى ئەلايەنى ئابوورىيەو گەلىك زىاتر دەبىت.

لەلایەنى دەروونىشەو دەردى راکردن لەخویندن زىانى تايىەتى خۇى ھەيەو
ھەيەتە بۇ بوونى كەلین و ئەندىشەو گىروگرفتى دەروونى لەلای ئەو تاكانە، بى گومان
راکردن و تەواو نەکردنى خویندن خۇى لەخویدا كەلینىكى دەروونى دروست دەكات و ئەو
كەسانە ھەست بەكەمى و دلەپاوكى و بىزارى دەكەن و پەنگدانەو خراپى دەبىت لەسەر
دەشت و كەسايەتیان.

گومانى تىدا نىە، دەبىت كۆمەلىك ھۆكار ھەبن و كار لە يەكترى بكن تاوەكوو
دەردى راکردن لەخویندن سەرھەلبدات، ئەوانەش ئەمانەى لای خوارمەن:-

ژینگەى خىزان:-

ھۆكارىكى زۆر گرنگە بۇ قوتابى بۇنەوئى واز لەخویندن بەینى يان بەردەوام بىت،
كاتىك ژینگەى خىزان پىر بىت لەگىروگرفت و ئەندىشەى نابوورى و كۆمەلایەتى وەك لىك
ترازاندى خىزان لەئەنجامى بوونى ناكوكى و شەپو ئازاوە لەنىوان دايك و باوك يان
ھەژارى لە رادەبەدەر كە نەتوانىت پىداوئىستىيەكانى قوتابى دابىن بكريت، يان
سەيرکردنى خویندن بەچاوىكى نزم و سوک لەلایەن تاكەكانى خىزانەو يان بەزۆر كار بە
خویندكار بكريت و پىداوئىستى زۆر گران كە لەتوانای ئەودا نەبىت لىنى داوا بكريت ...
ھتە، ئەمانە سەرچەم پائەنەرىكى سەرەكىن بۇ وازەينان و راکردنى خویندكارو پىچرانى
لەخویندنكا.

ژینگەى قوتابخانە:-

زۆرجار قوتابخانە خۇى ھۆكارىكە بۇ راکردنى خویندكار، كاتىك بەشىوئەيەكى
دكتاتورىانەو تۆقىنەرانە مامەنە لەتەك خویندكارەكاندا بكات و جىاوازی تاكايەتى و
پىداوئىست و ھەزو ئارمىزووەكانىيان پشت گوى بخت و پرۆگرامەكانى خویندن وشك و قورس

و دوور له حهزو تواناو ویستی خویندکاران بیت و ماموستا به تواناو لیها توو نه بیت له وانه که یداو سهرکه وتوو نه بیت له جوړی ږنگه و شیوه ی وانه ووتنه و مداو، نه توانیت په یوه نډیه کی سهرکه وتوانه و مروغانه و کومه لایه تی له تهک خویندکاره کاند ا دابنیت و قسه و گوته ی ناخوش و ږمق و بریندار که ر به کار بهینیت و نه توانیت خاله لاوازو به هیزمکانی خویندکاران دیاری بکات و گیروگرفت و که م و کوږیه کانی نیوان خویندکارانی پی چاره سهر نه کریت و نموونه یه کی سهرکه وتوو نه بیت بو لاسایی کردنه و هو پالنه رو حهزو خواسته کانی خویندکارانی پی نه ورووژیندری و ... هتد، بی گومان له م کاته دا قوتا بخانه وک دوزه خی لی دیت له بهر چاوی خویندکارو به رده وام هه ول دمدات له و جزه ژینگه ی پر له نازارو ناخوشی و گرژی به ږنگاری بیت و له دهستی راده کات و به دوی ژینگه یه کی خوش ترو گونجاو تر دا ده که ږیت.

ژینگه ی کومه لایه تی :-

بینجه له ژینگه ی خیزان و خویندنگا نه بیت نیتر گشت هوکاره کانی تر ناو ده برین به ژینگه ی کومه لایه تی، بو نموونه ، زورجار براده ری خراپ هوکاریکی تر سناکه بو وازهینان له خویندنگا. کاتیک خویندکار تیکه لاوی براده ری خراپ دمکات به قاییه تی له وانه ی که وازیان له خویندن هیناوه، له م کاته دا هه نندیک جار نه و براده رانه هاندهر دهن بو وازهینانی خویندکاریکی تر له خویندن، بونه ووی ژماره و نموونه ی وک له وان زور بیت)، (له لایه کی تریشه و نه وانه ی سهره واونیک له میشکیاندا نیه و راست و چه پی خویان ناناسنه و، نه مړو له ناو کومه لدا سهره ورو گه ورو خاومن ده سلات و سهرمایه ن و چاره نویسی خویندموارو پوښن بیرانیان به دهسته، نینجا هه ژاری و برسیه تی و گرانی زیان له ولاوه بوه ستیت که به زه حمت بو او دهر هت دمدات مروقه بتوانیت خویندن ته و او بکات) خویندکاری نه مړو که سهری نه م لاو له ولای خوی دمکات و نه م ژینگه کومه لایه تی به ناوژو دژواره دهینیت، زورجار هه رس دهینیت و بوچوون و تیروانینیکی هه له ی لا دروست ده بیت به رامهر خویندن و زانست.

توتايى :-

ھەندىك چار خويندكار خۇي ھۆكارىكە بۇ وازھىنان و تەواونەكردنى خويندن و
 ڤاكردن لەخويندنگا. زۇرجار نزمى ناستى ويستى خويندكار بۇ خويندن و نەبوونى پائەنەر
 لەلاي بۇخويندن و لاوازي و كەم و كورتى ژىرى لەلاي خويندكار لەنە نجامى بوونى ناپىكى
 لەكۆنەندامى دەمارى ناوەندىدا يان دواكەوتنى ژىرى لەنە نجامى ھۆكارى بۆماوہ يان
 ژىنگە كاتىك كۆرپەلە بووہ لەناو مندالدانى دايكدا، ھەرۋەھا كەم و كورتى
 لەھەستەوەرەكانى (الحواس) خويندكاردا .. ھتد ئەمانە گشتيان ھۆكارى خودى و ناوەكەين
 بۇراكردن لەخويند و نەتوانين بۇتەواوكردننى قۇناغەكانى خويندن.

نەم ھۆكارانەى لاي سەرەوہ دادەنرين بەگرتنگرتين پائەنەر بۇ وازھىنان لە خويندن و
 ڤاكردن لەخويندنگا، نينجا ئەگەر بەمانەويت نەو ھەزارەھا منداڤ و جگەرگۆشانەى نيستا
 كەوتوونەتە ناو كوچەو شەقام و بازارو كۆلانەكان لە وون بوون و چارەنووسى رەش رزگار
 بگەين و، كەمىك بەزەيممان بە پاشەپۇژى نەم گەل و نەتەوہ ھەزارو بى كەسەدا، بىتەموو
 كەرەستەو نامرازو ھۆكارەكانى بەردەوام بوونى شارستانىت بۇ پاشەپۇژ زامن بگەين و
 بەھىواي نەوہ بين نيمەش وەك گەلانى ترى جىھان گەزە نەرزو بستە زەمىنيكمان ھەبىت و
 جىگەيەكى ھەرچەندە بچووكيش بىت ھەمان بىت لەمىژووى گەلان و كاروانى
 شارستانىتەدا، نەوا نەركى سەرشانى ھەموو لايەكەو پاسپاردەو پىداويستىيەكى مىژوويىيە
 كە چاوينك بە پرۆسيىسى خويندن و زانستيدا بخشيندرىتەوومو زامەكانى ديارى بكرىت و
 ھەولنى تيمار كردن و سايىژكردنى بدرىت و بىرىك لەو بارودۇخە نالەبارو دژوارەى
 كوردستان بكرىتەوومو ھەنگاوى پراكتىكى بەپەلەى بۇ بەھايىژرىت و چارەسەرى گىروگرفت و
 دەردو نەخۇشىيە كۆمەلايەتى و نابوورىيەكان بكرىت، چونكە سەرچەم نەو ھۆكارانە ديارەى
 ڤاكردن و وازھىنان لەخويندنگاي خوتقانددوہ. چارەسەرگردنى نەم ديارەىيە پەيوەستە بە
 چارەسەرگردنى نەو ھۆكارانەى سەرەوہ كە نامازەيان بۇكرا.

چەند رېئىمايىيەكى پەرورەردىيى بۇ دايكان و باوكان و مامۇستايان

پرۇسەي پەرورەردە و قىرکردن كاريكى زۆر ئاسان ئىيە و كەسانى شارەزا و بە توانا و ئىھاتووى خۇي پىنويستە، ئىنجا كارەكە زەحمەتتەر دەبىتتەر ئەگەر پرۇسەكە پەرورەردى مەدالان و ھەرزەكاران بىت. بە ئامانجى ئەوۋى دايكان و باوكان و مامۇستايان لە پەرورەردە و قىرکردنى مەدالەكانىيادا سەركەوتوو بىن، ئەم پىشنىيازو رېئىمايىيەنى خوارەويان دەخەينە بەردىنو دەستيان؛

۱- ئابىت مەدال ئاچار بگريت بەو جۆرە بىرىكەتەوۋە كە ئىمە دەمانەوۋىت جىگەي داخە زۆر لە دايكان و باوكان و مامۇستايان گوى بە ھەزوو ئارەزوو وىستى مەدالەكانىيان ئادەز و پاو بۇ چوۋنى خۇيان بەسەرياندا دەسە پىتن و ئاچارىيان دەكەن كە ئەوان چىيان دەۋىت دەبىت مەدالەكانىشيان ھەر ئەوۋە بگەن. واتە جل و بەرگ و جۆرى خويندن و شىۋىي يارىکردن و نان خوارەن و گەشت و گوزار و ھەئسان و دانىشتىيان بۇ دىيارى دەكەن و دەبىت مەدال و ھەرزەكارەكانىيان پەيرەۋى بگەن و لە قەسەيان دەرنەچن، بىنگومان ئەم جۆرە پەرورەردەيە زۆر ھەئەيە و ئاسنامە و كەسايەتى ئەو جۆرە مەدال و ھەرزەكارانە لاواز دەكات و تىۋوشى زۆر گىرەفتى دىروۋنى و كۆمەلەيەتەشيان دەكەن. لەبەرئەوۋە زۆر گىرەنگە كە بۋارى رادەربىرەن و گەشت و گۆ بۇ مەدال و ھەرزەكارەكانىيان بىرەخىنەن و رېزى ھەزوو ئارەزوو پاو بۇچوۋنەكانىيان بگرين و ئەوانەش كە ئە گونجاو و ئادروستى رەت بگريئەوۋە و مەدال و ھەرزەكارەكانىش لە ئادروستى و ئامەنتىقى ئەو جۆرە بۇچوۋن و ھەزوو ئارەزوۋانە ئاگادارىكەيئەوۋە

۲- پىش ئەوۋى دايكە باوك و مامۇستا ھىچ بىر يارىك پەن، پىنويستە گوى ئە مەدال و قوتابىيەكانىيان بگرين وىزاتىن ھۆۋ پالەنەرى ئەو جۆرە كىدارو ھەئەس و كەۋتەيان چى بوۋموچى ئەناۋ دىياندا ھەيە، دۋاي ئەوۋە ئە ميانەي ئەو گەشت و گۆۋ رادەربىرەنەوۋە دەتوانىت

بریارێ راسته‌قینه به باش و به خراپێ کاره‌کانیان بدریت و پێویستیشه له سهر کاره خراپه‌کانیان سه‌ره‌نشت و سه‌رکۆنه‌و له‌سه‌ر کاره‌ باشه‌کانیشیان پاداشت وهانبدرین، به‌هه‌رچێک هه‌وێ سزادان و پاداشت کردنه‌که‌یان بۆ ڕوون بگرێته‌وه.

۳- دیک ویاوک ومامۆستا نمونه‌ی به‌رزێ و منداڵ و قوتابیان لاساییان ده‌کهنه‌وه. له‌به‌رئه‌وه نابێت دایک ویاوک و مامۆستا هه‌ندیک هه‌لس وکه‌وتی نابه‌جێ له به‌هه‌رچاوی منداڵه‌کانیان بکه‌ن (هاوار کردنی به‌رده‌وام، جێبووناو ناتۆره، هه‌له‌چوونی زیاد له پێویست، درۆ، ناپاکی، هه‌مارو ناکاری نابه‌جێ... تاد...) بۆ هه‌وێ له به‌هه‌رچاوی منداڵ و قوتابیه‌کانیان سووک و بێ به‌ها نه‌بن و نه‌بن به نمونه‌و پێشه‌واي خراپ بۆ لاسی‌کردنه‌وه‌یان، چونکه منداڵ چی بپینێ لاسایی نه‌وه ده‌کاته‌وه نه‌ک چی بپینێ، که به‌داخه‌وه زۆر جار دایک ویاوک ومامۆستا به‌هه‌سه و گه‌ت نامۆزگاری منداڵه‌کابیان ده‌کهن به‌لام به‌کرده‌وه خویان جێبه‌جێی ناکه‌ن و بگه‌ر زۆر جاریش پێچه‌وانه‌که‌ی ده‌کهن بۆ نمونه له به‌هه‌رچاوی منداڵه‌که‌ی جگه‌ره ده‌کیشێ و سووکایه‌تی به‌ خێزانه‌که‌ی ده‌کات، که‌چی به‌ منداڵه‌که‌ی ده‌لی کورم جگه‌ره‌کیشان خراپه‌و به‌زه‌یت به‌خوشت و براکافتا بێته‌وه.

۴- پێویسته هه‌ر له منداڵه‌وه، له دواي ته‌مه‌نی سێ سالان منداڵ له‌سه‌ر هه‌ندیک کار و چالاکی ناوماڵ رابه‌نریت، بۆنه‌وه‌ی له‌لایه‌ک هه‌ست به‌بوونی خۆی بکات و له‌لایه‌کی تریشه‌وه نه‌و هه‌سته‌ی لا دروست بپێت که به‌شیکه له‌و خێزانه‌و بوونی خۆی هه‌یه کار و چالاکیه‌کانیش بریتین له (قاپ و قاچاغ شووشتن، ریکخستنی ناوماڵ، گه‌سکه‌ لێدان، هه‌له‌خستنی جل و به‌رگ، پاک‌کردنه‌وه‌ی میز و کورسی، ریکخستنی باخ و گۆل و بێستان... تاد).

۵- نابێت له‌به‌هه‌رچاوی منداڵ ده‌نگه‌ ده‌نگ و شه‌ه‌ریکریته‌ و چاره‌سه‌ری گه‌فته‌کان بکڕین، له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌و ده‌نگه‌ ده‌نگ و شه‌ر و ناخوشتیانه‌ باری دهره‌وه‌ی منداڵ نا‌ئۆز ده‌کهن و هه‌ست کردن به‌ ئاسایش و دنیایی له‌ دل و دهره‌وه‌یدا دهره‌وه‌یه‌وه سه‌رمای نه‌وه‌ش تووشی

توس و دله پراوکی بی ده دهوامی ده کهن ئینجا بو نهوهی منداله کاتمان تووشی نهو باره
دهروونییه نالۆزه نه بن، نهوا پینویسته دایک و باوک دوور له منداڵ و له ژوور و جینگای
تاییه تی خویان چاره سه ری گیر و گرفت و ناکوکیه کانی خویان بکهن

٦- تا ده کزیت ده بیته دایک و باوک و ماموستا له نیدانی جهسته یی دوور بکه ونه وه و
له جیاتی نه وه په نا بو سزادانی واتایی (معنوی) وهک گله یی لیکردن، تو به بوون، هه ره شه
لیکردن، ناره زایی، وهرگرتن و کهم کردنه وه ی پاداشت و (امتیازات) بهرن

٧- پینویسته منداڵ هه ره نه مندالیه وه تیکه لاوی هاوهل و مندالانی تر بیته و نابیت
به بیانوی نه وه ی فیزی جینیوو قسه و رهوشتی ناشیرین ده بیته رینگه ی تیکه لاو بوونی به
مندالانی تری لی بگیری، چونکه نه گهر پینج سالی یه که میش رینگه ی پینه درا، نهوا خو له
ته مه نی شهش سالی هه ره ده بیته بچیتته قوتابخانه و تیکه لاوی مندالان بیته، نهو
مندالانه ی که له قوتاغی سه ره تایی تیکه لاویان ده بیته هه ره نهو مندالانه ی که له پینج
سالی یه کهم رینگه ی پینه دراوه یاریان له گه ل بکات، ئینجا گه رته که نا لیرووه سه ر
هه لده دات و نهو منداله روویه رووی ژور گه رته ده بیته وه له به ره نه وه ی له پینج سالی یه کهم
تیکه لاوی مندالانی وهک خوی نه بووه و شارمزی هرت و هیل و رهوش و هه لس و کهوتی
پۆزانه ی نهو جو ره مندالانه نه بووه

ئینجا کاتیک له دوا ی ته مه نی پینج سالیه وه ده چیتته ناویان خوی به نامۆ ده زانیته و
ژور شتی مندالانه ی شاراو هه یه نایزانیته و پیاواندا تینه پهریوه و له پینج سالی یه کهم
فیزیان نه بووه، له به ره نه وه ژور جار مندالانی تر قیلی لیده کهن و نازاری ده دن و مافه کانی
پیشیل ده کهن به لام نه ده سه ته وه ستان ناتوانیته یاریزگاری له خوی بکات و دوور نیه
تووشی گوشه گیری و دله پراوکیش بیته.

۸- ئابىت مىندال بە ھىچ شىۋەيەك بخرىتە ناۋ كىشە و گىرقتەكانى خىزان و بىكرىت بە شاھىد و لايەنىك، ئەبەرنەۋەى مىندال تۈنلەي لىك دانەۋەو ھەلسەنگاندنى كىشەو گىرقتەكانى ناۋ خىزانى نىيە و كاتىك دەكرىت بە شاھىد ئەۋا دوور نىيە بىكەۋىتە ھەنەۋەو دۈجار بىت بە لايەنىك و ئە ئە نىجامىيەۋە توۋشى ھەپشە و دىتەنگى و شەرمەزارى و پەشىمانى بىت.

۹- دەبىت ئەۋ نەۋەۋە بەسەر ھاتانەى بۇ مىندال باس دەكرىت لە جىھانى ۋاقىيەۋە نىك بىت و مىندال بۇرۇنە روۋىيەرويان بىتەۋە، ئەك باس كەسانى خەيالى و ناۋاقىيى بۇ مىندال بىكرىت بۇ نەۋەۋە ھەندىك چىرۈك و بەسەرھات بۇ مىندال باس دەكرىت، كە كەسايەتى و پالەۋانەكانى زۇر زۇر راستگۇ و دەست پاك و بە بەزەيى و دىل گەۋرە و پىۋا چاڭز، كە ئەۋ جۇرە پالەۋان و نەۋەۋە بە ھىچ شىۋەيەك لەناۋ مۇقدا نىن و مەگەر فرىشتە بن، ئا لىرەدا مىندال توۋشى زۇر ھىدەۋ زەبرى دەروۋنى و دوۋفاقى دەبىت و دوور نىە ئە ئە نىجامىيەۋە توۋشى خەم و خەفەت و ھەست كىردن بەكەمى بىت ئەبەرنەۋەى زۇر ھەۋل دەدات لاسايى ئەۋ جۇرە پالەۋان و كەسايەتە نەۋەۋە بىيەنە بىكەتەۋە، بەلام بە ھىچ شىۋەيەك ناتۋانىت و جار لە دۈاى جارىش توۋشى سەرنەكەۋىتەن و ھەست بە كەمى دەكات و ۋا دەزانىت كە ئەۋ كەسىكى بىدەسەلاتە، نازانىت ئەۋ نەۋەۋە كەسايەتەيەنەى بۇى باسكراۋە ئە ۋاقىيدا تىن و جۇرىكەن ئە خەيال و شتى دروست كراۋ.

چهند ساتيک بؤ مندالنه که ت تهرخان بکه

مندال پښويسته کی زوری به دايک و باوک هه يه ، له بهرنه وه زور پښويسته که باوک و دايک پوژانه چهند ساتيک بؤ قسه له گهل کردن و لاواندنه وه پهرودمده و فيرکردنی مندالنه کانين تهرخان بکه ن، راسته باوک و دايک سهريان قاله و زوربه ي کات خهريکی پهيدا کردنی لوقمه نانیکي هه لالن بؤ مندالنه کانين، به لام نه مه نه وه ناگه يه نی که نيتر ده بيت مندالنه کان پشت گوی بخرين، چونکه پشت گوی خستنی مندال و تهرخان نه کردنی چهند ساتيک بؤ پهرودمده کردنيان زيانی گه وره به که سایه تی و باری دهروونی مندال ده گه يه نيت

خوشه ويستی و لاواندنه وه ي دايک و باوک بؤ مندالنه کانين هيچی له ناوو هه واو خوراک که متر نييه، نينجا نه گهر باوک و دايک به ردموام سه رقائی کارکردن و هات و چوون بن و پوژانه کاتيکی دياريکراو بؤ پښمايي و پهرودمده کردنی مندالنه کانين تهرخان نه که ن، بيگومان نه و مندالنه بؤ ماوه يه که له سوزو خوشه ويستی دايک و باوک بييه ش ده بن، نينجا نه گهر ماوه ي دوورکه وتنه وه ي دايک و باوک و سه رقائبوونيان له سنووری ناسايی خوی دهرچوو، نه و کاته زيان به گه شه کردنی دهروونی مندالنه کانين ده گات (Feldman, 2000, P:367).

له لايه کی تره وه ناماده بوونی باوک و دايک و تهرخان کردنی چهند ساتيک بؤ مندالنه کانين سووديکی زور به لايه نی عه قلی و کومه لايه تی و نه خلاقی مندالنه کانين ده گه يه نيت، پښويسته نه وه شمان له بيرنه چيت که ته نها ناماده بوونی دايک و باوک له نيو ماندا به س نييه به نکو زور پښويسته که نه و ناماده بوون و کاتانه بؤ وروژاندنی مندال و قسه له گهل کردن و وه لام دانه وه ي پرسياره کانی بيت چونکه مندال سوود نه و جوړه باوک و دايکانه وهرناگرن که کاتس ماله وه يان ته نها بؤ کارکردن و خویندنه وه و جنيه جيکردنی چالاکيه کانی خويان تهرخان ده که ن، له بهرنه وه نه گهر دايک و باوک بياننه و نيت سوودو

قازانچ بە مىندالەكانيان بگەيەنن ئەوا زۇر پىيوستە كە ئامادەبوونيان زۇر كارىگەر بىت و ماۋەيەكى دىيارى كراۋ بۇ مىندالەكانيان تەرخان بگەن.

باوك و دايك دەتۈنن ئەو كاتەي كە بۇ مىندالەكانيان تەرخان دەكەن، بۇ بە ئاكام گەيانلىنى ئەم چالاكىتەي خوارەۋە سوۋدى لى ۋەرىگرن :-

۱- كاتىك دايك و باوك سەيرى تەلەفزيۇن دەكەن يان گونىيىستى رادوى دەبن يان كىتپ و گۇقارو رۇژنامە دەخويننەۋە، پىيوستە ھەندىك ئەو شتەنەي كە دەيانبىنن و گونىيىستى دەبن و دەيانخويننەۋە، بۇ مىندالەكانىن بوۋنى بگەنەۋەۋە ۋەلامى پىسارەكانىشيان زۇر بەراشكاۋانەۋە زانستيانە بدەنەۋە، كە ئەمەش دەيتتە ھۇي دەۋەمەند كىردنى زمانى مىندان و زىادكىردنى زانىيارىەكانى دەربارەي دىاردەكانى ژيان و فراۋانكىردنى ئاسۋى بىرگىردنەۋەيان.

۲- مىندان پىيوستىيەكى زۇرى بە ئەمەن و ئاسايش و دىئىيى و بىروا بەخۇبوۋن ھەيە، گومانىشى تىدانىيە يەكەم كەسى خۇشەۋىست و دىسۇز كە بتوانىت ئەو پىداۋىستىيە دەروونىيە بۇ مىندان دابىن بىكات دايك و باوكە، ئىنجا ئەگەر باوك و دايك كاتىكى دىيارى كراۋ بۇ مىندالەكانيان تەرخان ئەكەن و ھەر خەرىكى كاروبارى دەرمەۋى خىزان بىن، ئەوا بىگومان مىندالەكانيان ئەو پىداۋىستىيە دەروونىيە بىبەش دەبن و بەردەۋام بوۋنى ئەو حالەتەش دەيتتە ھۇي ئەۋەي كە كەلپن و دەلاقەۋ درز بگەۋىتتە بارى دەروۋنى و كەسايەتى مىدالانى ئەو جۇرە دايك و باوكانە

۳- باوك و دايكى بەرپىز ھەۋلىدە ئەو كاتەي كە بۇ مىندالەكانت تەرخان دەكەيت، لەرلىگەيەۋە مىندالەكانت بەكەرەستەۋە كەل و پەلەكانى ئاۋمال و كۇلان و ژىنگەكەت ئاشنا بگە، واتە ئاۋى شتەكان و ئەرك و قەرىمان و رەنگ و جۇرەكانىيانى قىز بگە، بۇ نەۋنە مىدالىكى (۴)، (۵) سالانت لەمالەۋە ھەيە، ھەۋلىدە قىزى ئەرك و سوۋدو قازانچەكانى

(سەلاجە، تەلەفۇزىيۇن، فېنك كەرەو، پىكۇردەر، كارەيا، گلۇپ، پەنجەرە، دەرگ، تەلەفۇن، قاپ و قاچاغ، دەرزی و دروومان، پىنخەف، راخەر، ... قادىكە، كە نەووش سودىكى زۇرى بۇ منداڭ دەبىت، بەتايىبەتەش كاتىك كە دەچىتە قوتابخانە، سەرەراي نەووش باس كەردى گەنگى نەو شتەنە زۇر پەرسىيارو تىيىنى لەلەي منداڭ دروست دەكات، كە دووبارە تۇش وەلامى دەدەيتەو، گەت و گۆو مەشت و مەرىكى زۇر دروست دەكات، كە سەرەجەم نەو چالاكەنەش دەبىتە ھۇى ھەراوانكەردى ناسۇى بىر كەردەنەو مىنداڭ و گەشەكەردى عەقلى.

۴- زۇر پىيويستە جار ناجارىك دايك و باوك مىندالەكەنىيان لەگەن خۇيان بۇ دەرەوۋى خۇزان بەرن چۈنكە كاتىك باوك لەگەن خۇى مىندالەكەى بۇ (باخچە، كىتەبخانە، مۇزەخانە، باخچەى ئازەلان، دوكان و بازار، قوتابخانە، باخچەى گەشتى، كارگەو ھەرمەنگە .. قاد) دەبات، بىگومان مىنداڭ شارەزاي نەو جىگەو شوئەنە دەبىت و بەكارمەندو خەنك و كەرەستەو نامىرو كەل و پەلەكەنى نەو جىگەيانە ئاشنا دەبىت و سەرەراي نەووش زۇر پەرسىيارى دەرەرايەن لەلا دروست دەبىت و باوكىشى ھەندىك زانىيارى دەداتى، كە بەم سەردان و گەرانەش زانىيارىەكى زۇرى دەست دەكەوئىت و ئەداھاتو سودى ئى و مەدەگەرت، بەمەش شارەزاي ژىنگەو ھەندىك لەدىاردەو دامەزراو كۆمەلەيتەكەنى دەبىت

۵- باوك دەتوانىت زۇر چەمكى زانىستى (بارستايى، كىش، كات، گەورە، بچووك، نىو، سەرەو، خوارەو، لاتەنىشت، پاست، چەپ، بازە، چوارگوشە، ... قاد) قىرى مىندالەكەنى (پىش چوونە قوتابخانەيان) بكات، بىگومان نەمەش سودى زۇرى بۇ نەو مىندالەنە دەبىت كاتىك كە دەچە قوتابخانە، بۇنەوونە باوك دەتوانىت كەرەستەو كەل و پەلەكەنى نامال بۇ نەو مەبەستە بەكاربەينى، بۇ مىندالەكەى پوون بكاتەو كە نەم سەلاجەيە گەورەترە لە تەلەفۇزىيۇنەكە، نەم كورسەيە شىنە بچووكترە نەو كورسەيە سوورە، نەم كەوچكە درىژترە نەو چەقۇيە، نەم كىتەبە نەستوورتە نەو گۆشارە، نەم پەتە بارىك

تەرە لەو جەبلە يان گورىسە ، يان دېھنگى ئەو قاپە شىنە بە لام دېھنگى ئەمەيان سىپە ، ئەم
سۈدەت بۇ دەكەم بە دوو لەتەو، دەتۇش ئەو نانەم بۇ بکە بە دوو لەتى وەك يەكەو، يان
يىنى بلى ئەو قاپە گەورەم بۇ بەينە يان ئەو پەرداخە بچووکە لەوى دانى يان يان تاد.

كەواتە تەرخان کردنى كاتى باوك و دايك بۇ منداڭ قازا نچى زۇر بە منداڭ دەگەينەنى
و زۇر پىنويستە كە ھەموو باوك و دايكىك چەند كاتىكى ديارى كراو لەھەقتەدا بۇ
مىدالەكانيان تەرخان بکەن و ھەولیش بىمەن ئەو كاتانە بەباشترین شىوہ بقوزنەومو بۇ
پەرورەمو فىرکردنى مىدالەكانيان بەكارى بەينن.

ئەو ھاوہ بلىنن، كە ھەر لە مىدالى، مىداڭ پىنويستى بە دايك و باوكى نىيە بەئكو لە
ھەموو قۇناغەكانى تىرى ژانیش ھەر پىنويستى پىيان ھەيە، بۇ ئەوونە لەقۇناغى
ھەرزەكارىش، ھەرزەكار زۇر پىنويستى بە دايك و باوك ھەيەو دەيەوئىت زانىارى پىنويستى
دەرباردى گىرگەشتەكانى قۇناغى ھەرزەكارى دەست بکەوئىت و لەگەئياندا بکەوئىتە گەفت و
گۇر باسى دل و دەروون و ويستى خوى بکات. بە لام بەداخەوہ زۇر لەدايك و باوكانى نىيە
ھىچ گىرگەيەكى ئەوتۇ بە مىدالەكانيان نادەن و وەك پىنويست كاتى ديارى كراو بۇ مىداڭ و
ھەرزەكارەكانيان تەرخان تەكەن و زۇربەي كات سەرقانى ئىش و كارى دەرەوہى خىزانن و
كاتىكىش بۇ مان دەگەپتەوہ ھىلاك و ماندوون و توانو بوارى ئەوہيان نىيە كە كاتىكى
ديارىكراو بۇ مىداڭ و ھەرزەكارەكانيان تەرخان بکەن، بەمەش زىيانىكى گەورە
بەگەشەکردنى دەرەوونى و عەقلى مىداڭ دەگات.

تاوانی باوک، قوربانی منداڵ

سهرجهم زاناو پۆشنبیران جهخت له سهر قوناخی منداڵی به گشتی و پینج سالی یهكهم به تاییهتی دهكهن و به قوناغیكى ناسك و گرنگی له قهڵهم دهم، له بهرنهوهی زۆری خاسیهت و پروداوه گرنگهكان تیايدا سهره ئهمه، یهكهم دامهزراوی كۆمه لایهتیش كه پۆلی گرنگ و ترسناکی له ژيانى منداڵدا ههیه، خیزانه، خیزان یهكهم قوتا بخانیه كه منداڵ هیزی واته كانی ژيان دهكات، دایك و باوكیش یهكهم مامۆستای ئهو قوت بخانیه، نینجا نهگهر دایك و باوك به پۆلی سهرهکی خویان هه ئهنهستان و له پهره ده كردنی منداڵه كانیاندا كه متهرخهم بوون، ئهوا مەترسی زۆر پوو به پوووی ئهو جور منداڵه دهبنهوه و به زیانی خیزان و كۆمهڵ تهواو دهبیته. ئهوهی ئیهمه ئیرمه مهبهستمانه كه متهرخهمی و نهزانی هه ندىك باوكه، كه دهبنه هۆی لادان و سهره پۆیی منداڵه كانیان، به داخهوه ژماریهکی زۆر باوكی نهزان و كه متهرخهم هه ن كه به هیچ شیوهیهك سیفاته كانی باوكایه تیان تیدا نیه و هیچ شتیكیش دهبرای پهره دهوه مافه كانی منداڵ نازان و به پۆلی پێویستی خویان هه نداشتن، كه نه مهش دهبیته هۆی ئهوهی ژماریهك له منداڵه كانیان تووشی تاوان و لاساری بن.

ئایرهمدا پرسیارێك قوت دهبیتهوه، ئهوهیش ئهوهیه، دهبیته كامیان سزا بگریته، ئهو باوكه نهزان و كه متهرخهم به پرسیاره یان منداڵه كانی؟ گومانی تیدا نیه وهلامی زۆریه ی مافه روهر و یاساناسی لای خۆمان ئهوهیه كه منداڵه كه تاوانبار، له بهرنهوهی ئهو در یان تاوانه كه ی به ناكام گه یاندووه. ئهراستیدا ئهو مافه روهر و یاساناسهش مافی خۆیا نه كه ئهو وهلامه بدهنهوه چونكه ئهوان به پنی ئهو یاسایه ی لای خۆمان كیشهكان تاوتوی دهكهن و بریاری خویان دهم، چونكه به پنی یاسای میرد منداڵان، ئهو میرد منداڵه تاوانبار دهگریته كه تاوانه كه ی به ناكام گه یاندووه، بهلام نهگهر به شیوهیهکی زانستیانه لهو كیشهانه بكۆلینهوه و زانیاری تهواو دهبرای ژیان و گوزهران و میژووی ئهو میرد منداڵه تاوانبارانه كۆ بكریتهوه، ئهو كاته دهرهكهوێت كه ئهو میرد منداڵانه هۆچی قوربانی

بەردەستى ھەندىك باوك و دايكى نەزان و كەمتەرخەم و ئەوان بەرپرسىيان ئەلادان و سەرپۇيى مىندالەكانيان، كەواتە (حق) وايە ئەو دايك و باوكە نەزان و كەمتەرخەمانە بەلكىشى دادگا بگرين و ئەوان پەوانەي بەندىخانە بگرين، ئەك مىندالىكى (۱۰)، (۱۲) دە دوانزە سالان.

بەلام بەداخەدە ياساكانى لاي خۇمان لەزۇر لايەنەو كەم و كورتى تىدايدەو ھەندىكان ئەگەن گىيانى سەردەم و گۇرانكارىيەكانىدا ناگونجىن، كەواتە حكومەتى ھەرىمى كوردستان، لەرنگەي وەزارەتى دادمەو چاويك بەو حالەتەدا بەخشىن كە مىندان و مىرەمندان بوونەتە قوربانى نەزانی و كەمتەرخەمى ھەندىك ئەدايكەن و باوكەن، چونكە حكومەت ئە ھەموو وولاتانى جىھاندا باوكى دووھەمەو ئەگەر باوكى يەكەم نەيتوانى مىندالەكانى پەروەردە بگات، ئەوا مافى باوكى دووھەمە كە سەرپەرشتى ئەو جۇرە مىندالانە بگات و بەرگري ئە مافەكانيان بگات تەنەت مادەكانى (۲۰) و (۲۱)، لەرنگەتنامەي مافەكانى مىندان جەخت لەسەر ئەو دەكات

واتە كاتىك باوك ژنەكەي تەلاق دەدات و بۇ بەرژمەندى تايىدەتى خۇي ژنىكى تر دەھىنيتەروم مىندالەكانى بەرەلا دەكات، يان خۇي بەرپرسىيارىيەتى بەخىوكردى مىندالەكانى دەداتە دەست دام و دەزگاو كەسانى تر مىندالەكانى بەرەلاي سەرجادەو كۆلەكان دەكات يان بەردەوام لىدان و توندوتىژى لەتەك مىندالەكانىدا بەكاردەھىنى ئەوا مافى حكومەتە كە بەيىي ياسا پارىزگارى ئەو جۇرە مىندالانە بگات و سزاي ئەو كەسانەش بدات (ئەگەر باوكىش بىت) كە بوونەتە ھۆي لادان و سەركىشى، ئەگىن ھەندىك دايك و باوكى نەزان و كەمتەرخەم سالانە دەيەھا بگرە سەدەھا مىندالى شەپانگىزو درۇزن و تاوانبارو نەخوش بۇ كۆمەل بەرھەم دەھىن و بەوھش زىيانى گەورە بەجەستەي كۆمەل و دام و دەزگاكانى دەكات ئەو ماوہ بلىم خۆزگە ئەسەدەي بىست و يەك مىندالانى كوردىش وەك مىندالانى زۆربەي گەلانى دونيا مافەكانى دەپارىزرا، خۆزگە.

ههست کردن به جوانی و چوئیه تی گه شه بیکردنی له قوناغی مندالی

ههست کردن به جوانی به شینگی گرتگی که سایه تی مروقه و پینداویستیه کی دهر و ونیشه و نه بوونی که م و کورتی و ده لاقه ده خاته که سایه تی مروقه وه، له به رنه و گرتگیه ی (ههست کردن به جوانی) زور پینویسته هه ر له مندا لیه وه له ناو خیزان و قوتا بخانه ژینگه و بارودوخی گونجاو بو گه شه کردنی بخوئینین. ههست کردن به جوانی وهک پینداویستیه ک رهگ و ریشه ی له قولایی میژوودایه و هه ر له کونه وه مروقه ههستی به گرتگی نه م پینداویستیه کردوه وینه و نیگاری ناو نه شکوه ته کان و هه لکولینی دارو به ردو دروست کردنی گوزده دیزو که رهسته کانی ناومان و پینداویستیه کانی رۆژانه گه واهی نه و راستیه دهمن که مروقه له دیز زمانه وه گرتگی به و پینداویستیه داوه و هه ولی تیرکردنی داوه.

خودای گه وره جوانه و جوانیشی خوش دهوئیت، کۆنه ندای دهماری ناوه ندی مروقیش (میشک) جهز به بینینی شتی جوان و بیستنی دهنگی خوش و پیک و پیک و بونی خوش و تام کردن شتی نایاب دهکات. به بینینی و بیستنی شتی ناریک و ناخوش بیزار ده بیتا نه مهش مانای نه وه یه که پینداویستی (ههست کردن و تام و چیژ و هرگرتن له جوانی) بنه مای دهر وونی و فسیولوزی خوی هه یه و ده توانین له پیکه ی په رومردو قیرکردنه وه گه شه ی پینکه یین.

دایک و باوک و ماموستا و کهسانی چواردهوری مندا ل، ده توانن له پیکه ی نه م خالانه ی خوارمه گه شه به پینداویستی (ههست کردن به جوانی) له لای مندا له کانیان بکه ن و تۆوی خوشه ویستی و ههست کردن به جوانی له ناخ و دل و دهر وونیاندا بچینن:-

۱- زور پینویسته هه ر له مندا لیه وه مندا ل له سه ر پیک خستنی ناومان و جوان دانانی که ل و په له کانی خوی و به ریزدانانی شته کانی ناومان و چواردهوری رابه ییندریت، بوئه وه ی له پیکه ی نه و چالاکیانه وه تۆوی (ههست کردن به جوانی له ناخیدا بچه سپیندریت).

۲- دەپىت ھەر ئە مەدالىيەۋە مەدال ئەسەر پاك و خاۋىنى و خوششتن و پرچ دەھىنان و
پىك خىستى و گونجاندىنى جل و بەرگەكانى و خوشكردنى بۇنى خۇي ھاندىرىت و
بەردەوامىش ئەسەر ئەو چالاكىانە پاداشت بىكرىت و ھاندىرىت

۳- زۇر گىرگە مەدال و ھەرزەكار ئەسەر كارى دەستكردو سەردانى مۇزەخانە و پىشانگا
ھۈنەرىيەكان و بىنىنى شانۇگەرى و گونگرتن لەمۇسىقاۋ دەنگى پالندە دەنگ خوشەكان
ھاندىرىت، چونكە ئەو چالاكىانە دەبنە ھۇي گەشە پىكردنى تۋانى تام و چىژ وەرگرتن
لەشتە جوانەكان.

۴- پىنۋىستە دايك و باوك و مامۇستاو كەسانى چۈرەدەورى مەدال بەردەوام گىرنگى
بەكارو چالاكى سەرنج ڤاكىش و ڤازندەۋەى ناومان و پىكخستنى قوتا بخانە و گەرەك و
فەرمانگەكان بىدن بۇنەۋەى بىن بە نمۇۋنەى جوان و سەرنج ڤاكىش بۇ مەدال و
ھەرزەكارەكانىيان و ئەمانىش لاسايىيان بىكەنەۋەو ۋەك گەۋرەكان گىرنگى بەجۋانى و
ڤازندەۋەو پىك خىستنى شتەكان بىدن

۵- ناپىت ناومان و قوتا بخانە و گەرەك و دام و دەرگاكانى تر پىس و ئارپىك بىن
بەلكو دەپىت گىرنگىيان پى بىدرىن و بەپاك و خاۋىنى و پىك و پىكى ڤابگىرىن. بۇنەۋەى
مەدال و ھەرزەكار تام و چىژو خوشى لەبىنىنىيان ۋەرپىگىر و لاسايىيان بىكەنەۋەو

۶- زۇر گىرگە مەدال ئەسەر كۆكردەۋەى پەپۋلە و گول و وىنە و شتى جوان و ڤەنگاو
ڤەنگ ڤابەيتىرىت و ئەلبۇمىيان بۇ دروست بىكات.

چە پەلی و ناریکی وەک خوویەکی خراپ

مندالان هەر لە مندالیەوه بەشیوەیەکی گشتی بێ سەرو بەرەن و پیس و چە پەل و ناریکن لە کارەکانیاندا، لە بەرئەوهی پاک و خاوینی و ڕێک و ڕێکی ڕەوشت خوویەکی وەرگیراوە مەژۆ ئەناو خیزان و کۆمەڵە کەیدا فیزی دەبیت و بۆماوەو خۆڕسک نییە، لە بەرئەوه هەموو مندالانی جیهان لە سەرەتای ژیا نیانەوه هیچ جۆرە ڕەفتارو خوویەکی ڕێک و ڕێک و دروستیان وەک ئێمە ی گەوره دەمانەوێت نییەو زۆر دەگمەنە ڕەچاوی ئەو پیوێرو سیستمە بکەن کە ئێمە ی گەوره دامان ناوەو دەمانەوێت هەموو لایەک پابەندی بێ لە بەرئەوه دەبینین زۆریە مندالەکانمان بەشیوەیەکی گشتی گرنگی بە جل و بەرگ و پاک و خاوینی و ڕێک خستنی کەل و پەلەکانی ناومان نادەن و بە پێچەوانەوه پیس و پۆخلن و زۆر ناریک و بێ سەرو بەرەن و هەموو کەل و پەلەکانیان ئەناو ماندا بلاو دەکەنەوه.

هۆکارەکان :-

بێگومان هیچ هەئس و کەوت و ڕەفتاریکی خراپ و نابەجێ بەبێ پائەندرو هۆکار نییە، بەئکو لەدوای هەموو ڕەفتارو خوویەکی نابەجێو ژمارەیهک ڤاکتەر و هۆکاری دەروونی و کۆمەلایەتی هەن لە گرنگترین ئەو هۆکارانەش کە دەبنە هۆی گەشه پیکردن و پتەوکردنی چە پەلی و ناریکی و بێ سەرو بەرەیی مندال ئەمانە ی لای خوارمەن :-

تۆریی و خەزکردن بە سەر بە خووی :-

زۆرجار چە پەلی و ناریکی لە ئەنجامی توورەبوون و ناپەزایی و یاخی بوونی مندال و هەرزەکارەوهی، واتە کاتیکی دایک و باوک و مامۆستا و کەسانی چواردەوری مندال و هەرزەکار بەزۆری دەست دەخەنە ناو کاروباری مندال و هەرزەکارەکانیان و بواری

سەر بە خۆیان بۆ ناره‌خستێن و بەزۆری جەخت دەکەنە سەر پاک و خاوینی و ڕێک و پێکی، نالەم کاتێکدا ژمارەیه‌ک له منداڵ و هەرزەکارەکانیان توورم دەبین و ئەو داواکاری و دەست خستنه‌ ناو کاروبارەکانیان ڕەت دەکەنەوه‌و بە پێچه‌وانە‌ی جەزوو نازم‌زووی گەورەکانیان ڕەفتار دەکەن، ئەویش وه‌ک خۆدەر‌خستن و سەلماندنی خودی خۆیان، ئەمەش دەمان گەیە‌نێتە ئەو بر‌وایه‌ی کە دەیانە‌وێت سەر بە‌خۆیی خۆیان هە‌بێت و نایانە‌وێت بێتە باشکۆی کەسانی تر، پێ‌ویستە ئێمە‌ی گە‌وره‌ش ڕیزی ئەو ویستە‌یان بگرین و ئە‌سەر سەر بە‌خۆیی و بر‌وا بە‌خۆ‌بوونیان هان‌یان بدەین و هە‌مووکات بە‌بێ هۆو پاساو دەست نە‌خەینە‌ ناو کاروباریانە‌وه‌، چونکە سە‌پاندنی ڕاوی‌چوون دە‌بێتە‌هۆی ئە‌وه‌ی کە منداڵان و هە‌رزە‌کاران بە‌دوای تۆ‌ئە‌سه‌ندنە‌وه‌و یا‌خی بووندا بگە‌ڕێن، یە‌کی‌کیش ئە‌و شین‌وازانە‌ پە‌نا بردنە‌ بۆ شکاندنێ پێ‌وه‌ره‌کان و پابە‌ندنە‌بوون بە‌داواکاری و ڕێ‌سای گە‌وره‌کان و ڕە‌ت کردنە‌وه‌ی پاک و خاوینی و ڕێک و پێکی، بە‌هە‌به‌ستی توورە‌کردن و بێ‌زار‌کردنی گە‌وره‌کان.

ڕە‌ت‌کردنە‌وه‌ی هە‌ست کردن بە‌ئێ‌ڕ‌س‌راویە‌تی:-

هە‌ندێک جار منداڵ ئە‌نە‌نجای نازداری و پشت گۆی خستنه‌وه‌ بە‌زۆری پشت بە‌دایک و باوک و کە‌سانی نزیکیان دە‌به‌ستن و فیزی سەر بە‌خۆیی و پشت بە‌ستن بە‌خۆیان نابن، ئە‌به‌رنە‌وه‌ی بە‌رده‌وام بۆ پاک و خاوینی دە‌م و چاو و جل و بە‌رگ و ڕێک خستنی کە‌ل و پە‌له‌کانی ناو‌مال و قوتاب‌خانه‌ پشت بە‌ دایک و باوک دە‌به‌ستن و خۆیان بە‌وه‌کارە هە‌ڵ‌ناستن، ئە‌به‌رنە‌وه‌ بە‌رده‌وام دە‌بینن کە‌ل و پە‌ل و جل و بە‌رگە‌کانیان ئە‌ناو مال و ژوورە‌کاندا بلاو کراونە‌ته‌وه‌و هیچ ڕێک و پێکی‌ه‌ک ئە‌ناو ژوورە‌کانیاندا نییه‌و گ‌رن‌گیه‌کی ئە‌وتۆش بە‌خۆ‌رازان‌دنه‌وه‌و پاک و خاوینی خۆیان نادە‌ن و بە‌ پێچه‌وانە‌ش‌وه‌ تام و چێ‌ژو خوشی ئە‌ن‌ا‌ڕێکی و پیس و چە‌پە‌لی و بێ سەر‌به‌ره‌یی و مرده‌گ‌رن.

کدهمی یان نهیوونی شارمزیی و زانیاری دهریارهی رینک و پیکی و پاک و خاوینی:-

زورجار منداڤ بویه نارینک و پیس و چه پهله، له بهرنهوهی هیج کات له نډو خیزان و قوتا بهانه فیتری رهقتاری رینک و پیکی نه کراومو سوودو قازا نجه کانی پاک و خاوینی یو روون نه کراوتهوه، به پیچه وانه شهوه هه ندینک جار له ناو خیزان و ژینگه یه کدا په رووردهو گه وره بووه، که هه مووی بی سدره و به رهو نارینکیه و نهو جینگایه تیایدا په روورده بووه به هیج شینویه ک گرنگی به پاک و خاوینی و رینک و پیکی نادات و نهو رهقتارانهی وهک به هایه کی گرنگ له دل و دهروونی منداڤه کاندانه چاندووه. سهرمپای نهومش دایک و باوک و ماموستاو کهسانی چوارده وریان نهوونه و پیشه وای سهرکه و ترو نین و زور به یان گرنگیه کی نهو توبه پاک و خاوینی و رینک و پیکی نادهن، له بهرنهوه منداڤه کانیشیان وهک پیویست نهو به هاو رهقتاری پاک و خاوینی و رینک و پیکیه له ناخ و دل و دهروونیاندا گه شه ناگه ن له ژبانی روزه نه یاندا هیج گرنگیه کی نهو تویان پینادهن که واته کاتینک منداڤ له لایهن کهسانی نزیکیه وه له سهر پاک و خاوینی و رینک خستنی کهل و په له کانی ناومال و کارو چالاکیه کانی خوی هان و پاداشت ناکریت، نهوا پائنه رو چه زوو نارمزووی فیتره وونی نهو رهقتارانهی له لا دروست نابیت. سهرمپای نهومش هه ندینک منداڤ کهم و کورتی له لایهنی زیره کی و زانین و چاوتییرین و ووردیوونه ووه به راوورد کردن و سهرنج دانیاندا هه یه و له نه نجامی نهو کهم و کورتیانده وه فیتری نهو رهقتاره نابن و له مانو سوودو قازا نجه کانیان ناگه ن.

له بهرنهوه زور گرنگه سوودو قازا نجه کانی رینک خستن و پاک و خاوینی بۇ منداڤ روون بکریته ووه نهوهی تیینگه یه ندریت که نه گهر کهل و په له کانی ناومال و کارو چالاکیه کانی رینک و پیکی نه بن نهوا زور به زه حمت نهو شتهی که ده پندهوی بویان دمدوزریته ووه سهرمپای نهومش ده بیت کاتی زور له ژبانیان بۇ دوزینه ووه دوویاره رینک خستنه ووهی نهو کهل و په ل و کارو چالاکیه نارینکانه به فیرو بدنه، ههروها ده بیت دایک و باوک و کهسانی چوارده وری نهوونهی پاک و خاوینی و رینک و پیکی بن.

چونیتی خوباراستن ۱-

پنیوسته لهریگهی نهم خالانهای خوارموه مندانال و هدرزمکارمکانمان له پیس و
چدپانی و تارپکی و بی سهره بهریمی پپاریزین، بونهومی نهو دهمتاره وک پنیوست
له لایان گمشه بکات-

راهینانی بهردموام ۲-

پنیوسته هدر له مندانالیهوه مندانالکافمان له سهر پاک و خاوینی و ینک خستنی کهل
و په لکان و گونجاتندی کارو چالاکیهکان رابهینن. واته مندانال له دواي تهمهنی دوو
سالیهوه نامادهباشی نهومی هیه که فیری هتدیک له پرائسیپه سادمو ساکارمکانی پاک
و خاوینی و ینک خستن بکریت واته دمتوانین مندانالکافمان فیری نهوه بکدین که همرچ
کاتیک له یاریکردن بونهوه. نهوا دبیت یاریهکانیان کوکهنهوهوه بهرینک و ینکی
له جیگاکانی خویان دایان بتین، هدروما کاتیک له قوتا بخانه گه رانهوه نهوا دبیت جل و
بهردگکان و کتیب و پدراومکانی قوتا بخانه یان له شوینی تاییهتی خویان دابنین،
ههروما پینش نان خواردن و دواي چوونه سهرناوو پینشاو دست و دم و چاویان به ناور
سایورن بشون.

کهواته دبیت هدر له مندانالیهوه نهو دهمتاری ینک خستن و پاک و خاوینی لهریگهی
کارو چالاکي جزراو جوموه، نمدل و دموونیاندا بچه سپیندرنفت. له لایه کی ترموه دایک و
باوک دمتوانن مندانالکافمان له سهر شوشنی قاپ و قاپاغ و جل و بهرگ و وشک کردنهوهوه
هه لختن و دانانیان له شوینی تاییهتی خویان و گسک لیدان و پاک و خاوینی کهل و
په لکانی ناومان و ینک خستنی ژورو کهل و په نه تاییه تیه کانی خویان رابهینن و
بهردموام پاداشت و هاتیشیان بدمن. ههروما ژور پنیوسته مندانال فیر بکریت، بونهومی
چیلوازی له نیوان جل و بهرگی یاریکردن و جل و بهرگی گه ران و قوتا بخانه بکات، واته

كارىكى ئاسايىھە كە ئە كاتى يارىگىرن و ھەلبەزۇ دابەزۇ خوشاندىن و ۋىتە كىردن و ۋەرزىش،
 جەل و بەرگى يارىگىردى پىس و پەلە پەلە بىكات، بەلام دەپىت زۇر ئاگادارى رىك خستى و
 پاك و خاۋىنى جەل و بەرگى دەرەۋو گەران و قوتابخانەى بىپىت، بۇنەۋەى مامۇستاۋ ھاۋرى
 و كەسانى تىر بە چاۋى رىزۇ خوشەۋىستى سەيرى بىكەن و بە پىس و چە پەلى ئەقەلەم
 تەدىن سەرمەى نەۋەش لەسەر قىزۇپىرچ داهىنان و داخستى دوۋگەى كىراس و پانتۇل و
 بەستى پىشتىن و رىك خستى جەكەنى بەرى دابەپىندىت، بۇنەۋەى توۋشى گىروگىرتى
 كۆمەلەتەى نەپىت.

دەپىت مىندان قىزى بىگىت كە گىرتى بەكەسانى تىرىدات :-

زۇر گىرتە بەردەۋام بەئاكام گەياندى بىقتارى رىك و پىكى و پاراستى پاك و
 خاۋىنى بەرازىگىردن و دىخۇشكىردى كەسانى تىرەۋ پەيۋەست بىگىت. ۋاتە دەپىت مىندان و
 ھەرزەكار بىگەنە نەۋ بىروايدى كە پاك و خاۋىنى و رىك خستى كەل و پەلەكەنى خۇى و
 ئاۋمان دەپنە مايدى دىخۇشى و كامەرانى دايك و باوك و مامۇستاۋ كەسانى تىرى
 چواردەۋرى، بەلام پىس و پۇخلى و ئاپىكى و بى سەرمە بەرەپى دەپنە مايدى بىزىرى و دل
 رەنجەندىيان. ھەرچ كاتىك مىندان نەۋ ھەست و سۇزۇ بىروايدى ئەلا دروست بوۋ نەۋ كاتە
 ھەر ئە مىندانىدەۋ گىرتى بە پاك و خاۋىنى خۇى دىدات و كەل و پەل و چالاكى و كارەكەنى
 خۇى رىك و پىك دىمكات، بۇنەۋەى دلى دايك و باوك و كەسانى چواردەۋرى رازى بىكات.
 بىگومان تەنھا دروست بوۋنى نەۋ ھەست و سۇزۇ بىروايدەۋ زامنى سەركەۋىتى نەۋ كارانە
 نىن، بەلكو دەپىت ئەگەل نەۋەشدا پەيۋەندى ئىۋان مىندان و ھەرزەكارو دايك و باوك و
 گەۋرەكەنىيان خوش بىت و لەسەر بىنەمايدىكى پتەۋ بونىاد فراپىت و مىندان ھەست بەسۇزۇ
 خوشەۋىستى و رىزىگىرتىيان بىكات، نەۋ كاتە مىندان پەتا بۇ پاك و خاۋىنى و رىك و پىكى
 دىدات، بۇنەۋەى نەۋ رىزىگىرتىن و سۇزۇ خوشەۋىستىدەيان لەدەست نەچىت ئەلاپەكى
 تىرىشەۋە دەپىت دايك و باوك نەۋەندى باش بىن و كاتىكى دىيارىگىراۋ بۇ يارىگىردن و

ئامۇزغارى و كاركرىن لەگەل مەندالەكانيان تەرخان بىكەن و مەندالەكان نەو ھەستەيان لەلا
دروست بېيت كە باوك و دايكيان گرتكيان پىندەمەن و گوى لەراو بۇچوونەكانيان دىگەن،
بىگومان لەم كاتانەدا بەناسانى مەندالەكان گونىرايەلى دايك و باوك و گەورەكانيان دەين و
گرتكى بە پاك و خاوينى دەمەن.

چارەسەركردن:

كاتىك مەندال لەقۇناغى خۇپاراستن دەردەچىت و تەوشى پەتاو دەردى پىس و
چە پەلى و ئارىكى و بى سەرەو بەرمىي دەبىت، نەوا دەبىت ھەولى چارەسەركردنى بىرىت و
لەو گرتە زىگار بىرىت. نەم خالانەى خوارمەو زۇر گرتەن بۇ چارەسەركردنى نەو گرتەو
گەرانەو مەندال بۇ دۇغى ناسايى:-

ھاندان و پاداشت كردن:

پىنويستە بەردەوام مەندالانى پىس و چە پەل و ئارىك لەسەركارى پاك و خاوين و پىك
و پىك پاداشت بىرىن. واتە دەبىت نەو جۈرە مەندالانە ھاندىرىن و قىرى پاك و پىك و
پىكى بىرىن، نىتجا ھەرچ كاتىك مەندالەكان كاريكى باشيان كىردو داواكارىيەكانى دايك و
باوك و مامۇستاكانيان جىنەجىكرد. نەوا دەبىت پاداشت بىرىن، نىتەر پاداشت چەندەھا
جۈرى ھەيە لەوانە (سوپاس، ئافەرىن، دەست خۇش، ھاج كردن، لەبەلەش گرتەن،
پارە پىندان، كرىنى دىارى، زىادكردنى خەرجى بۇزانەى، چوونە دەرمەمەو گەبان،
سوارىيوتى پاسكىل، يارىكردن .. ھتە). پىنويستە دايك و باوك و مامۇستا يزانق مەندال
ھەزبە چ جۈرە پاداشتىك دىكات، چۈنكە ھەندىك مەندال ھەزبە يارىكردن و دىارى دىكەن
بەلام ھەندىكى تەر ھەزبە پارە دىكەن، كەواتە زانىنى ھەزوو ئارمەزووى مەندال زۇر
پىنويستەن و گرتە بۇ دىارىكردنى جۈرى دىارى و پاداشتەكان.

دیاریکردنی خراپه‌کائی پیس و چه په‌لی و تاریکی و باشیه‌کائی پاک و خاوینی و

دینک وینکی ۱-

دمبیت دایک و باوک و ماموستا خراپی و زیانه‌کائی پیس و چه په‌لی بو مندال بوون بکه‌نومو له‌هه‌مان کاتیشدا جوړی ره‌تارو کات و شوننی کاره‌کان بو‌مندال بوون بکریته‌رو داوای لی بکریته که جینه‌جینیان بکات، واته دهمبیت هه‌نگاو به‌هه‌نگاو نه‌و مندالانه فیر بکه‌ین که چون ژوورمکانی خوینان دینک ده‌خن و له‌چ کات و شوننیکی یاری و کهل و په‌نه‌کائی خوئی دادمبیت و به‌چ شینومیه‌ک دیزیان دمکات دهمبیت دواي جینه‌جینکردنی هه‌رچ هه‌نگاو د پاداشت بکریته. هه‌رومها هه‌ندیک جار پینویست دمکات که نیمه له‌به‌رچاوی مندال و هه‌رزمارمکانمان کارمکان به‌دینک و پینکی بکه‌ین و کهل و په‌نه‌کان له‌جیگاو شوننی تاییه‌تی خوینان دایان بنین، نینجا دواي نه‌وه داوا له‌مندال و هه‌رزمارمکان بکه‌یز که لاسایی نیمه بکه‌نومو چیمان کردووه، نه‌وانیش وا بکه‌ن.

نووسیتی نه‌رک و هه‌رمانه‌کان و پاداشت‌ه‌کان له‌سه‌ر خشته‌یه‌ک ۲-

هه‌ندیک جار پینویست به‌نه‌وه دمکات که نیمه‌ی گه‌وره له‌سه‌ر ته‌خته‌ره‌ش و کارتوونیک داواکاریه‌کائی خومان بنووسین له‌واته (دهمبیت پینش نان خواردن دوست و دهم و چاوی خوئی بشویت، یان دهمبیت دواي هاتنه‌وه له‌هوتابخانه‌جل و به‌رگ و کهل و په‌نه‌کانت له‌شوننی تاییه‌تی خوینان دابنیت، یان دهمبیت هه‌موو پوژیک کاترمیر چواری دواي نیومبو ژوورمکانی خوئی خاوین بکه‌یتمه‌وه، یان دهمبیت هه‌موو سی پوژ جارینک له‌زستان و پوژ نابوریک له‌هاوین خوئی بشویت .. هتد). نینجا هه‌رچ کاتیک نه‌و کارانه‌ی به‌شینویه‌کی دینک و پینک به‌نه‌نجام که‌یاند نه‌وا دهمبیت پاداشت بکریته تا دواي چه‌ند جار دووبارمکردنه‌وه دهمبیت به‌به‌شینک له‌که‌سایه‌تی و وه‌ک خوویه‌کی نیندیت و نیتر پینویستی به‌پاداشت کردن نابیت

کهواته نه گهر بمانه ویت مندا له کانمان پاک و خاوتن وړیک و پیک بن، نهوا دهییت
پیش هه موه کهس نیمه خومان پاک و خاوتن وړیک و پیک بین، سه رهبرای نه ووش ریزی
مندا له کانمان بگرین و له سوزو خوشه ویستی پیویست بییه شیان نه کهین و له سه ره پاک و
خاوتن و پیک خستنی کهل و په له کانی خویان و ناومان هانیان بدمین و شینوازی گونجاو
بو فیروونیان به کار بهیتین و نابیت له کهل نه و مندا لانه کی که پیم و چه په ل و نابیتن
تووندو تیز بین، چونکه لیدان و تووندو تیزی نه و جوره دمقتارو خووه خراپانه به هیتر
دکهن، به لکو دهییت به پیچه واته وه نه که لیان به به زمینی و خوراگرین و هه ولی چانندی
توی پاک و خاوتن و پیک و پیک له دل و دموونیاندا بدمین، بونه ووی نه و دمقتاره
خراپه رزگارین بکهین (شیقرو میلمان، ۲۰۰۱، ص ۵۷ - ۶۷).

کات و به فیرو دانی

کات به شیکی گرتکی ژیا نمانهو و مک هه موو دیار د مکانی تر کاریگه ری خوی له سهر چاره نووس و برنجکه ی ژیا نمان هه یه و پشت گوی خستن و به فیرو دانی زیانیکی گه وره به که سایه تیمان ده گه یه نیت. و مک چون بری خوین له ناو له شمان و بری ناوو نوکسجین له ناو گه ردووندا دیاریکراوه. به هه مان شینوش بری کات و ماومکه ی دیاریکراوه سنوورداره له به رنه روی هه موو بووتهو و مرکان و دیارده سروشتیه کان ته مه نیکي دیاریکراویان هه یه. واته ماومیه کی دیاریکراوه د مژین. نینجا نه گهر نه و کات و ماوه دیاریکراوه بو کارو چالاکي سوو د به خش تهرخان نه کرا. نهوا نه و کاته به فیرو د مروت و و مک پنیوست سوودی لی و مرنا گیریت. لای هه موومان ناشکرایه که ته مه نی مروقه دیاریکراوه هه رکه سه و ماومیه کی دیاریکراوه (که م یان زور) د مژکی و دوا ی نه وه مالناوایی له م ژیا نه ده کات، به لام نه روی جینگه داخه ژوری ی زورمان سوودمان له و کات و ته مه نه مان وهر نه گرتوو و زور جاریش به فیرو مان داوه به کارو چالاکي بی سوودو بگره زیان به خشیش به سه رمان بردووه.

پیزگرتن یان پیزنه گرتنی کات خاصیه ت و د مقتاریکه مروقه هه ر له مندالیه وه له ناو خیزان و کومه نه که ی هیری ده بیت و بوماوه تییه و له گه ل مندال له دایک نابیت، که واته نه گه به مانه ویت نه و خه سله ت و د مقتاره له ناو دل و د مروونی منداله کانمان بچه سپینن نهوا ده بیت له ناو خیزان و کومه ل و دام و د مژگاگانی تری بواری ژینگه ی گونجاو بو گه شه نه نی بختیقینن و منداله کانمان به گرتکی کات و پیزگرتنی ناشنا بکه یین

به شینویه کی گشتی مندالان له سه رمقای ژیا نه وه هیچ گرتکیه کی نه وتو به کات نادان و ترغیشی نازانن، نه ک له به رنه روی کات بی ترخه. به نکو له به رنه روی له ماناو چه مکی مفهوم ای کات نه گه یشتون، واته مندال له قوناعی پینج سالی به که م و پینش چوونه قوتا بخانه ی و مک نیمه ی گه وره له ماناو گرتکی کات ناگات، راسته مندالی پینج سالان، مانگ و سال د مزانیت و توانای یادکردنه روی جه رنی له دایک بوون و پوزو مانگ و ساله که ی

ھەيە، بەلام ھىشتا لەمەھىيەت و مانای باستەقینەى کات تىناگات و زۆرجار بەھىرۋى
دەتات

بەلام وەك دەرنە نجامى تونىژىنە وەكان نامازەى بۆ دەگەن، مەندال لەتەمەنى دە (۱۰)
سالىدا تارادەھىيەكى باش لەمانای کات تىنەگات و پىش بىنى نەھەى لىنەگىت كە زۆرجار
رېزى کات بگىت و پابەندى بىت (شىفر و مىلمان، ۲۰۰۱، ص ۱۷۰) لەبەرلەو زۆرگىگە
دايەك و باوك و مامۇستا نەو باستىە بزانن و ئاگادارى مەندالەكانيان بىن و ھەر لەتەمەنى
ھەشت نۆ سالىدەو رېنەمايان بگەن و لەسەر رېزگىرتنى كات و بەھىرۋ نەدانيان ھانىيان
بەن، نەگەر ھەندىك جارىش پابەندى كات نەبوون دەبىت كارىكى ناسايى بىت و نابىت
نازارو سزايان بەن، بەلكو بە پىچەوانەو دەبىت لەگەنەيان خۇراگرو بە نارام بىن و گىرگى
و بەنرخى كاتيان بۆ بوون بگەينەو نەھەيان تىيگەيەنن كە رېزگىرتنى كات و بەھىرۋ
نەدەنى زامنى سەرگەوتتن و دەپنەھەى بەختەومىريان لەژيان.

ئىنجا لىرەدا پرسىيارىك خۇى قووت دەكاتەو، نەویش نەھەى بۆچى ژمارەھەكى
زۆر لە مەندال و ھەرزەكار و گەورەكانمان رېزى كات ناگىن و نەو تەمەنە كەم و بەنرخەى
خۇيان بەھىرۋ دەمەن؟ بۆ وەلامى ئەم پرسىيارە دەبىت نامازە بۆ ئەم ھۆكارانەى خوارەو
بگەن كە ھاكتەرى سەرمەكىن و پال بەمروڤەو دەنن كە رېزى كات نەگىن و بەھىرۋى
بەن؟

مەملەتتىي دەروونى ۱-

ھەندىك جار مەملەتتىي دەروونى و بگرمو بەردەى نىوان دايەك و باوك و مەندال و
ھەرزەكارەكانيان ھاكتەرى سەرمەكى رېزەگىرتنى كاتن. گوتەيەك ھەيدە دەنن (چەندە
قشارو پالان و پالەپەستوى دايەك و باوك و مامۇستا لەسەر مەندال و ھەرزەكار زۆرىت
نەھەى كەشەنەو خۇدزىنەھەى مەندال و ھەرزەكار زىاتر دەبىت)، واتە كاتىك مەندال و
ھەرزەكار نەو ھەستەيان لەلا دروست دەبىت كەوا خەرىكە سەرىەخۇيى خۇيان لەدەست

دەمدن و فشاری زۆریان لەسەر، ئەوا پەنا بۆ زۆر شینواز دەبەن، یەکیەک لەو شینوازانە قوستانە وە بەکارهێنانی کاتە وەک چەک و نامرازیک بۆ خۆسەپاندن و بیزارکردنی دایک و باوکیان و تۆڵەسەندنەوه ئێیان و یاخی بوون، چۆنکە دەرانیات باوک و دایکیان بە پشت گۆی خست و دواخستنی کارمکانیان و بەفیڕودانی کات بیزار و دلتەنگ دەبن.

دوورکەوتنەوو راکردن لەشتی ناخۆش:-

واتە کاتیک کارو چالاکییەک دەبێتە هۆی بیزارکردن و دروستکردنی خەم و خەفەت، ئەوا منداڵ و هەرزەکار هەولەمدەن لەدستیان رابگەن و خوو بەدەنە قەمبەلی و خۆدزییەوو دواخستنی کارمکو بەجینەگەیانانی و بەفیڕودانی کات بۆ نموونە کاتیک منداڵ و هەرزەکار لەقوتابخانە بیزار دەبن و خەز بە جینەجی کردنی نەزکەکانی ناکەن، ئەوا بەیانیان خۆیان دمکەن بە تووستوو لە هەمان کاتیشدا دەیدەنە قەمبەلی و جینەجی نەکردنی نەزکەکانی قوتابخانە و دواخستنیان و بەفیڕودانی کاتی خۆیان بە چالاکی بیتوو، هەروەها کاتیک بیزار و دلتەنگ دەبن، هەست بە نەڕۆشتنی کات و قورسی دمکەن و کات بەدورخەنی خۆیان دەرانی. جاری وا هەیە ئەو کارو چالاکیە قورس و ناخۆشە، لەبەرئەوە خۆیان دوا دەخەن و بەشتی لاومکیەوه خۆیان خەریک دمکەن بۆئەوێ پوویە پووی ئەو کارو چالاکیە نەبەهەوو لەدستی رابگەن.

بە ئەرخی کات:-

ئەوێ جیگەێ داخە تاوێکو ئێستا کات لەلای ئێمە وێکو پێویست گرنگی خۆی پێنەدراوە بە پێچەوانەشەوه هەندیک جار بەچاوی سووکیش سەیری کراوه، بۆ نموونە زۆر کەم ئێمەێ گموره لەکاتی سەردان و هات و چوو راپەراندنی کارمکانمان پابەندی کات بووین و بەردەوام پێشینی کات دمکەین و لەکات و شویتی خۆیدا کارمکانمان بە نە نجام ناکەین و سەردانی کەس و کارو دوست و برادرمکانمان و کاروچالاکیەکانمان جینەجی

ناگهین نهوش زیاتر بونهوه دمگه‌رینهوه که تا نیستا کات له‌لای نیمه نه‌بووه به‌کیشهوه که‌لتورو کومه‌لکه‌که‌مان گرتگی خوی پینادات، له‌به‌رنهوه کارنگی ناساییه که منداي و هه‌رمکارو گه‌ورمکانمان ریزی کات نه‌گرن و مامویه‌کی زوری ته‌مه‌نی خویان به‌قسه‌کردنی به‌رپینی و هات و چوی بینه‌وودو کاروچالاکی لایه‌لا به‌سه‌ر ده‌بن. نینجا نه‌گه‌ر به‌ماته‌وینت ریزی کات بگرین و نرخی خوی به‌مه‌ینی، له‌وا ده‌بیت مندا‌له‌که‌مانمان له‌سه‌ر پوتینی کارو چالاکییه‌کانی بوژانه (نان خواردن، جل و به‌رگ له‌به‌رکردن، جینه‌جینکردنی نه‌رک و چالاکیه‌کانی هوتا‌بخانه، کارکردن، پاک و خاوینی، یاریکردن، ... هتا) رابه‌پینین و کاتی دیاریکراویان بو‌ته‌رخان بکه‌ین.

پیشینه هه‌له‌کانی دایک و باوک:

زۆریه‌ی دایک و باوک زانیاری ته‌واویان ده‌ریاری چه‌مکی کات نییه‌و وا ده‌زانن ده‌بیت مندا‌ل هه‌ر له‌ته‌مه‌نی چوار پینج سالانه‌وه ریزی کات بگرین و کاروچالاکییه‌کان له‌کاتی خویا جینه‌جین بکات، له‌به‌رنهوه فشارو پاله‌په‌ستو ده‌خه‌نه سه‌ریان، مندا‌له‌که‌مانیش له‌به‌رنه‌و‌ی هیشتا به‌ته‌واوی گه‌شه‌یان نه‌کردوو له‌مانای کات تیناگه‌ن و گرتگی نلزانن، بویه‌ ده‌که‌ونه مملاتی و کیشه‌و دروست کردنی ناخو‌شی. له‌به‌رنه‌وه پینو‌سته دایک و باوک خوراگرین و په‌له له مندا‌له‌که‌انیان نه‌که‌ن، به‌لکو رینه‌مانی پینو‌ستیان بکه‌ن تا به‌ته‌واوی له‌وا‌ی ته‌مه‌نی (۱۰) ده‌سالیه‌وه له‌مانای کات ده‌که‌ن.

جیاوازی تاکایه‌تی نێوان مندا‌لان:

ده‌بیت نیه‌می گه‌وره له‌و راستیه‌ی بزانین که هه‌موو مندا‌له‌که‌انمان وه‌ک یه‌ک نین و هه‌ننیک مندا‌ل زۆر ده‌جوو‌لین و به‌خیرایی کارمکانیان به‌نه‌نجام ده‌که‌یه‌تن به‌لام هه‌ننیک تر هه‌ر به‌سه‌روشتی خویان که‌م جوو‌له‌و سستن و کارمکان زۆر به‌خوا‌ی جینه‌جین ده‌که‌ن نه‌وه‌ی زیاتریش کیشه‌که نا‌ئۆز ده‌کات نه‌وه‌یه که دایک و باوک و مامۆستا له‌جو‌ری

چالاک و زۇر جۈۋە بن، بەلام مىندال و قوتايىپەكان لە جۈرى سىست و لەسەرخۇ بن، كەۋاتە دەپىت لەو حالەتەندە دايەك و باۋك و مامۇستا خۇراگرو بەنارام بن و زۇر لە مىندالەكان نەكەن بۇنەۋەمى ۋە لامدانەۋەمى خراپىيان نەپىت.

نەۋەۋە پىشەۋەي خراپە-

كۆردەۋارى خۇمان دەپىت (كەۋرە ئاۋ دەپىزى ۋە بېچۈك پىنى ئىندەخشىنىت) ۋاتە كەۋرەۋە نەۋەۋەكان، كە دايەك و باۋك و مامۇستاۋ خوشك و براى كەۋرەن، دەپىت پىشە ھەمۇۋە كەس پاپەندى كات بن و دىزى بىگرن و بەفېرۋى نەدەن، بۇنەۋەمى بىن بە نەۋەۋە پىشەۋەي سەركەۋتۈۋ بۇ بېچۈكەكانىيان، بەلام نەۋەۋەمى جىگەي داخە زۇرەدى كەۋرەكان پاپەندى كات نابن و كاروچالەكەكانىيان لەكەت خۇدا جىبەجى ناكەن و دىزى كات ناگرن و زۇرچار بەكاروچالەكى بى سودمۇۋە بەفېرۋىيان دەدەن، لەبەرنەۋە مىندالەكانىيان ۋەك پىۋىست دىزى كات ناگرن و ۋەك كەۋرەكانىيان بەفېرۋى دەدەن.

خۇپاراستن و چارەسەر-

بىگومان خۇپاراستن زۇر زۇر باشقە لە چارەسەر كەردن، ۋاتە ئىنەدى كەۋرە (دايەك و باۋك و مامۇستاۋ كەسانى تىرى چۈرەۋە مىندال) دەپىت بە ھەمۇۋە شىۋەيەك لە ھۇكارو ھاكتەرەنە دۈۋرىكەۋىنەۋە كەۋا لە مىندال دەكەن كات بەفېرۋە بىلەن و دىزى نەگرن، بەلكو بە پىچەۋەندەۋە دەپىت ئىنگەۋ بارۋەۋەي گونجاۋ بۇ كەشەسەندى بىرەخسىندىت.

ئىلچا بۇ پەرەپىندەلى دىزىگەتلى كات و بەفېرۋەندەلى دەپىت رەچاۋى ئەم خالانەي خۈارمۇۋە بىگەين-

۱- مىندالەكەت قىزىكە كە چۈن سوود لە كات وىرگىرىت و غۇشت نەووندىيەكى

باشبە ۱-

مىندال چۈن لەناو خىزاق و كۆمەن قىزى بىكەيت، ئاوا بەدو شىنومىيە لەكات تىنەمگات و بەكارى دەينىن، واتە نەگەر نىمەى گەورە بەشىنومىيەكى باش سوودمان لەكات وىرگىرت و كاروبارمەكانى خۇمان پى رىك خستىن، ئاواش مىندال سوود لەكات وىرەگىرىت و كاروچالاكىيەكانى غۇي پى رىك دەخات. زۆر گىرگە مىندال ھەر لەتەمەنىكى بچووكەوۈ قىزى بۇتىنى كاروچالاكى بىگىرىت، واتە نەوۈ بىزانىت كەكاتى دىارىكراو بۇياريكردن ھەيە دەينىت بە ھەمان شىنومىيە بەپىي خستەيەك كاتەكانى غۇي بەسەر چالاكىيەكانى تىردا دابەش بىكات لەوانە (خوتىن و نووسىن، سەيركردنى تەلەفزيۇن، گەران و چوونە دەرەوۈ ... ھتد).

لەلەيەكى تىرىشەوۈ دەينىت نىمەى گەورە بەپىراكتىك و لەبەرچاۋى مىندال و قوتابىيەكانەمان رىزى كات بىگىرىن و بەفېرۇيان نەدەين. لەھەمان كاتىشدا زۆر رستەو دەستەواژە ھەيە نايىت لەبەرچاۋى مىندالەكانەمان بەكارىان بەينىن، لەبەرلەۋەى بۇنى تەبەلى و كات بەفېرۇ دانىيان لىندىت، لەوانە (نەمىزۇ ناتوانم بەديانى جىيەجىنى دىكەم، پەلە مەكە خۇ لەدەستت راناكات، لىنى گەرى بۇ كاتىكى تر. ... ھتد) بەپىنچەۋانەۋە دەينىت خۇمان و مىندالەكانەمان لەسەر نەوۈ رابەينىن كەكارى نەمىزۇ نەخەينە سەيدىنى و نەو چالاكىيەكانەكى پىنويست و گىرگىن دەينىت لەكاتى غۇيدا جىيەجى بىگىرىت و نەھىلن نەو كاتە بەنرغەى ھەمانە بەبى سوود بىروات. پىنويستە مىندال قىزى رىك خستىن و بەش بەشكردنى كارو چالاكىيەكان بىگىرىت. واتە دەينىت نەو كاروچالاكىيەكانەكى كە زۆر گىرگىن بەكە مەار جىيەجى بىگىرىت دواى نەوۈ كارە گىرگەكان ھەرۈمە نەو كارانەى كە زۆرۇ نالۇن دەينىت بەش بەش بىگىرىن و ھەرچارەى يەكىكىيان جىيەجى بىگىرىت.

بیگومان نهو بهش بهش کردنه وا له مندان دهکات که له نیش و چالاکى قورس بیزار نه بیت و له دستیان رانهکات زور گرنگه مندان له نه تجماس به فیروانی کاتهوه به سزای سروشتی خوی بگات و باجدهکای بدات بۆنهوهی پهندی لی و مرگرتیت و جارنکی تر دووبارهی نهکاتهوه. یو نمونه نهگهر له قوتابخانه دواکهوت نهوه نه هیلدریت بچینه ژوورمه یان نهگهر نهک و ههرومانهکانی قوتابخانهی جینهجی نهکرد نهوا نهوی نهدریت یان لهکاتی خۆیدا ناماده نهبوو له یاری و چالاکیه که بینهش بکرتیت به پینچهوانه شهوه نهگهر لهکاتی خۆیدا و نامادهبوو وه کاروچالاکیهکانی جینهجی کرد نهوا پاداشت بکرتیت و ریزی بکرتیت بۆنهوهی له سهری بهردهوام بیت و له داها تودا دووباره یان بکاتهوه.

۲- په یوست کردنی ریزگرتنی کات به خوشه ویستی و ریزگرتنی کهسانی ترموه-

زور گرنگه ههر له مندانیهوه ریزگرتنی کات به خوشه ویستی و ریزگرتنی کهسانی ترموه په یوست بکرتیت، واته مندان نهوهست و سۆزی له لا دروست ببیت که نهگهر ریزی کات نهگرتیت نهوا کهسانی چواردهور ریزی ناگرن و خوشیان ناویت و دوور نیه لییان بره نه بیت، به لام نهگهر لهکاتی خۆیدا کاروچالاکیهکانمان به ناکام گهیاند، نهوا کهسانی چواردهورمان نیمه یان خوش دهویت و ریزمان دمرگن.

۲- ریهینانی مندان له سهه به ناگاهاتن و جینهجی کردنی کاروچالاکیهکان-

دهبیت ههولیدریت له ریکه ی زهنگ و کاترمیری بانگ کردنهوه لهکاتی خۆیدا به یانیان مندانان به ناگا بهینن، واته نهگهر مندانیکمان ههبوو ته مبهن بوو یان دزهنگ له خهوه ههله مستا، نهوا دهبیت له ریکه ی کاترمیری به زهنگ لهکاتی خۆیدا به ناگا بهیندریت بۆنهوهی له خهوه ههلبستیت یان کارمهکی جینهجی بکات، ئینجا دوا چهند جارنکه پنیوستی به زهنگ و بانگ کردن نابیت و خوی لهکاتی خۆیدا به کسه به ناگاهانیت یان کارمهکی جی به جی دهکات. ههروهها دهبیت ههولی که مکردنهوهی ماوهی کارکردنی

مندالنه‌کان بکړیت، یو نمونه مندالی وا هدیہ کاتیکی زور به خورازاندنوه و جل و بهرگا
له‌بهرکردن و نان خواردن به‌سهردهبات نینجا ده‌بیت چارسه‌ری نهو جوړه مندالانه بکړیت و
ښیری نهو بکړیت که ماوه‌یه‌کی که‌متر بؤ نهو کارانه تهرخان بکات، نه‌گهر جاران (۲۵)
خوله‌ک خدریکی خورازاندنوهو بووه ده‌بیت ښیر بکړیت بونه‌وی بیکات به (۲۰) خوله‌ک
دوای ماوه‌یه‌کی تر بیکاته (۱۵) خوله‌ک، به‌همان شپوه بؤ کاروچالاکیه‌کانی تر. نینجا
ده‌بیت له‌سهر که‌مکردنوهی کاتی پاپه‌راندنی کاروچالاکیه‌کان پاداشت بکړیت بونه‌وی
به‌ردوام دوو‌باره‌یان بکاته‌وو دوای چهنه جارنک بېن به‌به‌شینک له‌رموشت و که‌سایه‌تی.

۴- خوشکردن و ناسانکردنی کاروچالاکیه‌کان ۱-

زور پنیوسته کاروچالاکیه‌کانی ناومان و قوتا‌بخانه له‌لای مندان خوش و ناسان
بکړیت، بونه‌وی له‌کاتی خویدا جنبه‌جینیان بکات و له‌دستیان رانه‌کات، به‌لام نه‌وی
جینگه‌ی داخه هندی‌ک له‌دایکان و باوکان و ماموستایان کاروچالاکیه‌کانی ناومان و
قوتا‌بخانه له‌لای مندان زور قورس و زه‌جمدت و ناخوش دمکن و په‌چاوی تهمهن و
شارمزیی و توانای مندان ناکهن، که بیگومان نه‌ومش ده‌بیته هوی بیزارکردنی مندان و
پاکردن لینیان و دواختنیان و جنبه‌جینه‌کردنیان که بیگومان سهرجدم نه‌وانه ده‌بنه‌هوی
به‌فېرودنی کات و خوذزینده‌وه له‌و جوړه کاروچالاکیانه.

منڊال چۆن خۆي له ئاوينه ي خيزانه كهيدا ده بيني ته وه؟

ههست كردن به گونا ه

رووداوو مه ترسيه كانى ناو مان

منڊال وهه رزمكار چۆن له پهيو منديه كان و شينوازي پهرومردم كردن دهگه ن؟

منڊال و ديموكراسيه ت

منڊالى خۆپه رست

بارى دهروونى منڊالى نه خوش

مندال چۆن خۆی له‌ناوینه‌ی خیزانه‌که‌یدا دەبینیتەوه؟

خودو که‌سایه‌تی مندال له‌ناوینه‌ی خیزانیدا دەبینیت، واته کاتێک خیزان به‌چاوی سووک سەیری مندال دەکات، ئەوا زۆر ناساییه ئەو جۆره منداله دواي ماومیه‌ک بۆچوونیکی وای له‌لا دروست ببیت که ئەو که‌سیکی سووک و بێ فرخه، ئەگەر مندال له‌ناو خیزان سووکایه‌تی بێ بکريت و له‌سۆزو خوشه‌ویمستی دایک و باوک و که‌سانی چواردەوری بینەش ببیت، ئەوا دوور نییه‌و کارێکی دروسته که بۆچوونیکی وای له‌لا دروست ببیت که ئەو که‌سیکی پشت گۆی خراوو یی‌زراوه ئەگەر به‌رده‌وام به‌ مندال بگوتریت تۆ نه‌زان و گە‌ژمو دبەنگی، ئەوا دوور نییه ئەو منداله بگاته ئەو بره‌وايه‌ی که که‌سیکی نه‌زان و گە‌ژمو دبەنگه‌و دواي ئەوه وێک که‌سیکی نه‌زان و گە‌ژمو دبەنگ هەلس و کهوت بکات هەروها کاتێک مندال به‌ که‌سیکی شەڕانگیز و دەست درێژی کار تاوانبار دەکريت و به‌رده‌وام سووکایه‌تی بێ دەکری، گومانێ تێدا نییه که به‌چاویکی ناسایی سەیری خۆی دەکات و خۆی به‌که‌سیکی شەڕخواز له‌قه‌له‌م دەدات. به‌کورتی خودی مندال و باری دەروونیه‌که‌ی به‌نگه‌ندەوی ئەو خیزان و کۆمه‌له‌ن که تیايدا دەژین.

ئینجا ئەگەر مندال له‌چوار پێنج سالی یه‌که‌می تەمه‌نی ژبانی، ژینگه‌و باره‌و‌خۆی گونجای بۆ نه‌خوێنا ئەوا گومانێ تێدا نیه که تووشی زۆر گرفت و کێشه‌ی دەروونی و کومه‌لایه‌تی دبیت. یه‌کێک له‌و گرفته‌ی دەروونیانه هەلس و کهوت و جووله‌ی عەسه‌بیانه‌و به‌هتاری ناساییه له‌وانه (شان جوولانه‌ی به‌رده‌وام، چاوتره‌که‌که‌ی ناسایی، سه‌رجوولانه‌ی به‌م لاو نه‌ولا، زۆر گریان، توورب‌بوون، دهم و لێو جوولان، نینۆک قرتانن، لێه‌ پاکیشان، زۆر جووله‌ کردن و نو‌قره‌ نه‌گرتن، گازگرتن ... قادا) که سه‌رجه‌م ئەو به‌هتارانه‌ نیشانه‌ن که ئەو جۆره منداله‌که گرفت و نه‌نیشه‌یان هه‌یه‌و باری دەروونیا ناسایی نییه، ئینجا ئەگەر به‌مانه‌وێت منداله‌که‌مان تووشی ئەو به‌هتاره‌و هەلس و کهوتانه‌ نه‌بێ ئەوا زۆر پێوسته که له‌ناو خیزان و هه‌وا به‌خانه‌ هه‌ست به‌ نارامی و دانیایی و له‌سایش و خوشه‌ویمستی بکەن و ئەو بره‌وايه‌یان له‌لا دروست ببیت که که‌سیکی خوشه‌ویمست و

ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری

مروءه پینوښته گیانی ههست کردن به گوناوو له لا هه بښت و به شینک بښت له که سایه تی، به پښ تیورییه که ی فریډ که سایه تی مروءه له من بهشی دمرمکی پښک دښت که نهوانیش (هو ID)، من (ego)، منی بالا (super ego) ن منی بالاش له دوو بهش پښک دښت که په کیکیان منی نمونه ییبه (الانا المثلیة) نهوی قریشیان ویزدانان (الضمیر). بڼگومان ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری په کیکه له چالاکی و نه رکه کانی ویزدان. واته کاتیک مروءه هه له یه که یان کاریکی نابه جی دمکات و سهر پښی داپ و نه ریت و یاساکان دمکات، نهوا ویزدان سهر زښتی دمکات و توووشی ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری دمکات. تاو مگوو نیره کارمکه ناساییه به شیکه له سروشتی مروءایه تی، به لام نهومی که ناسایی نییه نهومیه که هه له مندا لیهوه تنوی ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری له ناخی مندالیا پچینریت و له سهر بچوو کترین هه لهو کاری ناسایی، ویزدانی نازاری بدات و ههست و سوزنکی نانا سایی له لا دروست بښت، که نهو که سیکی خراب و گوناوه بارمو بهردموام ههست به که می و خهم و خه هت بکات. واته له حالته ناساییه که ی خوی دهر دچیت و دښت به گرنیه کی دهر وونی و بهردموام کښه و گرفت یو خاومنه که ی دروست دمکات.

له راستیا دروست بښت و گه شه کردن ویزدان په دیومندی به لاسایی کردنه و و مرگرتنی به هاو نا کارمکانی دایک و باو مگوو هه یه، ویزدان له نه نجامی هه رښه و ناموزگاری و سزادانی دایک و که سانی نزیکی مندالیهوه دروست دښت. واته له من چوار سالی په که م بهردموام دایک و باوک به مندالیه کاتیان ده لښ (درومه که من، دزی مه که من، خراپه مه که من، جنیومدن، قسه ی نا شیرین به که من مه لښ، ... قدا) که له نه نجامی نهو هه و (وامه که نهو مه که نهو هه یه و ... قدا) ورده ورده ویزدان دروست دښت و هوای ملومیه که دښت به هیزنکی ناومی و له جیاتی دایک و باوک و هیزی دمرمکی سزاو سهر زښتی مندال دمکات.

نیجانه گهر بیت و شیوازی پهرورد مگردنی دایک و باوک هه له بیت و بهردموام له سهر
 بهووکترین شت سزای مندان بدمن و سووکایه تی پینکه و هه له کانی بو گه وره بکه و
 جهخت له سهر حاله لاوازه کانی بکه و، هه ردم وای تی بکه یه نن که نه و گه سیک خراب و
 خامن هه له یه، نه وای بیگومان بوژ له دوازی بوژ تووی هه ست کردن به گونا هو شه ردم زاری
 له ناخیدا ده چنن و ویزدانیک زور به هیزو داپلوسینه ری له لا دروست ده کهن، که بهردموام
 سه رکووتی خامنه که ی ده کات و نازاری ده دات و تووشی گرژی و دله راو کینی ده کات، که
 به داخوه زور جار نه و باره دروونی و گرژی به بیت به پالنه رو له رنچکه ی ناسایی
 لایده دات نیت یان تووشی گرینی دروونی و گوشه گیری و دووره پهریزی یان تووشی لادن و
 سه رعوینی ده کات، که هه موویان خرابن و زیان به که سایه تی و باری دروونی خامنه که ی
 ده گه یه نن له مهش دمان گه یه نیت نه و درنه نجامه ی که فشار خسته سهر مندان و حرام
 کردنی زور به ی شته کان لینی و گه ورمکردنی هه له کانی و واتیکه یانندن که نه و کاری خراب
 ده کات و له رنجه ی راست لایداوه، زیانی گه وره به باری دروونی مندان ده گه یه نن و تووشی
 کومه نیک گرفت و کیشه ی دروونی و کومه لایه تی ده کات.

که واته نه رکی هه موو دایک و باوک و ماموستایه که که ببن به نمونه ی باش بو
 مندان له کانیان و هه له کانیان بو گه وره نه کهن و له سهر هه لس و که و ته کان سووکایه تیان
 پینه کهن، به نکو له رنجه ی دیالوک و گفت و گووه کارو هه لس و که و ته هه له کانیان بو راست
 بکه نه و مو نامورگاری و رنمایینی پنیوستان بکه و چونکه جیهانی مندان جیهانیکی پاک و
 پیکه ردمو زور له و شتانه ی نیمه به هه له و گونا هیان داده نین، نه وان ماناشی نازان و به و
 شیومیه ی نیمه لینی تینده گه یین نه وان لینی تینا گهن.

پووداۋ و مەترىيەكانى ناۋمال بۇ مىندان

ناۋمال ئەبەرنەۋى بۇ ھەمۇ كەسە، بەگەۋرەمۇ بېچوۋكەۋە، ئەبەرنەۋە بەھىچ شىۋىيەك ناتوانرەيت ۋاي لىبىكرەيت كە ھىچ مەترىيەكى بۇ مىندان تىندانەبىت بۇيە بەردىۋام ئەھەندىك مال كارسات و پووداۋى دلتەزىن پوودەدات و ژيانى مىندانەكانيان دىكەۋىتە مەترىيەۋە.

بۇنەۋى ئەپووداۋو مەترىيەكانى ناۋمال كەم بىكەينەۋە، پىنۋىستە دەچاۋى ئەم خالانەي خوارمۇە بىكەين:-

- ۱- ئوورخستەنەۋى ئەۋ شتانەي كە مەترىيان بۇ مىندان ھەيدە.
- ۲- ئوورخستەنەۋى مىندان ئەۋ شۋىن و بارودۇخاتەي كە ترىسناكن.
- پىنۋىستە ئەۋ شتانەي كە مىندان سامەلەيان ئەگەل دىكات بى مەتەي بىن (پامىلافت، ۱۹۸۹، ص ۴۸۹).

۱- ئەۋ شتانەي كە مەترىيان بۇ مىندان ھەيدە-۱

ئەبەنرەن، ئەۋت، شقارتە، چەقۇ، مووس و گونزان، مەست، زەھر، تەقەمەتى، قاس و مەۋادى پاككردنەۋە كىمىۋى، گونزو فستق، پارچەي يارى و شتى بېچوۋك (نۇرىيەي نۇرى ئەۋ شتانە بۇ ژيانى مىندان مەترىيدان، ئەبەرنەۋى مىندانى سالا ۋەختە، بەتايىيەتەش شىرەخۇرە، ھەرچىيەكى بىكەۋىتە بەردەست دەيخاتە دەمىۋە، سەرمەي ئەۋەش مىندان ئەسەرمەي ژيانىدا ھىشتا بەتەۋاۋى ئەلايەنى ژىرىيەۋە گەشەي نەكردوۋە، ژيانى نۇر ئەۋ شتانەي سەرمەۋە نازاتىت، ئەبەرنەۋە دوورنىيە ئەزانىت بەكارىان بەينى، يان بەھەلە بەكارىان بەينى و دواجارژيانى گەۋرە بەخۇي و چواردەۋرەكەشى بىكەينەت.

۲- دورخستتهومی مندان لهو شوین و بارودوخانهی که ترسناک و مهترسیدارن:

کاتیک مندان خدریکه پین دمگرنیت و گاگونکه دمکات و له ته مه نیکي بچووکدایه پنیوسته ناگاداری بین و له قادرمه و پین پلیکانه و ژووری چیشتهخانه، سوپاو هیترو نامیری نوتووکردن، کهل و په نی کارمبایی و ساج و پهره میز، نووری بخهینه و له بهرنهومی شارمزایی و کارامهیی و توانای خوپاراستنی لهو شته مهترسیدارو بارودوخه ترسناکانه نیسه.

چیکه پین بونهومی مان و مندانمان له کارمسات و پروودای ترسناک بیاریزین؟

۱- نابیت به نرین و غازو نهوت و شقارته و حهب و درمان و گونزان ... قاد، له بهردم لهو مندانلهی که ته مه نیان له پینج سال که متره دابنریت و بهناسانی دهستیان بیانگاتی، چونکه یاری پندمکن و به کاریان دهینن و ژیکانی خویان و که ساتی چواردموریان دهخه مهترسیده.

۲- نابیت به هیچ شیمیهک چک و ته قه مه نی له بهردمستی مندانله دابنریت چونکه نازانیت چهند ترسناکن و چون دمه قنه وه، له بهرنه وه دستکاریان دمکات و دواجار کارمسات پروودمات.

۳- زور گرنگه چه قور شتی تیژو که رستهی قاپ و قاجاغ شووشتن و مهوادی کیمیای له بهردم مندان دانه نریت. له بهرنهومی ماسونکه و نه نداهه کانی لهشی و توانای هه قلی نهومنده پینه که یشتووه که بتوانیت به باشی به کاریان بهینن یان له زیانه کانیان دوریکه ونسته وه.

۴- داپوشینی سوچ و پلاک و وایه ری کارمبایی بونهومی مندان له زیانه کانی بیاریزین.

۵- دورخستنهومی مندان بهتاییهتیش (شیرهخور) له هیتهرو سوپاو ساچ و پهره میزی گهرم.

۶- مندان لهکاتی پی گرتن زور هرز دمکات بهسهر قارمه دا سهریکهوی، له بهرنهوه پنیوسته لهوکاته دا بهر بهست و پهرزین بو قارمه کان بکرتیت بونهومی مندالی تازه پنگرتوو پیایدا سهرنه کهوی یان نهو مندان لانه ی لهقاتی سهرهومی سهریان ده خهون، شو بهدم خهومی پیایدا نه یه نه خوارموه، چوتکه ژیانیمان دمکوهیته مه ترسیهوه.

رهنمایی پنیوست:

۱- نابینت سهری دمبهو تهنه کهو شووشه ی بهنرین و نهوت و مهوادی کیمیاوی و پاکگردنوه له ناو مالدا بهکراومیی بهجن بهیلدری، بهلکو دمبیت دوا ی بهکارهینان بهباشی دا بخریت و له بهردستی مندالیشدا دانه نریت.

۲- پنیوسته حهب و دهرمان له شونیی تاییهتی و دور له بهردستی مندان هه لیکیری.

۳- نابینت یاری زور بچووک و نهو کهل و په لانه ی که مندان دمتوانیت قووتیان بنات، له بهردستی دا بنرین، له بهرنهومی هر شتیک بکهوینته بهردستی مندالی بچکوله ده یخاته دمیوهومی دورنیه بیخنکینی.

۴- پنیوسته تیپ و سارخی لهوایه ری کارمبای بووت بدرین و پلاک و سوچه شکاومکان چاک بکرتنهومی لهو جوړه بن که مندان نه توانیت په نجهیان بقاته ناوی، بونهومی له مه ترسی کارمبا گرتن دور بخریته وه.

۵- نابینت نهو ژوورمی مندالان یاری تیندا دمکه ن، سوپاو هیتهرو نوتووی داگیرساوی تینداییت، چوتکه دورنیه بکهون به سهریانداو زیان به خویان و چوارد مورمه شیان بکهیهتن.

مندال و هه‌رزماکار چۆن له‌جۆری په‌یوهندیه‌کان و شیوازی په‌رومردی خیزانی تیندمگهن؟

مندال و هه‌رزماکار له‌ریگه‌ی تۆریکی په‌یوهندی ئالۆز به‌خیزان و دهوروبه‌رمکه‌یه‌وه به‌ستراونه‌ته‌وه، نه‌و تۆره‌ په‌یوهندیه‌ش کاریگه‌ری له‌سه‌رخۆی له‌سه‌ر که‌سایه‌تی و به‌هتاری مندال و هه‌رزماکار هه‌یه. په‌یوهندیه‌کانی ئاو خیزان بریتین له‌ په‌یوهندی نیوان (باوک و دایک، باوک و منداله‌کان، دایک و منداله‌کان، منداله‌کان له‌ئاو خویاندا، باپیرو نه‌ک و دایک و باوک ... قاد).

نه‌گه‌ر نه‌و په‌یوهندیه‌کان له‌سه‌ر به‌ه‌مای دیموگراسی و دیزگرتی به‌رانبه‌رو ده‌چاوکردنی ماف و بیروپای یه‌کتری بونیاد نرابوو، نه‌وا بینگومان به‌هتازانجی مندال و هه‌رزماکار ته‌واو ده‌بیت، به‌لام نه‌گه‌ر جۆری په‌یوهندیه‌کان و شیوازی په‌رومرده‌کردن له‌سه‌ر به‌ه‌ماکانی دیکتاتۆریه‌ت و که‌له‌گایی و چه‌وساندنه‌وه‌ی یه‌کتری بونیاد نرابوو، نه‌وا زهره‌رو زیانیکی زۆر له‌ باری دهره‌وونی مندال و هه‌رزماکار دمه‌دن و به‌ره‌و سه‌ره‌مزیی و لادانی ده‌بن، له‌به‌ره‌وه‌ی په‌یوهندیه‌کان زۆر، بویه‌ ده‌بیت ناگامان له‌سروش و کرۆکی نه‌و تۆری په‌یوهندیه‌ی ئاو خیزان بیت، واته‌ نه‌گه‌ر په‌یوهندی نیوان دایک و باوک باش بیت، به‌لام په‌یوهندیه‌کان له‌گه‌ل منداله‌کان خراپ بیت، یان په‌یوهندیه‌کان له‌گه‌ل منداله‌کان باش بیت به‌لام په‌یوهندی نیوان خویان خراپ بیت، یان په‌یوهندی نیوان خویان و منداله‌کانیان باش بیت، به‌لام په‌یوهندی نیوان منداله‌کان خراپ بیت نه‌وا هه‌ر زهره‌رو زیان به‌باری دهره‌وونی منداله‌کان ده‌گات، له‌به‌ره‌وه‌ی که‌م و کوپی و ئالۆزی له‌ئاو تۆری په‌یوهندی خیزانیدا هه‌یه.

له‌لایه‌کی تهره‌و باسته‌یه‌ک هه‌یه‌و ده‌بیت هه‌موومان بیزاتین نه‌ویش و نه‌وه‌یه‌ ده‌بیت ناگامان له‌ئیکدانه‌وه‌و تیکه‌یشتنی مندال و هه‌رزماکارمانمان بیت بۆ نه‌و جۆره‌ په‌یوهندیه‌کان، واته‌ جاری وا هه‌یه‌ به‌به‌رواو تیکه‌یشتن و ئیکدانه‌وه‌ی ئێمه‌ جۆری

پەرومردەكردن و مامەلەو پەيۈمىندىيەكان راست و دروستن و لەبەرژومىندى مىندان و
 ھەرزىمكارمىكانىمان، بەلام بەيىچەوانەو بەبۇچوون و تىگەيشتى مىندان و
 ھەرزىمكارمىكانىمان، نەو جۇرە پەرومردەو مامەلەو پەيۈمىندىيە نادروستەو دىكى راو بۇچوون و
 جەزوو نارمىزوومىكانىيەنە .

نەمەش زىياتر بۇنەو دىگەرىتەو كە لىكدانەو تىگەيشتى ئىمەي گەورە جىاوازەو
 ەك لىكدانەو تىگەيشتى مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان نىيە، سايگۈلۇزىيە كۆمەلەيەتەش
 نەو راستىيە بۇ دەرختەن كە لىكدانەو تىگەيشتى تاكەكانى كۆمەل بۇ يەك ديارە
 ەك يەك نىن و بەجۇرەها شىواز لىكى دەمنەو. كە نەوئىش پەيۈمىندە (بەبارى دەروونى،
 جۇرى كەسايەتى، توخم، قەمەن، ئاستى بۇشنىرى و كۆمەلەيەتى ... قادا) تاكەكانى
 كۆمەل. نىيەجا لەبەرئەو جىاوازىيەكى زۇر لەو لایەنەنە سەرمە لەنىوان تاكەكانى
 كۆمەل و دايك و باوك و مىندان و ھەرزىمكارمىكاندا ھەيە بۇيە جۇرى بىرکردنەو
 تىگەيشتىمان بۇ ديارەكان و جۇرى پەيۈمىندىيەكان جىاوازە.

نەگەر بىمانەوئىت پەيۈمىندىمان لەتەك مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان باش بىت و بەھەلە
 لەبەبەست و بۇچوونەكانىمان تىنەگەن، ھەرومەھا مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان لە گرفت و
 نەخۇشىيە دەروونى و كۆمەلەيەتەكان دورىن و كەسانى سۈۈدبەخىش و بەھرمەندىيان
 لىنەرىچىت، نەو زۇر پىنۈيەستە جۇرى پەيۈمىندى و مامەلەكانىمان لەسەر بىنەماكانى
 دىمۇكراسى و دىزىگرتىنى راو بۇچوون و كەسايەتى مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان بونىاد ئرابىتە
 و بەردەوام رەچاۋى شىۋەي بىرکردنەو تىگەيشتىيان بگەين.

مندال و دیموکراسیه‌ت

ئه‌گهر دیموکراسیه‌ت به‌رزکردنه‌وه‌ی دروشم و قسه‌و گوتنه‌ی تیوری بیه‌ت نه‌وا هه‌موومان دیموکراسی خوازین و هیچ گیروگرفتیکمان له‌گه‌ل دیموکراسیه‌تدا نیه، به‌لام نه‌گهر مه‌به‌ست له دیموکراسیه‌ت گه‌وه‌ه‌رو ناوهرۆك و چراكتيك و گیانی نه‌و زاراوو چه‌مكه بیه‌ت. نه‌وا نه‌و كاته زۆر زه‌حمه‌ت ده‌یه‌ت، دۆزینه‌وه‌ی كه‌سانی دیموکراسی خوازو نه‌و به‌وشه زۆر ده‌گه‌ن ده‌یه‌ت، له‌به‌رنه‌وه‌ی به‌دریژایی ژیا‌نمان له‌ژێر ده‌وارو سینه‌ری دیکتاتۆریه‌تدا په‌رورده‌و گوش کراوین و نه‌م چه‌ند سانه‌ی دوا‌ی نه‌یه‌ت (له‌گه‌ل نه‌و هه‌موو كه‌م و كورتیه‌شه‌دا) نه‌مان زانیوه نازادی پادهربرین و بیروپای جیاوازو ده‌سه‌لاتی چوارم و هه‌رمانه‌وایی زۆرینه مانا و قامی چی یه.

له‌و بۆژهی چاومان هه‌له‌ینه‌وه له‌خیزان و هوتا‌بخانه‌و دام و ده‌زگایه‌کی دیکتاتۆری داپلۆسینه‌ردا په‌رورده کراوین، باوك سه‌ركوتی مندال ده‌مكات و بواری پادهربرینی نازادی پی‌ئادات و نازانیت تام و چیرۆکی گشت و گۆو راگۆڕینه‌وه چیده‌و دوو هینی راست و چه‌پ به‌سه‌ر به‌رانبه‌رمه‌که‌یدا ده‌یه‌نی و نه‌وه‌ی بوخۆی به‌رموای ده‌یه‌نی به‌كه‌سانی تری ده‌وا نابیه‌نی و كه‌له‌گایه‌كه به‌سه‌ر دایك و مندال و خوشك و خیزانه‌كه‌یده‌وه، نه‌ویش نه‌هه‌قی نیه چونكه په‌رورده‌ی ده‌ستی باوكیکی دیکتاتۆری تر بووه‌و ژینگه‌ی پێ له‌كاره‌سات و چه‌وساندنه‌وه، هه‌ر مروقی دیکتاتۆر تو‌قینه‌رو شه‌رخواز به‌ره‌م ده‌یه‌ن، به‌هه‌مان شینوه مندال له‌باوكی دیکتاتۆری ماله‌وه‌ی پادهمكات و بوویه‌پووی مامۆستای دیکتاتۆر ده‌یه‌ته‌وه.

كه‌واته میژووی پابه‌ووردوومان كارگه‌ی به‌ره‌مه‌یه‌نه‌ری تاکی دیکتاتۆر بووه‌و هه‌تاو‌م‌كو سه‌رنیسقان گیانی دیکتاتۆریه‌ت به‌نا‌خماندا شو‌په‌وته‌وه‌و زۆر زه‌حمه‌ته مروقی دیکتاتۆریش كه زولم و سته‌م و چه‌وساندنه‌وه تیه‌كه‌ل به‌خوینی بووبی بیه‌ت به‌مروقیکی دیموکراسی خواز، به‌لام ده‌توافریت گیان و تووی دیموکراسیه‌ت له‌نا‌خی مندالدا به‌ناسانی بچینه‌ری، ئینجا نیمه‌ی كوردی زولم لێ‌كراو به‌ش خوراو ئه‌گهر به‌مانه‌وینت نه‌هه‌رت له‌دیکتاتۆریه‌ت

بکەین و ئەوەی دواى خۆمان بەرمو دیموکراسیەت بەرین، ئەوا زۆر پێویستە کە گۆرانکاری
لە پروگرام و شێوازى کاتى پەروردەکردنى دامەزراوە کۆمەڵایەتیەکانماندا بکەین
لە پێشەرمی هەمووشیان (خیزان و باخچەى ساویان و قوتابخانە).

کەوتە کاتى ئەوە هاتوو کە ڕینگە بەمندان بەنازادى یارى بکات و
بەسەرستانە بێر بکاتەرمو فیزی شێوازی گەشت و گۆکردن و یادەربەین بکەیت و
تێگەییەلمى کە هەموو کەس بەنازادى لەدایک دەبن و دەبێت بەنازادیش بژین و هیچ
جیاوازیەکی سروشتى و راستەقیفە لەنیوان (هەزارو دەوڵەمەند، ڕەش و سپى، گۆرمو
گەلای تر، .. قادانیه، ئەوەی کە نیستە هەیه دروست گراوە، هەروەها دەبێت لەخیزان
و باخچەى ساویان و قوتابخانە مەندالەکانمان فیزی هاوکارى و دوستایەتى و لێبوردن و
خۆپاڤەى و خوشەویستى نیشتمان و تاکەکانى تری کۆمەڵ و مەروفاپەتى بکەین و
لەدووبەرمى و دەمارگیری و بۆ و کینه دووریان بۆهینەوه.

بەلام ئەم کارە ئەوەندە ئاسان نیەو پێویستى بەتۆڕیانیدان و خۆتەویستى و ونازەم
و خۆپاڤەى و دلسۆزى هەیهو دەبێت نێمى گەورەش گۆرانکاری لەشێوازی مامەلمو
پەروردەکردنماندا بکەین و ئەو ڕەوشت و هەلس و کەوتانەى سەرمو بەگەرمو بکەین و
ژینگەى گونجاو بۆ گەشەکردنى گیانى دیموکراسیەت لەناخ و دل و دەروونى
مەندالەکانماندا بڕەخسین، بۆئەوەى مەندالەکانیشمان وەك نێمى گەورە ئەبن بەکەسانى
لەکتاتۆر و وەك ئەو باوەکیان لى ئەیەت کە یەك جۆر جەل و بەرگ و یەك جۆر ڕەنگى بۆ
مەندالەکانى کرێبوو کە زیاتر لە (تەكسى) دەچوون ئەك مەندال، مەندالەکانیش بەزۆرو
لەتەرس هەرمەشەى باوك، دوور لەجەزى خۆیان لەبەریان کردوو لەجیاتی خوش و بزەى
سەرنیو لە بەیاتی چەژنیکی ئەم ولاتەدا فرمیسك بەچاوە ڕەش و گەشەکانیان و بەسەر
بۆمەتە سوورو ئالەکانیاندا دەهاتە خوارمەوه.

مندالې خوږه رست

خو پهرستی (الانقيّة) دیاردمو رهتاریکه که مندال له کومه ل و داوو دمزگاکانی نیری
 دمنیت و بهیج شیمیهک یو ماوو خوږسک نییه. خوږه رستی به زور شینوازو رهتار
 گوزارشتی لیدمکرنیت و له هه لاس و کهوتی مندالدا رنگا دمداقته وه، مندالې خوږه رست
 ته نها هر گرنگی به خوی دمداق و بهرژوموندي و جهزوو نارمزوومکانی خوی له پېش
 بهرژوموندي و جهزوو نارمزووی کهسانی ترمومیهو بهردموام له هه ولې تیزکردنیانو گوی
 به کهسانی چواردموری نادان، واته زورچار خوشی و خوږه رستیه که ی له بهر ناخوشی و
 دمردموری کهسانی تر بونیاد دمنیت و گوی بهراو بوچوون و بیروباومری کهسانی تر نادان،
 به لام نه به مانای نه وه نییه که هر چ که سینک گویی بهراو بوچوونی کهسانی تر نه دا نیر
 خوږه رسته، یو نمونه مندالانې زور زیرمک و بلیعت به زوری گوی بهراو بوچوونی کهسانی
 ترو هه نلیک داب ونه ریتی کومه لایه تی نادان و هر به ته نیایی و گوشه گیری و به دوری
 خود خولانه ودا دمکن، به لام جیوازی سهرمکی نه م جوړه مندالانه له گه ل مندالانې
 خوږه رست نه ومیه، که مندالانې بلیعت و زیرمک داهینه رو خاوم بهرهمن و سولو
 هزارنج به کومه نه که بیان دمگه یه نن، به پنجه واته ی مندالانې خوږه رست، که به زوری به
 لوی بهرژوموندي خویاندا وین

راستی که هدیو دمنیت هه موومان بیزانن، نه ویش نه ومیه که له سهرمتای قوناغی
 مندالیوه هه موو مندالان خوږه رستن و به دوری خودی خویاندا ده خولینه و مو توانای
 ره چاو کردن و له بهر چاو گرتنی راو بوچوون و جهزوو نارمزووی کهسانی تریان نییه و وا
 دمنان نه وان سهرتیری نه م گهردوونن و هه موو کهسانی تر به چواردموری نه ودا
 ده خولینه وه، واته مندال لهو بر وایه دایه که نه وو جیهان و هه موو بوونه و مرکاتی تر یه ک
 شتن و جیوازی له نیوانیان نییه و وا دمنانیت هه موو کهس وک نه و بیردمکه نه وه.

ھۆكۈمگان :-

ئەگەر بەوردى سەيرى مىندالان بىكەين، ئەمەسەن بۇ دەردەكەۋىت كە تۇرىدىغان كەسالى
كۈمەلەيتىن و ھاۋكارى كەسالى تىر دىكەن و دەستى يارمەتسى بۇ يەكتىر دىرئۇ دىكەن، بەلام
ئىمارىدىكى كەمىيان كەسالى خۇپەرىستىن و گىرتكى بە كەسالى تىر نادىن و تەنھا ھەلپەي
جەزۋونارمىزۋو بەرئۇمۋەندى خۇيانە.

بىگۈمان ئەۋ مىندالانەش ئە ئە نىجامى ھۆكارى تايىپەتپەۋە ھىزى ئەۋ جۇرە رەقتارە
بۈۈن. دەرئە نىجامى تۈنئىنەۋمىكانى ئەۋ بۈارە ئامارە بۇ ئەۋ ھۆكارانەى خوارمۋە دىكەن
كە بۈۈن بە ھاكتەر بۇ چاندنى تۈۋى خۇپەرىستى ئە دل و دەروۋنى ئەۋ جۇرە
مىندالانەدا :-

ترس :-

ھەندىك جار ترس دەپتە ھۇى دروست كىردى خۇپەرىستى، بۇ نەۋۋە ئەۋ مىندالانەى
كە ترسى بىزراۋى و رەتكىردنەۋە يان بەجىنەشتان و دەرگىردن يان لىدان و سوۋكايەتسى
پىكرىنىان ھەيدە، ئەۋا ئە ئە نىجامى ئەۋ ترسەۋە ھەز بە تىكەلاۋى ئاۋ كۈمەل ئاكەن و ئە
كۈمەل و داۋودمىزگاكانى دوور دىكەنەۋە ھەز بە تەنىيالى و دوورە پەرىزى دىكەن و دواتر
بىر ئە ھاۋكارى و بەرئۇمۋەندى كەسالى تىر ئاكەنەۋە، بەمەش وردە وردە دەپن بە كەسالى
خۇپەرىست و مەشخۇر بەسەر كۈمەل و كەسالى چۈاردەۋرىانەۋە. واتە ئە ئە نىجامى ئەۋ
ترسانەۋە مىندال تەنھا بەدۋاى ئاسايش و سەلامەتسى و دىنىيالى خۇى وىل دەپتە، بە
بىگۈندان بە ھەست و سۈزۋ بۈچۈۋىتى كەسالى تىر. ئەمەش بە پەلى سەرەكى بۇ ئەۋە
دىكەنەۋە كە مىندال ئەۋا ئەۋ كەسانەدا (بەتايىپەتسى كەسالى نىزىكى) ھەستى بە نارامى
و دىنىيالى و خۇشى ئەگىردۈۋە، بۈيە بە ھەۋۋ شىۋەيەك لىيان دوور دىكەنەۋە نايەۋىت
لىيان نىزىك بىيىتەۋە.

ئازاداری-

زۆرچار ھەندىك ئە دايگان و باوگان زیاد ئە پىويست گرتكى بە منداڵ دەدەن و ھەموو پىنداويستىيەكانى بۇ دايەن دىكەن و بە زۆرى دەميان پارىزن و ھەموو داواكارىيەكى بۇ جىيەجى دىكەن. ئەم جۆرە منداڵانە ئە ئەنجامى ئازادىيەو كەسايەتەكى لاوازو ھەرچۇكىيان دەبىت و ھەست بە بەرپرسىيارىيەتى ئاگەن و ناتوانن خۇيان لەگەل گۆرەنكارىيەكانى ژيان بەسازىنن و ھەر چاويان لەدەستى دايك و باوكيانەو وا دەزانن ھەر ئەوان ھەن و دەبىت ھەموو كەسانى تر ئە خزمەتى ئەواندا بىن، ئىنجا ئەبەر نەوى ئاگەكانى ترى كۆمەن بەو شىوئەيى منداڵ دەيەوى و دايك و باوكى رەقتار دىكەن، ھەنس و كەوت ئاگەن بۇيە منداڵ ئەناوياندا ھەز بە خوشى و دۇنيايى ئاگات و بەردەوام ئە ھەولى ئەو دايە كە ئىيان دۆر بەكەوتەوئەو تەنھا گرتكى بەخوى و بەرژمەندىيەكانى دەتات و دواتر دەبىت بە كەسكى خۇ پەرست.

ھەروەھا ھەندىك جارىش دايك و باوك بە شىوئەيەكى راستەوخۇ ئامۇزگارى و رىنمايى منداڵەكانىيان دىكەن و پىيان دەلەن: (پىويستە پارىزگارى ئە ماف و بەرژمەندىيەكانتان بگەن و ئەھيلن كەس زەوتيان بگەن و رىگە بە كەس مەدەن بىنە سنوورى بەرژمەندىيەكانتان) بەم شىوئە ئەم جۆرە منداڵانە ئە ئەنجامى ئەو جۆرە رىنمايى و ئامۇزگارىيانەى گەورەكانىيانەو، دەبىن بەكەسانى خۇپەرست و بىر ئە بەرژمەندى كەسانى تر ئاگەنەو.

ئە بەكامى و پىنەگەيشتن:-

ھەندىك منداڵ ئە ئەنجامى پىنەگەيشتن و كەم و كورتى و ئەبەكامىەو، ناتوانن رەچاوى بەرژمەندى و بىرو بۇچوونى كەسانى تر بگەن و پابەندى گەت و پەيمان و ھەمەكانى خۇيان بىن. واتە كاتىك دەيانەويت رەچاوى بەرژمەندى و مافى كەسانى تر

بکهن و پینشیلپان نه کهن، به لام له بهر له هوی ناتوانن له اوو کۆتروونی ههزوو نارمزهوه تاییه تییه کانی خویان بکهن، بویه له هسهو گفته کانیان په شیمان دهینه وه پینشیلپ سنووری ماف و بهرژموه تییه کانی کهسانی تر ده کهن و له هه لپه ی تیر کردنی ههزوو نارمزهوه کانیان دهین. واته له نه نجاسی کهم و کورتی و پینه که یشته وه دهین به کهسانی خۆپهرست و ناتوانن ده چاوی په رژموه منسی کهسانی تر بکهن و بهرپر سیار بن له بهرانه بهر کهسانی تر. ههروه ها نه و مندالانهش که دواکه و تنی ژیریان ههیه یان کهم و کورتی له قسه کردن و قیری و نه یاندا ههیه، یان گیر و گهرفتی کومه لایه تی و دهروونیان ههیه، نه و له نه نجاسی نه و کهم و کورتیانه وه دهین به کهسانی خۆ پهرست، له بهر نه هوی پینشتر قیری نه و نه کراون که گرنگی به کهسانی تر بدن، یان پالنه رو ههزوو نارمزهوه گرنگی دان به کهسانی تریان له لا دروست نه بووه.

۴- لاسایکردنه وه پینشه وای خراپ:-

کاتیک مندال له ناو خیزان و ژینگه یه کدا دهمی که زۆریه یان کهسانی خۆپهرستن و زۆر به کهمی گرنگی به کهسانی تر دهمن و گیانی هاوکاری کردن له ناویاندا لاوازه، بینگومان نه میش لاسایی گه وره کانی ده کاته وه له وانه وه فیزی خۆپهرستی و گرنگی نه دان به کهسانی تر ده بیت.

خۆپاراستن:-

بۆ له هوی منداله کاتمان له خۆ په رستی و گوشه گیری دوور بجهینه وه ده بیت له ناو خیزان و قوتا به خاوه داو و دمژگا کومه لایه تییه کانی تر، ژینگه ی له بارو گونجاو بۆ گه شه نه ننی گیانی هاوکاری و پیکه وه ژیان بخو له منن. نه م هه تگا و خالانه ی خواره وه زامنی دوور خسته وه ی مندالن له خۆ په رستی:-

۱- ههست کردن به ریزگرتنی خود له ناخی منداله که تدا گهشه یی بکه ۱-

باشترین بهر بهست بۆ ریزگرتن له دروست بوونی خوپهرستی نهوهیه، که یارمەتی منداله که ت بدمی بۆ نهوهی ههست به بوون و تواناو لیهاتوویی خوی بکات و به چاوی گومان و دوو دلی سهیری خودی خوی نهکات، له بهر نهوهی نهو مندالانهی له خویان رازین و برهوان به تواناکانی خویان ههیه و ههست به نارامی و دنیایی دمهکن، نهوا گرنگی به بهر نهوهندی و راوی چوونی کهسانی تر دمهکن و ههست به کهمی ناکهکن و له ناو کومهله ههست به نارامی و برهوا به خویون دمهکن، له بهر نهوه پینوستان به راکردن و دور کهوتنهوه له کومهل نییه و پهتا بۆ گوشهگیری و دورره په ریزی نابهن ئینجا له بهر نهوهی ریزگرتنی خود سهیرکردنی به چاوی دنیایی و شانازیکردن پیهوی، نه نهنجامی پهرومردی خیزانیهوه دروست دهییت و رهنگدانهوهی نهو خیزانهیه که تیایدا دهری، بویه دهییت دایک و باوک ریزی مندالهکانیان بگرن و له نرخیان کهم نه که نهوهو له شهرو ناخوشتی ناو خیزان دوریان یه نهوه، بۆ نهوهی ههست به کهمی نه کهکن و به چاوی ریز سهیری خودی خویان بکهکن و دواتریش به چاوی ریز سهیری کهسانی تر بکات و له گوشهگیری و خوپهرستی دور بکهوینهوه. له لایهکی تریشهوه نابیت مندالان بهیهک بهراورد بکرین و خاله لاوازمکانیان گهوره بکریت.

۲- منداله که ت فیر بکه گرنگی به کهسانی تر بدات و خوشت نمونهو پێشهنگ

به ۱-

دهییت مندال فیری نهوه بکریت که گرنگی به کهسانی تر بدات، به لام نهه کاره له خوپهوه نابیت، به لکو دهییت نیهمی گهوره به کردموو له بهر چاوی مندالهکانمان گرنگی به کهسانی تر بدمین و هاوکاریان بکهین و له خوپهرستی و ههلهپهرستی دور بکهینهوه بۆ نهوهی بیهن به پێشهنگ و نمونه بۆ لاسایکردنهوهی مندالهکانمان، نه کهر نیهم له بهر چاوی مندالهکانمان بهرهمان به ههزارو لیههوماواندا هاتهووه به شداری خوشت و

ناخۇشى خىزمەت و كەس و ھاۋەلەكانەمان كىردۈ نەۋەى بۇ خۇمان بەرمەۋى دەۋانەن بۇ خەللى
تەرىش بە رمەۋمان زانى، بىنگومان دەۋىن بە نەۋەىيەكى باش بۇ لاساىكەردەۋەى
مەندالەكانەمان و گىرنگى دانىيان بە كەسانى تىرۈ دۈۈر كەۋتەۋەمىيان لە غۇپەرىستى.

۲- ھەندىك كاروچالاكى و بەرپىرىيەتى بە مەندالەكەت بىسپىرە:-

كاتىك يارمەتى كەسىك دەۋرىت، نەۋ كەسە سوپاسى پىشكەش بە نەۋ كەسە دەكەت
كە يارمەت داۋە نەۋ كەسەش كە يارمەتتەكەى پىشكەش كىردۈۋە ھەست بە خۇشى و
شانازى دەكەت لەبەر نەۋە زۆر گىرنگە بەردەۋام ھەر لە مەندالەۋە بە پىنى تۈۋانۈۋەتەۋەتى
مەندالەكە ھەندىك كاروچالاكى پىشكەين بۇ نەۋەى مەندال لە مەنەيانەۋە ھەست بە خۇشى
و شانازى بەكەت و ھەۋلى دۈۋىارە كىردەۋەمىيان بەدات و بەۋ شىۋىيەش گىلانى ھاۋكەرى و
يارمەتى و گىرنگى دان بە كەسانى تىر لە دل و دىۋەۋىيدا بىچىنەن گۈنجاۋتەرىن كەرىش
كاروچالاكىيەكانى نەۋ مان و ھوتابخانىيە، كە مەندال لە رىگەيانەۋە ھەست بە
بەرپىرىيەتى دەكەت.

بارى دىروونى مىندالى نەخۇش

بارى دىروونى مروۇ نە كەسىكەوۈ بۇ كەسىكى تر دىگۈردى و كۈمەلىك ھۆكارى دىرىكى و ناومكى كارى تىدەكەن.

نەمى ئىمە ئىرمەدا مەبەستمانە بارى دىروونى نەو مىندالاندىە كە تووشى نەخۇش
تالاسىمىيا بون

ھەممومان باش دىزانىن كە رەمەكى ژيان (غريزة الحياة) لەلاى مروۇ زۆر بەھىزىر بەردىوام ھەلپەى ژيان و مەنەومىيەتى و ھەرنەو رەمەك و خۇپسكەيدە كە پالى پىنۈ ناوۋە دىواى نەمىرىدا بگەرى و بەرمەنگارى مردن بېيتەوۈ، بەلام بە داخەوۈ مردن وىك مۈتەكە ھەر مەيدەوۈ نەمىرىش نەھاتە دى، كەواتە ترس لە مردن لەلاى ھەموو مروۇنىك ھەيدو ھەندىك جىار مردن نازىزان ژيانمان لىندەكات بە دۈزەخ. نەو كەسەى تووشى بەكىك نە نەخۇشپەكان دەبىت و ماوۋىيەكى زۇرىش بەدەستىوۈ دەتالىنى و ھىچ تروسكايەكى چارسەركردىشى نەبىت، نەوا يىنگومان لە بارىكى دىروونى ئالۋۇدا دەرى، مەگەر نەو كەسە نەخۇشە ھەر بۇ خۇى بزانى كە چەند دژوارو ئالۋۇ ترسناكە. ئىنجا ئىمەى چوار دىورى كەسى نەخۇش نەگەر بمانەوۈت كەمىك لە ئازارەكانى نەو كەسانە كەم بگەينەوۈ، دەبىت پىش ھەموو شتىك شارمىزى بارى دىروونىيان بېين.

مىندالى نەخۇش و تووشى بوۋىە تالاسىمىيا بەدەست ھەندىك نەم گىرەتەندى خوارەوۈ
دەتالىنى:-

۱- تۇرجار ھەم و خەفەت و دىلەپاۋكى سەرو دلى گىرتوون و بەردىوام بىر لەو نەخۇشپەو چۈنەيتى چارسەركردىيان دىكەنەوۈ.

۲- كاتىڭ كە يەككىڭ لە تووش بوۋانى ھاۋەلى كۈچى دۈيى دىمكەت، ئەمىش بۇ ماۋىيەكى زۇر غەمبارو دىلگەنگ دەيىت و ترسى مردنى لى دەنيشى.

۳- بەقسەدو قەسەتۈك و مامەلەي ھەلەو نامرۇقاندەي كەسانى ئەزانى چۈرەمورى زۇر بىزارو وىرس دەيىت و رىق و كىنەيەكى زۇرى دىمبارەميان لەلا دروست دەيىت.

۴- وىرگرتى چارسەرى بەردەوام و خوين گۈزىن، تووشى بىزارى و ھەست بەكەمى دىمكەن، يە تايىيەتى كاتىڭ خۇي لەگەن كەسانى تر بەراوردەمكەت.

۵- ھەندىڭ جارىش مامەلەي ھەلەو ئاپەرومىدىي دايك و باوك و خوشك و برا بىزارى دىمكەن.

لەبەر لەو ھۇكارلەي سەرمو زۇر پىيۈستە كە دايك و باوك و كەسانى چۈرەمورى
مىندان بەم شىۋىيەي غۈارمە مامەلە لەگەن مىندانى نە خوشدا بىكەن.

۱- ئابىت بە ھىچ شىۋىيەك گالتەو سووكايەتى بەو جۈرە مىندالانە بىكرىت و لەنرخيان كەم بىكرىتەو. لەبەر ئەۋەي ئاۋو ئاتۇرەو سووكايەتى پىكرىن ئەۋەندەي تر بارى دىروۋنى ئەو جۈرە مىندالانە ئالۇزتر دىمكەت.

۲- ئابىت زىياد لە پىيۈست ناز بىدرىت بەو مىندالانەو بەردەوام باوك و دايك بەزەميان پىياندا بىتەۋە، چۈنكە بەزمىي ھاتتەۋمو ناز پىندانى زىياد لە پىيۈست زىيان بە كەسايەتى ئەو مىندالانە دىگەيەنيت.

۳- ئابىت مامەلەي دايك و باوك بەجۈرىڭ بىت، كەۋا لەو مىندالانە بىكات ھەست بەكەمى بىكەن و ئەو ھەست و بىرۈياۋەميان لەلا دروست بىيىت كە ئەمان بوۋن بە بارو شەخۇر بەسەر ئەمانەۋمو ئەو نە خوشيەميان بوۋە بە ھۇي بىزار كىردى ئەۋان، چۈنكە ئەو جۈرە ھەست و سۈزە نازارى دىروۋنى زۇرى ئەو مىندالانە دىمكەت.

۴- دەپنەت دايىك و باوك بە جانەتى مىندالەكەنلىك رازى بېن و بەردەوام بېرى لى
نەكەنەمەمۇ ئەمۇ باومېشىيان ئەلا دروست دەپنەت كە ئەوان گوناھىيەكەن كىرەمۇ ئەمۇ
جۈرە مىندالەكەن بىوۋە. چۈنكى ئەمۇ بۇچۈنە زۆر لە راستىيەمۇ دۈۋرەمۇ. ئەمۇ ھېچ پەيۋىندى
بە گوناھو ئىماندارى و بى بېروايىيەمۇ نىيە. بەلكو بۇ كۈمەلەك ھۆكەرى بۇ ماۋىيى و
زىنگەيى نەمۇ مىندالەكەن دايىك دىگەنچە.

۵- زۆر پىۋىستە ھېچ جۈرە جىياۋازىيەك لە نىۋان مىندالەكەن نەخۇش و مىندالەكەن تىرە
نەكەنەت و بەيەك چاۋ سەيرى ھەمۇيەن بىكرىت و ۈمك ھەمۇ مىندالەكەن ئاسايى بە پىنى
پىۋىست بېردىن بۇ سەيران و گەران و دەرەمۇ. واتە تايىت ئەمۇ نەخۇشەيەن بىيەت بە
بەربەست و رىگەر لەبەردەم چۈنە دەرەمۇ چالاكىە كۈمەلەكەن تىيەكەن تىرە.

۶- پىۋىستە چار بە چارىك ناھەتگ و كۆرۈ كۆرۈنەمۇ بۇ تىكەلەۋىۋىنى ئەمۇ جۈرە
مىندالەكەن بە ھاۋەنەكەن ۈمك خۇيان بىگىرەنەت، بۇ ئەمۇ بىراتن كە زۆر مىندالەكەن تىرىش ۈمك
ئەوان وان و ھەر ئەمۇ بەتەنەن تۈۋىش ئەمۇ نەخۇشەيەن نەبۈۋە.

۷- ھەرۈمە پىۋىستە بەرنەمەمۇ پىرۋىگرامى تايىت بە ھۇشياركەنەمۇ دايىك و باوكى
ئەمۇ جۈرە مىندالەكەن بە تايىتەتى و تەكەكەن كۈمەلەكەن بەگەشتى لە دەرەكەن رەگەيانەن
دەپنەت، بۇ ئەمۇ شارمەزى بارى دەرۋىنى ئەمۇ جۈرە مىندالەكەن بېن و مەمەلەكەن دەرۋىستان
ئەگەلەكەن.

بەشى دووھەم
سايكولوژىيەي ھەرزەكارو لاوان

قۇناغى ھەرزەكارى
جىياۋزى نىۋان بالقى و ھەرزەكارى
گلاندەكان
ھەئس و كەوت و چوولەي ھەرزەكار
ھەرزەكارو چۆرەكانى
تىۋرەكانى ھەرزەكارى

قۇناغى ھەرزەمكارى

ھەرزەمكارى يەككىگە ئە گىرگىزىن قۇناغەكانى ژيان كە مۇۋەپپاقىيەتتە بولۇپ، ئەم قۇناغە دىمەككىچە نىوان دواھەمىن قۇناغى مىندالى و قۇناغى كاملى (مرحلة الرشيد) و بە بالى (يلوغ) دەست پىندىمات.

ئە راستىدا قۇناغى ھەرزەمكارى خىراتىن قۇناغى ژيانى مۇۋەپپاقىيەتتە بولۇپ ئە دىك بوون، كە گەشەكەن تىيادا زۇر خىراو كوت و پىرە، بەلام دووھەم قۇناغە ئە دىك قۇناغى (پىش ئە دىك بوون) كە گەشەكەننى جەستەيى و قىيۇلۇجى تىيادا زۇر خىراپە

بە تەواۋى ناتوانىت سەرەتاۋ كۇتايى قۇناغى ھەرزەمكارى بە مانگ و سال دىارى بىكرىت، ئەبەرنەمەي ئەنىوان شەۋو رۇزىكدا مىندال يەكسەر نابىت بە ھەرزەمكار، بەلكو پىرۇسەيەكى پىلە پىلەيە (مىتەرچ) و ماۋەيەكى دەۋى، وەك چۇن گۇرپانى ۋەرزەكانى سال ئەسەر خۇو پىلە بە پىلەيە، بەم شىۋەيەش، چوونە ناۋ قۇناغى ھەرزەمكارى پىلە بە پىلەيە بەلام نەمەش نەۋە ئاگەيەننى كە نەتوانىن ھىچ سال و كاتىك بۇ چوونە ناۋ قۇناغى ھەرزەمكارى دىارى بىكەين، بەلكو زۇر ئە زانىيان ئەۋ بىرۋايەدان كە ئە دەۋرۋەرى (۱۱) يان (۱۲) سالى ژمارەيەك ئە مىندالان دەچنە ناۋ قۇناغى ھەرزەمكارى (Faller, 1981, P:235).

بە ھەمان شىۋەش ئە دەۋرۋەرى (۱۷) يان (۱۸) سالان مالىئاۋايى ئەۋ قۇناغە دىمەك بەلام نەمەش نەۋە ئاگەيەننى كە ھەمۇ مىندالان ئەۋ كاتەدا دەچنە قۇناغى ھەرزەمكارى بەلكو ژمارەيەك ئە مىندالان پىش يان دىارى ئەۋ كاتە دىمەك، نەمەش بە پىلەيە سەرەكى بۇ نەم ھۆكۈرەنەي لاي خوارمۇ دىمەككىچە.

(۱) توخۇم (چىش) -

بىرنە نىجامى تۇيۇنغۇدە زانستىيەكان و سەرنىچ و بۇچۇنى دىروونزانان ئامازە بۇندە دەمكەن. كە كىچ پىش كۆر بە ماۋىيەك دەچىتە قۇناغى ھەرزىمكارىيەدە، نەۋىش بە پەلى سەرمكى پەيۋەندى بە قەسلەجەدو جەستەو چالاكى گۇلاندەمكەنى كچەدە ھەيە، كە ئە زۇر لايەنەدە جىياۋازە ئە جەستەو قەسلەجەي كۆر ئە كوردەۋارى خوشمان ئە دىرۇمانەدە باب و باپىرانمان ھەستىيان بەم راستىيە كىردۈۋە، ئەبەرنەدە ھەرمۇيەنە (كىچ سالى دەمكە جۈيەك گەۋرە دەپىت بە لام كۆر دەمكە گە نىمىك) ھەمۇوشمان باش دىزانىن كە دەمكە (جۈ) ئە دەمكە (گە نەم) دىرۇرتە.

(۲) ژىنگەي گەرم و سارد -

ۋىك دىمكەۋتۈۋە كەش و ھەۋاۋ گەرمەۋ سەرمەش كارىگەرى خۇي ئەسەر گەشە كىردى مۇۋە بەگىشتى و چوۋنە ناۋ قۇناغى ھەرزىمكارى بە تايىيەتى ھەيە، ئەبەرنەدە ھەندىك لەزانكان ئەۋ بىروايەدان كە ھەرزىمكارانى ناۋچە گەرمەكان ئە پىش ھەرزىمكارانى ناۋچە ساردەكان دەچنە ناۋ قۇناغى ھەرزىمكارىيەدە.

(۳) ژىنگەي شارو لادى -

ئەبەرنەدەي ژيان ئە لادى سادەۋ ساكارو ئاسانتەۋ پىنداۋىستىيەكانى كەمترە، بۇيە ئامىيەكى زۇرى ھەرزىمكارانى لادى پىش ھەرزىمكارانى شار مائىناۋايى ئە قۇناغى ھەرزىمكارى دەمكەن و سەرىيەخۇيى و ئاسنامەي خۇيان دەست دەمكەۋىت.

نەۋىش بە پەلى يەكەم بۇ نەۋ ئاسانتەۋىيەنە دەمكەرنەدە كە ئە گۇندەكان بۇ ھەرزىمكارەكانىيان دەمكەن، بۇ قەۋنە ئۇ ھىنان و مال پىكەۋەنەن ئە لادى ئاسانتەۋ، چۈنكە

به زوری ژن و ژن خوازی له خزم و کەس و ناسیاوی ناو گوندەمکه یان دمهکن و دواي نهوش به کۆمهك و هاوکاری چەند ژووړنكي به دارو خوړو بهرە یو دروست دمهکن، سەرمرای نهوش گیروگرفتې نابووړی که مەرمو خیرانر له هەرزماکاري شار سەریه خوښی ماددی و نابووړی خوښی دست دمهکوت، چونکه دمتوانریت پارچه زموږهک و چەند سەر مەرو مالاتیکی پی بډریت یان کەس و کارو خزم و کەس هاوکاری دمهکن. سەرمرای نهوش دواوکاری و پیناوښتیهکانی ژن هینان و مال پیکهوه نان و برژیوی زیان زور زهجهت و دژوار نییه.

بهلام له شار هەرزماکار رووبهرووی زور گیروگرفت و دواوکاری دهیتهوه که جیاوازه له لادی، لهوانه بهردموام بوون لهسەر خوښدن و تهواوکردنی خوښدنی بالا و چوون یو خزمەتی سەربازی و نهبوون و کەمی خانوو و بهرزی گړنی خانوو، سەرمرای دواوکاری زور لهکاتی ژن هینان و گواستنهوو پیکهوهنانی خیران و کەمی بواری کارکردن که سەرجهم نهو هوکارانه دهینه هوڤ نهومی که تا ماومیهکی زور هەرزماکار له شار هەر پشت به دایک و باوکی بهستیت و دواي یارمهتیان لښکات و نه توانیت سەریه خوښی و ناسنامهی خوښی وک هەرزماکاري لادی بهدست بهینې بهلام له لایهکی ترموه هەرزماکاري شار روشنبخترمو زانیاری و زانستی زیاتره.

(۴) خواردن و تەندروستی باش -

گومانی تیندانییه که نهو هەرزماکاري هەر له مندالیهوه خواردن و تەندروستی باشه، پیش نهو هەرزماکاري که خواردن و تەندروستی هەر له مندالیهوه باش نییه، دهچینه قوناغی هەرزماکاريهوه، نهوش به پلهی یهکەم بو که شهکردنی ناسایی و کاریگەری و باش کارکردنی گلاندەکان و نه ندامەکانی تری لهش دمهگریتهوه، له بهرنهوه زور پینوښته که هەر له مندالیهوه گرتگی به خوراک و تەندروستی مروڤ بډریت، یو نهومی لهکاتی چوونه ناو قوناغی هەرزماکاري تووشی گیروگرفت نهییت.

کهواته نهو هوکارانهی سهرموه دمېنه هوې نښوې که ههموو منډالان لهیهک کاتدا نهچنه ناو قوناغی ههرزمکاری، بهلام بهشینویهکی گشتی له ههموو جیهاندا زوریهی منډالان له دهورویهی (۱۲) سالاندا دهچنه قوناغی ههرزمکاریهوه بهلام ژماریهکی کهم پېش نهو ساله و ژماریهکی کهمیش دواي نهو ساله بهماومیهک نینجا دهچنه قوناغی ههرزمکاریهوه.

جیاوازی نیوان بالقی و ههرزمکاری

بالقی (البلوغ) بهشیکه له ههرزمکاری، واته تهنها گورانکاریه جهستهی و فیولوزیکهکان دمگرنهوه، بهلام ههرزمکاری یریتییه لهسهرجهم گورانکاریه جهستهی و فیولوزی و عقلی و ههچوونی و کومهلایهتیهکان، کهواته سهرمتای قوناغی ههرزمکاری به بالقی دمست پی دمکات که چهند سالیکی کهمی سهرمتای قوناغی ههرزمکاری دهخایهنیته بهلام قوناغی ههرزمکاری تهواو نابیت و ههرزمکار ناچینه قوناغی کاملی و پنگهیشتن (مرحلة الرشد) تاومکوه ههرزمکار بهتهواوی له لایهنی کومهلایهتی و ههچوونی و عقلیهوه گهشه نهکات، هر لهبهرنهوشه که قوناغی ههرزمکاری ماویهکی زور دهخایهنی، چوتکه قوناغیکه که منډال له میانهیهوه به تهواوی گهشه دمکات و له کهسکهوه که پشت به کهسانی تر دېهستې یو کهسینک که پشت بهخوی دېهستې دمگورېږی

نیشانهکانی بالقی :-

منډال کاتینک که دهچینه قوناغی ههرزمکاری، کومهلینک گورانکاری له جهستهو شینوم لهش و لاریدا روودمات، له گرنگترین نیشانهو گورانکاریهکانی بالقی نهمانهی لای خوارمومن :-

- ۱- بینگه یشتنی سیکسه گلاندەکان و وژانی سپترم (الحيوان المنوي) نه لای کوو
دەرکهوتنی دیاردهی بی نوژی (الحیض) نه لای کج.
- ۲- دەرکهوتنی سمیل و ریش و گریوونی دەنگ قاد) نه لای کوو و
(بەرزیوونهوی سنگ و کۆبوونهوی چهوری نه هەندیک شوینی نهش قاد) نه لای
کج. سەربرای درزیوونی هەردوو دەست و قاچهکانی و هەندیک گۆرانکاری جەستەیی و
فسیولۆژی تر نه لای هەردوو توخمه که.
- ۳- گهشه کردنی هەردوو کهتالی شالوب و مندالەدان و بەرفراوانبوونی سینەندو
(الحوض) ران نه لای کج.
- ۴- دەرکهوتنی دیاردهی شەیتانی بوون (الحلم الجتسی) نه لای کوو.

گلاندەكان و كاريگەرييان له قۇناغى بائىق موون

دەرھايىشتى گىلاندەكان (ھۆرمۇنەكان) ھەر له قۇناغى پىش له دايىك بوونەو دەست بەكارى خۇيان دەكەن و كاريگەرييان لەسەر پىرۇسەي گەشەكردنى ھەيە و ھەتا تەمەنى پىرى بەردەوام دەبن. بىرى ھۆرمۇنەكانى ئاۋ لەش دىياريگراۋو زۇر زۇر كەمن، لەبەر ئەو زۇر بە زەخمەت بىرى پىنويست بۇ مەبەستى چارەسەر كىردن دەست دەكەن، بۇ نمۇنە ھۇ دەست كەوتنى يەك كىلو گرام له ھۆرمۇنى سىكىسى مى (ئەستۇجىن) پىنويستمان بە (۲۰) پىست مىيۇن بەراز ھەيە.

دەر ئەنجامى توپۇزىنەو زانستىيەكانى ئەم بوارە ئەوھيان سەلمانەكە پەيۋەندىيەكى پتەو له نىۋان كارى ھۆرمۇنەكان و زۇر دىياردەي دەروونىدا ھەيە، سەرپىرەي ئەۋەش كاريگەرى زۇر لەسەر پىنك ھىننەي گەشەكردنى ھەنچوونى ھەيەو بەشدارىيەكى زۇر له ئاراستە كىردنى ھەئەس و كەوتى مۇۋە دىياريگىردنى كەسايەتلىدا دەكات.

له ھەموويان گىرگىتر (بەتايىيەتى له قۇناغى بائىق) كاريگەرى ھەندىك له گلاندەكانە لەسەر وروژاندن و گەشەكردنى و خىستەنە گەبى پالئەرو ھەزوو ئارمىزوۋ سىكىسى و ئاراستە كىردنىيان واتە گۆر و تىنى ئارمىزوو پالئەرو سىكىسىدەكان بەندە بە بىرى ئەو ھۆرمۇنەكە له ئاۋ خويىندا، ھەزوو ئارمىزوو رەقتارى سىكىسى ئازەل بە تەۋاۋى ئە ئۆر كۈنتۈلى ھۆرمۇنەكاندايە، بەلام رەقتارى سىكىسى مۇۋە دەكەۋىتە ئۆر كۈنتۈلى ھۆرمۇنەكان و ھاكتەرە كۈمەلەيەتى و رۇشنىيىرى دەروونىيەكان.

له گىرگىترىن گلاندەكان و جۇرى ھۆرمۇنەكانىيان كە كاريگەرييان لەسەر ھەزوو ئارمىزوو رەقتارى سىكىسى ھەيە، ئەمانەي لاي خوارمۇەن :-

پېتوئىرېيە گىلاند (pituitary gland) -

ئەم گىلاندە (الغدة النخامية) (پېتوئىرېيە گىلاند) گىرگىيەكى زۆرى ئەسەر گەشەكردىنى سېكسە گىلاندەمىكان و كارو چالاكىيەكانىيان ھەيە، نىزىكەي (۵) يېنىچ سال يېنىق ياتق بوون، بەشى يېنىشەۋەي ئەم گىلاندە جۈرە ھۈرمۈنىك دەردەھاۋىت (افرازىكە يېنى دەلىن جۇنادۇ تروپىن، كە ئەم ھۈرمۈنە سېكسە گىلاندەمىكان (ھىلگەدان ئەلاي مى و ھەردوۋ گۈون ئەلاي نىر) دەخاتە جوۋنە و چالاكىيەكانىيان بەگۈر و تىنتر دەمكات و خىرايى گەشەكردىن زىاتىر دەمكات. بەلام كەمى (جۇنا دوتروپىن) دەبىيە ھۈي پوكانەۋەي سېكسە گىلاندەمىكان و ئە دەست دانى چالاكى سېكسى و توۋوش بوون بە نەخۇشى (فروھلىچ، Frohlich) كە مىندان توۋوشى (زۇرقەنەۋى، گەشە نەكردىنى كۈنەندامى زاۋوزى، ھەز كىردىن بە مىكەچى، گىزى و ھىرى، باۋىشك دان و زوۋ خەۋ ھاتىن) دەمكات. بەلام ئە كاتى سىك پىرىدا زۇر بوونى ھۈرمۈنى (ئەستروچىن) ئە خۇنىدا دەبىيە ھۈي ۋەستانى دەرهاۋىشتىنى ھۈرمۈنى (جۇنا دوتروپىن)، كە نەمەش دەبىيە ھۈي ۋەستانى پىرۇسەي دروست كىردىنى ھىلگە ئە كاتى دوۋ گىيانىدا.

ھەرومە بەشى يېنىشەۋەي ھەمان گىلاند ھۈرمۈنى (پرولاكتىن) prolactine بەرھەم دەھىنىت، كە ئەم ھۈرمۈنەش بە ھاۋكارى ئەگەل ھۈرمۈنەكانى (ئەستروچىن) و (پروجىستىرون) دەبىنە ھۈي گەشەكردىنى ھەردوۋ مەمك و گىلاندەمىكانى شىر دروست كىردىن ئە كاتى يالقى بەدۋاۋە.

شاھەتى باسە دۋاي ئەۋەي ھۈرمۈنەكانى ئەم گىلاندە دەبىنە ھۈي ۋورژاندنى سېكسە گىلاندەمىكان، ئىنجا بە يېنچەۋانەۋە دەرهاۋىشتەي (ھۈرمۈنەكانى) سېكسە گىلاندەمىكان كار دەكەنە سەركارو چالاكىيەكانى (پېتوئىرېيە گىلاند) و دەبىنە ھۈي كەمكردەۋەي كارىگەرى و بىزەي ھۈرمۈنى گەشەكردىن كە (پېتوئىرېيە گىلاند) دەرى دەمات قا ئە كوتايىدا بەتەۋاۋى بىنە بىرى دەكەن و بەمەش گەشەكردىنى جەستەيى رادەۋەستىت.

لەلەيەكى تىرىشەۋە ھۆرمۈنەكانى (پىتوۋە تىرىيە گىلاند) بەشدارى لە كۈنتۈرۈكردن و رىك خىستى پىرۇسەي (ھىلگە دروست كردن، سىك پىر بون، بى نوڭى - العادة الشهرية) لەلەي نافرەت و پىرۇسەكانى (سپىرم دروست كردن و بارستايى پىرۇستات، رىك خىستى ھۆرمۈنى تىستوستىرون) (كە سىكسە گىلاندى نىر بەرھەمى دەھىنى) دىكات ھەرومە ھەندىستىتە بە رىك خىستى بەرھەم ھىنان و دەرھەۋىشتى ھۆرمۈنەكانى سىكس لەلەي ھەردو توخمى نىرو مى .

لە بەشى دواۋى (پىتوۋە تىرىيە گىلاند) ھۆرمۈنى (پىتوسىن، pitocin) دروست دىكات، كە يارمەتى گرژ بونى ماسوۋىكەكانى مىندالداق دىكات، بەمەش كارى مىندال بون ئاسان دىكات، ھەرومە دوا مىندال بوونىش يارمەتى گەپانەۋى مىندالداق دىكات بۇ ھەۋى بگەرتەۋە بۇ شىۋە بارستايى ئاسايى خۇى، سەرپىرەي ھەۋىش ھۆرمۈنى (پىتوسىن) يارمەتى دىردانى شىر لە ھەردو مەمك بۇ دەرۋە دىكات .

ئەدرىنالىنە گىلاند (الغدة الكظرية) (suprarenal gland) :-

نەم گىلاندە دىكەۋىتە سەر ھەردو گورچىلەۋە، ھۆرمۈنەكانى تۈيكل و بەشى دەرۋە نەم گىلاندە (بە شىۋىيەكى گىشتى) كارىگەرى خۇيان لە سەرگەشە كىردى سىكس ھەيە .

ھۆرمۈنەكانى بەشى دەرۋە (تۈيكلەكە بى نەم گىلاندە) سەرپىرەي ھۆرمۈنەكانى سىكس كە ھەردو سىكسە گىلاند دروستى دىكەن) بەشدارى لە سەرھەنداق و دىركەۋىتى مۈرك و سىفاتى سىكس ئاۋەندى (ئاتوي) لەلەيەن ھەردو توخمى نىرو مى دىكەن. لە راستىدا نەم گىلاندە زىاتىر ھۆرمۈنى نىرايەتى بەرھەم دەھىنىت و لە ھۆرمۈنى مىيايەتى زۆرتەر، ھەر لەبەر ھەۋىشە كە نەگەر بىرى ھۆرمۈنەكانى ئەدرىنالىنە گىلاند لە رىژمى ئاسايى خۇى زىادى كىرد، ئەۋا دىبىتە ھۇى دىركەۋىتى زۆر مۈرك و نىشانەي نىرايەتى (دەنگ گر بون، رىش و مەۋى سەيىل ... قىلا) لەلەي توخمى مى سەرپىرەي زوۋ دىركەۋىتى نىشانەكانى

نېرايەتى لە لاى كۆپ، واتە دەرگەۋىتى رېش و سىنل و دەنگا گر بون و گەۋرە بونى
ئەندامى زاۋۇتى لە لاى مىندالى كۆپ پېش قۇناغى بالقى و ھەزىمكارى. بەلام بەدەمگەن
نەم ھۆرمۇنلار دەپنە ھۆى دەرگەۋىتى مۇرك و ئېشانەكانى مىيائەتى لە لاى نېر .

تە گىرگىتىن ھۆرمۇنەكانى نېرايەتى كە ئەدرنالېنە گىلاند دروستى دەكات، ھۆرمۇنى
(ئەندروژېنە Androgens)، ھەروما كە تە گىرگىتىن ھۆرمۇنەكانى مىيائەتىە كە
ئەدرنالېنە گىلاند بەرھەمى دەھىنىت، ھۆرمۇنى (ئەستروژېن) و (پروژېستېرۇنە) .

سىكسە گىلاندەكانى (Sexual Gland) ۱-

برېتىيە تە ھەردوۋ گون لە لاى نېر و ھەردوۋ ھىلگەدان لە لاى مى و ھەردوۋ
دەرھاۋىشتىيان ھەيە كە ئەۋانېش برېتىن تە ۱-
دەرگەۋىتىكانى ۱- كە برېتىن تە خانەكانى زاۋۇتىكرىن (سپېرم، Sperm) لە لاى نېر
(ھىلگەكان، Ova) لە لاى مى .

ئاۋەكىەكانى ۱- كە برېتىيە تە بەرھەم ھىنان و دەرھاۋىشتىنى ھۆرمۇنەكانى سىكسى،
تە گىرگىتىن ھۆرمۇنەكانى كە سىكسە گىلاندەكانى بەرھەمىيان دەھىنن، ئەمانەى لاى
خوارمۇن؛

ھۆرمۇنەكانى نېرايەتى ۱-

ھەرچەندە تۈپكەن ۋەشى دەرھەمى ئەدرنالېنە گىلاند ھەندىك ھۆرمۇنى نېرايەتى
دروست دەكات و دەيكاتە ناۋ خۇنلەۋە، بەلام سەرچاۋەى سەرگى بەرھەم ھىنانى ھۆرمۇنى
نېرايەتى نېيە، بەلكو سەرچاۋەى سەرگى بەرھەم ھىنانى ھۆرمۇنى نېرايەتى برېتىيە تە
سىكسە گىلاندى نېر (ھەردوۋ گون) كە تۈۋ (سپېرم) بەرھەم دەھىنىت، تە راستىدا گون مى
ھۆر ھۆرمۇنى نېرايەتى دەرھەمىيان بەلام ئەۋەى تە ھەمويان كارىگەر تۈۋ ھۆرمۇنى

تېستېستېرېدون (Testosterone)، سەرمەيى ئادەم سى ھۆرمۇنە، بىرىكى ھۆرمۇنى
ئىپپايەتى (ئەستروجېن) بەرھەم دەھىنىت.

بىك ئە پىشتەر ئامازى بۇ كرا (پىتوۋ تىرىيە گىلاندا) رۇلى سەرمى ئە ورۇزاندن و بەگور
خىتىنى ھەردوۋ گۇون ھەيە. ھۆرمۇنەكانى ھەردوۋ گۇون بە (ئەندروجىنەكان) واتە
بەرھەم ھىنەر و دروستكارى ئىپپايەتى ئامراون، كە ئەوانىش دوۋ جۇرى سەرمىكىن و بىرىتىن
ئە ئەندروستېرېن (تەستو سترېن) ئەم ھۆرمۇنەكانە رۇلى زۇر گىرتىكان ئە چالاك كىردن و
ورۇزاندننى ھەزوۋ ئارمىزوۋى سىكىسى و دەرگەوتىنى مۇرك و ئىشانەكانى ئىپپايەتيدا ھەيە.

پىنويستە ئەومبىزائىن كە جىياۋازىيەكى زۇر ئە نىۋان خاسىيەتەكانى سىكىسى
سەرمى (لولى) و ئاۋمىقى (ئانۋى) ھەيە. خاسىيەتەكانى سىكىسى سەرمىكى بىرىتىن ئە
جىياۋازى فېسۇلۇزى و بايۇلۇزى نىۋان ھەردوۋ توخۇم، كە ئايا ئىرە يان مى، واتە جىياۋازى
نىۋان ئەندامەكانى زاۋوزى، بەلام مۇرك و ئىشانە ئاۋمىنىيەكان بىرىتىن ئەم مۇرك و
ئىشانەكى كە ئىر و مى ئەلايەتى دەرگى و رۋالەتەۋە ئە يەكتىرى جىيا دىمكەنەۋە ئەۋاتە
دەنگ گىرېۋون، سەيلى و رىش دەرھاتى، ئەلاي كۆرۈ (مەمك دروست بوۋون و بەرز بوۋونەۋە)،
ئىپپونەۋە چەۋرى ئە ھەندىك جىنگا، بەرھەراۋان بوۋونى سى بەندە، ئەلاي كىچ.

ئە گىرتىگىرىن كارىگەرى چالاكىيەكانى ھۆرمۇنەكانى ئىپپايەتى ئەمانەى لاي

خۋارمۇقى -

گەۋرە بوۋونى بارستايى (ئەندامەكانى زاۋوزى، پىرۇستاتە گىلاندا، ... قاندا).
دەرگەوتىنى مۇرك و ئىشانە سىكىسە ئاۋمىنىيەكان و مەك (رىش و سەيلى، موۋى بىن بال و
دەۋرەۋەرى ئەندامەكانى زاۋوزى، دەنگى گىرېۋون، گەشەكردىنى قورگ و دەنگە زىيەكان،
بەرھەراۋان بوۋونى ئاۋ شان، تەسك بوۋونەۋە سى بەند - الحوض - مانەۋە مەمك بە
پىككەۋى و دەرگەوتىنى، ورۇزاندننى ھەزوۋ ئارمىزوۋى سىكىسى و ھەندىك گىرېۋانكارى
دەرۋونى ئەلاي كۆرۈ.

هۆرمۇنەكانى مېيابه تى :-

سپكسه گلاندى مى (هەردوو ھىلگەدان) دوو جۇرى سەرمكى هۆرمۇن دەرەدەن كە بريتىن لە
اكۇمەلەي نەستروچين اوا كۆمەلەي پرۇجسترون)، بەم شىومى لای خوارمە :-

دەرھاويشتە دەرەمكىه كان :-

كە بە ھىلگەكان ناسراون و بۇ ماومى نزيكهى (٢٠) سى سال، ھىلگەدانەكان ھەر
مانگى ھىلگەيەك پىدەمگەيەتن و فرىي دەدەنە ناو جۇگەلەي قالوبەومو لەونشەو دىگات
ناو مندالدان. ئەم ھىلگەكانە ئەكاتى بائق بوونەو دەست بە پىنگەيشتن دەكەن و لە تەبەنى
بى ھىواشيدا (سن الياس) كە لە دواى (٥٠) سالان دەست پىدەمكات وردە وردە بەرمو ئەمان
دەچن.

دەرھاويشتە ناومىيەكان :-

كە بە هۆرمۇنەكانى مېيابه تى ناسراون و بريتىن لە (نەستروچين) و (پرۇجسترون)
سەرمپاي ھەردوو ھىلگەدان ئەدرنالىنە گلاندیش بەشدارى لە بەرھەم ھىنانى هۆرمۇنەكانى
مېيابه تى دىمكات.

هۆرمۇنەكانى (ئەندروچين) اوا نەستروچين) لەلاى ھەردوو توخمى نىرو مى ھەيە،
بەلام رىژمى (ئەندروچين) لەلاى كۆپو رىژمى (نەستروچينىش) لەلاى كچ زياترە
سەرچاومى سەرمكى ئەندروچينى (مى) بريتىيە لە ئەدرنالىنە گلاند، بەلام سەرچاومى
سەرمكى نەستروچين بريتىيە لە ھەردوو ھىلگەدان شاينى ياسە بەشىومىيەكى گشتى كارو
چالاكىيەكانى هۆرمۇنەكانى (مى) پىنچەوانەي ناراستەي كارو چالاكىيەكانى هۆرمۇنەكانى
(نىرون) واتە كەم بوونى بىرى يەككىيان دەبينتە ھوى دەرەوتنى نىشانەكانى زىاد بوونى
نەوى تىريان و پىنچەوانەكەشى راستە .

لەمانەنى خوارموش گىرگىزىن ھۆرمۈنەكانى مېياپەتى و كارىگەرپىيەكانىيانى

ئەستۇجىن:

ئەم ھۆرمۈنە بەرپىرسى يەكەمى دەرگەوتتى مۇرك و نىشانەنى سىكسىيە ئاومىندىيەكانە
(تەنوي) ئەلاى كىچ ئەوانە (دەرگەوتتى موو ئەبن بال و دەورو بەرى ئەندامى زاووزى،
دەنگ ناسكى، گەورە بوون و بەر قراوانبوونى سى بەندە (الحوض) گەشەكردنى سەت و
پان، بېھوك بوونەۋەى ئاۋ شان، بەرز بوونەۋەى مەمك) سەرەپى وروژانلىنى جەزوو
ئارمىزوۋى سىكسى و ھەندىك گۇراتكارى دەرۋونى.

پىرۇجستۇن:

كە دەپىتە ھۇى گەشە كىردنى گلاندەكانى شىر، ھەرۋەھا بە ھاۋكارى ئەستۇجىن
ھەردو پىرۇسەى (بى نۆيىزى وسك پىر بوون) رىك دەخەن. سەرەپى راگرتنى پىرۇسەى
بەرەم ھىنانى ھىلكە ئە كاتى دووگىيانى (سك پىرىدا) ئە ئە نىجامى تۆيىنەۋە زانستىۋە
دەرگەوتتوۋ. كە بىرىن و لاىردنى ھىلكەدانى (مى) مەرج نىيە دەپىتە ھۇى كەم كىردەۋەى
جەزوو ئارمىزوۋى سىكسى (مى)، بەلام بىرىن و لاىردنى ئەدرىنەلە گلاند (الغدة الكظرية)
بە ئەۋاۋى دەپىتە ھۇى ئەمانى جەزوو ئارمىزوۋى سىكسى ئەلاى توخىمى (مى)، ھەرۋەھا
ئىك چوونى بىرى پىنۋىستى دەرھاۋىشتىنى ھۆرمۈنەكانى مېياپەتى (زىاد) يان (كەم)
دەپىتەۋە ھۇى زور گۇراتكارى ئەلاى توخىمى (مى).

بۇ نەۋە، ئەگەر (پىتوۋ تىرىيە گلاند) ھۆرمۈنى تايىدەت بە چالاككردنى كارى
ھىلكەدان بەرەم ئەھىنىت يان كەم بىت، ئەۋا دەپىتە ھۇى ئەۋەى كە ھىلكەدان ئە تۈانىت
بە كارەكانى خۇى ھەلبىستىت و نەۋەش گەشەكردنى سىكسى دۈادەخات و دەپىتە ھۇى شە
ئان و ئىك چوونى رەقتارو ھەلس و كەۋتى سىكسى، بەلام زىاد بوونى دەرھاۋىشتەكانى

(پيتوټيريه گلاند) دېنېته هوى زوړ گهڼه كړنى سيكسى له لاي توخى (مى).
(اغا، ۱۹۸۱، ص ۱۰۲ - ۱۲۴)، (هرمزو ابراهيم، ۱۹۸۸).

فونوف زانا (Vornoff) به به به ستي گه پانده وې لاوېتي چهند تافي كړنه وېدې كې
له سر مه يمون كړد، نه وېش له ښكې ودرگرتنى هورمونه كافي نيرايه تې له مه يمون و
داني به نيره مه يمونيكې تر، دمرگه وت له گهل گه پانده وې لاوېتي زور مورك و خاصيه تې
لاوېتيش گه پايده و هرومها (شتايناچ Steinach)، تويژينه وې زوري له سر نازهلان
كړد، يه كيك له نه وانه نه وې بوو كه سيكسه گلاندې نيره به رازيكې هيندى بو مالوسيكې
(مينه به رازيكې هيندى گواسته وې به پېچه وانه شوه سيكسه گلاندې مالوسه كېشې بو نيره
به رازمكه گواسته وې، له نه نجامې نه م گورانكارپه بوې دمرگه وت كه نيره به رازمكان زور
خاصيت و نيشاندې نيرايه تيان له دست دا و به همدان شپوهش مالوسه كان (مينه
به رازمكان يش زور خاصيه تې مينايه تيان له دست دا.

هرومها دمرگه وتووه كه نه وانه دې دهغه سينرين (واته هردوو گونه كانيان
ددره هينري) زور خاصيه تې نيرايه تې (دېنگ گر بوون، تويوډو تيژى ... تاد) له دست
ددمن و ددنگيان ناسك دېنېت و تووشى سستې و خاوى دېنې و له زور دفتارى نازايانه و
چاو نه ترسانه دوور دهكه وتووه (القوصي، ۱۹۸۱، ص ۴۹).

بالقى سيكسى له لاي كچ :-

خوله كانى ژيانى سيكسى توخى (مى) به چهند قوناغيكې جيا جيا دا تپنده پېرېت و
نه و قوناغ و گورانكارپاندهش كاردې كېنه سر هه زوړ نارمزووه سيكسيه كانى، له بهر نه وې
له لايه تې سيكسيه و زياتر له نير شل زانې و بهر زوړ نزمې پيوه دياره خوله كانى ژيانى
سيكسى (مى) به چهند قوناغيكې ديارې كراودا تپنده پېرېت كه بريقتې له چسهره تاي بې
نويژى، بې نويژى، دووگيانى - سك پېرې، مفداي بوون (دووباره بوونه وې)، سالى بې

ھىۋانى - سىن (ئىياس) يەككەم نىشانى بالقى لە لاي كىچ دەرگەۋىتىنى دىياردى بىن ئونۇرىيە
(سۈرى مانگانە) (الحىض) كە بە يەككەم بىن ئونۇرى ناۋ دەپرىت. بالقى كاتىك روو
دەتات، كە بۇ يەككەم جار ھىلگە بەرھەم دىت و لە پىگەى جۈگە لەى قالوبەۋە بۇ مىندالدىن
دەگۈنۇزىتەۋە.

دەرنە نەھاسى زۇر لە ئونۇرىيەۋىمكەنى ئەم بۈۋارە نامازە بۇ ئەمانەى خوارمەۋە دىكەن ۱-

ھەردوۋ كىردارى ھىلگە بەرھەم ھىتان و بىن ئونۇرى لە لاي توخى مى بە شىۋىيەكى
نۇتۇماتىكى و دوور لە وىست و كۈنۇرۇلى توخى (مى) روودەدەن و كاتى دىيارىكرامى خۇيان
ھەيە، كە بە بالقى دەست پىندەكات و بە سالى بىن ھىۋانى كۈتايى دىت بە لام زۇرىدى جار
كىردارى بەرھەم ھىنئانى سېنىم (تۈۋ) لە لاي توخى (نېر) بە نىرادەۋ وىستى خۇيەتى و بە
قۇناسى بالقى بوون دەست پىندەكات و ھەتا مەدنىش بەردەۋام دەپىت.

دەرگەۋىتىنى يەككەم بىن ئونۇرى بە لگەى پىگەىشتىنى سىكىسى كىچ نىيە، لەبەر لەۋمى
يەككەم بىن ئونۇرى بارىكى قىيۇلۇزىيە و لە خۇيەۋە روودەتات و نىزىكەى دوو سال دۋاى ئەۋ
يەككەم بىن ئونۇرىيە نىنجا كىچ تۈۋاناي زاۋوزى دەپىت، ھەرومەھا بە زۇرى دەرگەۋىتىنى بىن
ئونۇرى بە شىۋىيەكى بەردەۋام و بىن پىچران و دەرگەۋىتىنى نىشانە سىكىسيە ناۋىندىيەكان،
بە بەلگە دادەپرىت بۇ پىگەىشتىنى سىكىسى كىچ.

بە شىۋىيەكى گىشتى كىچ لە دەۋرۈبەرى (۱۲) سالان يەككەم ھالەتى بىن ئونۇرى لە لاي
دەردەكەۋىت، بە لام ھەندىك كىچ لە تەمەنى (۸) يان (۹) سالان و ھەندىكى تىريان لە
دەۋرۈبەرى تەمەنى (۲۰) بىست سالان يەككەم ھالەتى بىن ئونۇرى لە لايان دەردەكەۋىت،
بە لام رىزى ئەۋانە زۇر كەمەن كە يان پىش يان دۋا دىكەۋن، چۈنكە زۇرىدى زۇرى كىچان لە
دەۋرۈبەرى (۱۱-۱۵) يانۇزدە بۇ چۈۋاردە سالان يەككەم بىن ئونۇرى لە لايان دەردەكەۋىت.

له راستیدا بێ نوێژی له لای کج نابێتته هۆی دروست کردنی نازاری زۆر. به‌لام ته‌نها له لای نه‌وانه نازاری زۆر ده‌بێت که (جه‌سته‌و نه‌ش و لاریکی زۆر لاوازیان هه‌یه، یان که‌م و کورتی جه‌سته‌بیان هه‌یه، یان روویه‌رووی زۆر گه‌روگرفتیی دهره‌وونی و کۆمه‌لایه‌تی بپوخته‌وه‌و به‌ چاوی ترس و گومان سه‌یری دیاره‌دی بێ نوێژی و جه‌سته‌ی خۆیان ده‌کهن، یان بره‌ویان به‌ خۆیان نییه ... تاده‌).

بێ نوێژی بۆ ماوه‌ی (۲۰-۴۰) سال به‌رده‌وام ده‌بێت، دوا‌ی نه‌وه‌ ده‌هه‌ستیت و ئافه‌رت ده‌گاته ته‌مه‌نی بێ هیوایی. له‌کاتی بێ نوێژی کۆمه‌لیک گۆڕانه‌کاری بایه‌لۆژی و فیزیۆلۆژی بووده‌من و نه‌و گۆڕانه‌کارییه‌ بایه‌لۆژی و فیزیۆلۆژیانه‌ش له‌ لایه‌ن سه‌نه‌ته‌ری تایه‌ته‌ی له‌ناو مێشک کۆنترۆل و رێک ده‌خرێن و هه‌ر (۲۸) یان (۲۹) رۆژ جارێک بێ نوێژی رووده‌دات و بۆ ماوه‌ی (۲) تا (۷) رۆژ به‌رده‌وام ده‌بێت.

بالتی له‌لای کور:

دیاریکردنی سه‌رمته‌ی بالتی بوون له‌لای کور کارێکی ئاسان نییه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی دیاردنه‌و گۆڕانه‌کارییه‌کی نیمچه به‌رده‌وامی وەک (بێ نوێژی) له‌لای کج نییه، چونکه گۆڕانه‌کارییه‌ جه‌سته‌یی و فیزیۆلۆژییه‌کانی لای کور له‌ کاتی جیا‌جیا بووده‌من.

به‌لام به‌ شێوه‌یه‌کی گشتی سه‌رمته‌ی دهرکه‌وتنی بالتی بوون له‌ لای کور به‌سه‌ر هه‌ڵدانی گه‌نده‌له‌ مووی دهره‌ویه‌ری نه‌ندای زاووزی‌ی کور ده‌ست نیشان ده‌کریته به‌لام نه‌م نیشانه‌یه‌ وەک بوودانی یه‌که‌م حاله‌تی شه‌یتانی بوون له‌ شه‌ودا (الاستحلام الاول) (First nocturnal emission) به‌هێز نییه له‌ راستیدا به‌یه‌ک دوو سالی یه‌که‌م پێش بالتی بوون ده‌لێن (قوناغی پێش بالتی بوون، له‌م قوناغه‌ چالاکی چه‌ورییه‌ گلانه‌ زیاتر ده‌بێت و چه‌وری له‌ لای سینه‌شی هه‌رزه‌کاران له‌ دم و چاویان دهره‌که‌ویت (زێپکه) به‌لام له‌ قوناغی بالتی زۆریه‌ی نه‌و چه‌وریانه‌ که‌م ده‌بنه‌وه. له‌ سه‌رمته‌ی بالتی هه‌ردوو گۆنی کور

چالاک دهییت دست دمکهن به دهرهاوښتتی سپنرم (توو) و هورمونه کانی سیکسی،
ههروها سپنرم تیکهن بهو شلهیه دهییت که پروستات دروستی دمکات، که نهویش
شلهیه کی لینجه که نژیکه ی (۲) تا (۱۲) سم ۲ دهییت و له هه ره فریدانیکیدا نژیکه ی (۲) دوو
تا (۲) سی ملیون سپنرم له گهڼی خوی هه لدمگریت .

به شینویه کی گشتی زوریه ی کوران له دهورویه ری (۱۴) و (۱۵) سالاندا بائق دهن به لام
هه ندیکی که میان له دهورویه ری (۱۰) سالان و هه ندیکی تریان له دهورویه ری (۲۰) سالان
نینجا بائق دهن، واته یان پینش یان دواي هاوه له کانیا ن دمکهن.

هه ندیک له زاناکان له و بر وایه دان که زوو بائق بوون به قازانجی کور ته و او دهییت و
له ناو برادر مکانیا شانازی پینوه دمکات، به لام زوو بائق بوون له به رزمونه ندی کج نییه و
دور نییه تهووشی ترس و دله راوکی و خهم و خه فته ی بکات و ببینته مایه ی شهرم بوی
له ناو دهسته خوشک و که سانی چواردهوری .

هەلس و کەوت و جوولە ی هەرزەکار

هەرزەکار لە سەرمتای قوناغی هەرزەکاری تووشی جۆره تەمبەلی و خاوو خلیچکیەك دەبێت، ئەوەش بە پەلای یەكەم بۆ گەشهکردنی خیرای جەستە و لەش و لاری هەرزەکار دەرئەتەرە، چونکە ئەناکاوو خیرا دەست و قاچەکانی درێژ دەبێت و ناتوانیت بە ناسانی کۆنترۆلیان بکات، لە لایەکی تریشەوه هاوسەنگی و پیکەوه کارکردن لە نێوان کۆنەندامی جوولە (الجهاز الحركي) و کۆنەندامی دهمار (الجهاز العصبي) دا دروست نەبوو، لەبەرئەوهی جەستە و پیکەیشتنی نەندامەکانی جوولە پێش گەشهکردنی کۆنەندامی دهمارەکان دەرئەتەر، کە ئەوەش دەبێتە هۆی ئەوهی کە هەرزەکار تووشی جۆره سستی و تەمبەلیەك ببێت بەلام دواي ماویەك کۆنەندامی دهماریش گەشه دەکات و هاوسەنگیەك لە نێوان کۆنەندامی جوولە و کۆنەندامی دهماری هەرزەکاردا دروست دەبێت و نێتەر دەتوانیت بە تەواوی کۆنترۆلی نەندامەکانی لەشی بکات و لە سستی و تەمبەلی رزگاری ببێت هەروەها چالاکی و جوولەکانی هەرزەکار بە مەبەست و ئاكامدار، بە پێچەوانەی منداڵ کە زۆریە هەلس و کەوت و جوولەکانی بێ ئامانج و لابە لایە.

لە راستیدا لە سەرمتای هەرزەکاری، لە ئاکامی ئەو گەشهکردنە خیرایە و نەبوونی هاوسەنگی پێویست لە نێوان هەردوو کۆنەندامی جوولە و کۆنەندامی دهماری، هەرزەکار تووشی شەڕان و تێك چوونی جوولەیی دەبێت و ئەکاتی شت هەنگرتن و رویشتن دەست و قاچەکانی تەتە ئە دەکات و شتی لە دەست دەرئەتەر خوار دەمو قاچی بەرشت دەکەوی و ئەوانەیە بکەوی کەواتە پێویستە دایک و باوک و مامۆستا رەچاوی ئەو گۆرانکاریانە بکەن و رێنمایی پێویستی هەرزەکار بکەن بۆ ئەوهی بە ناسانی بە سەر ئەو کۆسپ و کەم و کورتیانەدا زال ببێت، بەلام کەم کردنەوه لە نرخێ هەرزەکارو گالتەو سووکایەتی پێکردنی، دەبێتە هۆی ئالۆزبوونی باری دەروونی هەرزەکارو زیاد بوونی هەنچوونەکانی و دروست بوونی کێشەو بگرمو بەرده لە نێوان هەرزەکارو کەسانی چواردەوری.

هه نندیک له هه ززمکاران له سه رهتای قوتای هه ززمکاری تووشی هه نندیک نه خوشی
 دهن. به لام زوری له نه خوشیانه له دروست کردنی خوو خدیالی خویه تی و مه بهستی
 راکیشانی سه رنجی که سانی تره یان بو خو رزگارکردنه له داواکاری و نه رکه کانی خیزان و
 قوتا بخانه. به تاییه تیش نه مدمردو حالته تووشی نه و هه ززمکارانه دبیت که له سوزو
 خوشه ویستی و چاودیری دایک و باوک و ماموستاو که سانی نزیکیان بی بهش بوون.
 له بهرنه وه خویان نه خوش ده خهن و وا دمرده خهن که نه خوشن. بو نه وهی له میانه یه وه
 سوزو گرنگی و خوشه ویستی که سانی چوارد موریان دهست بکه ویت. یان له نه رکه و کارمکانی
 خیزان و قوتا بخانه رزگاریان دبیت نینجا یونه وهی هه ززمکار په نا بو نه و چه که دمرونیه
 نه بات. پنیو یسته ریزی بگیری و ههست بکات که که سیتی خوشه ویسته و پله و پایه ی
 تاییه تی خوی له نا و خیزان و قوتا بخانه و کومه ن هه یه.

هه ززمکاران تووشی چهند ته خوشیه کی سایکوسوماتی (جهسته دمرونی) دهن.
 له مانهش نه و نه خوشیانه که هه کارمکانی تووشی بوونیان دمرونیه و دهرنه نجام و
 ناکامه کانیشیان جهسته یه. له وانه نه خوشیه کانی (سور هه تگه ران و سووتانه وهی دوانزه
 گری و گهمو، رمبوو ته تگه نه فسی و هه ناسه سواری و نازاری پشت و ماسوولکه کان و ...
 تله) نه وش به پله ی سه رمکی بو نه و هه موو گپرو گرفت و خهم و خه فته و توربوو نانه
 دگه رفته وه که به رده موام روویه پرووی ژماره یه که له هه ززمکاران دبیت وه. به تاییه تیش نه و
 هه ززمکارانه کی که خهم و خه فته و دله راوکیکان له ناو مووی خویان کۆمه که نه وه و گوزارشتی
 لیناکه ن و له ریگهی چهند چالاکیه که وه رزگاریان نابیت لینان

هه روهما هه نندیک جار یاری دمرونی هه ززمکار له نه نجامی خوشه ویستی و دلهاری و
 بپروکه نه وهی روهانسیانه وه نالوز دبیت و له ناکامیشدا روویه پرووی زور گرفت
 ته ندروستی و جهسته یی و دمرونی و کومه لایه تی دبیت وه. له بهرنه وه زور پنیو یسته
 به رده موام رهنمایی پنیو یستی هه ززمکار له و بارمیه وه بکرفت.

د مکت و له په پوهندښه کومه لایه تیه کانیډا سره که وتوو نیه، له جیاتی نه وه جیهانیکي خهیا لوی و نمونه یی بو خوی دروست دمکت و گرتگی به لایه نی نایینی و ناکاری و له خلای د هات و هندیك جاریش تقوی جیهانی خوو خهیا ل و زینده خمون دبیت، که له وانه یه له جیهانی واقعی دوور بخاته و مو تووشی زور گیرو گرفتې د پروونی و کومه لایه تی بکت.

(۲) هه رزمکاری سهرمېزو شهرخواز (المراهقة العدوانية المتمرده): -

نهم جوړه هه رزمکارانه ریځکای سهرمېزی و شهرخوازی د مگر نه بهرو دست دریژی د مکه نه سهر دایک و باوک و ساموستاو که سانی چوارد مورې، به زور شینواز گوزارشت له و یاخی بوون و سهرمېزیا نه یان د مکن، له وانه (لا سایی) کردنه ومی گهورمکان له ریځکای جگهره کیشان و ریش هیشتنه ومو خواردنه ومو به کارهینانی داوود دمرمانی هوشبه را ههروها هه لگرتنی چمتوو چهک و که مرسته ی بریندار کردن، نینجا هه ندیک جار هه لس و که و ته شهرخوازی که یان راسته وخو دبیت و نازاری که سانی چوارد موریان دمدن، یان ناراسته وخو دبیت و شینوازی (دزی کردن، درو، عینادی، هرت و فیل) د مگر یته خو، هه ندیک جاریش په نابو خوو خهیا ل و زینده خمون دبیت به لام که متر له هه رزمکارانی جوړی دووهم

(۳) هه رزمکاری لاسارو لادمر (المراهقة المنحرفة): -

نهم جوړه هه رزمکارانه بریتین له سهرمېزو لاسارمکانی جوړی دووهم و سینه م (گوشه گیرو شهرخوازمکان) هه رچه نده هه رزمکارانی دوور په ریزو سهرمېزی (دووهم و سینه م) نا لاساین و ناتوانن خو یان له گدل کومه له که یان بسازیتن به لام ناگه نه نه و توناغدی که به ته وای له ریځکای ناسایی و یاسایی د مریچن و مترسیان له سر کومه ن ه دبیت، به لام نهم جوړمیان مترسیدار دبیت و زیان به کومه ن و دام و د مزاگانی د مگر یت و شینوازی ترسناک د مگر یته بهر، له وانه (تاوانی کوشتن، بهد رموشتی، پینشیل کردن) ناشکرای یاساو داب و نه ریستی کومه لایه تی، تووش بوون به نه خوشی د پروونی و عقلی تاد (زیلان، ۱۹۹۴، ص ۱۶۱-۱۶۲).

تئورییه‌کانی هه‌رزماکاریهه‌رزماکاری دیاردیه‌کی بایۆلۆژییه

قوناغی هه‌رزماکاری یه‌کینکه له‌و قوناغانه‌ی که سهرنجی زۆر له‌ توێژمێرو زانیانی بۆ لای خۆی راگیراوه، به‌لام هه‌ر کۆمه‌له‌یان به‌جۆرنیک لیکێ دمه‌اته‌وه که له‌ زۆر لایه‌نده‌وه جیاوازه له‌ کۆمه‌له‌کانی تر. یه‌کینکه له‌ لیکدا نه‌ومکان که (ستانلی هۆل) زانیای نه‌مریکی رابه‌رو دامه‌زرینه‌ریه‌تی، ناماژه‌ بۆ نه‌وه‌ دمکات که هه‌رزماکاری دیاردیه‌کی بایۆلۆژییه‌ واته‌ سهرجه‌م گۆرانه‌کاری و گیرۆگه‌گه‌شتنه‌کانی قوناغی هه‌رزماکاری بۆ گۆرانه‌کارییه‌ جه‌سته‌یی و فسیۆلۆژییه‌کان ده‌گه‌ڕێته‌وه‌و په‌یوهندیه‌کی زۆر که‌می به‌ ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و نابووێ و رۆشنایی هه‌رزماکاره‌وه‌ هه‌یه‌ وه‌ قوناغی هه‌رزماکاری به‌ له‌ دایک بوونیکی نوێ له‌ قه‌له‌م دمه‌ات، له‌به‌ر نه‌وه‌ی کۆمه‌لانی گۆرانه‌کاری جه‌سته‌یی و فسیۆلۆژی خێراو له‌ناکاو رووددات که هه‌رزماکار تووشی ترس و گرژی و دله‌ راوکی دمکات و له‌و موچینه‌ش خۆی ناماده‌ نه‌کردبوو بۆیان

به‌ به‌روای (هۆل) نه‌و گۆرانه‌کاریانه‌ هه‌رده‌یه‌یت بوویدهن و (حتمیه‌) و له‌ توانای هه‌ج که‌س و ژینگه‌یه‌کدا نه‌یه‌ که نه‌یه‌یت بوویدهن، هه‌ر نه‌مه‌شه‌ که وا له‌ هه‌رزماکار دمکات تووشی کۆمه‌لانی گه‌شتی دهرۆنی و کۆمه‌لایه‌تی بیه‌یت، نیه‌ر نه‌و هه‌رزماکاره‌ له‌ هه‌ر کۆمه‌لایه‌ک بۆی (پیش که‌وتووینت یان دواکه‌وتوو، ساده‌ بیت یان نا‌ئۆ) ده‌یه‌یت تووشی نه‌و گه‌شت و نه‌ندیشه‌و یاخی بوون و سه‌ره‌ رۆیانه‌ بیه‌یت به‌ به‌روای لایه‌نگه‌رانی نه‌م لیک دانه‌وه‌یه‌، گۆرانه‌کارییه‌ سیکسیه‌ ناوه‌نده‌یه‌کان و مک (ده‌نگ گه‌پوون، مووینه‌هاتن، گه‌وه‌یه‌بوونی سنگی که‌چه‌ هه‌رزماکار، درێژبوونی ده‌ست و هاچه‌کان و ناد) و گۆرانه‌کارییه‌ سیکسیه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی و مک (په‌نگه‌یه‌شتنی نه‌ندامی زاوێنی کۆبو که‌ج و ده‌رکه‌وتن و جۆشانی رهمه‌کی (غریزه‌) سیکسی و روودانی دیاردی بۆ نوێژی له‌ لای که‌ج و شه‌یتانی بوون له‌ لای کۆبو هۆکاری سه‌رمکی خولقانه‌نی نه‌ندیشه‌و گیرۆگه‌ه‌تن بۆ هه‌رزماکار،

لەبەرئەومى كۆت و پېرو لە ئاكانون و وەك قوناغى مىندالى لەسەر خنوو پلە بە پلەو يەك لە
ئوای يەك نەن.

ھەروەھا بۆچوونەكانى (فرۆيد) و ھاوئەكانى ھەربارەى قوناغى ھەرزەكارى زۆر
نەزىكەن لە بۆچوونەكانى (ستافلى ھۆل)، لەبەرئەومى فرۆيدو ھاوئەكانىشى گىروگرفت
ھەرزەكار بە ھەمەكى سىكسى و ھەزوو ئارەزوو سىكسىيەكانەو ھەبەستەنەو ھەو باوەرپەدان
كە ئە نە نەجامى بوونى مل ملانى ئە نىوان ھەزوو داواكارىيەكانى (ئەو) (ID) و پەندەو پەستى
و داواكارىيەكانى (من) (النا) و (منى بالاً) (النا العليا) ھەرزەكار تەوشى گەرت و
نەنەنەشەى ھەروونى و كۆمەلەيەتى ھەبىت، بە تايەتەى ھەو كاتانەى كە (من) لاواز ھەبىت
و ناتوانىت ھاوسەنگىيەك ئە نىوان ھەزوو ئارەزوو سىكسى و بايۆلۆژىيەكان ئە لايەك و
داواكارى و داپ و نەرىتە كۆمەلەيەتەكان ئە لايەكى تر رابگەرت، چۆنكە فرۆيد ھەو
بەروايە دايە كە تاك وەك ھەو كە شووشەيەك، ھەرزە فەسۆلۆژى و ھەمەكەكان يارى پى ھەمەكە
و بەرھەمەم گىرۆدەى دەستيانە، ھەرزە ھەمە ھەمە ھەمە ھەمە ھەمە ھەمە ھەمە ھەمە ھەمە
كەمەك ئە فەشارى ھەرزى ھەمەكەكان كەم بەكاتەو.

لە راستىدا ئەم لىكەدانەومى (ھۆل) و (فرۆيد) و ھاوئەكانىيان رەخنەو پەلارى زۆرى
تەگىراو، لەبەرئەومى ئە زۆر كۆمەلەگا ھەرزەكار رووبەرووى ئەو ھەمەو گىروگرفت و
ھەمەروپى و ياخى بوونانەى كە ئەوان باسى ھەمەن نابىتەو، چۆنكە زۆرەى
گىروگرفتەكانى ھەرزەكار بۆ ھەمەلەيەتى و نابوورى و رۆشنەبىرى ئەو كۆمەلەگاىە
ھەمەرەتەو كە ھەرزەكارى تەيدا ھەمەى ئەك بۆ گۆرەتەكارىيە ھەستەى و فەسۆلۆژىيەكان واتە
نەگەر ھەمەلەيەتى ھەرزەكار لەبارو گۆنجاو پەنت بۆ گەشەكردنى ئاساىى ھەرزەكار و
كەسانى چوارەمور لە نەرخى كەم ئەكەنەومو بەرەست و پەنگرى بۆ ھەمەن ئەكەن و رەنەماىى
پەنەستى بەكەن، ئەوا زۆر زەھمەت و ھەمەنە لايەنى ھەستەى ئەو ھەمەو گەرتەنە بۆ
ھەرزەكار ھەمەن بەكەت و بە پەنچەوانەو بە ئاسانى ھەمەن بەكەت و ياخى بوون بە قوناغى

هه‌رزماکاریدا تینه‌په‌ریت. واته‌ لایه‌نی جه‌سته‌یی گرتگی خوی هه‌یه‌ به‌لام به‌و شینویه‌ نیه‌ که‌ (هۆل) و (فرۆید) و هاوه‌نه‌کانیان باسی ده‌کهن.

هه‌رزماکاری دیاردیه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه

هه‌ندیک له‌ زانیان له‌و برۆایه‌دان که‌ هه‌رزماکاری دیاردیه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه‌ نه‌ک بایۆلۆژی، واته‌ گیرۆگه‌رت و جۆری که‌سایه‌تی هه‌رزماکار له‌ کۆمه‌لگایه‌که‌وه‌ بۆ کۆمه‌لگایه‌کی تر و له‌ کاتی که‌وه‌ بۆ کاتی که‌ تر ده‌گۆڕی و هه‌موو هه‌رزماکارانی جیهان یه‌ک جۆر گیرۆگه‌رت و نه‌رک و پینداویستیان نیه‌. به‌لکو به‌ پینی داب و نه‌ریت و شارستانی و ناستی رۆشنییری نه‌و کۆمه‌لگایه‌ی که‌ تیایدا ده‌ژی ده‌گۆڕی. به‌ پینی بۆچوونی نه‌و زانیانه‌ کۆمه‌لگایه‌ک که‌ پڕ بێت له‌ به‌رگرو و به‌ربه‌ست و مملانی و کێ برکی و چه‌وساندنه‌وو جۆره‌ها به‌هاو ئاکارو فه‌لسه‌فه‌و ئایدیۆلۆژیای جیاجیا، نه‌وا هه‌رزماکاری نه‌و جۆره‌ کۆمه‌لگایانه‌ به‌ زۆری تووشی مملاتی دهرۆنی و گیرۆگه‌رت و نه‌خۆشی دهرۆنی و کۆمه‌لایه‌تی ده‌بن نه‌گه‌ر به‌راورد بکریت به‌ نه‌و هه‌رزماکارانه‌ی که‌ له‌ کۆمه‌لگایه‌کی سادو ساکارو دوور له‌ به‌ربه‌ست و رێگرده‌ ده‌ژین و یه‌ک جۆر فه‌لسه‌فه‌ و ئایدیۆلۆژیای ناین و به‌هاو ئاکاری کۆمه‌لایه‌تیان هه‌یه‌.

له‌ به‌ر نه‌وه‌ی هه‌رزماکار له‌ کۆمه‌لگای ئالۆزو پڕ له‌ گیرۆگه‌رتدا به‌ر ده‌موام رووبه‌رووی ناخۆشی و مملانی ده‌بێته‌وه‌و تازانی له‌و هه‌موو ناین و فه‌لسه‌فه‌و داب و نه‌ریته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ جیاجیا یا نه‌ی کۆمه‌لگایه‌ی کامیان هه‌لبژیری و کامیان واز لێبه‌ینی به‌لام له‌ کۆمه‌لگای سادو ساکار هه‌رزماکار تووشی نه‌و باره‌ دهرۆنییه‌ی پیشوو نابیت، له‌ به‌ر نه‌وه‌ی یه‌ک جۆر ناین و فه‌لسه‌فه‌ و داب و نه‌ریتی گشتی هه‌یه‌ و په‌یره‌وی ده‌کات و تووشی مملانی هه‌لبژاردن و کێ برکی نابیت.

له لایه‌کی ترموه زانیانی نهم رفیازه لهو به‌روایه‌دان که هه‌لس و کهوتی
 شه‌رخوازانە‌ی هه‌ندیک له هه‌رزماکاران به‌هوی گۆبانکاری جه‌سته‌یی و هۆرمۆنات و بۆماووه
 نیه به‌لکو له نه‌نجای لاسایی کردنه‌وه‌ی هه‌لس و کهوتی شه‌رخوازانە‌ی که‌سانی
 چوارده‌وری و په‌رومردە‌ی هه‌له‌ی ناو خیزان و کۆمه‌له‌وه‌یه. به‌لام له هه‌ندیک کۆمه‌لگا
 هه‌رزماکار تووشی نه‌و شه‌رخوازی و سه‌رمه‌پۆیه نابیت له‌به‌رنه‌وه‌ی جوړی په‌رومردمه‌کیان
 دووره له توندوتیژی و کۆمه‌لگانه‌کیان پیره له لیبورن و به‌زه‌یی و خوشه‌ویستی. نه‌وه‌ی
 زیاتر گرنگی رۆشنییری و که‌لتور و شارستانیه‌تی کۆمه‌لگانه‌ی له‌سه‌ر جوړی که‌سایه‌تی و
 ره‌شت و باری ده‌روونی هه‌رزماکاران ده‌رخست، زانیانی بواری نه‌په‌رویه‌ی بۆو که
 خه‌ریکی توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر رۆلی رۆشنییری و که‌لتوری کۆمه‌لگانه‌ی له‌سه‌ر که‌سایه‌تی
 تاکه‌کانیان و به‌راورد کردنی جوړی په‌رومردە‌ی زانیانی کۆمه‌لگا سه‌رمه‌تاییه‌کان به‌ کۆمه‌لگا
 ئالۆزو پێشکه‌وتووکان له‌وانه زانیان (مالیتۆفسکی / بندق / مارگریت میده ... قه‌اد).

مارگریت میده یه‌کیکه لهو زانیانه‌ی که توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر دانیه‌شتوانی نیمچه
 نوورگی سامۆ (غینیای تازه) کردو ماوه‌یه‌کی زۆر له‌ناویاندا ژیاو زانیاری ته‌واوی
 ده‌رباره‌ی ژیاو و گۆزهران و چۆنیه‌تی په‌رومردمه‌کردنی منداڵ و چۆنه‌ ناو قوناغی
 هه‌رزماکاری و په‌یوه‌ندی نیاو تاکه‌کانی کو‌کردموه. دوا‌یی به‌ کۆمه‌لگای نه‌مه‌ریکی به‌راورد
 کرد و گه‌یشه‌ نهم راستیانه‌ی لای خوارموه.

۱- هه‌رزماکار له کۆمه‌لگای (سامۆ) زۆر به‌ که‌می تووشی نه‌خۆشی ده‌روونی و مەلانی و
 کێشه‌کێشی کۆمه‌لایه‌تی ده‌بیت و گیانی شه‌رخوازی و یاخی بوون و گۆشه‌گیری زۆر که‌مه‌تره
 نه‌گه‌ر به‌راورد بکریت به‌ هه‌رزماکاری نه‌مه‌ریکی.

۲- هۆی سه‌رمکی نه‌و جیاوازیی نیاو هه‌رزماکاری سامۆی و نه‌مه‌ریکی بۆ نه‌وه
 ده‌گه‌رینه‌وه که ژیاو له کۆمه‌لگای (سامۆ) سادەو ساکاره و مەلانی له نیاو دایک و باوک و
 منداڵه‌کانیان زۆر که‌مه و نه‌گه‌ر هه‌شبه‌یت زۆر به‌ ناسانی چاره‌سه‌ر ده‌کریت و تووشی

مملانی بیرویاوېرې جیاجیا نابیت و له پیتاوی بهرژموندی تاییه تی خویدا تاجه گن و
گرفتې هه لېژاردنی کام بیرویاوېرې و نابین و پېشه و کاری نیه و زور به که می تووشی ترس و
دله راوکی و چه و ساندنه و سوو کایه تی پی کرن دهبیت.

به پنجه وانه ی هرزماریکي نه مهربکي که به رده وام له مملانی و بگرمو به رده دا دېرې
و نازانی بروا به چی بهینې و چون چارمه دې نه و هه موو گرفت و پنداویسته جیاجیاو دژ
به یه کانه بکات، له به رنه و نه قوناغی هرزماریدا تووشی زور گیرو گرفت و سهرمزنی
دهبیت و مک (هول) بامی دمکات. که واته به بروای مارگریت مید و هاوه له کانی هزی
گیرو گرفت و ناخوشیه کان کومه له نه ک جهسته و گورانکاریه کانی.

هرزماري دیاردمیه کی دموونییه

(لیقن) یه کیکه له زانیانی ریازی بواری (مجال) و سهریه قوتا بخانه ی (جه شالته)
و نه و بروایه دایه که هرزماري دیاردمیه کی دموونییه و دوو خاصیه تی سهرمکی له
قوناغه کانی تری جیا دمکاته وه، که نه وانیش بریتین له: -

۱- به رفراوان بوونی بواری (کومه لایه تی، کاتی، شونینی، جهسته یی) هرزمار، واته
هرزمار زیاتر له مندان تیکه لای کومه ل و دام و دمرگاکانی دهبیت و روویه بووی کیشه و
دیاردمی کومه لایه تی زیاتر دهبیته وه، هه رومه ها نه گهر له قوناغی مندانیدا به دووری روژو
هه قته و مانگ بیری کردبیته وه، نه و له قوناغی هرزماریدا بیر له چه ند سالی ترو
پاشه روژو داها تووی دمکاته وه، واته بواری کاتی و بیرکردنه و ی به رفراوانترو زیاتر دهبیت
له لایه کی تریشه وه نه و روویه رو ناوچه و شونینانه ی که هرزمار مامه له بیان له ناودا
دمکات زور به رفراوانترو زیاتره نه و بواری شونینانه ی که مندان تیا دا دیت و دهجیت،
هه رومه ها له لایه نی جهسته یی و هسیولوزیشه وه هرزمار زیاتر گه شه دمکات و هاچ و

دەست و ئەندامەکانی تری لەشی درێژتر و گەورەتر و ئالۆزتر دەبن ئەگەر بەراورد بکەین بە قۇناغی مندالی.

2- تەم و مژاوی و ئاریکی ئەو گۆزاتکاریانەی سەرمو، واتە کاتێک هەرزەکار لە لایەنی جەستەییەوە دنگۆی، گۆزاتکاریەکان زۆر بە خێرا، کۆت و پەڕ و هەرزەکار لە سەرەتادا ناتوانیت بە ئاسانی خۆی لە تەکیاندا بسازێت و شارەزایی و زانیاری تەواوی لە بارەیانەوە نێە کە ئەمەش تووشی پارایی و گومان و دڵە راوکی و ترس و بیریکی دەروونی ئالۆزی دمکات.

هەروەها لە لایەنی کۆمەڵایەتیشتەو تووشی زۆر گێڕوگرفت و مەلانی دەروونی و کۆمەڵایەتی دەبێت، لەبەرئەوەی ئەمەندالەکە جارانەو ئەبوو بە کەسیکی گەورە، واتە ئەمەندالان بە مندالی دا دەتێن و ئەگەر وەرمکانیش پێشوازی لێدەکەن و بە گەورەیی دادەنێن، کەواتە هەرزەکار ئاسانەیی تایبەتی خۆی نێەو لە ئاسانی خەو و خەیاڵدا بەلەقزێبەتی و نازانیت سەر بە چ گروپ و قۇناغیکە، کە ئەمەش تووشی خەم و خەفەتی دمکات لە لایەنی کات و بیرکردنەوەی پاشەڕۆژمەو، زۆر لە دیاردەو پێش بینیەکان روون و ئاشکراکێن لە لای هەرزەکار، بەلکو وەک ئەو شارە تازەو نامۆیە وایە کە کەسیکی ئەشارەزا بۆیەکەم جار سەردانی دمکات و هیچ شونینگ نازانیت و کەس نازانیت و تازانیت بەرو کۆی بروت، باری دەروونی هەرزەکاریش وەک باری دەروونی ئەو کابرا ئە شارەزاییە، چونکە جەستەو بۆری کۆمەڵایەتی و دەروونی وەک ئەو شارە شارەو نادیارە وایە.

سەرمای ئەو گۆزاتکاریانەی سەرمو جیاوازییەکی زۆر لە نێوان جیهان و رابوچوونی هەرزەکار و رابوچوونی گەورەکانی هەیە و ئەمەش لە قۇناغی هەرزەکاریدا تووشی مەلانی کۆمەڵایەتی و بگرمو بەردەمی دمکات، بە پێی لێکدانەوێ ئەم تیۆری (لێشین) هەرزەکار بوونەوێکی بایۆلۆژی و کۆمەڵایەتیشتە، ئەهەمان کاتدا لایەنی جەستەیی و گۆزاتکاری کۆمەڵایەتیەکانی جیهانی سەرمو کاریگەریان لەسەر باری دەروونی هەرزەکار

ههیه ههروهها لیقین لهو برهویه دایه که گیروگرفتێ ههرزماکار له کۆمهڵگایه کهوه بۆ
کۆمهڵگایهکی تر دهگۆڕی و ههندیک کۆمهڵگا گیروگرفت بۆ ههرزماکار دروست دهکهن بهلام
ههندیکێ تر دروستی ناکهن.

کهواته تیۆری لیقین گیروگرفتهکانی قوناغی ههرزماکاری بۆ گۆڕانکاری (جەستەیی،
کۆمهڵایهتی، کاتی و شوینی) دهگهڕێنێتهوه. نهویش له بهر نهوهیه که ههرزماکار به ناسانی
لهگهڵیاندا رانایهت و کاتیکی دهوی تاومکو شارمزی جهستهی تازمی و سهردهم
گۆڕانکاریهکانی لهشی دهبیست و دهتوانیت کۆنترۆلی نهندامهکانی لهشی بکات، بهلام
له سهردهمی مندالی نهو گیروگرفتهکانی نهبووه له بهر نهوهی ژینگه ی کۆمهڵایهتی و
نهندامهکانی لهشی و جووری بیرکردنه و مکانی روون و ناشکرا بوون و مندان پنیان ناشنایه
به پینچهوانه ی ههرزماکار که ههموویان نامۆ کووت و پرۆ له ناکاون.

هه‌رزمارو گۆراتکارییه جه‌سته‌یه‌کان
گۆراتکارییه هه‌نچوو نیه‌کانی قوناغی هه‌رزمار
هه‌رزمارو گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی

ھەرزەكار گۇرانتكارى جەستەيى

ھەرزەكار بەد كەسە دەوترىت كە مائىناۋىي لە قۇناغى مىندالى دەكات و دەچىتە قۇناغىنى تازىمە كە جىاوازە لە قۇناغى مىندالى و كۆمەلىك گۇرانتكارى لە گشت لايەنەكانى جەستەيى و كۆمەلىيەتى و زىرى و ھەلچوونىيەۋە تىيادا روو دەمات نەۋى شايەنى نامازە بۇ كىردن بىت نەۋەيە كە نەم قۇناغە واتە قۇناغى ھەرزەكارى لە شۇنىكەۋە بۇ شۇنىكى تىر كەمىك جىاوازە، مىندالانى ناۋچە گەرمەكان پىش مىندالانى ناۋچە ساردەكان دەچنە قۇناغى ھەرزەكارىيەۋە مىندالانى لادى پىش ھاۋەنەكانىان كە لە شار دەزىن و، كچان پىش كوپان دەچنە قۇناغى ھەرزەكارىيەۋە، نەۋ كەسەي بچىتە قۇناغى ھەرزەكارىيەۋە كۆمەلىك گۇرانتكارى لە جەستەۋ سەرو سىمايدا روو دەمات لەۋانە (دېزىبۇنى ھەردوۋ قىچ و دەستەكانى، زىاد بوونى كىشى، گەۋرە بوونى بارستايى، گېبوونى دەنگى، دەرچوونى موو لە ھەندىك شۇن وەك سەمىل، پىش، بىن بالا و چواردەۋرى نەندامى زاۋى) ھەروەھا چەند گۇرانتكارىيەكى قىيۇلۇش ھاۋشان لە تەك گۇرانتكارىيە جەستەيەكاندا روودەمات لە ھەموۋىان گىرگىتر بىنۇنۇڭى (سوۋرى مانگانە) لاي كچ و شەيتانى بوون لاي كۆرە.

نەم گۇرانتكارىيەندى سەرمەۋە لاي ھەموۋ ھەرزەكارىك روودەمات، بەلام شۇنەۋارە دەروونىيەكەي دەگۇرىت و جىاوازە دەبىت لە ھەرزەكارىكەۋە بۇ ھەرزەكارىكى تىر، زۇر جار لە نەنجامى نەزانى و كەمتەرخەمى دايك و باۋك يان مامۇستاۋ كەسانى تىر چواردەۋرى ھەرزەكار لەگەل نەم گۇرانتكارىيە جەستەيەندى لاي خوارمەۋ، كۆمەلىك خەم و خەفەت و ترس و دلەۋاكى و گىرگى سەرو دلى ھەرزەكار دەگىرىت :-

۱- دېزىبۇنى ھەردوۋ دەست و قىچ :-

ھەرزەكار ھەردوۋ دەست و قىچى دېزى دەبىت و لە ئاكاۋى و خىرايى و كوت و پېيەكەي ترس و دلەۋاكى لە دن و دەروونى ھەرزەكاردا دەچىنى، چونكە ھەرزەكار

به ناسانی له سه رمکای هه رزمکاریدا ناتوانیت خوی له ته که نه و گۆرانیکارییه کوت و پرییه ده
بسانینی و ده بینیت پانتۆن و کراس و چاکه ته کانی پیش ماوییه کی کورتی قوناسی
هه رزمکاری به که لکی نایه ت و پیلایه کانی ته سک بۆته و هه نازاری پینه کانی ده دات،
جووله ی وک جاراق ریک و پینک نه و ناتوانیت زۆر کارو هه رمانی وردمکاری وک سینی
هه لگرتن و پیلایه گرتن و سه رکه و تن به سه ر قادیرو به دریه سه ته کانی وک مندالی به ناکام
بگه یه نیت، چونکه گۆرانیکارییه جه سه ییه گه ی قوناسی هه رزمکاری زۆر خیرایه و به
ناسانی هه رزمکار ناتوانیت خوی له ته کیلدا بسانینی له لایه ک و گه شه کردنی لایه نی ژیری
و خه لاندن و جووله ده مارمکان له لایه کی ترموه که مینک دوا ده که ویت و له نه نه جامدا
هه رزمکار تووشی باریکی ده روونی نا ئۆز ده بینت.

٢- نووت :-

که پوی هه رزمکار پیش به شه کانی تری دهم و چاوی گه شه ده کات و نزیک ده بینته وه له
شیوه ی نووتی گه وره، به لام به شه کانی تری دهم و چاوی درهنگتر شتو میان ده گۆریت، نیت
تا نه و کاته ی هه موو به شه کانی تری دهم و چاوی گه شه ده کات، هه رزمکار به دردموام
خه ریکی دهم و چاوییه تی و بیر له نووت و ناریکی دهم و چاوی ده کاته و هه ترس و دله راوکی
و خه فته له نه نه جامی نه زانییه وه دا یه مگریت، به لام نه گه ر که سانی چواره ووری بۆیان روون
کرده وه که نووت به که م جار گه وره ده بینت و دوا ی نه وه ش به شه کانی تری دهم و چاوی، نه و
له و کاته هه رزمکار تووشی ترس و خه م و خه فته و نازار نابینت.

٢- زییکه :-

له نه نه جامی کۆموونه و ی پیسی و پینشه رۆ له ژیر پینستی هه رزمکار زییکه و عازه به
دهم و چاوی هه ندیک له هه رزمکارمکان ده گریته و هه ده بینته مایه ی دله راوکی و گرتی و خه م
و خه فته ی هه رزمکار، چونکه له قوناسی هه رزمکاری چالاک و جووله و هه رمانه کانی

هه‌رزه‌کار زیاده‌بێت و چه‌وری و هه‌رق و پاشه‌پۆ زیاده‌کات به‌لام نه‌ سه‌ره‌تی هه‌رزه‌کاری نه‌و جوگه‌له‌و رێچه‌کانه‌ی ژێر بێست که له‌ش رزگار ده‌کات له‌ پاشه‌پۆ، فراوان و گه‌وره‌ نابێت و ده‌بێته‌ هه‌ی خه‌یوه‌نه‌وه‌و توپه‌ل بوونی نه‌و پێسی و پاشه‌پۆیه‌ له‌ ژێر بێست و دروست بوونی زیکه‌ و هه‌زه‌بانه‌، ئێتر نه‌م دیارده‌یه‌ ده‌بێته‌ مایه‌ی تهرس و خه‌م و خه‌فه‌ت و دله‌ راوکی ی هه‌رزه‌کارو بێرکهرنه‌وه‌و خه‌خه‌ریک کردن پێه‌وه‌و خوراندن و بڕیندارکردنی و بێرکهرنه‌وه‌ له‌ به‌کاره‌ینانی داوو ده‌رمان و شێوه‌کانی خۆ جوان کردن.

زۆر جاریش مامه‌نه‌ی هه‌له‌ی که‌سانی چوار ده‌وری هه‌رزه‌کار قووربه‌که‌ زیاتر خه‌ست ده‌که‌نه‌وه‌، نه‌ویش له‌ رێکه‌ی تیروتوانج تی گرتن و گاته‌ پێکردنی هه‌رزه‌کار، هه‌رما قوناغی هه‌رزه‌کاری قوناغی ناسنامه‌و خونا سین و هه‌له‌بژاردنی هه‌سه‌ری ژیا نه‌، له‌ به‌ر نه‌وه‌ لایه‌نی جه‌سته‌یی و جوانی و رێک و پێکی له‌ش و لارو ساف و لووسی دهم و چاو گرنگیه‌کی زۆری هه‌یه‌ له‌ به‌واری ده‌روونی هه‌رزه‌کاردا، له‌ به‌ر نه‌وه‌ زۆر پێویسته‌ رێنمایی و ئامۆژگاری هه‌رزه‌کار بکریته‌ بۆ زوو زوو شتنی دهم و چاو به‌ ناوی شه‌ه‌تین و دهم و چاو دانه‌ به‌رده‌م تیشکی رۆژ و که‌م کردنه‌وه‌ی خواردنی چه‌وری و شیرنه‌مه‌نی و یاری نه‌کردن و نه‌ خوراندن و بڕیندارنه‌کردنی دهم و چاوو خه‌خه‌ریک نه‌کردن پێه‌وه‌.

4- زیاده‌بوونی هه‌رمانه‌کانی دڵ-

له‌ نه‌نجامی زیاده‌بوونی چالاکی و کارو هه‌رمانه‌کانی هه‌رزه‌کارو نه‌و گۆرانکارییه‌ جه‌سته‌ییانه‌ نه‌وا نه‌رک و هه‌رمانه‌کانی دلیش زیاده‌کات، به‌لام کیش و تواناو بارستایی دڵ له‌ سه‌ره‌تای هه‌رزه‌کاری هه‌روه‌ک سه‌رده‌می مندا لیه‌و وورده‌ وورده‌ ده‌گۆرێت، به‌لام تا نه‌و کاته‌ی گه‌وره‌ ده‌بێت و ده‌توانیته‌ کارو هه‌رمانه‌کانی قوناغی هه‌رزه‌کاری به‌ نه‌نجام بکه‌یه‌نیت که‌مینک مانه‌وه‌و ده‌بێت و هه‌رزه‌کار هه‌ست به‌ که‌مینک نازاری دڵ ده‌کات و هه‌ندیک جار له‌ ده‌روونی خۆیدا گه‌ورمی ده‌کات و وا ده‌زانیت تووشی نه‌خووشی دڵ بووه‌، دووریه‌ هه‌ندیک جار سه‌ردانی پزیشکیش بکات (الکوسی، ١٩٨٣، ص ٢٤٨).

۵- گۇرانتكارى قىيۇلۇزى:-

چەند گۇرانتكارىكى قىيۇلۇزى ئە قۇناغى ھەرزىكارىدا روودىدات كە شۇندەوارى
دەروونى ئەلاى ھەرزىكار بەجى دەھىلىت، ئەوانە دىاردەى بىن نۇزى بوونى كچ و شەيتانى
بوونى كۆرە. ئەمانە دوو دىاردەى قىيۇلۇزى ناسايىن و ئەلاى ھەموو ھەرزىكارىك روو دىدات
و بەلگەو ھىمايە بۇ قۇناغى ھەرزىكارى و كاملى و مائىناوایی كرىن ئە قۇناغى مىندالى و
پىنۇستە ھەرزىكار شافازى پىنۇە بىكات و شاگەشكەو شادو كامەران بىت، بەلام بەداخەو
زۇر چار ئە ئەنجامى ئەزانى و كەمى شارمىزايى دەرىاردەى ئەو دىاردانە ھەرزىكار تووشى
ترس و دلە راوكى و خەم و خەفەت و نازار دەبىت.

كچ وا ھەست دىكات تووشى ئەخوشى بووو نازانىت ئەو دىاردەى ھەتاو كۆرە كەى
بەردەوام دەبىت و دەيەھا پىرسىيارى بىن وەلام ئە مىشكىدا دىت و دەچىت ئە دايك وەلامى زۇر
پىرسىيارى دىداتەموو ئە مامۇستاش، (ئىتەر ئە ئەنجامى ئەشارمىزايىانەو بىت يان ئە
ئەنجامى شەرم و عەيىھەو). ئىتەر ئەم كچە ھەرزىكارە ئەبىرىكى دەروونى ئالۇزدا دەرى و
لەسەرتى ھەرزىكارىدا دوور نىيە ھەون بىدات ئە ھەندىك سەرچاودى تىرى وەك دەستە
خوشكەكانى يان گۇقارو قىلم و رۇژنامەكانەو وەلامەكانى دەست بىكەونىت، بەلام كى
دەلىت ئەو سەرچاوانە بەراستى و بە ئەمەناتەو زانىيارى دەمەن بەو كىژۇلەو وەلامى
پىرسىيارىكانى دەست دىكەونىت؟ دوورنىيە بە ھەلە ئەو دىاردەى بىكات و تووشى لادان و
كۆمەلىك گىرقتى دەروونى بىت، ئەبەرنەو زۇر پىنۇستە دايك و خوشكى گەورەو
مامۇستى نافرەت ئە قۇناغى ھەرزىكارى زانىيارى و شارمىزايى خۇيان بىدەن بە كچە
ھەرزىكارىكان و بۇيان روون بىكەنەو كە ئەو دىاردەى دىاردەىكى قىيۇلۇزى ناسايىو
ھىچ ئەخوشىك نىيە پىنۇست بە ترس و دلە راوكى ناكات و ئەلاى ھەموو كچىكىش ھەيە،
ھەروەھا كۆرۈش ئە ئەنجامى دىاردەى شەيتانى بوون و روودانى بۇ يەكەم چار تووشى
ترس و خەم و خەفەت و دلە راوكى دەبىت (مەن، ۱۹۸۶، ص ۴۵۲) زۇرچارىش ھەست
بەگۇناھو تلوان دىكات و وىژدانى نازارى دىدات، بەلام ئەگەر دوون كرايەو كە ئەم

دیارمیه ناسایدهو هیچ پیوستی به ترس و گوناځو خدم و خهفت نیهو به لگدیه یو
قوناضی هدرزمکاری، نهوا نهو کاته نازارو خدم و خهفته کینی کهم دهینتهوه.

۶- زیادبوونی چالاکی هدرمه گلاند۱-

له قوناضی هدرزمکاریدا هدرمه گلاند چالاکی زیاد دهینت و دست و دم و چاوی
هدرزمکار زیاتر له قوناضی مندالی عارمق دمکاتهوډو څاو له پی دهستهکاتی زوو زوو تهر
دهینت و دوور نیه تووشی خدم و خهفتی بکات و هوکارمکاتی نه زانیت و دمتهرو
پهراومکاتی لهکاتی نووسیندا پیس بکات و نینجا نه گهر ماموستاش گالتهی پی کردو یان
له سر پیس کردنی دمتهرو پهراومکاتی سهرزمنشت و سزای دا نهوا نهو باره هه لچوونیهش
نهو ندهی تر عارمقهی زیاتر دمکات و نینجا گهرماو و مرزی هاوینیش زیاتری دمکات،
له برفهوه پیوسته زانیاری لهو بارمیهوه بدریت به هدرزمکار و گالتهو سووکایهتی پی
نه کریت و لهکاتی مامه نه کردندا ره چاوی نهو خالانه بکریت، یو نهوهی باری دبروونی
هدرزمکار لهوه زیاتر نالوز نه کریت و تووشی خدم و خهفت و نازار نهینت.

۷- دواکوتن یان پیش کدوتن له چوونه څاو قوناضی هدرزمکاری۱-

له نه نجای جیاوازی تاکایهتی و هه نديک هوکاری دهرمکی تر، هه نديک هدرزمکار
لهکاتی خویدا له گهل هاوه له کانیاں ناچنه څاو قوناضی هدرزمکاریهوه نیت یان پیش
هاوریکانیاں دمکهون یان دوا دمکهون، له هدردوو باردا دوور نیه گرفت یو نهو هدرزمکارانه
دروست بېیت له بهر نهوهی کاتیک خوین به هاوه له کانیاں بهراورد دمکهون هه ست به کهس
دمکهون و جیاوازی هدی له نیوان نهوان و برادرمرمکانیاں، به لام نه گهر نهومیان یو
روونکرایهوه که هه نديک کهس درمنگر یان زووتر له کهسانی تر دهچنه څاو قوناضی
هدرزمکاریهوه دیارمیهکی ناسایدهو هیچ پیوست به ترس و دله راوکی و خدم خهفت
ناکات، نهوا نهو انیش نازارمکانیاں کهم دهینتهوه.

كەتلىك مىنالى دەچىتە قۇناغى ھەرزەمكارلىقىدە، ئە ئەنجامى دىرىژبۇون و
 ئەستۇرىيۇنى دەنگە ئىككىلىدا و زىيادىيۇنى (ھۆرمۈتى ئەندىرۇچىن) دەنگى گىر دەپىت و ومك
 دەنگى گەورە ئىدىت، بەلام ئەمەلى شايەنى باسكردىن بىت ئەمەلىيە كە دەنگ گرىپپونەكە
 بەشىيەكى كوت و پىرو شىۋەيەكى ناخۇش و ئەشاز و مەردەگىرەت و ھەندىك چار دوو دەنگى
 جىپوز بەيەك (گىر تاسك) يان (تاسك و گىر) بەدوۋى يەكدا دىن و ھەرزەمكار توشى شەرم
 و خەم و خەفەت دەكەت و زۇر چار وى ئىدەكەت شەرم بەكەت و قەسە ئەكەت و بەشدارى ئاۋ
 كۆرۈ كۆيۈنەۋە ئەپىت و بەشدارى گەت و گۆى ئاۋ پۇل ئەكەت، نىتر ئەم كاتانەدا ئاپىت
 مەنۇستا يان دايك و باۋك زۇر ئە ھەرزەمكارمەكە بەكەت يۇ بەشدار بۇون و قەسەكەردىن،
 ئەۋانەيە سوۋدى ئەپىت و گەت بۇ ھەردوۋ لايان دروست بەكەت، ھەرومە ئاپىت سوۋكايەتە
 بە دەنگ و قەسەكەردىن بەكەت و دەپىت ھان بەرپىت و پىشتىگىرى بەكەت و ئەۋ دىياردانەي
 مەروۋە ئەبەرچاۋى ئاسان بەكەت و زانىيەرى بەرپىت و دىنمەيى بەكەت و خەم و خەفەت و
 نازارەكەت كەم بەكەتەۋە بۇنەۋە قۇناغى ھەرزەمكارى بەسەلامەتەي بەرپىت.

گورانکارییه هه لچوونه کانی قوناغی ههرزمکاری

هه لچوونه کانی ههرزمکار له زور لایه نه وه جیاوازن له هه لچوونه کانی منداڤ و کهسانی کامل و پیگه یشوو، له گرتنگترین خاسیه ته کانی هه لچوونه کانی ههرزمکار و لایه نه کانی نه مانه ی لای خوارموم :-

۱- هه لچوونه کانی ههرزمکار له سهرمتای قوناغی ههرزمکارییدا زور خیراو تووندوتیرو بی سنوورن و ههرزمکار به بچووکتزین شت هه لده چیت و وەك فیشه که شیت به ناسماندا ده چیت، نه مهش به پله ی یه کهم بو گورانکارییه جهسته ییه خیراو کوت و پریمکانی نه م قوناغه دمگه ریته وه، که ههرزمکار ناتوانیت به ناسانی خوی له ته کیاندا بسازینی له نه نجامیشدا تووشی هه لچوونه کانی (ترس، توورمه بوون، شهرم، دله راوکی، خەم و خەفەت قاد) ده بیت

۲- کاتیک ههرزمکار تووره دمکرت یان دمورزینریت و تووشی حاله تی هه لچوون دمکرت نه وه ناتوانیت کونترۆنی دیوی دمرومی هه لچوونه کانی بکات و به زمقی له سهرو سیماو دم و چاوو دمست و قاچیدا رنگ دمدا ته وه، له بهر نه وه ده بینین (هاوارد هکات، شت دمشکینی و فرینی دمدا ت، شەق دمه اویت، گازدمگرت، دمست دمهوشینیت، دهگری، ههروه ها هه مان شیموش له کاتی دلخوشیدا روودمدا ت و ههرزمکار نازانیت چۆن گوزارشت له هه لچوونه کان و دلخوشیه که ی بکات و ده بینین به ههردوو دمست و قاچ و سهرو شان و مل نامازه بو نه و حاله ته ی دمکات و به ناسانی نه و خوشی و کامه رانییه له سهرو سیمایدا ده خویندریته وه.

ئینجا پینوسته دایک و باوک و ماموستا ناگاداری نه و حاله تانه بن و به شینوهیه کی پهرووردییه مامه له ی له گه ل بکه ن و هوکارو پالنه رمه کانی هه لچوونه کانی ههرزمکار به باشی دیاری بکه ن، بۆنه و می نه که و نه هه نه وه، چونکه هه لچوونه کانی ههرزمکار له

سەرگۆشتی گەشه کردندان و هینشتا به ته‌واوی پینه‌گه‌یشتوون، که‌واته ده‌بیت به‌پینی نه‌و گۆزاکاری و خاسیه‌تانه‌ی قوناغه‌که‌ی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل بکرنیت.

۲- هه‌ندیک له‌ هه‌رزه‌کاران له‌ نه‌ نجامی زو‌لم و سته‌م و ناهه‌قی که‌سانی چوارده‌وریان و نه‌زانیان دهریاره‌ی گۆزاکاریه‌کانی قوناغی هه‌رزه‌کاری، تووشی دلتەنگی و بیزاری و هه‌م و هه‌فت و نازاری دهروونی ده‌بن، که‌ نه‌مه‌ش نه‌گه‌ر له‌کاتی خۆیدا چاره‌سەر نه‌کرنیت، نوورنیه‌ که‌ زه‌مه‌رو زیانی گه‌وره‌ به‌ یاری دهروونی و دروستی دهروونی (الصحة النفسية) هه‌رزه‌کار بگه‌یه‌تی، که‌ به‌ داخه‌وه هه‌ندیک جار مەملاتی نیوان هه‌رزه‌کار و دایک و باوک و داپ و نه‌ریستی کۆمه‌لایه‌تی دواکه‌وتوو ده‌بیته‌ هۆی خولقانه‌ی بیرکردنه‌وه دهریاره‌ی خۆکوشتن و راگرتن له‌ خه‌زان و قوتا‌بخانه‌و ده‌ست درێژی کردنه‌ سەر که‌سانی تر.

۳- له‌م قوناغه‌دا هه‌ندیک سۆزو عاتیفه‌ی که‌سی و خۆدی (شخصی و ذاتی) سهره‌لده‌ات و له‌ رینگه‌ی گرتگی دان به‌ جل و به‌رگ و روانه‌ت و شێوه‌ی قسه‌کردن و نان خواردن، گوزارشتی لینه‌کرنیت، چونکه‌ هه‌رزه‌کار نه‌و هه‌سته‌ی نه‌لا دروست ده‌بیت که‌ منباله‌که‌ی چاران نه‌ماوو نیستا گه‌وره‌ بووو ما‌قی قسه‌کردن و راده‌برینی هه‌یه‌. له‌به‌رئه‌وه نه‌وکی دایک و باوک و مامۆستایه‌ که‌ ریزی نه‌و هه‌سته‌ی هه‌رزه‌کار بگرن و ژینگه‌ی له‌بارو دروست له‌ناو خه‌زان و قوتا‌بخانه‌ بو‌گه‌شه‌ پێکردنی بخولقینن، بۆ نه‌وه‌ی هه‌رزه‌کار بیه‌ت به‌ که‌سیکی به‌ سوودو خاوم ناسنامه‌ی سهر‌به‌خۆ بۆ کۆمه‌له‌که‌ی.

۴- هه‌روه‌ها له‌ناوه‌راست و دوا‌سائه‌کانی قوناغی هه‌رزه‌کاری، دیاره‌ی گرتگی‌دان به‌ سروشت و سۆزو عاتیفه‌ به‌رانبه‌ر شته‌ جوانه‌کان له‌ لای هه‌رزه‌کار سهره‌لده‌ات، که‌ نه‌مه‌ش پانی پێوه‌ دهنیت بۆ نه‌وه‌ی گرتگی به‌ سروشت و هونه‌ره‌ جوانه‌کانی بدات و خۆپای خۆنده‌وه‌ی چیرۆک و هۆنراوه‌و رۆمانه‌ رۆمانسی و عاتیفه‌کان بیه‌ت.

ئىزىدا نەركى خىزان و قوتابخانىيە كە لە رىنگەي ھەندىك چالاكى خىزانى و قوتابخانىيەمۇ لە ميانەي ھەندىك لەوينەو چالاكىيە دەرمكىيەكانى قوتابخانىيەمۇ، نەو ھەزىو نەرمزىوانەي ھەرزەكار تىزىكرىت و رىنگەي گونجاو بۇگەشەكردىيان بخولقىنىرى، بۇنەومى سود لە بەھرمۇ تواناكانى ھەرزەكاران و لاوان وەرىگىرىت و لە لاسارى و سەرمۇش دووربىگىرىنەمۇ.

۶- ھەندىك جار ھەلچوونەكانى ھەرزەكار لەگەن ورزىتەرمكانىيان (المثيرات) ناگونجىت، واتە رەخنەو گلەيى و گازاندەيەكى بچووك، دوورنىيە ھەرزەكار تووشى تورەبىوون و ھەلچوونىكى زۇر بىكات، يان نوكتەو قەسەيەكى خوشى ناسايى ئەوانەيە ھەرزەكار تووشى دلخوشى و كامەرانىيەكى زۇر بىكات، سەرمۇش نەومەش گىرفت و ناخوشىيەكى خىزانى ناسايى ھەرزەكار تووشى خەم و خەفەت و دلتەنگىيەكى زۇر دەكات، بە كوردىيەكەي خۇمان (لە دەنگە نۆكىك كەتەيەك) دروست دەكات، واتە زۇر جار شتەكان گەورە دەكات و زىاد لە پىنويست گىرتكىيان پى دەكات، كە نەمەش بارى دەروونىيەكەي بۇ ماوەيەك نالۇز دەكات، نەمەش بە پەلەي يەكەم بۇ كەم شارمزاىى و پىنەگەيشتنى ھەلچوونەكانى دەگەرتەمۇ، ئەبەرنەمۇ پىنويستە نىمەي گەورە نەو راستىيە بزانىن و لەكاتى مامەنەكردنمان لەگەن ھەرزەكار رەچاوى نەو خالەش بىكەين، بۇ نەومى نەكەوينە ھەلەمۇ گىرفت بۇ خۇمان و ھەرزەكارىش دروست نەكەين.

۷- ھەروەھا دىياردەي گۆرىنى ھەلچوونەكان و راپايى (التذبذب الانفعالي) زۇر بە زىمى ئە قوناغى ھەرزەكارى ھەستى پى دەكرىت، بۇ نەمۇنە ھەندىك جار ھەرزەكار زۇر خواپەرىست و باومۇدارە بەلام دوورنىيە دواي ماوەيەك پىنچەوانەكەي بىكات و پاش ماوەيەكى قىرىش بگەرتەمۇ بۇ خواپەرىستىيەكەي، يان ھەندىك جار كۆمەلەيەتيەو ھەز بە تىكەلاوبىوون و ھاورنىيەتى كەسانى چواردەمورى دەكات، بەلام دوورنىيە دواي ماوەيەك ھەز بە تەنىيىي و گۆشەگىرى و نوورە پەرىزى بىكات، يان ھەندىك جار زۇر نازا و بە جەرگ دەرمكەوى بەلام ھەندىك جارىش پىنچەوانەكەي واتە ھەرزەكار لە بىرىكى دەروونى

زۇبائىيە ۋە بەردەوام خەرىكى تاروتى كىرىدى دىياردىكى ۋە ھەلى ھەلۋاردى
نامنامو ئايدۇلۇڭى جىھانى تايىدى خۇيدايە، نىنجا ئەبەرنەمى زانىيى ۋە شەرمى
كەمە، بۇيە توۋى ئەو جالەتە دەپىت.

كەواتە ئەركى نىمەى گەورە ئەمەيە كە زانىيى ۋە شەرمى ۋە رىنمايى پىنۋىست بىدىن
بە ھەزىمكار بۇ ئەمەى ئەسەر بىرگەرنەمە ھەلى ۋە كەوتى راست ۋە زانىستى بەردەوام بىپىت ۋە
ئە خراپەكان نوورىكەوتتەو.

۸- ھەرومە گۇرانتكارىيە سىيۇلۇڭىكان ۋە سەرھەلدىنى ھەزوو ئارەزوۋى سىكىسى ۋە
گەشەگەرن ۋە دەرگەوتنى سىكىسە گلاندەكان تارادەيەك ھەزىمكار توۋى تىرس ۋە شەرم ۋە
ھەست كىرىن بە گوناھ دەكەن، ھەرومە دىياردى رارايى ۋە بىرۋا بە خۇنەبەونىش دەرپارمى
گۇرانتكارىيەكانى بە ئاشكرا ئەم قۇناغەدا ھەستى پى دەكرىت.

۹- يەكەن ئە زەتتىن ۋە دىياردى دىياردە ھەلچوونىيەكانى قۇناغى ھەزىمكارى
دىياردى زىندەخەونە (حلم الیقظة)، ھەزىمكار ئە رىگەى ئەم زىندە خەونەو زۇر ئە خەو
خەيال ۋە ھەزوو ئارەزوۋە تىرنەكراۋمەكانى خۇى تىردەمكات. ھەزىمكار كۈشكى خەيال ۋە
سەپىر سەمەرە دروست دىمكات ۋە ئەمەى خۇى ھەزى لىندەمكات ئە رىگەى خەيال ۋە دالغە
لىندەخەونە تىرى دىمكات. زىندەخەونە راگەرنە ئە واقع ۋە رىكانە ئە خەو خەيال. ئە راستىدا
زىندەخەونە ۋەك مىكانىزم ۋە چەكىكى دەرۋونى تارادەيەكى باش بۇ ھەزىمكار بەسۋەدەو
ھەزىمكار نىيە ئەگەر بۇ ماۋىيەكى كەمىش بىپىت پەنا بۇ زىندەخەونە تەبەت. بەلام كاتىك
زىندە زىندە خەونە زۇر دەپىت ۋە ھەزىمكار بە بەردەوامى رادىمكات ۋە پەنا بۇ زىندەخەونە ۋە
دالغە لىندان دىمكات، نا ئەم كاتانەدا تىرسناكەو مەترسى ئەسەر بارى دەرۋونى ھەزىمكار
دەپىت ۋە توۋى نامۇبەون ۋە پىچرانى كۈمەلەيەتتى دىمكات. ئەبەرنەو پىنۋىستە ئالەم
جالەتەدا دايەك ۋە باۋەك ۋە مامۇستا بەدۋاى چارەسەرگەرنى گىرۈگەرتەكانى ئەو جۇرە
ھەزىمكاردا بىگەرنىن، بۇ ئەمەى ئە رىگەى زانىنى ھۇكارەكان ۋە رىنمايى پىنۋىستەو

هرزمار بۇ جیهانی واقعی بگه بئیریتسه، چونکه بمردهوام بوونی نهو حالته هرزمار تووشی زور گئروگرفتی پهروردیی و دروونی و کومه لایه تی دمکات.

۱۰- هرزماریش وک منداڭ و کهسانی تر خهون دمیینی، بهلام جوری خهونه کانی هرزمار له زور لایه نهوه له خهونه کانی کهسانی تر جیاواژن چونکه ناوموکی خهونه کانی هرزمار په یوسته به جیهان و خهوو خهیاڭ و گئروگرفت و حمزوو نارموزومکانی قوناغی هرزمار، لهوانه (سینکس، خونین و قوتابخانه، کارکردن، هاسهری ژبان، پاشه پوژ ... قاتا، سهره پای نهوش بینجگه له شته ههست پئکراوکانی قوناغی منداڭی زور دیاردهی رووت و ههست پی نهکراوو مه عنهوی (المجرد) دینه بواری دروونی هرزمارومو له خهون و خهیاڭیدا رنگ دممنهوه، هرزمار خوی پالهوان و نووسهرو نهگترو درهینهری خهونه کانیه تی و رنگ و ریشدی له رابردومو رنگ داندهوی واقعی نیستاو هوندانه بۇ تیرکردنی حمزوو نارموزومکانی داهاتووی.

۱۱- خوشه ویستی بهکیکی ترو له گرنگترین ههلهوونه کانی هرزمار، هرزمار بمردهوام به دواي خوشه ویستی کهسانی تردا دمگه ری و دهیدوی خوشه ویست بیت و ریزی بگیری و پلهو پایه ی لهناو غیزان و قوتابخانه و کومه له کهیدا هه بیت گومانی تیدا نیه که تیرکردنی پنداویستی خوشه ویستی هرزمار بهردی بناغهی دروستی دروونیه تی (الصحة النفسية)، واته کاتیک هرزمار ههست به خوشه ویستی دایک و باوک و ماموستاو خوشک و پراو هاوریکانی دمکات، نهوه مافای نهومیه که خامنی دروستی دروونی خویه تی و بپروای به خویه تی و دمتوانیت به ناسانی خوی له تهک کومه له که ی بسازینی. بهلام به پنجهوانهوه نهگه هرزمار نهو ههسته ی له لا دروست بوو که که سیک پشت گوی غراومو له سوزو خوشه ویستی و ریزی کهسانی چواردموری بی به شهو هیچ پلهو پایه یه کی کومه لایه تی نییه، نا لهو کاته دا تووشی زور گرفتی دروونی و کومه لایه تی دمبیت و به چاوی رق و کینه دروونیه کومه ل و دام و دمرگاکانی، بمردهوام بوونی نهو حالتهش هرزمار بهرو سهرمبویی و لاساری دمبات.

دەرنە نىجاسى قونۇرۇش ۋە مەكانىش ئاساۋە بۇ ئەمەل دىمەن كە يەككىلە گىرگىتىن
ھۆكۈمەتلىك لاسارى ھەرزىمكاران ۋە مىرد مەلەن، بىن بەش بۈۈنە لە سۆزۈ خۇشەۋىستى دايىك
ۋىياۋك ۋە مامۇستەۋ كەسەنى چۈرەدەۋر.

خۇشەۋىستى ھەرزىمكارىش يەيۈستە بە زۆر سەرچاۋىو بابەت، ئەۋانە خۇشەۋىستى
دايىك ۋىياۋك، مامۇستە، نىشتەمان، خىرو چىكە، توۋخەمەكەي تىر، تە، كەۋاتە
نەركى سەرمەكى، خىزان ۋە قوتايچاۋە بەرەبە كە رىنگە يەككى يېر لە سۆزۈ خۇشەۋىستى بۇ
ھەرزىمكاران ئاسان بىكەن، بۇ ئەمەلى ھەرزىمكار بەشنىۋى كۈنچاۋ گەشە بىكەت ۋە دۈۋىت لە
سەرمەۋى ۋە لادان ۋە ئىرەتتى دەرۋەنى ۋە كۈدە لايەتتى.

۱۲- دىيارەمى تەبە بۈۈن ۋە ياخى بۈۈنىش يەككىلى تىرە لە دىيارەم ھەنچۈۋىيەكەنى
قۇتايى ھەرزىمكارى، ياخى بۈۈن بە دەسلەۋى خىزان ۋە قوتايچاۋە ۋە كۈمەن، ۋاتە كاتىك
كۈسپ ۋە تەگەرىم بەرەست ئەبەردەم يىداۋىستى ۋە ھەزۋو ئارەزوۋىكەنى ھەرزىمكاردا
دادەنرىت، ئەۋ كاتە ھەرزىمكار زۆر بە تۈۋەنلى ھەلەدەچىت ۋە ھەۋلى پەلاماردەنەۋى
دەسلەۋى دەۋاتەۋە، چۈنكە ھەرزىمكار تەبەۋىت ئاستامەلى خۇي ھەيىت ۋە سەرىخەۋى خۇي
ۋە بىرگىت، بەلام كاتىك گەۋرەكەن، ۋە مەن مەمەلى ئەگەن دىمەن ۋە رىتە قەسەكرەن
ۋە رادەرىپىنى پىن ئادەن، ئا ئەم كاتەۋىدا زۆر لە ھەرزىمكاران رىگەي ياخى بۈۈن ۋە
تۈۋەن بۈۈن ۋە پەلاماردان دىگەنەبەر، ئەبەردەۋى ھەست بە زۈلە ۋە سەم ۋە ناھەق
چۈرەدەۋر دىمەن.

ئىنچا بۇ ئەمەلى ھەرزىمكار ئەگاتە ئەۋ ھالەتە، زۆر پىنۋىستە ئىمەلى گەۋرە رىزى
بىگىن ۋە بۈۋى رادەرىپىن ۋە ئازادى ھەلەبىزارەنى ھاسەرى رىيان ۋە ھابى ۋە پىشەۋ جۈرى
خۇنلەن ۋە بىرگەنەۋى بۇ بىرەخسىنەن، بەلام ھەرچ كاتىك ھەستەمان كىرە خەرىكە ئە
رىگە راست لادەۋات ۋە ھەلە دىمەت، ئەۋ كاتە بۇمان ھەيە نامۇرگارى ۋە رىنمايى پىنۋىستى
بىكەن.

۱۲- ترسیش یه کیکی تره له هه لچوونه کانی هه زماکار و له زۆر لایه نه وه جیاوازی هه به له گه ن ترسی مندان، چونکه مندان به زۆری له شته هه ست پیکراو مانی چواردهوری دوترسی به لام هه زماکار به زۆری له شته کۆمه لایه تی و مه عنه و به کان دوترسی، له وانه ترسان له (دهرنه چوون، له دست دانی پله و پایه ی کۆمه لایه تی، تووش بوون به نه خوشی، مردن، ناراوه و تیکچوونی شیرازی خیزان، نیفلاسی و گه نده لی و ریسوایی کۆمه لایه تی، کاری نه خلاقی و کهوتنه ناو چلپاوی به د رهوشتی قاد).

له بهر نهوه زوړ پښوېسته نيمه دی گهواره ناگاداری ترس و دوودلپه کانی هه رزمکارين و به دواي هوکارمکان و ريگا چارمي گونجاودا بگه رين، سهرمپاي نهومش ژينگه دی پر له نارامي و دنياييان له خيزان و هوتا بخانه بو دابن بکهين بو نهومي له نازارو زيانه کانی ترس دوزين.

هۆکارمکانی ھەڵبۆونەکانی ھەرزەکار:-

هه لچوونه کانی هه رزمکار په یووسته به کومه لیک هؤکارمومو دمېنه هؤی
هه لچوونه کانی هه رزمکار، به لام نهم خالانه ی خوارموم به گرتگرتین هؤکارمکانی هه لچوون
دادمترین: -

(۱) نه‌چوون و کهمی توانای خو گو تجانسن له‌گه‌ل ژینگه‌دا:—

هه‌رزماکار نه‌و بېروايله‌دايه که گه‌وره بو‌وو من‌داله‌که‌ي جاران نيه‌و پښوسته رڼي بگيرئ، به‌لام به‌داخه‌وه زور نه‌ دايگان و باوگان و ماموستايان هه‌ريه چاوي من‌دالي سه‌يري هه‌رزماکار ده‌کن و راسته‌وخو دست ده‌خه‌نه ناو هه‌ووو کاروباريکي هه‌رزماکاره‌وه، که نه‌مه‌ش ده‌بينته هوي بريندارکردني هه‌ستی هه‌رزماکار به‌ دست تي‌ومرداني نه‌ قه‌له‌م ده‌دات و قا رمازي دمريارميان دمرده‌يري، نو‌اتريش ده‌بينته هوي نه‌ومي که هه‌رزماکار تووشي زور حاله‌تي هه‌لچووني و ناخوش بينت.

(۲) نه بوونی و دست کورتی:-

زور جار ههزاری و نه بوونی گرفتنی زور بو ههزمار دروست دمکات و تووشی خهم و خهفت و دلهنگی و بیزاری دمکات، به تاییهتی کاتیک دمبینی هاوه لهکانی پاره خهرج بکهن و خهریکی چوونه دمومو که پاتن و جورها جل و بهرگی جوان له بهر دمکهن، به لام نهم ناتوانیت وک نهوان بکات، که نه مهش وای لیدمکات که خهفت بخوات و له نه نجاسی خو بهراورد کردنهوه به کهسانی تر، ههست به کهمی بکات، چونکه له نه نجاسی نه بوونی و ههزاریهوه ناتوانیت زور له ههزوو نارمزوومکانی تیربکات، سه رمزای نهوش ههزمار ههست دمکات که بووه به پیاوو دمیهوینت نهویش ببیت به خامونی مال و خیزانی خوی به لام له نه نجاسی نه بوونیهوه ناتوانیت هاوسهری ژیکانی خوی هه لیزیری و رهمهکی (غریزه یی) سیکسی تیر بکات، نه مهش تووشی کومه لیک گیروگرفت و حالهتی هه لچوونی دمکات.

(۳) هواکهوتنی گهشه کردنی هه قلی:-

یه کیک له گهورمترین گیروگرفتهکانی ههزمار نهومیه که هه موو لایه نهکانی که سایهتی به یه کهوه گهشه ناکهن، بو نمونه گهشه کردنی جهستهیی زور خیرایه و پینش گهشه کردنی هه قلی دمکهوی، واته جهسته و لهش و لاریکی گهوره به لام هه قلی و لیک دانمویهکی بچووک، که نهم حالهتهش (تا به ته وای له لایه نی هه قلیهوه گهشه دمکات)، زور گیروگرفتنی هه لچوونی بو دروست دمکات و به زه جهت له گهل نهو گۆبانکاریه جهسته بیانه رادیت و کۆتربۆلیان دمکات، که نه مهش دمبیته هوی نهومی که زور هه لئس و کهوتی منالانه بکات و بکهوینته بهر دم ره خنهو گلهیی و بیزاری گهورمکان.

(۴) مللانی له گهل گهورمکان:-

به داخهوه زور جار گهورمکان هۆکاری سه رمکین بو توربووون و بیزار کردنی ههزمار، له بهر نهومی به دوو جور شینواز مامه له له گهل ههزمار دمکهن، بو نمونه کاتیک نیشیان

پىنى دەپنە، وىك گەورە مامەلەي ئەگەل دىمكەن و داۋاي كاري گەورەي لىر دىمكەن و پىنى دەلەين تۇ پىماۋى و گەورە بوۋىت و دەپنە نەو نىشە بىكەيت، بەلام كاتىك ھەرزىكار داۋاي سەربەستى و سەربەخۇنى و ئازادى خۇي دىمكات، پىنى دەلەين تۇ چى، تۇ سەلىكى سىرى تۇ قەچكى پىماۋى؟ تۇ بۇنى شىرى خاۋ لە دەست دىت، تۇ چىت تا راۋ بۇچوونت ھەپنە؟ واتە لەم كاتانەدا بە مەدالى دادەنەين، ئەمەش دەپنە ھۇي بىزارىوون و دەپس بوۋنى ھەرزىكار. سەرمەي نەۋەش جىياۋازىدەكى زۇر لەنىۋان بىرگەردەۋەو راۋبۇچوونتى ھەرزىكارو گەورەكاندا ھەيدە بە زەھمەت لىك ھالى دەپن، ئەمەش خۇي لە خۇيدا كۆمەلنىك گىرەتتى دەروونى و كۆمەلەپەتتى بۇ ھەرزىكار و كەساتى چۈرەدەۋرى دروست دىمكات.

ئىنچا بۇ ئەۋەي ھەرزىكار بە شىۋەيەكى باش پەرۋەردە بىكرىت، پىنۋىستە ئىمەي گەورە رەچاۋى ئەم خالانەي خوارمەۋە بىكەين:-

۱- ئە ھەمۇ شىتىكدا (گەورەۋ بىچوۋك) دەست نەخەينە خاۋ كاروبارى تايىپەتتى ھەرزىكارمەۋە بەلكو دەپنە جۈرە سەربەستى و ئازادىدەك بە ھەرزىكار بەدەين.

۲- پىنۋىستە شارمەزاي بارى دەروونى و ئەندىشەكانى بىپىن و ھەۋلى چارەسەردەردىنى گىرەگەردەكانى بەدەين.

۳- تايىت بە دوو شىۋاز مامەلەي ئەگەل بىكەين، بەلكو دەپنە بە چاۋى گەورەۋ رىزەۋە سەيرى ھەرزىكار بىكرىت و لە فرخى كەم نەكەرىتەۋە.

۴- پىنۋىستە ئە جىياتى نامۇزگارى و رىنەمايى راستەوخۇ، پەنا بۇ گەت وگۇ كەردن و لىك ھالى بوۋن بەرىن و بە ھەقلىكى كراۋمو دىلىكى گەورەي پىر بەزەيى و سۆزۈ خۇشەۋىستىۋە گۆي لە داۋاكارى و خەۋو خەيالىكەكانى ھەرزىكار بىكرىن.

۵- یارمەتی ھەرزەگار بەدەین بۆ نەوی ئە زارایی و دوو دانی ھەلچووێ (التناقض
الافعالی) رزگاری بێت و بڕوای بە خۆی ھەبێت و ئە تقووم بوون ئە جیهانی خەون و
خەیاڵ و زیندە خەون دووری کەوتەو.

۶- ژینگە ی پڕ ئە ناسایش و دنیایی و ریزگرتن بۆ ھەرزەگار بھۆتقینن. بۆ نەوی
مەریە خۆیی و ناسنامە ی خۆی دەست بکەوێت و بگاتە پێگە یشتن و کاملی ھەلچووێ.

۷- قۆستەوی بۆشایی کاتی (وقت فراغ) ھەرزەگار و خەریک کردنی بە کار و
چالاکیەکی سوود بەخشەو، بۆ نەوی ھەست بە بوونی خۆی بکات و وردە وردە بڕوای بە
خۆی ھەبێت.

شلەژان و گرتە دەروونیەکانی قونازی ھەرزەکاری

بە زۆری شلەژان و گرتە و کێشە دەروونیەکان ئەو قوناز سەردەمانەدا روودەدەن کە گۆرانکارییەکان خیرا و کوت و پڕ و لەناکاوی. یەکیەک ئەو قونازەکانە کە گەشەکردن و گۆرانکاری تیایدا خیرا و کوت و پڕ و لەناکاوە، قونازی ھەرزەکارییە. ئەسەرەتانی ھەرزەکاریدا ھەرزەکار رووبەرووی زۆر داواکاری کۆمەڵایەتی دەبێتەو ئەھەمان کاتیشتا گۆرانکارییە جەستەییەکانی فشارینگی زۆری دەخەنە سەر، ھەر لەبەر ئەوەشە ئەکاتی باقی بووندا تووشی ژمارەیک گیرۆگەت دەبێت و ھەندیک جاریش ھاوسەنگی خۆی لەدەست دەدات، ھەرچەندە ئەو کێشەو گیرۆگەت و گۆرانکارییانە قونازی ھەرزەکاری بۆ مەترسیدار نین و ھەرزەکار تووشی لادان و سەرمۆی ناکەن، بەلام دەبنە ھۆی زیادکردنی گریمان و ئەگەری تووش بوون بە کۆمەڵیک کێشەو گرتە دەروونی، ئەلای ئەو ھەرزەکارانە کە پێشتر بەھۆی بارودۆخی ئالەبەر پەرۆردەمی ھەلەو، نامادەباشی لادان و سەرمۆیان ئە لادروست بوو. ھەر لەبەر ئەوەشە ئە قونازی ھەرزەکاری ھەندیک شلەژان و گرتە دەروونی ئەلای ھەندیک ئەو جۆرە ھەرزەکارانە سەر ھەلەدەن،

لەوانەش:-

دەراوکی (تلق):-

ئە قونازی ھەرزەکاریدا دەراوکی و رابایی سەر و دلی ھەندیک ئە ھەرزەکارەکان دەگرت، بەبێ ئەوەی خوشی بە تەواوی سەرچاوی ھۆکارەکانی ئەو دلە راوکی و رابایییە بزانن، ئەبەر ئەوەی سەرچاوی زۆرییان یۆ قونازی مندالی و کێشەو گیرۆگەتەکانی ئەو کاتە دەگەڕێتەو ئەوانە (بێبەش بوون ئە سۆز خوشەویستی دایک و باوک و کەسانی نزیک، پەییومندی خراپی نینوان دایک و باوک و منداڵ، کێکردن و خەفەکردن زۆر ئە ھەزوو ئارەزوومەکان ... ھتە)، ھەر لەبەر ئەوەشە زۆرجار ئەو جۆرە ھەرزەکارانە ناتوانن کێشە و گیرۆگەتەکانی خۆیان دەست نیشان و چارەسەر بکەن، چونکە رەگ و ریشە کێشەو

شله ژانگه کانیان له بواړی نه ستیاندايه (الاشعور). زور به شمان دمرانين جياوازي سدرمکي نيوان ترس و دلته ډاوکي نهومي، که سهرچاومو هوکارمکاني زوريه ي ترس دکان ديارو ناشکران و له بواړي هه ستيدان (شعوري)، به لام زوريه ي هره زوري هوکارو سهرچاومي دلته ډاوکي کان ناديارن و له بواړي نه ستيدان.

له بهر نه وه زور گرنگه رينمايي و ناموزگاري نهو جوړه ههرزمکارانه بکريت بو نهومي سهرداني بنکمو که ساني تاييدت به نه خوشي و کيشه دمررونيه کان بکهن و له تزیکه وه له نه نجامي چهند دانيشتن و چاوپيکه وتنيکه وه چارمسهر ي گونجاو بو دلته ډاوکي و کيشه کاني تريان بدوزرته وه. واته تازوو چارمسهر بکريت باشته، به لام دواختن و پشت گوي خستني نهو جوړه ههرزمکارانه، دمرنه نجامي باشي نابيت و کيشه و دلته ډاوکي کان نالوزتر دېن.

خه موكي؟

يه کيکي تر لهوشله ژان و کيشه دمررونيانه ي که له قوناغي ههرزمکاري روويه رووي ههرزمکار دېننه وه خه موكي و دلته تگي و غه مباريه، ههرچه نده خه موكي و دلته تگيه کاني سهرمتاي قوناغي ههرزمکاري هيشتا له سنوړي ناسايي خويديايد و نه بوون به نه خوشي دمرروني، به لام پشت گوي خستن و چارمسهر نه کردني خه موكي ي نهو جوړه ههرزمکارانه دېنيته هوي ته شه نه کردن و سهر هلداني کومه ليک کيشه و گرفتني دمرروني و کومه لايه تي. کارنيکي ناساييه که ههرزمکار له سهرمتاي ههرزمکاري له نه نجامي مامه له ي هه له ي دايک و ډاوک و گوزانکار ييه خيراو کوت و پرېمکاني سهردمي ههرزمکاري و فشاري کومه ل و دام و دمرگانان بو سهر ي، توووش خه موكي و دلته تگي بېيت، به لام نهومي ناسايي نييه بهر دموام بووني نهو يار دمررونيه ييه بو دواي قوناغي ههرزمکاري و کامل، نه مهش ماناي نهوميه کيشه و گيروگرفت و ململانيکاني ههرزمکار زور نالوزو هه مه لايه نه يه و رنگ و ريشه ي بو سهردمي پيش قوناغي ههرزمکاري دمرنه رته وه، سهرمپاي نهوش کيشه و گوزانکار ييه کاني

قۇناغى ھەرزىمكارى ھاتتۇتە سەر. ئالەم ھالەتەندە دەپت كەسنى پەيپۇرۇ شارمىز لە
بۇرى دىروونى ھەيەشى و ھەيەشى خىزانى ئەو جۇرە ھەرزىمكارانە بىكەن و ھەيەشى
چارمەزىمكارى ئەو ئەخۇشى و كىشە دىروونىيەن بىكەن. ئەبەر ئەھەي كىشەكەي ئالۇز
بۇرە پىيۇستى بە ھەيەشى زۇر لايەن ھەيە (Feldman, 2003, P:425).

خۇگۇشتىن:-

ئەھەي مەيەي كەرسەت و ئەھەمەتتە، ئەھەيە كە ھەندىك لە ھەرزىمكارمەن لە
ئەنجامى پىشت گۇي خىستى و چارمەزىمكارى كىشەكانىيەنە پەنا بۇ خۇگۇشتىن دىبەن و
بەداخەو ھەندىك چارىش سەركەوتتۇ دىبىن و كۇتايى بە ژىئەي خۇيان دەھىنن راستە
زۇرەي زۇرى ھەرزىمكاران لە قۇناغى ھەرزىمكارى رۇبەرووى كىشەو مەلەننى دەھىنەو، بەلام
ژمارمەيەكى زۇرەمەيەن پەنا بۇ خۇگۇشتىن و ئازاردانى كەسنى تىر دەھىن ئەھەش ھەيەشى
تايەتتى خۇي ھەيە، ئە پىشەھەي ھەيەيەن، ئەو جۇرە كەسەنە كەسەتتەكى لاوازى
قەزچۇكىان ھەيەو ئە قۇناغى مەندەيەن بىنەماو بىناغەي پتەھى پەرومەزىمكارى و
بۇنىيەتەننىان لاواز بۇرە، سەرمەيە ئەھەش ژىئەي كۇمەلەيەتتى و ئابۇورىان زۇر ئالۇز بۇرە،
واتە كىشەي خىزانى و دىروونى ھەيەشى پىن ھەيەن و تەوانى بەرەنگارىيەنەيەننى ئە و
ئە بەرەمەيەننى چۇك دادەمەن، بۇيە بىر لە خۇگۇشتىن وىك تەننە چارمەزىمكارىمەنەو.

زیندە خەون (أحلام اليقظة)

زیندە خەون بریتییه لە هیواو ئاوات و بیرى خوش و بەتام کە مەوێ زۆرجار پەنای بۆ دەبات، ئەم جۆرە خەوو خەیاڵ و بیرە خوشانە بە ڕێژدیهکی گونجاو پێویست و بە سوودن، بەلام ئەگەر لەڕێژی ئاسایی خۆی دەرچوون و مەوێ بەبەردەوامی و بۆ ماوییهکی زۆر پەنای بێ بڕن، ئەو کاتە زیان بە خۆی دەبێت و تەنێ ئە زۆرانی واقعی دوور دەخاتەوو شوێنەواری خراپی لەسەرەواری دەروونی دەبێت. زیندە خەون ئە هەموو قونناغەکانی زۆرانی هەیه، بەلام زیاتر ئە قونناغی منداڵی و هەرزەمکاری باوە، کە منداڵ و هەرزەمکار ئە ڕنگەیهوه نوقمی ناو خەو خەیاڵ و خەزوو ناردزوومکانیان دەبن و خۆیان بە پالەوان و ئاودارو کەسانی خاوەن پەو پایەیی بەرز دادەنێن و ئە ڕنگەیی خۆخستنه شوێنی ئەوانەوه (تەمەن) لاسایی کەسایەتی و رەفتاریان دیکەنەوو ماوییهکی گەم یان زۆر ئاگیان ئە چواردەوریان نامێنێ و ئەناو خەووخەیاڵدا دەژین، زۆر جارێش تەنێ قەزێون و ئەنقەرەنیت و ئەتاری و کتێب و ئاوکراوەی وێنەدار ئەو زیندە خەوو خەیاڵانەیان ئەلا زیاتر دیکات، وەک دەرکەوتوووە لەسەرەنای باقی بوون و قونناغی هەرزەمکاری بەزۆری منداڵ و هەرزەمکار پەنا بۆ زیندەخەون دەبن و ماوییهکی زۆرتر ئەواقیع دوور دیکەنەوو ئاگیان ئە چواردەوریان ناییت هەرچ کاتێک منداڵ و هەرزەمکار بەشیویمیهکی تاییهتی و کەسانی تر بە گشتی بە زۆر پەنایان بۆ زیندە خەون بێدو ئە واقیع داڕێژن، ئەوه بەتگەیهو مانای ئەوهیه کە ئەو کەسە گەشتی هەیهو ناتوانیت ئە واقیعدا چارەسەریان بکات، بۆیه بەناچار پەنا بۆ زیندە خەوو خەیاڵ و بیرى خوش دەبات.

هۆکارو ھاکنەرەکانی زیندەخەون ١-

کاتێک منداڵ یان هەرزەمکار ئەو بڕوایە ئەلا دروست دەبێت کە زۆرانی واقعی زۆر زەحمەت و دژواری ناتوانیت خەزوو وێست و ناردزوومکانی قیایدا بەهێنیتە دی، بۆیه بەناچار پەنا بۆ زیندە خەوو خەیاڵی خوش دەبات و هەوندەدات ئە ڕنگەیانەوه خەزوو

نارمزه و نه کراومکاني ژياني واقعي تير بکات، له لايه کي تریشه وه نهوې بو دهرمهکونيت که خه وو خه يان زور ناساتره له چارمه سر کردن و جي به جي کردن کارو نه که کاني قوتا بغانه و ناو مال و کومال و نهو زينده خه وه دهبيت به دهرروايمه کي خوش و ناسان بو را کردن له واقع و خودزينه وه له نهروک و کيشه کومه لايه تي و نابووي و دهررونيه کان، چونکه هه نديک جار مندا ل هاورې و دوستي خه ياني له رنگه ي زينده خه ونه وه بو خوي دروست دمکات و له گه ليان دمکه و نته گفتم و گفتم راگو زينده وه ياري کردن و قهره بووي بينه ش بوونه کاني ژياني واقعي بو دمکاته وه له بي هاورينه تي و پشت گوڤراوي رنگاري دهبيت و له خه وو خه ياني خويده دهبيت به پالنه وان و سرکردو ناوداري دوور له ره خه وه کهم و کورتي.

قهره بوو گردنه وه ي کهم و کورتيه کي راسته قينه :

زور جار نهو مندا ل و هه رزه کارانه ي به دست نوو قستاني و کهم و کورتيه کي جهسته ييموه ده نالينن، په نا بو خه وو خه يان و زينده خه ون دمه ن و دميانه و نته له رنگه يانه وه بگه نه نهو بره وايه ي که نه وان که ساني ناساين و له هيچيان کهم نيي، بو نه وه ي له رنگه ي نهو زينده خه وو خه يانه خوشانه وه قهره بووي نوو قستانيه کانيان بکه نه وه، له هه ست کردن به که مي رنگاريان ييت. يو نمونه نهو مندا لانه ي که کيشه ي خوښنديان هه يه و رژمي زيرمکيان که مه يان به رزه خدمت له ماموستا دمگه ن و نه که کاني خوښنديان بو جينه جي ناکرنت و به رده وام رو به رووي ره خه وه گازانده و تيرو توانج دمه نه وه، به زوري په نا بو خه يان و زينده خه ون دمه ن و جيهاني کي خه ياني خوش بو خويان دروست دمکات و له رنگه يانه وه خه وو نارمزه و مکانيان تير دمکات و قهره بووي سه رنه که و تنه کاني ژياني واقعي يان پنده که نه وه له هه ست کردن به که مي و تيرو توانج رنگاريان دهبيت.

زىندە خەۋن ۈمك خويىدەك :

ۈمك لە پىشەۋە ئامازمەن بۇ كىرد زىندە خەۋن بە رىژىمىدىكى ئاساسى زىيانى نىدە زۆر بولۇشە لەنلە مىندالان، بەلام ئەۋمى جىڭدى داخە ژمارىدەك لە مىندالان زىندە خەۋن دىمەن بەخويىدەكى بەردەۋام و بە زۆرى پەنەي بۇ دەپەن، ۈمك چۇن ھەندىك مىندال (پەنجە مۇن، نىنوك قىرتاندىن، سەرخوراندن، چاۋ تروكاندىن) دىمەن بە خوو بە بەشىك لە رىقتارى رۇزانەيان، بەو شىۋەيەش ئەو جۇرە مىندالانە زىندە خەۋن و ژيان لە ناۋ خەۋخەيال و راكردن لە ۋاقىع دىمەن بە خوو رىقتارىكى رۇزانەو بەردەۋام بۇ ماۋىدىكى بىارىكراۋ پەنەي بۇ دەپەن، ئەۋمى زىياترىش جىڭدى مەترسىيە ئەۋمىدە كە ئەو جۇرە مىندالانە لە كاتى ئامۇزگارى كىردنى دايك و باۋك يان ۋانە كۆتەنەۋمى مامۇستا پەنەي بۇ زىندە خەۋن بىەن و بەھۇيانەۋە لە خويىندىن دوا بىكەۋن.

شەرىم :

بەشىۋەيەكى گىشتى زىندە خەۋن لەلاي مىندال و ھەرزىكارى شەرىم زۆرە بەردەۋام پەنەي بۇ دەپەن، لەبەر ئەۋمى ئەو جۇرە ھەرزىكارى مىندالانە لە ئەنجىمى شەرىمەۋە لەناۋ كۆمەل و قەربەلىقىدا ھەست بە دلەۋاۋىكى و قىرس و ناخۇشى دىمەن و ناتۋان خۇيان لەگەلىيان بەسازىنن، لەبەر ئەۋە خەيال و زىندە خەۋن بەھەل دىزانن و ۈمك دىمەۋەزىگە چىرىدەك پەنەيان بۇ دەپەن و لەو قىرس و دلەۋاۋىقىيە ناۋ كۆمەل و قەربەلىقى رىزگارىيان دىمەن و لەناۋ خەيال و زىندە خەۋنەكاندا ھەست بە خۇشى و كامەرانى دىمەن و كاتىكى خۇش لەگەلىيان بەسەر دىمەن و بەئاسانى كەسانى چۈۋەدەۋىريان ئەسەر سىماۋ دەم و چەۋىياندا خۇشى و دلغىيالى ھەست پىندەكەن بۇيە ئىتەر ۋىدە ۋىدە ژيان لەناۋ خەۋخەپاندا بەرە زىادەۋون دەچىت:

رېڭاكانى خۇياراستن

بۇ ئەدەبىي ھەرىكەتكارو مىندالەكانىمان ئەناو خەۋو خەيالى زىياد لە پىنويست نووقم
نەبىن و ئەدەبىيادە نا ئاسايىيە بىيان پارىزىن، پىنويستە رەچاۋى ئەم خالاندى لاي خوارمە
بىكەين:-

گەشە پىكىردى ھەست كىردن بە بىروا بە خۇبىوون و ئىپاتوۋى:-

ئەبەر ئەدەبىي زۇر چار زىندە خەۋن وەلامدانەدەم بەرپەرچ دانەدەمى بىروا بە خۇنەبىوون
و كەم توانايىيە، بۇيە زۇر پىنويستە ھەر لە مىندالەيەۋە تۈۋى ھەست كىردن بە خۇدو بىروا بە
خۇبىوون و دۇنيايى ئەناو دل و دىروۋى مىندالەكانىماندا بىچىننن و نەھىلن ھەست بە كەمى
بىكەن بە چاۋى سووك سەيرى خۇيان بىكەن و لە نىرخيان كەم نەكەينەۋە، بۇ ئەدەبى ئەناو
خىزان و كۆمەلدا ھەست بە دۇنيايى و خوشى بىكەن و پىنويستىيان بە خەۋو خەيالى نەبىت
ۋاتە نەبىت مىندال نازدار بەخىو بىكرىت يان سووكايەتتى پى بىكرىت، بەلكو دەبىت رىزيان
بىكرىت، لە ھەمان كاتىشدا بوۋى سەرىخەۋى و رادەربىرئىيان بۇ بىرەخسىندىرىت. باشترىن
شت ئەۋمىيە كە مىندال ھەر لە سەرمەتاي ژيانىۋە بوۋى كاركردن و جى بە جى كىردى
چالاكىەكانى ناۋ مالى بۇ بىرەخسىندىرىت و بەپىنى تەمەن و شارمىي و تواناي، نىشى
بىچووك و گونجاۋى پى بىسپىندىرىت، بۇ ئەدەبى ئە رىڭەيانەۋە ھەست بە بوۋى خۇيان بىكەن
و ئەناو كۆمەل و دام و دىزگاكانيىدا ھەست بە خوشى و دۇنيايى بىكەن و ناچار نەبىن پەنا بۇ
زىندە خەۋو خەيالى و بىرى خوش بەرن. مىندال كاتىك بۇ يەكەم چار دەچىتە قوتا بىخانە
سەرمەتاي، روۋىرەۋى رىڭكەۋ بارودۇخىكى ئۆي دەبىتەۋە دەبىت بە ئەزموۋى يەكەم بۇ
تەبىكىردەۋەمى تواناكانى مىندال و خۇ سازاندى ئەگەل رىڭكەۋ قوتا بىخانە ئىنجا نە
مىندالانە بە چاۋى سووك سەيرى خۇيان دىكەن و ئە ھىزو تواناكانى خۇيان بە گومانن،
نەۋا روۋىرەۋى زۇر كىشەي كۆمەلەيدىتى و پەرومردەمى دەبىتەۋە ئە ناۋ قوتا بىخانە ھەست
بە خوشى و كامەرانى ناكەن و بە زۇرىش پەنا بۇ زىندە خەۋن و خەيالى جۇراۋجۇر دەبەن و

له واقع و نهرکه کانی قوتا بخانه و خوشازاندن رادمکن، له بهر نهوه زور گرنگه که مندان
پیش چوونه قوتا بخانه ناماد بکرنیت و قوتا بخانه ی له لا خوشه ویست بکرنیت و پیش
وخت قسه له گهل ماموستا کانی بکرنیت، بؤ نهوی به ناسانی له گهل ژینگه ی قوتا بخانه
را بیت و نهرکه و قهرمانه کانی جینه جی بکات.

چەخت کردنه سەر هەست کردن بە رازی بوون له ژانی رۆژانه ی :-

زور هەرزەکارو مندالی به تواناو لیهاتوو ههیه، به لام به داخهوه زور جار له کارو
چالاکیه کانی خویان رازی نین، بۆیه له خهوو خه یالی خویاندا کەش و ههوا یهکی پر له
دنیا یی و رازی بوون بؤ خویان دمخولقیینن، له بهر نهوه زور گرنگه کهوا له هەرزەکارو
مندال بکرنیت له میانه ی کارمکانیهوه ههست به رازی بوون و کامه رانی بکات، بیگومان زور
شیواز ههیه که دایکان و باوکان و ماموستایان دمتوانن له میانه یانهوه ههست کردن به
رازی بوونی رۆژانه له لای هەرزەکارو منداله کانیان دروست بکهن لهوانه :-

نموونه و پێشهوا :-

کاتیك دایك و باوك و ماموستا و كهسانی چواردووری هەرزەکارو مندال له میانه ی
كلو چالاکیه کانی رۆژانه یان ههست به خوشی و کامه رانی و رازی بوون دمکن و نهو خوشی
و رازی بوونه له دم و چاوو دل و دموونیاندا دمردمکهوینت و له رفقتاری رۆژانه یاندا رنگ
دهاتموه، نهو کاته هەرزەکارو منداله کانیشیان لاساییان دمکه نهوو ههست به ههمان
خوشی و رازی بوون دمکن، به لام نه گهر دایك و باوك و كهسانی قری چواردووی مندال
له کانی به ناکام گه یانندی نیش و کارمکانیهوه ههستیان به بیزاری و ناره حهتی کردو
بهردموام گازاردمو پرتمو بۆله یان بوو نازازی بوون، نهو کاته منداله کانیش نهو جوژه
رفتارو ههست و سۆزی دایك و باوکیان دووباره دمکه نهوو ههست به بیزاری و ناره حهتی
دمکن و دوور نییه پەنا بؤ خهوو خه یال و زینده خهون بیهن، بؤ نهوی ههست به خوشی و
رازی بوون بکهن.

گفت و گو کردن ۱-

نهم شینوازه ناسانهو دایکان و باوکان و ماموستایان دمتوانن له کاتی گفت گنو
قسه کردنیاندا باس له ههست و سۆزو رازی بوونی خویان بکهن و ونهوه دهر بغهن که چون
له کاتی (خویندنهوه، نیش کردن، نووسین، کهل و پهل رینک خستن، پاک و خاونی ناو
مان هتد) ههستیان به خوشی و کامه رانی کردووو رازین له کارو چالاکیه کانی
روژانه یان. بیگومان نهم قسه کردن و راگو بینه و میه دمبیته هوی خوش کردنی
چالاکیه کانی روژانه له بهر چاوی ههرزکارو منداال و گهشه پیکردنی ههست کردن به رازی
بوون له کارو نه رکه کانی روژانه و په نا نه بردن بۆ خهوو خه یال و زینده خهوو دالغه لیدان.

هاندان و پاداشت کردن ۱-

بیگومان هاندان و پاداشت کردنیش فاکته ریکی تره که دمبیته هوی به هیز کردنی
ههست کردن به رازی بوون واته کاتیک ههرزکار یان منداال له میانه ی کارو چالاکیه کانی
روژانه یهوه ههست به سه رکه و تن و خوشی و رازی بوون دمکات نهوا زور گرنکه پاداشت و
هانبدریت، نهویش له ریکه ی زمرده خهوه دمست خوشی و پاداشت و دیاری و سوپاس و
هاندانهوه دمبیت، بۆ نهوه ی منداال و ههرزکار له داهاتوو دا دوو یار میان بکه نهوه ههست
کردن به خوشی و رازی بوون له دل و دهر و نیاندا گهشه بکات و له ژیکانی روژانه و واقیعیاندا
ههست به خوشی و کامه رانی بکهن و ناچار نه بن په نا بۆ خه یال و زینده خهون بیهن.

جهخت کردنه سهر خاله به هیزمکان و که مکردنه وهی ههست کردن به که می ۱-

به زۆری ههرزکارو مندالانی نو قستان ههست به که می دمکهن و کهم و کورتی له
یه کیک له نه تدا مکهان یان چالاکیه کانیاندا ههیه، بۆ نمونه ناتوانیت و مک مندالانی تر
بنووسیت یان رابکات یان یاری بکات یان کارو چالاکیه کی دیاری کراو به ناکام بکه یه نیت،

له بهر نهوه ههست به گهه و خهه و خهه دمهکات و دواچار دوور نیه پهنا بۆ
 زینه خهون ببات و نهو واقیعه ناخوشه رابکات، ئینجا بۆ نهومی نهوه روونه دات زور گرنگه
 که جهخت بکریته سهر خاله به هیزمکاتی نهو جوړه ههزمکارو منداله و پهره یان پیندریت
 بۆ نمونه منداله که توانای رویشتنی نییه به لام توانای نووسین و قسه کردنی باشه، یان
 توانای قسه کردنی نییه، به لام توانای و مرزشی و وینه کیشانی زور زور باشه یان توانای
 خویندنی که به به لام توانای میکانیکی و هونه ری زور باشه، که واته دمیته گرنگی
 به لاینه باش و به هیزمکاتی نهو جوړه ههزمکارو منداله بدریت و سوودیان لیمو ریگریته
 و بواری گونجاو بۆ که شه کردنیان بره خستیدریت، تا له میانه یانه وه ههست به بوولی
 خویشان بکه و تام و چیر له ژبانی واقیعی و مرگرن و ناچار نه بن پهنا بۆ خهوه خدیان
 بهرن.

چارمه رکردن

چالاکي-

زور پنیسته نه هیلدریت نهو ههزمکارو مندالانه که به زوری پهنا بۆ زینه خهون
 دهن بى نیش بن یان به زوری به ته نه بن و تووشی بیزاری یین، له بهر نهومی نهو
 فاکتور بارودوخانه ریژمی زینه خهونه کانیان زیاتر دمهکن، بویه زور گرنگه که
 بهردوام به کارو چالاکي روژانه و ناسانه وه خهریکیان بکه، وه پنیسته نهو کارو
 چالاکانهش لهو جوړه ییت که مندال تام چیرو خوشیان لیمو ریگریته و ناچار نه ییت لینیان
 رابکات و پهنا بۆ زینه خهون بهریت.

زور گرنگه ههون بدریت برادرو هاوپی بۆ نهو جوړه مندالانه بندوریته وه وایان
 لیکریت که یاریان له گه بکات و بکهونه گفت و گۆ راگورینه وه، ههروها دمهکرت زو
 زو نهو جوړه ههزمکارو مندالانه له ریگه (قسه له گه ن کردن، بانگ کردن، جوولاندن و
 هست له شانان) به ناگابه یترینه وه، بۆ نهومی نه هیلدریت تام و چیر نهو خه یال و زینه

خه ونانه یان و مریگرن، له لایه کی تریشه وه دهکرنیت هه ندیک کارو چالاکیان پی بسپرندریت که ناسان و سوک و خوش و لهه مان کاتیشدا پیوستیان به سهرنج دان و به ناگایی و چاوتیبرین و وردهکاری هه یه، تا له رنگه یانه وه ریژمی زینده خه ونه کانیان کهم بکه ینه وه، سهرم پای نهومش زور گرنگه زوو زوو پرسیاریان لینیکرنیت و پییان بگوترنیت (چی بوو، چی روویدا، بو نه وه بوو، چون چارمه سر دهکری، هتدا). نه کهر بکرنیت نه و جوړه هه رزمکارو مندالانه له سر چوونه ناو تیپ و کوږو کوږو ونه وهو کاری به کومدن هانیدرین و به ردموام له سر به ناگایی و چاوتی برین و که مکرده وهی زینده خه ونه کانیان پاداشت و هانیدرین.

پاداشتی به ناگایی و چالاکي و به رهه مه کانی بکرنیت:-

به پنی پرنسیپه کانی قوتا بخانه ی رهوشته یه تی ده بیت به ردموام پاداشتی مادی و معنوی به ناگایی و چالاکیه به سوو دکانی واقعی و ژیا نی روژانه ی نه و جوړه هه رزمکارو منداله بکرنیت، بو نه وهی له سر به ردموام یز، لهه مان کاتیشدا رهفتاری زینده خه ون و خدیالوی نا ناسایی پشت گوی ده خرنیت بو نه وهی سوودی لینومرنه گرن و دواتر لینی نوور بکه ونه وه، واته ده بیت ژیا نی واقعی و روژانه ی زیاتر خوش و به تام تر بیت له ژیا نی خدیالی و زینده خه ونه کانی، هه روه ها زور گرنگه خیزان و قوتا بخانه هاوکاری یه کتری بکه ن و هه رزمکار یان مندال هه ر رهفتارو کاریکی به ناگایی له قوتا بخانه یان خیزان کرد، پاداشت بکرنیت و یه کتری ناگادار بکه ونه وه، وه نابیت به هیچ شینویهک ره خه و لیدان و تووید و تیژی له گه لیان به کار به یندریت، له بهر نه وهی ریژمی زینده خه ون و خدیاله کانیان زیاتر دهکات، له لایه کی تریشه وه دهکرنیت کاتریمیری به ناگاهینانه وه (زنگ) به کار به یندریت بو نه وهی زوو زوو به ناگاه به یندریت وهو ماوهی دانه نیدان و زینده خه ونه کانیان کهم بکرنیت وهو دواتریش له جینگای نه و کاتریمیره له ناوو خودی نه و جوړه هه رزمکارو مندالانه، کونترول کردن و به ناگاهینانه وه گه شه بکات.

بۆ نهومی چار سه ر کرده که سه ر که وتوو بیت، ده بیت ههولی زانیی نارمروکی زینده خهونه گان بهمین، واته ده بیت باوک و دایک و ماموستا په یومندییه کی پته و نه گه دن نهو جوړه هه رزمکارو مندالانه دابنیت بۆ نهومی نه ریگه ی پرسیار کردن و گفت و گزو راگزیښه وموه (هه رزمکار) مندالان بامی نارمروکی زینده خهونه گانی بکات، بۆ نهومنه لهوانه یه نارمروکی زینده خهونه که په یومندی به هه ست کردن به که می یان قهرمبوو کرده وموه ده بیت و هه رزمکار نه خه وو خه یالی خویدا جیهانیکی هه نتازیای بۆ خوی دروست کردووو رۆلی پانه وان و ناوداران ده گیري، که واته نه واقعیدا نه زور لهو شتانه بینه شه، بۆیه ده بیت نه ژیا نی واقعی هه ولی دابین کردنی نهو جه زوو نارمروو خه وو خه یالانه بدریت بۆ نهومی نه زینده خهونه گان دوور بکه وینه وه، یان لهوانه یه هه رزمکار خه ون به کۆشک و ته لاریکه وه بیینی که پریه تی نه نه من و ناسایش و دنیایی و به خوشی و کامه رانی بۆ خوی تیایدا ده رزی که دوور نیه له بهر نه وه بیت که ژینگه ی خیزانی نهو هه رزمکاره پر نه نه ناخوشی و شه ر و ناراهه، که واته ده بیت ژینگه ی خیزانی خوش بکریت و هه رزمکار نهو ترس و دنه راوکی یه رزگار بکریت و نه راستیدا هه رزمکار نه ناو خیزان و دایک و باوک و قوتا بخانه که یدا هه ست به ناسایش و دنیایی بکات، بۆ نهومی پیوستی به نه وه ده بیت که نه خه وو خه یالدا نهو جوړه ژینگه یه دابین بکات.

که واته ده ست نیشان کردنی نارمروکی زینده خهونه گان گرتکه و ده بن به فاگته ری سه رمکی بۆ زانیی باری ده روونی نهو جوړه هه رزمکارانه دوزینه وه ی رنکا چاره ی گونجاو بۆ زینده خهونه نا ناساییه کانیا ن. نییجا نه گه ر هات و دایک و باوک و ماموستا و که سانی تری چوارده وری هه رزمکار نه ریگه ی نهو هه نگاوو خالانه ی سه رموه نه یان توانی چار سه ری زینده خهون و دالغه لیدانیان بکه ن و نه و نه دمه ش زیادی کرد که بوونه هوی دروست کردنی کیشه و گیروگرفتی په رومردمی و کومه لایه تی و ده روونی، نهوا زور گرتکه په یوه تدی به که سی پسپوړو شارمزا نه بواری ده روونزانی بکه ن و به هاوکاری هه موو لایه ک چار سه ری نهو کیشه یه بکه ن و هه رزمکاره بکه رینه وه دوه ی ناسایی خوی شیخرو میلمان، ۲۰۰۱.

خۇشەويىستى لە قۇناغى ھەرزەكارى

خۇشەويىستى (عائىفە) و سۆز ويژدانىكە لەلەي ھەموو كەسنىك ھەيدە، تەنانەت يەككىكە لە رەمەكەكانى (غريزة) جىھانى ئازەلان و خۇپسكەو ھەر لە كاتى لەدايك بوونەو لە ناخ و دل و دەروونى تاكەكاندا ھەيدە. خۇشەويىستى زۇر جۇرۇ شىۋازى تايىبەتى خۇي ھەيدە لەوانە (خۇشەويىستى نىۋان دايك و مەدال، خۇشەويىستى نىۋان ئەندامانى خىزان، خۇشەويىستى مەۋقۇ بۇولات و ھاۋرى و دوست و برادەرانى، خۇشەويىستى زانست و مەۋقايەتى و كارى خىرو چاكە، خۇشەويىستى توخمەكەي تر ... قاد) ئەۋەي ئىزىدا مەبەستمانە، خۇشەويىستى ھەرزەكارو چۈنەيتى گەشەكردنەيتى لە قۇناغى ھەرزەكارى، كە زياتر پەردە پۇش و ئامرازىكە بۇ شاردنەۋەي ھەزوو ئارەزوۋى سىكىسى و پەيۋەندە بە ھەرزەكارو كەسانى تىرى چۈاردەۋرىدە بەتايىبەتەش توخمەكەي تر.

ھەزوو ئارەزوۋى سىكىسى دياردەيەكى سىروشتى و ئاسايى و زەقى قۇناغى ھەرزەكارىيە، ئەبەر ئەۋە لەم قۇناغەدا كۆمەلنىك گۇرانتكارى فسيۇلۇزى و جەستەيى پوۋدەمەن لە پىشەۋەي ھەمووشيان كەۋتتە گەرو پىنگەيشتىنى سىكىسە گۇلاندەكانە (الفدة الجنسية) لەلەي ھەردوۋ توخمەكە (نېرو مى) كە بىرىتىن لە ھەردوۋ گۇن لەلەي نېرو ھەردوۋ ھىلەكەدان لەلەي كەج. ئەم سىكىسە گۇلاندە لە قۇناغى ھەرزەكارى چالاك دەبن و دەست دەكەن بە دەرھاۋىشتىنى ھۇرمۇناتى تايىبەتى (ھۇرمۇنى نېرايەتى و مېنايەتى) كە كارىگەرى زۇريان لەسەر بارى دەروونى و گۇرانتكارىيە فسيۇلۇزىيەكان و دەرکەۋتتى ھەزوو ئارەزوۋەكانى سىكىسى ھەيدە، ھەر چەندە رەمەكى سىكىسى خۇپسكەو ھەر لە كاتى لە دايك بوونەو لە ناخ و سىروشتى مەۋقۇدا ھەيدە، بەلام ئەۋ گۇپۇ تىنەي قۇناغى ھەرزەكارى نىيە و لەسەر دەمى مەدالى بە شىۋازى تايىبەتى لە قۇناغەكانى (دەمىتى، كۆمىتى، ئەندامى زاۋوزىتى) گۇزارشتى لىدەكەرىت. بەلام لە قۇناغى ھەرزەكارى دۋاي پوكانەۋەي ھەردوۋ گۇلاندە مەدالى (پىنيە گۇلاندە) (الفدة الصنوبرية) (تېموسە گۇلاندە) نىتر ھەزوو ئارەزوۋى سىكىسى بە تەۋاۋى گەشە دەكات و دەمىت بە بىنەما و پائەنەرى سەرمەكى خۇشەويىستى.

خوشەويىستى و ھەزۋو ئارمىزۋى سېكىسى ھەرزەكار بە چەند قۇناغىك تىندە پەرىت و ئە
كەشە كەشە كەشە كەشە ھەر قۇناغىكدا تايىپە تەندىيەتى خۇي ھەيە. قۇناغەكانى
كەشە كەشە خوشەويىستى و ھەزۋو ئارمىزۋى سېكىسى ئەمانەي لاي خوارمومىن.

قۇناغە نىرگىزىيەتى (المرحلة النرجسية): -

ئەم قۇناغە راستەوخۇ دىمكەۋىتە پېش بائىقى و دەرگەۋىتنى نېشانەكانى ھەرزەكارى و
نېزىكى دۈۋ سال دەخايەنى و بەزۋى ئە دە سالى دەست پى دەكات و ئە دوانزە سالى
كۈتايى دىت. ئە گىرگىزىن مۈرك و نېشانەكانى نىرگىزى، گىرگى دانى زۇرە بە جەستەو
لەش و لار. واتە تەك ئەم كاتەدا گىرگىيەكى زۇر بە لەش و لارى دەكات و بە زۇرى ئە
بەردەم ئاۋىنەدا رادەمۋىستىت و سەيرى لەش و بالاي خۇي دەكات و بە جۈرەھا شىۋاز خۇي
دەگۈرى و دىۋازىننىتەۋە و پىرچى شانەو رىك دەخات، ھەر ئەم نىرگىزىيەتەيە كە بەرەو
پەرش و ماكىياچ و جۈرەھا چالاكى جەستەيى پالى پىۋە دەنى و زۇر خۇي خوش دەۋى و دەك
بىلىت دىلارو عاشىقى خۇي دەپىت. ئەمەش مەنەي نەۋە شاگەيەنى كە ئەم كاتەدا ئىتەر
گىرگى بە ھىچ كەسىكى تىر ئادات و تەنھا خۇي خوش دەۋىت، ئەخىر كەسانى تىرىشى خوش
دەۋىت بەلام زۇرىيەي ھىزو گۈرۈ تىنى خوشەويىستىيەكەي ئاراستەي خودو جەستەي خۇي
دەكات و بە چەندەھا شىۋازىش گوزارشىتى لىدەكات.

گىرگىزىن شت ئەم قۇناغەدا لەلەي ھەرزەكار جەستە و لەش و لارو خودى خۇيەتى،
واتە زۇر ھەز بە پىياھەلەدان و باس كەردنى خۇي دەكات و سەرى زىان و بىنى زىانى ھەر
خۇيەتى، ئەبەر نەۋە سوكايەتى پىكەرن و كەم كەردنەۋەي نىرخى زۇر بىزارو تۈرەي دەكەن و
بارى دەۋىنى ئالۇز دەكەن، بۇيە پىۋىستە نىمەي گەۋرە دەچاۋى ئەو خالە پكەين و
سوكايەتى پىنەكەين، بۇ نەۋەي بە چاۋى سۈۈك سەيرى خۇي ئەكات و خوشەويىستىيەكەي
بۇرۇق و كىنە و ھەست كەردن بە كەمى نەگۈرەدەيت.

نهم خوشه‌ویستی خودمو گرنگی دان به جه‌سته و له‌ش و لار هیچ مه‌ترسیه‌کی تیندا نییه و به‌کیکه له قوناغه‌کانی گه‌شه‌کردنی خوشه‌ویستی و تاک به‌رمو پینگه‌یشتن و قوناغه‌کانی تری خوشه‌ویستی ده‌بات .

گرنگی دان به توخمه‌که‌ی خوی ۱-

پیش ماوه‌یه‌کی زۆر که‌م له کوتایی هاتنی قوناغی نیرگری، دیارده‌ی بالق بوون له‌لای هه‌رزه‌کار دهره‌که‌وینت، نه‌ویش خوی له (ده‌نگ گر بوون و دریزی و زیاد بوونی کیش و به‌رز بوونه‌وی سنگی هه‌رزه‌کار و بی نویری و شه‌یتانی بوون و پینگه‌یشتنی هه‌ردوو سیکسه کلان‌دی (نیر و می) و به‌ره‌م هینانی سپیرم له‌لای کورو هیلکه له‌لای کج) ده‌بینیته‌وه .

نهم قوناغی گرنگی دان به توخمه‌که‌ی تر (الجنسیة المثلیة) نزیکه‌ی چوار سال ده‌خایه‌نی و له دوانزه سالیه‌وه ده‌ست پندمکات و له دهوروبه‌ری شانزده سالیدا کوتایی دیت به‌بی نه‌وه‌ی مروغه‌ ده‌ست به نه‌وه بکات که له نیرگریه‌ت و گرنگی دان به جه‌سته و له‌ش و لاری رزگاری بووه، یه‌کسه‌ر له ته‌مه‌نی دوانزه سالان و دهوروبه‌ری چه‌زوو نارمزوی گرنگی دان به جه‌سته و له‌ش و لاری که‌سانی تر که له هه‌مان توخمی خوین (کور بۆ کور، کج بۆ کج) له‌لای دهره‌که‌وینت.

له‌م کاته‌دا زۆر چه‌ز به بینینی جه‌سته و له‌ش و بالای هاوته‌مه‌ن و هاو توخمی خوی ده‌مکات و له‌ش خوی به له‌شی نه‌وان به‌راورد ده‌مکات و ورده ورده ده‌که‌وینته داوی گرنگی دان و سه‌ر سوپمان و چه‌ز کردن به تیکه‌لاو بوونی هلو توخمه‌که‌ی خوی، واته خوشه‌ویستی له‌م کاته‌دا له جه‌سته و بالای و خودی خویه‌وه بۆ بالای و جه‌سته‌ی هاوه‌له‌کانی ده‌گوینزیته‌وه و دالفه لینه‌مات و خه‌ونیان پیوه ده‌بینی و زینده خه‌ون و خه‌وو‌خه‌یانی جو‌راو جو‌ر دهره‌ریان ده‌هونیته‌وه، نهم خوشه‌ویسته‌ی هه‌رزه‌کار بۆ هاو‌ری‌کانی قوتا‌بخانه یان کۆلان و دراوسی ی بوشاییه‌کی زۆر له‌ دل و دهره‌وی داگیر ده‌مکات و ته‌نها براده‌ریتی نییه به‌لکو زۆریه‌ی جار له ناوه‌خه‌که‌یدا چه‌زوو نارمزوو مۆرکی سیکسی پیوه دیاره.

بە بېۋاي ھەندىك ئە دەروونزانان ئەم ھەزوو ئارمىزوو خوشەويستىيە ھەرزىكار بۇ
توخەكەي خۇي ھىج جىياۋازىيەكى ئەو تۇي ئە گەل ئەو خوشەويستىيە نىيە كە ئە قۇناغى
داھاتوو بۇ توخەكەي تر ھەيەتى .

ئەم جۈرە خوشەويستىيە ھىج مەترسىيەكى ئەو تۇي تىدا نىيە و زىياتر روو كەش و
رۇمانىيە و زۇر بە كەمى بۇ ناستى نزم دادەبەزىت و دەبىتتە ھۇي تىر كەردنى واقىمى ئەو
ھەزوو ئارمىزوو سىكىسيە و لادان و سەرە پۇيى . واتە گىرنگى دانىكى كەم بە ھەرزىكارمەكان و
ۋىنەيى كەردنى و چاۋدىرىيەكى ئاراستەوخۇيان زامنى پاكى ئەو خوشەويستى و
پەيۋىنلەن و بە مەلامەتى ئەو قۇناغە دەبىرن و دواي ماۋىيەك دەچنە قۇناغىكى نونۇە .

بەلام نەگەر ئەو خوشەويستى و گىرنگى پىدافە زۇر خەست يىتەۋە، ئەوا ئەو جۈرە
ھەرزىكارە ۋەك دىدارىكى ۋىل و سەرگەردان بەردەۋام ئە خەۋو خەيال و خۇلىيائ ئەو
كەسەي كە خوشى دەۋى دەبىت و ھەز دىمكات بەردەۋام ئە نىزىكىدەۋە بىت و بە ھىج شىۋىيەك
ئىن جىيا نەبىتەۋە بە دوور كەۋتتەۋەي خەمبار و دىتەنگ بىت و ئە بۇنە و جەئەكاندا
ئىلار و كەل و پەلى پىشكەش دىمكات و بە نەخۇش كەۋتتى دىتەنگ و بىزارو
بەسەر كەۋتتى دىخۇش و كامەرات دەبىت . ۋەك ئەۋەي يەك گىيان بىن و ئە دوو جەستەي
جىلاۋازدا بىزىن .

ئەم جۈرە خوشەويستىيە بۇ يەكەم چار ئاراستەي كەسانى دەرمۇدى خىزان و خودى خۇي
مەكرىت، لەبەر ئەۋە گىرنگىيەكى زۇرى ئە ژيانى ھەرزىكاردا ھەيە و دەبىت نىمەي گەۋرە
ئىككەلدارى بىن و مامەلەي پىنويستى ئەتەكدا يگەين .

گىرنگى نان بە توخەكەي ترا -

ئە دەۋر بەرى شانزە سالان ھەرزىكار دەچىتە قۇناغىكى ترمۇو ئە گىرنگى دان بە
ھەمان توخەي خۇي رىزگارى دەبىت و ئە جىياتى ئەۋەي ھەزوو ئارمىزوو خوشەويستى بۇ

توخمه که ی تر دمگوازیته وه (کور بو کج) نهومی زیاتریش یارمه تی نه م گواستنه ومیه دمات گه شه کردن و پینگه یشتنی عاتیفی و سوزی و عقلی هه رزمکاره .

له م قوناغه دا کور (هه رومها کچیش) جهزوو نارمزوویه کی عاتیفی و خوشه ویستی دهریاری کج له لا دروست ده بیت و کج به لای نه وموه (یان کور به لای کچه که وه) مندا له کی جاران نه مامو نیستا گه و ره بوومو له ش و بالای پان و گه و ره بووه و زور گوربانکاری له سنگ و جهسته و له ش و لاریدا روویداوه که سهرجه م نه وانه ده بینه مایه ی گرنگی پندان و تیرامانی کور نه م گرنگی و تیرامانه هه ست و سوزی قاییه تی له لای هه رزمکار دروست دمات که له ومو پینش به رانبه ر توخمه که ی تر هه ستی پینه کردبوو

سهرتای جهزوو نارمزوو گرنگی دان به کج و کوری عام و خال و دراوسی و کولان ده ست پیندمات و دواتریش بو دهرومی خیزان و کومه ل دمگوازیته ومو له میانه یانه وه هاوسه ری زیانی خوی هه لدمبزیری .

نه مانه ی سهرموه گرنگترین قوناغه کانی گه شه کردنی خوشه ویستی و جهزوو نارمزوی سینکین نینجا نه گه ر به شیوه یه کی ناسایی و سروشتی خوی بروات هیج مه ترسیه کی تینا نه . به لام نه گه ر وستان (تثبیت) له یه کینک له قوناغه کانی سهرموه روویاندا نه و کاته زیان به باری دهروونی هه رزمکار دمگه یه نیت و له رینچکه ی ناسایی خوی لایه دمات، بو نمونه چه ق گرتن و وستان له قوناغی نیرگری ده بیت هوی نهومی که تاک گرنگیه کی زور به خوی بدات و تووشی لووت به رزی و یاخی بوون بیت و که سینکی خو په رستی لو دهرچیت و له خوی زیاتر گرنگی به که سی تر نه دات و بو گه یشتن به جهزوو نارمزوو کانی هه موو به رزموندیه گشتیه کان بکات به رزیرپیه وه و له دانانی په یوه ندیه کومه لایه تیه کانیدا سهرکه وتوو نه بیت. له لایه کی تریشه وه گرنگیه کی زور به جهسته ی خوی دمات و له لایه نی سینکیشه وه خوو به دسپهر (العادة السریة) موه دمگرتن و زیاد له پینوست گرنگی پیندمات (الزیادی ، ۱۹۵۸ ، ص ۷۱-۸۰)

به لام نه گهر له قوناغی گرنګی دان به هاو له لان و هاو توخمی خوی چهق بگریت و نه توانیت نیی زرگار بیت، نهو کاته ناگونیزیت هوه بو قوناغی گرنګی دان به توخمه که ی تو، به لکو به پنجهوانه وه دمبیت به کویله و عاشقی هاو توخمی خوی که به مدهش زیانی گه وه به باری دموونی دمگات و دوورنیه تووشی لادانی سیکسی به تاییه تی (هه تیویازی پنی به پانی) بیت و نیت گرنګی به توخمه که ی تر نه دات و له ژیا نی هاوسه رید سهرکه و تن به دست نه هینی. یان له وانه یه له سهر هه موو قوناغی هه رزمکاری چهق بگریت و نه توانیت نیی دمر باز بیت، کاتیکیش دمگات ته مده نی کاملی و پیگه یشتنی سیکسی هه رزمکار دمیو نیت هه زوو نارمزوه سیکسیه کانی له ږنګه ی (خوشه ویستی رومانسی و خه یالی یان کپ کردنی هه زوو نارمزوه سیکسیه کانی یان قیر کردنی نا ناسایی و هه رزمکارانه وه) تیر بکات.

ګومانی تیدا نییه، چهق و مرگرتن و مانه وه له یه کیګ له قوناغه کان پدیومندی به جوړی پهر و مده ی سهرده می مندانی و نهو بووداوو شاره زایی و کاره ساتانه ی که هه رزمکار بوو به بوویان دمبیت هوه هه یه، سهرم پای نهو ژینگه و بارو دوخه ی که تاکی تیدا دمی.

ھەرزىمكار و گەشە كرنى كۆمەلەيتى

مىندال كاتىك مائىناۋايى ئە قۇناغى مىندالى دەكات و پى دەنيتە قۇناغى ھەرزىمكارىيەۋە كۆمەلنىك گۇرانتكارى گىرنگ ئە بىۋارى كۆمەلەيتى و ھاۋكارى و ژىانى رۇزانەيدا روودەدات، ئەۋانە فراۋان بىۋونى تىكەلاۋ بىۋون و ژىنگەي كۆمەلەيتەكەي و زىادەبىۋونى ژمارەي ھاۋرىكانى و زىاتىر چۈنە ناۋ كۆپۈ كۆپۈنەۋەۋو شارمزابىۋونى داب و نەرىت و بەھا كۆمەلەيتەكەي. لەبەرئەۋە نەركى سەرەكى دايىك و باۋك و مامۇستا و كەسانى تىرى چۈرەمورى ھەرزىمكارە، كە ئەۋ گۇرانتكارىيە كۆمەلەيتەيانە لەبەرچاۋ بگىر و مامەئەي راست و دروستى ئەگەلدا بگەن، بۇ ئەۋەي ۋەك ھەۋو كەسىكى ئاسايى ئە لايەنى كۆمەلەيتەۋە گەشەبكات و ئەكەۋىتە گىرەۋ كىشەۋ بگىرەۋ بەردە، چۈنكە ئىستە ئەۋ ھەرزىمكارە مىندالەكەي جاران نىۋە گەۋرە بىۋوۋو راۋىۋچۈۋونى تايىيەتى خۇي ھەيە.

ئىنجا ئەگەر بىمانەۋىت ئەۋ ھەرزىمكارە بە ئاسانى و دوۋر ئە گىرۈگىرت قۇناغى ھەرزىمكارى بىرىت و بەسەلامەتى بىچىتە قۇناغى گەۋرەيى و كاملىيەۋەۋو كەسىكى بەكەك و بەرھەم ھىنەر بىت و دوۋرىيىت ئە گىرەتى دىۋوۋونى و كۆمەلەيتەي، ئەۋا دەبىت زۆر بە زىرەكانە مامەلە ئەگەن ئەۋ گۇرانتكارىيە كۆمەلەيتەيانە بگەين كە ئە قۇناغى ھەرزىمكارىدا روودەدەن.

ھەرزىمكار ئە مىندال زىاتىر ھەز بە ناۋ كۆمەن و كۆپۈ كۆپۈنەۋەي گەۋرىكان دەكات لەبەرئەۋەي ئەۋ بۇچۈۋەي ئەلا دروست بىۋە، كە ئەۋ مىندالەكەي جاران ئەۋاۋو ئىستە گەۋرە بىۋوۋو ھىچى ئە باۋك و دايىك و مامۇستاۋ گەۋرىكانى تر كەمتر نىۋە ئەۋىش دەتۋانىت ھەۋو ئەۋ كارو چالاكىانە بكات كە گەۋرىكان بە ئاكامى دەگەيدەن، ئىنجا بۇ ئەۋەي ئەۋ باۋ بۇ چۈۋەنەي بىتەدى و تۈۋشى مىللانىي دىۋوۋونى و گۆشەگىرى يان شەبخۋازى ئەبىت، ئەۋا دەبىت بارۋدۇخى گونجاۋى بۇ بىخولقۇندىرى و گەۋرىكان رىزى بگىر و ئە نىرخى كەم ئەكەنەۋەۋو بە چاۋى سوۋك و مىندالى سەيىرى ئەكرىت.

هه‌رزەکار له‌سه‌ره‌تای قوناغی هه‌رزەکاریدا جیهانیکی بێک و بێگه‌ردو جوان بو خوی
 دروست نه‌کات و نه‌و بره‌وایه‌ی نه‌لا دروست ده‌بیت، که پێویسته هه‌موو که‌ل و په‌ل و
 بیا‌رده‌مکانی ژیا‌ن بێ که‌می کورتی و نووقه‌ستانی بێ و نه‌و په‌ری (که‌مال) و کاملی و بێک و
 پێکێنا‌بن. وه‌ک نه‌و که‌سه‌ ده‌رمه‌که‌وت که نه‌ ده‌ریای خه‌وو خه‌یا‌ن و نه‌مونه‌یی
 (میسالیدا) تقووم به‌وینیت و به‌چاوی واقعیانه سه‌یری ژیا‌ن نه‌کات، نه‌مه‌ش به‌ په‌ی
 سه‌رمکی بو که‌م نه‌زموونی و شاره‌زایی هه‌رزەکار ده‌گه‌رنه‌وه‌و لایه‌نی سۆزو (عاتیفه)
 به‌سه‌ر لایه‌نی مه‌نتقی و عه‌قلیدا ژاله. هه‌ر نه‌و به‌رو بو‌چوونه میسالب و ناواقعیانه‌یه که
 وای لێ‌دمکان به‌رده‌موام ده‌خه‌نه له‌ که‌سان و دیاره‌مکانی چواره‌موری بگری.

بو نمونه ژور جار هه‌رزەکار له‌ نه‌ نه‌جاسی نه‌و بو‌چوونا‌نه‌یه‌وه له‌گه‌ن دایک و باوک و
 مامۆستا و که‌سانی تری چواره‌موری ده‌که‌وتنه‌ مه‌ملاتی و ده‌خه‌و په‌لارو تیرو توانج له‌ جل و
 به‌رگ و هه‌لس و که‌وتی دایک و باوکی ده‌گری‌ت و به‌ که‌ل و په‌ل و که‌ره‌سته‌کانی ناو مال
 رازی نابیت و به‌رده‌موام داوای گو‌ڕین و له‌ناو‌به‌ردنیا‌ن ده‌کات و به‌هیاوی شتی تازمه‌و بێ که‌م و
 کورتیه شایانی ناما‌ژه بو‌کردنه هه‌رزەکار له‌م قوناغه‌دا به‌ناشکرا کاریگه‌ری پاله‌وان و
 که‌سایه‌تی‌ه‌کانی ناو هیل و به‌رنامه‌و په‌ڕه‌گرامه‌کانی ته‌له‌فزیۆن و سینه‌مای له‌سه‌ر دیاره‌و
 ناو مال و جل و به‌رگ و هه‌لس و که‌وتی دایک و باوکی به‌ ناو مال و جل و به‌رگ و هه‌لس و
 که‌وتی نه‌و پاله‌وان و که‌سایه‌تی‌ه‌کانی ناو ده‌زگا‌کانی را‌گه‌دیاندن و ده‌رمووی مال به‌راورد
 ده‌کات و به‌رده‌موام هه‌و‌ندمه‌دات که ناو مال و جل و به‌رگ و هه‌لس و که‌وتی دایک و باوکی
 وه‌ک نه‌وان له‌ بکات، که بێ‌گومان نه‌مه‌شی بو‌نا‌چینه سه‌رو له‌ نه‌ نه‌جامی‌شدا له‌گه‌ن دایک و
 باوکی ده‌که‌وتنه‌ مه‌ملاتی و بگری به‌رده‌مو تووشی خه‌م و خه‌فه‌ت و دته‌نگی و هه‌ست کردن
 به‌که‌می ده‌بیت.

به‌لام نه‌گه‌ر دایک و باوکی هه‌رزەکار زانیاری ته‌واویان ده‌رباره‌ی نه‌و گو‌ڕانه‌کارییه
 کومه‌لایه‌تی‌ه‌کانی قوناغی کو‌ڕو که‌چه‌کانیا‌ن ده‌بیت و به‌شینویه‌کی راست و دروست مامه‌نه‌ی
 له‌ ته‌کدا بکه‌ن، نه‌وا هیچ گه‌ڕه‌گه‌رتی‌کی نه‌وتو دروست نابیت و ده‌توانی‌ت له‌ رێگه‌ی

ئامۇزگارى و رىئەتنامىي پىنويستەو ھەرزەمكار وورده وورده ئە خەوو خەيالى و جىھانى
نەمۇنەدىي و عاتىقى دوور بىخىرىتەو مو بە جىھانى واقىيى ئاشنا بىكرىت. بۆنەو مى ھەرزەمكار
بەسەلامەتى ئەم قۇناغە بېرىت. ئەوا دەبىيت كەسانى گەورە چوارەمورى ھەرزەمكار ئە
پىشەو مى ھەمۇشيان دايك و باوك (بە نارام و لەسەر خۇو خۇراگر بىن و زۇر ژىرانە گەت و
گۇ ئە تەك ھەرزەمكاردا بىكەن و ديارەمكەنى ژىانيان بۇ روون بىكەنەو مو باسى جىياوازى نىوان
واقىع و خەوو خەياليان بۇ بىكەن. كە بىگومان ئەمەش دەبىيتە ھۇي نەو مى كە ئەو
ھەرزەمكارە رۇژ ئە دواي رۇژ ئە ئاسمانى خەوو خەيالى بەرەو زەوى واقىع و ژىاني راستەقىنە
شۇر بېيتەو مو لەدوا قۇناغى ھەرزەمكارى وەك ھەموو مەوقىيىكى كامىل و بىگەيشتو بىر
بىكەتەو مو جىياوازى ئەنىوان جىھانى واقىيى و جىھانى (مىسالى) و خەوو خەيالى بىكات.
كەواتە ئەم گەشە ئە رىگەي دىيالۇك و راگۇرىنەو مو چارەسەر دەكرىت ئەك بە تۇرەپوون و
ھەدەشە و لىدان و گائە پىكردەتى ھەرزەمكار. ئەبەرنەو زۇر ھەئەيە كە باوك و دايك و
كەسانى تىرى چوارەمورى ھەرزەمكار تۈۋىندۈتۈرۈ و سووكايەتى پىكردەن بەكاربەيىنن. چۈنكە
ئەو ئەك چارەسەرى گەشە كە ناكات بەلكو ئالۋىزىشى دىكات.

ھەرۋەھا ديارەدى بەرەمكار بوونەو مى دەسلەتلى دايك و باوك و مامۇستا لەسەرەتلى
قۇناغى ھەرزەمكارى. يەككىكە ئەو گۇرەنكارىيە كۈمەلەيە تىيەندى كە چەكەرە دىكات و رۇژ ئە
دواي رۇژ زىاتەر گەشە دىكات. قە دەبىيت بەخاسىيەتلىكى قۇناغى ھەرزەمكارى واتە ھەرزەمكار
مەدالەكەي جاران نەماو، تا نىمەي گەورە بە ئارەزووى خۇمان بېيەنن و بېبەين و چى
بېبىلنن رازى بىت و بى سى و دوو گەت وگۇ جىبەجىنى بىكات. كەواتە ئەو دايك و باوك و
مامۇستايانەي وا دىزانن كە ھەرزەمكار ھەر مەدالەكەي جارانە. ئەوا بىگومان بە ھەئەدا
چوون و ئەگەل ھەرزەمكارمەكاندا روۋبەروۋى زۇر كىشەو گىرەگەش دەپنەو.

نىنجا ئەگەر بىمانەوئىت ھەرزەمكار ياغى نەبىت و روۋبەروۋى گەورەمەكان نەو دەستىت.
ئەوا دەبىيت رىزى بىگىرىت و گۇي ئە قەسە راۋىچوونەكانى بىگىرى. بەلام ئەگەر نىمەي
گەورە رىزى راۋىچوونى ھەرزەمكارمان نەگەرت و وىستمان راۋىچوونى خۇمان بەسەرىدا

په پښتني و بهر د هوم و هك مندال مامه له مان له گډل كړدو بهر به ست و ريگرمان له بهر دم
هزرو نارمزوو پيداويستيه كانيده دروست كړد، نهوا نهو كاته رازي ناييت و دوور تيه
روبه بروشمان يووستيتيه و يان مان و قوتا بخانه به جي بهيلي و ملي كولان و شونه گشتي
و نېچيكان بگريته بهرو كه سيكي لاسارو سهره پور لږ دمرچيت، كه نه مهش زيان به
كسيه تي و باري دمووني و لايه نې كه شه كړدنې كومه لايه تي هدرمكار دمه يه نيت.

له قوتاخي هدرمكاريدا روئي برادرو هاوپي به ناشكرا له ژياني هدرمكاردا
دردمگون و زور جار كاريگري نهو برادمرانه ي له كاريگري خيزان زياتر دمبيت و
هدرمكار به ناساني گوي رايه ثيان دمبيت و به قسديان دمكات، به تاييه تيش له لاي نهو
هدرمكارانه ي كه ژياني خيزانيان نالوزمو په ديومنديان له گډل دايك و باوك و
مهرستا كانيان خوش نيه. له بهر نهو دمبيت دايك و باوك له نزيكه وه ناگاداري
هدرمكارمكانيان بن و ژينگه ي كومه لايه تي گونجاوو دروست بو كه شه كړدنې ناساييان
بغولتني، بو نهوي هه ست به بيزاري و نامو يون نه كهن و به ناچاري په نا بو ناو
براندري خراب نه بهن.

چونكه نه گهر هدرمكار له ناو خيزان و قوتا بخانه هه ست به ناسايش و دنيايي
نكرو ريزي نه گرا، نهوا دوور نيه كه په نا بو جوړه ها كومه ل و لايه ن و دمه و تاقم
بيات، بهو هيوايه ي كه له ناويان هه ست به ناسايش و دنيايي و ريزگرتن بكات، كه به
ناخوه زور جاريش وا دمرناچيت و بگره پيچه وانه كه شي دمره چيت و نهو جوړه هدرمكارانه
نقوزينه و بو مه به ست و كاري تاييه تي به كارد هينرين، نهوي جينگه ي داخيشه باري
دروني نهو جوړه هدرمكارانه بو قوتسته و بو به كاره ينيان بو كاري نادرست زور له
بارن و دمره نجامي هه مو توژينه و زانستيه كانيش نهوميان سه لاندوه كه زوري زوري
نهو هدرمكارو ميرد مندالانه ي كه تووشي لاساري و سهره پوي دمه ن، نهو جوړه خيزانانه دا
په رو دمه يون كه ليك ترزاوو پر له گير وگرفت و ناخوشي بوون.

گرتگی دان به جل و بهرگ و روالهت به کیکه له و دیارده کومه لایه تیاندی که
له سهرمتای قوناغی هه رزمکاری سهره لهدات، واته هه رزمکار جهز به جورها جل و
به رگی زلق و رنگاو رنگ و سهرنج راکیش دمکات و هه ولهدات لاسایی پاله وان و کهسانی
گرتگی ناو فیلم و بهرنامه و پرۆگرامه کانی ته له فزیۆن و سینه ما بکاته وه، ههروهه کچان
زۆر جهز به خو جوان کرن و رازاندنه وه به کارهیتانی داوود مرمان و بویه و (که مالیات) و
روالهت دمکه، چونکه نهه قوناغه قوناغی که شه کردنی جهزوو نارمژووی سیکسی و
عاتییه وه هه رتوخمه و دیه ویت سهرنجی توخمه که ی تر پۆ لای خو ی رابکیشیت.

ئىنجا يەكەك ئەمەس لايەنەنەي كە ھەرزەكار گەرنەي پىندەتات و ئە ميانەيدە ھەرزەكارى
نوخەكەي تە بۆلەي خۇي رادەكەشەيت، لايەنەنەي جەستەي و روالەت و جەل و بەرگ و
خۇرازەندە ھەيد، كە ئەمەش زۆر جار گەيرەگەرت بۆ ھەرزەكارو دايەك و باوك و كەسەنەي تە
دروست دەمەت، بە تايەتەيش ئەمەس جۆرە خەزانەنەي كە ھەرزەكارو دەست كۆرتەن و ھەرزەكار بە
ئاسەنە ئەمەس ھەرزەكارو ھەي بۆ تەيەنەكەرت و ئە ئە نەجەمەشە ھەست بە كەمەي و خەم و
خەفەت و نازارو دەرەكەي دەمەت و دوورەش ئەيە خەزانە خواستە كەسەنەي داوینە پەس
ھەندەك ئەمەس ھەرزەكارە (كە بى چاودەري و رەنمەي گەورەكەنەنەن) ھەنەخە ئەتەنە
و بە بىانەي جەل و بەرگ و روالەت ئەخەشتەيان بەرنە.

ههروما له نه نجامی نهم دیاردمیدهو گیروگرتیکی تریش سهر هه نهدات، نهویش
 نهومیه که هه نندیک دایک و باوک و ماموستا له نه نجامی نه شارمزاییان و نه بوونی زانیاری
 پنیوست دهرباری نهم قوناغه، دست دمکهن به ره خنده و تیرو توانج تیگرتنی هه رزمکارو
 ناوو ناتوره یفانیان و گومان لیکردنیان، که به داخهوه هه نندیک دایک و باوک سووکیهتی
 به هه رزمکارمکانیان دمکهن و بواری تیگرکردنی نهو جوړه هه زوو نارمزوهیان بو
 ناره خسینن، که نه دهش ده بیته هوی دروست کردنی گیروگرفت (Bee, 2000, P:326).

پێنۆسته دایك و باوك ئەو بەزانن كە هەزكردن بە خۆپازاندنە و مو روائەت یەكێكە لە
خاسیەتەكانی قوناقی هەرزەمكاری و پێنۆسته لە رینگەى رێنمایى و نامۆزگارى و گەشت و
گۆڕە و ڕوودە لەو دیاردەى رزگار بکەرت و پاش ماوەیەکیش هەرزەمكار خۆى وازیان
نێنە و نیتەر زیاتر گرتگی بە ناوێك ددات و ئە روائەت و روکش دووردەمکە و نیتەو،
بەلام هەردەبیت بۆ ماوەیەك بواری تێرکردنیان بۆ بڕەخستندى و نابیت بە هیچ
شێوەیەکیش تۆنۆتێرى و سووکایەتى پیکردن بە کاربەندى.

لە لایەكى تریشەو هەرزەمكار ئە هەلبژاردنى پێشەو کاریكى گونجاو یەكێكى ترە
لەو مۆرك و سیمما كۆمەڵایەتیانەى كە ئە قوناقی هەرزەمكاریدا سەرھەڵدەدات و بواریكى
زۆر لە دل دەروونى هەرزەمكار داگیردەكات و بەزۆرى بیری لێدەكاتەو، كەواتە دەبیت ئە
قوتابخانەو خیزان بواری هەلبژاردن و دەست نیشانکردنى پێشەو کاریكى گونجاو بۆ
هەرزەمكار بخۆتێندى و ئاساتكاری و رێنمایى پێنۆستە بکەرت، واتە ئەركى دایك و باوك
و مامۆستا كەسانى قری چواردەمورى هەرزەمكارە كە زانیارى پێنۆستە دەربارى جۆرى
خۆنن و پێشەكان بە هەرزەمكار پێش كەش بکەن، بۆ ئەوەى هەرزەمكار بە هەزو ئارمۆزوى
خۆى و بەرێنمایى دایك و باوك و مامۆستا جۆرى خۆنن و پێشەو كاری پێنۆستە
هەلبژێرى.

كەواتە زۆر هەلەیه كە دایك و باوك و مامۆستا هەرزەمكار ئاچار بکەن كە جۆرنێك ئە
خۆنن یان پێشەیهكى دیاریكراو هەلبژێرى. هەروەها ئەم قوناقەدا كەسانى دەروونى
خیزان كاریگەریان لەسەر كەسایەتى و بارى دەروونى هەرزەمكار ئە دایك و باوك
تۆتەدەبیت، لەبەرئەو زۆر گرتگە كە دایك و باوك هەولى ئەو بەدەن كە باشى و خرابى
ئەو كەسانى دەروونى خیزان بۆ هەرزەمكارەكانیان روون بکەنەو سوودیان لێ وەربگرن.

ئەو ماوە بلێن كە گەشەکردنى كۆمەڵایەتى هەرزەمكار پێنۆستى بە بارو دۆخ و
رینگەى گونجاو هەیه و دەبیت دایك و باوك و كەسانى چواردەمورى هەرزەمكار دەچاوى ئەو

گۇرانتكارىيە كۆمەلەيتىيەنە بىكەن كە ئە قۇناغى ھەرزىمكارى روودەدات، ھەرومھا نەركى سەرمكى دايك و باوكە كە سەرىيەستى بىدىن بە كۆرۈ كچە ھەرزىمكارەكانىيان بۇ نەومى لەزىز چاودىرى نەواندا بە ويىستى خۇيان برادىرو و پىشەو جۇرى خوينىلن و ھاوسەرى ژيانى خۇيان ھەلېزىرن. واتە سەرىيەستى بىلىرىت بە ھەرزىمكار تا نە و كاتەى خەرىكە ھەلە دەكت، دواى نەوۈ پىنويىستە دايك و باوك نامۇزگارى و رىنمايى پىنويىستى بىكەن و ئە ھەلەكان دوورى بىخەنەوۈ.

جۆرمكانى خىزان و رەنگدانە مەمىيان لە سەر بارى دەروونى ھەرزەكار

وێك چۆن زۆرىيەى دياردمكانى ژيان جۆراوجۆر و ھەمە چەشنەن، بە ھەمان شێوەش
پێكھاتەكانى خىزان و شىوازى مامەلەكردنىيان لەگەڵ مەندالەكانىيان جۆراوجۆرن،
دەرنەنجامى چاوپێكەوتن و توێژىنەو و زانستىيەكان ئامارە بۆ بوونی جۆرەھا خىزانى جیا
جیا دەکەن واتە ھەر يەكەيان بە شىوازيك مامەلە لەگەڵ تاکەکان دەکات کە جیاوازه لە
ئەوانى تر.

لە گەرنجترین جۆرمكانى خىزان ئەمانەى لای خوارمەن:-

ئەو خىزانانەى کە مەندالەكانىيان بێزراو و پشت گۆی خراون:-

ئەوى جیگەى داخە ژمارىيەك لە خىزانەکان ئەم جۆرمەن. واتە زۆرىيەى کات
مەندالەكانىيان ترۆو پشت گۆی دەخەن و جیگەى رەزامەندى نین و باوك و دايك رێز و
سۆز خوشەويستى پێويست بە مەندالەكانىيان نادەن، ھەندىك جار يان دايك يان باوك ئەو
جۆرمیە، ھەندىك جارى تریش ھەردووکیان.

کەواتە ئەم جۆرە خىزانانەدا مەندال و ھەرزەكار کەمترین گەرنجيان پێدەدرێت و دايك و
باوك يان يەکیکیان زۆر بە سەر مەندالەكانیدا ژانەو، ھەندىك جاریش رەقيان ئێيانە.
ھەندىك جاریش دايك و باوك لە ئەنجامى پشت گۆی خەست و سووکايەتى پێکردنى
مەندالەکانیانەو ھەست بۆ گوناھو ئازارى وێژدان دەکەن، ئەبەر ئەو بۆ رازى کردنى
وێژدانىيان و رێگاربوون ئە ھەست کردن بە گوناھ، دەست دەکەن بە پێدانى سۆز
خوشەويستى زیاد ئە پێويست، يان ئاسانکاری زیاد ئە پێويست و شل کردنى سەرى پەت و
ھەبەكە بۆيان، کە پێگوان ھەردوو حالەتەكە خراپەو بە زيانى ھەرزەكارو مەندالەكانى
تر ئەواو دەبێت گومانى تێدا نەبێ ھۆکارى زۆر ھەيە بۆ پشت گۆی خەستى ئەو جۆرە دايك

و باوکه و هه‌ئنه‌ستانیان به نهرک و رۆلی دایکایه‌تی و باوکایه‌تی، به‌لام نه‌ومی له ههموویان گرتگرت، نه‌ومیه که نه‌و جوړه دایک و باوکانه کهسانی پینگه‌یشتوو کامل نین له‌لایه‌تی هه‌لچوونیه‌وه، سه‌رم‌پای نه‌ومش بنه‌مه‌کانی سه‌رکه‌وتنی ښ و میږدایه‌تیان لاوازه توانای خو سازاندنیان له‌گه‌ل نه‌ندامانی خیزانه‌که‌یان زور لاوازه بیگومان نه‌و جوړه خیزان و مامه‌له‌ی دایک و باوکه ره‌نگدانه‌ومی خراپی له‌سه‌ر که‌سایه‌تی و باری ده‌روونی هه‌رزه‌کار هه‌یه له‌وانه،-

له داهاتوو مندانله کانیان، (به تاییه تیش له قوناغی هه رزمکاری) هه ست به ناسایش و دنیایی ناکه و زۆریه ی کات رارا و دوودل و به گومان دهین.

نور چار لهوانه يه دمقاري مندال و هرزه کارمکانيان ناکومه لايه تي بیت و
 نيشانه کاني ومک (په لامارداني که ساني تر، دزي، درو، په رته وازه يوون، لادان و
 شه برخوازي) بېن به به شيک له که سایه تيان. دموونزانينک که ناوی (وولبري) يه له
 بارميه وه ده نيت {رق و کينه، به ردموام دمتوانيت نه هيليت هرزه کار خوی له گډن ژيان
 بگونجینيت، نه ویش له بهر نه وهی له ه دست کردن به دنيايي و ناسايش بينه شی دمکات و
 بېروا به خوبوونی تينک دمشکینی و که شه کردنی (خودی) دمشيونيت} (زيبان، ۱۹۹۴، ص
 ۱۷۶). نابيت نه وه شمان له ياد بچيت، که زه حمه ترين و دژوارترين کار نه وه يه که
 چارمه دری نه و هرزه کارانه بکريت که له نه نجامی بيزران و پشت گوی خسته وه تال و
 سوږی زوريان چه شتووه، له همان کاتيشدا دمرکه وتووه که ژماره يه کی زوريان تووشی
 لادان و لاساری يوون و ناويان له تواماری خانه و دادگای نه وجه وانان و ميرد مندالاندا
 پارنيزاوه.

ئەم خەزىنەلەرنى كە تە مىندال و ھەرمەكارمەكانىيان رازىن و سۆز خوشەويستىيان

دەشتى ۱-

ئەم جۈرە خەزىنەلەرنى پىچەۋانەى جۈرى يەكەمەن، واتە ھەرمەكار پەلەو پايدەو جىگەى
تايىدەتى خۇى ھەيدە و مايدەى رىزى دايك و باوكە، بىنگومان زۆرىدەى زۆرى ئەم جۈرە باوكە
لە كاتى خويىدا لەسەر دەستى دايك و باوكى بەبەزەى و دل گەورە پەرۋەردە بىوون و
نەوانىش لەسەردەمى مىنداليدا لەسەر دەستى دايك و باوكى بە وەھاو پەرۋەردىار گەورە
بىوون و كەش و ھەۋاى خەزىنەلەرنىيان پىر بىوون ئە خوشەويستى و رىزگرتى و دىسۆزى و
مەنەى دروست، واتە پەرۋەردەى راست و دروست، باوك و دايكى راست و دروست بۇ بەرھەم
بىنى، ھەر لەمبارمەۋە (سىمۇندەى) زانا دەلىت (ھاۋولاتى) باش و دىسۆز، زانىيان،
كەركارنى خەرخوان، ھاۋسەرى سەركەۋتو، دايك و باوكى بەختەۋەر، ... ھتە (ئەم جۈرە
خەزىنەلەرنى دىن و دروست دەپن كە تىايدا مىندال بەرۋەزە دايك و باوك بە پەرۋەش بۇيان)
(زىلان، ۱۹۹۴، س ۱۷۶).

ئەم خەزىنەلەرنى كە دىكتاتۇرىق و ھەرمەكارمەكانىيان دەچەۋسىنەۋە:-

ئەم جۈرە خەزىنەلەردە زۆرىدەى كات دايك و باوك (يان يەكەكىيان) خۇيان بەسەر
ھەرمەكارمەكانىياندا دەسەپنەن و كارو چالاكى و سىۋورى كارگەردىيان بۇ دىيارى دەكەن و
كەتەرن كەمتەرخەمى و ھەلەى ھەرمەكار دەپتە مايدەى لىندان و تىۋىندوتىرى و چاۋ
سۈرگەندەۋە ھەپشە لىكەرن، ھەر لەبەر ئەۋەشە بەردەۋام ھەرمەكار مىندالانى ئەم
جۈرە خەزىنەلەرنى كە چى داۋاكارىيەكەنى دايك و باوكىيان دەپن، ئەك بە ئارمەۋى خۇيان
يان لەبەر رىزگرتى دايك و باوك، بەنگو ئە ئەنجامى قىرس و ھەپشە، ھەر لەبەر
ئەۋەشە كاتىك دايك و باوك ۋەك سەرخاۋەى قىرس و تۇقۇن دىيار ئابىن، مىندال و
ھەرمەكارنى ئەم جۈرە خەزىنەلەرنى ۋەك ئاۋىكى زۆرى پەنگ خواردوۋ بەسەر كەسان و
ئىلەمەكەنى چۈرەۋەرىياندا دەتەقەۋەۋە زىانىيان پىندەگەيەنن، بەلام ئەكەتى دىۋىارە

دەركەوتنەومى دايك و باوك (سەرچاومى ترس) دووبارە منداڵ و ھەرزەكارمەكانيان زۆربەى
ويست و داواكارى و راويۆچوونەكانيان دشارنەومو ھەولى كپ كردنيان دەمدن.

ھەندىك جار ئەم جۆرە دايك و باوكانە گرتگى بە منداڵەكانيان دەمدن و خوشيشيان
دەوين. بەلام بەردەوام ناچارىيان دەكەن مەل كەچى داواكارىەكانيان بى و لەزىر رەگىف و
كۆنترۆلى نەواندا بى. لەبەر ئەومى ئەو بېروايەدان كە ئەو جۆرە مامەنە و مەل كەچ كردنە
لەبەرژمەندى ھەرزەكارمەكانيانە. بىگومان زۆربەى ئەم باوك و دايكانە لە كاتى خۆيا
لەسەر دەستى دايك و باوكى وەك خۆيان پەرورەدە بپوون و بە ھەمان شێوە مامەنەيان
لەگەڵ كراوە، بۆيە ئەمانىش نىستا لاسايى ئەوان دەكەتەومو دىچكەى ئەوانيان گرتووە.

شاياتى ئاماژە بۆ كردنە، ئەم جۆرە مامەنەيەش وەنگدانەومى خراپى لەسەر
كەسايەتى منداڵ و ھەرزەكارمەكانيان ھەيە ئەوانە:-

پشت نەبەستى بەخۆ راستە زۆر مندائى ئەو جۆرە خەزانانە لە ترسى ھەرمەشەو ئىدان
بينەنگ و لەسەرخۆ و بى ئازاوە دادەنیشن. بەلام كاتىك گەورە دەبن و دەچنە ناو قوناغى
ھەرزەكارىەومو بوارى ئەوميان دەبیت سەربەست و ئازاد بى، ناتوانن قام و چىژو خوشى
لەو ئازادى و سەربەستىەيان وەربگرن. لەبەر ئەومى ئەكاتى خۆى، وەتا لە قوناغى
مندائى رانەھىنراون و بوارى ئازادى و سەربەستىيان نەبوو، لەبەر ئەوە لە قوناغى
ھەرزەكارىدا رووبەرووى زۆر كێشەو گىروگرفت دەبنەومو ھەست بە كەمى و رارايى
دەكەن زۆربەى جار ھەرزەكارانى ئەو خەزانانە دوور لە چاودىرى دايك و باوكيان كەسانى
توندوتىژو شەرانى دەبن و كەسانى ترى لەخۆيان لاوازتر دەكەن بە قوچى قوربانى و
تۆلەى خۆيان لە ئەوان دەكەنەومو.

ھەندىك جار بە ناسانى ھەندەخەلەتیندەرىن و ئەلايەن برادەرى خراپەو
دەقۇزىنەومو بەرمو خراپەو لاسارىان دەبن. ھەر لەبەر ئەوەشە زۆر جار ھەرزەكارو لاوانى

نهو جوړه خیزانانه به ندو دادگایی ده کرین و توان و لاساری ده کهن، هه چه ندو
خیزانانه کانیاں له ناستیکی به رزی روشنبیری و کومه لایه تی و نابووریشدان و له هیچ
شتیکیان کهم نییه، ته نهها نهوه نه بیت که له خیزانیتکی تووندو تیرو دیکتاتوردا په رومرده
بوون.

نهو خیزانانه کی که زیاد له پنیوست گرنگی به منداله کانیاں دمدن :-

لهم جوړه خیزانانه دا زیاد له پنیوست گرنگی به مندال و هه رزمکار دمدنیت و هه ندیک
جلر دایک و باوک منداله کانیاں تقومی ناو خوشه ویستی و گرنگی پیدانی زیاد له پنیوست
دکهن و گرنگیه کی زوریان پیدمدن، تا نهو راده یه کی که کاتیک ده چنه قوناعی
هه رزمکار یه وه، دایک و باوک هه ر به چاوی مندالی سهریان دمدن و نهو بر وایه یان له لا
دوست نابیت که منداله کانیاں که وره بوون و پنیوسته که میک سهر به ستی و نازادی و
سهر به خویان بدمنی، که بنگومان بهم رمقارو مامه لانه یان نایه لن منداله کانیاں وک
پنیوست که شه بکهن و کهم و کورتی زور دمدن و نهو که سینتی و باری دمدن و نهو یانه وه.

هه ندیک جاریش نهو جوړه دایک و باوکانه ناسانکاری زور یو منداله کانیاں دمدن و
چلو پوښی له زور له هه نهو سهر به یه کانیاں دمدن، که نه مهش ده بیت هوی نه وه
منداله کانیاں له داهاتوودا که سینتیه کی سهر که وتوو پته ویان نه بیت. دمرته نجای زور له
توینرینه و مکان ناماژ به نهوه دمدن که مندالان و هه رزمکارانی نهم جوړه خیزانانه له
داهاتوودا سهر که وتوو نابین و بر وایان به خویان نابیت و به چاوی گومان و دوودلی سهری
خویان و توانا کانیاں دمدن، هه رومها توانای کونترل کردن هه لچوونه کانیاں نابیت،
له بهر نه وه گرنگی دانی زیاد له پنیوست جوړیکه له دیکتاتوریه ت و کونترل کردن که
ناهیان مندال و هه رزمکار مکان وک پنیوست خیری دیار دمدن زیان بین و وک مندالانی تر
تا ووتویان بکهن، هه ر له بهر نه و مهش هه رزمکارو لاوانی نهو جوړه خیزانانه له بهر

پرسیاریه‌تی رادمکهن و جهز به ته‌نیایی و گوشه‌گیری دمکهن و وەك تاکیکی کامل و
پینگه‌یشتوو رمقتار ناکهن و به‌سەر کۆسپ و ته‌گهرمکاتی ژیاندا زال نابین.

خیزانی دیموکراسی خوازان:

لەم جۆره خیزانانەدا زۆربەیی شەهەکان روون و ئاشکران، واتە باوک و دایک رۆژ و
نەرك و قەرمانەکانی خۆیان بە باشی دمرانن و ئە هەمان کاتیشدا منداڵەکان سنووری
رمقتار و ماف و نەركەکان دمرانن. سەرچەم نەندامانی ئەم جۆره خیزانانە بە پینی پرانسیپ
و بنەمای تاییه‌تی رمقتار دمکهن و نەگەر منداڵەکان هەڵەو لاسارییه‌کیان کرد ئەوا
رووبەرۆوی سزاو سەرزەشت و گنەیی دەبنەوه، بەلام ئە هەمان کاتیشدا نەگەر کاری چاکەو
سوود بەخشیان کرد ئەوا پاداشت و سوپاس دەکریژ. بێگومان ئەم جۆره خیزانانەش وەك
هەموو جۆرمکاتی تری خیزان رووبەرۆوی کێشه‌و گێروگرفت دەبنەوه، بەلام جیاواری
سەرمکی نەواییه‌ که کێشه‌و گێروگرفته‌کانی ئەم جۆره خیزانانە ئاساییه‌و ماویدییه‌کی زۆر
بەردەوام نابێت و رینگا چارەمی گونجاوی بە هەموو لایەك بۆ دمدوزنەوه ئەم جۆره خیزانانە
دایک و باوک ئەو راستیه‌ باش دمرانن که هەر منداڵەو کەسایه‌تی تاییه‌تی خۆی هەیە و
جەزوو نازەرووی وەك نەوانی تر نییه‌، ئە هەمان کاتیشدا منداڵ ئە قوناغیکه‌وه بۆ
قوناغیکی تر دەچیت و گورانکاری بەسەردا دیت و رۆژ لە دواي رۆژ زیاتر گەشه‌ دیمکات و
بەرو هەرزەمکاری و لاویتی و کاملی دەچیت .

هەر لەبەر ئەوەشه‌ شینواری پەرۆمردە کردن و جۆری مامەنەکردنیان بە پینی کەسایه‌تی
و قوناغەکانی گەشه‌کردنی منداڵەکانیان دەگۆڕن، ئە هەمان کاتیشدا دایک و باوکی ئەم
جۆره خیزانە منداڵەکانی خۆیان خوش دەوێت، بەلام ئە زیاد ئە پێویست گرنگیان پێدەدەن
نە پشت گونیشیان دەخەن، بەلکو بە چاویکی بابەتیانەو واقیعیانە سەیریان دمکهن هەر
لەبەر ئەوەشه‌ منداڵ و هەرزەمکارانی ئەم جۆره خیزانانە ئە داهاستوودا کەسایه‌تی پتەویان

دبیت و له ژبانی واقعیاندا سرکه و توو دمن و به چاوی ریزو گرنگی سهیری خودی خویان
دنگن و برهای ته و اوایان به خویانه و به زوری له گرفت و کیشه ی دموونی به دور دمن.

سرکه و تویی نهم جوړه خیزانانه له وه دایه که به پنی سیسته میکی دیموکراتیانه
کار دنگن و ماف و نهرک و روئی هه موو یه کینک دیاری کراو و پاریزراوو که س سنووری نهوی
تر نابه زینی و مافه کانی پینیل ناکات.

هه رزمکار له نیوان هه زوو نارمزوو تاییه تیه کانی و هه زوو نارمزوی دایک و باوک و هوکاره دمرمکیه کان

هه زوو نارمزوو به شیکه له که سایه تی مروژ و دنگ دانهموی خوی له سر رنچکه ی
ژبانی مروژ هدی، واته نه گهر مروژ سرکه و توو یوو له تیرکردنی هه زوو نارمزومکانی و
له تیرکردنش له ته که توانسته عقلی و جهسته یی و هه لچوونیه کانیدا چوون یه که بوون
له کاته تاک له ژبانیدا سرکه و توو دبیت و له توانایدا دبیت که خوی له گهن
کومه له که ی بسازینی، به لام نه گهر هه زوو نارمزومکانی له ته که توانسته عقلی و
هه لچوونی و جهسته ییه کانیدا چوون یه که نه بوون، واته هه زوو نارمزوی له پیشه و جوړه
خویندنی که که توانای عقلی یان جهسته یی یان هه لچوونی له ته کیدا ریک ناکه ویت، یو
نمونه هه ندیک پیشه و بوازی خویندن پینوستان به پیریه کی زور له زیرمکی و توانستی
عقلی تاییه تی هدی، که نه گهر مروژ هه زویشی لیبان بیت به لام نهو زیرمکی و توانسته
هه قلییه تاییه تیه ی نه بیت، له وایاندا سرکه و توو نابیت، نه مهش مانای نه ویه که
هه زوو نارمزوو به ته نها نابنه مایه ی سرکه و تونی تاک، له هه مان کاتیشدا زیرمکی و
توانستی عقلی و هه لچوونی و کومه لایه تی و جهسته یی پینوستان به ته نها نابنه
مایه ی به خته ویری و کامه رانی مروژ نه گهر بیت و هه زوو نارمزوو هاوشانیان نه بن، واته
نه گهر هه رزمکارنیک توانای جهسته یی و به رزی بالایی و به هیزی ماسوولکه کانی بو پیشه و
جوړه یاریه که گونجاون، به لام به هیچ شینومیه که هه زوو نارمزوی لهو پیشه و جوړه یاریه

نیسه، که واته نه گهر ناچار بکړیت که نهو پېشه یه بو خوی هه لېژنری یان نهو جوړه یاریه بکات، نهو کاته به ته وای سهرکه وختی تیمادا ناهیننی و خوشی و کامه رانیسی دست ناکه ویت. که واته سهرکه و توتو ترین هه لېژاردن نهو جوړه هه لېژاردنه یه که جهزوو نارمزووی ههرزکار له ته ک توانست و به هر مکانیدا چوون یه ک دمین.

نیچا لیرمدا پرسیارنیک سهر دمردیتنی، نهویش نهومیه نایا بارودوخی کومه لایه تی و نابووری و سیاسی و روشنبیری نیمه نهو فاسته دایه که ههرزکارمکانمان بتوانن ره چاری نهو خالاندی سهرموه بکهن و به جوړنیک پېشه و جوړی خویندن بو خویان هه لېژنر که له لایه ک جهزوو نارمزوومکانیان تیر بکهن و له لایه کی تریشه وه له ته ک تواناو به هر مکانیدا بگوینن؟ گومانی تیدانیمه که ههرزکاری نیمه بهو ناسانیمه ناتوانیت پېشه و جوړی خویندننی گوتجاو بو خوی هه لېژنری، له بهر نهومی کومه لیک فاکته ری دمرمکی و ناومکی هه ن که کاردمکهنه سهر بریارمکانی ههرزکار، له هه مووشیان گرنگر نه مانندی لای خوارمومن :-

جهزوو نارمزووی دایک و باوک :-

له گرنگرین گپو گرفته کانی ههرزکاری نیمه نهومیه که زور جار دایک و باوک دست ده خه نه ناو کاروباری کوږو کچه ههرزکارمکانیان هومو ده یانه ویت جوړه پېشه و کارنیک یان خویندننیک هه لېژنر که له ته ک جهزوو نارمزووی نه واند ددگویننیت نه ک له ته ک جهزوو نارمزووی کوږ و کچه ههرزکارمکانیان، که به هه ش زیاننیکي گهوره به باری دمروونی و چارمنووسی روله کانیان ده گه یه نن، بینگومان نه م دست تینومرداندی دایک و باوک بو زود هوکار ده گهریتده وه نه وانه :-

هه نلنیک دایک و باوک له سهردمی ههرزکاری و لاوینتی خویاندا ناواته خوازی نه وه بولن که کولینرکی دیاریکراو ته و او بکهن یان پېشه و کارنیکي دیاری کراو یان جوړه یاریه ک

ھەلبەتتە، بەلام ئەبەر ھەر چ ھۆيەك بىتتە ئەيانتوانى ئەسەردەمى ھەرزەگارى و
 لاوتىياندا ئەو ئاۋات و ھەزۋو ئارەزوۋانەيان بەيىننە دى ھەرچەندە پىشەو جۈرە يارى و
 خويندىكى تىران ھەلبەتتە (يان ئەيانتوانى خويندىن تەۋاۋ بىكەن) بەلام ھەزۋو ئاۋاتە
 تىر تەكرامكانى سەردەمى رابردوۋيان ھەر ماۋەو لە تاخىياندا بەجۈرەك دىگ و رىشەيان
 ياكىتاۋە كە ئاتۋان ئەبىريان بىكەن، ھەندىك جارىش لە بوۋارى ھەستىياندا ئەماۋەو بە كى
 و خەفەكراۋى لە بوۋارى ئەستىياندا (اللاشعور) خۇيان ھەشار داۋە.

لە ئەنجامى ئەو ھەزۋو ئارەزوۋ ئاۋاتە خەفەكراۋ تىر تەكرامكانەيان، ئاچار دەبن
 بە شىۋىيەكى ھەستى بىتتە يان ئەستى پال بە كور و كچە ھەرزەگارىمكانيانەو بەيىن و
 ھەزۋو ئارەزوۋى خۇيان بەسەريان بەيىنن و ئاچارىيان بىكەن كە ئەو پىشە و بوۋارى
 خويندىن ھەلبەتتە كە ئەوان لە كاتى خۇيدا ئاۋاتە خۋازى بوۋن، كە زور جار زىيانى
 كەۋرە بە پاشەرۈزى مىندالەكانيان دىگەيەئىت ئەبەر ئەۋەي مەرج نىيە ھەزۋو ئارەزوۋى
 مىندالەكانيان ۋەك ھەزۋو ئارەزوۋى ئەوان بىتتە، يان ئەۋانەيە زىرەكى و توانستە ھەقلى و
 جەستەيى و ھەلچۈنەكانيان بۇ ئەو جۈرە خويندىن و پىشانە گونجاۋ ئەبىتتە و دواجارىش
 سەركەۋتنى تىندا ئەيىنن.

ئەبەر ئەۋە زور پىۋىستە كە دايك و باۋك دەست ئەخەفە ئاۋ كارۋىارى خويندىن و
 پىشەكارى مىندال و ھەرزەگارىمكانيانەو. بەلكو سەرىستى بە مىندالەكانيان بىدەن و لە
 ھەمان كاتىشدا رىئەيى و ئامۇزگارى پىۋىستىيان بىكەن بەلام، ئابىت ھەزۋو ئارەزوۋى
 خۇيانىيان بەسەردە بەيىنن .

زىنگەي كۆمەلەيتى و خىزانى. جارى ۋا ھەيە دايك و باۋك لە باب و باپىرانىيانەو
 جۈرە پىشەو كارىكيان بۇ ماۋەتەۋە، ئەۋانىش بۇ ئەۋەي ئەو پىشەۋكارى باب و
 باپىرانىيان ھەر بە ئەمرى بەيىنەتەۋە، بۆلەكانيان ئاچار دەكەن كە ھەر ئەو نىش و

پېشانە بىكەن و تەننەت خويندنىش ھەر ئەو بواردا تەواو بىكەن، كە زۆر جارىش ئەمەز
بە ھەزۆو نارمىزوى كۆرۈ كچە ھەزىمكارمەكانىيە.

ھۆكۈرى جوگرافى

مەدەست ئە ھۆكۈرى جوگرافى ئەو جىگەو ئاۋو ھەوايەيە كە مەۋۇ تىيادا دەزى،
ھەموممان دەزانىن جىاۋازى ئە نىۋان ژىنگەي شاخ و ژىنگەي دەشت و دەرو ژىنگەي بىيابان دا
ھەيە، ھەروھە جىاۋازىش ئە نىۋان ژىنگەي ساردو ژىنگەي گەردە ھەيە، ھەندىك جار
ئەو جىاۋازىش جۈرە كارو پېشەو خويندنىك بەسەر دانىشتوانەكەيدا دەسە پىنىت، نىت
ھەزى لىنى يىت يان ھەزى لىنى تەيىت.

كەم شارمىزايى ھەزىمكار

مەرج نىيە ھەموم ھەزىمكارىك ھەزۆو نارمىزۈۋەكانىيان راستىيەكان بېيىكن، تەننەت
زۆر جار پەي بە توانا و بەھرمەكانىشيان نابەن لەبەر ئەۋە دەكەۋنە ھەلەۋومو پېشەوكارو
جۈرى خويندنىك بۇ خۇيان ھەلدەبىزىن كە لەتەك تواناۋ لىھاتۈۋەكانىياندا ناگونجىت و
دواترىش توشى گىرۈگرفت دەيىن، دەركەۋتۈۋە زۆرىيە ھەزىمكاران ئە سەرەتاي
ھەزىمكارىدا دەكەۋنە ھەلەۋومو زۆر پەلە ئە دىيارىكردن و ھەلېزاردىنى جۈرى خويندنى و
كارمەكانىياندا دەكەن، نىنجا لەبەر ئەۋە زانىيارىيان كەمەو بە پەلەش، بۇيە دەكەۋنە
ھەلەۋە، نا ئەم كاتانەدا رابەرى پەرۈمردىيى و مامۇستاي ناۋەندى و دواناۋەندى رۇلى
سەرمەكان ھەيە و دەيىت رىنمايى و ئامۇزگارى پىنۋىستى قوتابىيە ھەزىمكارەكان بىكەن.

مامۇستاي رابەرى پەرۈمردىيى بەردەوام مامەنە ئەگەن قوتابىيە ھەزىمكارەكان دەكەن
و رۇزانە واندىيان پىندەلنەۋومو رىنمايىيان دەكەن، لەبەر ئەۋە ئەۋەندە زانىيارى و
شارمىيان ئە لا گەلە بوۋە كە بزانن كام قوتابى ئە بۋارى (ھۈنەرى، وىرەش، زانستى،

تەبىئەت بىلەن پېشەيدا (سەركەوتوو، ئىنجا ئە ميانەي ئەو شارمزاپەيدان دەتوان رىنمايى و ناموزگارى قوتابىيە ھەرزىمكارمگان بگەن، بەتايىيەتەش قوتابىيانى پۇلى سىيەمى نالەندى و شەشەمى نامادەيى. واتە باشتر وايە ئەو قوتابىيانەي تۈنەي ھۈنەرپىيان ھەيە بېن بۇ پەيمانگاۋ ئەكادىمىيەي ھۈنەرە جوانەگان، بەلام ئەوانەي لەوانە زانستىيەكاندا سەركەوتوون و بەردىوام نەرمى بەرز دەھىنن و ئە چالاكىيە زانستىيەكاندا بەھرمەندىن باشتر وايە بېن بۇ بەش و كۆلىرى زانستىيەكان ئە كاتىكىدا باشترە كە ئەو قوتابىيانەي لەوانە تەبىئەي و چالاكىيە شىئەرى و كارە وىژەپەيدەكاندا سەركەوتوون بېن بۇ ئەو بەش و كۆلىرى ئەمەيىن ئەك زانستى رىوت. چۈنكە دەر ئە نجاى تۈزىنەو زانستىيەكان ئەو راستىيان دەرخت كە ھەر قوتابىيەك و گروپىك خاۋىتى تۈنست و بەھرمى تايىيەتەن و ھەر كۈمەلەيان ئە بۈيۈكى تايىيەتەيدا سەركەوتوون، ئىنجا نالەندا رۇلى مامۇستا و رابەرى پەرۋەردەيى دەرەكەۋىت، واتە تا چەند سەركەوتوو ئە دەست نىشانگەردى بەھرمە تۈنەكانى قوتابىيە ھەرزىمكارمگان و دۈزىنەۋى بۈيۈكى خۈنەندىن و پېشەي گۈنجاۋ بۇيان، بۇ نەۋنە قوتابىيەك ئەبۈيۈكى مىكانىكى و نىشى دەستگەردا بەھرمەندەيىت، باشتر وايە بېن بۇ كۆلىرى ئەندازىيەي بىلەن پەيمانگاى تەكنىكى بىلەن نامادەيى پېشەسازى ئەك كۆلىرى ناداب بىلەن پەيمانگاى كشتوكالى بىلەن نامادەيى بازىرگانى بەلام پىۋىستە ئە ھەمو ئەو حالەتەندە ھەزو نازىۋى قوتابى ھەرزىمكار ئەبەر چاۋ بگىرى.

نەبىت نەۋمان ئە بىر بېنەت كە دەست خستە ناۋ كارۋىيە ھەرزىمكار تەنھا ئە بۈيۈكى خۈنەندىن و پېشەدا نىيە، بەلكو ھەمو بۈيۈكى تىرىش دەگەرتەۋە، بۇ نەۋنە ھەندىك دايەك و باۋك بەزۈر كچەكانىيان بە مىرد دەمەن بىلەن بەزۈر ئى بۇ كۆرەكانىيان دەھىنن، بىلەن بەردىوام ھەزوۋى ۋىستى خۈيان بەسەر كچ و كۆرە ھەرزىمكارمگانىياندا دەسەپىنن، كە سەرجەم ئەو ھەلس و كەۋت و مامەلانە ھەلەن و زىيان بە بۈيۈكى دەرۋىنى ھەرزىمكار دەگەيەنن. سەرمەيە ئەۋمەش زۈرىيە مامۇستا و كەسانى تىرىش ھەمان ھەلس و كەۋت و رابۈنچۈۋى دايەك و باۋكانىيان ھەيە، كە بىگومان بەزىمەي ھەمو لايەك (ئە پېشەۋى ھەموۋىيان ھەرزىمكار) تەۋاۋ دەبىت .

ئینجا نه گهر بمانه ویت ههرزماره کانمان قوتاغی ههرزمارگی به سه لامه تی بېرن و
 کهسانی سوود به خشیان لی دمرېچیت، نهوا پنیوسته ره چاوی جهزوو نارمزوومکانیان بکهین
 و له ههمان کاتیشدا رینمایی و ناموزگاری پنیوستیان بکهین، له بهرام بهر نه ووش نابیت
 ههرزمار نهو سهر بهستی و نازادییه به شینویه کی هه له به کار بهینی، به لکو دبیت
 بهردموام له کاتی پنیوستدا راوینژ له گهل دایک و یاوک و ماموستاکانی بکات و به هاوکاری
 نهوان گرفته کانی چارمه بهر بکات.

ههزره کار و هاوړنیه تی

دوست و هاوړی گرنگیه کی زوریان له ژباتی ههزره کاردا هدی و دمتوانن زولی کاریگر له ژبانیدا بگینې، نهوشی به پله یی کهم بو نهوه دمه گریته وه که ژینگه یی خیزان و قوتا بخانه له کومه لگای و مکوو نیمه له بارو گونجاو نیه بو که شه گردنی ناسایی ههزره کار دایک و باوک و ماموستا بواری گونجاو بو گفت و گوو رادبربرینی ههزره کار نلر خستین، له بهرنه وه ههزره کار بهر دموام له که راندایه بو دوزینه وی کهس و دسته و تاقیق تا بتوانیت له ناویاندا بوونی خوی بسه لینن، بیگومان ههزره کار له دوست و برادر و هاوړی زیاتر کهسی تر نادوزینه وه، چونکه ههزره کار له ناو هاوړنیکانیدا ههست به نلرای و دنیایی دمکات و دمتوانیت بهو په پی سهریه ستیه وه گوزارشت له خودی خوی بکات وراو بوچونه کانی بو هاوړنیکانی دمربریت.

کاریگری و گرنگی هاوړی بو نهه خالاندهی خوارموه دمه گریته وه:

۱- ههزره کار و هاوړنیکانی له لایه نی تمه نه وه له یه که وه نریکن و زوری یی گروگرته کانی جهسته یی و کومه لایه تی و نابووری و دبروونیه کانیاں وک یه کن، که نه هاش وایان لینمکات که هدریه که یاسی گروگرفت و نهزموونی تاییه تی خوی بو نه وی تربکات و زور و لام و چارمه ری گونجاو بو گرفته کانیاں بدوزینه وه.

۲- مندان کاتیک ده چینه قوناغی ههزره کارییه وه، نهوا یه کسه ر مالناوایی له قوناغی مندالی دمکات و نهتر مندالان وک جارای یاری و مامه لای له گهل ناکهن و ههزره کاریش مندانه که ی جارای نه ماومو دزمانیت له زور لایه نه وه له مندانان جیاوازه، ههروها له هه مان کاتیشدا گهورمکان پینشوازی لږ ناکهن و دانی پندانانین و به گهورمی عیصاپ ناکهن، نا له م کاته دا هیچ چارمی نامینیت تمه نا هاوړنیکانی نه بیت که جیگاو رنگی تاییه تی بو دیاری دمکهن و لهو ته نیایی و ترس و دله راوکنیه رزگاری دمکهن.

۲- زۆر پرسپاری گەرنی دەرباری قوتای هەرزەکاری و گۆرانکاری کانی لە مێشکی هەرزەکاردا دێن و دەچن و چاوەڕوانی وەلام دەکەن، بەلام بەداخەوە هیچ یەکیک لە دایک و باوک و کەسانی گەورە تری چواری هەرزەکار نامادەتیە یان شەرم دەکات کە وەلامی ئەو پرسپارانە بداتەو بە تاییەتی ئەوانە کە پەییوەندیان بە سیکس و گۆرانکاریە فسیۆلۆژیەکانی ژانی هەرزەکارەو هەیە، ئەبەرئەو بەناچاری پەنا بۆ هاورێکانی دەبات و زۆر لە وەلامی پرسپارەکانی ئەوی دەست دەکەوێت (Berk, 2003, P:607).

ئینجا بۆ ئەوەی هەرزەکار لە باشیەکانی تیکەل بوونی هاورێکانی بێبەش نەبێت و لە خرایەکانیان دووربکەوێتەو، ئەوا زۆر پێویستە کە دایک و باوک لە نزیکەو ناگاداری هاورێکانی هەرزەکارەکانیان بن و ئەهێلن تیکەلای برادەر و کەسانی خراپ بێن و بەردەوام رێنمایی پێویستیان بکەن، بەلام نابێت راستەوخۆ دەست بخەنە کاروباری هەرزەکارەکانیانەو، بەلکو دەبێت سەرپەستی خۆیان بدەن و بە ئارمژووی خۆیان هاورێکانیان هەلێرن.

بۆ دایک و باوک ئە کە هاورێ یۆ هەرزەکارەکانیان دیاری بکەن و بەسەریاندا بەهێنن، بەلام مافی ئەوەیان هەیە کە لە نزیکەو ناگاداری هەلس و کەوتیان بن و ئەگەر هەلەیهکیان کرد بۆیان راست بکەنەو یان ئەگەر یەکیک لە برادەرەکانیان خراپ بوو ئەوا هەرزەکارەکانیان تێبگەیەنن و لێیان دووربخەنەو، ئەگەر باوک و دایک وەلامی پرسپارەکانی هەرزەکارەکانیان بدەنەو بواری گەت و گۆو رادەربێریان بۆ بەهێنن و ریزی راویچوونەکانیان بگرن ئەوا کەمتر پێویستیان بە هاورێ و کەسانی تر دەبێت، بەلام کاتێک دایک و باوک وەک مەدان مامەنە ئەگەر هەرزەکارەکانیان دەکەن و بەردەوام سووکایەتیان پێ دەکەن بێگومان هەرزەکارەکانیان لە ژینگەی خێزانیان رادەکەن و پەنا بۆ هاورێکانیان دەبەن و دوورنەو تووشی برادەرێ خراپیش بێن و بەرمو لادان و هەلێریان بێن.

پىداۋىستىيەكانى ھەرزەكار و رۆلى مامۇستا لە دابىن كوردىيان

ھەرزەكار ۋەك ھەموو كەسكى تر كۆمە ئىك پىداۋىستى دەروونى و كۆمە لايەتى ھەيە و پىنويستە تىر بىكرىن. ئىچا نەگەر نەو پىداۋىستىيانە تىر نەكران، نەوا ھەرزەكار رويە رووى كۆمە ئىك كىنشە و گىرقتى دەروونى و كۆمە لايەتى دەبىتە و مەو لە ژيانى خويندن و كۆمە لايەتيدا سەرگەوتن بە دەست ناھىنى. نەبەر نەو زۆر پىنويستە كە نىمەى گەرە شارمەزى نەو پىداۋىستىيانە بىن و ژىنگەى گونجاو لە ناو خىزان و قوتا بىخانە و كۆمەل بۇ تىر كوردىيان بىخولقنىن .

نەمانەى خوارموش لە گرنگترىن پىداۋىستەكانى ھەرزەكارن :-

پىداۋىستى ھەست كردن بە ئاسايش و دىنيايى :-

يەكەم پىداۋىستى دەروونى ھەرزەكار دواى (نان و ناو و خەو و ھەوا ... قاد) ھەست كرىن بە دىنيايى و ئارامى و ئاسايشە، واتە دەبىت ھەرزەكار لە ناو قوتا بىخانە ھەست بە ئارامى و دىنيايى بىكات و ھەست نەكات كە ژيان و كەرامەت و تەندروستى لە ھەرشە ئايە، بە ئكو دەبىت لە ناو قوتا بىخانە ھەست بە ئارامى و دىنيايى تەواو بىكات، ئىنجا بۇ نەوى نەم پىداۋىستىيە دەروونىيە گرنگە بىتە دى، نەوا دەبىت مامۇستا رىزى قوتابى ھەرزەكار بىكرىت و سوكاىيەتى پى نەكات و ھەرشەو توندو تىزى لە تەكىدا بە ر نەھىنى بۇ نەوى تووشى گرزى و دى ناوكى و بىزارى و خەم و خەفەت نەبىت، ھەروەھا دەبىت مامۇستا بۆلى كارىگەرى لە رىنمايى كردن و چارەسەر كوردى گىرگىزى ھەرزەكارى قوتابىيە ھەرزەكارمەكاندا ھەبىت، بۇ نەوى قوتابى ھەست بە دىسۆزى و باوكاىيەتى مامۇستا بىكات، كە نەمەش دەبىتە ھۆى دىنيايى و دلخوشى ھەرزەكار .

پىنداۋىستى خۇشەۋىستى و رىزگرتىن ۱-

زۇر پىنۋىستە قوتابى ھەرزىكار لە ئاۋ قوتابخانە ئەۋ ھەستەي لە لا دروست بىيىت كە كەسىكى خۇشەۋىستەۋ رىزى دەگىرى، ئە ھەمان كاتىشدا دەبىت ھەرزىكار مامۇستا و ھاورىكانى خۇش بۇيت. ئىجا بۇ ئەۋەي ئەم پىنۋىستىيە دەروونىيە تىز بىيىت، دەبىت ئىمەي گەۋرە (بەتايىيەتى مامۇستا) گەش و ھەۋايەكى دىمۇكراسى و مروقانە لە ئاۋ قوتابخانە و كۆمەن بىخولقېنىن و ھەۋلى دروست كىردى پەيۋەندى كۆمەلەيەتى لە نىۋان قوتابىيەكان لە لايەك و قوتابىيان و مامۇستا لە لايەكى تر، بىلەين سەرمىزى ئەۋەش مامۇستايان خۇيان لە ئاۋ يەك پەيۋەندى كۆمەلەيەتايان بەھىز بىيىت و لە بۇنە و چەژن و ئاھەنگ و چالاكىيەكانى قوتابخانەدا ھاۋكارى يەكتر بىكەن و تۈۋى يەكسانى و خۇشەۋىستى بېچىن ئە ھەمان كاتىشدا دەبىت لە دەمارگىرى و جىۋازى و توندو تىزى و دىكتاتۈرىيەت دوۋرىكەۋنەۋە. ئەگەر تۈۋانىمان بەم شىۋىيە لە ئاۋ قوتابخانە بىخولقېنەۋە ئەۋا زۇر بە ئاسانى پىنداۋىستى خۇشەۋىستى و رىزگرتىن دابىن دەكرىت .

پىنداۋىستى بوۋى جىگە و پلەۋ پاىيە لە ئاۋ كۆمەلەدا ۱-

ھەرزىكار زۇر پىنۋىستى بە كۆمەن و قوتابخانە ھەيە، بۇ ئەۋەي ئەم پىنداۋىستىيەي بۇ دابىن بىكرىت، ھەرزىكار دەيەۋىت برادىرى دىسۋى ھەبىت و لە ئاۋ كۆر و كۆيۈنەۋەمكەندا ھەست بە بوۋى خۇي بىكات، لەبەر ئەۋە نەركى قوتابخانەيە كە لە دىگەي چالاكىيەكانى ئاۋ قوتابخانە و چالاكىيە دەرمكىيەكان و كۆرۈ كۆيۈنەۋەمكەندا، ھەرزىكار بەشدارى بىكات و پۇلى تايىيەتى خۇي ھەبىت و لە كاتى سەركەۋىتەندا پاداشت بىكرىت و رىزى بەھەرۋ تۈۋانكانى بىگىرى، ھەرۋەھا دەبىت ھەموو ھەرزىكاران بەيەك چاۋ سەير بىكرىن، بۇ ئەۋەي ھەرزىكار ھەست بە دىنىيىي و يەكسانى بىكات و ھەست نەكات كە ئەۋ لە كەسانى تر كەمترە، بەلكو دەبىت مافى خۇي و مېرگىرىت و لە ھەمان كاتىشدا بوۋى كى بېكى ي پاك و يەكسان بۇ ھەموو لايەك بېرەخسىندىرى .

بۆ هێنانه دی ئەم مەبەستەش پێویستە بە چاوی جیاوازی تاکایەتی (الفروق الفردية) نێوان قوتابییەکان بکرنێت و چەندەها جۆر چالاکی و بواری جیا جیا بۆ دابین بکرنێت، چونکە هەر قوتابیەک لە بواری چالاکیەکاندا زیاتر سەرکەوتن بە دەست دەهێنێ و خاوەنی بەهێرێکە کە ئە قوتابیەکانی تر دا نیە، واتە قوتابی وایە هەیە ئە بواری کۆمەڵایەتیدا سەرکەوتوو بەلام هاوێڵەکە لە بواری هونەری یان زانستی یان میکانیکی ... تاد، کەواتە دەبێت ئە ناو قوتابخانە جۆرەها چالاکی هەبێت بۆ ئەوەی قوتابی هەست بە بڕوونی خۆی بکات و جیگا و پلە و پایە یەکە هەبێت.

پێداویستی عەقڵی (ژیری) ١:

پێویستە ژیری و بیرى هەرزەمکار لە ڕێگەی چالاکیەکانی ناو قوتابخانەوه گەشە ی پێ بکرنێت هەرزەمکار پێویستی بە رێنمایی پێویست هەیە بۆ ئەوەی بتوانێ بە شێوێکەکی زانستیانە بێر بکاتەوێ چارەسەری گێرو گرتەکان بکات. کەواتە نەکی سەرشتانی مامۆستا وەلامدانەوێ پرسیارمکانی هەرزەمکارو روون کردنەوێ رووداومکانی ژيانە، ئیجا بۆ ئەوەی ئەم ئامانجیانە بێتە دی دەبێت مامۆستا کەسیکی زیرەک و لێهاتوو بەتوانا بێت و پێشکەکی خۆی خوش بوێت، سەرەرای ئەوەش بواری گونجاو بۆ قوتابیە هەرزەمکارەکان بڕەخسێنێ بۆ ئەوەی گوزارشت لە خۆیان بکەن.

ئەڵەسەفەیی ژيان ١-

هەرزەمکار لە قوتابخانە هەرزەمکاریدا زۆر بێر دەکاتەوێ زۆریەکی چارەریکی تێرمانانێ و ئەک داتەوێ ژيانە. ئەمەش وای لێدەکات کە بەردەوام خولیاى زاتینى نەهێتەکانى ژيان بێت و بێر لە مردن و بەهەشت و دوزەخ و فریشتە و چارەنووسی مەرۆک بکاتەوێ. ئیجا بۆ ئەوەی هەرزەمکار ئەکەوێتە گێژاوی خەووخەیاڵ و ئەکدانەوێ خراپ پێویستە مامۆستا بە شێوێکەکی زانستیانە وەلامی زۆر لەو پرسیارانەى بەداتەوێ هەندێک لەو خەزوو ئارموزوانەى تێر بکات، چونکە ئەگەر مامۆستا و کەسانی دڵسۆز دیاردەکانی

ژيانى بۇ پۈتۈن نەكەنە، ئەدەبىيەت ئورنى ئەھمىيەتلىك سەرچاۋىي ھەلەۋە زانىيىرى خراپىيان
دەست بىكەۋىت و تۈۋىش بىر كۈندەۋى ھەلەي بىكەن. ئەبەر ئەۋە زۇر پىۋىستە كە زۇر بە
ھاۋا ئاكارى مۇۋقانەۋ ئايىنى و دىمۇكراسى و ھەلسەۋى مۇۋقانە ھىزى ھەرزىكار بىكرىت بۇ
ئەۋەي ئە لايەن كەسانى تەرمە ھەلەنە خەلەتتىنلىرىن، چۈنكە قۇناغى ھەرزىكارى
قۇناغىكى ھەستىيارو ئاسكە و ئەگەر ئاگامان ئە ھەرزىكار نەبىت پۈۋىرەۋى زۇر گىرەت و
كىشەي ھىكرى و ھەلسەۋى و كۆمەلەيەتتى دەبىتەۋە.

شايدەنى باسە زۇر ھالەتتى گۈزىنى ئايىن و بىياز و ئايدۇنۇزىيا ئەم قۇناغەدا روۋىدىن
و سىياسەتەدارو كەسانى تەرمەۋىن كەن ئە ھەرزىكار بىكەن و بۇ مەبەستى تايىتە
خۇيان بەكارى بىتەن، ئەبەر ئەۋەي ھەرزىكار شارمىيى كەمە و زۇر سۆز و عاتىفىيەنە بۇ
دىاردەكان دەچىت و لىكىيان دەداتەۋە سەرمەي ئەۋەش ھىشتا ئەلەيەنى عەقلىۋە بە
تەۋاۋى گەشەي نەكەدەۋە.

گىروگىرەتەكانى ھەرزىكار ۱-

ھەرزىكار ئە قۇتباخەنەي ئاۋەندى و دۈناۋەندى پۈۋىرەۋى زۇر گىروگىرەت دەبىتەۋە،
ئىنچا ئەگەر بىمانەۋىت ھەرزىكار بەسەر ئەۋ گىروگىرەتەكانەدا زالى بىت، ئەدەبىيەت
رەنمەيى پىشكەش بىكەين و ھاۋىكارى بىكەين بۇ ئەۋەي ئەۋ گىروگىرەتەكانە ئەبىن بە كۈسپ و
تەگەرەۋى زىيانى ئى ئالۇز نەكەن.

ئە گىرەتەكانى گىروگىرەتەكانىش ئەمانەي لاي خۋارمەن ۱-

۱-تەرسان ئە تاقى كۈندەۋەم خەم و خەفەتتى دەرەچۈن.

۲-تەنەگەيشتى ھەنلىك ۋانە و بابەت و بە زەھمەت يادكۈندەۋى ئە كاتى
تاقىكۈندەۋە.

۲- سەپىر كىرنى خۇد بە چاۋى نىزم و بىرواھىننى ھەندىك قوتابى كە توانى كەمە و ناتوانىت قۇناغەكانى تىرى خۇندىن تەواۋىكەت .

۳- تۈنلۈ تىرى و دىمارگىرى و كەم توانى ھەندىك ئە مامۇستايان، كە گىرنگى بە پىنلوپىستى و گىروگىرگەكانى ھەرزەكار نادىن .

۴- تىرى ھەندىك ئە پىرسىارەكانى تاقىكرەنەۋەكان و ھىتەنەۋە پىرسىار ئە بەشنىك ئە وانەكە و پىشت گۈنەستى بەشەكانى تىر .

۵- جىاۋى كىرنى ھەندىك ئە مامۇستايان و سەپىرەكەرنى ھەمۇ قوتابىيەكان بەيدىك چاۋ و بلاۋىۋىۋەۋە دىاردى واسىتە ئەلاى ھەندىك ئە مامۇستايان .

۶- كەم توانى ھەندىك ئە مامۇستايان و باش راقە نەكەرنى بابەتەكە .

۷- كەم زانىبارى دىمارەۋى قۇناغى ھەرزەكارى و رىنمايى نەكەرنى قوتابى ھەرزەكار ئەلايدىن زۇر ئە مامۇستايان .

۸- رىزەنەگىرنى ھەرزەكار و سەپىر كىرنى بە چاۋى نىزم و مامەنەكەرنى مىدالانە ئە گەلى .

۹- دىرچوۋى ھەندىك قوتابى ئە نە نىجامى قۇپى كىرن و چاۋپۇشىنى ھەندىك مامۇستا ئە قۇپى كىرنى ئەو جۇرە قوتابىيەنە .

۱۰- ھەندىك قوتابى نازان چۈن كۈشش بىكەن و خۇيان بۇ تاقىكرەنەۋە نامادە بىكەن .

ئەوانە سەرمۇە ئە گىرنگىرەن ئەو گىروگىرگەكانەن كە روۋىرەۋى قوتابى ھەرزەكار دىبىتەۋە شاينى باسە نوۋسەرى ئەم بابەتە چەند پىرسىارىكى ئە (۷۵) قوتابى ئاۋەندى و نامادىي كىرە، دىمارەۋى ئەو گىروگىرگەكانەنى كە بەدەستىيەنەۋە دىمالىنن، ئە نە نىجامدا دىرگەۋەن كە ئەو خالانە سەرمۇە ئە گىرنگىرەن گىروگىرگەكانىيەن. ئىتجا بۇ چارەسەر كىرنى ئەو گىروگىرگەكانەنى سەرمۇە، نەركى سەرشانى قوتابىيەنەۋە (يەتايىيەتى مامۇستا و بابەرى پەرومىدىي و دىروۋى) كە بەم كارانەنى خوارمۇە ھەلەستى -

۱- ھەلەلەرنىت كە رىنمايى پىنلوپىستى قوتابى ھەرزەكار بىكرىت، بۇ ئەۋەى ئە تاقىكرەنەۋە نەزمۇنەكان نەترىست و بە باشى خۇى نامادە بىكات و فىرى چۈنپەتى كۈشش كىرن و خۇندىنەۋە راست و دروستى وانەكان بىكرىت .

۲- پنیوسته ماموستا به یاشی وانه کان راقه بکات و تا ده توانیت نامرازمکانی قیرکردن و پروون کردنه وه به کار بهینی و گونجاوترین ږنگه ی وانه گوته وه بو قوتاهی هه رزمکاری دهست نیشان بکات بو نه وه ی قوتابی له وانه که ی تی بکات و له کاتی راقه کردنا ناگاداری ماموستا بیت .

۳- پنیوسته گیانی برهوا به خو بوون له ناخی قوتابیدا دروست بکرتیت و خاله به هیزمکانی بو پروون بکرتیه وه و تی بگه یه ندرتیت که نه و کهم تواناو نه زان نییه، به لکو هه موو قوتابیه ک خالی به هیزو لاوازی خوی هه یه و له هه ندیک بابته و وانه دا سه رکه وتنی باش به دهست ده هینی و له هه ندیک بابته و وانه ی ترده مام ناوه ندیه و دوور نیه له یه کت له وانه کانیشدا که مینک لاوازی بیت، به لام خویندنه وه ی به رده موام و ناماده بوون و وریایی له ناو پولداو بوونی هه زوو نارم زووی خویندن هۆکارو زامنی ته قانده وه ی توانا و به هه رمکانی قوتابین، سه ره برای نه وه ش زور گرنگه که به رده موام قوتابی له سه ر چالاکی دهره کی و داهینان هه ندرتیت و پاداشتی به رده م و کاره سه رکه وتوو ه کانیشی بکرتیت .

۴- نابیت ماموستا توندو تیرو ده مارگیر بیت و په نا بو سزادان و سوکایه تی پیکردنی قوتابی بیات. به لکو زور پنیوسته وه ک باوک و برایه کی گه وره و دلسوزو به به زهیی و تی بو رده و به نارام بیت و جیاوازی له نیوان قوتابیه کاندان نه کات و له ږنگه ی دایه لوگ و گفتوگوو ناموزگاریه وه قوتابی بهینیته سه ر ږنگای راست و چاره سه ری گرتنه کانی بکات .

۵- زور گرنگه پرسیارمکان له ناستی توانای قوتابیاندان بیت و ته م و مژاوی نه بیت، به لکو سه رتسه ری بیت و هه موو وانه و بابته کان بگرتنه وه ی توانای جیا کردنه وه ی قوتابیه زیرمه کانی له قوتابیه ته مه ل و ناوه ندیه کانی هه بیت، واته پرسیارمکان به جوړنک بیت که جیاوازی تاکایه تی نیوان قوتابیه کان دهر بخت . بو نه موونه جوړه پرسیارنکی تیندا بیت ته نها قوتابیه زیرمه کان بتوانن وه لامی بده نه وه له هه مان کاتیشدا پرسیار وای تیندا بیت که هه موو قوتابیه کان وه لامی بده نه وه، نه وانی تریش له و نیواندها بیت

۶- ږنگه نه دان به هه نندیک قوتابی په نا بو قوپی کردن به ری یان چاوپوپی کردن له کاتی قوپی کردن، چونکه نه و کاره دمبینه هوی دروست کردنی گپروگرفت و کیشدی دموونی بو قوتابیه کانی ترو نزم کرده هوی ورمو جهزوو نارمزووی خونندنیان.

۷- پنیسته ږنزی قوتابی بگرینت و به چاوی سووک سیری نه کړیت و ږنزی راپوچوونه کانی بگری و بواړی سهریه خوپی و بپوا به خوپیون و ږادمرپینی بو ږه خسیندنیان.

۸- زورگرنگه له ږنگه ی خو بوشنیر کردن و خونندنه ومو به شاری کردن له خول و کور و کونپونه و مگاندا، ماموستا شازمزی پنیوست دمباری قوناغی هه رزمکاری و سایکولوزیای هه رزمکار پهیدا بکات، چونکه نه گهر ماموستای ناوهندی و دوا ناوهندی شازمزی سایکولوزیای هه رزمکار نه بن، نه و ناتوانن وک پنیوست و سهرکه و تروانه مامه له له گه ل قوتابی هه رزمکار بکدن و دمست نیشان و چارسه ری نه ندیشه و گپروگرفته کانی بکدن.

۹- پنیسته ږنگه ی قوتا بخانه خوش بکړیت، بو نه ووی قوتابی تیایدا هه ست به نارامی و ناسایش و دنیایی بکات و ترسی له هه رمشه و توفاندن و سوکایه تی پیکردنی به ږنوبهر و ماموستا و قوتابیانی هاوولی نه بیت. سهرمپای نه ووش بابیت و وانه کان له گه ل خواست و جهزوو تواناکانی قوتابی هه رزمکاردا بگونجیت و تمام و چیریان لی و مریگری.

۱۰- زورگرنگه ږنگه ی قوتا بخانه ږر بیت له جوره ها چالاکي زانستی و هونه ری و ویرزشی و نه دی، بو نه ووی هه موو قوتابیانی هه ست به بوونی خویان بکدن و خاله به هیزمکانیان سهرکه ووی، چونکه مارج نییه هه موو قوتابیانی له بابیته زانستیه کان سهرکه و تروو بن له هه مان کاتیشدا پنیسته گیانی هاوکاری و برایه تی له قیوان قوتابیانی دروست بکړیت و هان و پاداشتی هه مووشیان به پی ی تواناکانیان بکړیت.

کدام گروه به ترخی همدارنگار

قۇناغى ھەرزىمكارى يەنىكىگە لە گىرگىزىن و ئاسكىزىن قۇناغىدىكى ئىنسانى مەۋۇ، چۈنكى دەپنە ھۇي گۇاڭسۇن ھۇي مەۋۇ لە قۇناغى مىندالىيەۋە (كە بەردەۋام پىشت بە كەسنى تر دەپنە سىتەت و ئاسنامە و سەربەخۇيى تايىپەتى خۇي نىيە) بۇ قۇناغى كاملى و پىنگەشەن (كە دەپنە خاۋەنى ئاسنامە و كەسايەتى و بوۋى خۇي و لە پىشت بەستان بە كەسنى تر رىزگارى دەپنە). بەلام ئەو گۇاڭسۇن ھۇي گۇرۇڭگارىيە ھەروا بە ئاسانى روۋنات بە ئىكە دەپنە ئىنگە و باروۋى گۇنجاۋ بۇ ھەرزىمكار دابىن بىگىت، تاۋىكو بە سەلامەتى پى گىرگىزەت قۇناغى ھەرزىمكارى بىرىت و پىچىتە قۇناغى كاملىيەۋە.

یه کینک له گرنگترین نهو دیارده دموونی و کومه لایه تیانه ی که له م قوناعده را
سهره لدمدات ههست کردن به ناسنامه و سهریه خوبییه، واته هه رزمکار مندا له که ی جارن
نه ماوه و داوای هه رچیه کی لینک ریت یه کسه ر گوی رایه لی که وره کانی ببیت، به لکو له
نه نجای نهو گوزانکارییه جهسته یی و دموونی و کومه لایه تی و ژیریانه ی که له قوناعی
هه رزمکاریدا روودمدات، نهویش زور راو بوچوون و جهزوو نارمزووی له لا دروست ده بیت و
رازی نابیت که سانی تر پیشینی بکه ن، له به رنه وه زور جار گوی بیستی هه ندیک قسه و راو
بوچوون ده بین که جارن له لای نهو مندا له ی که نیستا بووه به هه رزمکار نه بووه له وانه
(به پای من، به بوچوونی من، من وای بو ده چم، من قه ناعه تم وایه، من رازی نابم، نه ی
نیمه چین، بو نیمه نینسان نین، ... قاد) که سهرجه م نهو راو بوچوونانه نامازن بو دروست
بوونی ناسنامه و دهرکه و تنی دیارده ی سهریه خوبی و پشت به ستان به خود.

ئىمىدى دايىك و باوك و مامۇستاي كەسالى گەورەى چواردەورى ھەرزەكار، نەگەر
بىمانەونت ھەرزەكارمەكەمان بەشىۋەيدىكى راست و دروست قوناقى ھەرزەكارى بېرىت و بېچىتە
قوناقى كاملىدە، ئەمما دەمىت رىزى ئەمراۋ بۇچۇقونانەى ھەرزەكار بېرىت و ئەنرەيان

که‌م نه‌که‌ینه‌وو سوکایه‌تیاڼ پښ نه‌که‌ین، چوکه شکانده‌وی هرزمکارو تهریق
کرده‌وی گیانی سهره‌خوښی و هه‌ست کردن به خودو بوون دهرنیت.

به‌لام به داخه‌وه زور له دایکان و باوکان و ماموستایان به‌ردموام له نرخی هرزمکار
که‌م ده‌که‌نده‌وو هه‌ر به چاوی مندالی سهریاڼ ده‌که‌ن و هه‌لس و که‌وتیاڼ به پښی
گورانکاری و قوناغه‌کاسی ژیاڼی منداله‌کانیاڼ ناگوږن و هه‌ندیک راو بوچوون و مامه‌ندی
تایه‌تیاڼ هه‌یه و به‌ردموام له‌که‌ل مندال و دواتریش که ده‌چینه قوناغی هرزمکاریده‌وه
به‌کاریان ده‌ینن، که بڼگومان نه‌ه‌ش هه‌له‌یه و زیانی گه‌وره به که‌سایه‌تی هرزمکار
ده‌که‌ینه‌نیت.

له‌به‌رنه‌وه زور گرته که دایکان و باوکان و ماموستایان و که‌سانی تری چوارده‌وری
هرزمکار، ره‌چاوی نه‌و گورانکاریانه بکه‌ن که له قوناغی هرزمکاریدا روودمات و ده‌بیت
هه‌لس و که‌وت و مامه‌له‌یاڼ بگوږن، چوکه هرزمکارکه‌یاڼ منداله‌که‌ی جاران نه‌ماوو به
زورشت رازی نابیت له‌وانه‌ی که له قوناغی مندالیدا پښی رازی بوو، نیت نابیت گه‌ورمکان
به‌ردموام نه‌و قسه‌ سواوی جاران به‌کاریه‌ینن که گه‌ورمکان بو دم کوت کردن و سوکایه‌تی
پیکردنی گچکه‌کان به‌کاریان ده‌یننا، زورچار نه‌گه‌ر هرزمکار قسه‌یه‌کی بکړدایه، به‌کسر
پښان ده‌گوت (تو چی، تو سه‌لکی سیری، قنچکی پیازی، توچی تا راو بوچوونت هه‌بیت،
تو بوونی شیری خاو له دمت دیتا) که به داخه‌وه به‌و مامه‌له هه‌له‌یه گیانی سهره‌خوښی و
بړوا به‌خوښوون له دل و دموونی نه‌و هرزمکاره تازه پڼکه‌یشتمودا دهرن.

نابیت دایکان و باوکان نه‌ومیان له بیرپڼیت که کوږه هرزمکارکه‌یاڼ (۱۰۰۰) هزار
نه‌ومندی سه‌لکه سیر و قنچکه پیاز ده‌بیت و خاومنی زور به‌هرمو تواناو لڼه‌اتوویه‌وه هه‌ر
نه‌وان دمن به پیاوو لڼیرسراوو پزیشک و ماموستاو پیاوو نافرمتی دوا دژ، له‌به‌رنه‌وه
سوکایه‌تی پښ کردنیاڼ تاوانیکه دهره‌ق به روڼه‌کانیاڼ دهرنیت و به‌رمو لاوازی و دموون
نه‌خوښیاڼ ده‌بات و زمرمو زیانیکی گه‌وره به که‌سایه‌تی و باری دموونیاڼ ده‌که‌ینه‌نیت و
زور به‌هرمو توانای نه‌م که‌ل و نه‌ته‌ومیه زینه‌به‌چال ده‌کات.

گه شه کردنی عه قلی نه قوناغی هه رزمکاری
خوگو نجانندن و خودی مروڤ
میرد مندا لان و لاساری
په رومردهی سیکسی
پیشه و کار نه قوناغی هه رزمکاری
سایکولوزیای لاوان
سه رچاوهی گری د مروونییه کانه مان
(خووگرتن) فی لیهاتن

گه‌گه‌کردنی عقلی و زانیاری نه قونای هه‌زموکاری

به قوتی هدرمکاری وک هدمو توانست و لایه‌نکائی تر، توانسته عقلی و
زیریه‌کائی هدرمکار گه‌شه دمکهن، لدم قوت‌اغدها گه‌شه کردنی زیره‌کی که‌م ده‌بینه‌دمو
همان عینایی قوتی مندائی نامینیت، به‌لکو به پیچده‌وانده‌وه گه‌شه‌کردنی توانسته
عقلی و زیریه تاییه‌تیه‌کان (القدرات الخاصة) زیاتر گه‌شه‌دمکهن و به‌ناشکرا به
دنس و که‌وت و بیرکردن‌دموی هدرمکاردا به‌نگ دم‌ده‌نده‌دمو.

هر نه بهر نه و شه که بابه ته گانی (جهیر و نه ندره و فیزیواو، کیمیا..... تاد) یو قوناعی هر زده کاری دوا ده خریته و نه قوتا بخانه ی سهره تایی ناخویندرین، به لکو له ناروندیه وه دست به خویندن بیان ده کریته، چونکه توانسته عه قلیه تاییه تیه گانی وه که توانستی بیرکاری و ژماره یی (القدره العدیدیه)، توانستی شوینی (القدره المکانیه) توانستی میکانیکی، توانستی موسیقی تاد) به زوری له قوناعی هر زده کاری گه شه ده کن و کاری گه رییان له سهر جه زوو نارم زوو بیرکړنه وه ی هر زده کار دمرده که وینت اتوینژنه وه گانی سیگل، segal و دیاموند، Deamond نه و هیان سه لماند که به زوری زیرمکی له قوناعی مندالی گه شه ده کات، به لام توانسته عه قلیه تاییه تیه کان له قوناعی هر زده کاری گه شه ده کن، (معوض، ۱۹۸۳، ص ۳۰۱).

گه شه کردنی عهقلی و زانیاری له قوڤاغی هه رزه کاری به رهو جیاکاری و
تاییه تمدنیستی ده چیت، واته له قوڤاغی هه رزه کاری توانسته عهقلیه جیا جیاگان
ازمانی، ژمارهیی، میکانیکی، هونه ری، جینگایی تادا سه ره ئه دهم و به ته واوی
گه شه دیکه ن.

ئهم توانسته ههقلیه جیاجیایانه دهبن به هاندرو یارمهتیدرو بۆ ئهومی ههزموکار توانای خوسازاندنی لهگهڵ ژینگه ئالۆزو گۆراوهکانی ژياندا ههبیته. گهشهکردنی عهقلی و ژیری ههزموکار خویان لهم توانسته و ههزوو ئارموزوانهی خوارمودا دهبینندهوه.

۱. وریایی (الانتباه) (Attention) -۱-

له قوناغی ههزموکاری چاوتیهرین و به ئاگایی و وریایی ههزموکار، زیاترو بهر فراوانتر دهبیته. واته ههزموکار زیاتر له منداڵ دهتوانیته وریاو ئاگاداری قسهی ماموستا و دایک و باوک و کهسانی تر بیته و بۆ ماوهیهکی زۆرتر ئاگاداری ورۆژینهرو بووداومکان بیته، ههروهها دهتوانیته وریای ورههکاری و گۆرانکاریهکانی چواردمورمهکی بیته.

۲. زانیین (الادراك) (Perception) -۱-

زانین و تیگه‌یشتنی ههزموکار باشت و بهرفراوانتر دهبیته. منداڵ زیاتر له مانای شته ههست پینکراومکان (المحسوسات) تینه‌گات، بهلام ههزموکار دهتوانیته لهمانای شته ناههست پینکراو بووت و مانا دارمکانیش (المعنویة) تینگات سه‌ره‌رای نه‌وه‌ش به قولی ده‌چینه‌ ناو بایه‌ته‌کان و تاوتوینی زۆربه‌ی کونج و قوژینه‌کانی ده‌کات و له منداڵ زۆر زیاتر گرتگی به رابردوو داهااتووی نزیک و دوور دمدات، له کاتیکیدا منداڵ زیاتر گرتگی به نیستا دمدات. بهم شیوه‌یه زانیین و تیگه‌یشتنی مروفه‌ پۆژ له دوا‌ی پۆژ به‌رمو زیاده‌ بوون ده‌چیت و زیاتر جیگیر ده‌بن و سه‌رتاپای نیستاو داهااتوو رابردووش ده‌گرنه‌وه.

{یه‌کینک له توێژینه‌وه‌کانی (کیمینز، kimmins) که دهریاری زانیین و تیگه‌یشتی منداڵ و ههزموکاره، ناماژه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌کات که زانیین و تیگه‌یشتنی منداڵ دهریاری پۆردومان کردنی ناسمانی و شه‌ر و کوشتا‌ر په‌یوسته‌ به‌ زانیینی راسته‌وخوی کاولکاری و رووخاندن و سوتاندن و له‌ناوبردنی شته‌ هه‌ست پینکراومکان، به‌لام زانیین و تیگه‌یشتنی

هه‌رزماکار بۆ نه‌و شه‌رو بۆردوما تکرده زۆر زۆر زیاتر و قوت‌تره. له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌رزماکار ته‌نها هه‌ست به‌و کاولکاری و تیکدانه هه‌ست بیکراوانه ناکات، به‌ئێكو هه‌ست به‌و نه‌هه‌مه‌تی و کارسات و ناخوشیا نه‌ش ده‌کات که له‌ داها توودا نه‌و شه‌رو کوشتاره به‌سه‌ر نه‌و ولاته‌و سه‌رحه‌م مرو‌فایه‌تیدا ده‌بینن، واته‌ به‌ر له‌ داها توو مه‌ترسیه‌کانی شه‌رو کوشتاریش ده‌کاته‌وه. (هه‌رمزو آبراهیم، ١٩٨٨، ص ١٨١) (السید، ١٩٧٤، ص ٢٨٥).

٢ یادکردنه‌وه (التکر، Memory) :-

هاوشان له‌ ته‌ك زیادبوونی توانای وریایی و زانی، توانستی یادکردنه‌وه‌ش به‌ره‌و زیاده‌بوون و گه‌شه‌کردن ده‌چیت. یادکردنه‌وه‌ی هه‌رزماکار زیاتر پشت به‌ تیگه‌یشتن ده‌بەستیت نه‌ك نه‌زیه‌رکردن (درخ بو هینربوونی فالی و بی مانای سه‌رده‌می مندالی، چونکه هه‌رزماکار هه‌و ئه‌دمه‌ت که له‌ مانای شته‌کان بگات و به‌یه‌که‌وه‌یان ده‌بەستیت‌وه و به‌دوای نۆزینه‌وه‌ی په‌یو مندی نیوان دیاره‌ و پارچه‌کاندا ده‌گه‌ریت. واته‌ له‌ توانای هه‌رزماکاردا هه‌یه‌ شته‌ واتادارو رووتکراو مگان (مجرد) له‌ کۆنه‌ندامی یادکردنه‌وه‌یدا هه‌مبار بکات و نووتیش به‌ پێی پێویست له‌ کات و شوینی دیاریکراودا یادیان بکاته‌وه.

به‌لام مندان توانای هه‌مبارکردن و یادکردنه‌وه‌ی شته‌ واتادارو مه‌عنه‌وی و رووتکراو مگان زۆر که‌مه‌تره، گومانێ تیندانیه‌ که زۆر فاکته‌ر هه‌ن و کاریگه‌رییان له‌ سه‌ر پرۆسه‌ی یادکردنه‌وه هه‌یه. بۆ ته‌مونه هه‌رزماکار خیراتر نه‌و شت و بوودا واته‌ هه‌مبار ده‌کات و له‌ کاتی خوشیدا یادیان ده‌کات و به‌ ناسانی به‌بیری دیته‌وه، که هه‌زیان لینه‌مکات و له‌ گه‌ ئارمۆ و مگانیا نه‌ ده‌گونجیت، به‌ پێچه‌وانه‌ شه‌وه زۆر به‌ زه‌حمه‌ت له‌و شتانه‌ی که به‌قی لینه‌تی و هه‌زیان لیناکات، قینه‌مکات و به‌ زه‌حمه‌تیش دیته‌وه یادی. هه‌روه‌ها هه‌لچوو مگانیش (توربوون، خه‌م و خه‌فه‌ت، ده‌راوکی، قه‌رس قاده‌ زیان به‌ پرۆسه‌ی یادکردنه‌وه ده‌گه‌یه‌نن.

خه یالکردن (التخیل)، (Imagination) -۱-

خه یالکردن له قوناضی هه رزمکاری زور به رفراوان ده بئیت و یه زوریش پشت به زمان و ووشه ده به ستیت و تاییه ت ده بئیت به بووداو و شته معنه وی و بوونکر او مکان (مجرد) ته ک ههست پینکراو مکان، هه ر نه و توانایه شه که یارمه تی تیگه یشتنی بابه ته کانی (نه نلاره، ماتماتیک، پرانسیپه کان، هینماکان تادی دمدات .

بینگومان په یوه ندیه کی به هیز له نیوان بیرکردنه و موخه یالکردندا هه یه، چند بیرکردنه و مو تیگه یشتنی هه رزمکار به رفراوان بئیت، نه و مندش پرۆسه ی خه یالکردنی به رفراوان و ده و نه مندتر ده بئیت، گومانی تینا نییه که خه یالی هه رزمکار زور ده و نه مند و پره له سۆزو عاتیفه و هه لچوون و لیكدانه وی وردو جوانکاری و به قوایش ده چینه ناو بابه ته کانه وه، به پینچه انه ی مندال که خه و خه یاله کانی زیاتر بوواله ت و بووکه شن و په یوستن به جهزو نارمزوه ههست پینکراو مکانی.

زور جار هه رزمکار خه و خه یاله کانی له ینگه ی نووسینی نه ده بی و چالاکییه هونه ری و زانستیه کانه وه تیر ده کات، که له سدرجه م نه و نووسین و چالاکیانه دا مۆکی جوانی و دهست یمگینی و ده و نه مند ی هه رزمکار به دی ده کربیت که به ته واوی له قوناضی مندالی جیا ده کاته وه .

نارمزو (المیل)، (Interest) -۲-

جهزوو نارمزوی هه رزمکار له زور لایه نه وه جیاوازه له جهزوو نارمزوی مندال له بهر نه وی نارمزوی مندال زیاتر په یوهسته به شته ههست پینکراو مکان و جیهانی مندالی، به لام نارمزوی هه رزمکار په یوهسته به شته ههست پینکراو زیاتریش معنه وی و بوونکر او مکان (مجرد) و گرفت و کیشه کانی هه رزمکار له لایه کی ترموه جیاوازی له نیوان نارمزوی (کچان و کوپان) (زیرمک و ته مەن و بیرکۆن) (هه رزمکاری شارو لادی) هه یه

نومې زیاتر هزوو نارمزوومکانی هرزمکار دیاری دمکات، توانسته عهقلیه
تاییه کانیته، واته نهو هرزمکارانه ی خامنی توانستی عهقلی هونه رین زیاتر هز
به کارو چالاکیه هونه ریه کان دمکن، به لام نهو هرزمکارانه ی که خامنی توانستی
عهقلی میکانیکی، زیاتر هز به نیش و کاری میکانیکی دمکن له سهرتای هرزمکاری،
هرزمکار زیاتر هز به چالاکی و یاری و مرزشی دمکات به لام دواتر به رفراوانتر دمییت و
بهرمکانی تری هونه ری و نه دهبی و زانستیش دمگیرته وه .

دوای نهومی توانسته عهقلیه کانی هرزمکار گه شه دمکن، هرزمکار گرنگی به کیشه
و گرته کومه لایه تی و سیاسی و ناینیه کانش دمدات و به ردهوام خولیا ی لیک دانه وومو
تیکه یشتیان دمییت. هر نهومشه وای لیدمکات که به ناسانی نامورگاری و دینماییه کانی
گورمکان وک مندان و مرنه گریت و بکه وینته گفت و گو و لیک دانه وومو هه لسه نگاندنیان یان
دستکردنه و میان که نه مدهش زور جار گیروگره تی له گه ل گهورمکان بو دروست دمکات،
به تاییه تیش له گه ل نهو گهورانه ی که هر به چاوی مندالی سیری هرزمکارمکار دمکن .

نینجا بو نهومی سوود له به هروم تواناو هزوو نارمزوومکانی هرزمکار و مربرگیریت نهوا
پنونه به ردهوام دایک و باوک و ماموستا و تاکه کانی تری کومه ل له هه ولی دوزینه وومی
هزوو نارمزوومکانی هرزمکار دابن و دواتریش ژینگه ی له بارو گونجاو بو گه شه کردنیان
بره خسینن، له بهر نهومی قوناغی سهره لدان و گه شه کردنی هزوو نارمزوو جیاجیاکانی
مرغه، هر له بهر نهومشه که له قوناغی هرزمکاری جورمه باوری خویندن و به شی
جیاجیا سر هه لدیدن له واته (ویژدی، زانستی، هونه ره جوانه کان، کشت وکال،
پیشه سازی، بازرگانی، ماموستایان، تاد) بو نهومی هر هرزمکار به پو ی
تواناو هزوو نارمزووی خوی په کینک لهو بوارانه ی سهرموه هه لیریریت .

به لام نابیت نهومشمان له یاد بچیت که هرزمکار به تهنه ناتوانیت باوری خویندن و
کارکردنی گونجاو بو خوی هه لیریریت، له بهر نهومی شارمزیی که مهو توانای ناسینه وومو

دۆزینه‌وی توانا و جهزوو نارمزوومکانی خوی نییه، بویه زور زور پیویسته که لدم قوناغه‌دا دایک و باوک و ماموستا بولی گرتگیان هه‌بیت و ریتمای و نامۆزگاری پیویستی هه‌رمکار بکه‌ن، بۆ نه‌وی به هه‌موو لایه‌ک بواری جوری خویندی گونجاو (که له‌گه‌ن جهزوو نارمزوو تواناکانی هه‌رمکار دموگونیجیت) بدۆزیته‌وه.

بیرکردنه‌وه (التفكير)، (Thinking) -۱-

له قوناغی هه‌رمکاریدا گۆراتکاری زور له بیرکردنه‌ومدا بوو ده‌دات، له هه‌مووی گرتگتر نه‌وییه که جوری بیرکردنه‌ومی هه‌رمکار له جوری هه‌ست پینه‌کراومکان بۆ جوری مه‌عنه‌وی رووتکراو (مجرد) دموگۆدریت، واته هه‌رمکار له‌مانای شته هه‌ست پینه‌کراومکانی وک (یاسا و پرانسیپه‌کانی فیزیای ماتماتیک، هیناکان ناد) تیندماکات وله توانایدا هه‌یه له جیاتی وینه عه‌قلیه هه‌ست پینکراومکان وینه عه‌قلیه هینادارو مه‌عنه‌وییه‌کان له پرۆسه‌ی بیرکردنه‌ومدا به‌کار به‌ینی هه‌ر نه‌و توانایه‌شه که‌وای لیدمکات گریمان دابنیت و هه‌موو لایه‌نه‌کانی گروگرفته‌کان به‌یه‌کتر به‌راورد بکات و دواجاریش بگاته چاره‌سهری گونجاوی کیشه‌کان.

هه‌روها لدم قوناغه‌دا توانای نه‌وی ده‌بیت که‌له‌مانای (یه‌کسانی، نازییه‌تی، دیموکراسی، دادومری، هاوڕینه‌تی، به‌هاو هینا ئاینیه‌کان ... ناد) تینگات که له توانای مندا له نییه له‌و شتانه تینگات.

له قوناغی هه‌رمکاریدا جۆره سه‌ره‌ستی و نه‌رمی و ناسانکارییه‌ک (مرونة) له جوری بیرکردنه‌ومدا هه‌یه، واته ده‌توانیت بیر له زور دیاره و گروگرفت بکاته‌وو سنووری کات و شۆن ببه‌زینی و له‌شتی هه‌ست پینکراو جیهانی واقعی دوور بکه‌ویته‌وو له جیهانی خه‌یالی و دهردوی واقعی‌دا گۆزمر بکات سه‌رم‌بای نه‌ومش به‌شیویه‌کی مه‌نتیقی خه‌یال و واقعی تینکه‌ن بکات و گریمانی مه‌نتیقی و هه‌نگاوی زانستی بۆ چاره‌سهرکردنی کیشه‌کان دابنیت.

به بهر نهوه زور پینویسته که ماموستایان هه رزمکاران قیری بیرکردنه وهی زانستی بکهن، بۆ نهوهی بتوانن له رینگه ی نهو جۆره بیرکردنه و دیه وه گیروگرفته کانی ژیان چارمه ر بکهن، که واته زور هه له یه و نابیت ماموستایان له م قوناغه دا په نا بۆ وانه گوتنه وهی زرمکی و نالی بیهن و ته نه ا خویان ته وهری سهرمکی چالاکی و قسه کردن بۆ، به لکو دبیت له رینگه ی گهت وگو و دروست کردنی گیروگرفت و چالاکی دهستی و پراکتیک، قوتابی بکرنیت به ته وهر و چهقی چالاکیه کانی ناو قوتابخانه، بۆ نهوهی به ماندوو بوون و چالاکی عوی (نهک ماموستا) زانست و شاره زایی دهست بکه ویت و بگاته چارمه ر کردنی گرتنه کانی.

۷. گه شه کردنی توانسته هه قلیه تاییه تی و گروپیه کان (القدرات الطائفية و

لخاصة) :-

زۆری زانایان له سه ر نهوه کوکن که له تهک زیرمکیدا که توانستیکی هه قلی گشتیه، چهند توانستیکی (تاییه تی) سهریه خویان له گه ل یه کتریدا (وهک گروپی تاییه تی) هه ن و به ناشکرا له قوناغی هه رزمکاری سه ر هه لده من که گرتگرتیانیان له مانه ی لای خوارموون

(۱) توانستی زمانی (القدرة اللفظية) :-

که به ناشکرا له لای هه ندیک کهس دهرمه که ون و توانای تیگه یشتن و به کارهینان و دهربرینی زمانی و قسه کردن و نووسینیان هه یه، بۆ نهوونه له نووسین و تیگه یشتنی زمان و به کارهینانی و وشه کان و زانینی ماناکانیان و دژه ماناکانیان و پیک هینانی رسته و شیه لکردنه وه یاندا زور سه رکه و توون و له کهسانی تر به تواناترن.

(۲) توانستی چینگایی (الفترة الحکائیة) -

نهم توانایهش بریتیه له تیگه یشتنی شیوه نه ندازمیه کان و په یومندی نیوانیان و زانیانی خاله لیک چوو جیاوازمکائی نیوان شیومکان، سهرمپای زانیان و پینش بینی کردنی ناراسته ی سووراندنه و جو لاندنه و شیوه نه ندازمیه و نامیرمکان. که نهم توانایهش له لای هه ندیک هه رزمکار زور به هیزه، له کاتیکدا له لای هه رزمکارانی تر لاوازه.

(۳) توانستی ژمارهیی (الفترة العددیة) -

نهم توانایهش له لای نه و که سانه به هیزه که به ناسانی چالاکیه کانی (کوکردنه و، لیکه کردنی، دابهش کردن، لیکدان، بیرکاری) به ناکام دهگه یه نن و له که سانی تر سهرکه و تووترن.

(۴) توانای یادکردنه و راسته و خو (فترة التذکر المباشرة) -

نهم توانایهش مانای نه و میه که هه ندیک کهس توانای خیرای یادکردنه و ژماره و ناو و وشه و رووداویان به شیومیه کی راسته و خو هه یه و زور به خیرایی بیریان دهگه و یته و.

(۵) توانای چینه و موی بهرمو لووتکه (الفترة الاستقرائیة) -

نهم جوړه توانسته مانای گه یشتن به لووتکه و دوزینه و موی یاسا و بنهما سهرمکیه کانه نه ویش له ینگه ی به شه جیا جیا کانی دیارده که و دست پیکردن به تاو و توینکردنی هه و کوئج و قوژنیک دیارده که تا دهگه یه به چارمه وری گرخته که و دوزینه و موی یاسا و بنهما سهرمکیه کانی، بو نمونه کاتیک تاوانیک دمکریت و دادومرو که سانی پمپور زانیاری هه مه جوړ نهم لاو نه و لا کو دهگه نه و موی دوا جاریش دهگه نه دوزینه و موی تاوانبار، نهم جوړه

۷. توانستی زانیت خیرای شته کان (السرعة الالراكية) :-

نهم جزره توانسته وا نه خواونه که ی دهکات که به خیرایی و به ناسانی شته کان بناسینته وه و بیان زانیت (السید، ۱۹۷۴، ص ۲۹۰-۲۹۱). نه وه ی پنیوسته لیره دا نامازی پینکرفت، نه وه یه که نه وه توانسته عه قلیانه ی سهرموه به زوری نه قوناعی هه رزه کاری گه شه دهکن، چونکه نه قوناعی مندالی هینشتا نه وه توانسته عه قلیانه پینه گه یشتون، به لکو نه جیاتی نه وانه زیره کی وهک توانستینکی عه قلی گشتی (الفترة العقلية العامة) نه گه شه کردن دایه و رولی سهرمکی نه فیربوون و زانین و یادکردنه وه ی مندالدا هه یه .

نووسینی یادگاریه کان نه قوناعی هه رزه کاری زور به زهقی سهره لدهدات که نه مهش به لکه یه کی تره نه سهر گه شه کردن عه قلی و کومه لایه تی هه رزه کار، چونکه پینگه یشتنی توانا عه قلیه کان نه قوناعی هه رزه کاری دمن به پالنه ربو نه وه ی هه رزه کار دیارده کانی ژیان تاووتوی بکات و رای خوی دمربارمیان بلی، نه مهش دهینته هوی به خنه گرتن و گله یی و گازانده کردن نه کومه ن و خیزان و دیارده کومه لایه تی و سیاسی و نابووریه کان نه لایه کی تریشه وه نه وه گله یی و ره خانه دمن به دمرواره یه ک بو به تال کردنه وه ی خهم و خه فته و دله راوکی و هه لچوونه کانی.

چهند پاساردهو پینشیارنک بو دایکان و باوکان و ماموستایان :-

ومک نه ناومرؤکی باسه که دا نامازدهمان بو کرد، قوناعی هه رزه کاری، قوناعی سهره لدان و گه شه کردن توانسته عه قلیه تاییه تی و مه عنه وی و روونکراوکه انه (مجرد). له بهر نه وه زور پنیوسته که خیزان و قوتا بخانه و کومه ن ژینگه ی پر و روزینه رو گونجاو بو پهره پندان و گه شه کردن نه وه توانسته عه قلیانه، دابین بکه ن.

پیتجا یو زیاتر گرنگی دان بهم قوتناغه نههم پیشنیازو راسپاردانهی لای خوارموه
ده غفینه بهر دینو دوستی دایکان و باوکان و ماموستایان :-

۱- زور گرنگه ره چاوی جیاوازی تاکایه تی (الفروق الفردية) بکړیت، له بهر نه وهی
هر که سو تایید تمه ندي خوی هه یدو خاوهی چهند توانستیکي عه قلیه، که هه نديکیان
زور به هیزه، به لام له وانه ید له نه وانی تر مام ناوه ندي یان لاواز بیت، که واته زور
پنوسته که نیمه جهخت له سهر خاله به هیزو توانسته دهر که و توه کانی
بکین دهر که و توه تا ژینگه ی خیزانی و قوتا بخانه ی هه رزم کار دونه مندو پو شنبیرو پر
له بو و او و وروژینه ر بیت، نه و ونده زیاتر توانسته عه قلیه کانی گه شه دمکن.

دهر نه نجای تویرینه و مانی (فیرتون، Vernon) (۱۹۶۶) نه وهی سه لاند که زبانی
گروه له گه شه کردنی عه قلی نه و هه رزم کارانه دمکه ویت که له ته مهنی (۱۲) سالان و
کوتای قوتناغی سهر قایی واز له خویندن ده هیتن، له بهر نه وهی هیشتا به ته وای
توانسته عه قلیه کانیان گه شه یان نه کردووه و بواری باشیان له بهر دمه دا ماوه یو
گه شه کردنیان. به لام کاتیک واز له خویندن ده هیتن نه و پیزه ی زیرمکیان که متر ده بیت له
پیزه ی زیرمکی ها ورن و براو که س و کاریان که ده خوینن و له سهر خویندن بهر دمه دا دهن
(زهران، ۱۹۸۱، ص ۳۱۷).

که به مدهش پیزمیه کی زور له توانای عه قلی هه رزم کار مگانمان به هیرو دمه واته و
لوا جارش به زیاتی کومه له که مان ته و او ده بیت. له بهر نه وه زور گرنگه که ژینگه ی
گونجاوو پنوست له ناو خیزان و قوتا بخانه یو مندال و هه رزم کار مگانمان دا بین بکین یو
له وهی واز له خویندن نه هیتن و نه و ته مهنه ناسکه دا ته که ونه سهر جاده و کولان و ناو
بلازمکن، سهر برای نه ودهش هه ولبدریت ژمارمیه ک نه و مندالانه ی که که و توه نده سهر
جلدو کولانه کان و وازیان له خویندن هیتاوه یکه ریفرینه ووه یو قوتا بخانه، یو نه وهی

ریژمی زیرمکیه‌کانیان بەرز بکریته‌وه‌و بواری گونجاویش بۆ گەشەکردنی عەقلیان
بەرەخسیندریت .

۲- زۆر گرتگە بابەرە پەرەمردەییەکان (المُرشد التَّربوی) بۆلی خویان بگینن و یارمەتی
قوتابی هەرزەکار بدمن بۆ ئەوهی بواری خویندن و کارکردنی گونجاو بۆ خۆی هەلبێژیری
بەمەرجێک ئەگەل توانستە عەقلیەکانیدا چون یەك بێت
۳- پێویستە ئەم قوتاغەدا زیاتر گرتگی بە چالاکی هەرزەکار بدریت و ئەسەر خویندنەوه‌و
چالاکی دەرەکی و تاقیکردنەوه‌و تاووتوی کردنی دیاردەکانی ژیان و بێرکردنەوه‌ی زانستی
و خۆفێرکردن هان بندریت .

۴- زۆر گرتگە بێکە و سەنتەری چاودێری زانستی و چالاکی هەمەدەنگ بۆ هەرزەکاران
بکریته‌وه، بۆ ئەوهی ئە ڕینگەیانەوه‌و دواي دموای قوتا‌بخانەیان پەرە بە توانستە عەقلیە
جیا‌جیا‌کانیان بدمن و جەزوو ئارەزووە‌کانیان تێر بکەن

۵- هۆبە و دامە‌زراو قوتا‌بخانە‌ی تایبەتی بۆ هەرزەکارە زۆر زیرەك و بلیهت و
بەهرە‌مندە‌كان بکریته‌وه، بۆ ئەوهی وەك هەموو وولاتانی جیهان سوود ئە بەهرو توانا
هەقلیە ئە پادە بە دەرە‌کانیان وەریگرت .

۶- بەردەوام دەرئە‌چوونی ژمارە‌یە‌ك هەرزە‌کار‌یان لاوازییان ئە بابە‌تێ‌ك‌ یان چەند‌ وانە‌ و
بابە‌تێ‌کی‌ كە‌م، مانای ئە‌وه‌ نییە‌ كە‌ ئە‌و جۆرە‌ هەرزە‌کارانە‌ توانای عەق‌لی و زیرە‌کیان زۆر
كە‌مه‌، بە‌لكو ئە‌وه‌ مانای ئە‌وه‌یە‌ كە‌ ئە‌و جۆرە‌ هەرزە‌کارانە‌ ئە‌ هەندێ‌ك‌ توانستی عەق‌لی
تایبە‌تدا (ئە‌ك‌ گشتی) لاوازن، بۆ ئە‌موونە‌ (توانستی هونە‌ری یان می‌كانی‌کی‌ یان
ژمارە‌یی)، چوێ‌كە‌ ئە‌و جۆرە‌ وانانە‌ پشت یە‌و توانستە‌ عەق‌لیانە‌ دە‌پە‌ستن. ئی‌نجا بۆ
چارە‌سەر‌کردنی ئە‌و حالە‌تانە‌ پێ‌ویستە‌ ڕێ‌نمایی ئە‌و جۆرە‌ قوتا‌بیا‌نە‌ بک‌ری‌ت كە‌ ئە‌و جۆرە‌
خویندن و بوارانە‌ هەلبێ‌ژیرین كە‌ ئە‌گە‌ل توانستە‌ عەق‌لیە‌کانیاندا دە‌گونجیت، یان زیاتر
ئە‌و جۆرە‌ بابە‌ت و وانانە‌دا خویان ماندوو بکە‌ن و بە‌شداری خۆ‌لی بە‌هیز‌کردن بکە‌ن.

سايكولوژيائي خۇگونجانلىن و خۇدى مەۋقۇ

خۇگونجانلىن يەككىگە ئەمەس چەمكەندى كە ئە زىندەمۇرزانىيەتە (بايۇلۇژيا) ومۇرگىراۋە، بەتايىيەتلىش ئە تىۋىرەكەي داروين، ئاۋمۇرۇكى ئەم چەمكە پەيۋىستە يە خۇگونجانلىننى بويۇمۇر، ئە تەك ئەمۇ زىنگەمۇرۇيەرمەي كە تىيائىدا دىمۇ، واتە پىرۇسەيەكە كە بوندىمۇر بەشۋىيەكە گىشى (بە ويىستى خۇي يىت يان بەشۋىيەكە خۇرۇك و رەمەكە - غىزى -) ھەلى خۇسازانلىن و خۇگونجانلىنىيەتتى تاۋمۇكۇ ئەئاۋ ئەچىت و ئە زىياندا بەيىنىيەتە، ۋەك چۈن داروين لىكى دىماتەۋە، مەملانىيەكە ئە پىناۋى مانەۋمۇ ئەفەۋتان. ھەمۇشمان ياش دىزانىن كە مەۋقۇ بەتايىيەتتى، بويۇنەمۇرەمكەنى تىر بەگىشى زۇر مىكانىزىم و پىرۇسەي ئەمۇ جۇرەيان ھەيە. بۇ تەۋۋە كاتىك ھاۋىن دىت و گەرمە ھىرشمان بۇ دەھىنىت يەكسەر جەستەمان يە شىۋىيەكە ئۆتۈماتىكى دەست بە دەرھاۋىشتىنى عارمۇق دىمكات بۇ ئەۋمى خۇي ئەگەل ئەمۇ گەرمەيە بگۇنچىنى، ئەگەر ئەمۇ پىرۇسەيە ئەيتۋانى كارەكە مەيسەرىكات، ئەمۇ كاتە مەۋقۇ جەل و بەرگەكەنى كەم دىمكاتەۋە، ئەگەر ئەۋمۇش چارسەرى گىرەتەكەي ئەگەرد، ئەۋا پەنا (بۇ خۇاردەۋمى ئاۋى سارد و ساردەمەنى يان گەران بەدۋاى شۋىنى سىيەرۋى فىنكە) دەپەين. سەرجەم ئەمۇ ھەۋلەدانانە يە پىرۇسەي خۇگونجانلىن ئە قەلەم دىدەرت.

بەلام زىيان ئەۋەتتە سادەمۇ ساكار نىيە كە يەمۇ رەقتارۋ ھەلىس و كەۋتەنە ئەگەل خۇماتى بگۇنچىنىن، بەلكۇ كىشەۋ مەملانىكان ئەۋەتتە زۇن كە ھەندىك جەل مەۋقۇ ئاتۋانىت خۇي ئەگەلىيان بگۇنچىنى يان كەرسەتەۋ مىكانىزىمى خۇگونجانلىننى تەۋاۋى ئەبەر دەستە نىيە، بۇيە ئە ئاكەمدا رويۋەروۋى زۇر كىشەي كۆمەلەيەتتى و دىروۋى دەيىتەۋە.

ئەبەر ئەۋە دىروۋىزانەكان چەمكى خۇگونجانلىنىيە (التكيف Adjustment) ئە زىندەمۇرزانىيەتە ومۇرگىرت و ئە بۋارى دىروۋىزانىيەتە بە شىۋىيەكە بەرەرۋاۋان بەكارىيان ھىنا، بەمەبەستى دىيارىكەردى خۇگونجانلىننى مەۋقۇ ئەگەل زىنگەمۇرۇيەرمەكە يە ھەمۇرۇ

جورمكانيه وه (ژينگه ي جوگرافي، ژينگه ي مينشرووي، ژينگه ي كومه لايه تي، ژينگه ي دمرووني). واته مروځ چوڼ خوي له گډل ژينگه ي سروشتي (ناوو هه واو شاخ و گهرماو سهرماو بيا بسان و ... هتد) دمگو نجينيت به هه مان شيوش خوي له گډل ژينگه ي كومه لايه تي و دمرووني دسازيني.

بيگومان جوړي خوگونجانندنه كان و پنداويستي و برمكه ي له قوناغيكه وه بو قوناغيكې تر دمگوري، بو نمونه كاتيك منډال له قوناغي شيره خوريډا دهبيت شيوې خوگونجانندنه كې جياوازه له يه كيكي تر كه له قوناغي پيش چوونه قوتا بخانه دهبيت، هرومها داواكاري و پنداويستيه كانې قوناغي ههرزمكاري ورك داواكاري و پنداويستيه كانې قوناغي لاوړتي يان كاملې نيه. نه مهش بيگومان بو سروشتي قوناغكه و كيشه و پنداويستيه كانې له لايه ك و تواناو ليهاتووي مروځ له و قوناغه دا لايه كي تر دمگه رپته وه. واته داوا له منډال ناكړيت و كيشه ي نه و نيه كه خوي له گډل ژينگه ي كاركردن و مالداري و هاوسهري بسازيني، به لام له سهر ههرزمكارو لاوو مروځي كامله كه تواناي خوگونجانندنې له تهك نه و داواكاري و كيشه و گيروگره تانه دا هه بيت، به واته لايه كي تر مروځ له ههر قوناغيكې ژياندا (ساوايه تي، پيش چوونه قوتا بخانه، قوناغي چوونه قوتا بخانه، ههرزمكارو لاوړتي، كاملې، په سالاچووي) رولي تايه تي خوي هه يه و دهبيت پنيان هه لېستيت و خوي له ته كيان بگوتجيني بو نه وې كه سيكي دمرون دروست بيت و كه سايه تيه كي سهركه و تووي هه بيت، به لام نه گهر نه ي تواني خوي له ته كيان بسازيني نه و روويه رووي كومه لايه كي كيشه ي دمرووني و كومه لايه تي دهبيت وه.

شايه تي ناماژه پيكرده، كه خوگونجانندنې كومه لايه تي و دمرووني ژور زده مهت و گرتگتره له خوگونجانندنې سروشتي، له بهر نه وې ديارده سروشتيه كان به پني ريساو ياساي سروشتي كاردمكه ن و به ناساني دمتواندريت پيش بيني هاتن و روودان و چوڼيه تي خوگونجاننديان بكرت (بيجگه له چهند دياردميه كي سروشتي كه م نه بيت ورك بومه له رزو زيان و لافاوو گهرده لول) و ژور خالوز نين به لام ديارده دمرووني و

کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کان نه‌وه‌نده زۆرو ئالۆزو هه‌مه لایه‌نه‌ن که به‌ناسانی کۆنترۆل و پێش‌بێنی ئاکرێن و خۆگونجاندن له‌گه‌لیان ئاسان نییه.

چه‌مکی خۆگونجاندنی دهروونی زۆر مانا هه‌لده‌گریت، به‌لام به‌شێوه‌یه‌کی گشتی ده‌توانین ب‌بینین که (توانای یونیا‌دنانی په‌یوه‌ندی سه‌رکه‌وتوو کاریگر له‌نیوان تاک و ژینگه‌که‌یدا) ده‌گه‌یه‌نیت، واته‌ نه‌و تواناو پرۆسه‌ دینامیکی و زیندوویه که به‌رده‌وام یارمه‌تی مروه‌دات بو‌خۆگۆڕین و خۆسازاندن له‌ ته‌ك نه‌و ژینگه‌ به‌ره‌راوانه‌ی که تیایدا به‌ژی. نیتز ژینگه‌که‌ سه‌روشتی بێت یان کۆمه‌لایه‌تی یان دهروونی یان سیاسی ... هتد.

ژینگه‌ به‌پنی قوتاغ و کات و شوێن ده‌گۆڕدری، بو‌نموونه مرو‌شێك له‌ گۆندیکێ بچووک به‌ژی، وەك نه‌و که‌سه وانیه‌ که له‌ناو شارنکی قهره‌بانغ و گه‌وره‌ به‌ژی، چونکه ژیان له‌و گۆنده‌ سادمو ساکارمو په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و کێشه‌و گێروگرفته‌ دهروونیه‌کان که‌م و سادمو بێ گری و گۆن، به‌لام ژینگه‌ی شار ئالۆزو دژوارمو کێشه‌و گێروگرفت و په‌یوه‌ندییه‌کان هه‌مه‌لایه‌نه‌ن و خۆگونجاندن له‌ ته‌کیان ئاسان نییه، له‌به‌ر نه‌وه نه‌و که‌سه‌ی له‌ ژینگه‌ی ئالۆزو قهره‌بانغ و دژواردا به‌ژی، نه‌وا کێشه‌و گێروگرفت و فشاره‌کانی سه‌ری زۆرن و هینزو گه‌روتنی (دهروونی و کۆمه‌لایه‌تی) زۆری گه‌رمکه‌ بو‌نه‌وه‌ی به‌توانیت خۆی له‌گه‌ن ژینگه‌و دهروویه‌که‌ی به‌خۆئێنی. هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌شه که دیاردمو گێروگرفته‌ دهروونی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و په‌روهرده‌یی و سیاسیه‌کان له‌ ژینگه‌ قهره‌بانغ و ئالۆزما‌ندا زیاتر

هه‌موو شمان باش ده‌زانین که ئێستا په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی نیوان عزم و که‌س و دراوسێ و هاوڕێ وەك جاران نه‌ما‌وه‌و که‌مه‌تر گرنگی به‌ یه‌کتری ده‌ده‌ن و به‌ده‌م هاوارو ده‌واکارییه‌کانی یه‌ک‌تری‌وه‌ ده‌چن، نه‌وه‌ش به‌ پله‌ی یه‌که‌م بو‌ ئالۆز بوونی زیان و زیاده‌بوونی پندا‌ویسته‌کان و نامۆ بوونی تاکه‌کان ده‌گه‌ڕێته‌وه، که مرو‌شی نه‌م سه‌رده‌مه زیاتر خه‌ریکی خۆی و خه‌زانه‌که‌یه‌تی و به‌ده‌وای چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌ تایه‌تییه‌کانی خۆیدا و نه‌و که‌مه‌تر بێر له‌ کێشه‌و گێروگرفته‌ کۆمه‌لایه‌تی و گشتیه‌کان ده‌کاته‌وه، هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌شه که خۆگونجاندنه‌که‌ی ئاسان نییه و زۆر کێشه‌و گێروگرفته‌ی دهروونی و کۆمه‌لایه‌تی رو‌وبه‌رووی بو‌ته‌وه.

دمروونی مروۋه و حەزوو نارمزوومکائی دەرپایه‌کی بی بڼه

بە برۆای تۆر له فه‌یله‌سوفان و زانایان و دمرۆونزانان، کێشه‌ی سەرەکی مروۋه‌ی دمرۆونی خۆیه‌تی، واته‌ سەرچاوه‌ی زۆری مەلانیکان و کێشه‌کانی مروۋه‌ی زیاده‌بۆیی و کۆنترۆل نه‌کردنی خۆوه‌، دمرۆونی مروۋه‌ پێکهاته‌یه‌کی ئالۆزو به‌شه‌کانی به‌رده‌وام له‌ مەلانیندان و نه‌گه‌را (منی) مروۋه‌ به‌هیزو پته‌و نه‌بیت، نه‌وا حەزوو نارمزووه‌ شه‌هوانیه‌کانی (نه‌و) یان بریارو شه‌رماته‌کانی (منی بالا) زāl دهبڼ و که‌سایه‌تی له‌ رنجکه‌ی ئاسایی خۆی دمرده‌چیت، چونکه‌ دمرۆونی لفاو نه‌کراو وەک نه‌سپینکی شینی سەرهرۆ، سوارمکه‌ی سەر پشته‌ی هه‌ندمه‌اته‌ خوارموه‌ یان سەر شیتافه‌ خۆی و خاوه‌نه‌که‌ی ده‌خاته‌ ناو چه‌نده‌ها چال و شیوموه‌، واته‌ دسته‌ مۆکردن و کۆنترۆل کردنی دمرۆون ته‌نها زامنی دروستی دمرۆونی و ژیاڼیکی نارامه‌ به‌لام نه‌وه‌ی جینگه‌ی داخه‌ زۆربه‌ی زۆری تاکه‌کانی کۆمه‌ل گۆیرانه‌و بی بیرکردنه‌وه‌یه‌کی مه‌نتیقیانه‌ دواي حەزوو نارمزوو شه‌هواته‌کانی دمرۆونیان که‌وتوون و به‌ هیچ تیز ناکرڼ، بۆیه‌ به‌رده‌وام له‌ باریکی دمرۆونی ئالۆزدا دهرڼ و هه‌ست به‌ نارامی و دانیایی ناکه‌ن.

خودی مروۋه‌:

ده‌توانڼ خودی مروۋه‌ و گرتگیه‌کانی بۆ سێ سەرچاوه‌ بگه‌ڕێنینه‌وه‌، که‌ نه‌و سێ سەرچاوه‌و هاکتیره‌ کاریگه‌رییان له‌سەر بونیادو گرتگی خود هه‌یه‌. واته‌ مروۋه‌ له‌و سێ ده‌هه‌ندو سەرچاوه‌وه‌ سه‌یری خۆی دمکات له‌وانه‌:-

سه‌یرکردنی توانست و لایه‌تووبه‌یه‌کانی خۆوه‌:

سه‌یرکردن و هه‌له‌سه‌نگاندنی خود له‌لایه‌ن تاک خۆیه‌وه‌ گرتگی خۆی هه‌یه‌، واته‌ کاتی‌ک تاک به‌چاوی ریزو گرتگی سه‌یری خۆی دمکات و له‌ توانسته‌ عه‌قڵی و

ئەلچىۋىنى ۋە جەستەيىپكەنى خۇي پازىيە ۋە بىرۋاي پىيان ھەيدە ۋە ھەستەي لا دروست بوۋە
كە ۋە تواناي قىزىۋىنى ھەيدە ۋە كەسىكى ئىزان ۋە لىھاتوۋە، ئا لىھم حالەتەدا ۋە بارىكى
دەروۋى ئاسايىدا دەرى ۋە ۋە زۆر كىشە ۋە گرفتى دەروۋى دەۋر دەكەۋىتەۋە ۋە خۇگۇنجاندىنى
ئەگەن خۇي ۋە زىنگەكەي ئاسايى دەبىت. بەلام ئەگەر بە پىچەۋانەۋە بىرۋاي بە توانست ۋە
لىھاتىۋىپكەنى خۇي ئەبوۋ، ھەرومە ۋە چاۋى گومان ۋە دەۋدلى ۋە نىزم سەيرى خۇي كىرو
ئەو بىرۋايەي لەلادروست بوۋ بوۋ كە ئەو كەسىكى بىندەسلەت ۋە لاۋازو بى بەھايە، ئەو
كاتە خۇگۇنجاندىنى لەتەك خۇي ۋە كەسانى چۈۋەدەۋرى زەھمەت دەبىت ۋە بەردەۋام
روۋبەروۋى كىشە ۋە گرفتى دەروۋى دەبىتەۋە.

پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتپەكان ۋە خۇي مەۋقە:

رەھەندىكى تىرى خودو دەروۋى مەۋقە جۈرى پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتپەكان ۋە شىۋەي
ھەلسەنگاندىنە، ۋاتە كاتىك مەۋقە لە پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتپەكانى رازى دەبىت ۋە ئەو
ھەست ۋە سۆزى لەلادروست دەبىت كە ئەو كەسىكى خۇشەۋىستە ۋە كەسانى چۈۋەدەۋرى رىزى
دەگىرن ۋە مايەي شانازى كىرە، ئەو خۇگۇنجاندىنى لەتەك خۇي ۋە زىنگەكەي ئاسان
دەبىت ۋە ئەگەلىيان ئاگەۋىتە مەملانى ۋە كىشە ۋە بىرۋەردەۋە، بەلام بە پىچەۋانەۋە، ئەگەر
ئەو ھەستەي لەلا دروست بوۋ كە ئەو كەسىكى بىزراۋو پىشت گۆي خراۋو بى بەھايە ۋە
كەسانى چۈۋەدەۋرى رىزى ئاگىرن ۋە لە ئەنجەس كۆمەتلىك ۋە كەتەرى ئابۋورى ۋە ئابىنى ۋە
سىياسى ۋە ئەتەۋىيەۋە خراۋەتە پەراۋىزەۋە روۋى شىۋەي خۇي پىنەدراۋو كەسانى
دەۋرەۋرى رىزى ئاگىرن، ئەو كاتە بە چاۋى سوۋك سەيرى خۇي دەكات ۋە بىرۋاي بەخۇي
ئابىت ۋە خۇگۇنجاندىنى لەتەك كۆمەن ۋە دام دەركاكانى زۆر زەھمەت ۋە دۆۋار دەبىت ۋە
روۋبەروۋى چەندەما كىشەي دەروۋى ۋە كۆمەلەيەتپەكەنى دەبىتەۋە بىرۋاۋ مەمانەي بە كەسانى
چۈۋەدەۋرى ئابىت ۋە بە چاۋى دەۋدلى ۋە گومان سەيرىيان دەكات، ۋاتە چۈن خەللى سەيرى
تاك دەكەن ۋە چەند رىزى دەگىرن ۋە چۈن ئىنى تىندەگەن، بەو شىۋەيەش تاك خۇي تىيالىندا

دەيىنىتەنە، ئىنجا نەگەر وىنەي خود لەناو ئاوينەي كۆمەل و داو و دەرگاكانى روون و ئاشكراو جوان و رازاۋە بىت نەوا تەكش خودى خۇي بەو شىۋىيە دەيىنىت.

بەلام نەگەر ئىل و شىۋىنراۋو ئاشىرىن و دىزىۋ بىت، بىنگومان تەكش زۇرجار بەو شىۋىيە خودى خۇي دەيىنى و ھەلى دەسەنگىنى، ھەر لەبەر ئەۋمىشە نەو كەسانەي كە لەناو كۆمەل و دام و دەرگاكانى ھەست بە ئارامى و دىنىيىي ئاكەن و ئاوينەي كۆمەل وىنەيەكى جوانى خوديان ئاۋمىزۋو پىنچەۋانە ئاكاتەۋمو پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتى و سۆزىيەكانى نىۋان خۇيان و كۆمەل لاۋازو پېر لە كەلىن و دەلاقەيە، دەيىنىن بە زۇرى نەو جۇرە كەسانە سەرمۇۋو لادەرو لاسار دەرەچن و بەردەۋام پىشىلى داب تەرىت و ياسا و رىساكانى كۆمەل دىكەن و بە ھەموو شىۋىيەك دەيانەۋىت تۆلە ئەو كۆمەل و دام و دەرگاكانى بىكەنەۋە كە ھىچ كات لەناۋىانە ھەستىان بە دىنىيىي و ئارامى نەكردۋمو ھەردەم وىنەكانىان لەناو ئاوينەكانىاندا شىۋاۋو ئاشىرىن و بىزراۋ بوۋە، واتە ئەو جۇرە كەسانە دىكەنە بىتۋانن خۇيان لەگەل كۆمەل و داو و دەرگاكانى بىسازىنن و لە خودى خۇيان و كەسانى چۈرەۋورىان رازى بى، بە پىنچەۋانەۋە خۇ گونجاندىيان ئابىت و بەردەۋام بە چاۋى گومان و بى مەنەيى سەيرى كۆمەل و ئەندامەكانى دىكەن و دۈجار كىشە بۇ خۇيان و كۆمەلەكەيان دروست دىكەن.

خود چۇن دەيىت بىت (خودى نەۋنەيى) ۱-

ھەموو مۇقىنك لە نىمە چەند خودىكى ھەيە ھەريەك لەو خودانە گرتكى و رەھەندى تايىەتى خۇي ھەيە، ھەموو مۇقىنك خودىكى تايىەتى ھەيە، كە بوۋە بە سەرداب و گەنجىنەي نەيىيەكان و تەنەت بۇ خوشەۋىستىن و نىزىكتىن كەسى ئادىكىنى و زەھمەتە ھەتا مردن كەس پەي پىيان بىات، واتە نەم خودە پېرە لە نەيىيە تايىەتەكانى تەك و زۇرىەيان عەيب و ئاشىرىن و ئاكومەلەيتىن و تەك ئاتۋانىت باسپان بىكات لەبەر نەۋى باسكردن و ئاشكرا كىرديان كەسىتى و خودى تەك دەخاتە مەترسى و

بەر هەر شەهێ کۆمەل و دام و دەرگا کانی، بۆیه هەر بە نهینی و شاراویدی دهیان هیلێته و هو
زۆر جارێش دهبن به سەرچاوه و بنه مای نه خوشی و گرفته دهر و بیه کان.

له لایهکی تهرمه مرۆڤ خودیکی تری ههیه نهویش خودی کۆمه لایه تیه، واته وک
دما مکیک روی خودی راسته قینه یی دشاریته و هو جۆره خودیکی کۆمه لایه تی لێدروست
دما کات و بهو شیوهیه رهقارو ههلس و کهوت دما کات که کۆمەل دام و دەرگا کانی پێیان
خو شه و نه گەل داب و نه ریت و رێساو یاسا کۆمه لایه تی و ئاینیه کان دما گونجین و
هاوشیون. واته نهه جۆره خوده بو رازی کردنی کۆمەل و تاکه کانیه تی و به مەبه ستی
خۆ سازاندنی کۆمه لایه تیه و زۆر جار له راستی و واقعیه وه دوورمه هەر نه و نه ده مرۆڤ
له کۆمەل و دام و دەرگا کانی دوور که و ته و مه بواری تاییه تی خوی بو خولقا نه و نه
دما مکه کۆمه لایه تیه دما سکرده فری دما ت و خودی راسته قینه و تاییه تی دما دما که ویت.

سەر برای نهو دوو خوده مرۆڤ خودیکی راسته قینه و واقعیانه شی ههیه، واته توانستی
عه قلی و جهسته یی و وێژدانی و ئاکاری خوی چەتانه، سەرجه م نه واته خودی واقعی و
راسته قینه یی یی روو تووش و میکیاجی نه و تاکه دما ده خات، له هه مان کاتیشدا هه ریه کیک
له نیهه خودیکی نمونه یی خوی ههیه، که به هیوا و ناوای نه ویه رۆژیک له رۆژان پێی
بگات. واته ناو مرۆکی خودی نمونه یی سەرجه م نه و خه و ن و خه یال و خه زوو نارمزوو
ناوات و هیوا و خۆزگانه یه که مرۆڤ رۆژ له دوا ی رۆژ پلانی بو دانه نیت و به نیازه رۆژیک له
رۆژان پێی بگات. ئینجا نه گه ر ناو مرۆک و جه و هه ری هه ردوو خودی واقعی و نمونه یی
له یه که وه نزیك بووت، نه و هه نه نه دی خه زوو نارمزوو خه و نه کانی خودی نمونه یی ناسان
ده بیت و مرۆڤ له ژیا نی واقعی و له کاتی هه نه نه دی خه زوو ویت و نارمزوو مانی تووش
کیشه و گره فتی دما وونی و کومه لایه تی نابیت و خۆ گونجاندنی له گەل خودی خوی و ژینگه و
دما ویه ره که ی ناسان ده بیت و ده توانین بڵین نه و مرۆڤه که سیکه که برۆای به خویه تی و به
باشی له خوی که یشتوو نازایه تی نه و اویش ههیه که به رمنگاری کۆسپه کانی ژیا ن

بیتته و مو پلانه کانی ژبانی واقعی بیتته دی. سهرمېای نهوش برېوای به کومه ل و دام و دمرگاکانی دمبیت و دمتوانیت به ناسانی خوی له ته کیاندا بسازینن.

که واته خوگونجاننن مړو له گهل خودی خوی و له گهل کومه له گهل په یوسته به کومه نیک ځاکترو هونکاموه له واته (نهو ژینگه و بارودوخه کی که تاکي تندا دمری، خودو که سایه تی تاک، یاری نابووری و روشنبیری و کومه لایه تی، به ربه ست و کوسپه کانی ژبان، سروشتی دام و دمرگا کومه لایه تیه کان هه ریه ک له و ځاکتروانه که م یان زور به شداری له خو گونجاننن تاک دمکات، واته تا چند که سایه تی مړو به هیز بیت و برېوای به خوی هه بیت و که مترین کوسپ و ته گهره بو تاک دروست بگریت، نه وندد مړو به ناسانی دمتوانیت خوی له گهل ژینگه و دمرویه رمه کی بسازینن، به لام له گهر تاک په چاوی نرم و گومان سهیری خودی خوی کردو برېوای به خوی نه یوو له هه مان کاتیشدا په یوهندی له گهل کومه ل و دام و دمرگاکانی لاواز بوو، سهرمېای بوونی کیشه و به ربه ستی کومه لایه تی و دمروونی، نهوا خوگونجاننن زور زده مت و دژوار دمبیت و نهو جوره تاکانه له داهاتوودا روویه رووی چندمها کیشه و گرفتی دمروونی و کومه لایه تی دمبندوه.

لینجا نه گهر بمانه ویت تاکه کانی کومه ل نه کیشه و گرفتی دمروونی و کومه لایه تی دوور بن و وک پنیوست خویان له گهل خودی خویان و ژینگه و دمرویه رمه کیان بسازینن. نهوا دمبیت ره چاوی نه م خالاندهی خوارموه بکهین و به هه موو لایه ک هه ولی دایین کردنیان بدمین:-

۱- دمبیت مندان و هه رزمکارو لاومکانمان له ناو خیزان و کومه لدا به شنبویه ک په رومرده بکهین که به چاوی بیزو به رز سهیری خودی خویان بکهین و برېوایان به خویان و هیزو تواناکانیان هه بیت

۲- زۆر گرىگە شىۋازى پەرۋەردە كرىن و مامە ئەگەن ئەگەن مىندال و ھەرزىكارىكانىمان
دور بىت ئە تونلو تىرى و لەسەر بىنەماي يەكسانى و رەچاۋكردنى مافەكانىيان و دىيالۇگ و
ئەك ئىگەشتەن بونىياد ئىرايىت و دور بىت ئە كە ئەگەيى و دىكتاتۇرىيەت و خۇسە پاندن .

۳- پىئىستە ژىنگەو بارونۇخى گونجاۋ بۇ گەشەكردنى خودى بۇ مىندال و
ھەرزىكارىكانىمان بىخولقىتىن و ھەول بىدەين خودى واقى و خودى نەمۇنەبىيان ئەك نرىك
بىت، واتە خودى نەمۇنەبىيەكەيان زۆر بەرزو ئاواقى نەبىت، بۇ نەمۇ مىندال و
ھەرزىكارىكانىمان زۆر بەرز نەقەرن و ئە داھاتوودا نزم بىنىشەنەو، ئەھەمان كاتىشدا خودى
نەمۇنەبىيان زۆر نزم نەبىت و نەزانن سوود ئە تواناۋ لىنەتووبىيەكانىيان و مەرىگەن.

۴- ئە ھەمۇي گرىگە نەمۇيە تواناي كۆنترۇلكردىنى خودى سەرمۇي خۇمان (نەو
رەكەكانى) ھەبىت و جەلەوى جەزو ئارمىزوۋ شەھواتىيە بى سىۋورەكانى بۇ شل نەكەين و
بتوانن سىۋورىكى بۇ دابىننن بەمەرجىك ئەتەك داۋاكارىيەكانى (مىن بالە) و پىنداۋىستىيە
واقىيەكانى زىيان و داۋاكارىيەكانى (مىن) بىگۇنجىت.

۵- ھەول دابىن كرىنى پىنداۋىستىيە دەروونى و كۆمەلەيەتتىيەكانى مىندال و
ھەرزىكارىكانىمان بىدەين ئە پىشەۋەي ھەمۇشيان (ئاسايش و دىنپايش، خۇشەۋىستى،
زىزگرتن، چوونە ئاۋكۆمەل و دام و دىزگاكەن).

میرد مندالان و لاساری

مدهستا له میرد مندالان نهو که سانهن که تهمه نیان له تیوان (۹) تاوه کوو (۱۸) سالانه {به لام به پنی یاسای هموارکراوی پهرله مانی هدریمی کوردستان تهمه نیان له تیوان (۱۱ - ۱۸) سالانه}. واته زوریه ی قوناعی هدرزمکاری دهگریته وه. به پنی یاسای عیراقی، هدر که سینک لهو تهمه نه دا هه لهو لاساری و سهرمبویهک بکات، به لاسار و سهرمبو (جائح) داده نریت و له دادگای میرد مندالان (محكمة الأحداث) دادگایی دهگریته، هوی سهرمکیشی بو نه وه دهگریته وه که نهو میرد مندالان له قوناعی گه شه کردندان و به ته وای پینه گه یشتوو و لهو تهمه نه دا که م و کورتی زور له بیرکردنه و مو عه قلیه تیاندا هدی و ناتوانن و مک که سانی کامل و پینگه یشتوو بیربکه نه و مو دیارده کانی ژبان هه لبسه تگینن و لایه نی سۆزی (عاطفی) و هه لچوونیان به سهر لایه نی عه قلیاندا زانه و له زور بارودوخدا ناتوانن کونترولی جه زوو نارمزوو هه لچووته کانیان بکه ن، له به رنه وه هه ندیکیان تووشی لاساری ده بن.

گرفت (لاساری میرد مندالان) له ترسناکترین نهو گیروگرفتانه ن که زوریه ی گهلانی جیهان به دهستی وه ده نالینن، له به رنه وه ی نه م گرفته تاییدت نیه به کاتیکی دیاریکراو یان قوناعیکه وه، به نکو نه گهر چاره سهری بنه رته نه کریته، نه و له ته ک نهو که سانه دا به رده وام ده بیت و وک سینهری خویان له گشت قوناعه کانی تری ژبانیاندا له گه نیاندا به رده وام ده بیت (المغربی، ۱۹۶۰).

زوریه ی توئیزینه وه زانستییه کانی بواری تاوان و لاساری ناماژه بۆنه وه ده که ن، که به گ و ریشه و سهرچاوه ی تاوانی گهورمکان بو سهرده می مندالی و هدرزمکاریان ده گریته و مو ریزه یه کی زوری تاوانباره گهورمکان له سهرده می مندالی و هدرزمکاریشیاندا تاوان و لاساریان به نه نجام گه یاندوه، له به رنه وه لاساری به گرفتیکی ترسناک له قه له م ددریت، چونکه دوور نیه که له گه ن نهو میرد مندالان به رده وام بیت و ژبان و چاره نووسی

داھاتىۋىيەن بىلەن بىللە مەترىيەدە. گومانى تىدا نىيە كە لاسارى مىرد مىدالان دىياردىيەكى كۈمەلەيەتتى جىيەتلىدە ھەممۇ كۈمەلگەكەن بە كۈن و تازىيەدە، بە سادەم ئالوزىيەدە، روۋىيەدە بولۇپ تەمۈمۈمۈ مەك مۇتەكە سەر سىنگىيەن گىرتوۋ، نەمۈمى جىيەكەن نامازە بۇ كۈن بىت نەمۈمى كە ھەتەمۈمۈ نىستە ھىج يەكەنكە لە كۈمەلزان و دەرۋىزەكەن كۈمەلگەيەكىيەن نەمۈمۈمۈمۈ كە نەم دىياردى تىدا نەيىت. (سەفان ، ۱۹۶۶ ، ص ۴۸).

كۈمەلگەيەن نىمەش مەك ھەممۇ كۈمەلگەكەن تەر روۋىيەدە نەم گىرتە بۇتەمۈمۈ زامەيەكە لە مىرد مىدالەكەنمان بەدەستىيەدە دىنالىنن و زىيە گەورەشيان بە خىزان و كۈمەلەكەيەن گەيەتلىدە، گومانىشى تىدا نىيە نەم بارۋىخەي كە كوردەستەن پىدا تىدەپەرى، زۇر ئالوزۇ دىۋارمۇ زۇر ھۆكەرى دەرەكى و نەمكى بۇ لادان و لاسارى مىرد مىدالەكەنمان لە ئارادان و رىۋىكەيەن بەرەمۇ زىيەكەن بىرۋە، نىمە جە بۇنەمۈمۈ رىۋىيەكى زۇرى ھەزەمكاران و لاۋانمان لەم بەلەيە پىيەزىن و بەشۋىيەكى زانستىيەنەش نەم دىياردە دىۋە تارۋ تۈيۈ بىكەين، وا لە خوارمۇ نامازە بۇ گىرتەكەن نەم ھۆكەرانەي كە دىيەنە ھۈي لاسارى مىرد مىدالان دىكەين.

ھۆكەركەن لاسارى مىرد مىدالان

لەبەر نەمۈمۈ لاسارى مىرد مىدالان دىياردىيەكى ئالوزۇ ھەمە لايەنەيە، بۇيە لە رىگەي تەنھا ھۆكەركەنە ئاتۋانرىتە لىك بىرەتەم، سەرچەم نەم تۈنۈزىنەۋانەي كە لەسەر لاسارى مىرد مىدالان (جنوح ال حياپ) كراۋە، نامازە بۇ نەمۈمۈ دىكەن كە زىيەتەر لە ھۆكەركەن لەم ھۆكەرانەي لاي خوارمۇ لەگەن يەكەنرىدا كار لەيەك دىكەن و دىيەنە ھۈي دروست بولۇپ نەم دىياردىيە، ھۆكەركەنلىش نەمەنەي لاي خوارمۇمۇ :-

(۱) خىزان -

خىزان يەكەم دامەزراوى كۆمەلەيەتپە كە رۆلى گرنگ و ترسناكى ئەسەر كەسايەتتى و چارەتووسى مەدالەكانى ھەيە، نىنجا خوانە خواستە نەگەر ئە نە نجامى ھەرچ ھۆيەكەوہ بىت روويەرووى لىك ترازان و گىروگرفت و ناخوشى بووموو نەيتوانى ئە پەرومردەمکردنى مەدالەكانىدا بە رۆلى خۆى ھەلبىستىت، دوورتىە تاكەكانى روويەرووى زۆر گرفت و ناخوشى بىيئەوہ، ئەوانە لاسارى و سەركىشى مەدالەكانى.

يەكەك ئە گرنگترىن و ترسناكترىن ئەو گرفتەندى كە روويەرووى خىزان دەبىيئەوہ لىك ترازان و لىك چوونى شىرازى خىزانە، بە داخەوہ ھەندىك جار خىزان ئە نە نجامى تەلاق و لىك جىابوونەوہ شەرو نازارو ھەزارى و نەبوونىەوہ تووشى لىك ترازان دەبىت و نىتر ناتوانىت زىنگەي كۆمەلەيەتتى و دەروونى گونجاو بۇگەشەكردنى ناسايى مەدالەكانى دابىن بىكات و ھىچ يەكەك ئە تاكەكانى ئەو خىزانە پەر ئە نازارو ھەست بە نارامى و دلىيائى ناكات و بەردىوام ئە خەم و خەفەت و نازارو دىئاوگىندا دىزى و دوورتىە ھەريەكەيان بەلەيەكدا پەرموازە بىيئە و ئە دەرومى خىزان ھەست بە دلىيائى بىكەن.

دەرنەجامى توئىزىنەومكانى ئەم بوارە نامازە بۇ ئەو دەكەن كە زمارەيەكى زۆرى ئەوانەى تووشى تاوان و لاسارى بوون، ئەو خىزانانەدا پەرومردە بوون كە تووشى لىك ترازان بوون و ەك مەدالانى تر ھەستىيان بە سۆزۇ خوشەويستى و چاودىزى دايك و باوكيان نەكردووە و زىيانى خىزانىيان ەك دۇزەخ وابووہ. گومانى تىندانىە مەدال و ھەزىكار بەردىوام پىداويستىيان بە ناموزگارى و رىنمايى دايك و باوك و گەورەگانىيان ھەيە و دەبىت ئە باوشى گەرمى دايك و باوكدا پەرومردە بىن و ھەست بە نارامى و دلىيائى بىكەن.

به لام نه گهر دايگي نه مایي يان ته لاق درابي و باورمې خراپي هه بېت و باوكي له بهر
نه زاني و كه م تهر خه مې خوي منداله كاني بهر لا كردېن و بهر دموم ناگاداري هه لس و
كه و ته كانيان نه بېت و نه لايه كي ترېشه وه نه توانيت پنداويستيه كاني روزانه يان بو دايين
بكات، دوورنیه منداله كانيان ملي رنگاو كوچه و بازارېكان بگرته بهر و روويه بووي لاساري و
سهرمېوې بېنه وه.

له لايه كي ترموه جاري وا هه يه خيزان تووشې ليك ترازان نه يووهو زكاني ناسايي
خوي هه يه. به لام شينوازمكاني پهر و مرد مكردي هه نه يه، به داخه وه هه نديك دايك و باوك
بهر دموم په نا بو شينوازه هه نه كاني و مك (توونلو تيژي و ليدان، بهر لا كردن و
لينه پرسينه وه ... تاد ادمه ن. دمر كه و تووه ليداني بهر دموم و به كار هيناني توونلو تيژي
له كاتي پهر و مرد مكردي مندالدا دمبېته هوي بريندار كردني هه ست و سوزي مندال و پال
پنوماني بو كردني لاساري و سهر كيشي، چونكه نه و منداله يان هه زمكاري كه بهر دموم
روويه بووي ليدان و توونلو تيژي دمبېته وه، له پاشه روزدا كه سيكي شه رخوازو توله سينه
دمرده چيت و نه گهر نه شتواني توله ي خوي له دايك و باوك و كه ساني تري بكات وه نه وا له
دېرموي خيزان داخي دني خوي به كه ساني تر دمېژي و به مېش تووشې لاساري و
سهرمېوې دمبېت.

هه رومها هه نديك دايك و باوك بهر دموم منداله كانيان بهر لا دمكه ن و چاوپوشي
له سهرمېوې و هه نه كانيان دمكه ن و رنگي راستيان پيشان نادمن و بهر وني دايكايه تي و
باوكايه تي خويان هه ناسن، گومانيشي تيندانيه كه زوريه ي زوري نه و مندالانه سهرمېو
لاساړ دمرده چن و بهر دموم روويه بووي گيروگرفت و ناخوشي دمبېته وه ناتوانن به شينوويه كي
دروست گرفته كانيان چارمه ر بكه ن و كه ساپه تي لاوازيان دمبېت، چونكه له سهر دستي
دايك و باوكيان و مك پنيوست پهر و مرد نه كراون و به زانست و رموشتي جوان چه كدار
نه كراون.

(۲) برادری خراب:-

برادرو هاوپی رۆلی تاییه تی خۆی له سه رباری دموونی و بیرکردنهومی میرد مندالان ههیه، به تاییه تیش نهو میرد مندالانهی که له لایه ن دایک و باوکیانهوه پشت گۆی خراون یان ژیان و گوزمرانی خیزانیان ئالۆزو دژوارو به ردهوام له ناخوشیدا دهژین، نا لهم کاتانهدا نهو میرد مندالانه بهرمو لای هاوپی و برادرمکانیان دهرفۆن و لهوی زیاتر ههست به نارامی و دلتیایی دهکن و به هیوای نهومن که قهره بووی نهو باروودوخه نالدهبارمی خیزانهکانیان بۆ بکه ن، به لام مه رج نیه لهم بۆچوونهی نهو میرد مندالانه و مک خۆی ده ریجیت، له وانه یه به پنجه وانه وه، نهو میرد مندالانه تووشی کۆمه لیک برادری خراب بین و نهومندهی تر ژیان و باری دموونیان ئالۆزتر بکه ن، هه ندیک جار برادری خراب نهو میرد مندالانه هه لده خه له تینن و بهرمو لاساری و سه رمه بۆییان ده به ن، له وانه یه یه که م جار به بیانووی نیش و کاریکه وه هه لیان بخه له تینن و تووشی دزی و لاسارییه کیان بکه ن و دواچاریش هه رمه به یان لڤ بکه ن و ئیتر نه توانن وازیان لیهینن.

له لایه کی تریشه وه مه ترسی برادری خراب له وهدایه که نهو برادهرانه له ناو خویاندا باندیکی دزو شه رخوازو لاسار دروست بکه ن و ناماده باشی نهو دیان هه بیت که داپ و نه ریت و یاساو به ها کۆمه لایه تیه کان پێشیل بکه ن و هه ز به سه رمه بۆیی و گیرش یونینی بکه ن و میرد مندالان ناچار بکه ن که به پێی سیسته م داواکاریه کانی نهوان بهوونینه و مو مل که چی رێنماییه کانیان بین. (العظمای، ۱۹۸۸) (قه می، ۱۹۶۷).

(۳) نابووری:-

و مک ده لێن نابووری بربرمی پشتی خیزان و کۆمه ل و بهرمو پێش بردنیه تی، نه هه مان کاتیشدا هه ژاری و نه بوونی و بینکاری تیک شکینه ری نهو بربرمیه، چۆنکه نه بوونی و هه ژاری مانای تیرنه کردنی نۆر بهی پێداویستیه گرنگه کانی میرد مندالان و دا بین نه کردنی

ښكې گونجاو بو گه شه گردنې و دهره ښانې له قوتا بخانه و بهره لا گردنې بو سهر جادو
 كولا نه كان به مېه ستي كار كردن و پيدا كردنې بړيوې خيزان، كه به داخووه سهر چه د نهو
 بارو بوخه ناله باره زيانې گه وړه به كه سايدتي و باري دهر ووني نهو مېر د مندا لانه
 دېگه به نيت و همدېك چار له ريگه راست لايان دمدا، له بهر نه موي نهو مېر د مندا لانه
 هېشتا به ته وای گه شديان نه كړدو مو له تواناياندا نيه له گه ل ياساو بارو بوخي بازارو
 شونه گشتيه كان خويان بسازتن و دوورنیه تووشی هه له و سهرمېونيان بكن.

له لايه كي ترېشه وه نه گهر هېچ كارنكيشي دمست نه كهونيت يان نهو نيشه كي كه دميكات
 داهاتيكي زور كه مې هه بېت، نا نهو كاتانه شدا دوورنیه زوريه كي كاتي بي نيشي
 به بېر كړدنه مو دانه ليداني خراپ به سهر بهر نيت و نه خشمو پلاني لاساري و شه به خواي
 دابنيت، چونكه بي نيشي زور خراپه و ومك په نده كورديه كه كي خومان ده نيت (شه) له
 به تالي باشتره).

له راستيدا هه ژاري و نه بووني ته نها هو كاري سهرمكي نين بو تاوان و لاساري، چونكه
 زور خيزان هه كه هه ژارو دمست كورتن و مندا له كاني شيان تووشی سهرمېوني و لاساري
 نابن، له بهر نه موي خاومني دايك و باوكيكي باومردارو رموش بهر زن و ريزي مندا له كانيان
 دمرن و ناهيلن له سوزو خوشه ويستي و رينمايي نهوان بيهش بين و بهر دموام له سهر كاري
 باش هانيان دمدمن و هه له كانيان بو راست دمكه نه مو به پني توانا پيداويستيه
 سهرمكيه كاني ژيانيان بو دابن دمكه، به لام كاتيكي مېر د مندا له خيزانيكي پر له
 نارو مو ليك ترازو دا دمي و خاومني باوك و دايكيكي نهزان و كه م ته رخه م ده بېت و له
 بيزاري و ناچاريدا تيكه لاوي برادرمي خراپ ده بېت و سهرمېاي نهوش هه ژارو كه م
 دمرامه تن، نا نهو كاتانه دا نهو هه ژاري و نه بوونيه له گه ل نهو بارو بوخه ناله باره ناو
 خيزان و برادرمي خراپدا كار له يه كتری دمكه و نهو مېر د مندا له بهر مو لاساري و
 سهرمېوني ده بېت.

۴) نەخۇشى دەروونى ھەققى:-

ھەندىك جارىش مىزدىن مەنئال ئە ئە نىجامى تۈۋشۈۋونى بەيەكىك ئە نەخۇشى دەروونى و ھەقلىكەن، روۋىيەروۋى لاسارى و سەركىشى دەپىتەۋە، چۈنكە ئەو نەخۇشىيەنە مەۋقە تۈۋشى ھەندىك ھالەتى ناخۇش دەكەن و دەپن بە پائەنەربۇ بە ئە نىجام گەپاندەنى تەۋان و لاسارى، بۇ نەۋەنە، دوورنىيە ئە ئە نىجامى ھەندىك ئەو نەخۇشىيەنە تۈۋشى ھەلاۋس و ۋىتەۋ ھەلەۋ كارى ئابەجى بىن و بە خەيالى خۇيان ئەو كەسەنەى كە ئە چۈاردەۋىيانن خەرىكى گەلە كۈمەكى و پلان دانانن بۇ ئەۋەنەۋىيان، يان ھەۋسەرمەكى ناپاكى ئەگەن دەكەت و زەھرى بۇ دەكەتە ناۋ خەۋەنەكەيەۋە دەپەۋىت بىكۆزىت، يان ... يان ... تاد ئىتجا ئە ئە نىجامى ئەۋ خەۋەۋ خەيالى و بىر كەرنەۋە ھەلەۋە (كە ئەۋ نەخۇشىيەنە درۈستى دەكەن) دوورنىيە كە پەلاۋى ئەۋ كەسەنە بىدات و دەست درىۋى بىكەتە سەرىيان بە مەبەستى بەرگىرى كەرن ئە خۇى و تۈلە سەندەۋە ئىيان.

۵- ھۆكەرى سىياسى:-

ئە ھەرچ جىنگايەك ئارامى و دىنىيەن نەبىت و ياساۋ دەسەلات بەرقەرار نەبىن و ئاۋامو پاشا گەردانى ئە ئارادا بىت ئەۋا دىاردەى تەۋان و لاسارى روۋەۋ زىاد بوۋن دەچىت، راستە تەۋان و لاسارى ئە ھەۋەۋ ۋولەتىك ھەپە، بەلام رىۋەكەى زۈر زىاد دەپىت ئەۋ ۋلاتانەى كە ئاسايشى تىندا نىيە و بەردەۋام ياسا پىشىل دەكرىت و ھەركەسە بۇ خۇيەتى و دەسەلاتى راپەۋەنەن و جىنەجىكەرنى بەكارى خۇى ھەئەستىت و دىاردەى چەكدارى و مەلىشىيات زۈرە، چۈنكە كەسانىك ھەن كە بى ۋىزدان و دەروۋن نەزىق و ئەگەر تەرسى ياسا و دەسەلاتى دەركىيان نەبىت، ئەۋا ئە ھىچ شتىك ئاگەپىنەۋەۋ پىشىلى داب و نەرىت و بەھا كۈمەلەيەكەن دەكەن

نښجا له بهرنه موی نهو که سانه هېچ ترسيکيان نښو به نارم زوی خويان ياسا شکينی و لاساری دمکڼ و که سيش نښه بلنيت بهری چاوتان کلی پښويه، نښجا به ردموام بوونی نهو بارودوخه دمښته هوی نه موی که که سانی تریش لاسایی نهو بی ویردان و دموون نزمانه بکڼه موی نيت نهو دیارده درنوه روژ له دواي روژ له پهرسه نښن و ته شه نه کړدن د مښت و رڼک په تايه ک يو که سانی تریش دمگونيزن ته وه.

۶- نامراز مکانی راگه یانندن :-

راگه یانندن به همدو که ناله کانیه وه هوکاريکی گرتگو روڼی سهرمکی هدی له پهرورد مکرڼ و روشنیر کړدنې جه مامور، به لام هندنیک جار له نه نجای دانان و پښکاش کړدنې هندنیک بهرنامه و پروگرامی تابه چی و رووخینه زور له جه مامور چهواشه دمکات، له همدووشیان ترسناکتر که ناله کانی (ته له فریون و سینه مایه، به داخوه هندنیک جار له سهر شاهه ی ته له فریون و سینه ماگان هندنیک پروگرام و فیلم و زنجیرمی شهرخواری و سیکسی و نا په رومردمی پښ کاش دمکړن، که زمررو زیانیکی گوره به بینهران به گشتی و منډال و هدرمکاران به تاییه تی دمگه یه نیت و بهررو سهرموی و لاساریان دمېن، دوورنیه که نهو میردمندالان زور شیواری دزی کړدن و کوشتن و دست درنیز کړدن سهر شهرمف و کهرامه تی خه نکانی تر نهو بهرنامه و فیلمانده و غیر بین و لاسایی هډس و کهوتی تابه چی و هله ی پالنه وانی نهو بهرنامه و پروگرامانه بکڼه وه، به تاییه تیش نهو پالنه وانانده ی که له سهر سهرموی و لاساریه کانغان سزا نادرین.

نهمانده ی سهرمو به گرتگترین نهو هوکارانه دادمترین که دمېنه هوی لاساری میرد مندالان.

نښجا یو نه موی ریزمی نهو میرد منداله لاسارانه گم بکڼه موی نه هیلین له وه زیاتر ته شه نه بکات، نهوا نهو راسپاردو پښنیازانده ی خوارموه دست نیشان دمکڼ :-

[illegible]

چونکہ زور نہ دموو فزانہ کان گہ یشتوونہ تہ نہ و دمرنہ نیجامہ ی کہ پچرائی شیرازی خیزان و بنبش بوونی مندان لہ سوزو خوشہ ویستی دایک و باوک شوکاری گرتگ و ترسناکن بو لادان و لاساری میرد مندانہ کانیاں (یاولبی، ۱۹۶۵) (القوسی، ۱۹۸۱).

۲- پیوسته لهکاتی دانان و پینش کهش کردنی بهرنامه و پروگرامه کانی تهله فزیون ره چاوی باری دهر ووتی میرد مندالان و قوناغی گه شه کردنیان بکریت و سانسورو چاودیری پیوست بخریته سهر نه و فیلماندی که له سینهماکان ینشکهش دهرکنن.

۲- پیوسته لایه ک له خیزانه هزارگان بکریته و مو هه و ئی چاره سه رکردنی بینکاری بدوئیت.

۴- پیوسته یاسای بهزور پی خوندن (التعليم الانزامی) جنبه جی بکریت و ههولی گه برانده وی نهو مندا لانهش بکریت که وازیان له هوتا بخانه هیناوو نیستا له ناو کوچه و بازار مکاندا دسورینه وه.

۵- پیوسته دایک و باوک ناگاداری مندانه کانیان بن و نه هیلن تیکه لاوی برادر می خراب
مین.

۶- پیوسته یاسا و دمه لاتی راپه راندن و جی به جین کردن دولی خویان بگین و ههولی که م کرده وی دیاردهی چه کندی بمریت

پەرۋەردى سىڭىسى

زۇر جىلار بە ھەيىيە ھەيىيە ژيانى مروۋە دىمىرىت بە دۈزەخ و گەشەكردنى ئاسايى
لەرىچەكەي خۇي لادىمىرىت، يەككىك لەو بابەتەندەي كە لەلاي نىمە چوارەمورى بە دىوارو
پەرزىنىكى پۇلۇق گىراۋە، بابەتسى سىڭىسە (جىنس). لاي ھەندىك كەس تەنەت ياس
كردن و ناۋ ھىنانىمىشى تاۋانە و لىخۇشبوۋىتى نىدە (نەمامە) ئاسا سەرى خۇيان كىردوۋە
بەتاۋ لەم و خۇلداۋ وا دىمىزاتن كەس ئايان بىشى ۈمك چۈن ئەۋان ئاياننىن، بەلام لەو جۈرە
كەسانە بە ھەلەدا چۈن چۈكە سەركردن بە خۇل و پىشت گۈي خىستەن و ھەرام كىردنى ئەو
بابەتە چارەسەرى گىرەتەكە ئاكات و لەپ چۈن نەمامە دىمىرىتى ناۋەھاش گۈرۈتتىنى ئەو
بابەتە دىيان سۈتتىنى.

پەرۋەردى نۇي جىڭاي شىۋوۋ دىروستى بۇ سىڭىس و پەرۋەردىمىكىردنى داناۋە،
لەبەرنەمورى بەشىكى گىرەتەي ژيانى مروۋە ۋ ھىچى لە پەرۋەردىمىكىردنى جەستەيى و ھەقلى
و ھەلچۈۋى كەمىر نىيە نەگەر زىاتىر نەبىت. ھەر نەمەشە بۇتە ھۈي نەۋەي كە زۇر لە
ۋولتاتنى پىش كەۋتوۋ بىر لە پەرۋەردىمىكىردنى سىڭىسى ئاكاكەكانىيان بىكەنەۋە ئەۋان
بەرنامەۋ پىرۇگراممەكانى قوتابخانىۋ راگەيانلىنىياندە جىڭايان بۇ بىكەنەۋە، چۈنكە كې
كىردنى و خەقەكىردنى ئەۋ رەمەك و پىنداۋىستىيە، مروۋە تۈۋشى زۇر گىرەتەي دىروۋى و
كۈمەلەيتەي دىمىكات.

مەبەست لە پەرۋەردىمىكىردنى سىڭىسى بەرەلەيى و بەد رەۋىشتى نىيە ۈمك نەۋەي ھەندىك
بۇي دەچن، بەلكو جۈرەكە لە پەرۋەردىمىكىردن كە ئەمىيانەيەۋە زانىيارى و شارمىزاي راست و
دىروست دىمىرىمى سىڭىس دىمىرىت بە ئاكاكەكانى كۈمەل بۇ نەۋەي بىزانن سىڭىس چىيە، چۈن
گەشە دىمىكات، رىڭاي راست و دىروست چىيە بۇ تىرەكىردنى، زىانەكانى لادانى سىڭىس چىيە؟
ھەرۈمەھا فىرى ناۋە زانستىيەكانى نەتەمى زاونى بىن و بە چاۋى گومان و دۈۋەلى سەيرى
نەكەن بەمەرجىك لەگەن داپ و نەرىت و بەھا مروۋەلەيتەي رەسەنەكاندا ھاورىك بىت.

مىندال ھەر ئە سەرەتاي تەمەنى چوارسالىيەو زۇر پىرسىيار ئە مىشكىدا دەريارى
(سىكىس، مىندال بوون و جىياوازى كوپو كىچ و قاد) دروست دەيىت و بە دىواي
و ەلامەكانىدا دىگەرى، لەبەرئەو زۇر پىنويستە كە دايك و باوك بە پىنى تواناي خۇيان
و ەلامى راست و دروستى ئەو پىرسىيارئەي مىندال بىدەنەو ەھىلن بىن بە نىچىرىكى
دەستەمۇ بەردەم برادەرى خراپ و كەسانى نەزان و بى وىژدان، كە دوورنىە بە ەلەو
چەواشەيى و ەلامى پىرسىيارمەكانى مىندالان (بەتايىيەتى ئەكاتى چوونە قوتابخانەي
سەرەتايى) بىدەنەو.

ھەرومەھا پەرومردەي سىكىسى زۇر گرتگە بۇ قۇناغى ھەرزەمكارى، لەبەرئەو ەي ئە
قۇناغى ھەرزەمكارىدا كۆمەلىك گۇرەنگارى قىيولۇزى و جەستەيى خىرا روودەدات و ەزو
ئارەزووى سىكىسى چەكەرە دەكات و زۇر ديارەدەي وەك (شەيتانى بوون و دەست پەرو بى
نويۇزى) دەردەكەون، نىنجا نەگەر ھەرزەمكار زانىارى راست و دروستى دەريارىيان نەيىت ئەوا
دوورنىە تووشى زۇر گرتەي دەروونى بىيىت و لە داھاتووشدا زىيانى ئى تال بىكات.

بە زۇر شىواز دەتوانىت ھەرزەمكار پەرومردە بىكرىت، لەوانە ئە رىگەي وانەكانى
(زىندەمورزانى، پەرومردەي تەندروستى، تايىن، نەدەب، سەردانى باخچەي ئازەلان و
مۇزەخانەو بىيىنىنى قىلمە زانستىەكان ... قاد) كە مامۇستا و باوك و دايك دەتوانن لە
رىگەي ھەرىەك ئەو وانەو كەرمستانەي سەرمو ەلامى زۇر پىرسىيارى سىكىسى مىندال و
ھەرزەمكار بىدەنەو ديارەمەكانى زىيانىان بەتايىيەتەيش (زاوزى و جووت بوون و جىياوازى
نىوان تىرو مى) بۇ روون بىكەنەو. پىنويستە دايك و باوك و مامۇستا لە پىرسىيارمەكانى
مىندالان و ھەرزەمكاران رانەكەن يان بە شەرم و گومان و دوودلىيەو ەلامىيان نەدەنەو،
چونكە گومان و رارايى ئەلاي مىندال و ھەرزەمكاران دروست دەكات و زىانەكانى ئە
قازانجەكانى زىاتر دەيىت.

نەبیت نەوێشان لەیاد بچیت کە پەرۆمردە سیکسی دژ بە پەرۆمردە تایینی نیه
 بەلکو تەواوەکەریەتی و خودای گەورەو میهرمان لە چەندەها نایەتدا بای سیکسی و
 گرنگی لە زیانی مەوقەدا کردوو و رنگای راست و دروستیشی بۆ تێرکردنیان داناوه. کەواتە
 نەبیت نیهی گەورە راستیەکان لە رۆژەکانمان بشارینەوه چونکە دەچن لەسەرچاوی
 نەروست و هەلە بە دوایدا دنگەڕێن، نینجا کێ دەلی دەستیان دنگەوی و بەهەلە تێیان
 ناگەن؟

پەرۆمردە سیکسی و رەنگدانەمۆی لەسەر کەسایەتی

مەوقە لە ژمارەیهك كۆنەندام (جهاز) پێك هاتوووه ئەوانە (كۆنەندامی دەمار، كۆ
 نەندامی هەرس، كۆ نەندامی هەناسەدان، كۆ نەندامی زاووزی ... قاد) كە هەریەك لەو
 كۆ نەندامانە گرنگی و فەرمانی تاییەتی خۆی هەیه و بە هاوكاری یەكتری كارو
 فەرمانەكانی لەش بە ئاكام دنگەیهنن. نینجا كەم و كورتی لە هەر كۆنەندامێكدا هەبیت
 ئەو رەنگدانەمۆی راستەوخۆ یان ئاراستەوخۆی بۆ سەر كۆنەندامی تر دەبیت و زیان بە
 جەستەو باری دەروونی خاوەنەكەى دنگەیهنیت. لەبەر ئەوە گرنگی دان بە هەریەك لەو
 كۆنەندامانەو زانینی ئەرك و فەرمان و پێداویستیهكانی ژور پێویستە و لە بەرزبوونى
 مەوقە .

یەكێك لە گرنگترین كۆنەندامەكانی مەوقە، كۆنەندامی زاووزییه، كە بەر پرسیاره لە
 پڕۆسەى زاووزی و زیاد بوونی ژمارەى مەوقە و بەردەوام بوونی زیان و هاتنى ئەوە بە دواى
 نەویدا. سەرەرای ئەوەش بەر پڕۆسە لە تێرکردنى یەكێك لە گرنگترین پێداویستیه
 فیزیۆلۆژیەكانی مەوقە، ئەویش رەمەك و خۆرسكى (هاریزه ی سیکسیه .

رەمەك و خۆرسكى سیکسی گەو تینی خۆی هەیه و پشتن گۆنخست و خەفەگرنى
 لەلایەك یان خراپ تێرکردنى و كونترول نەکردنى بەجۆرنێك كە لە تەك داپ و نەریتی

كۆمەلەيەتى و بەھا ئايىپەكاندا نەگونجىت لەلەيەكى تر، زىيانى زۆر گەورە بە بارى
 دىروونى مەۋە دىگەيەنەت و تەۋەش زۆر گەرت و نەخۇشى دىروونى و كۆمەلەيەتى دىمكات.
 لەبەر نەو ھەموو گەرتكى و مەترىياتەي رەمەكى سىكسى زۆر لە زانىيان و پەرەردىياران
 بىريان لە جۇرەك پەرەردە كردن كرد بۇ نەۋەي لە رىگەيەۋە نەو رەمەكە بەشىۋىيەك تىر
 بىكرىت كە زىيان بە قاك و بە كۆمەلەن و دام و دىزگاكاتى نەگات، سەردەپاي نەۋەش مەۋە
 زانىيارى دىريارەي كۆنەندامى زاۋوزى و نەرك و چالاكىيەكانى دەست بىگەۋىت و بىزانىت چۇن
 چۇن مامەلەي راست و دروستىيان لە تەكدا دىمكات. لەبەر نەو ھەموو گەرتكىيە ئىستە جۇرەك
 لە پەرەردە كە پەرەردەي سىكسىيە لە زۆر ولاتى نەم دوفىايە لەتەك پەرەردەكانى
 (چەستەيى، ھەقلى، نىشتەمانى، ئايىنى ... تاد) ھەيە .

ئايە پەرەردەي سىكسى دىرى پەرەردەي ئايىپە؟

بەداخەۋە ھەندىك لە دايك و باوك و مامۇستايان بۇچوونىكى ھەلەيان لەلا دروست
 بوۋە، نەۋەش نەۋەيە كە پەرەردەي سىكسى ھەرامە و دىرى داب و نەرىت و بەھا كۆمەلەيەتى
 و ئايىپەكانن، بەلام لە راستىدا وانىيە و نەك دىريەتى لە ئىۋانىياندا ئىيە بەلكو
 پەرەردەي سىكسى پراكتىزە كردنى زۆر ئايەتى قورئانى پىرۇز و قەرىۋودەكانى
 پىنەمبەرە (د.خ)، لەبەر نەۋەيە خوداي گەورە خۇي كۆنەندامى زاۋوزىيە بە مەۋە بەخشيۋە
 بە ھىچ شىۋىيەكىش بەكار ھىنانى نەو نەندامانەو تىرگەردنى رەمەكى سىكسى لەمەۋە
 ھەرام نەكردوۋە، بەلكو رىگەي پىنداۋە، بەلام مەرج و شىۋازى دروست و راستى بۇ دانائە،
 بۇ نەۋەيە كەرامەت و گەۋرەيى مەۋە پىارىزىرىت و لە ئازەل و بوۋنەۋەردەكانى تر جىا
 بىكرىتەۋە .

بە پىنى بە ھاكانى ئايىپە ئاسمانىيەكان، پىنۋىستە مەۋە رەمەكى سىكسى لە رىگەي
 شوۋكردن و ئىنەنەۋە تىر بىكات، كە نەۋەش كارىكى نەۋەندە گران و زەھمەت ئىيە و
 لەتەك رىپەكەي گەشەكردنى مەۋە جوت پەكەۋ ھىچ دىريەتىيەك لە ئىۋانىياندا ئىيە،

له بهر نهومی له ههوانای ههرزماکاری به دواوه سیکمه گلانه مگان پندمگه و گوبوتین و ههزوو نارهزووی سیکمی چه گهره دهکهن، لهو کاتهش به دواوه ورده ورده ههرزماکار دهتوانیت به چالاکی و ماندوو بوونی خوی و هاوکاری کهس وکار هاوسهری ژیانی خوی ههلبژیری و لهو رهمه که تیز بکات ئینجا نه گهر ماوهیه کیش دوا کهوت، نهوا دهتوانریت له بێگه ی برگه و پرۆگرامه کانی پهرومردیهی سیکمیهوه رینهایی و نامۆزگاری پینویست بکرنیت و بواری جۆره ها چالاکی هونهری و زانستی و نهدهبی و وهرشی و کۆمه لایهتی بو ههرزماکار و لاوان بره خهیندریت و له میانه یانهوه گبروتینی لهو رهمه که یان کهم بکه نهوه، بو نهومی زیان به باری دهروونی و داب و نه ریت و به ها کۆمه لایه تیه راستیه کان نه گه یه نیت .

به لام نه گهر لاوو مروقی کۆمه له که مان هه ر نهتوانیت هاوسهری ژیانی ههلبژیریت و لهو رهمه که فسیۆلۆژیای تیز بکات، لهو کاته ئاین بهر پرسیار ئیه به لکو بهر پرسیارو تاوانی سهرمکی کۆمه ل و دام و دهرگا کانیه تی، له بهر نهومی کوبو کج به ژمارهی پینویست هه ن، به لام خیزان و کۆمه ل به نه زانی خویان ژمارمیه ک کۆسپ و ته گهره وک (شیربایی، ژن به ژن، گهره به بچووک، کج دان له جری خوی، داواکاری زۆن، ئاههنگ و خهرجی و ئالتوون، نه بوونی وهه زاری، بهر زه ری کج یان کوب، هۆکاری کۆمه لایه تی و روشنبیریان ... قاده، خستۆته بهر دم پینکه وه ناتی خیزان و شووکردن و ژن هینان، که نهوانه ش بوونه ته هوی نهومی که ژمارمیه کی زۆر له کوبان ژن نه هیتن و ژمارمیه کیش له کچان شوونه که ن که نه مه ش تاوانه که ی له نه ستۆی خیزان و کۆمه لایه و پینویسته له مهودا ههولی لا برنی لهو کۆسپ و ته گهرانه بدریت و له جیاتی نهوه ناسانکاری بو لاوان بکرنیت بو نهومی بهتوانن له کاتی گونجاودا هاوسهری ژیانی خویان ههلبژیرن .

پهرومردی سیکمی چۆن پینکه ش بکرنیت؟

لایه نه کانی که سایه تی مروق زۆن لهوانه (کۆمه لایه تی، هه لچوونی، جهسته یی، هه قلی، ئاکاری، زمان و گه تی، سیکمی ... قاده) بو هه ر لایه نیک جۆره پهرومردیه کی

تاييەتى ھەيە و مەبەستى سەرمكى گەشە پىكرىن و پەرەپىندانى ئەو لايەنەيە، ئواتر ھەموو جۇرە پەرۋەردىگان ئە خالىكىدا يەك دەگرەنەو، ئەويش پەرۋەردىگەردى مەۋقە بەجۇرىك بتوانىت ئەتەك كۆمەن و دەرۋەرەمكەيدا خۇي بىسازىنى و كەسىكى داھىنەريان سوود بەخش و بەرھەم ھىنەرى لىندىرىچىت . ھەموو جۇرە پەرۋەردىگانى تر بابەت و بەرنامە و پرۇگرامى تاييەتى و سەرىە خۇبە خۇيان ھەيە.

ئىنجا ئەبەر پۇشنايى ئەو جۇرە پەرۋەردانە، دىگرىت پەرۋەردى سىكىسى بابەتى سەرىەخۇي خۇي ھەيىت و ئە دوو تونى كىتىپ و ئووسراۋەكاندا بىدرىت بە قوتابى و دايك و باوك و مامۇستا و ئە چوارچىنومى قوتابخانە و دام و دەرگا زانستى و پەرۋەردەيەكاندا بىخونىندىرت؟ زۇر ئە دەرۋەرزان و پەرۋەردىاران ئە گەن ئەوۋە نىن كە بابەتى پەرۋەردى سىكىسى وەك وانەيەكى سەرىەخۇ بىخونىندىرت بەلكو دەيىت زانىارى و بابەتە سىكىسىكان ئە رىگەي وانە و بابەتەكانى تىرى خونىندەوۋە بىدرىت بە قوتابى و ئە لايەتى سىكىسىوۋە رۇشنىر بىكرىت و وەلامى زۇرىەي پىرسىارمىكانىان بىدرىتەوۋە .

زۇرىەي بابەتەكانى قوتابخانە گونجاۋن و دەتوانىت ئە رىگەيانەوۋە زانىارىەكانى بوارى پەرۋەردى سىكىسى بىدرىت بە قوتابىيان، بۇ نەموۋە ئە رىگەي بابەتى زىندەموزانىەوۋە، دەتوانىت زۇر زانىارى دەرپارەي (كۆنەندامى زاۋوزى و بەشەكانى، نەركەكانى كۆنەندامى زاۋوزى، چۈنەيتى دروست بوونى مەۋقە و قوناغەكانى گەشەكردىيان، گىرىگى و كارى سىكىسە گلاندەكان، جىياۋازى نىۋان نىرومى، زىاد بوون ئە پوۋەك و ئازەل و مەۋقە ... تاد) بىدرىت بە قوتابى. كە ئەمە خۇي ئە خۇيدا چۈرىكە ئە پەرۋەردى سىكىسى و وەلامى زۇر پىرسىارى ئاۋەل و دەرۋونى قوتابى دەداتەوۋە.

بەلام بەداخەوۋە زۇر ئەمامۇستايانى زىندەموزانى ئەو بەشە ئە وانەكە پىشت گون دەخەن و بە قوتابىيان دەلەن خوتان ئە مالدەوۋە بىخونىندەوۋە، كە ئەمەش ھەنەيەكى زۇر گەۋرىيە و ئە زۇر لايەنەوۋە زىان بە قوتابى و پىرۇسەي پەرۋەردى ھىركردن دەگەيەنى،

چونکه بهشتیکی گرنګ که بو فیرکردن دائراوه نهوانیش پشت گونی دهخه، ههرومهها نهو پشت گوی خستهش خوی له خویدا مانا و گۆمه نیک پرسیاری تهه و مژاوی له لای قوتابییان دروست دهکات و نهو بۆچوونه ههلهیه له لای هه ندیک قوتابی به هیز دهکات که نهو برابیه دان، سیکس و نه دامه کانی زاووزی شتیکی ترسناک و بشه و قه مدغه کراون و نابیت بامبکرن، که نههه خوی له خویدا شتیکی نابهجینه و زۆریه ی نهو جۆره قوتابیانه تووش گرفت و گرنی دموونی دهکات، سه ره برای نهوش قوتابییان خویان لهو قوناغه دا نهو توانایه یان نییه که به ته نهها خویان بتوانن لهو بابه ته هه ستیارو گرنګه تیپگهن و ناکامه سه رمکیه کانی وهک مامۆسته بپیکن، دووریش نییه له کاتی خۆننده وهیان به هه له و چه واشه کاری لیبان تیپگهن.

له بهر نهوه زۆر گرنګه که له مهودوا هیچ مامۆستایهک نهو به شه گرنګه پشت گوی نه خات و نه گهر هه ر کهم و کورتیش هه بوو، نهوا پنیوسته و مزاره تی په رومرده به هه رمانیک نهو لایه نه یه کلا بکاته و مو سزای نهو مامۆستایانهش بدریت که سه ریپهی دهکن، به لام پنیوسته مامۆستای زینده و مرزانی پیاو له قوتا بخانه ی کوربان و مامۆستای زینده و مرزانی نافره تیش له قوتا بخانه ی کچان دابتریت، چونکه هه ندیک حاله تی پینچه وانه له چه ند قوتا بخانه یهک هه ن، که له وانه یه نهوه هوی سه رمکی بیت بو پشت گونجستنی نهو به شه گرنګه ی بابه تی زینده و مرزانی.

وانه ی نابیتش بابه تیکی گرنګی تره و ده توانریت له ږنگه یه وه زۆر زانیاری تر ده رباری نهو نابیت و قهرمودانه ی په یومندیبیان به (ژن و میزد و شووکردن و ژن هینان و چونه تی تیر کردنی رهمه کی سیکسی و په یومندی نیوان نیر و می و زیانه کانی داوین پیسی (زینا) و لادانی سیکسی ... تاد) په وه هیه بدرین به قوتابی بو نه وهی سنوور و شیوازو چونه تی تیرکردنی نهو چه زوو نارمزه وه سیکسیانه بزانیت و له ژبانی داها تودا سوودیان لیومریگریت.

ھەرومىھا دىتوانىرئىت لە رىگەى وانەگانى ئەدەب و ھونەرەو، باسى پىرۇزى پەيۋەندى نىۋان نىزۇمى و چىرۇكى خۇشەويستى پاكى دلداران و رىزگرتنى ھاوسەرى ژيان و ...
تادا بۇ قوتابى بىكرىت بۇ نەومى بە چاۋى رىزو خۇشەويستى نەك گومان و دوۋدى سەيرى توخمەكەى تر بىكات و راو بۇچوونىكى پۈزەتتىف و باشى دىربارى توخمەكەى تر لەلا دروست بىيىت، كە ئەمەش دىيىت بە بىنەما بۇ سەركەوتنى لە ژيانى ھاوسەرىدا. واندى جوگرافىاش بابەتتىكى گرىگە بۇ نەومى قوتابى زانىبارى دىربارى مەترسىيەگانى زۇربوونى لە ناكاۋى دانىشتوان كە بە بى نەخشەو پلان زىاد دىكەن دەست بىكەوتىت، ھەرومىھا لە ميانەى پەرۋەردى خىزانىيەو دىتوانىرئىت زانىبارى دىربارى پىكەتەى خىزان و نەركى ژن و مىرد و پەيۋەندى نىۋانىان و زىانەگانى تەلاق بە قوتابى بدرىت .

كەواتە دىتوانىرئىت لەرىگەى زۇربەى بابەتەگانى قوتابخانەو، پەرۋەردى سىكىسى پىشكەش بە قوتابىيان بىكرىن، بۇ نەومى لە دوارۇژدا كەسانى دىروون دىروستىيان لىندىرېچن و لە گرىفت و نەخۇشى دىروونى و كۈمەلايەتى دوورېن .

پەرۋەردى سىكىسى لە ئەستۋى كىندايە؟

پەرۋەردى سىكىسى زۇر فراوانە و لق و پۇپى زۇرى لىندەبىيەتەو تاييەت بە قۇناغىكى ژيان نىيە بەلكو زۇربەى ژيانى مەۋقە بەردەوام دىيىت. لەبەر نەومە لە تواناى كەس و دام دىزگايەكى تاييەتى دىيارىكراۋدا نىيە كە بەو كارە ھەلىستىت. بۇيە نەركى پەرۋەردى سىكىسى لە ئەستۋى ھەموو تەكەگانى كۈمەلدايە لە پىشەۋەى ھەموويان دايك و باوك و مامۇستا و پزىشك و دىروونزان و كۈمەلزان و مامۇستايانى نايىنى .

يەكەم دامەزداۋى كۈمەلايەتى كە نەركى پەرۋەردى سىكىسى لە ئەستۋدايە خىزانە، لەبەر نەومى يەكەم دامەزداۋى كۈمەلايەتتە كە بە نەركى پەرۋەردىكردنى مىندال ھەلىدستىت مىندال لە قۇناغى پىش چوونە قوتابخانەى پىۋىستى زۇرى بە پەرۋەردى سىكىسى ھەيە و بەردەوام پىرسىار دىربارى (جىاۋازى نىۋان كۆر و كىچ، مىندال چۇن دىيىت، بۇ نەو كۆرە يان كىچ، مىندال چۇن دروست دىيىت، بۇ ھەندىك مىندال بە مىروۋىي لە دايك

دېن ... تادامەكەت، كە ئەرگى دايك و باوكە بەبى ھەلچوون و شەرم و سوۋرىنەۋە و بە
زمانىكى سادىمۇ ساكار كە ئەگەل گەشەكردنى ھەقلى مندان و تەمەنەكەي بگۇنجىت،
ۋەلاى زانستى مندانەكان بەدەنەۋە، ۋاتە نابىت راستىيەكانىيان لىنشارىنەۋە و بە ھەلە
ۋەلامىيان بەدەنەۋە يان بە ھەر چ شىۋەيەك بىت ئە كۆلى خۇمانىيان بگەيغەۋە، چۈنكە نەۋە
زىانى گەۋرە بە بارى دەروونى مندانەكە دىگەيەنەت و تەمانەش ئە نىۋان دايك و باوك و
مندانەلا ۋازدەمكەت.

بۇ نەۋە كاتىك مندان پەرسىيار ئە باوكى يان دايكى دەريارى دروست بوونى و
چۈنەتلى مندان بوون دەمكەت، ئەگەر دايك و باوك بە شىۋەيەكى زانستىيەنە ئە رىگەي
نەۋەنەيەكى ۋەك (كۆرۈم نىمە دەنگە گەنەم يان جۇيان تۈۋى تەماتە و بامىيە ناخەينە ناو
زەيۋەۋە، دۋاي نەۋە ناۋى دەمىن و رۇژ ئە دۋاي رۇژ گەۋرە دەبىت دۋاي ماۋەيەك بە تەۋاي
پىنەمكەت بىگومان مندانەكە زانىارى ئەو بارمىيەۋە ھەيە و دەزانىت ئە ۋەلامدا دەنەت راستە
ۋايە ئەو كاتەش باوك يان دايك بە مندانەكەي بىت، كەۋاتە مندانىش يەكەم چار ۋەك
ئەو تۈۋە ۋايە و ئەناۋ سكى دايك رۇژ ئە دۋاي رۇژ گەۋرە دەبىت، چۈنكە دايك نان و ناۋو
مىۋە و گۆشت دەخۋات و مندانەكەش خۋاردن ئە دايكى ۋەردەگىرەت، ئىتر دۋاي نۇ مانگ و نۇ
رۇژ ئە دايك دەبىت).

دەتۋانرەت بە زۇر شىۋاز ۋەلامى پەرسىيارى (مندان بوون) بەدەتەۋە، بۇ نەۋە
دەتۋانرەت سوۋد ئە روۋدۋاي رۇژانە (كە مندان ئە مالدە دەبىت) ۋەرىگىرەت. يان ئەرىگەي
سەردانى باغچەي ئازەلان و گۆندۈ ئەو شىۋەنەي كە بالندە و ئازەلى نىيە، دوۋر نىيە ئە
ناۋ مالدە زۆرىيەمەت بالندە و ئازەلمان ھەبىت نا ئەم كاتەدا دەتۋانن سوۋد ئە (دايك
بوونى ئازەل يان پالەكەۋتن و كىكەۋتنى بالندە ئەسەر ھىلەكەۋ كاتى تروكاندنى)
ۋەرىگىرەت و مندان ۋەلامى پەرسىيارەكەي دەست دىگەۋىت، ھەروەھا زۇر قىلەم و بىنراۋ ئە
تەلەفەزىۋن دەريارى ئەو بابەتەنە پىشان دەرىن، دەتۋانن سوۋدى زۇرىيان ئىۋەرىگىرەت.
بەلام گرىمان باوك و دايك بەشىۋەيەكى راست ۋەلامى ئەو پەرسىيارى مندانەكەيان
نەدەيەۋە ئە جىياتى نەۋە گوتىيان، ۋەلا ئە بازار دۇزىمانەۋە. يان بەيىنى ئە خەۋەستەين

نهم منداله له مالمان بوو (به داخموه هه تديك دايك و باوك وا ده لئين) بيگومان نهم جوړه وه لاهه زياني زوره، با بلئين منداله كه پر وای كرد، نهم كاته نهم وه لاهه دمبینه مايدی پهستی و دنتهنگی و شینواندنې مانای خوشك و برایه تی، سهره پرای نهومش مه ترسی نهومی له لا دروست دمبیت كه پاش ماومیه کی تریش بچن له بازار په کیکی تر بندوزنه وه یان شهویکی تریش مندالینکی تریان بو بهینن، چونكه مندال چكوسی (غیره) له مندالی تازه له دايك بوو دمكات و بهر كه باری (مناقص) خوی دمزانیت.

یان با بلئين مندال له مندالانی تر وه لایمکی تری دست كهوت یان پر وای به قسه كانی دايك و باوكی نه كرد، ناله م كاته شدا گومان و دوو دلی و بی متمانه یی له ناو دل و دموونی نهم منداله دا چه كهره دمكات و په یوه ندی نیوان مندال و دايك و باوك كرمول و قرحول دمكات. كهواته نابیت به هیچ شینومیهك راستیه كان له مندال بشارینه وه، چونكه شاردنه وه یان وه لای هه له زور بهر دموام نابیت و درمگ بیت یان زوو مندال هه وه لای راستی دست دمكهوینت. نهم كاته ش نیمه دمكهوینه حاله تینکی شلوق و ناخوش.

ههروما خیزان نهك له قوناغی مندالی بهلكو له قوناغی هه رزمكاریش رولی خوی ههیه و زور پنیوسته دايك و مك خوشکیکی گه وړه و دلسوز زانیاری راست و ته و او دمر باره سووپی مانگانه (بی نوږی) (العاده الشهرية) و گورانتكارییه قسیولنوریه كانی سهرده می هه رزمكاری به كچه كانی بدات، بو نهومی له نه نجامی نه زانیه وه تووشی ترس و دله راوكی و خدم و خه فدت نه بن، ههروما دمبیت باوكیش رولی برایه کی گه وړه و دلسوز بگیزی و زانیاری پنیوسته دمر باره قوناغی هه رزمكاری و گورانتكارییه كانی په كوپه هه رزمكاریه كانی بدات.

قوتا بخاندش نهرك و هه رمانه كانی خیزان ته و او دمكات و دامه زراوی كومه لایه تی دوو هه مه كه پنیوسته رولی خوی هه بیت له په رومردی سینكسی، چونكه زور دايك و باوك نه خویند موړن یان خویان زانیاری ته و او یان دمر باره سینكس و پینداو بیستیکانی

منځاله کانيان نيه و ناتوانن وه لامي راستي منځاله کانيان بدمنه وه، نا لاهم کاته دا نهرکي
هرکي ماموستايه که له ريگه ي نهو بابته ي دهيلته وه. به پني تواناو پسيوري خوي
ولامي هه نديک له پرسپاره کاني منځال و هه رزمگار بداته وه و رنمايي پنيوستان بکات،
هه روهما پنيويسته رابهري په رومرده يي و دهر ووني قوتا بغانه کانيش رولي خويان له
په رومرده يي سيکسي و چاره سره کردني گرفته سيکسيه کانه هه بيت، له بهر نه وې نه وان
زياتر له ماموستايان له پيشترن و بواړي پسيوريان زور نزيکه له په رومرده يي سيکسي و نهو
کاره په کيکه له نهرکه کانيان.

سهرمېاي دايکان و باوکان و ماموستايان و رابهري په رومرده يي و دهر ووني،
ماموستايان ناييني و پزېشکان و روشنبيره نيش دمتوانن له ريگه ي راگه يانندن و مزگه وت و
به ستنې کور و کورونه وه و سيمينار وه رولي خويان له په رومرده يي سيکسيه کانه بگيرين، بو
نه وې روله کانه نمان تووشي لاداني سيکسي و گرفت و نه خوشي دهر ووني و کومه لايه تي نه بن

ناما نجه کاني په رومرده يي سيکسي :-

مه به ستي سهرمېاي په رومرده يي سيکسي هينانه دي نه م ناما نجه کاني خوارمويه :-

- ۱- هه موو تاکنک زانياري پنيويستي (به پني قوتاغ و ته مه ن) دهرمېاي چالاکيه
سيکسيه په سه ندکراو مکان دست بکه وني.
- ۲- فير يووني ناوي زانستي نه ندانه کاني زاووزي.
- ۳- زانيشي نهو چالاکيه سيکسيه کاني که تاك بهر وه هه نديرو داوين پيمس و لاداني
سيکسي ده بن.
- ۴- تاك بيو باومېي باست و پوزه تي شانه ي دهرمېاي توخمه که ي تر نه لا دروست بيت
و به چاوي ريزيشه وه سهرېي بکات.

۵- مڕۆڤه ڤیری چۆنییهتی گۆنترۆڵکردنی دهههك و ههزوو ئارمژوووه سیکسیهكانی بکرنیت و له توانایدا دهییت که لهو وروژنهرو هۆکارانه دوور بکهوێتهوه که زیان به باری دهروونی و داب و نهاریت و به های کومه لایهتی دهگهیهنن .

۶- ٲاك ڤیری بهها ئایینهكان و شینوازی راستی تیرکردنهكانی ههزوو ئارمژووی سیکسیهكان بکرنیت، بۆ نهوهی کهسایهتی و ناسنامهی خۆی له دست نه دات .

۷- دهییت مڕۆڤه (نیر بیت یان می) شانازی به توخمهکهی خۆی بکات به چاوی سووک سهیری نهکات .

۸- ئامادهکردنی منداڵ له دواي قوئاغی منداڵی بۆ قوئاغی ههزموکاری و رازی بوون به ههموو ئهو گۆوانکارییهانی که له قوئاغی ههزموکاری بوودمدهن .

ئامرازمکانی گهیا نلانی زانیارییه سیکسیهکان :-

وهلام دانهوهی پرسیارمکانی منداڵان و ههزموکاران و هیئانه دی ئامانجهكانی پهروهردهی سیکسی کاریکی ئاسان نییه و پینوستانی به کومه لیک که رهسته و ئامراز ههیه .
له گرنگترین که رهسته و ئامرازمکان ئه مانه ی لای خوارمومن :-

۱ پروگرام و بابتهکانی خویندن، ههریهك لهو بابته و پروگرامانه (وهك له پشتر باسمان کردن) رۆلی سهرمکیان ههیه له روشنبهر کردن و پیندانی زانیاری به منداڵان و ههزموکاران .

۲ سهردانی باخچهی ئازدهلان، کاتیک منداڵ و ههزموکار له نزیکهوه پرۆسهی جیوت بوونی ئازدهل و باندهمکان و چۆنییهتی له دایک بوون و تروکاندن هیلکهکان و په یوهندی نیوان ئازدهل و بانده نیرو مینهکان دهیینن، ئهوا وهلامی زۆر پرسیاریان چنگ دهکهنیت که به داخهوه نیمه ی گهوره لینی بادهکهین، که نهوش ههلهیهکی گهورهی نیمه یه، چونکه نهگهر نیمهش وهلامیان نهدهیینهوه، ئهوا دهچن له گوڤارو رۆژنامه و فیلمی نا پهروهردهیی یان برادهری خراپ یان سهرحاوهی تری بشه و ترسناک به دوایدا دهگهرین، که دوور نییه

بە ھەلەو چەۋاشەكارى دەستيان بىكەۋىت و دواتر توۋشى گرفت بىن و ھەتا مردن بە دەستىدە بىنالىق .

۲. ھىلەم و بابەتى تۆماركراۋى زانستى تايىت بە ئەندامەكانى لەشى مەۋۇ و پىك ھاتە و كارو ھەرمەنەكانىيان .

۴. سەردانى مۆزەخانە و پىشانگا زانستىەكان، بە تايىتەنى ئەۋانەنى كە تايىتەن بە پەيكەر كۆنەندامەكانى بالندە و مەۋۇ و ئازەن، بۇ ئەۋەى قوتابى يان مىندال و ھەرمەكار لە نەزىكەۋە سەيرى ئەندامەكانى لەشى مەۋۇ بىكەن و خۇيان بىگەنە راستى جىياۋزى نىۋان نىرومى و ئەندامەكانى زاۋوزنىيان .

۵. قۇستەۋەى پروداۋمەكانى پۇزانە (لە دايك بوۋى مىندالى نۆى، مردن و شۇشتن و ئاشتىنى مردوۋ، شتىنى مىندالى بىچكۆلە، شىردان بە مىندال ... قاد) كە لە ميانەيدەۋە مىندال زۇر زانىيارى پىنوۋستى دەريارەى سىكس دەست دەكەۋىت و دەتۋانن ئىمەى گەۋرەش بۇ ۋەلامدانەۋەى مىندالەكانمان سوۋدىيان ئى و مەرىگىر .

۶- زۇر گىرگە قوتابخانە و زانكۇ و پەيمانگاكانىش بە پىنى پىنوۋست مىۋاندارى كەسانى پىسپۇر شارمزا لە بوۋى سايگۈلۇزىيا و پىزىشكى و ئەۋ جۇرە پەرومەيدەدا بىكەن، بۇ ئەۋەى سىمىنار يان كۆپىك دەريارەى پەرومەى سىكسى و پىنداۋىستىەكانى قوتابىيان پىشكەش بىكات و دۋاى ئەۋەش گەت و گۇ دەريارەى ناۋمەۋكى باسەكە بىكرىت .

چەتد پىشنىيارىك بۇ دايكان و باۋكان و مامۇستيان

۱. دەپىت ئەۋ زانىيارىانەى پىشكەش دەكرىن لە ئاستى تەمەن و تىگەپىشتىنى ئەۋ كەسە پىت كە پىشكەشى دەكرىت .

۲. تايىت زانىيارىەكان تەم و مەۋاى و ئالۇزىن، بەلكو پىنوۋستە بە زمانىكى ھادەى بى گرى و گۆل پىت .

۳. دەپىت قەسەكان پىنەماى زانستيان ھەپىت و دوۋر بىن لە خورافىيات و زىيادە بۇى .

۱. پنیوسته وه لامه گاتمان نهومندی پرسیارمه هه لندگرت، بیت و زیادهویی نه کهین .

۵. نابیت له کاتی وه لامدانه وه زمانمان ته ته له بکات و دم و چاومان سوور هه لنگدنی و بهرامبه و تینگات که تاوانیکی کردوه و نه ده بویه نه و پرسیاره بکات .

۶. نابیت دایک و باوک جیاوازی له نیوان منداله کانیان بکه ن و گورمکانیان زیاتر له کچه کانیان خوشتر بویت، چونکه نه و مامه له یه ده بیتنه هوی دروست کردنی رق و کینه له لای کج بهرامبه و کور له لایه ک ههروها سهیرکردنی کج به چاوی سووک له لایه کی تر، واته کورمه که وا تینگات که کج له کور که مته. نهومی زیاتریش قورمه که خستتر دمکاته وه نهومیه نه گهر بیت و باوکیش له بهر چاوی منداله کانی بهردموام سووگایه تی به ژنه که ی بکات و لینی بدات، که سه رجده نه و هه لئس و کهوتانه هه ست و بیرو بوجوونیکی هه له له ناو دل و دموونی منداله کاند بهرامبه و خیزان و هاوسه ری ژیان و په یوهندی نیوان ژن و میزد دروست دمکات که دوور نیه له پاشه بوژدا به زیانیان ته و او ببیت .

۷. زور گرنگه سه نته و جیگای پنیوست بو کات به سه ر بردن و راهینان و فیرکردنی روله کاتمان بدوزینه وه، بو نهومی له لایه ک کاتی خویان به شتی به سوودمه وه خدریک بکه ن و له لایه کی تریشه وه نه و جهزوو نارمزه وه سینکسیه کپ کراواته شیان له ریگای چالاکیه هونه ری و ومرزشی و نهومی و زانستی هه کانه وه له میانه ی سه رخستان (الاعلاء) وه به تال بکه نه وه.

۸. پنیوسته دایکان و باوکان و ماموستایان نه و راستیه بزانن که ده بیت په رومرده ی سینکسی شان به شانی گه شه کردنی عه قلی و کومه لایه تی و هه لچوونی مندال و هه رزمکار بروت، واته یه کهم جار مندال پرسیار له جه ستدو له ش و لاری خوی دمکات و به له شی خوشک و براو هاوه له کانی بهراورد دمکات و پرسیار دمریاره ی نه ندانه کانی زاووزی ی دمکات، دواتر پرسیار له نه رک و فدرماته کانی دایکی دمکات و به دوا ی وه لای چو نیه تی مندال دروست بوون و له دایک بووندا ده گهری دوا ی نه وش نیتر پرسیار له نه رک و رولی باوک له پرۆسه ی مندال بووندا دمکات و له کوتایشدا به دوا ی وه لام و چو نیه تی چار سه ر کردن و جوری گیر و گه رته سینکسیه کانی قوناضی هه رزمکاریدا ده گه ریت .

پېشەوکار لە قۇناغى ھەرزەمكارى

زۆرىيەى ھەروونزانەكان لەسەر ئەو كۆكن كە كاروپېشە گرنكى خۇيان لە تەواوکردنى كەسايەتى مەوقىدا ھەيە، سەرەتاي دەست پىكردنى كارو پېشەيەكى نىمچە نەگۆر لە قۇناغى ھەرزەمكارى سەرھەلەمدات، لەبەر ئەو زۆر گرنگە كە لە قۇناغى ھەرزەمكارى بەدواو كارو پېشەيەك بۇ ھەرزەمكار دابىن بگرنىت، بۇ ئەوى لە ميانەيانەو ھەست بە بوونى خۇي بگات و لە ڕىگەي پېشەكەيەو ھەندىك لە ھەزوو ئارەزووكانى تىر بگات. لە گرنگىزىن باشىەكانى كارو پېشە ئەمانەى لای خوارمەون :-

۱- پېشەوکارىك دەبىت بە ھەروازمەك بۇ دابىن كردن و دەست كەوتنى سەرمايەى ماددى و باش كردنى بارى ئابوورى ھەرزەمكار، ئىنجا لەبەر ئەوى ھەرزەمكار بەدواى ئاسنامەى خۇيدا دەگەرى و دەيەونىت سەرەخۇيى خۇي ھەبىت و پاشكۆى كەس ئەبىت. بۆيە بوونى پېشەوکارىكى نىمچە نەگۆر سوودو ئازانجىكى زۆر بە ھەرزەمكار دەگەيەنیت و بواری سەرەخۇ بوونى بۇ ھەرخسینیت .

۲- پېشەوکار دەبىت بەسەرچاوە بۇ دابىن كردن و ھىنانە دى زۆر لە ئاسانجەكانى ھەرزەمكار.

۳- زۆر لە ھەرزەمكاران دەتوانن لە ڕىگەي پېشەوکارىكەو گوزارشت لە ھەزوو ئارەزوو كپ كراوەكانىيان بگەن. ھەردوو رەمەك و خۇپىسى سىكس وشەر خوازی لە ھەموو رەمەكەكانى تر زیاتر روویەرووی ھەرمەشە و چاویلەسووركردنەو و كپ كردن دەبن، ئىنجا زۆر جار دەتوانریت لە ڕىگەي مىكانىزىمى ھەروونى سەرخستىن و بەرزكردنەو (الاعلاء او التماسى) ئەو رەمەكە سىكس و شەرخوازیانە بۇ كارو چالاكیەكى كۆمەلایەتى كە كۆمەل ئىنى رازى بىت بگۆردىت. بۇ نموونە دەتوانریت لە ڕىگەي بۆكسىن و زۆرانبازى يان

چۈنەنرېزى ئاسايش و سەربازى، ھەندىك لە ھەزۈو ئارمىزۈۋە شەپ خوازىيەكاتى ھەرزەكار
تېرېكرىت و ئەلادان و تاوان و سەرە بۇيى رىگارېكرىت .

۴- پىشەۋكار بوارى تىكەلاۋ بوۈنى كۈمەلايەتى بۇ ھەرزەكار دەپەخسىنى و ئە مياندى ئەۋ
پىشەۋكارمۈە شارمىزى كۈمەل و دام و دىزگا و زۇرداب و نەرىتى كۈمەلايەتى دەپىت

۵- مۇۋە ئەگەر ھىچ ئىش وكارى نەپىت، ئەۋە زۇر بەزەخمەت تۈۋى ھەست كىرن بە
ئىپىرسراۋىيەتى ئە ناخىدا دەچىندى، بەلام ئەگەر خاۋىنى پىشەۋكارىك بوۋ، ئەۋا ئەۋ
كاتە ئەۋ پىشەۋ كارە ناچارى دەكات كە ھەست بە ئىپىرسراۋىيەتى بىكات و ھەرچ كەم و
كۈرتىك ئە بەناكام گەياندىنى كارمەكى بوۋىدات ئەۋا بوۋىدەبوۋى ھەرەشەۋ گەلىي و سزا
دەپىتەۋە.

ھەلىئەردىنى پىشەۋكار پەيۋەندە بە زۇر ھاكتەرەمۈۋ ئەۋ ھاكتەرەنە رۇلى خۇيان
دەپىتن، ئە گىرنگىزىن ھاكتەرەمكەنىش ئەمانەى لاي خوارمۈۋن :-

۱- ھەندىك جار ئەۋ ژىنگەۋ بارو دۇخەى كە ھەرزەكار تىيدا دەمى دەپن بە ھاكتەرى
سەرمىكى و پال بە ھەرزەكارمۈە دەپىت كە جۈرە پىشەۋكارىك ھەلىئەزىت كە ئەۋ ژىنگەۋ
دەۋرۈۋىرەمدا ھەن بۇنمۈۋە ناۋچەۋ گۈندىك بە (كشت و كال يان پاۋە ماسى يان كلاش
دروست كىرن يان قاچاغچىنى ... قاد) بەناۋىانگەۋ زۇرەى خەلكەكە ئەۋ جۈرە نىشە
دەكەن ئەبەر ئەۋە زۇر جار ھەرزەكارىش ئەۋ جۈرە پىشە ھەندەبىزىرى .

۲- جارى واش ھەيە ھەزۈو ئارمىزۈۋە كپا گراۋ و تىرنەكراۋەكانى سەردەمى مىندالى دايك و
باۋك دەپن بە ھاكتەرى سەرمىكى و ھەرزەكار ناچار دەكەن كە ئەۋ جۈرە پىشەۋكارانە
ھەلىئەزىرى كە ئەۋ ھەزۈو ئارمىزۈۋە خەفە كراۋو تىر ئەكراۋاۋەى دايك و باۋكى تىر دەكەن،
ھەرچەند ھەرزەكار خوشى بە دلى نىيە .

بۇ نەمۇنە دايىك و باوك لە سەردەمى ھەرزىمكارى و لاۋى خۇيدا ھەزى دەكرى كۆلپىرىكى
 دىيارىكاراۋ تەواۋ بىكەت يان بېچىتە بىۋارىكى تايىپەتپەۋە بەلام لەبەر ھەر چ ھۈيەك بىت
 (نابىۋى، كۆمەلەيەتتى، رامىيارى، پەرۋەردىيى ... قارا) نەيتۋانى لە كاتى خۇى نەو
 ھەزۋو نارمىزۋىيى بېنىتە دى، بەلام لە ھەمان كاتىش بىرى نەچۈتەۋەو دوورنىپە لە بىۋارى
 ھەستىدا نەمايىتەۋەو چۈۋىتە بىۋارى نەستى (اللاشعور) ئىنجا لەبەر نەۋە ئىنستا
 دىيەۋىت بەخۇشى بىت يان ناخۇشى مىندالە ھەرزىمكارى بېچىت نەو كۆلپىرە تەواۋ بىكەت
 يان نەو بىۋارە ھەلپىزىرى كە كاتى خۇى باۋكى ئاۋاتى بۈۋە و بۈى تەواۋ نەكرەۋە. گۇمانى
 تىدا نىپە زۇرجار بە زىانى ھەرزىمكار تەواۋ دىيىت، لەبەر نەۋەۋى نەو خۇى ھەزى لەو جۈرە
 كۆلپىرە بىۋارە نىپە .

۲- ھەندىك ھەرزىمكارىش دەچن بە دۋاى نەو پىشەۋكارانەدا دەگەرنىن كە پارەۋ پولىكى
 باشى تىداپە .

۴- جارى واش ھەيە ھەرزىمكار بىر لە ھەلپىزاردنى نەو جۈرە پىشەۋكارانە دىكەتەۋە كە
 پەۋە پايدى كۆمەلەيەتپان ھەيە، واتە كۆمەن و دام و دىزگاكىنى بە چاۋى رىزۋ بەنرەۋە
 سەپرىان دەكەن .

۵- ھەندىك پىشەۋكار پىنۋىستىيان بەرادىيەكى بەرز لە زىرەكى و تۋانستە ھەقلىكەكان
 ھەيە، لەبەر نەۋە تەنھا نەو كەسەنەۋى كە نەو جۈرە زىرەكى و تۋانستە ھەقلىپە
 تايىپەتپانەيان ھەيە دەتۋانن تىپايدا سەركەۋتۋىن. واتە ئىزىدا ھاكتەرى سەركى
 زىرەكى و تۋانستە ھەقلىكەكانە

۶- ھەندىك جارىش ھەزۋو نارمىزۋىيى ھەرزىمكار رۇلى سەركى لە ھەلپىزاردنى پىشەۋكاردا
 دىگىرنە. واتە ھەرزىمكار خۇى ھەزى لە بىۋارى ھۈنەرى يان نەدەبى يان زانستى يان رامىيارى

ھەيدە ھەندەدات پېشەوکارو بواریکی خویندن ھەلبۇزىرى كە ئەو ھەزوو نازموزومى تىز دىمكات.

ئەمانەى سەرموھ ئە گرىگىرىن ئەو ھاكتەرەنەن كە رۇلى سەرمكىان ئە ھەلبۇزاردى پېشەوکاردا ھەيدە .

ئىنجا ئەگەر بىمانەوت ھەرزىكار ئە بواری كارگردىدا سەركەووتو بىت و كارو پېشەيەكى نىچە ئەگۈرۈ بەردەوام بۇ خۇى ھەلبۇزىرى ئەوا دەبىت رىنمىاي پېشەيى (التوجىه المهنى) بىكرىت و رەچاوى ئەم خالانەى خوارمۇه بىكرىت ۱-

۱- دەبىت ھەرزىكار شارمىزاي ھەندىك ئە پېشەوکارمكىانى ناوچەكە و شارو دەورۈرەمكىى بىت، بۇ ئەومى بىتوانىت يەكىكىان ھەلبۇزىرى .

۲- تەنھا شارمىزا بوون بەس نىچە، بەلكو دەبىت ھەرزىكار بىزانىت كە ھەرىكە ئەو پېشەوکارانە پىنوئىستىيان بەچ شارمىزاي و لىزانىك ھەيدە و سروشى ئەو كارو پېشانە چىن.

۳- ئەلايەكى تىریشەو دەبىت ھەرزىكار شارمىزاي توانا و لىزانى و شارمىزايەكەنى و ناگادارى خانە بەھىزو لاوازمكىانى خۇى بىت .

۴- دەبىت دايك و باوك و مامۇستايان رىنمىاي پىنوئىستى كۈرۈ كچە ھەرزىكارمكىانىان بىكەن و پىمان بلىن كە نىوھ ئەوھ توانا و لىزانىكەكانتەنە و ئەومش پېشەوکارمكىانە، نىتر نىوھ بۇخوتان سەرىستەن ئە ھەلبۇزاردى ئەو پېشەوکارو بواری خویندنەنە، بەلام نىچە پىمان باشە بىر ئەو جۈرە پېشەوکارانە بىكەنەوھ كە ئەگەل توانست و لىزانى و ھەزوو نازموزومكانتەندا دىگونىت، بۇ ئەومى ئە رىيانى پېشەيتاندا سەركەووتو بىن .

سایکولوژیای لاوان

لاوان توئیژیک بیهراوانی کۆمه‌لن و رۆلی سهره‌کیان له پیش کهوتنی شارستانییه‌ت و کۆمه‌لگادا هه‌یه، له‌بهر نه‌وه‌ی له نه‌و په‌ری گه‌شه‌کردنی عه‌ق‌لی و جه‌سته‌یدان و هه‌یزو گه‌روتیانیان بێ سنووره، به‌لام نه‌و هه‌یزو گه‌روتیانه‌ی لاوان هه‌ر له خۆیه‌وه دهرناکه‌وێت، به‌لکو ده‌بیت زه‌مه‌ینه و که‌ش و هه‌وای دهره‌وونی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاس خۆی بۆ خۆش بکریته.

ئینجا ئێمه‌ی گه‌وره‌و به‌ره‌پرس و مامۆستا، نه‌گه‌ر بمانه‌وێت سوود له به‌هره‌و تواناکانی لاوانمان وه‌ربگیرین، نه‌وا ده‌بیت به‌ ناخی لاواندا به‌جینه خواره‌وه‌و له سایکولوژیای نه‌و قوناغه گرنگه‌ی ژيان بگه‌ین و به‌شێوه‌یه‌کی زانستیانه مامه‌له‌ی دروستی له ته‌کدا بگه‌ین.

له گرنگترین هه‌سه‌لات و تاییه‌ته‌ندیه‌کانی قوناخی لاویتی، نه‌مانه‌ی لای

خواره‌وه‌ن ۱-

۱- مملانی‌ی دهره‌وونی و کۆمه‌لایه‌تی ۱-

یه‌کیکه له گرنگترین هه‌سه‌ته‌کانی قوناخی لاویتی، مه‌به‌ست له مملانی‌ی دهره‌وونی نه‌وه‌یه که لاو ناتوانیته به‌ ناسانی هه‌وسه‌نگیه‌ک له ئێوان هه‌زوو ئاره‌زوو پالنه‌ره جیا‌جیا‌کانیا دروست بکات، که نه‌وه‌ش ده‌بیت هه‌ی نه‌وه‌ی که لاو له باریکی دهره‌وونی ئیمچه ئالۆزدا بژی و به‌رده‌وام هه‌ست به‌ گرژی و ئاره‌جه‌تی بکات، نه‌وه‌ش به‌ پله‌ی یه‌که‌م بۆ که‌م نه‌زمه‌وونی و شارمه‌زیی لاو له‌لایه‌ک و زۆره‌وونی (اه‌راوات) و داواکارییه‌کانی ژيان له‌لایه‌کی تر ده‌گه‌رێته‌وه.

ئېغىجا بۇ ئەۋەى لاۋ ئەۋ تەنگىزىمۇ بارە دىروونىيە ئالتۇزە پىزگارى بىت، ئەۋا دەبىت بە شىۋەيەكى ۋا پەرومىردە بىكرىت، كە كەسايەتتەكى يەھىزى ھەبىت ۋ ئە تۈۋانلىدا ھەبىت ئە ھەزۋو ئارمىزۋوۋ لاۋمىكىەكان دور بىكەۋىتتەۋمو ئەكەتتى خۇيدا بىرىارى گۈنجاۋ بىدات ۋ خۇى ئەۋ مەلەلنى دىروونىيە پىزگار بىكات، بەلام مەبەست ئە مەلەلنى كۆمەلەيتتى ئەۋەيە كە زۇر چار لاۋ دىكەۋىتتە ئاۋكىشەۋ بىگرمۇ بەردەى كۆمەلەيتتى ۋ ئاتۋانلىت يە ئاسانى خۇى ئەگەل داب ئەرىت ۋ بەھا كۆمەلەيتتە باۋمىكاندا بىگۈنچىنى.

ئەۋەش بە پەلى سەرمىكى بۇ ئەۋە دىكەۋىتتەۋە كە لاۋ زۇر ئەۋ بەھاۋ داب ۋ ئەرىتە كۆمەلەيتتەۋە رەت دىكەتەۋمو ئە ھەمان كاتىشدا ھەۋل دىدات كە بە داب ۋ بەھاۋ رەۋىشتى تىر بىيان گۈپىتتەۋە، بەلام ئەۋ ۋىست ۋ ھەزۋو ئارمىزۋوۋى لاۋ بەۋ ئاسانىيە ئايتتە دى، يەئىكۇ زۇر چارىش پۈۋىپۈۋى ھەپەشەۋ سزادانى كەسانى چۈۋەدەۋى دەبىتتەۋە، ئەبەر ئەۋە دەبىنن بەردەۋام ئە ھەموو كۆمەلەگەكاندا جۈرە مەلەلنى ۋ پۈۋىپۈۋى بۈتەۋەيەك ئە ئىۋان ئەۋەى نۆى (لاۋ) ئەۋەى كۆندا (باب ۋ باپىر) ھەيە، كە بەداخەۋە زۇر چار ئەم مەلەلنى يەدا ھەزۋو ۋىستى ئەۋەى كۆن سەردەكەۋىت ۋ لاۋىش بەدەم ئازارو بىرىنەكانى سەرنەكەۋىتتەۋە دەنالىنى. بىگۈمان بەردەۋام پۈۋى ئەۋ ھالەتەۋ چارەسەرنەكەردى كىشەۋ گىرەكەكان، لاۋ بەرمۇ ھەلدىر ۋ زۇر گىرەتتى دىروونى ۋ كۆمەلەيتتە دىدات

۲- تازەگەرى -

بەزۇرى لاۋان ھەز بە نۇنخۋازى ۋ تازەگەرى دىكەن ۋ زۇر ئە سىستەم ۋ شىۋازە كۆنە باۋمىكان رەت دىكەنەۋە. بەلام بەداخەۋە ئەم ھەۋلەشياندا زۇر چار سەركەۋىتن بەدەست تاهىنن. ئەبەر ئەۋەى ئەلەيك تازەگەرى ۋ نۇنخۋازىيەكەيان لەسەر بىنەمايەكى پتەۋ نىيە ۋ پلان ۋ ئەخەشەى زانستى پىۋىستىيان بۇ دانە پىشتەۋە، بەئىكۇ جۈرىكە ئە لاساى كىردەۋەى كۆپرانەى ۋلاتانى تىر، يان دورە ئە ھەزۋو ئارمىزۋو پىنداۋىستىيەكانى مەۋقى كورد، ئە لايەكى تىرىشەۋە بەداخەۋە تا ئىستا ئە كۆمەلەگەى كوردەۋارى بە چاۋى گۈمان ۋ دۈۋ دىيەۋە

دەۋانقە داۋاكارى و جەزوو ئارمىزومكانى لاۋان. كە ئەمەش ھەلەيەكى گەۋرەيە و بە زىمىزىيانى كۆمەلەكەمان تەۋاۋ دەيىت. باشقىن رىگا چارەش بۇ دەرياز بوون لەۋ كىشەيە نەۋىيە كە لەلەيك لاۋان لە خراپى وزيانەكانى لاسايى كۆرەنەۋى كۆنرانەي ھەندىك مۇندىر رىيازى شىۋازى رىيانى كۆمەلەكەكانى تر ئاگادار بىكرىنەۋە لەلەيەكى تىرىش لە رىگەي كەنەلەكانى راگەياندن و كۆر و كۆيۈنەۋەمكەنەۋە دايكان و باۋكان و مامۇستايان لە دەۋايى و راست و دروستى زۇر لە داۋاكارى و جەزوو ئارمىزومكانى لاۋان، ھۇشيار بىكرىنەۋە، بۇ نەۋىيە نىمچە تىگەيشتىنەك لەنەۋان ھەردوۋ نەۋەكەدا دروست بىيىت، سەرمەيە نەۋەش پىۋىستە رۇشنىبران پائىشتى سەرمەيە داۋاكارىيە رەۋاكانى لاۋان بىن و چۆك بۇ ھەندىك داب و نەريىتى كۆمەلەيەتى داۋاكەۋتوۋ دانەدەن.

۲- كەسايەتى و ئاسنامەي تاييەتى؟

گەرەن بەدۋاي ئاسنامەي تاييەتى و دۇزىنەۋىي خود يەككە ئە گىرگىتىن پىنداۋىستىيەكانى لاۋ. مەبەست لە ئاسنامەي تاييەتى نەۋىيە كە لاۋ يىتۋانىت ۋەلامى پىرسىارى (من كىم؟) بىداتەۋە، كە بەداخەۋە زۇرىدى لاۋانى نىمە بى ئاسنامەن، ئەمەش بە پەلەي يەكەم بۇ نەۋە دىگەرەيتەۋە كە تاۋەكو نىستە نىمە ۋەك نەتەۋەيەك بى ئاسنامەين و بوۋنى سىياسى و ئابۋورى و رۇشنىبرى تاييەت بە خۇمان نىيە كە ئەمەش لە ھەموو يۋارەكانى رىگاندا بە زەمى رەنگى داۋەتەۋە. يەككە لە رەنگدانەۋە خراپەكان نەۋە كۆچە بە كۆمەلەي لاۋانە، كە من پىنم وايە گەرەن بە دۋاي ئاسنامە ئە گىرگىتىن ھۇكارەكانىيەتى. ۋانە لاۋ بە مەبەستى دۇزىنەۋىي خودى خۇي و دەست كەۋتەنى ئاسنامە كۆچ دەكەت، بەلام بەداخەۋە زۇر چار ئەۋ مەبەستەي نايەتەدى كە ئەمەش لە ھەندىران لاۋ توۋشى كۆمەلەك كىشەي دەروۋنى و كۆمەلەيەتى و رۇشنىبرى دەكەت

سەرمەيە نەۋەش لاۋانى ناۋغۇ ھەر بەۋ خەۋو خەيالىدى دۇزىنەۋىي ئاسنامە دىزىن بەلام بەداخەۋە بىن كارى و ھەزارى و نەپۋىي دادگەرى كۆمەلەيەتى پىۋىست و دروست

نه کردنی خیزان، نهو خهوت و خهیا لانه زینده به چال دهکهن، که نهوش ڕهنگدانه وهی ترسناکی له سه رهه ئهس و کهوت و بیر کردنه وهی خراپی لاواندا ههیه و ده بیهین پهروازهی سهر گروپ و لایه نه جیا جیاکان بوون و ههه کۆمه له یان به ناراسته ی جیاواز له کۆمه له کانی تر کار دهکات که نه مهش به زیانی لاو و کۆمه له که مان تهواو ده بیهت باشترین ڕیگا چارمهش پته و کردنی نهه نه زموونه ی هه ریهی کوردستانه و هه ولدانه بو دست کهوتنی دان پیا نانی نیو دمو له تی و چاره سه ره کردنی گرفته کانی بیکاری و هه زاری و نه بوونی دادگه ری پیویست و چه سپاندنی یاسایه، بو نه وهی لاوی کوردیش وک لاوانی هه موو وولاتانی تر ههست به ناسنامه و بوونی خوی بکات و جوړه نارامیه کی دموونی دست بکهوینت.

٤- ههست کردن به بۆشایی کات -

دهتوانین بلیین به کینک له گرفته سه ره کیه کانی لاوانی نیمه بوونی بۆشایی کاته (وقت الفراغ)، له بهر نهوه بهردهوام ده یان بیهین به قاک و به کۆمه له له بهردهم بازارو شۆینه گشتیه کاندایان دموستن یان به بی نامانج هات و چۆ دهکهن، یان له چایخانه و شۆینه کانی تر خویان به کاری لاوهکی و بی سوودموه خه ریک کردووه، ته نانهت هه خدیکیان نه یان توانیوه سوود له لایه نه باشه کانی کۆمپیوتهر و نه هته رنیت و مریگرن و له جیاتی نهوه خویان به سهیر کردنی هه خدیک به رنامه و پرۆگرام یان یاری کردنی بی سوودموه خه ریک کردووه. له بهرام بهر نهواندها ژماره یه کی زۆر کهم له لاوانمان توانیویانه نهو کاته زۆری هه یانه بو کارو چالاکیه کی به سوود ته رخان بکهن.

بو چاره سه ره کردنی نهو گرفتهش زۆر پیویسته و مزاره ته په یوه ندیادهکان و ریکخراوه کانی تاییهت به قوتایان و لاوان هه ولی کردنه وهی جوړه ها سه نته رو په یمانگا و بنکه و خولی تاییهتی به هوشیار کردنه مو هیر کردن و راهینانی لاوان بدمن، بو نه وهی سوود لهو کاته زۆری بی کارییان و مریگیریت و لاوان لهو جیگیانه خویان به کارو چالاکیه کانی (هونه، و مرزش، نه ده ب، زانستی، .. قاد) پهوه خه ریک بکهن و له ڕیگه یانه وه له لایهک به ههرو توانا کانیان بدو زینته وه له لایه کی تریشده وه له سهراندنه مو ها توو چوی شۆینه نا دروست و نا په روم ده بیه کهان دوور به رینته وه.

گرفته کانی لاوان و چوڼیه تی زال بوون به سهریاند

له وانه یه که سانیك هه بن و لهو بر وایه دابن که خه لکی وا هه یه هیچ گیر وگرفته کیان
 نییه و خورگه بیان پینه خوارن، به لام به داخه وه نه وان هه لهن و بیرو با وهر مکیان دووره نه
 راستیه وه، چونکه مروڅ نییه له دونیادا گیر وگرفت و ناخوشی له ژیانیدا نه بیت، له بهر
 نهومی زور گیر وگرفت بوو به پرووی مروڅ ده بیته و مو تووشی بووه، که نهو مروڅه هیچ نیرادمو
 وستیکی له دروست بوونیاندا نه بووه، بو نمونه اناوی ناخوشی گرفتگی بو دروست دهکات،
 له خیزانیکي هه ژارو دست کورتدا له دایک بووه، دایک و باوکیکی که لله رفق و رهنیایان
 هه یه، شیومو بالاو جهسته ی نا شیرینه، دواکه و تنی ژیری هه یه، مامه لای خراپی له گهل
 دهکن، تووشی نه خوشی و بی کاری ده بیت، نه یان هیشته ووه خویندن ته و او بکات، جیاوازی
 له نیوان نهوو خوشک و براکانی تریدا دهکن، ماموستایه کی خراپی هه یه، وولاته که ی
 پرده له شهرو نارواوه ... قاد). که سهرجه م نهو هوکارانه ی سهرموه سهر و دلی دهگرن و
 هیر وگرفته بو دروست دهکن.

به لام نه مه نهوه ناگه یه دنی که که سانی تر گیر وگرفته یان نییه، به لکو هه موو که س
 گیر وگرفته گشتی و تاییه تی خوی هه یه، به لام شیومو جورمکه ی جیاوازه، له لایه کی
 تریشه وه نه مه مانای نهومنییه که نیمه دست له نه ژتو دابنیشین و ههر خه م و خه فته
 بغوین و خومان له خه ون و خه یالدا ن قوم بکه یین و بلین نهو هوکارو بارودوخه له دهرمو ی
 تواناو وستی نیمه دایه و نیمه هیچمان پین ناگری، چونکه نهو لیک دانه ویه هه لایه و
 له گهل تواناو به هر مکیان مروڅدا یه ک ناگر نه وه، له بهر نهومی نیرادمو به هر می مروڅ
 نهومنده که ورمو له بن نه هاتوه که ده توانیت به سهر هه موو گرفت وکوسپ و ته گهر میه کدا
 زال بیت.

راسته له وانه یه توانای گوږینی ناراسته ی هه ندیک بووداوی جیهانی دهرمو مان
 نه بیت، به لام خو توانای گوږینی راو بوچوونی خومان هه یه و ده توانین لیک دانه ووه

بۇچوونى خۇمان دىربارى ژيان بگوزېن. چوتکه سەرکه وتنى مړوځ پەيوەندى بە ئىرادىم
ويست و ليک دانه و مکاني جيهاني ناولود ههيه. بۇ نموونه يەکیک له کارنيک دهرده کړيت يان
له خويندن سەرکه وتن به دست ناهينى يان له گهل هاوسه رکەى ژياني سەرکه وتو نابيت.
نەو رووداوه تووشى دلته گى و بيزاريه کى زورى دمکات و دست له نه ژتو داده مينى و وا
دزاني ژيان کوتايى هاتووه و هيج تروسکايه ک و خوشييه کى تيدا نه ماوه. بهر دوام بوونى
نەو جوړه بيرکردنه و مو ليک دانه و ديه. خاوه نه کەى تووشى کومه ليک کيشه و گرفت و گړنى
دروونى دمکات.

به لام که سيکى تر بوويه بووى هه مان گرفت و ناخوشى کهسى يە که م ددبیته وه. به لام
ومک کهسى يە که م تووشى ههرس هينان و چوک دانان نابيت. به پينچه وانه وه به دواى
هوکارمکاني نهو سهرنه که وتنهى دمکه ريت و هه ولى چارمه رکردن و دووباره نه بوونه و ديان
دمدات و به هينزو گوپوتينيکى تازموه به دواى کارنيکى نويدا دمکه رى و دووباره خوى بۇ
خويندن ناماده دمکات و که م و کورتیه کاني پيشووى چارمه ر دمکات و به دواى هوکارمکاني
ناخوشى نيوان خوى و هاوسه رکەيدا دمکه رى و ريگا چاردى گونجاوى بۇ دمدوزيته وه واته
مړوځ له ژيانيدا بوويه بووى زور گرفت ددبیته وه. نه مه ياساى ژيانه و ومک له پيشتر
نامازمان پيکورد کهس نييه گرفت و کيشهى نه بيت. به لام گړنگ نه و ديه به سهر نهو
گرفتانه دا زال بيت. ريگا چاردى گونجاويان بۇ بلدوزيته وه له هه مان کاتيشدا پهنديان
نيور بگزين و جارنيکى تر دووبارميان نه که ينه وه واته ددبیت بوچوونىکى واقعيانه مان بۇ
ژيان هه بيت و هه مو تال و شيرينيه کاني به يه ک چاو هه لسه نگينين و له خه وو خديال و
خو خواردنه وه واکردن و چوک دادان دوور بکه وينه وه. چونکه ته نها ريگا چاردى سەرکه وتى
بوويه بوو بوونه و مى گرفته کاني ژيان و ليک دانه و ديانه نه ک واکردن لييان.

بۇ ئەومى ئە زىيان بەختەومر بېت و بەسەر كۆسپ و گىرقتەكانىدا سەرگەوتتوۋ بېن.
دەتوانىن پەيرەمى ئەم خالانەي خوارمە بەكەين:-

۱- ھەولېدە ئە كاتى بىن ئىشىدا خوت بەكارو چالاكىدەكى (ھونەرى، وەرزشى، ئەدەبىي، زانستى ... قاتارلىق) خەرىك بەكەو كاتى بىن ئىشىتى پىن بەسەر بەرە، چۈنكە ئەلايەك ئە بىزارى و بىن ئىشى و خەم و خەيالى خراب دوورت دەخاتەوم، ئەلايەكى تىرىشەوم ھەندىك ئە جەزوو ئارمىزوۋىكانت تىر دەكەيت و لەوانەيە شارمىزى بەھرمە تۈانا شاروۋمىكانىشت بېيت

۲- دەبىت ئە زىياندا ھەلسەفەو بۇچوۋنىكى تايىدەتى خوت ھەبىت، بۇ ئەومى ئە بىگەيەوم نامانجەكانى زىانت دىيارى بەكەيت و شىوازو مىكانىزمى پىنوېست بو گەيشتىيان دەست نىشان بەكەيت، چۈنكە نەبوۋنى ھەلسەفەو راو بۇچوۋنىكى دىيارى كراو دەرپارەي زىيان، مەۋقە بەرمە ھەندىرو لايە لايى و سەرە بۇيى و شەكستى دەبىت

۲- پىنوېستە كەسىكى كۈمەلايەتى بېت و تىكەلاۋى كۈمەل و دام و دەرگاكانى بەكەيت و ھاۋكارى كەس و كارو دۈست و برادەران بەكەيت، چۈنكە مەۋقە بوۋنەومىكى كۈمەلايەتەيە و بەبى كۈمەل و تىكەلاۋى بوۋن و ھاۋكارى و خوشەويستى، كەسىكى نەخوش دەبىت.

۱- ھەولېدە بوۋنەبوۋى ترسەكانت بېيتەومو بەدۋاي ھۇكارمىكانىدا بىگەرى و بزانە ئە نەنجامى چىيەوم توۋشى ئەو جۈرە ترسە بوۋىت، چۈنكە تەنھا رىنگا دۈزىتەومى ھۇكارەكانى ترسە، دوا جارىش زال بوۋن بەسەرياندا، چۈنكە مەجالە و كەس ناتوانىت ئە زىر سايەي ترس و دوۋ دىندا زىيان بەسەر بەرەيت.

۵- پىنوېستە ئە خەم و خەيالى بەردەوام و تقووم بوۋن ئە زىندە خەم و دوۋرىگەيەوم، چۈنكە ھىج كىشەوگىرقتىك بە خەم و خەيال و راكەرن چارمەسەر ئاكرىت بەلكو دەبىت ئە زىيانى واقىيەدا تىرىيان بەكەيت و چارمەسەرى گونجاۋيان بۇ بىدۈزىتەوم.

۶- وىرژىش و رۇيىشتى بۇزۇنە باشتىن ھۆكۈر بۇ بەھىز كىردى ئەندامەكانى لەش و تەندروستى باش، لەبەر نەو ھەولبەدە بۇزۇنە ھەندىك چالاكى وىرژىش بە ئاكام بىگەيەنە

۷- خۇشەويستى و ھەلىزاردىنى ھاسەرى ژيان مافى سىروشتى مەۋقە و دەتوانىت ئەو مافەي خۇت وىرگىت، بەلام زىيادە بۇيى تىيادا و گىرتىنى شىۋازى چەوت و ئابەجى تەۋشى زۇر گىرتى كۆمەلايەتى و دىروونىت دەكات، لەبەر نەو دەيىت ئاگادارى ئەو لايەنەش بىت

۸- لەبەر دەم خەم و خەفەت و دىلە راۋكىدا چۆك دانەدەيت، بەلكو ھەموو گىرتى و كىشەيەكى كۆمەلايەتى و دىروونى ھۆكارو چارەسەرى خۇي ھەيە كەۋاتە ھەولبەدە بە دىۋى چارەسەرى گونجاۋدا بىگەرى، دەشتوانىت سوود لە تۈانا و شارەزايى كەسانى تىرىش وىرگىت و ھىچ پىنۋىست بە شەرم و دوۋ دىلە ئاكات و داۋاي يارمەتى و زانىيارى پىنۋىستىيان لى بىگە.

۹- نەكەي لەكاتى بوونى گىرو گىرتى و ناخۇشى پەنا بۇ (مەي خواردەنەۋەو خۇسەرخۇش كىردى و جگەرە كىشان و قومار، ... تادىبەيت، لەبەر نەۋى ئەو چالاكى و كارانە چارەسەرى گىرتەكان ئاكەن بەلكو ئالۋىرتى دەكەن، ئەلايەكى تىرىشەۋە بەرەو دىرەدەي و خۇپىنۋەگىرتى و زۇركارى خىراپ و كىشەي كۆمەلايەتلىشت دەيەن . (نجاتى، ۱۹۵۵، ص ۹۸-۹۹).

۱۰- لەگەن ھەموو ئەۋانەشدا دەيىت زۇر بە جەرگى و خۇپاگرو دىگەۋرە بىت و ئابىت كۆل بىدەيت بەلكو دەيىت بىروات بە خۇت ھەيىت و لە ھەۋلى چارەسەركىردى گىرتەكانتدا بىت، چۈنكە تەنھا ئەو كەسانە گىرمۇ مىژۋو دەبەنەۋەو كامەرانىيان دەست دەكەۋىت، كە كۆل نەمەن و بەردەۋام خۇپاگرو بە ئارامى و لە كەۋتەكانىيان سوود وىرەگىرەن و لە دىۋى ھەركەۋتلىك خۇيان بۇ ھەنگاۋىكى نۆي ئامادە دەكەن

نامو بوونی لاوان

په ښک له گرته سهرمکيه کانی لاوان، که وک مخته که سهرسنگی گرتوون نامو بوونه، نامو بوون کوشندمترین دهردی کومه لایه تیه و هه مو تواناو به هر مکانی لاوان زینه به چان دهکات. چه مکی نامو بوون زور مانا هه لدمگرت و به زور شینواز لیکدراو متهوه. زوری به زانیان نهو بر وایه دان که بو به کهم جار و به شینویه کی میتودی و زانستی ږک و ږک له لایه ن هیکله وه له کوتایی سدهی هه زده هه م و سهرمتای سدهی نوزده هه م به کار هات، هه رچه نده بیشتر نه م چه مکه وک زاراومیه ک له بیرو بو چوونی دیاندا (مسیحی) له سهرمکانی ناو مرست دهرکه وتووه، به لام هیگل بو به کهم جار خستیه چوار چینمو قالیکی زانستیه وه، دواي نهویش له لایه ن مارکسه وه بو شیه لکړدنه ومو لیکدانه ومو سروشتی په یو مندی به کومه لایه تیه کانی سیستهمی سهرمایه داری به کارهاتووه. به لام له لایه ن کومه لایه تی و دهر وونیه وه زور به سهرکه وتوانه له لایه ن (سیمان ای زانلوه به کارهات و پیناسه یه کی گشتی و سهرقاسه ریشی بو دارشت که باس له پینج جوړ مانای جیا جیای نامو بوون دهکات که نه مانه ی لای خوارموم،-

۱- بیده سهر لاتی یان له دست دانی کونتر و لکړدن-

نهم مانایه ی نامو بوون بریتیه له نه وهی که تاک هه ست به بیده سهر لاتی خوی دهکات و که یشتوته نهو بر وایه ی که توانای هېج گوراکاری به کی کومه لایه تی نیه و نه دانته ناشتوانیت چارمنووس و پاشه روژی خوش دیاری بکات، سهرمای نهوش ناشتوانیت به شدای بریار و مرگرتن و به کلا کړدنه ومو نهو کارو چالاکیانه بکات که په یو مندی راسته و خویان به چارمنووسیه وه هیه.

۲- بن مانایی، له دست دانی مانا-

لیرمدا نامو بوون مانای نهومیه که تاک به هېج شینویه ک هه ست به تام و چیزکی زیان خاکات و نه جیاتی نهوه هه ست به بوشایی به کی دهر وونی و کومه لایه تی به در فراوان و له راده

به دمر دمکات و هیچ فەلسەفە و ریئازینکی تاییه تی له ژيان نییه و خوشی نازانیت بۆ چی
دمژی و نامانجه کانی کامانه.

۲- بی پینوهری :-

لیرمدا نامۆ بوون ئەوه دمهگه یه نیت که تاک دمگاته ئەو برۆایه ی که نامرازو ریگا و
شینواری نابەجی و دزیو و هەله بۆ گەیشتن به نامانجه کان پینوهرستن. ئەبەر ئەوه ی هیچ
پینوهر به هایه کی باوهر پیکراوی نه گۆر نییه هه موو شته کان تیکه ل به یه کتری بوون.
کهواته گرتنه بهری شینواری خواریو خنج و نابەجی بۆ هینانه دی هه زوو نارمزوو ناواته کان
پینوهرستن. ئەم حاله ته ش له کاتی که دا دروست ده بیت که به هاو داب و نه ریت و پینوهر
کۆمه لایه تی و نه خلاقیه کان نیک دهرازین و توانای کۆنترۆل کردن و دهسته مۆکردنی رهوش
و رهفتاری تاکه کانی کۆمه لیان نابیت.

۳- گۆشه گیری و دووره پهریزی کۆمه لایه تی :-

لیرمدا نامۆ بوون مانای ئەوه یه که تاک له میانه ی کارو چالاکیه کانی هه ههست
به خوشی و کامه رانی و رازی بوون ناکات و په یوه ندی له تهک خودی خوی تیک ده چیت و له
خوی و توانا کانی رازی نییه و ته نانه ت گومان له خوشی دمکات وهک ئەو که سه ده بیت که
هه رجاره ی پۆل و نمایش که سایه تیه کی تر دمکات و هه رجاره ی روو پۆش و ده مامکین
ده پۆشیت وههست به بوون و که سایه تی و ناسنامه ی راسته قینه ی زۆر به ده گمه ن دمکات
کهواته به پینی ئەو پیناسانه که سی نامۆبوو ئەو که سه یه که هیچ ههست به گرتگی
خوی ناکات و ژيانی نرخینکی ئەو تۆی نییه و ئەو برۆایه ی له لا دروست بووه که بوون و
نه بوونی ئەو وهک یهک وایه و له توانایدا نییه هیچ گۆرانکارییه کی پینوهرستن له ژيانی خوی
و کۆمه له کهیدا بکات و خاومنی هیچ فەلسەفە و ریئاز و بیرو باوهرینکی بونیاد و کاریگەر
نییه و که لتوری ئەو کۆمه له ی تیایدا ده ژی به هی خوی نازانی و سه ره مرای نه وهش به چاوی

گومان و دوو دلى سەيرى خۇي دىمكات. كە سەرجەم ئەمانەش بەرەو نامۇ بوونى كۆمەلەيتى
روشنىرى و ئايىنى و دەروونى دەپەن. (الزغل و عضىبان، ۱۹۹۰، ي ۴۸-۴۹).

نېشانەكانى نامۇ بوون :-

ھەرچەندە ھۆكارو نېشانەكانى نامۇ بوون زۇرن و ھەندىك جار وەك نېشانەكانى
نەخۇش و گرھتە دەروونى و كۆمەلەيتەكان وان بەلام بەشىنەيەكى گشتى ئەمانەي
خوارەو بەگرتگرتىن نېشانەكانى نامۇ بوون دادەنرىن و دەتوانىن نە رىگەيانەو كەسى
نامۇ ديارى بگەين :-

- ۱- بەشدارى نەكردن نە چالاكىە كۆمەلەيتى و سىياسى و ئايىنىەكان ... تاد .
- ۲- بېروا نەبوون بە خۇدو سەير كرتى خود بە چاوى سووك .
- ۳- رەشىپىنى نە ژيان و بېروا نەبوون بە پاشە بۇژ .
- ۴- نەبوون و لاوازى خۇسازانلىنى كۆمەلەيتى و خودى .
- ۵- كەسى بەرەمى جەستەيى و عەقلى و ھونەرى و نەدەبى .
- ۶- نەبوونى قەسەفە و ئايدۇلۇتۇيا و رىيازىكى تايىتە نە ژيان .
- ۷- لاوازى نە پلان دانان و بېريار و مرگرتن نە كاتى پىنويست .
- ۸- بەشدارى نەكردن نە ھەلبىزارىن و چالاكىە سىياسى و كۆمەلەيتە چارەنوس سازمگان
و بەرژمەندىيە نەتەرمى و نېشتەمانىەكان .

ھۆكارەكانى نامۇ بوون :-

گومانى تېدانىيە نامۇ بوون ديارەيدەكى كۆمەلەيتى دەروونىيە واتە نە رىگەي كۆمەل
و دام و دىزگاكانىيەو دوست دەپىت و تاك نە رىگەي بۇ ماومو گونىزراوۋە وەرى ناگرتى.
نەبەر نەوۋە نەگەر يمانەونىت بەشىنەيەكى زانستىانە شەن و كەوى ھۆكارەكانى نەم

دیاردیه بکهین، نهرا دهبیت نهنیو خهرمانی دام و دمرگا کومه لایه تیه کاندای بویان بکهین، که نهوانیش بریتین له خیزان و قوتا بخانه و برادر و جیگاکانی خودا پهرستی و نامرازمکانی راگه یاندن ... تاد.

هه موومان چاک دمرانین خیزان لانه و قوتا بخانه یه که می هه موو تاکیکه، ئینجا نه گهر متدال هه ر له مندانیوه له باوهشی گهرمی دایک و جاوک و کهسانی دلسوزی پهرومرده نه بیت و پیداویستیه فیسونوژی و دموونی و کومه لایه تیه گرنه کانی بو داین نه کریت و له ناو خیزان ههست به دنیایی ونارامی نه کات. گومانی تیندا نییه که لین و ده لاقه ی گهوره دمکه وینته که سایه تی و باری دموونیوه مو به چاوی دوو دلی و رارایی سهیری تاکه کانی کومه ن و پدیوهندییه کومه لایه تیه کان دمکات له بهر نهومی له ناو خیزان و تاکه کانی تری دمووو بهری ههستی به خوشی و دنیایی نه کردووه. ئینجا نه گهر هاتوو له ناو قوتا بخانه ش هه ر ههستی به خوشی و کامه رانی نه کرد و تام و چیژی له پرؤگرام و پدیوهندییه کومه لایه تیه کانی ناو سنووری قوتا بخانه و مرنه گرت، بیگومان نامو بوون و دووره پهریزی و گوشه گیری ده بن به به شیک نه رفه تارو بیر کردنهومی. سهره رای نه وهش نه گهر تاک له ناو کومه ن و نه ته موو ولاتیکیدا بژی، سهرومری و ناسنامه ی خوی نه بیت و بهردموام مافه کانی پیشیل بکریت، گومانی تیندا نییه که نه و تاکهش له ناویننه ی نه و ولات و کومه له دا خوی ده بینیتوه و ههست به بی ناسنامه یی و زولم و ستم دمکات و بوچونیک وای له لا دروست ده بیت که بوون و نه بوونی نه و وک یه که و نه توانایدا نییه هیچ گورانکارییه ک بکات و چاره نووس و پاشه روژی له چاره نووس و پاشه روژی کومه له که ی باشترا نابیت.

هه روهها پیشیل کردنی ماف و سهریه ستیه کانی تاک له لایه ن خیزان و کومه له وه سووکایه تی پینکردنی و مرنه گرتنی باو بوچوونه کانیشی، کومه لیک فاکتهری ترن که مروه یه رمو نامو بوون ده بن.

ښځا نه گهر بڼت و له بهر روښنايي نه و راستي و بوجووناندي سهرموه ژينگه ي
کومه لايه تي و سياسي و نابووري و د مرووني و روښن بيري لاري کورده هه لېسه نگينين نه و!
د ملگه ينه هم دهر نه نجاراندي لاري خوارموه :-

دهر نه نجامي سهرجه م نه و توښينه ومو ناماراندي له سهر مروقي کورده و دهر و
 بهر مگه ي کراوه، نامارده بونه ومه گه ن که ريزميه کي زور نه تاکه کاني کومه لگاي کورده ماري
 نه خوښندوان و ريزميه کي زياترېش له وان کويله ي داب و نه ريتي کومه لايه تي و
 لواکه وتوون، سهرمزي نه ومي ژمارميه کي زور نه خيزانه کان هه ژارو دست کورتن و تا
 نيمتاش سيستمې عه شايه ري و تانيفه گه ري و ناوچه گه ري به سهر ياندا زانه و لغاوي
 هه قل و بير کورده ومي مه نتيقيانه ياني کردوه.

ښځا کاتيک مندان و همرزمکار و لاو نه ناو نه و جوړه ژينگه و بارو دڅخه دا په رومرده
 د بڼت، بېگومان زور نه مافه کاني پېښيل دمکريت و بواړي گه شه کردني ناسايي و دروستي
 بوناخولتېندري، که نه مېش د بڼت هه وي نه ومي که تاکه کاني نه و جوړه ژينگه ي به دست
 کومه نيك گره تي د مرووني و کومه لايه تيه وه بېناليين و بهر د موام نه سهنگه ري پارېرگاري
 کردندا بن و به چاوي گومان و دوو د ليه وه بېرواننه کومه ن و دام و د مزگاکاني و له ناو خيزان
 و د مورو بهر مگه يدا هه دست به ناسايش و دننيايي نه گه ن.

بېگومان ژينگه ي قوتا بخانه شمان زور نه ژينگه ي خيزانه کانمان باشت نيه، له بهر
 نه ومي هه مان عه قلپه ت و بېرو بوجووني کومه ن ومک چون له ناو خيزان بهن گيان داوه ته وه،
 به هه مان شېوهش له ناو قوتا بخانه و پر وگرام و شېوازمکاني واته گوته وه ودا رهن گيان
 داوه ته وه و ماموستا دايک وياوکی دووه مېه و قوتا بخانهش خيزاني دووه مېه له بهر نه وه
 هه مان به هاو عه قلپه ت و سيستم قوتا بخانهش بهر يوه دمبات و قوتا يي نه و سهر يه ستي و
 بواړي رادير يره ي نيه که ومک پېويست بونيادي که سايه تي بڼت و نه شوينه واره
 خرا په کاني خيزان رن گاري بکات.

داو و دمرگاکانی راگه یاندنیش به پئی توانایان به شداریان له خهست کردنهدوی قوری نامو بوونی لاوی کورد کردوه، به بهر نهومی له سدر شاههی ته له فزیونه کان و لاپدری کتیب و رۆژنامه و گۆنهارمکان شتیک ده بیتی و ده خوینیته وه، به لام له واقعیهی شتیکی تر ده بیتی و رۆژانه به بهر چاوییه وه پراکتیزه ده گریت، که نه مهش بینگومان نازاریکی دهرونی زوری دمدات. له ریگهی راگه یاندن وه (به تاییه تیش سه ته لایت و سینه ما و ته له فزیون) به تازه ترین مودیلی جل و بهرگ و ته گنه لۆزیاو خوشترین زیان و تازه ترین نایدولۆزیا و بیر و بۆچوون ناشنا ده بیت و بۆ ماوهیه که به خه وو خه یال له ته کیاندا ده ری، به لام پاش که مینک کۆشک و ته لاری خه وو خه یالی ههرهس ده هینن و خوی له تاو کۆمه نیک داب و نه ریستی داپلۆسینه رو بی کاره بایی و بی ناسنامه یی و هه ژاری و نه بوونی و بیکاریدا ده بیتیته وه.

دوای ماوهیه که نازاری دهرونی و هه لچوون و خه م و خه فته دووباره له ریگهی که نه له کانی راگه یاندن وه به هه شته که ی یه که م جاری بۆ دروست ده بیتیته وه و دوای ماوهیه که ههرهس ده هینیته وه به م شیویه نه م لاوه به سه ته زمانه ی نیمه بهر دهوام له و بازله داخراومدا ده خوینیته وه که دوور نیه زۆر بهرگهی نه و مملانی و گه مه یه ی نیوان خه وو خه یال و واقعیه نه گریت و له ناکامیه وه تووشی گۆشه گیری و نامو بوون و هه ست کردن به که می ... تا دا بیت. چونکه جیاوازییه کی زۆر له نیوان واقعیه و خه یالی دا هه یه، به لام لاویکی ولاتیانی تر تووشی هه مان دهری لاوی نیمه نابیت، له بهر نهومی زۆریه ی نه و شتانه ی که له ریگهی که نه له کانی راگه یاندن وه پیمان ناشنا ده بێ نامو نین و له واقعیهی رۆژانه ییدا ههستی پنده کات و ده توانیت به کرده وه پراکتیزه ی بکات نه که به خه وو خه یال.

له هه موو دهره کان کوشنده تر، نه و بارودوخه یه که نیستا لاوی کورد تیا دا ده ری هه موو تاکیکی کورد (ته که لاوان به تاییه تی) تووشی نامو بوونی سیاسی بوون، له بهر نهومی تا نیستاش نازانین چاره نووسی نه م نه زموونانه مان چی ده بیت، راسته زۆریه مان گه شبینین به داها توومان، چاومروانی داها توویه کی رووناک ده که یین، به لام به ماکانی نه و گه شبینیه مان زۆر تۆکه و پته وو توندو تۆل نییه، سهره پای نه وهش نه زمونی تالمان له

لایه‌نی سیاسیوه هدی و پینشار زور جار کورد له خشته براوو نه‌زموونه‌کانی رابردوویان زنده به‌چال کردوو. بئجگه له هه‌موو نه‌وانه لاوان له هه‌موو توژیرو چینه‌کانی تر هه‌ستیار ترن و شارمزیی و نه‌زموونیان که‌متره و زیاتر لایه‌نی عاتیفی و سوزیان به‌سهر لایه‌نی بیرکردنه‌وی مه‌نتیقیانه‌یاندا زانترمو وین و شه‌یدای گۆرانکاری و چارمه‌رکردنی گرته‌کانن و زیاتر له توژیروو چینه‌کانی تر نه‌موونه‌یین و که‌متر له که‌ورمه‌کان واقع بینیانه‌ترن، له‌بهر نه‌وه نه‌و بارودوخه سیاسی نیستای زیاتر کاریان تینه‌مکات و به‌رهو نامۆی و هه‌لچوون و گرژی دمروونیان ده‌بات.

به‌گشتی نه‌و هاگته‌ر و بارودوخانه‌ی سه‌رموه لای تووشی نامۆ بوون و خه‌م و خه‌فت و گوشه‌گیری ده‌مکه‌ن. نه‌مه‌ش مانای نه‌وه نییه هه‌موو نه‌و هاگته‌رانه‌ی سه‌رموه له‌لای یه‌ك که‌س کۆمه‌بنه‌وه، یان هه‌موو لایه‌ك تووشی نامۆ بوون و گوشه‌گیری ده‌مکه‌ن. به‌لکو جیاوازی تاکایه‌تی هدی و به‌یه‌ك شیوه کار له هه‌موو لاومکان ناکات، دوورنییه هه‌ندیک لای به‌ ناساتی هه‌رمه‌س به‌ینن، به‌لام هه‌ندیک لای تر به‌هیزو پته‌وو خوراگرتر ببن و نه‌و بارودوخه ببینه هه‌و به‌هیز کردنی که‌سایه‌تیان.

به‌لام به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی نه‌و هاگته‌رانه رۆلی نیگه‌تی‌شانه‌یان له‌سه‌رباری دمروونی لای کورد هدی و زۆریه‌ی لاوان تووشی نامۆ بوون و گوشه‌گیری ده‌مکه‌ن چارمه‌ری نه‌و گرته‌اندو که‌م کردنه‌وی فشار له‌سهر لاوان و دا‌بن کردنی ژینگه‌ی له‌بار بو‌گه‌شه‌کردنیان، زامنی که‌مه‌کردنه‌وی نازارو نه‌ندیشه‌کانی لاوانق و ده‌بنه هه‌و که‌مه‌کردنه‌وی ریزه‌ی نه‌و لاوانه‌ی که‌ تووشی نامۆ بوون و رمشبینی و گوشه‌گیری بوون .

کین نهوانه دی که کیشه و گرفتې د مروونیان ههیه و چوئیش بزائن که نه و کیشه و گرفته یان ههیه؟

بیگومان هه موو مروؤنیک روویه رووی کیشه و گرفتې د مروونی دهینته موو نه گهر بو جاریکیش بیت به دستیه وه دمنالینې. به لام گرنگ نهویه که به رد موام نه بیت و له نه نجامی دووباره بوونه ومیه وه کیشه و گرفتې خودی و خیزانی و کومه لایه تی بو نه خولقینې. نه ووی جیگه ی داخ و تیرامانه، زوربه ی نهوانه دی که تووشی گرفت و کیشه ی د مروونی و هه لچوونی بوون، له و بر وایه دان که ته نهان و که سی تر نییه که وک نهوان بیت و هیچ که سیکیش نییه که له گرفت و کیشه کانیان بگهن، بیگومان ده بیت نه و که سانه نه وه بزائن که نه و بوچوونانه یان هه له یه و له نه وه دنیا بېن که زور که سی تر ههیه وک نهوان به دست کیشه و گرفتې د مروونیه وه دمنالینز و کیشه و گرفته د مروونی و هه لچوونیه کان زور باون و له ناو ژماره یه کی زور له تاکه کانی کومه لدا بلا بوونه ته وه.

یه کینک له و راپرس و توئزینه وانیه که له سالی (۱۹۹۱) به نه نجام گه یه ترا، نه ووی دمرخست که (۷۴۸) نه و که سانه دی که چاوپیکه و تنیان له گدل سازدرا که (۸۰۹۸) که س بوون به دست کیشه و گرفتې د مروونیه وه دمنالینز، واته نریکه ی نیوی خه لکی تووشی یه کینک له شه ران و گرفته د مروونیه کان بوون، له گرنگترین نه خوشی و گرفته د مروونیه کانیش
نه مانه ی لای خوارموه بوون؛-

- ۱- خه مۆکی ی قورس و تووندو تیر
- ۲- خووگرتن و راهاتن (الادمان) له سهر خواردنه موو خوسه رخوشکردن
- ۳- ترسی جوړاوجور که بوون به نه خوشی
- ۴- ترسی کومه لایه تی نا فاسایی.
- ۵- خواردن و بهرکارهینانی ماده و دمرمانی قه دغه کراوو نا فاسایی.
- ۶- بی هیوایی و رهشبینی له ژبان (هیلز و هیلز، ۱۹۹۹، ص ۲۰).

که‌واته ژیا‌نی که‌س نییه که بی‌گیرو‌گرفت و ناخو‌شی بی‌ت، به پینچه‌وانده‌وه هه‌موو که‌س که‌م یان زور‌گیرو‌گرفت و دهم‌ده سه‌ری خو‌ی هه‌یه و ژیا‌نیش به‌و‌گیرو‌گرفت و کیشانه‌وه خو‌شه‌وه دهم‌ین به پالنه‌ر بو‌کارکردن و بیرکردنه‌وه‌وه ژال بوون به‌سه‌ریاندا که نه‌رینگه‌یا‌نده‌وه توانسته‌کانی مرو‌ف گه‌شه‌وه‌که‌ن. به‌لام کاتی‌ک گیرو‌گرفته‌کانی ژیا‌ن و کیشه‌کانی زور‌نالو‌ز دهم‌ین و نه‌ توانای مرو‌فدا نابی‌ت به‌سه‌ریاندا ژال بن و هیزو‌گو‌بو‌تینی له‌ناو دهم‌ین، نه‌و کاته‌مه‌ترسی و هه‌ر‌مه‌شه رو‌به‌رو‌ی کونه‌ندامی دهم‌وونی مرو‌ف ده‌بی‌ته‌وه‌وه تووشی کیشه‌ر گه‌رفتی دهم‌وونی ده‌کات

پێ‌ویسته نه‌وه‌شمان له‌یاد نه‌چیت که‌جیا‌وازی تاکایه‌تی (الفروق الفردية) هه‌یه‌وه هه‌موومان وەک یه‌ک رو‌به‌رو‌ی کیشه‌کان نابینه‌وه‌وه به‌سه‌ریاندا ژال نابین، بو‌نمونه هه‌ندیک کیشه‌هه‌رمس به‌چه‌ند که‌سینک ده‌هیتن و تووشی گرفت و کیشه‌ی دهم‌وونی ده‌که‌ن، به‌لام هه‌مان کیشه‌هیج کاری‌گه‌ری‌یه‌کی له‌سه‌ر هه‌ندیک که‌سی تر نابیت که‌واته‌ جو‌زی که‌سایه‌تی و بیرکردنه‌وه‌وه رو‌وداو‌مه‌کانی سه‌رده‌می مندانی و هه‌رزمه‌کاری شیوه‌ی رو‌به‌رو‌بو‌ونه‌وه‌که‌ دیاری ده‌که‌ن و به‌باش یان خراپ گه‌روتین و هیز دهم‌ین به‌مرو‌ف.

گه‌رت‌گه‌رت‌ین نه‌و رو‌وداوو گیرو‌گرفته‌نه‌ی که‌ مرو‌ف تووشی گرفت و نه‌خو‌شی دهم‌وونی ده‌که‌ن نه‌مانه‌ی لای خو‌اره‌وه‌ن:

- ۱- هه‌ست و سو‌زی به‌نازارو ناخو‌ش.
- ۲- فشاری دهم‌وونی زورو‌هه‌رمس پێ‌هیتەر.
- ۳- گیرو‌گرفته‌کانی گو‌به‌پانی کارکردن و خو‌یندن.
- ۴- کارمه‌سات و نه‌هه‌مه‌تیه‌کانی ژیا‌ن.
- ۵- نه‌و کیشه‌وه‌گیرو‌گرفته‌نه‌ی که‌ له‌نه‌نجامی پیکه‌وه‌نانی خیزان و هاوسه‌رفتی‌وه‌وه‌دروست دهم‌ین.
- ۶- کیشه‌وه‌گیرو‌گرفته‌کانی ناو‌خیزان.
- ۷- خه‌م و په‌ژاره‌له‌نه‌نجامی له‌ده‌ست‌دانی که‌سی‌کی خو‌شه‌ویست.

که‌واته له نه‌نجامی نه‌و ڤاکته‌رانه‌ی سه‌رموه زۆر که‌س تووشی نه‌خووشی و گرتی دهره‌ونی ده‌بن و پینو‌ستیان به‌ یارمه‌تی و رینمایکردنی دهره‌ونی ده‌بیتا، به‌لام به‌داخه‌وه ژماره‌یه‌کی زۆر نه‌و که‌سانه‌ی که‌ تووشی نه‌خووشی و گرتی دهره‌ونی بوون، هه‌ست به‌وه ناکهن که‌ پینو‌ستیان به‌ رینمایکردنی دهره‌ونی هه‌یه و په‌یوه‌ندی به‌ که‌سانی شارم‌زاد پ‌سپۆرمه‌ ناکهن. به‌لام زۆر گرنگه‌ نه‌و که‌سانه‌ که‌ زوو فریای خو‌یان بکه‌ون و چاره‌سه‌رو رینمای دهره‌ونی گونجاو و‌ریگرن، له‌به‌ر نه‌وه‌ی چه‌ند زوو فریای خو‌یان بکه‌ون نه‌وه‌نده زوو چاک ده‌بنه‌وه‌و له‌و کیشه‌و گرتنه‌ دهره‌ونیانه‌ ر‌زگاریان ده‌بیتا

به‌لام نه‌وه‌ی جینگای داخه‌ که‌ تا نیستا وه‌ک پینو‌ست بکه‌و سه‌نته‌ری رینمایکردنی دهره‌ونی نه‌وه‌و بینجگه‌ له‌ چه‌ند بکه‌و پ‌زیشکیکی دهره‌ونی که‌ به‌داخه‌وه به‌ زۆری په‌نا بو حه‌ب و دهرمان و سه‌ر له‌ کاره‌بادان ده‌بن. هه‌چ شو‌ینیکی تری نه‌و تو‌نیه‌ که‌ نه‌و خاوم‌ن گرتانه‌ په‌نایان بو‌به‌رن، چونکه‌ زۆربه‌ی کیشه‌کانی نه‌وان دهره‌ونی و کۆمه‌لایه‌تیه‌و به‌ حه‌ب و دهرمان و سه‌ر له‌ کاره‌بادان چاره‌سه‌ر ناکرین و بگره‌ هه‌ندیک جار نازاره‌کانیشیان زیاد ده‌که‌ن، به‌لکو نه‌و جو‌ره‌ که‌سه‌ خاوم‌ن گرتانه‌ پینو‌ستیان به‌ که‌سانیک هه‌یه که‌ گون‌یان ل‌ی‌یگرن و گرینی دل و دهره‌ونی خو‌یان بو‌ بکه‌نه‌وه‌و له‌ رینگه‌یانه‌وه سه‌رچاوه‌و هوکاره‌کانی نه‌و کیشه‌و گرتنه‌ دهره‌ونیانه‌ ده‌ست نیشان بکه‌ن و رینگا چاره‌ی گونجاویان له‌ رینگه‌ی رینمایکردنی دهره‌ونی و کۆمه‌لایه‌تی و خ‌یزانییه‌وه بو‌بدوزینه‌وه.

که‌واته‌ خو‌ینه‌ری به‌ریز نه‌م پ‌رسیاره‌نه‌ی خواره‌وه له‌ خو‌ت بکه‌و نه‌و کاته‌ له‌به‌ر رو‌شنایی وه‌لامه‌کانیان بو‌ت دهره‌که‌و‌یت که‌ پینو‌ستت به‌ رینمایکردن و خ‌زمه‌تگوزاری دهره‌ونی و کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه یان نا؟.

۱- ئایا هه‌لچوون و ترس و دله‌باوکیکانت نه‌وه‌نده زۆربوون که‌ نه‌هیلان وه‌ک پینو‌ست کارو چالاکیه‌کانی رو‌ژانه‌ت به‌ نه‌ نجام بکه‌یه‌نیت؟

۲- ئايا بارى دەروونىت ئەوئەندە ئالۋز بوو كە كىشەى بۇ خۇت و خىزانت دروست كىردوو بوئەتە ھۇى تىك چوونى پەيوئەندىيە كۈمەلەيەتەكەن.

۳- ئايا ئەو ھەستەت ئەلا دروست بوو كە ماوئەيەكە ۋەك جاران ھەست بە خوشى ژيان ناكەيت و كەمتر بىروات بە خۇت ھەيە و بە ئاسانى ئاتوانىت كۈنئۆلى خودى خۇت بىكەيت؟

۴- ئايا گەيشتووتە ئەو بىروايە كە لەخۇت بىزارى و جەز دەكەيت بە ھەر شىوئەك بىت ئەو بارە دەروونىيە رىزگارت بىت؟

۵- ئايا ھىچ شتىكت دەربارى بارى دەروونى و گۇرانى ھەئس و كەوتت بۇ خىزانەكەت يان برادەرائى خوشەويستت باسكردوو يان ئەوان ھەستيان بە ھىچ گۇرانتكارىيەك كىردوو كە لە رەقتارو بارى دەروونىت روويەا بىت؟

۶- ئايا تۇ خۇت ۋا دەيىنى كە بىندەسەلاتىت و تواناي چارسەركەرنى گىرەگىرەكەن و كۈنئۆل كىردىيانت نىيە و ئاتوانىت گۇرانتكارى لە ژيان و بىرگەندەوئەتا بىكەيت؟

۷- ئايا بەرھەم و رىژمى چالاكىيەكانت كەم بوئەدوو ھەست دەكەيت كە ۋەك جاران گوبوتىنت بۇ كاركەن و بەرھەم ھىنان ئەماو؟

ئەگەر زۆرەي ۋەلامى ئەو پىرسىياراندەى سەرمو بە (بەئى) بوو ئەو ماناي ئەوئەيە كە تۇ كىشەو گىرەتى دەروونى و كۈمەلەيەتەيت ھەيە و بىنويستت بە رىنمايەكەرنى دەروونى و كۈمەلەيەتى ھەيە و ناپىت پىشت گونى بەھەيت، بۇ ئەوئەي كىشەو گىرەكەن زىاتر ئالۋز ئەبى و ئەبە ھۇى تىك چوونى بارى دەروونىت.

سەرچاوەی گری دەرۆنییەکانمان

مروڤ بوونەومریکی ئالۆزو نەناسراومو تاومکوو نەمروڤ زانست وەك پینۆست پەدی بە گری و گۆل و هەورازو نشینومکانی نەبردومو زۆر لایەنی هەریە نهینی ماونەتەوه. یەكێك لە گەنگترین و شارمەترین لایەن، باری دەرۆنی مروڤه، راستە زۆر قوتابخانەو دینارو لیکدانەوی دەرۆنی هەوڵی زانینی نهینییەکانی مروڤیان داوه، بەلام تاومکوو نیستا نەیان توانیوه وەك پینۆست باری دەرۆنی مروڤ شەن و کەو بکەن.

لەلایەکی تریشهوه زۆر زەحمەتە بتوانریت لە رینگە قوتابخانەو تیورە بیانیەکانەوه باری دەرۆنی و گری کوێرەکانی کۆمەلگاکەمان لێك بدرێنەوهو پەدی بە نهینیەکانیان ببەین. راستە نیمە مروڤین و کەم یان زۆر دەرئەنجام و لیکدانەوه دەرۆنیەکان و تیومرەکان دەمان گرتەوهو تارادەیهك تیشك دەخەنە سەر باری دەرۆنیمان بەلام لەبەر ئەوهی سەرچاوهو کەلتور و بنەماکانی ئەو تیورو قوتابخانە تارادەیهك جیاوازن لە سەرچاوهو کەلتور و ژینگە کۆمەلایەتی و نابووێ نیمە، بۆیه دەبێت لە رینگە تیورینەوهو تیوری خۆمانەوه پەدی بە هەندیک لە گری کوێرەکانمان ببەین

مروڤی کورد، وەك هەموو مروڤیکی تر کۆمەلێك پێداویستی فیزیولوژی و کۆمەلایەتی و دەرۆنی هەیه و دەبێت تیربکریێ بەلام بەداخهوه ژینگە سیاسی و کۆمەلایەتی و نابووێ و دەرۆنی مروڤی کورد تا پادەیهکی زۆر بەرەبەست و رینگربوون لەبەردەم تیرکردنی ئەو پێداویستیانه، چوێکە زۆریەکی کات مروڤی کورد لەژێر چه پۆك و کەتەبی دوژمنان ئالاندویهتی و هیچ کات مامەلەیی مروڤانەیان ئەتەکدا نەکردوهوه، بەلکو بە پێچەوانەوه چی ئەتوانایدا بووینت کردووینانەو بەردەوام کۆسپ و تەگەرەیان لەبەردەم تیرکردنی حەزوو ئارمژوو پێداویستیە سەرەکیەکانی مروڤی کورد داواوه

گومانیشی تیندانییه مرقه کوپو کچی نهو ژینگه‌یه که قیایدا دمری، نینجا له‌بهر نه‌وی ژینگه‌ی کوپو کچی کورد (ومک زوری‌ی ژینگه‌کانی تری ومکو نیمه) پر بووه له بیهش بوون و رق و کینه و سوکایه‌تی پیکردن، بویه زوری‌ی زورمان له‌ناخماندا رق و کینه و گیانی توله سندنه‌ومو سوکایه‌تی پیکردن و کومه‌لنک گرنی دموونی تره‌یه و له کاتی به ناگایی و بی ناگایدا، به‌شینویه‌کی نه‌ستی بیت یان هه‌ستی له ره‌فتارو هه‌نسوکه‌وت و بیرگردنه‌وماندا رنگ دهنه‌ومو له میانه‌یانده‌وه خومان و که‌سانی چوار دمویمان تووشی کومه‌لنک گرفت و کیشه‌ی دموونی و کومه‌لایه‌تی و نابووری و سیاسی دمکین.

هه‌ر کاریگه‌ری نهو کومه‌له گرفت و گری دموونیانه‌یه که به‌ردموام یه‌کتری نازار دمه‌ین و چال بۆ یه‌کتر هه‌لدمکه‌نین و زوری‌ی جار له بۆسه‌داین و به‌دوای هه‌لو خاله لاوازمکانی به‌رانیه‌رماندا دمکه‌ربن، هه‌ر نه‌ومنده‌ که‌م و کورتیه‌کی بچوکمان نینینی نینی دمکه‌ین به هه‌لو ته‌پلی بۆ لینه‌دمین و دمکه‌ نوکیکی نینه‌مه‌ین به کفته‌یه‌ک، به‌م شینویه‌ش هه‌ست به پشو خوشیه‌کی دموونی دمکه‌ین و بۆ ماوه‌یه‌ک که‌مینک له گرو تینی نهو گری دموونیانه که‌م دمه‌ینته‌وه، واته نهو سوکایه‌تی پیکردن و که‌م کردنه‌وه له ترخی که‌سانی ترو ته‌پل بۆ لینه‌دیان سادییه‌تی که‌سایه‌تیمان هینور دمکاته‌ومو نهو که‌سانه دمه‌ین به قوچی قوریانی.

به‌لام نابیت نه‌وه‌شمان له‌یاد بچیت که نینه‌ش جارها و چه‌نده‌ها جار بووین به قوچی قوریانی ژیر دستێ که‌سانی تر، نینجا له‌بهر نه‌وی به‌ردموام بارودوخ له گۆپان و شه‌قان و قلیشانه‌ومدایه، بویه بۆل و پله و پایه‌کان دمگۆبدرین و هه‌ر جارهی دسته‌و تاقم و که‌س و لایه‌نیک دمه‌یت به که‌له‌گاوه نه‌نجامی چه‌وساندنه‌ومو سووکایه‌تی پیکردنی به‌رانیه‌رمکه‌ی که‌مینک له چه‌زوو نازمووه سادییه‌کان تیره‌دین دوای نه‌وی که‌بارو دۆخه‌که دمگۆپی نیت قوریانه‌کان کارێ کۆنیا قری دمه‌ین و دمه‌ین به که‌له‌گاوه

دەست دەگەن بە چەوساندنەوهی که‌ته‌گاکانی دوینی. ئەمە دووبارە دەبیته‌وه‌و دەبیته‌و بە خاسیەت و مۆرکیکی دەروونی و کۆمە‌لایەتی کۆمە‌لگاکە‌مان.

ئینجا گرتە‌که‌ لیژمدا کۆتایی نایەت بە‌لکو ئە‌و ناستە بە‌رزە دادە‌به‌زێتە‌ خوارم‌وه‌و ئە‌و بچوکترین چالاکیه‌ کۆمە‌لایەتی و ئابووری و پەرۆم‌رده‌یه‌کاندا رەنگا دە‌ماتە‌وه‌. بۆ ئە‌مۆنه بە‌زێوه‌به‌رێک تە‌م و چیژ ئە‌و سوکایەتی پێ‌کردن و مە‌ل شکاندنێ هه‌رمان‌به‌رەکانی و هه‌رمان‌به‌ر تە‌م و چیژ ئە‌دوا خستنی کاری هاو‌لاتیان و نازار دانیان و هاو‌لاتیان تە‌م و چیژ ئە‌و سوکایەتی پێ‌کردنی خیزان و خیزان تە‌م و چیژ ئە‌و سوکایەتی پێ‌کردنی مە‌ندالە‌کان و مە‌ندالە‌کانیش تە‌م و چیژ ئە‌و لێ‌دان و سوکایەتی پێ‌کردنی یە‌کتری و مە‌رە‌م‌گرن واتە‌ کێ بە‌هیز و توانا بیته‌ یان هە‌ل و بواری بۆ بڕە‌خسێ ئە‌وا بە‌شێوه‌یه‌کی راستە‌وخۆ دەرکە‌وتە‌ گیانی بە‌رانبەرە‌که‌ی.

ئە‌مە‌ش مانای ئە‌وه‌ نییه‌ که‌ مە‌رۆ‌قی کورد نە‌خۆش و شە‌ر خوارم‌وه‌و مە‌رۆ‌قی ولاتی تر ساغ و سە‌لامە‌ت و ناشتی خوازن، نە‌خیز سە‌روشتی مە‌رۆ‌قی کورد وە‌ک سە‌روشتی هه‌م‌وه‌و مە‌رۆ‌شە‌کانی ئە‌م گە‌ردوونه‌ پان و بە‌رینه‌ بێ‌ لایە‌نه‌و تۆوی خیز و شە‌ر ئە‌نا‌خیا‌ندا جە‌شار دراوم‌وه‌ که‌سانی نە‌خۆش و خاوه‌ن گە‌رفتی دە‌روونی و شە‌ر‌خوارو تۆنه‌ سین ئە‌ناو عە‌ره‌ب و فارس و تورک و نە‌ته‌وه‌کانی تە‌ریشدا هە‌ن. بە‌لام ئە‌وانە‌یه‌ رێژە‌که‌ی ئە‌لای نێمه‌ زیاتر بیت، ئە‌بەر ئە‌وه‌ی مە‌رۆ‌قی کورد زیاتر ئە‌و مە‌رۆ‌قی هه‌ندێک نە‌ته‌وه‌ی تر چە‌وسین‌دراوه‌ته‌وه‌و بە‌ر‌به‌ست و پێ‌گر ئە‌بەر‌ده‌م تێ‌کردنی پێ‌داوێستیه‌کانی داخراوم‌وه‌و بە‌شێوه‌یه‌کی زانستی و بە‌رنامه‌ بۆ دا‌پێ‌ژراو هه‌ولێ سە‌پینه‌وه‌ی ناسنامه‌و بوونی دراوم‌وه‌ هه‌ر‌ده‌م کراون بە‌ گۆر یە‌ک‌تری‌داو تۆوی ناوچه‌گە‌ری و هه‌زایە‌تی ئە‌نا‌خیا‌ندا چینه‌دراوه‌.

ئینجا ئە‌گەر بمانە‌وی پاشە‌روژی نە‌وه‌کانی داها‌توومان روون و ناشکرا بیت و تاکە‌کانی کۆمە‌لە‌که‌مان ئە‌و گە‌رف و کێشه‌و گە‌رنی دە‌روونی بە‌دوور بێ‌ ئە‌وا زۆر پێ‌دوێستە‌ گە‌رنکی تە‌واو بە‌ پەرۆم‌رده‌کردنی مە‌ندالە‌کانمان بە‌دین و پێ‌داوێستیه‌ سە‌ره‌کیه‌کانی ژانیان بۆ دا‌پێ‌ن بکە‌ین، ئە‌لایه‌کی تە‌ریشه‌وه‌ دە‌بیته‌ کە‌ش و هه‌وای گونجاو بۆ

پراکتیزه کړدنې یاسا دابین بکړیت، بو نه وې یاسا سهرومړیت و ړنگه به که سانی خاومن
گرفت و گړنې دموونې نه دریت که به نارمزووی خویان یاری به چار دنووس و بهر ژموه نښی
که سانی تر بکه ن، نه بهر نه وې نه و جوړه که سانه ده بیت نه ړنگه ی یاسا وه نفاوی جهزوو
نارمزووه سادییه کانیا ن بکړیت و هه ولی چاره سه کړدنې گرفت و گړنې دموونیه کانیا ن
بکړیت.

يېڭى تەنھەرىكەت دىروونى بېگەرە

زۇر زۇر كەمەن ئەوانەدى كە تاۋەكو ئىستى دىروونىيان گەردى رۇزگارى نەگرتوۋىو گۇرانتكارىيەكانى ئەم جىيەنە ماددى و ئانۇزە توۋشى ترس و دلەپاۋكى و رق و كىنە و گىيانى تۆلە سەندەنەۋەى نەگرتوۋىو. ئەۋەى جىيگەى داخە زۇربەى زۇرمان ھەر لە سېندەى بەيانىيەۋە ھەتاۋەكو درەنگانىكى شەۋ ھەر ھەلپەى نان پەيدا كىردن و كۆكردنەۋەى مالى دونىايىن و شەۋەكەش بە نارامى و دور لە كابووس نابەينە سەر بەلكو تا ماۋەيەكى زۇر ھەر لەخاۋ جىگاۋ پىنخەفەكەماندا تەپ و تل و ئەم دىۋو ئەۋ دىۋەكەين و بىر لە داھاتوۋ گۇرانتكارىيە تەم و مزاۋىيەكانى يان بىر لە ئازارو ھەزوۋ نارەزوۋە تىرنەكراۋەكانى رابردوۋ دەكەينەۋە، كە بەۋ جۇرە بىر كىردنەۋەش ژيانى ئىستى خۇمان دەكەين بە قوربانى داھاتوۋ يان رابردوۋ.

گەرەتەرىن كىشەۋ قەيرانى ئەمبۇى مەۋق لەبىر كىردنى ئىستىيە و بەردەۋام لە ھەلپەى داھاتوۋە، بەبى ئەۋەى بەخۇى بزانى كە ژيان و رۇزگارە خۇشەكانى بەرەۋ كەمى دىۋون و كاتىك بەخۇى دىزانى پىرى و نەخۇشى و كۆمەنىك گىرەتى دىروونى و كۆمەلەيەتى برا بەشى ھەموۋ ئەۋ سەرمايە و خەۋو خەيالا نەيەتى كە ژيان و لاۋىتى و خۇشەكانى خۇى لە پىناۋياندا كىرد بە قوربانى، ئەۋ كاتەش ئەبۋارى پەشىمان بوۋنەۋەۋە نە بۋارى دوۋبارە ژيانى لاۋىتىيەۋە ۋەك كىردەكە لە ھەردوۋ بەھار دەبىت

لېرەدا پىرسىيارىك خۇى دەسەپىنى و ناچارمان دەكات گۆنى بۇ شل كەين، ئەۋىش ئەۋەيە، ئەۋ ھاكتەرەنە چىن كەۋايان لە مەۋقى ئەم سەردەمە كىردوۋە بەۋ جۇرە بىت بە كۆپەۋ دىلى داھاتوۋ، گىيان و دىروونى ئەۋ ھەموۋ گەردە بگىر و بەردەۋام لەبارىكى دىروونى ئانۇزدا بىرى و ھەست بە دروستى دىروونى و خۇشەكانى ژيان دەكات و سەرەپى ئەۋەش توۋشى كۆمەنىك گىرەتى دىروونى بىت؟

بۇ ۋەلانى ئەو پىرسىيارە پىنويستە نامازە بۇ ئەم فاكته رانە بگەين كە دەينە ھۆي
نالۆز كەردنى دەروونى مەۋقە و تۆزۈ گەردە ئىنيشتنى :-

گىيانى تۆلە سەندە ھەم ورق و كىنەي خەفە كراۋ :-

كەسانىك ھەن (ھەرچەندە زۆر كەمن) كە گىيانى لىيۈردن لەلايان زالتە بەسەر گىيانى
 تۆلە سەندە ھەم لە تواناياتدا ھەيە كە چاۋپۇشى لە ھەندىك لە ھەلەو سەرمەۋىيەكانى
 كەسانى تر بگەن، بەلام زۆرىەمان ئەو گىيانى لىيۈردنە لە لامان لاۋازمە نەگەر خەلگى
 خراپە بەرانىەرمان بگەن و كەمىكىش نازارمان بەن، ئەوا تا تۆلەي خۇمانى
 لىدەكەينە ھەم ئىمەش نازارى دەمەين، لە خەم و خەفەت ورق و كىنەو پلان داناندا دەزىن و
 بارى دەروونى خۇمان نالۆز دەكەين، دووريش نىيە كە دواي ئەۋەي تۆلەي لىدەكەينە ھەم
 دلخۇش و كامەران نەبىن لەبەر ئەۋەي لەتۆلە سەندە ھەم دەترسەن و لەۋانەيە كەسانى
 بەرانىەر ئەۋانەش ەك ئىمە بىانە ھۆيت تۆلەي خۇيانەمان لىيەكەنە ھەم.

كەۋاتە كاتىكى زۆرى ژيانەمان بە خەم و خەفەت و ترس ورق و كىنە ھەم بەسەر دەبەين
 و ھەست بە خوشى ژيان و كاتە بە نرەكانى ناكەين بەلام نەگەر لەجىياتى ئەو تۆلە
 سەندە ھەم بىرمان لە لىيۈردن بەرانىەرە پىشت گۆي خستنى بگەردايە. ئەوا ئەو ھەمەو
 ترس و خەم و خەفەت ورق و كىنەمان تووش نەدەبەو، سەرمەۋى ئەۋەش ئەو ماۋە زۆرەمان
 بە كارو چالاكىيەكى بە سوۋدە ھەم دەبەردو لەبارىكى دەروونى خوشىشدا دەزىان
 كەۋاتە گىيانى لىيۈردن و بەخشىنى كەسانى ترە پىشت گۆي خستنى ھەندەكانىيان توانا
 بە ھەرمەيەكە كە تەنھا مەۋقە گەۋرە ھاۋەن ئەزمۇنەكان ھەيانە ھەمزانن چۇن بۇ خوشى و
 كامەرانى خۇيان و سارىژ كەردنى بىرەنە كۆمەلەيەتتەكان بەكارى بەينن. ئىنجا نەگەر
 ئىمەش بىانە ھۆيت دل و دەروونەمان بە بىگەردى بىپارىزىن و تام و چىژ لەكاتەكانى
 ژيانەمان ۋەرىگەين، ئەوا دەبەت خۇمان ئەسەر گىيانى لىيۈردن و پىشت گۆي خستنى
 ھەندىك ھەلەو كەمەنەرخەمى كەسانى چۈرەدە ھەم رابەينن.

ویل بوون به‌دوای هه‌زوو نارم‌زووم‌کان و پشت گوی خستنی لۆژیکي عه‌قل؟-

جیاوازی نێوان مروؤی سه‌ربه‌ست و مروؤی کۆینه نه‌وه‌یه که مروؤی سه‌ربه‌ست و کامل گوی له لۆژیکي عه‌قل ده‌گرت و کۆنترۆل و لقای زۆر له هه‌زوو نارم‌زوو ره‌مه‌که‌کانی ده‌کات و به‌باشی دیارده‌کانی ژیان تاوو توی ده‌کات و بریاری پێش وه‌خته نادات و له‌سه‌ربه‌نه‌مای زانستی و واقعی بابه‌ت و گیشه‌کان به‌کلا ده‌کاته‌وه، به‌لام مروؤی کۆینه و نه‌ به‌کام و پینه‌گه‌یشته‌و دوای مۆته‌که‌ی هه‌زوو نارم‌زوو ره‌مه‌که‌کان ده‌که‌وینت و پشت به‌ راوبه‌چوونی پێشیننه‌ ده‌به‌ستین و بیلایه‌نی خوی له‌ ده‌ست ده‌دات و ده‌مارگیر ده‌بینت بۆ نه‌و شتانه‌ی خوی ده‌یه‌وی، بێگومان نه‌و جۆره‌ بیرکردنه‌وه‌و لیکدانه‌وه‌ هه‌لانه‌ خواوه‌نه‌که‌ی تووشی گرژی و ناره‌حه‌تی ده‌روونی ده‌کات.

خووگرتن و سه‌رقال بوون به‌ به‌ها ماددیه‌کان و پشت گوینخستنی به‌ها گیانی و

روحیه‌کان؟-

یه‌کیکی تهره‌ له‌و هاگه‌ترانه‌ی که مروؤی نه‌مرۆی تووشی ده‌پاوی و ترس و خه‌م و خه‌فه‌ت کردووه، هه‌رچه‌نده‌ ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ خه‌لکی به‌ ملیاره‌ها پاره‌یان هه‌یه‌ به‌لام له‌ناوه‌وه‌ ناسووده‌و کامه‌ران نین و به‌رده‌وام خه‌ریکی هه‌ژماردن و زیادکردن و پاراستنی نه‌و سه‌رمایه‌ له‌بن نه‌هاتووه‌یان و خه‌وو خه‌یال و کارو چالاکیه‌کان هه‌ر له‌چوار ده‌وری نه‌و به‌ها ماددیه‌انه‌دا ده‌خویننه‌وه‌و به‌رده‌وام هه‌ست به‌ بۆشایی ده‌روونی و گیانی ده‌که‌ن و هه‌سوودی به‌ کریکار و شوانیکی ناسووده‌ده‌خوازن باب باپه‌رو نه‌وه‌کانی پێش نینه‌ زۆر له‌ نینه‌ ناسووده‌ تر بوون، له‌به‌ر نه‌وه‌ی خواوه‌نی زۆر به‌های گیانی و روحی بوون و هاوسه‌نگی ده‌روونی بۆ راگرتبوون و زۆر که‌متر له‌ مروؤی نه‌مرۆ هه‌له‌یه‌ی پاره‌ کوکرنه‌وه‌و ده‌ست که‌وتنی به‌ها ماددیه‌کانیان کردبوو

له جیاتی یئکه وه زیان و هاوکاری چاودیری یه کتری دهکین ۱-

شارستانییهت چهند نالۆزو پر گرفت بێت، نهومنده گیانی هاوکاری و دوستایهتی کهتر دهبنته وه مملانی و کێ برکی جیگایان دهگریته وه. بهداخه وه په یومندی نیوان تاکه کانی کومه ل وک جاران نه ماوه گوپو تینی رابردووی له دست داوه له جیاتی نهومی هاوکاری یه کتر بکهین و ساریزی برینه کان بکهین، زان بوونی به ها ماددیه کان بوونه ته هوی نهومی که چاودیری یه کتری بکهین و هه ندیک جاریش بکهینه بۆسه دانان گومانیشی تینا نییه نهو مملانی و کێ برکییه دهبنه هوی ورژاندنی رهمهک و هه زوو نارمزه وه نازه لیه کانی ناخی مروغه یه تی و سهوز بوونی تۆوی شهرو گومان و دوو دلی

بۆ سه لاندنی نهو بۆچوونهش دهتوانین لاوازی په یومندییه کومه لایه تی و گیانییه کانی نیوان تاکه کانی کومه ل به گشتی و خزم و کهس و خووشک و براو دایک و باوک به تاییه تی وک نهوونه بهینته وه هه موومان چاک دهزانن نهو خوشه ویستییه که جاران له نیوان خزم و کهس و تاکه کانی تری کومه لدا هه بوو نیستنا زۆر کهم بۆته وه له جیاتی نهو مملانی و کێ برکی و چاودیری کردنی یه کتری سه ری هه لداوه گومانیشی تینا نییه کهش و هه وای مملانی و کێ برکی و چاودیری کردنی یه کتری دهبنه هوی شیواندن و گهرد گرتنی دهروونی مروغه و نالۆز کردنی، به لام خوشه ویستی و هاوکاری کردن دهبنه هوی له دایک بوونی ناسایشی دهروونی و دنیایی و ناسوودایی

تینجا بۆ نهومی گهردوو پیسیه کانی چوارده وری دهروونمان لا ببهین و پشویهکی دهروونی بدهین، نهوا دهبنیت له جیاتی تۆوی رق و کینه تۆوی سۆزو خوشه ویستی بچینی و لایهک له به ها روحی و گیانییه کان بکهینه وه ماوه یهک بۆ رابواردن و گهشت و گوزارو سهردانی نازیزو دوستان ته رخان بکهین و گیانی نییووردنمان هه بنیت و به دوا ی تۆله سه لنده ودا ته گه بێن و به پینومری نۆژیکی عهقل دیارده کانی زیان تاوو تۆی بکهین و بکه برینه وه بۆ باومشی سروشت و زیان له وه نالۆزتر نه کهین.

سەرچاۋى ھەرىس و ياخى بۇون

ھەرزەكارو لاوان بە ئاسانى و بى گىرۇگرفت خۇيان لەگەل كۆمەلەكەيان ئاسازىنن، بەلكو تووشى كۆمەلنىك گرفت و بگرمو بەردە دەبن و لە نەنجاميانەو ھاوسەنگى خۇيان لەدەست دەدەن و دوور ئىيە ھەندىكيان لە رىچكەي ئاسايش لادەن و مىلى رىنگاي لادان و سەرمۇيى بگرنەبەر. ھەرزەكار دەيەوئىت لەناو كۆمەلەكەيدا پىنگەو پلەو پايدى خۇي ھەيىت، دەيەوئىت شوئىن پەنجەي ديار بىت، ھەرزەكارو لاوان بە پاشكۆيى و پەراوئىرى رازى نابن، بەلام بەداخەو كۆمەلگاگەمان ناتوانىت ناومەوى ھەرزەكار و لاوان بخوئىنىتەومو پەي بە ئەينىيەكانيان ببات، بۇيە بەھەلە مامەلەيان لەگەل دەكات و ژىنگەو بارودۇخى پەرومردەيى و كۆمەلەيەتى و دەروونى پىويست و گونجاويان بۇ ناخوئىنىت

ھەرزەكارو لاوان چاويان بىرپەتە ئاسو پەروشى پاشەرۇژن، بەلام بەداخەو ئاسو پاشەرۇژ لەلايان روون و ئاشكرانىيە، تەم و مژاوى پاشە بۇژ بارى دەروونى ھەرزەكار ئالوز دەكات و دەيخاتە ناو گىژاوى بىرکردنەومو دلە راوكى ي بەردەوام ھەرزەكار دەيەوئىت خۇشەويست بىت و رىزى بگىرى و ھەست بە ئاسايش و دلىيائى بكات، بەلام بەداخەو نە خىزان و نە قوتا بخانەو نە كۆمەل ناتوانىت ئەو پىنداويستيانەي بۇ دابىن بكات

ئىمە ئەگەر بىمانەوئىت ھەرزەكار بارى دەروونى دروست و ئاسايش خۇي ھەيىت ئەوا دەيىت كەسانى چواردەمورىشى پىش ھەرزەكار ھەست بە خۇشەويستى و رىزگرتن و دلىيائى بگەن، واتە دەيىت دايك و باوك و مامۇستاو كەسانى چواردەمورى ھەرزەكار خاوەنى كەسايەتى و بوونى خۇيان بن، بەلام بەداخەو لە كۆمەلگاگەمان ئەك ھەرزەكارو لاو بەلكو دايك و باوك و مامۇستاو كەسانى چواردەمورىشى ھەست بە دلىيائى و بوونى خۇيان ئاكەن كەواتە ئىمە ناھەقىەكى گەورە دەكەين كاتىك بەتەنھا داواي مافى ھەرزەكارو لاوان دەكەين لەكاتىكدا ئەو كەسانەي كە ئىبيان داوا دەكەين خۇيان ئىنى بىيەشن، كە

ئەمەش بە ھېچ شىئەيەك ئەگەلۈپ قاتتىق يەك ئاگرىنىدۇ، ئەبەرنەۋىي ئەگەر
يەكەن رىزى ئەگىرى ئەۋا بەھىچ شىئەيەك رىزى كەسنى تىر ئاگرى، دايك و باۋكەك ئە
جالەتلى تىرس و دىلەۋكەيدا بىزىن، بە ھېچ شىئەيەك ئاتۋاننى ئاسايش و دىلىيى بۇ
مىنەلەكانىيان داپىن بىكەن، مامۇستايەك ئە سۆزۈ خۇشەۋىستى بىيەش بىت، بەھىچ
شىئەيەك ئاتۋاننىت سۆزۈ خۇشەۋىستى بۇ قوتابىيەكانى داپىن بىكات، كۈمەلەك بى
ئاسنامەۋ پاشەپۇز بىت، ئاتۋاننىت ئاسنامەۋ پاشەپۇز بۇ رۇنەكانى مەۋكەرى بىكات، كەۋاتە
ئەگەر بىمانەۋىت بەشىئەيەك زانستىيانە كىشەۋ گىرەتەكانى ھەرزەكارو لاۋان دىيارى بىكەين
ۋ پەي بەسەرچاۋمو ھاكتەرەكانى بىبەين، ئەۋا دەبىت ئە ھەموۋ لايەكەۋە سەيىرىيان بىكەين و
سەرچەم ھاكتەرۈ ھۆكەرەكان ئەبەر چاۋ بىگرىن، ئەك ۋەك ئىستە ئە گۈشەنىگايەك
تەسكەۋە بىروانىتە ھاكتەرۈ سەرچاۋمو گىرەتەكان.

ھەموۋمان دەزانىن كە زۇر خىزان (دايك و باۋك) گىرۈگىرەت بۇ ھەرزەكارو لاۋەكانىيان
دوست دەكەن، بەھەمان شىئەش زۇر مامۇستا سوكايەتلى بە قوتابى دەكات. باشە تەنھا
سەرگۈنە كىرىن و ھىرش كىرىنە سەر ئەۋ دايك و باۋك و مامۇستايانەۋ ئاۋانبار كىرىيان
چارسەرى گىرۈگىرەتلى ئەۋ ھەرزەكارو لاۋانە دەكەن، بىنگومان ئەخىر بەلكو ئەگەر
بىمانەۋىت چارسەرىكى راستەقىنەۋى ھەتا ھەتايى كىشەكانى ھەرزەكارو لاۋان بىكەين،
ئەۋا دەبىت بە دۋاي ئەۋ ھاكتەرەرانەۋا بىكەين، كەۋايان ئەۋ دايك و باۋك و مامۇستايانە
كىرەۋە كە بەۋ شىئەيە رەقتار بىكەن، چۈنكە ھېچ رەقتار ھەلەس و كەۋتەك بەۋشايى و
ئەخۋىدەۋ سەر ھەلەۋەن بەلكو ھۆكەرى تەبىيەتلى خۇيان ھەيدە، ئىنجا ئەگەر تۋانىمان ئەۋ
ھاكتەرەرانە دىيارى بىكەين و گىرۈگىرەتلى ئەۋ دايك و باۋك و مامۇستايانە چارسەرى بىكەين،
ئەۋكاتە چارسەرىكىرى گىرۈگىرەتلى ھەرزەكارو لاۋەكانىيىش زۇر ئاسان دەبىت.

ئەمە مائىل ئەۋە نىيە كە ئىمە پىشت ئە گىرۈگىرەتلى ھەرزەكارو لاۋان بىكەين و بە
گىرۈگىرەت و كىشەكانى گەۋرەكانەۋە ئاۋان بىكەين، بەلكو مەبەست ئەۋەيە كە زۇر چار
گىرۈگىرەتلى گەۋرەكان دەپىن بە سەرچاۋمو ھاكتەر بۇ خۇشەۋەتلى گىرۈگىرەت بۇ ھەرزەكارو
لاۋان بەپى ئەۋەي گەۋرەكان مەبەستىيان بىت.

ئەگەر بمانەوێت کێشه و گرتەکانی هەرمکارو لاوان چارەسەر بکەین، ئەوا دەبێت پێش هەموو شتێک چارەسەری گێروگرت و کێشه سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان بکەیت، چونکە تاوێکۆ دایک و باوک و مامۆستای کورد ئە کۆت و بەندی داب و نەریتی کۆمەڵایەتی دواکەوتوو و زگاریان نەبێت و چارەسەری بێکاری و هەژاری و بێئاسنامەیی و نەخۆندەواری نەکەیت، ئەوا بە هیچ شێوەیەک چارەسەری گشت کێشهکان بە گشتی و کێشە هەرمکارو لاوان بەتایبەتی ناکەیت.

بەلام ئەمەش ئەو ناگەیهانی کە دەست ئە ئەژنۆ دابنیشین و چاومەروانی ئەو رۆژە بکەین تا هەموو کێشه سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان چارەسەر دەکەین، بەلکو دەکەیت تا ئەو کاتە هەول و کوشش بەردەوام بێت و بە پێی توانا چارەسەری گرت و کێشهکان بکەین، بەلام نابێت چارەسەری بنەرەتیمان ئەبیر بچیت و ئە گۆشەنیگایەکی تەسکەو سەیری سەرچاوەی گێروگرتەکانی هەرمکارو لاوان بکەین و هەموو بەرپرسیاریەتی بخەینە ئەستۆی خێزان و کۆمەڵ بەی ئەوێ ئەوێمان ئەبیربێت کە خێزان و کۆمەڵیش بوون بە قوچی قوربانی و ئەوانیش گێرۆدی سەرچاوەو ھاكتەری ترن و هیچ دەسەلات و توانایەکیان نییه

هەرمکارو لاوان ئە هەموو توێژو چینهکانی تر هەستیارترن و زۆر نموونەییانە سەیری دیاردەکانی ژیاڵ دەکەن، هەر لەبەر ئەوەش ئە هەموو کەس زیاتر نامادەباشی قوربانی و خۆبەخت کردنیان هەیە و بەدوای چارەسەری گێروگرتەکانی کۆمەڵدا وێڵن. بەتگەش لەم بارەیدەو زۆر، بۆ نموونە پاپەرین و خۆپیشانندان و مانگرتن و یاخی بوونی هەرمکارو لاوان بەتگەن بۆ سەلماندنی ئەو بۆچوونانە سەرەو.

واتە کەم و کورتی ئەو خێزان و کۆمەڵە کە تیایدا دەرژن هەیە ئەگەر وانیه ئەو بۆچی هەرمکارو لاوان پەنا بۆ ئەو شێوازە دەبەن؟ چونکە کاتیەک هەموو دەروازەکانی گەت و گۆکردن و رادەبەری نەبەردەم هەرمکارو لاوان دادەخەیت، هەرمکارو لاوان

به ناچاری پهنا بونو و شیوازانه دمیدن و دمیانه ویت له ریگه یانه وه کومدن و دام و دمرگاگان
 بگوزن و مافه زوت کراومکانیان و مریگرنه وه. هرچه نده نفو هه لئس و کهوتانه
 بهر په رچدانه و من بونو و بارودوخه ی که تیایدا دمرین، به لام به داخه وه مه به سته کانیان
 ناپیکن، له بهر نه وه ی لاوان و هرزمکاران به شیومیه کی گشتی هه لچوون و عاتیفه له لایان
 زاله و کهم کورتی له بیرگردنه وه ی مه نتیقانه یان هه یه و به شیومیه کی زانستیانه
 دیاردمکانی ژبان هه لئاسه تگینن بویه له زور چالاکي و هه ولدانیاندا مایه پوچ دبن و
 دور نییه بهرمو سهرمبوی و لادانیان بهرن، نهوش زیاتر بونو وه دمرگه ریته وه که هیشتا
 به ته وای توانسته عه قلیه کانیان گه شه یان نه گردوومو نه زموون و شارمزیان له ژبان
 که ده.

نینجا بونو وه ی کومدن و دام و دمرگاگانی سوود لهو هه موو ووزمو به هروم توانیانه ی
 هرزمکارو لاوان و مریگرن، پینویسته بواری کارکردن و به شداربوونیان بونو بغولتینن و گوئی
 له باو بونو نه کانیان بگرن و مافی بریاردان و دیارکردنی چارمنووس و چارمه رکردنی
 نهو کیشانه یان هه بیت که په یومندیان به پاشه بوزیانه وه هه یه، بونو وه ی له
 ریگه یانه وه هرزمکارو لاوان هه ست به بوونی خویشان بکهن و له ترس و گومان
 بره وابه خونه بوون و نامویی رزگاریان بیت.

سهرچاودگان

- ۱- القرآن الكريم
- ۲- اسماعيل، محمد عماد الدين وآخرون (۱۹۷۴). كيف نربي اطفالنا (التنشئة الاجتماعية للطفل في الاسرة العربية). القاهرة، دار النهضة العربية، ط ۲.
- ۳- الأعرجي، جلال علي هاشم (۱۹۸۹). السرقه عند الأحداث. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية الآداب.
- ۴- آغا، كاظم ولي (۱۹۸۱). علم النفس الفسيولوجي. دار الآفاق الجديدة، بيروت.
- ۵- ابراهيم، ريكان (۱۹۸۹). مقدمة في الباراسايكولوجي. بغداد، ط ۲.
- ۶- الألويسي، جمال و أميمة علي حار (۱۹۸۳). علم نفس الطفولة و المراهقة. بغداد، جامعة بغداد.
- ۷- ابو الحب، ضياء الدين (۱۹۷۸). المسرحية التمثيلية النفسية لاجراء تغيرات في السلوك. في مجلة (الام و الطفل) العدد (۲۷۵).
- ۸- باولي، جون (۱۹۶۵). رعاية الطفل و نمو المعية. ترجمة عبدالعزيز ابو النور و الدكتور حامد عمار. مؤسسة سجل العرب، القاهرة.
- ۹- باميلانت (۱۹۸۹). رعاية الطفولة و تطورها ترجمة شاكر نصيف لطيف. جامعة بغداد/ بيت الحكمة. دار الكتب للطباعة و النشر، جامعة الموصل.
- ۱۰- باقر، صباح وآخرون (۱۹۷۶). المشكلات الارشادية. مطبعة دار السلام، بغداد.
- ۱۱- تريفرز (۱۹۷۹) علم النفس التربوي. ترجمة د. موفق الحمداني و د. محمد ولي الكربولي. مطبعة جامعة بغداد.
- ۱۲- جابر، عبد الحميد جابر (۱۹۷۷). علم النفس التربوي. دار النهضة العربية، القاهرة.
- ۱۳- جلال، سعد (۱۹۸۵). المرجع في علم النفس. مكتبة المعارف الحديثة، اسكندرية، مصر.
- ۱۴- جلال، سعد (۱۹۷۰). في الصحة العقلية- الأمراض النفسية والعقلية والانحرافات السلوكية. مطبعة المصري، الاسكندرية.
- ۱۵- جعفر، نوري (۱۹۷۷). الفكر، طبيعته و تطوره. مكتبة التحرير، بغداد.
- ۱۶- جيلفررد، ج.ب (۱۹۵۶). مبادئ علم النفس ترجمة الدكتور أحمد زكي صالح وآخرون دار المعارف بمصر، المجلد الثاني.
- ۱۷- الحفنى، عبد المنعم (۱۹۷۸). موسوعة علم النفس و التحليل النفسى. مكتبة مدبولي.
- ۱۸- الحمداني، موفق (۱۹۸۹). الطفولة. جامعة بغداد، سلسلة بيت الحكمة (۲).
- ۱۹- الحمداني، موفق (۱۹۸۲). اللغة و علم النفس. جامعة الموصل.
- ۲۰- حجازي، مصطفى (۱۹۸۱). الأحداث الجانحون. دار الطليعة، بيروت، ط ۲.

- ٢١- حسن، محمد علي (١٩٧٠). علاقة الوالدين بالطفل وأثرها في جنوح الأحداث. القاهرة، مكتبة الأنجلو المصرية، ط١.
- ٢٢- حسين، جميلة رمضان (١٩٩٤). أثر التنشئة الاجتماعية في السلوك الإجرامي. رسالة ماجستير غير منشورة. جامعة صلاح الدين، أربيل.
- ٢٣- خليل، حلمي (١٩٨٦). اللغة والطفل. دار النهضة العربية، بيروت.
- ٢٤- دافيدوف لنذا (١٩٨٣)، مدخل علم النفس، ترجمة الدكتور سيد الطولاب وآخرون، دار مأكبر وهيل، للقاهرة.
- ٢٥- الدباغ، فخري (١٩٧٥). جنوح الأحداث. جامعة الموصل، ط١.
- ٢٦- دبابة، ميشيل ونبيل محظوظ (١٩٨٤). سيكولوجية الطفولة. دار المستقبل للنشر والتوزيع، عمان/الأردن.
- ٢٧- همام، طلعت (١٩٨٤). سين وجيم عن علم النفس التطوري، مؤسسة للرسالة، دار عمار، عمان، الأردن، ط١.
- ٢٨- الهاشمي، عبدالمجيد محمد (١٩٨٦)، أصول علم النفس العام، دار الشروق، جدة، السعودية، ط٢.
- ٢٩- راجح، أحمد عزت (١٩٨٥). أصول علم النفس. دار المعارف/ القاهرة.
- ٣٠- رمزي، أسحق (١٩٨١). علم النفس الفردي. دار المعارف، القاهرة، ط٣.
- ٣١- زيدان، محمد مصطفى (١٩٩٤). النمو النفسي للطفل والمراهق و نظريات الشخصية. دار الشروق، جدة، ط٤.
- ٣٢- الرغل، علي و عاطف عضيبان (١٩٩٠). الشباب والاضطراب (دراسة ميدانية). في مجلة (مؤقتة للبحوث والدراسات) المجلد الخاص، العدد الثاني، الأردن.
- ٣٣- الزيايدي، عبدالمنعم (١٩٥٨). فنت والمراهقة. سلسلة سيكولوجية (٤). الشركة العربية للطباعة والنشر، للقاهرة.
- ٣٤- زهران، حامد عبدالسلام (١٩٧٧). علم النفس النعمو (الطفولة والمراهقة). بيروت، دار العودة، ط٥.
- ٣٥- الزوبعي، عبدالجليل ابراهيم وآخرون (١٩٨٩). علم نفس الطفل، وزارة التربية، مطبعة الميثاء، بغداد.
- ٣٦- ريمور، علي (١٩٧٧). مذاهب علم النفس. دار الأنلس، بيروت.
- ٣٧- سبوك (دكتور) (١٩٩٠). موسوعة العناية بالطفل. ترجمة عدنان كبال وأيلي لاوند، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، لبنان.
- ٣٨- سحان، حسن شعاعة (١٩٦٦). علم الجريمة. القاهرة، مكتبة النهضة المصرية.
- ٣٩- السيد، فؤاد شهي (١٩٧٤). اسس النفسية للنمو مصر.
- ٤٠- الشبيح، يوسف محمود و د عبدالسلام عبدالغفار (١٩٦٦). سيكولوجية الطفل غير العادي و التربية الخاصة. دار النهضة العربية، القاهرة.

٤١- شيفر، شارلز و هرارد ميلمان (٢٠٠١). مشكلات الاطفال و المراهقين و اساليب المساعدة فيها. ترجمة دنسيمة داود و د. نريه حمدي. الجامعة الاردنية، عمان.

٤٢- الشماخ، صالح (١٩٦٧). نمو و ارتفاع اللغة عند الطفل. مطبعة حداد، البصرة.

٤٣- شريف، عبدالستار طاهر (١٩٨٧)، النمو اللغوي للطفل الكردي. دار ثقافة الاطفال، العراق، بغداد.

٤٤- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٨٩). علم النفس في المجال التربوي. دار العلوم العربية، بيروت/لبنان، ط١.

٤٥- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٨٤). سيكولوجية الجنوح. دار النهضة العربية، بيروت.

٤٦- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٧٤). علم النفس الفسيولوجي. دار النهضة العربية، بيروت.

٤٧- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٨٠)، النمو الروحي و الخلق، الهيئة المصرية العامة للكتاب، الاسكندرية.

٤٧- عاقل، فاخر (١٩٨١). أعرف نفسك. دار العلم للملايين، بيروت، ط٧.

٤٨- عبدالله، هيام نوري (١٩٨١). العوامل الاجتماعية لجنوح الأحداث في العراق. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية الآداب.

٤٩- عوض، عباس محمود. علم النفس العام. دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية.

٥٠- عيسى، محمد رفقي (١٩٨١)، جان يباحية بين النظرية و التطبيق، دار المعارف، القاهرة.

٥١- العاجي، ندى فتاح زيدان (١٩٨٩)، (نمو مفهومي الامانة و الصدق)، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية التربية.

٥٢- العاصي، نزار (١٩٨٩)، خصائص الطفل النفسية في المرحلة الابتدائية، وزارة التربية، المديرية العامة للاعداد و التدريب، معهد التدريب و التطوير، بغداد.

٥٣- العطاوي، ابراهيم كاظم (١٩٨٨). معالم في سيكولوجية الطفولة و الفتوة و الشباب. دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد.

٥٤- العريب، رمرية (١٩٧١)، العلاقات الانسانية في حياة الصغير و مشكلاته اليومية، القاهرة، مكتبة الانجلو المصرية.

٥٥- عليم، سيد محمد (١٩٧٥). سيكولوجية الشخصية. دار النهضة العربية، القاهرة.

٥٦- فان دالين، ديوبولد (١٩٧٧)، مناهج البحث في التربية و علم النفس، ترجمة الدكتور محمد نبيل نوفل و آخرون، مكتبة الانجلو المصرية.

٥٧- الفحري، سالم و اخريات (١٩٨٢)، سيكولوجية الطفولة و المراهقة، جامعة بغداد، كلية التربية.

٥٨- فتحي، محمد رفقي محمد (١٩٨٣)، في النمو الاخلاقي، دار القلم، الكويت، ط١.

٥٩- فهمي، مصطفى (١٩٧٧). سيكولوجية الطفولة و المراهقة مكتبة مصر.

٦٠- القوصي، عبدالعزير (١٩٨١). أسس الصحة النفسية. مكتبة النهضة المصرية، القاهرة.

- ٦١- القاصي، يوسف مصطفى وآخرون (١٩٨١). الأرشاد النفسي والتوجيه التربوي. دار المريخ، المملكة العربية السعودية، الرياض.
- ٦٢- قطامي، بافغة وعالية الرفاعي (١٩٨٩). نمو الطفل ورعايته. دار الشروق للنشر والتوزيع، عمان/الأردن.
- ٦٣- القيسي، طالب ناصر حسين (١٩٨٨)، دراسة مقارنة في مفهوم الذات بين البنين فاقدى الاب وأقرانهم الذين يعيشون مع أبائهم، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية التربية.
- ٦٤- قطافي، يوسف (٢٠٠٠). نمو الطفل المعرفي واللغوي. الاهلية الاردنية، عمان.
- ٦٥- لعين، ملتون (١٩٥٩). طفلك بين الثانية والخامسة. ترجمة عبدالمنعم الريادي، القاهرة، الشركة العربية للطباعة والنشر.
- ٦٦- الكبيسي، عبدالكريم مجيد (١٩٨٨). قياس التكيف الشخصي والاجتماعي لدى الأحداث الجانحين وعلاقته بالمعاملة الوالدية. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة المستنصرية، كلية الآداب.
- ٦٧- كلاس، جورج (١٩٨٤). الألمنية ولغة الطفل العربي. مكتبة السائح، طرابلس، لبنان.
- ٦٨- كونجر، جون وآخرون (١٩٧٠)، سيكولوجية الطفولة والشخصية، ترجمة الدكتور احمد عبدالعزیز وجابر عبدالحميد، دار النهضة العربية، القاهرة.
- ٦٩- كاظم، عبدالرحمن اسماعيل (١٩٨٥)، سايكولوجية الطفولة في مرحلة رياض الأطفال، وزارة التربية، المديرية العامة للاعداد والتدريب (ملزمة مطبوعة على الرونيو).
- ٧٠- منصور، طلعت وآخرون (١٩٧٨). أسس علم النفس العام. مكتبة الأنجلو المصرية.
- ٧١- منصور، عبدالمجيد سيد احمد (١٩٨٢). علم اللغة النفسي. جامعة الملك سعود، الرياض.
- ٧٢- مرسي، كمال ابراهيم (١٩٧٠). التخلف العقلي وأثر الرعاية والتدريب فيه. دار النهضة العربية، القاهرة.
- ٧٣- مكبرايد، ديليو، جي (١٩٧٩). الشعور بمركب النقص. ترجمة كاظم سلمان، ط٣.
- ٧٤- المغربي، سعد (١٩٦٠). أنحراف الصغار. دار المعارف بمصر، القاهرة.
- ٧٥- معوض، خليل ميخائيل (١٩٨٣). سيكولوجية النمو (الطفولة والمراهقة). دار الفكر العربي، ط٢.
- ٧٦- مسر، بول وآخرون (١٩٨٦). أسس سيكولوجية الطفولة والمراهقة. ترجمة احمد عبدالعزيز سلامة. مكتبة العلاج، الكويت.
- ٧٧- نجاتي، محمد عثمان (١٩٥٥). علم النفس في حياتنا اليومية. مكتبة النهضة المصرية، القاهرة.
- ٧٨- مرز، صباح حنا و يوسف حنا ابراهيم (١٩٨٨). علم النفس التكويني (الطفولة والمراهقة). دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل.
- ٧٩- هوكهوكي، م و آخرون (١٩٨٨). الأطفال المشكلون (تأديبهم ورعايتهم). ترجمة د. عدنان ابراهيم و دناج السر عبدالله. دار مشرق سوريا/دمشق.

- ۸۰- هیلز، دیانا و روبرت هیلز (۱۹۹۹). العناية بالعقل و النفس. ترجمة د. عبدالعلي الجسماني. الدار العربية للعلوم، بيروت / لبنان.
- ۸۱- وافي، علي عبدالواحد (۱۹۸۵). اللعب والمحاكاة و اثرهما في حياة الانسان. دار النهضة، مصر، الفجالة، القاهرة.
- ۸۲- وارد زورث، بی، جی (۱۹۹۰)، نظرية بياجية في الارتقاء المعرفي، ترجمة السيد فاضل محسن الازير جاري واخرون، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد.
- ۸۳- ياسين، عطوف محمود (۱۹۸۱). أختيارات الذكاء والقدرات العقلية بين التطرف والأعتدال. دار الأنتلس / بيروت، ط ۱.
- ۸۴- الياسين، جعفر عبدالأمير (۱۹۸۱). لثر التفكك العائلي في جنوح الاحداث. عالم المعرفة، بيروت / لبنان.
- ۸۵- يوسف، جمعة سيد (۱۹۹۰). سيكولوجية اللغة والمرض العقلي. الكويت، عالم المعرفة (۱۴۵).
- ۸۶- يعقوب، غسان (۱۹۸۲)، تطور الطفل (عند بياجيه)، دار الكتاب اللبناني، بيروت.
- ۸۷- يقطين، اميمة (۱۹۷۸). أثار الحرب في أطفال لبنان. في (الاتجاهات الجديدة في ثقافة الاطفال). المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت / لبنان.
- ۸۸- يونسيف (۱۹۹۹). نعم الطفل في عاميه الرابع و الخامس. دمشق / سوريا.
- ۸۹- بابان، جمال (۱۹۹۳)، سليماني شاره گمشاوه گهم. ده زنگای روشنبیری و بلاوکردنموی کوردی، بغداد، دار الحرية للكتاب.
- یونسيف، ريكمرت نامی مافه گانی مندال.

- ۹۰ - Baron, Robert. A& others. Psychology: understanding behavior, NewYork: Holt, Rine Hart and winston.
- ۹۱- Bandura, A. (۱۹۶۳) social Learning and personality Development. N. Y. Holt, Rinehart and Winston.
- ۹۲- Bee, Helen (۲۰۰۰). The Developing child (۱th Ed). Allyn and Bacon, U.S.. (Apearson Education company).
- ۹۳- Bennett, W,J & others. (۱۹۹۹). The Educated child. The free press, Adivision of simon and Schuster. Inc. New York.
- ۹۴- Berk, Laura E(۲۰۰۳). Child Development (۱th Ed). Person Education, Inc. U. S. A.
- ۹۵- Bigner, Jerry, J. Parent- Child Relation. NewYork: macamillan publishing Co., Inc, ۱۹۷۸.

- ۹۶- Biller, Henry, B. "The Father and Personality Development: Paternal Deprivation and sex-role Development" in Lamb, michael, E (Ed). The Role of Father In Child Development. NewYork: John wiley & sons, ۱۹۷۱.
- ۹۷- Brown, Daniel, G "Sex- Role Development In A Changing Culture" In rosenblith, Judy, F& wesely, A. (Ed). The causes of behavior; readings InChild Development and Educational Psychology. U.S.A: Allyn and Bacon, Inc., ۱۹۶۴.
- ۹۸- Douglas.G. "Moral Learning and Development". Theory and Research. America, by wiley and sons, NewYork, ۱۹۷۲.
- ۹۹- Faller, K. coulborn (۱۹۸۱). Social work with Abused and Neglected children. The free press, New York.
- ۱۰۰- Feldman, Robert. S (۱۹۷۲). Development Across the life span (۲rd. Ed). Person Education. Inc. upper sadle River. New Jersey. U. S. A.
- ۱۰۱- Freeman, Harvey, R.& others "Effects of Gender and Race on sex-Role preferences of fifth Grade children" Social Psychology, (۹۵) (۱۹۷۵) ۱۰۵-۱۰۸.
- ۱۰۲- Good. Dictionary of Education, NewYork ۲nd Edition, ۱۹۷۲.
- ۱۰۳- Graham, Moral learning and Development Theory and Research, London.D.T. Bast ford, ۱۹۷۴.
- ۱۰۴- Hetherington, E. Mavis & Ross, D. Parke. Child psychology, Acontemporary view points. ۲nd Ed. NewYork: McGrow- Hill, ۱۹۷۱.
- ۱۰۵- Konner, Melvin (۱۹۹۱). Childhood (A multi cultural view. Little, Brown & company (Canada) Limited.
- ۱۰۶- Kohlberg.L. "Stage and sequence" The cognitive Developmental Approach to socialization In D.A. Goslin, Hand book of socialization theory and Research. Chicago: Randmenally, ۱۹۷۹.
- ۱۰۷- Kuhn, Deana & others. "Sex- Role concepts of two and three- Years olds" child Development, ۱۹۷۸ ۲۵۵-۲۵۱.
- ۱۰۸- Levitin, Teresa, E.& J.D. chananie "Responses of Femal school Teachers to sex-typed behaviors in male and femal children" child Development, ۴۲, ۱۹۷۲, ۱۲-۹- ۱۹۷۱.

- ۱۰۹- Lynn, Daryton, E "The Effect of father Absence upon social Adjustment of male and female Institutionalized Juvenile Delinquents" In The dissertation Abstracts, ۲۸, ۱۹۷۸, ۲۲۲۲-A.
- ۱۱۰- Massad, Christopher, M. "Sex- Role Identity and Adjustment During Adolescence" Child Development, ۵۲, ۱۹۸۱, ۱۲۹۰- ۱۲۹۸.
- ۱۱۱- Mussen, Paul, H. & others. Child developement and persolnality , ۲nd Ed. London: Harper & Row, ۱۹۶۲.
- ۱۱۲- PIAJET, J. The moral Judgment of the child. New York free press, ۱۹۶۵.
- ۱۱۳- Ross, P.E. & Lawrence, H. Cohen. "Sex-Role and Social support As moderators of life stress Adjustment" Personality and social Psychology, ۵۲, ۱۹۸۷, ۵۷۶-۵۸۵.
- ۱۱۴- Russell, G. "The Father Role and Its Relation To Masculinity, Femininity, and Androgyny", Child development, ۴۹ , ۱۹۷۸, ۱۱۷۲- ۱۱۸۱.
- ۱۱۵- Smith, B. Sutton & others. "Father- Absence Effects in families of different sibling composition" child development, ۴۹, ۱۹۷۸.
- ۱۱۶- Wadely, Alison (۱۹۹۶). Psychology. Longman Group Limited. England.
- ۱۱۷- Watson, Robert & Lindgren, Henry clay (۱۹۷۲). Psychology of the child. John wiley & sons, Inc. New

DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY

Dr. Kareem Karachatany

علم النفس النمو
(الطفولة والمراهقة)

2009